RADU TUDORAN

PRIVIGHETOAREA DE ZIUĂ

ROMAN

EDITURA EMINESCU

RADU TUDORAN

SFÂRŞIT DE MILENIU

5

PRIVIGHETOAREA DE ZIUĂ

ROMAN

1

Sunt singur în casa de toate zilele, neîmpodobită; ieri am fost la prieteni care atârnau între cele patru colţuri ale odăilor ghirlande argintate şi aurite, globuri şi lampioane. Acum, acolo, e veselie, ştiu, fiindcă a fost pregătită, dar nu regret deloc că nu iau parte, sunt de mult obişnuit ca noaptea de Anul nou să mă găsească la lucru.

Ultima mea faptă pe care am povestit-o anul trecut anticipând evenimentele istorice, din anumite cerinţe ale naraţiunii, a fost s-o iau cu mine pe Vichi, nevasta lui Tiberiu, devenit cu totul iresponsabil şi internat în spitalul de boli nervoase, după bombardamentele de aviaţie din aprilie 1944, asupra Ploieştilor, unde veneam adesea în vizită, la Trandafil şi la Cornelia. Prin căsătoria ei, cred că neserioasă, Vichi făcea parte din familie, dar se socotea cu totul independentă, mai ales că bărbatu-su lipsind, nu avea cine s-o strunească. Am urcat-o la

spate, pe motocicletă, şi am plecat spre Bucureşti, unde, tocmai atunci, odată cu căderea nopţii, veneau avioanele englezeşti să bombardeze oraşul. Eram la jumătatea drumului, ne-am oprit şi am aşteptat să se termine; părea un spectacol cu artificii.

Credeam că Vichi nu era decât o zvăpăiată, lipsită de orice simţ al răspunderii, o zvăpăiată desăvârşită. Astăzi, după mai bine de patruzeci de ani, când am avut prilejul să fac nenumărate comparaţii, trebuie să recunosc că mă înşelasem, nu-i lipsea conştiinţa şi pe deasupra, era o fată fermecătoare.

Nu mi-am găsit casa bombardată, cum mă temusem, ardeau însă câteva în jur şi altă lumină nu era, electricitatea fiind întreruptă de mai multă vreme. În lumina flăcărilor, pe cearşaful alb, Vichi părea ea însăşi o flacără, decât că avea părul negru (tuns scurt, până la ceafă; nu se încurca niciodată în pieptene).

Nu se împotrivi la nici un gest, faptele erau consimţite de la plecare; spuse doar atât, continuând să participe, fără nici o reţinere:

— Te rog, lasă-mă să dorm puţin; aşa simt mult mai bine. Nu mă trezi, nu-i nevoie.

Adormi, într-adevăr, dormea cu buzele uşor întredeschise; respiraţia ei lină, doar puţin şuierată, avea ritmul ternar al somnului, o inspiraţie prelungă, urmată de două expiraţii întretăiate, în schimb îşi mişca şalele în doi timpi, natural şi sincer, conduse poate de o a doua subconştiinţă.

După un timp, am lăsat-o în pace.

— Hai, acum dormi liniştită!

S-a întors cu faţa la perete, mormăind un reproş, între două suspine:

— Leneşule!

Pielea ei avea întocmai culoarea petalelor de trandafir roz, doar flăcările o făceau mai vie.

A treia zi dimineaţa am mers cu ea în piaţa Victoriei, îmi luasem motocicleta BMW, nouă, pe care o încercam prima oară. Curând o altă motocicletă a oprit alături; era o motocicletă „Zundap”, cu forma ei alungită, părând într-un fel aerodinamică. O conducea un bărbat tânăr, cu mustaţă tunsă scurt, cu salopetă bej şi cu cască de piele.

— Sunteţi în încurcătură? întrebă, ridicându-şi ochelarii de zbor pe frunte.

— Nu, i-am răspuns, dar am o rugăminte: dacă mergi spre Ploieşti, poţi s-o iei şi pe fata asta?

Cum aş fi spus altfel, domnişoară sau doamnă, când părea o fetiţă?

— Mda, îmi răspunse, fără entuziasm şi fără să se uite la Vichi.

Poate oprise ca să mă ajute, crezându-mă în pană, nu-i era gândul la fete.

— Mulţumesc! spuse ea, rece.

Cred că se simţea puţin vexată, şi cine ştie dacă nu regreta că trebuia să plece? În orice caz, când m-a privit am văzut în ochii ei o mâhnire.

Ajunsă în partea cealaltă a pieţii, a întors capul şi mi-a făcut un semn cu mâna; nu-i eram un străin, dormise două nopţi cu mine. Cine ştie dacă nu o judecam greşit, socotind-o doar uşuratică. Atunci mi-am adus aminte că aveam pieptenele ei în buzunar, îl uitase. Nu era un obiect de valoare, şi cu părul scurt, cum îl purta, putea să se lipsească de el până găsea altul. De ce-am pornit după ei nu sunt sigur: ca să-i dau pieptenele sau ca s-o mai văd o dată de aproape? Regretam că o lăsasem să plece? Puteam s-o mai ţin o zi-două, şi pe urmă s-o duc eu acasă.

M-am mirat că motocicleta o luase pe şoseaua Jianu, în locul şoselei Kiseleff, mi-am închipuit că omul nu cunoştea drumul, era un motiv în plus să-i ajung din urmă. Deşi ar fi trebuit să-mi menajez motorul, fiind încă la începutul rodajului, am accelerat puternic, dar ajunseseră destul de departe; m-am apropiat de ei când mai rămâneau câteva sute de metri până la statuia Aviatorilor. M-au simţit şi au întors capul înapoi, au crezut poate că îi provoc la întrecere.

Am văzut în ochii fetei o privire parcă răzbunătoare şi, cu toată vijelia vitezei, am auzit-o strigându-i omului la ureche, aţâţată: „Mai repede! Mai repede!” Îmi dădeam seama după zgomotul motorului, că el accelera la maximum, dacă atât putea să fie pentru Vichi o răzbunare.

Am pus frâna şi le-am făcut semne alarmate; nu mă înţelegeau, se uitau amândoi în urmă, spre mine. În clipa când

mă opream îngrozit în mijlocul şoselei, am văzut motocicleta izbindu-se în plin de soclul statuii şi făcând un salt în aer, până deasupra basoreliefurilor, de unde a căzut pe pământ, cu o mişcare parcă încetinită; trandafirii roşii, în floare, au acoperit-o; am luat-o la fugă pe jos, într-acolo, fără să ştiu ce ajutor aş putea să le mai dau, dar îndată dintre trandafiri a izbucnit o jerbă de flăcări. Am dus mâna la buzunar şi am scos pieptenele. Trandafirii au ars repede.

Nu era anul de când o bombă căzuse pe casa Ioanei şi-i nimicise întreaga familie; opt fiinţe cu totul.

Nu era luna de când bombardamentul asupra gării de Nord şi a Triajului omorâse trei mii de oameni, pe Calea Griviţei şi pe străzile învecinate, numai lume civilă! Fără să-mi fie indiferentă, moartea era o obişnuinţă.

Nu ştiam ce să fac cu pieptenele.

* * *

Deşi nu există decât o legătură exterioară între o întâmplare şi alta, motocicleta zdrobită şi moartea în flăcări a unei fete pe care, deşi nu contase în viaţa mea decât două zile, n-am uitat-o până astăzi, mă face să mă întorc cu patru ani în urmă, la o explozie nebănuită de nimeni, petrecută pe domeniul domnului Pretoreanu, din Colentina, la numai câteva minute după cutremurul din anul 1940, toamna.

Legătura între cele două întâmplări o prilejuieşte tot o fată, şi nu doar fiindcă locuia aproape, despărţită de locul accidentului numai de apa pe atunci neasanată, numită însă, ca şi astăzi, tot Colentina. Nu mă refer la firile lor, ci doar la înfăţişarea fizică, atât de asemănătoare, că le-ai fi crezut surori gemene; dar altminteri nu aveau nici un fel de legătură una cu alta.

Despre Vichi, personaj întâmplător, deşi mi-a lăsat o amintire durabilă, poate nu voi mai pomeni niciodată. În schimb fata cealaltă va ocupa primul loc în carte, ea va fi Privighetoarea de Ziuă. Purta un nume cu puţină răspândire chiar în societatea cultă, cu atât mai neobişnuit în mahalaua Colentinei, şi nepotrivit cu originea ei modestă. O chema Ştefania, nume de influenţă franceză, când pe fetele ca ea le botezau simplu, Ştefana.

Tatăl ei avea o grădină de zarzavat pe malul Colentinei, faţă în faţă cu domeniul domnului Pretoreanu, şi nu-şi lua alt ajutor decât pe Ştefania, care muncea de mică. Maică-sa, care trăia cu tatăl ei fără cununie, murise cu câţiva ani în urmă, se aruncase în apă cu un bolovan de gât, fără să se ştie motivul; bărbatul, chiar dacă îi era soţ fără acte, se purta bine cu ea, îi cumpărase cercei de aur şi salbă, din două în două sâmbete o ducea la cârciumă, iar duminica la teatru, ceea ce pe vecini îi umplea de mirare, mai ales că grădinarul, ca şi nevasta, nu erau oameni cu carte. În celelalte două sâmbete ale lunii se ducea la cârciumă, fără ea, era singurul lui păcat, sau mai degrabă o ciudăţenie; pentru atât, nu se omoară nimeni.

Taică-su nu trăi nici el cât e lumea, de la optsprezece ani Ştefania rămăsese singură. Acestea se întâmplau cu cinci ani înainte de cutremur şi de explozie, răstimp care pentru ea însemnase o ascensiune miraculoasă, deşi plină de zbucium.

* * *

Cunoşteam destul de bine domeniul domnului Pretoreanu; în plimbările mele în afara oraşului treceam adesea pe acolo, dar mă uitam numai de la distanţă. O singură dată mă apropiasem de poarta cu grilaje de fier, de unde se vedea piscina, şi tocmai atunci domnul Pretoreanu ieşea din apă; în faţa scării era carabina, ceea ce mă făcuse s-o iau la fugă. Povestindu-i lui Jordie întâmplarea, acesta făcuse o remarcă banală, pe care însă o ţin minte: „Da! Înoată şi ocheşte bine!”

Nu doar teama de carabină m-a făcut ca de atunci înainte să examinez domeniul numai din depărtare. Poate fiindcă am o privire bună, văd mai clar şi mai multe când privesc de la distanţă; nu doar locurile, în spaţiu, ci şi în timp, faptele. O întâmplare petrecută săptămâna trecută poate să nu-mi facă altă impresie decât cea obişnuită, a martorului căruia i se pare că se află în mijlocul faptelor. Peste douăzeci de ani, aceeaşi întâmplare îşi poate dezvălui tâlcuri nebănuite.

Priveam domeniul domnului Pretoreanu din mahalaua Pantelimonului, aflată pe un dâmb, de-a lungul Colentinei. Dacă proprietarul îşi împrejmuise pământul, douăzeci de hectare, o moşioară, cu zid de cărămidă înalt de doi metri şi jumătate, dincolo de care nimeni nu putea să vadă nimic, nici să-şi

închipuie ce se întâmplă, eu, în schimb, privind din marginea dâmbului, aflat cu cel puţin zece metri mai sus decât împrejmuirea, vedeam totul ca în palmă, decât că nu era de văzut mare lucru.

Domnul Pretoreanu, cavaler al Ordinului Mihai Viteazu, avea dreptul să primească din partea statului douăzeci de pogoane de pământ la alegere; date fiind faptele lui de arme, primise de două ori pe atâta; ca pe vremea lui Ştefan cel Mare. De neînţeles rămase opţiunea lui pentru malul Colentinei. Dar despre acest subiect am mai vorbit, nu trebuie să mă mir încă o dată. În afară de partea nordică a proprietăţii, unde era poarta cu grile metalice, apoi casa şi în faţa ei piscina, locul, în parte mlăştinos, părea rămas în paragină; în orice caz nu era bun pentru nici o cultură, ar fi trebuit aduse mii de camioane de pământ, ca să-l însănătoşească.

Singura amenajare făcută acolo de domnul Pretoreanu era o alee asfaltată, care lega casa de crângul cu care se termina proprietatea, în partea ei sudică de unde, dincolo de zid, începeau alte mlaştini. Crâng nu-i bine spus, mai degrabă o pădurice, fiindcă se întindea pe cel puţin cinci pogoane, o plantaţie de arbori exotici, care poate se numeau taxodium, ceea ce nu afirm cu tărie, de teamă să nu fac o greşeală: îi caracterizau în primul rând rădăcinile, pe jumătate aeriene, care şerpuiau pe suprafaţa pământului, absorbind simultan şi aerul şi apa. Cu toate că nu făceau parte din familia coniferelor, ci aveau frunze ca sălciile, rămâneau verzi toată iarna.

Aşa se explică de ce n-am ştiut nici odată ce se ascundea în umbra lor, deşi aleea asfaltată, pe care venea din când în când un camion şi foarte des putea fi văzută una din maşinile domnului Pretoreanu, dovedea că în umbra acelei păduri exotice se ducea o activitate secretă. N-aş fi folosit acest cuvânt, din moment ce nu aveam o dovadă să-l justifice. Dovada însă n-a întârziat sa apară, în noaptea acelui nenorocos noiembrie 1940, când explozia petrecută acolo, care a zgâlţâit împrejurimile, a fost confundată cu seismul petrecut câteva clipe mai devreme.

* * *

Nu m-aş apuca de scris fără acele cunoştinţe de care este nevoie ca oricine să mă înţeleagă. Cât priveşte faptele, sub

aspectul epic, mi-e mult mai greu să ajung la ele decât la suportul lor teoretic. Garibaldi, unul din informatorii mei posibili, murise cu două săptămâni înainte ca Vichi să se zdrobească în statuia Aviatorilor şi să ardă împreună cu motocicleta. Pe domnul Pretoreanu se înţelege că nu puteam să-l abordez; ar fi tras cu carabina în mine.

Fiindcă am ajuns la acest personaj de primă însemnătate, sunt dator să fac o mică rectificare, nu în ceea ce priveşte faptele lui; pe acestea, mai bine şi mai corect nu le-ar fi expus nimeni. O singură contrazicere am descoperit, în descrierea lui fizică; n-am corectat-o, fiindcă nu avea prea multă importanţă; sunt convins că nimeni n-a băgat de seamă. Un asemenea amănunt, despărţit de peste o mie de pagini, pe care timpul le răvăşeşte, ar putea să fie depistat numai de un computer.

Pe mine nu mă indispune faptul că măgarul lui Sancho Panza e furat de tâlhari, la un moment dat, ca peste câteva pagini să reapară în posesia stăpânului, fără nici o explicaţie. Rectificarea o fac numai ca să arăt că am ştiut ce îmi scăpase din vedere, şi să dovedesc că nu mi-e lene să schimb două rânduri: La un moment dat, domnul Pretoreanu poartă o mustaţă care, adăugându-se profilului său cam prădalnic, îl face să semene cu Bismarck; imaginea mi-a convenit, şi am acceptat-o. Mai târziu, mustaţa dispare, fără explicaţie. Am acceptat încă o dată, era în perioada când domnul Pretoreanu se îndrăgostise cam intempestiv de Alexandrina; deşi convins că nu avea nici o şansă pe lângă ea, am socotit că fără mustaţă părea mai tânăr, şi postura lui devenea mai puţin ridicolă. În schimb, nu sunt de acord cu fizionomia pe care i-am dat-o mai târziu, când îşi luase orice nădejde de la Alexandrina, devenind pe deplin rezonabil, ceea ce dezvăluia în întregime ceva pe jumătate ascuns mai înainte, caracterul lui cavaleresc şi nobil. A fost meschin din partea mea să-i atribui tocmai atunci o nouă mustaţă, de om bătrân, ţepoasă şi năpârlită, ca să ascundă ridurile de pe buza superioară. Am greşit, domnul Pretoreanu n-ar fi recurs la un asemenea artificiu, când odată semănase cu Bismarck.

* * *

Cu privire la explozie, primele informaţii le-am cules, cu prudenţă, de pe la oamenii din Pantelimon, şi dintr-un sat de

lăptari, de peste apa Colentinei, destul de învecinat cu domeniul domnului Pretoreanu. Nu m-a interesat când îşi făcuse casa şi piscina, ştiam ce viaţă se ducea acolo, vara, pe caniculă, cum aerul condiţionat răcea atât de tare camerele că trebuia să-ţi pui paltonul, în vreme ce afară oamenii se topeau de căldură. Păduricea de taxodium exista, aceşti copaci se înmulţesc uşor şi cresc repede, ca sălciile.

Spuneam că ar fi fost nevoie de camioane cu sutele şi de transporturi cu miile, ca să acopere locurile mocirloase. Oamenii afirmau că o asemenea lucrare se şi încercase, numai că pământul nu se aducea de afară, ci se scotea din pădurice. Acestea se întâmplau prin anii ‘33, ‘34, n-am aflat cu totul sigur, dar nici nu socotesc că are importanţă decât anul 1940, când a fost explozia.

M-am mirat că niciunul din informatorii mei nu se gândise ce rămânea în mijlocul pădurii, ce excavaţie uriaşă, când se scotea atât pământ, dacă nu mii, măcar sute de camioane. Dar poate îi judec nedrept, n-ar fi fost nefiresc să-şi închipuie că era locul cel mai apropiat de unde să se ia pământ pentru asanarea mlaştinii, şi nu avea importanţă că în loc rămânea o groapă uriaşă, fără nici o utilitate. În schimb, nu găsesc nici o scuză indiferenţei arătate de ei faptelor care au urmat, când săptămâni în şir, aceleaşi camioane au adus materiale de construcţie, cantităţi uriaşe de balast, apoi ciment, mii de saci, şi cărămidă, cherestea, tâmplărie, fără ca din toate să apară ceva vizibil deasupra copacilor. Îmi rămânea să cred că se construise ceva în adâncime, un buncăr, un adăpost antiaerian pentru sute de oameni. Dar tot atât de bine putea să fie un tunel de opt kilometri, care să facă legătura cu palatul din Calea Victoriei.

Am mai aflat că nu se ştia cine lucrase, meseriaşi aduşi din altă parte, în condiţiuni atât de secrete, că ar fi putut să mire chiar pe unii cu mintea mai înceată. Dacă în mai bine de un an, cât timp se văzuse mişcare în partea locului nimeni nu putuse să afle nimic din ce se petrecea acolo, era o dovadă că lucrătorilor nu li se îngăduia să comunice cu nimeni. Veniseră într-o zi, în camioane, fără să se ştie de unde, şi tot aşa plecaseră. În mod ciudat, călcând regulamentele de circulaţie,

camioanele nu purtau table de identificare; nu încăpea vorbă că aveau autorizaţii speciale. Câtva timp vecinii mai curioşi aşteptară să afle, pe o cale sau alta, ce se întâmpla între zidurile domnului Pretoreanu; cum nu le ajunse la ureche nici o vorbă, şi cum nici nu erau interesaţi decât într-o măsură prea mică, îşi văzură de treburi, şi după ce lucrătorii plecară, nici unuia nu-i mai dădu prin minte să se întrebe ce treabă făcuseră. De altfel, ştiind că stăpânul locului era un om puternic, în relaţii directe cu regele, se temeau să-şi bage nasul unde nu le fierbea oala; ar fi putut s-o păţească. Astfel trecură câţiva ani de linişte, domnul Pretoreanu îşi petrecea verile acolo, făcea baie în piscină, din când în când trăgea cu carabina în ţânţarii care roiau în faţa ferestrelor, neîncumetându-se să intre în casă, din cauza temperaturii scăzute. Un ţânţar nu-i o ţintă uşor de atins cu un glonţ de carabină, şi nici nu poate deveni un trofeu, deoarece se pulverizează. Domnul Pretoreanu nu făcea altceva decât să se exerseze, la fel ca în palatul de pe Calea Victoriei, când ochea în trecători, ce-i drept fără să tragă. Dar el ştia că, numai să fi apăsat pe trăgaci, oricare din ei ar fi fost o victimă sigură; aceasta era satisfacţia lui, materializată prin pulverizarea ţânţarilor.

Din când în când primea vizite, nu-i vorba de Jordie, cu el se întâlnea numai în palatul de pe Calea Victoriei, la ora două din noapte. Pe acei oameni nu-i vedea decât Sobieski, mai rar Garibaldi. Veneau în limuzine negre, cu perdele la ferestre, şoferul nu putea să privească în spate decât prin oglinda retrovizoare exterioară. De altfel nici nu avea nevoie, nimeni n-ar fi îndrăznit să depăşească o asemenea limuzină, mai ales că în loc de număr purta două icsuri misterioase, scrise cu roşu. Pe oriunde treceau, jandarmii şi agenţii de circulaţie salutau fără să ridice ochii din asfalt, aşa aveau ordine.

O dată intrate în curte, pe poarta care se deschidea comandată dinăuntru, de Sobieski, la ora strict convenită, limuzinele coborau la subsol, unde nu era un garaj propriu-zis, ci un salonaş cu covor roşu. De acolo, fără să-i vadă cineva la faţă, vizitatorii, de obicei cu serviete pe care nu le lăsau din mână, urcau cu ascensorul direct în biroul domnului

Pretoreanu; acesta îi întâmpina amical, după ce mai trăgea un glonţ cu carabina şi mai răpunea un ţânţar în faţa ferestrei.

În testamentele lui Garibaldi nu am găsit nici un cuvânt privitor la vizitatorii din Colentina şi la cele petrecute acolo; a trecut timp până să aflu adevărul. Domnul Pretoreanu murise în 1946, doi ani înainte de naţionalizare. Sobieski, deşi mult mai în vârstă, i-a supravieţuit aproape două decenii. Locuia într-o mică garsonieră, la ultimul etaj al unui bloc de pe Calea Victoriei, nu departe de fostul palat al domnului Pretoreanu. Acea garsonieră fusese domiciliul lui legal, de când se construise blocul, dar practic nu îl folosise niciodată, ci dormea pe un pat de campanie, în biroul de la poarta palatului, ca să se poată prezenta la primul apel, când stăpână-su îl chema cu telefonul, ziua sau noaptea. E grotesc, dar un asemenea amănunt nu poate să lipsească, un telefon exista şi în cabinetul de toaletă, şi mai grotesc decât toate, bietul Sobieski, cu toată vârsta lui înaintată, îşi oprea nevoile strângând din măsele şi se ridica de pe scaun înainte de a răspunde.

Astăzi, şi stăpânul, şi secretarul sunt de mult oale şi ulcele, cum spune poporul; nimic nu mă împiedică să dezvălui faptele cu privire la explozia din Colentina. Adevărul l-am aflat târziu, când Sobieski nu mai avea de trăit decât un an şi jumătate; atunci am legat cu el un fel de prietenie pe care nu o pot socoti decât ciudată.

Mă aflam într-o cofetărie la modă, unde în mod obişnuit n-aş fi intrat decât dacă mă târa cineva cu lesa. Într-un fel chiar aşa se şi întâmplase, dădusem nas în nas pe stradă cu o doamnă tânără, socotită de toată lumea ca foarte frumoasă. Mă uitam la ea, recunoşteam că oamenii aveau dreptate, mie însă nu-mi făcea nici o impresie, parcă aveam inima îngheţată, incapabilă de sentimente. N-am spus nimănui aceste gânduri, le mărturisesc prima oară, fiindcă nu m-ar fi crezut nimeni, ar fi socotit că judec ca vulpea la struguri; astăzi nu mai există motiv de suspiciune, frumoasa doamnă este măritată în America. „Hai să intrăm undeva un sfert de oră, mi-a spus, ca pe jeratic, mor dacă nu fumez o ţigară!” Deşi era o doamnă emancipată în multe privinţe, nu ajunsese până acolo ca să fumeze pe stradă. Şi iată-mă cu ea în cofetăria la modă, cu femei dichisite, fardate,

coafate şi parfumate. Recunosc că nu-i nimic rău pentru nici unul din simţurile omului, dar aş fi preferat să fie una singură; e greu să-ţi împărţi privirea în atâtea direcţii. De aceea cred m-am oprit cu ochii la figura cea mai dezagreabilă, şi nu de femeie, un bătrân aşezat la masa de alături, cu o cafea în faţă. Nu îi văzusem decât o dată de aproape, când îmi adusese motocicleta dăruită de domnul Pretoreanu, dar deşi acum era ajuns la vârsta decrepitudinii, am recunoscut în el pe Sobieski. Avea o distincţie indiscutabilă, din păcate inutilă dată fiind ruina lui fizică; era un om înalt, se vedea chiar stând pe scaun, numai că se îngrăşase anormal, ca eunucii, de o corpolenţă gelatinoasă, cu capul rotund, numai cu fruntea foarte bombată, fără pic de păr, atât de spân că îi lipseau până şi sprâncenele. Caracteristic în înfăţişarea lui era un monoclu, ar fi părut că voia să-l copieze pe domnul Pretoreanu, dacă ar fi fost negru; un asemenea monoclu nu mai văzusem, cred că depăşea maximul de dioptrii posibile, fiindcă dedesubt ochiul apărea în dimensiuni neomeneşti, ca al ciclopilor, un glob amorf, parcă fără iris şi fără pupilă, deşi avea o privire iscoditoare; părea un obiectiv fotografic, luând instantanee după instantanee. Mi se părea că doar acest ochi, fără alte însuşiri umane, ar fi fost de ajuns să facă posibilă lunga lui colaborare cu domnul Pretoreanu.

Pentru moment n-am dat atenţie vestimentaţiei lui, mă obseda ochiul, care se fixase asupra doamnei de lângă mine, privind-o cu atâta intensitate încât ar fi putut s-o iradieze. Spre liniştea mea, doamna, care îşi terminase ţigara s-a ridicat să plece; am condus-o până afară, unde ne întâlnisem, am lăsat-o singură, m-am întors în cofetărie şi m-am aşezat la masa lui Sobieski, fără să-i cer voie, cu o îndrăzneală care îmi era absolut improprie. Nu s-a mirat, dimpotrivă, mi-a întins mâna şi mi s-a adresat fără şovăire:

— Ne cunoaştem!

M-am mirat că mă ţinea minte de atâta vreme, şi când ne văzusem o singură dată, foarte în treacăt. Mă uitam fix la ochiul lui ciclopic, de sub monoclu, până ce deodată mi-am văzut chipul pe lentilă, dar nu imaginea mea prezentă ci una mai veche, dovadă că era o proiecţie, după o fotografie sau un diapozitiv de proporţii minuscule, dintr-o colecţie depozitată pe

retină, sau pe toată întinderea nervului optic, dacă nu şi mai departe, în adâncul creierului. Pe urmă, brusc, în locul meu a apărut chipul doamnei de adineauri.

— Nu cred că există o femeie mai frumoasă! mi-a spus, cu o durere neascunsă.

Ştiu că frumuseţea, când este inabordabilă, poate să dea naştere la suferinţă, dar mă surprindea tonul lui nestăpânit, confidenţa inadmisibilă; sunt sentimente care nu trebuie mărturisite niciodată. Am vrut să mă ridic şi să-i întorc spatele, deşi cunoştinţa cu el însemna un câştig enorm pentru mine. Atunci i-am văzut ochiul celălalt, cu privirea lui liberă, nedeformată de o lentilă şi am citit în el mult mai mult decât spusese în cuvintele dinainte, o durere adevărată, profundă şi incurabilă. Aşa s-a născut între noi o prietenie, pe care la început am cultivat-o numai ca să aflu cele ce numai el ştia despre domnul Pretoreanu, personaj incomplet pentru mine, deşi scrisesem despre el sute de pagini.

Dar pe măsură ce trecea timpul, sentimentele mele faţă de Sobieski deveneau tot mai sincere, şi nu din recunoştinţă, ci din admiraţie. Fiindcă descopeream în el trăsături umane mult mai bogate decât îmi închipuisem. Nu fusese sluga preasupusă a domnului Pretoreanu; îl servise, într-adevăr, fără să şovăie sau să cârtească, însă îşi păstrase independenţa spiritului, nu încetase niciodată să-l judece. Avea un bilanţ întocmit meticulos, mi-a îngăduit să-l citesc, al faptelor săvârşite de fostul lui patron, şi parcurgându-l, am înţeles că domnul Pretoreanu, cu toate păcatele lui fusese unul din acei oameni care apar pe pământ la sute de ani o dată, şi numai dacă în clipa naşterii lor o eclipsă nu întunecă soarele.

— Domnule, mi-a spus Sobieski, după ce-i câştigasem încrederea, nu m-au interesat bunurile pământeşti pe care le-am dobândit de la el; erau destule ca să mă socotesc un om bogat. Am pierdut multe din ele, mai am însă din ce să pot trăi cuviincios anii care îmi rămân în faţă; n-am să trăiesc atât ca să mor în sărăcie. Câştigul meu a fost altul.

Întrebarea mi se citea pe faţă, nu-mi puteam ascunde dorinţa de-a afla unele secrete. După o scurtă ezitare, Sobieski mi s-a predat cu arme şi bagaje, cum se spune.

— N-ar fi în dreptul meu să vorbesc, însă, fiindcă vreau să-ţi rămân îndatorat, am să-ţi destăinuiesc tot ce aştepţi de la mine.

— De ce şi cum vreţi să-mi fiţi îndatorat?

— Dă-mi posibilitatea s-o mai văd pe doamna de adineauri.

Nici prin minte nu mi-a trecut că îndrăznea să-mi atribuie un rol care nu mi-ar fi făcut cinste, de aceea i-am răspuns dezolat, fără indignare:

— Domnule, dar o cunosc prea puţin; ne-am întâlnit întâmplător; nici nu-i ştiu telefonul.

— Atunci alta, chiar dacă nu la fel de frumoasă.

Sobieski nu dorea altceva decât să-i fac o vizită, din când în când, însoţit de o femeie; nu era vorba de vreo năzuinţă bărbătească, voia doar să-i decoreze interiorul.

— Ca o pictură, domnule, sau ca o mobilă de artă.

Nu socoteam deloc că ar fi o pornire firească, dar nici n-o condamnam, puteam în cel mai rău caz să-l compătimesc; l-aş fi dispreţuit să nu fi auzit de unele asemenea slăbiciuni, o parte duse însă atât de departe că deveneau scandaloase. În ceea ce îl privea, nu mă îndoiam de deplina lui decenţă. Atât doar că era un om care nu-şi trăise tinereţea, ceea ce mi-a mărturisit atunci, la prima noastră întrevedere. Dar nu era un eunuc, cum părea după înfăţişare; cunoscuse o femeie, în cea mai categorică deplinătate.

Condiţiunile domnului Pretoreanu, în slujba căruia intrase ca secretar particular, îndată ce terminase facultatea, ceea ce era un noroc nesperat pentru un tânăr, îi interziceau hotărât pierderea timpului cu femeile. Nu făcuse dreptul, ci matematicile şi desigur toată lumea se mira că un avocat de mare renume angajase un tânăr matematician, nu pe cineva cu studii juridice. Dar domnul Pretoreanu avea nevoie de el nu la barou, ci în treburile personale. Din cele ce s-au văzut mai înainte, Sobieski îşi îndeplinise rolul cu pricepere şi cu devotament, transformat apoi în veneraţie. Admiraţia lui pentru acest patron a cărui forţă satanică îl subjugase, îl făcuse să uite cu desăvârşire ispitele tinereţii şi să se despartă de fosta lui

iubită, poate viitoare soţie, fără regrete, fără dorinţe refulate, trăind într-o deplină cucernicie.

— Abia după moartea lui m-am eliberat, domnule! M-am eliberat brusc şi cu o dorinţă nebunească, era o beţie, mi se părea că am în faţă viaţa mea de la douăzeci de ani. Dar m-am dezmeticit înainte de a mă uita în oglindă, când mă dădeam jos din pat şi am văzut că burta îmi cădea până la genunchi, acoperind pe deplin ceea ce rămăsese din mine. Şi fusesem ca un discobol, avusesem dreptul la o femeie oricât de frumoasă.

M-a privit cu ochiul fără monoclu, în care se citeau adevăratele lui sentimente.

— Ca doamna de adineauri. Tare aş vrea s-o mai văd o dată!

— Sunt altele mai frumoase!

Decăzut, cum se vedea, atunci, în zilele când se eliberase, Sobieski nu era lipsit de dorinţă. În agenda lui erau sute de femei care îl căutau pe domnul Pretoreanu; le auzea glasul la telefon, plin de miere şi de făgăduinţe. Cu toate fusese ca de piatră, nu mai puţin el decât stăpânu-su. Se gândi să caute printre ele vreuna; nu avea curaj, era de ajuns să se uite în oglindă ca să-i piară curajul. Cum poate un bărbat să apară în faţa unei femei, când burta îl împiedică să-şi vadă vârful picioarelor?

Făcuse totuşi o experienţă, pe care o amintesc în fugă şi fără tragere de inimă, o actriţă care venea în vizită fără să se sfiască, pe sume importante. Sobieski riscase suma, nu era cât un automobil, ci a zecea parte dintr-o limuzină luxoasă. Fusese o înfrângere, deşi partenera trecuse cu indiferenţă peste înfăţişarea lui fizică, se dezbrăcase, venise alături, îl mângâiase, avusese toată bunăvoinţa.

Unii teoreticieni, mai ales din vechime, care se numeau înţelepţi la vremea lor, socoteau că un bărbat nu e sfârşit atâta timp cât dorinţa există, ci numai indiferenţa totală e concludentă. N-am cum să intru cu ei în polemică, deşi Sobieski ar putea să-mi fie martor. Dorinţa exista în el, la fel de vie ca în tinereţe, în schimb puterea de a o exterioriza îi lipsea cu desăvârşire. Acum, satisfacţia lui, sublimată şi pură, era să

privească o femeie frumoasă; fără nici o înclinaţie lubrică; contemplaţia ţinea locul satisfacţiilor pierdute.

N-am avut deloc sentimentul că săvârşesc o faptă nedemnă, dacă l-am vizitat în mai multe rânduri, cu o prietenă sau o simplă cunoştinţă. Am avut cu aceste prilejuri putinţa să observ că pentru Sobieski noţiunea de frumuseţe era foarte confuză, cum fusese şi prima oară, în cofetărie, când o socotise pe însoţitoarea mea drept divină, în vreme ce mie nu-mi făcea nici o impresie. S-a nimerit uneori să mă duc cu femei mai puţin înzestrate de natură, nu într-atâta ca să-mi fie ruşine cu ele, dar care, oricum, nu corespundeau canoanelor consacrate; cu nici una Sobieski n-a fost mai puţin curtenitor, n-a privit-o cu mai puţină adoraţie.

Toate aceste vizite în doi, făcute cu un scop pe deplin interesat, pot sa arunce asupra mea o lumină îndoielnică, şi admit că eu însumi aş judeca fără cruţare pe oricine mi-ar urma exemplul. Nu admit fără rezerve preceptul cinic după care scopul scuză mijloacele, dimpotrivă, în cele mai multe cazuri îmi repugnă; dar chiar dacă mi-ar repugna în propriul meu caz, nu m-aş fi oprit la jumătate. Pentru mine Sobieski era o sursă de informaţii esenţială; fără el, o parte importantă din carte ar însemna să lipsească. E adevărat că nu m-am dus niciodată cu o femeie a cărei sensibilitate să mă oblige la prudenţă; nici cu cele care îmi tulburau inima. De obicei invitam prietenele prietenilor, în vreme ce aceştia aveau treburi.

Niciodată Sobieski nu făcuse un gest deplasat, nici măcar ambiguu; se purta cu ele ca la o recepţie unde erau zeci de femei, şi nu arăta nici uneia o preferinţă mai mare decât vecinei inexistente în realitate, dar care parcă era acolo. Apoi avea băuturi fine şi tot ce greu s-ar fi găsit chiar la magazinele speciale, lucruri pe care le primea de pe la fostele sucursale ale domnului Pretoreanu şi a căror valoare depăşeşte închipuirea noastră; iar la sfârşit, oferea fiecăreia o mică bijuterie, după un obicei moştenit de la stăpânu-su, care ştia să fie curtenitor cu femeile, oricâtă răceală le purta altminteri. Apoi avea o conversaţie bogată şi plină de variaţie, despre toate subiectele posibile, de la artă, muzică, pictură, teatru, film, şi până la politica vremii, căreia îi cunoştea chiar dedesubturile; şi, mai

presus de toate, simţea repede care din aceste subiecte o interesau pe vizitatoare.

Cât despre muzică, din care nu-i lipsea nimic din ceea ce exista imprimat pe discuri, nu ne întreba niciodată preferinţele noastre, ceea ce-i o inabilitate, sau chiar o neghiobie, fiindcă preferinţele variază cu momentul şi cu starea de spirit a subiectului. Dar citea pe chipul femeii dorinţa ei adevărată, ştiind s-o deosebească de ceea ce era numai poză, şi-i alegea discul, fără greşeală. Astfel, unora, pe care le simţea cu gândul plecat, le punea muzică meditativă, care le făcea să asculte tulburate, cu fruntea în mână. Altora le alegea muzică sentimentală, care le trezea amintiri tulburătoare şi le înroura ochii. Când invitata noastră era refractară, la orice gen, ceea ce numai Sobieski putea să vadă, alegea pentru ea acea muzică fără conţinut, în formele ei infinite, numită „pentru un sfert de ureche”, pe care o ascultam fără să-i dăm atenţie, putând între timp să vorbim despre orice alte subiecte.

Uneori, când mă despărţeam de partenera mea întâmplătoare, o întrebam, nu din simplă curiozitate, ci ca să înţeleg mai bine situaţia:

— Cum ţi se pare prietenul meu?

— Încântător! îmi răspundeau toate.

Odată am întrebat-o pe una de care nu mă sfiam, fiindcă îmi făcuse multe confidenţe despre viaţa ei, cam aventuroasă:

— Ai vrea să te las o dată acolo?

A întors capul spre mine, pe urmă mi-a răspuns, nu fără o ezitare:

— De ce nu?

Ezitarea voia să menajeze eventuala mea gelozie, deşi nu avusese ocazia s-o cunoască, nici măcar să şi-o închipuie. După acest răspuns, n-am mai îndrăznit să le întreb şi pe celelalte.

Seara mă întâlneam cu Sobieski la Athenee Palace, era vară şi stăteam în grădină, cu un pahar mare de whisky în faţă. În monoclul lui vedeam imaginea femeii cu care fusesem la el după-amiază. Uneori imaginea persista, alteori apăreau altele, derulându-se repede, până ce ajungeam la doamna de la prima noastră întâlnire.

Pe când acele femei se perindau pe lentila monoclului, dezvăluindu-mi la care din ele i se ducea gândul, Sobieski îmi răspundea fără ezitare la toate întrebările; nu era între noi chiar o înţelegere formală în afară de făgăduiala pe care mi-o făcuse odată, de a-mi dezvălui toate secretele. Dar ar fi fost neelegant şi pentru unul şi pentru altul să-i amintesc de ea, am fi semănat cu acei negustori care vând şi cumpără o marfă interzisă. Destăinuirile lui mi se păreau mai degrabă o descărcare, îşi uşura sufletul, ceea ce oamenii fac de obicei scriindu-şi memoriile. Şi apoi, secretele lui, într-adevăr necunoscute de nimeni, n-ar mai fi compromis pe nimeni şi n-ar fi făcut rău nimănui, dacă după atâta timp le aflau şi alţii prin mine.

O nechibzuinţă şi o neşansă a anulat prietenia noastră. Este adevărat că, spre norocul meu, Sobieski ajunsese aproape la capătul destăinuirilor. Dar nu-i mai puţin adevărat că odată, când am să ajung cu povestirea într-un punct nebănuit astăzi, s-ar putea să regret că n-am aflat tot ce mai avea el în minte.

S-a întâmplat că într-o zi, la ora trei după-amiază, prietena care trebuia să meargă cu mine două ore mai târziu la Sobieski, să-mi telefoneze în şoaptă, cu telefonul ascuns sub plapumă, că soţul ei se întorsese pe neaşteptate din provincie.

Era prea târziu să caut pe altcineva, am apelat la o curtezană zisă de lux, fiindcă locuia singură într-un mic apartament de pe strada Regală şi avea drept clienţi numai industriaşi bogaţi şi deputaţi din provincie.

O cunoşteam de la Jak Musiu, care uneori mă invita la ea acasă, pe contul lui şi ne lăsa singuri, el ducându-se în odaia de alături, să citească ziarul. Nu m-am îndoit că se uita pe gaura cheii.

Am găsit-o liberă, sesiunea parlamentară era închisă, fiind plină vară, iar industriaşii, desigur, se aflau şi ei în vacanţă, cu familia, la munte sau la mare. N-am avut timp s-o instruiesc destul, i-am spus doar că trebuie să mergem la o persoană în vârstă, de cea mai bună condiţie, să se îmbrace decent şi să-şi ţină gura.

— Cât plăteşte?

— Mai întâi o să te îndoape cu icre negre şi tot ce ţi-o mai dori inima; iar şampanie şi whisky, pe săturate.

— Îmi place vermut Cinzano, nu whisky.

— N-o să lipsească.

— Şi banii?

— Deşi n-ai de făcut nici o treabă, ţi-i dau eu; să n-aduci vorba!

— Adică vrei să-mi iei dijmă?

Când ne-am întâlnit în stradă, era prea târziu s-o trimit înapoi, să-şi schimbe rochia de crepe de chine oranj, decoltată de i se vedea buricul, şi despicată până la şold, că mai sus n-o lăsa cordonul. Am înghesuit-o într-un taximetru, i-am spus şoferului să oprească la o mercerie şi să ia ace de siguranţă. În sfârşit, pe drum, am pus-o sa-şi şteargă rujul de pe obraji, să-şi scurteze puţin sprâncenele, trase cu creionul, să-şi adune părul la spate, într-o spelcă; măsuri neserioase, rămânea ca mai înainte, ar fi trebuit s-o schimb cu alta. În holul blocului i-am prins decolteul şi despicătura rochiei în ace de siguranţă, disimulate; aşa părea mai decentă.

Nu cred că pe Sobieski îl şocase ceva, s-a purtat la fel de curtenitor ca în toate ocaziile, ceva însă în subtilele lui aparate de recepţie se dereglase, căci a ales cea mai nepotrivită muzică, „Anotimpurile”, de Vivaldi. Niciodată muzica, oricare ar fi fost ea, de tobă, de saxofon, de trompetă, nu m-a iritat ca primele măsuri din Vivaldi, îmi frământam degetele pe genunchi, în vreme ce Sobieski o fotografia cu monoclul pe însoţitoarea mea, fără să observe cât era de plictisită. După prima parte, aceasta a răsuflat uşurată, aştepta să vină altceva, sau mai bine să se termine discul, să rămână numai cu icrele negre şi cu şampania, fără să scape din ochi toate celelalte de pe masă. Când, spre surpriza ei a început „Vara”, a făcut o grimasă, a mai aşteptat două clipe, pe urmă i s-a adresat lui Sobieski, arătând spre mine şi zâmbindu-i cu o tandreţe vulgară:

— Ce facem, babacule, nu-l dai afară, că sunt grăbită? Sau îţi place cu martori?

O lumină puternică, vie, o flacără a cuprins capul lui Sobieski, prefăcându-l într-un soare roşu; am văzut limpede, nu era o iluzie optică. Mi-am amintit fulgerător ceea ce îmi povestise, chiar victima de astăzi, despre moartea domnului Pretoreanu, căruia ii plesnise o vână în creier, dând naştere

unei scântei, ca un scurtcircuit electric. Acuma însă fenomenul era de alte proporţii, după cap, întreg trupul deveni incandescent şi dispăru, lăsând în urmă un norişor de fum, cum s-ar fi mistuit Ucigă-l Toaca la semnul crucii. Mai puţin înspăimântată decât s-ar crede, temându-se doar să nu i se ceară vreo mărturie, femeia porni spre uşă, după ce băgă în poşetă cutia cu icre negre şi înghesui deasupra sticla de vermut.

— Eu m-am cărat, descurcă-te cum ştii; nu vreau să am de-a face cu poliţia!

Era atât de zorită că uită să-mi ceară banii pentru timpul pierdut cu vizita.

Deşi puteam să jur că nu fusese o iluzie optică, în clipa următoare l-am văzut pe Sobieski întreg, dar ţeapăn, prăbuşit lângă fotoliul unde stătuse mai înainte. M-am apropiat, numai fiindcă telefonul era alături şi m-am aplecat să fac numărul. Ochiul lui teafăr, deschis mare, mă fixa cu o privire vexată, o înţelegeam foarte bine, deşi vina mea nu putea să fie decât o imprudenţă; cu experienţa lui ar fi trebuit să ştie că orice joc are riscuri. La ochiul celălalt, pe lentila monoclului, rămăsese imprimată femeia de adineauri, aşa cum o ştiam, însă cu acele de siguranţa desfăcute încât i se vedeau sânii goi, în despicătura rochiei, şi picioarele până la şolduri. Nu înţelegeam cum se desfăcuseră acele de siguranţă, căci doar le prinsesem eu însumi. Nu, ar fi fost imposibil! Cred că era imaginaţia lui Sobieski, căruia fi descopeream o frivolitate post-mortem.

Cu poliţia n-am avut nici a dificultate, am dat doar o declaraţie, ca martor, mortul a fost dus la morgă, i s-a găsit o ruptură de cord, cel mai grav infarct posibil şi au dat certificatul de deces, necesar la înmormântare. Dificultăţile începeau de aici încolo, mortul nu avea nici o rudă în ţară, nimeni n-a venit să reclame cadavrul, nu puteam să-l las în părăsire, am luat asupra mea toate grijile, pompele funebre, cimitirul catolic, am cumpărat loc de veci pe numele meu, nu se putea altfel, cumpărătorul trebuia să fie un om în viaţă. Dificultatea a fost că nu eram catolic şi nici nu mă puteam converti la iuţeală, trebuie făcută o şcoală, îndeplinite formalităţi, m-am angajat să rezolv totul cât mai curând cu putinţă.

Au înţeles şi ei că mortul trebuia îngropat, pe urmă au convenit să-mi acorde credit de conştiinţă. Eu însă am lăsat totul baltă şi cu toate că nu m-am convertit, mai sunt şi astăzi proprietarul unui loc de veci la cimitirul catolic.

În afară de preot, şi de ciocli, n-a mai asistat nimeni la înmormântare. La sfârşit, preotul mi-a adresat condoleanţe, cu toată convingerea şi atunci, cu voia sau fără voia mea, am vărsat o lacrimă pentru bietul Sobieski, care ani de zile a fost un personaj de mâna întâi în cărţile mele, deşi rolul lui s-a jucat în culise, ca al unui figurant care spune o vorbă fără să se arate şi adesea nici nu i se ştie numele.

2

În anii aceia, mijlocul deceniului al treilea unde am rămas cu povestirea, peste o mie de savanţi, o mie de strategi şi o mie de oameni politici ştiau câte ceva despre bomba atomică. Am luat nişte cifre absolut fanteziste, dar nu pot să fie departe de realitate; şi chiar dacă ar fi în proporţie de sută la sută, de mie la sută, rămân tot infime faţă de locuitorii pământului, patru miliarde şi jumătate, la vremea aceea. Până în august 1945, patru miliarde şi jumătate de oameni minus câteva mii, sau câte va zeci de mii, ca să treacă de la mine, nu ştiau nimic despre bomba atomică. Azi ştiu până şi copiii.

În timpul războiului s-a vorbit de „apa grea”, produsă într-o uzină din Norvegia, şi care ar fi fost necesară la fabricarea unei arme secrete. Prin 1943 şi ‘44, cei care veneau de pe front şi mai credeau în victoria lui Hitler, povesteau că au văzut prin gări vagoane plumbuite, sub pază severă, pe care scria: „Se va deschide numai la ordinul Fuhrerului!” Vagoanele, dacă or fi existat, au rămas nedeschise şi soarta războiului neschimbată.

Pe urmă s-a bombardat Londra cu rachete lansate de pe sol, faimoasele V1, apoi V2, care fusese într-adevăr o armă secretă şi a făcut ravagii, fiindcă nu putea fi interceptată şi mergea sigur la ţintă. Să fi fost în număr de milioane, sau măcar de sute de mii, fie şi de zece ori mai puţine, şi să fi fost timp ca să se lanseze cu toatele, Londra n-ar mai exista astăzi. Sigur că a suferit mult, s-au năruit ziduri, au murit oameni, iar în cei vii a

intrat spaima, dar oraşul există, împreună cu locuitorii lui de atunci, sau cu urmaşii: când am fost eu acolo, după trei decenii de la bombardamente, nu se mai vedea nici o urmă, am găsit Londra cum o ştiam din cărţi, din fotografii, din filme şi din închipuire. Azi, V1 şi V2 sunt înspăimântător de mult depăşite; ele pot să zboare mult mai departe, peste continente, îşi ating ţinta cu precizie de metru, adesea sunt teleghidate şi poartă încărcătură atomică, despre care atunci se interesau poate o mie de savanţi, o mie de strategi şi o mie de oameni politici. Aceasta era în realitate arma secretă, pe care Hitler n-a apucat s-o facă: vagoanele plumbuite conţineau lemne de foc sau potcoave ruginite. O dată cu el, încercau mulţi alţii să facă arme atât de redutabile încât să câştige războiul fără întârziere; despre existenţa şi intenţiile lor nu se va şti nimic niciodată. În ceea ce mă priveşte, am cunoştinţă de existenţa unora din aceştia, şi nu rămâne nici un motiv să nu dezvălui adevărul, deoarece nu poate face rău nimănuia. În afară de domnul Pretoreanu, Sobieski şi Garibaldi, toţi morţi de multă vreme, numele celorlalte personaje vor fi schimbate sau ocolite, deşi azi sunt şi ei pe lumea cealaltă.

* * *

Se ştie că domnul Pretoreanu era acţionarul unor uzine chimice de pe Valea Rinului, care, în primul război mondial, a furnizat armatei germane yperită, un gaz toxic care a adus multe pierderi armatei franceze. Deşi eram copil, fapta, când am aflat-o, a stârnit în sufletul meu multă indignare. În mod ciudat, prestanţa domnului Pretoreanu a rămas intactă în ochii mei, şi mai târziu la fel mi-am împărţit sentimentele faţă de el, între repulsie şi admiraţie.

Era în vara anului 1934, cu mult înaintea Anschlusului, când domnul Leopold, dentistul meu refugiat din prevedere de la Viena, ajunsese în Australia, continuându-şi prevederea, nu fără motiv, ci poate doar prea devreme.

În vara aceea, domnul Pretoreanu a primit vizita, neanunţată decât de la aeroport, a unui personaj venit din Germania, fără alt bagaj decât o trusă de mână. Îl chema von Hasse, numele celălalt nu l-am ştiut niciodată, fiindcă nu-l ştia nici Sobieski. Toate personajele apărute pe urmă, în număr de

şapte, erau sau von, sau doctor, nici unuia nu-i lipsea unul din aceste titluri; s-ar fi părut că fără el în Germania oamenii nu puteau să aibă decât o existenţă anonimă.

După convorbirea domnului Pretoreanu cu von Hasse care a venit cu un taximetru direct în Colentina, unde au avut împreună o convorbire de douăsprezece ore, întrerupte doar de două ori pentru masă, oaspetele nu a mai părăsit niciodată domeniul; mai mult de cinci ani a rămas lipit locului, nimeni din afară nu l-a văzut la faţă. Într-o fotografie unde apar toţi cei şapte, cu domnul Pretoreanu la mijloc, făcută probabil din imprudenţă, mi s-a părut a-l identifica pe von Hasse absolut intuitiv, ceea ce adesea m-a dus pe calea cea bună, într-un personaj din rândul întâi, pe faţa căruia i se citea importanţa, fără infatuare. Era un om de vreo cincizeci de ani, înalt, supt, suferind parcă de inaniţie, cu gâtul ca un vrej, cu o faţă prelungă, pleşuv, cu ochelari în rame metalice şi cu o bărbuţă argintie; n-aveam de unde să ştiu că era cei mai renumit fizician al Germaniei prehitleriste, intrat în conflict cu nazismul, în primejdie poate să urmeze soarta lui Lavoisier, a cărui valoare nu-l scutise de ghilotină în timpul Teroarei. Într-un laborator finanţat de industria chimică de pe Rin, von Hasse făcea în secret studii în scopul de a dezagrega atomul de uraniul, fenomen posibil, care ar fi pus la îndemâna marilor fabricanţi surse de energie suficiente să învingă o viitoare criză a petrolului, bănuită încă dinaintea războiului, dovadă că tot atunci, în alte laboratoare se studia metoda obţinerii unei benzine sintetice. E adevărat că privitor la această substanţă Statul Major al Armatei germane, care pregătea din vreme planuri de război, se gândea nu doar la criza petrolului, ci mai ales la o blocadă.

Dacă l-aş fi cunoscut pe von Hasse sau pe vreunul din colaboratorii lui şi aş fi avut erudiţia lor, acum mi-ar fi uşor să explic cum se desfăşurau cercetările lor sub patronajul domnului Pretoreanu. La această colaborare se ajunsese după conferinţa de douăsprezece ore, când von Hasse consumase doi litri de cafea şi fumase o cutie cu douăzeci de ţigări Havana, absolut autentice. În ceea ce priveşte cafeaua, putea să fie o obişnuinţa, o nevoie, o plăcere, dar dovedea în acelaşi timp

lăcomie; în Germania, ea era viciul claselor mai înalte, iar berea viciul poporului, ceea ce nu înseamnă că nu existau interferenţe.

În pauzele când Sobieski intra cu platoul încărcat de mâncăruri suculente, de mult dispărute din Germania, domnul Pretoreanu, care nu mânca decât pâine prăjită cu ceai fără zahăr, împuşca ţânţari la fereastră, îngăduindu-i lui von Hasse să se îndestuleze în linişte. Îndestulat e un fel de a spune; după cum se uita la farfuriile goale părea că nu se sătura niciodată, deşi totdeauna la sfârşitul mesei îşi exprima dorinţa ca o doua zi să aibă o masă mai sobră, bunăoară ouă cu şuncă, englezeşte, şi un biftec, doar atât, cu salată. Sobieski, nelipsit de subtilitate în observarea oamenilor, îi îndeplinea dorinţa, numai că ouăle erau în număr de cinci, uneori şapte, iar biftecul, cât farfuria, cântărea între nouă sute şi o mie trei sute de grame; el nota totdeauna greutatea în registrul bucătăriei. Am dat aceste amănunte ca să pot spune că mai târziu, când lucra în laborator câteodată treizeci de ore fără întrerupere, von Hasse nu mânca nimic, nici măcar un sandviş, nu bea o cafea, nici măcar un pahar de apă, subzista ca fachirii sau ca sihaştrii.

După acea primă discuţie, gazda ceru două zile să reflecteze, în care timp Sobieski nu avu o clipă de odihnă, luă legătura prin telefon şi telex, aparatură nouă, abia instalată, cu numeroase persoane din Germania, amici sau asociaţi ai domnului Pretoreanu, folosind fireşte limbaje convenţionale. El nu făcea altceva decât să adune informaţii despre capacitatea şi caracterul oaspetelui, precum şi ai colaboratorilor lui viitori, înscrişi pe o listă. Pe unul singur dintre aceştia domnul Pretoreanu îl respinse, fără explicaţie; mai târziu se văzu că avea dreptate să-l suspecteze, măcar pentru motivul că deveni în curând prieten intim al lui Goering, care îl numi inspector peste toate uzinele de aviaţie. Nu era un motiv sigur să se creadă că ar fi devenit un trădător, poate voise sincer să emigreze şi, odată respins, îi rămăseseră numai două soluţii, să se sinucidă sau să se adapteze. Nu l-am cunoscut, nu am dreptul să-l judec; poate domnul Pretoreanu se înşelase, dar cred că paza bună trece primejdia rea, după vorba prea cunoscută, pe care am scris-o de atâtea ori în caietele de caligrafie!

Cele două zile von Hasse rămase la Colentina, într-un apartament de oaspeţi, de unde nu făcu niciodată un pas afară; ar fi fost imprudent să circule chiar între zidurile domeniului. Seara, Sobieski închidea discret apartamentul cu cheia, după ce spunea curtenitor oaspetelui: „Pentru orice dorinţă, vă rog să mă chemaţi la telefon, indiferent de oră.” Se înţelege că apartamentul, fiind la parter, avea drugi la ferestre, ca toată casa; ar fi fals să spun că fuseseră puşi anume; paza bună avea o explicaţie veche şi generală.

* * *

Cei şase colaboratori sosiră pe rând, în decurs de o lună; plecarea din Germania, cel puţin pentru unii din ei fusese anevoioasă, iar drumul nu lipsit de riscuri. Am citit în cărţi de toate felurile atâtea aventuri de felul acesta, încât mi-e silă fie şi să mă gândesc la ele, necum să le reproduc eu însumi. Sosiră pe căi diferite, unii prin Austria, Cehoslovacia sau Polonia, alţii prin sud, trecând de două ori Alpii. Ultimul avu de făcut un periplu aventuros, numesc doar câteva puncte pe unde trecuse, Ancoraje, în Alaska, apoi Tokio, Calcuta, Cairo şi Constantinopole.

Îmi pare rău că scopul meu este altul, altfel m-aş ocupa de călătoria lui, mai ales că subiectul îmi place, şi aş scrie o carte întreagă, ca să abandonez cele ce urmează, atât de dificile şi neplăcute pentru mine, mai ales că subiectul pluteşte în nesiguranţă. Din mai mult de zece oameni cărora le-am cerut lămuriri, nici unul nu mi-a dat acelaşi răspuns; este adevărat că şi datele pe care puteam să le pun la dispoziţia lor erau puţine şi uneori dubioase. Dar nici măcar domnul Pretoreanu, aflat în miezul acestei afaceri, n-ar fi putut să le spună mai multe, admiţând că ar fi fost în viaţă şi ar fi vrut să vorbească.

Începuse anul 1935, era imposibil să se vorbească despre uraniul 235, fiindcă nu se cunoştea încă, sau nu se cunoştea bine, şi fără el nici vorbă nu putea să fie de fisiunea atomului, adică ruperea lui, care dădea naştere energiei atomice. Şi totuşi, cineva trebuia să facă începutul. Sunt sigur că au existat numeroşi savanţi preocupaţi de acest subiect, nu mă gândesc la statele cu intenţii agresive, care aveau în vedere o bombă atomică, urmarea dezastruoasă a dezagregării nucleului atomic,

ci pur şi simplu de oamenii de ştiinţă; unii au eşuat, alţii au izbutit, dar cu întârziere, când strădania lor devenea inutilă, astfel că astăzi nimeni nu le cunoaşte numele.

Indiferent de multele şi gravele întâmplări din a doua parte a deceniului, culminate cu începerea războiului, după dezmembrarea Cehoslovaciei, cu pătimirea Poloniei, cu înfrângerea Franţei şi trista retragere de la Dunquerque, această dramatică perioadă de timp e marcată, în secret, de pregătirea bombei atomice, sub a cărei ameninţare, odată produsă prima explozie, s-a derulat a doua parte a secolului nostru, şi poate tot cu ameninţarea ei se va încheia şi mileniul.

* * *

Sunt secrete despre care ştie toată lumea, dar nu vorbeşte nimeni, decât poate, cel mult, pe şoptite; acela al lui Polichinel, bunăoară. Sau cel cu bărbatul care nu ştie nimic din ce ştie tot satul. Oricât de bine ar fi ascunse secretele, până la urmă cineva află de ele şi le divulgă, din interes sau numai din limbuţie, afară de cazul când cei interesaţi îl suprimă înainte ca el să scoată o vorbă. Este oare posibil că în lunga istorie a omenirii, începând cu cea antică, să fi rămas secrete încă nedescoperite? Desigur că nu m-aş hazarda să dau un răspuns la această întrebare, deşi impresia mea rămâne negativă; greu mi-aş putea închipui că anumite fapte omeneşti pot să rămână ascunse ani, decenii sau secole. Ei bine, una din aceste fapte este a domnului Pretoreanu; din 1935 până astăzi, nimeni n-a cunoscut-o, n-a avut nici măcar o idee, şi necunoscută ar fi rămas odată cu moartea lui Sobieski, ultimul martor, dacă nu s-ar fi întâmplat să-l fascineze o doamnă cu care odată intrasem într-o cofetărie. Domnul Pretoreanu e mort şi el, de asemeni şi Garibaldi, iar cei şapte oameni de ştiinţă, veniţi în secret şi în secret dispăruţi toţi deodată, calcinaţi până la dezagregare, n-ar mai putea să vorbească decât poate pe lumea cealaltă, de unde nu ne parvine nici o ştire.

Rămân numeroşi alţi martori, oameni care au lucrat la ceea ce se va vedea mai departe, dar ei n-au ştiut niciodată la ce foloseşte munca lor, şi chiar dacă ar fi auzit vreo vorbă, n-ar fi înţeles-o. În vecinătatea unui sat întreg de lăptari, oameni care merg zilnic la oraş cu faetonul şi vorbesc chiar dacă nu sunt

flecari din fire, în văzul unei întregi mahalale a Bucureştilor, pe domeniul domnului Pretoreanu s-a construit, ce-i drept la adăpostul păduricii de taxodium, un buncăr adânc, cu trei etaje, cu o suprafaţă de două mii de metri pătraţi, ca o uzină subterană. Camioanele care scoteau pământul din excavaţie putea să le vadă oricine, şi într-adevăr, le-a văzut toată lumea; oamenii au aflat că domnul Pretoreanu sapă o gheţărie sistematică, şi nu s-a mirat nimeni. Ştiau, din auzite, ceea ce îi făcea să se crucească, de aerul condiţionat care, în plină vară, menţinea atâta răcoare în casă, că ţânţarii, adunaţi roiuri în faţa ferestrelor, nu se încumetau să intre; de unde venea atâta frig, dacă nu de la gheaţă? Şi apoi, gheţării aveau toţi cârciumarii din Colentina, pe lângă ei chiar simpli gospodari mai chivernisiţi, căci doar nu era mare lucru să faci o groapă în fundul curţii, s-o acoperi cu stuf, iar iama s-o umpli cu gheaţă, râul fiind aproape, doar ce coborai valea. Spre deosebire de gheţăriile obişnuite, cea a domnului Pretoreanu era betonată, nimeni nu avea de ce să se mire, totul acolo se făcea temeinic. Este posibil ca stăpânul domeniului, după conferinţele şi consfătuirile cu von Hasse să fi avut în vedere şi un sistem suplimentar de răcire, prin gheaţă, a apei care circula în interiorul reactorului. Săptămâni în şir, în iarna anului 1935, când buncărul nu era gata decât în parte, ţiganii din Colentina, căruţaşi din tată în fiu, cu cai mai frumoşi decât ai boierilor, cărară gheaţă la gospodăria domnului Pretoreanu; îi dădeau drumul pe jgheab şi restul nu-i privea, îşi vedeau de treabă mai departe.

Dar chiar de la început, când reactorul nu era nici măcar în construcţie, gheaţa nu rămânea fără întrebuinţare, folosea la sistemul de răcire al casei, cum o să se vadă. Iarna următoare, ţiganii umplură din nou gheţăria.

Până atunci, prin martie, la Brăila sosi un vapor panamez, de două mii cinci sute de tone, încărcat cu lăzi de banane de pe Coasta de Fildeş, pe adresa unei băcănii mari şi renumite, din mijlocul Bucureştilor. Acea băcănie dispărută cu câţiva ani înaintea războiului, se afla pe Calea Victoriei, peste drum de Palatul regal, atunci în curs de mărire şi modernizare. Emblema prăvăliei era un câine Saint Bernard, pictat pe firmă, dar existent şi în realitate, viu, în carne şi oase, stând de obicei în

uşa prăvăliei, destul de largă ca să nu împiedice trecerea clienţilor. În contrazicere cu emblema, băcănia se numea „Ciobanu”, şi exista încă în anii când domnul Pretoreanu construia buncărul din Colentina. Renumele ei era atât de mare, încât, după o informaţie din epocă, un cetăţean, având să adreseze o plângere regelui Carol întâiul, scrisese pe plic: „Palatul regal, Calea Victoriei, vizavi de „Ciobanu”.

Domnul Pretoreanu, unul din cei mai bogaţi oameni din lume, cu preocupările lui multiple, unele ciudate, nu pregeta să finanţeze câteva restaurante de cartier, cu clientelă din centru. Am să adaug alte negoţuri la care lua parte, între altele fiind şi vestita băcănie „Ciobanu”.

Nimeni nu se miră de bananele venite cu vaporul; băcănia din Calea Victoriei importa adesea mărfuri numite „coloniale”; ca şi băcănia „Sasu”, amintită în altă carte, avea depozite de unde se aprovizionau prăvăliile mai mărunte.

După vămuire, marfa fu transbordată în trei şlepuri; un vapor de două mii cinci sute de tone nu putea să meargă mai sus de Brăila, unde se termina Dunărea maritimă, şi fură duse până la Giurgiu; de acolo îşi continuară drumul cu trenul până la Bucureşti, în gara Filaret, unde băcănia „Ciobanu” avea închiriate magazii şi depozite frigorifice. Cincizeci de lăzi din cele vreo două sute fură numaidecât luate în primire de Sobieski în persoană, fiind destinate domnului Pretoreanu. Iarăşi nu se miră nimeni, a comanda cincizeci de lăzi de banane pentru invitaţi şi prieteni, sau pentru daruri, nu era o faptă mai extravagantă decât altele, cunoscute, ale destinatarului. Dar acele lăzi nu proveneau de pe Coasta de Fildeş, unde oprise vaporul, să încarce banane, ci veneau tocmai din sudul Africii, de la Capetown.

Poate cineva îşi mai aminteşte ce amestec avusese domnul Pretoreanu în războiul Angliei cu burii; nu luptase de partea acestora din urmă, ca domnul Alcibiade, care se afla acolo dintr-o pornire romantică, spre a nu spune cât era totdeodată şi de nobilă. Nu luptase nici de partea englezilor, ci se ocupase cu furnizarea de arme, şi pentru o tabără, şi pentru alta. Oricine ar fi fost învingătorul, el îşi avea asiguraţi acolo prieteni. Nu se gândea atunci la cele cincizeci de lăzi, pe care le

numesc, pentru început, ciudate, până ce vor deveni misterioase; gândul lui se ducea la minele de diamante, şi, într-adevăr avea acum un mare amestec în ele.

Cele cincizeci de lăzi cuprindeau un oxid de uraniu, două sute cincizeci de kilograme fiecare, presat într-un calup pus la mijloc. Cum nu ocupa nici o zecime din volumul lăzii, golul era umplut cu talaş şi cu paie. O ladă plină cu minereul acesta, mai greu decât plumbul, n-ar fi putut s-o ridice o macara dintr-un mic port de la Dunăre, şi chiar dacă ar fi ridicat-o, i-ar fi sărit fundul. Aşa, cântărea exact cât o ladă cu banane. Întreg acest stoc special, care nu se deosebea prin nimic de restul încărcăturii, avea aceleaşi inscripţii cu vopsea neagră, aceleaşi etichete, toate cu viza vămii, fu urcat în cinci camioane, din cele care cărau gheaţă iarna, toate ale unor slujitori devotaţi domnului Pretoreanu şi după ce trecură prin Bucureşti cu bine, ajunseră în Colentina ziua nămiaza mare, fără să mire pe nimeni. Camioanele intrară în pădure şi merseră de-a dreptul la gheţărie. În afară de plata cuvenită, camionagiii primiră câte cinci sute de lei din partea lui Sobieski.

— Nu desfac lăzile acum, le spuse acesta, dar iată, cumpăraţi banane de la băcănie şi duceţi-le copiilor!

Fiecare din aceşti oameni povestiră acasă cum puseseră bananele în gheţărie, şi ce filotim fusese negustorul. Dacă ar fi trebuit să depună mărturie undeva, n-ar fi declarat altfel.

Un vagon cu grafit expediat la Bucureşti în gara de mărfuri, de către o uzină aflată mi se pare pe lângă Copşa Mică, nu putea să mire pe cineva mai mult decât bananele. Ce era decât un praf de cărbune, în saci banali, combustibil de calorifer, destul de folosit pe vremea aceea? Existau chiar aparate speciale, care alimentau automat cazanele, dozând cărbunele după temperatura dorită. Am văzut eu însumi o asemenea instalaţie, într-o vitrină de pe Calea Victoriei, la sediul unei Societăţi miniere.

Aceleaşi camioane din Colentina merseră la gară ziua nămiaza mare şi aduseră sacii, în două transporturi; înainte de a cădea seara, treaba era terminată. Din prudenţă, cărbunii fură depozitaţi în magazia aflată la subsolul vilei, alături cu caloriferul. Nimic din toate acestea, e limpede, nu putea să

stârnească vreo bănuială. Iar pe urmă, nimeni nu avea cum să vadă că zece nopţi la rând, Sobieski şi Garibaldi cărară sacii cu roaba, la buncăr, distanţă de două sute de metri. Era o corvoadă pe care nimeni n-ar fi acceptat-o fără un devotament nelimitat faţă de domnul Pretoreanu.

Într-una din halele buncărului, cei şapte oameni veniţi din Germania, şi de care nu ştiau nici servitorii, cu atât mai puţin vecinii, se îndeletniceau în acest timp cu o muncă brută, nepotrivită nici cu pregătirea lor, nici cu năzuinţele unor oameni de ştiinţă, destinaţi nu să manevreze materia, ci să-i descopere misterele. Astfel, începeau prin a fărâmiţa cu ciocanul calupurile de uraniu, apoi, după ce îl dădeau prin sită, îl puneau în forme cilindrice, de zece centimetri lungime, ca să fie uşor manevrabile, cu diametrul de numai doi centimetri şi jumătate, făcându-l compact cu ajutorul unei prese hidraulice.

Această muncă dură luni de zile, aveau de făcut mii de asemenea pastile. Sunt amănunte peste care aş putea trece, dar cine ştie când voi mai avea ocazia să povestesc cum se construia, la începuturi, un reactor atomic. Scopul lui fiind experimental, nu avea nici pe departe dimensiunile obişnuite astăzi; ca aspect părea un cazan banal, cu diametrul cam de cinci metri, montat într-o extremitate a buncărului, la etajul cel mai de jos şi, cum avea înălţimea egală cu diametrul, ajungea la etajul de deasupra, în locul unde în planşeu era prevăzută o întrerupere pe măsură. Interiorul lui era ocupat de ţevi verticale, de zece centimetri în diametru, cu un anumit spaţiu între ele, fixate la un cap şi la altul printr-o reţea de bare metalice, sudate. Spaţiul dintre ţevi era plin cu praf de grafit, presat pe sus, în chipul cel mai primitiv, cu bastoane lungi de cinci metri; grafitul nu avea alt rol, decât să fie un moderator de temperatură.

Cu ce a mai auzit ici şi colo în câteva decenii de existenţă a reactorului atomic, şi cu ce se mai adaugă în această pagină, orice om, cu un cât de mic spirit tehnic, va înţelege că emanaţia de căldură a uraniului trebuia menţinută în nişte limite moderate.

Tot acest ansamblu ar fi trebuit să fie de oţel inoxidabil, dar se renunţase la el, deoarece se făcea doar o experienţă, fără

prea multă durată, care, dacă nu dădea rezultate din capul locului, nu avea de ce să fie continuată multă vreme.

În sfârşit, în ţevi se introduceau tecile metalice cu pastilele de uraniu; aripioare sudate pe ele din loc în loc le făceau să fie centrate şi imobile. Iar intre ele şi ţevile pomenite mai înainte, circula apa de răcire, în cazul descris furnizată de pompa dinainte existentă, pentru udatul florilor, cărora domnul Pretoreanu le arăta multă dragoste. De altfel nici nu trebuia mai multă apă decât pentru a înlocui micile pierderi, fiindcă altminteri ea se mişca într-un circuit închis ermetic, cu ajutorul a două capace etanşe, fixate la cele două extremităţi ale reactorului.

Cu aceste lămuriri sumare, cred că oricine poate să înţeleagă rolul reactorului: el furniza căldura necesară, între două şi patru sute de grade Celsius, care, prin ansambluri intermediare, uşor de a fi imaginate, deci inutil să mai fie descrise, punea în mişcare turbina generatorului, ca orice sursă de aburi sub presiune. O asemenea instalaţie experimentală, cam de zece tone de uraniu, putea să producă unul până la doi megawaţi; chiar dacă ar fi dat numai a mia parte, o câtime, pentru mine experienţa era reuşită.

Pentru a lămuri care era deocamdată bugetul acestei întreprinderi secrete, am de spus, după informaţia lui Sobieski, că buncărul, cu anexele lui, de care n-am vorbit încă, înghiţise peste cinci milioane de lei, preţul unui bloc cu douăzeci de apartamente luxoase. Vaporul costase şapte mii de dolari, trenul de la Giurgiu o mie cinci sute de lei plus cinci mii bacşişuri, iar cel de la Copşa Mică de vreo patru ori pe atâta. În sfârşit, camioanele reprezentau şi ele o cheltuială de opt mii, plus ce le dăruise Sobieski ţiganilor, să cumpere banane. (Bineînţeles, aceşti bani de dar căpătară altă destinaţie, n-am să spun basamac, cum s-ar crede, ci ovăz pentru cai, ceea ce mă bucură şi chiar mă înduioşează.) Iar ce era mai necesar şi mai preţios, uraniul, nu costa la data aceea decât sub un dolar kilogramul; grafitul, o mie de lei tona. Iar amândouă, puse să conlucreze în condiţiuni la care nimeni nu se gândea să ajungă, ar fi putut să pulverizeze jumătate din capitala ţării.

* * *

Aici, după o ezitare destul de lungă, am de exprimat o rezervă, bănuiala pe care o las deocamdată în suspensie că, în contrazicere cu credinţa exprimată de mine puţin mai înainte, gândul domnului Pretoreanu mergea mai departe. Deşi Sobieski n-a vrut să confirme, ci a negat cu vehemenţă, ceva mi s-a părut suspect la el, fiindcă mai înainte avusese o ezitare, iar în monoclul lui apăruse o pată opacă. Nu ştiu dacă voi ajunge să am şi dovada, se pare însă că domnul Pretoreanu, fără a urmări să realizeze o bombă atomică în buncărul din Colentina, se gândea în schimb să-i vândă secretul sau să-l exploateze în scopuri politice.

* * *

Pe cei şapte savanţi nu i-am văzut niciodată şi nici măcar nu le cunosc numele. Singurul pe care cred că l-am identificat într-o fotografie găsită la Sobieski, era şeful echipei, fizicianul von Hasse; poate privirea mea prea curioasă l-a făcut pe Sobieski să-mi ia fotografia din mână şi s-o ascundă, fără nici o raţiune de altfel, atâta timp cât nici unul din personaje nu mai exista, nici măcar într-o groapă la cimitir sau într-o urnă la crematoriu.

Cum am spus, toţi aveau sau un titlu de nobleţe, sau un doctorat în ştiinţe; informaţia aceasta era eronată în parte, doi din ei fiind simpli laboranţi, cu multă experienţă, dar fără studii superioare, ceea ce Sobieski şi Garibaldi neştiind, li se adresau cu aceleaşi formule ca tuturor celorlalţi.

Mai multe despre ei n-am aflat, decât că nu ieşeau niciodată din casă decât noaptea, când se plimbau pe aleea asfaltată, până la păduricea unde se construia buncărul. Garibaldi stătea totdeauna de pază în preajma lor, atent la orice mişcare sau zgomot. Dar nu se auzea decât rumoarea oraşului, iar din sat chiotul unui beţiv, un lătrat de câine şi cântecul cocoşilor, la orele lor ştiute. Peste împrejmuirea de zid, înaltă de doi metri şi jumătate, cu sârmă ghimpată deasupra, n-ar fi putut să treacă nimeni şi chiar de ar fi încercat cineva, erau sonerii de alarmă. Cât despre servitori, odată ce îşi terminau treburile, seara, nu mai puteau să iasă din camerele lor, aflate pe un coridor la subsol; uşa coridorului o încuia Sobieski, şi tot el o descuia dimineaţa. Ferestrele camerelor, cu drugi, ca în toată

casa, dădeau spre poartă, unde nu aveau ce să vadă decât limuzina domnului Pretoreanu, care se întorcea din oraş, uneori noaptea, la ore ciudate, chiar după al doilea cântat al cocoşilor; erau nopţile când îl chema pe Jordie în palatul de pe Calea Victoriei, să-i dea dispoziţii, sau îl invita la vreuna din acele reuniuni diavoleşti, când îl supunea la umilinţe omeneşti insuportabile, de faţă cu oaspeţii. Jordie îşi plătea scump situaţia, dar dacă am spus că umilinţele lui erau omeneşte insuportabile, am de adăugat că el, în reacţiunile lui nu trebuia judecat ca un om, fiind în realitate os din osul Satanei, ce-i drept la altă scară decât domnul Pretoreanu.

De multe ori acesta îşi însoţea personal la plimbare oaspeţii, iar pe urmă, retraşi în biblioteca de unde nu putea răzbi afară nici o rază de lumină pe ferestrele acoperite, întreţinea cu ei discuţii tehnice, se interesa de activitatea lor, şi, fără să aibă o pregătire specială, nu rămânea în afara subiectului, punea întrebări, primea răspunsuri, le urmărea cu atenţie, însă nu-şi îngăduia să dea sugestii, nu avea atâta competenţă, care nici n-ar fi fost necesară.

Rar stătea la masă cu oaspeţii săi, îl interesa prea puţin mâncarea, în schimb se îngrijea să nu lipsească nimic, ceea ce lor li se părea un miracol, după restricţiile din Germania. Aici mâncau friptură la cuptor la toate prânzurile, iar seara biftec la grătar, dacă nu aveau alte dorinţe. Îi servea Sobieski şi Garibaldi, amândoi cu mănuşi albe pe mână. Cineva şi-ar putea închipui că secretarul domnului Pretoreanu se simte înjosit în rolul acesta, pe care de altfel îl îndeplinise totdeauna şi în palatul de pe Calea Victoriei. Iată o părere greşită; să aduci mâncarea la masă e o îndeletnicire omenească nu lipsită de satisfacţii; e destul să mă gândesc la Cornelia, nevasta lui Trandafil, ce fericită era, în tinereţea ei, când stătea cu părinţii şi venea de la bucătărie în odaia mare cu oaspeţii, aducând pe un taler de alamă oala cu sarmale, apoi purcelul de lapte rumenit la cuptor, cu un smoc de pătrunjel în gură, dacă era Crăciunul, şi mielul, dacă era Pastele.

Pe liniile aeriene din Spania, poate şi în alte părţi, dar n-am băgat de seamă, ofiţerii naviganţi, după decolare îşi puneau bluze albe în locul tunicilor şi serveau la masă, curtenitori şi cu

un zâmbet cald pe faţă; rămâneau la locul lor numai pilotul şi radiotelegrafistul. S-ar putea crede că Spania, fiind o ţară mai săracă decât altele, trebuia să facă economie la toate, chiar şi la personalul de serviciu al liniilor aeriene. Eu am socotit că ofiţerii serveau la masă din curtoazie, ca nişte gazde. La fel socotesc şi în ceea ce îl priveşte pe Sobieski. N-am mai spus, e de la sine înţeles, că bucătarul şi ajutoarele lui nu-şi băgau niciodată nasul în sufragerie, era un consemn strict, nu ştiau ce oaspeţi sunt la masă, datoria lor era să pregătească bucatele.

După ce buncărul fu gata, o parte a primului subsol fu amenajată ca locuinţă, şapte camere, fiecare cu baia ei, iar la mijloc o încăpere mare, sufrageria, fumoarul, biblioteca şi un colţ de muzică, unde, în afară de un pian Playel, la care nu cânta nimeni, pus acolo mai degrabă pentru a crea o atmosferă de familie, exista un gramofon modern, cu amplificare electromagnetică, şi un raft cu discuri; nu cred că trebuie să spun ce cuprindeau acestea, dar cine voia să asculte, avea de unde alege.

Fiindcă am vorbit despre atmosfera de familie, e bine să spun că nu ştiu absolut nimic despre viaţa acelor oameni, dacă aveau neveste, copii, rude; îmi închipui mai degrabă că erau singuri, altfel cu toată viaţa grea din Germania, cu toate primejdiile iminente, ar fi rămas lângă ai lor, să le împărtăşească soarta. La un singur milion de oameni, ca să iau o cifră modestă, căci nu-i nevoie de una mai mare, sunt, cu siguranţă mult mai mulţi decât şapte oameni fără familie. Pe baza acestei condiţii îşi alesese von Hasse colaboratorii. Şi mai era o condiţie, se înţelegea de la sine, toţi şapte îl urau de moarte pe Hitler; toţi ar fi vrut să-l vadă în spânzurătoare.

În camere nu intra lumina zilei, cu atât mai puţin soarele; oamenii înţelegeau, erau într-o misiune de sacrificiu. Şi apoi, într-un lagăr de concentrare nu le-ar fi fost mai bine. Aveau aer condiţionat, căruia nu-i lipseau aerosolii şi nici miresmele naturii, iar cât ei lipseau, se aprindeau lămpi cu raze ultraviolete, inundând toate colţurile camerei. Mâncarea o aducea Garibaldi, cu căruciorul electric, care cobora apoi cu ascensorul într-un oficiu de lângă sufragerie, unde aştepta Sobieski, cu mănuşi albe pe mână.

* * *

Se înţelege că la data când echipa se mutase în buncăr, ultimul lucrător plecase şi altul n-avea să mai apară acolo. Camerele le deretica Garibaldi, iar în laboratoare şi în halele subterane, curăţenia se făcea cu aspiratoare automate, fără a fi nevoie de intervenţia omului. Am de adăugat câteva detalii de organizare; la început mi s-au părut exagerări maniace, pe urmă le-am înţeles raţiunea şi sper că va înţelege-o oricine. Din capul locului, toată îmbrăcămintea oaspeţilor, lenjeria şi obiectele personale, până la stilou şi brichetă, spre a nu mai aminti ochelarii, inelele, brelocurile fură distruse, arse în cazanul caloriferului şi cenuşa aruncată în mlaştină, după ce fu trecută prin sită, spre a nu rămâne nici un rest identificabil; puţinele şi infimele reziduuri, chiar dacă nu puteau să ducă la o presupunere, se arseră a doua oară, la temperaturi mai înalte. Toate acestea fură înlocuite cu produse indigene, de pildă hainele şi lenjeria luate de gata, în stocuri destul de mari ca fiecare să-şi găsească măsura.

Până ce noua lor locuinţă să fie gata, savanţii, găzduiţi în vila de la intrare, nu statură degeaba, îşi completară studiile, se puseră de acord cu privire la procedeele de folosit, sfârşite cu întruniri săptămânale, dări de seamă şi conferinţe la care, cum spuneam, adesea lua parte şi domnul Pretoreanu.

Venise a doua vară de când ei se aflau acolo, materialele erau adunate, puteau să-şi înceapă activitatea practică. Ne aflam la jumătatea anului 1936, nemarcat de nici un eveniment internaţional care să atragă atenţia. Nu pun la socoteală activităţile secrete ale diferitelor state, iar în state activitatea unor diferite partide, pentru că nu mă bizui pe informaţii sigure. Toate uneltirile însă aveau să se dezvăluie într-un an şi jumătate, cu câteva semnale de alarmă mai înainte. Deocamdată, în vara anului 1936, peste domeniul domnului Pretoreanu domnea o pace deplină. Toate manevrele şi vânzoleala din vara trecută erau uitate, nimeni nu se mai gândea la gheţărie, camioanele ţiganilor din Colentina făceau alte transporturi, domnul Pretoreanu înota în piscină, îşi punea un halat, vâna câţiva ţânţari, din plăcere, fără gândul că ar putea să-i stârpească, pe urmă se aşeza într-un şezlong, în faţa

uşii de la terasă şi citea până seara. Ţânţarii nu-l atacau, îi ştiau de frică.

Dar cu o vară mai înainte se întâmplase acolo ceva, care dacă nu schimba cu nimic viaţa domnului Pretoreanu, avea să ocupe primul loc în această carte, îndepărtându-mă fără voia mea de ceea ce prevăzusem.

3

Într-o zi, domnul Pretoreanu auzi de peste apa Colentinei un cântec de privighetoare. Îl auzise de mai multe ori, fără să-i dea importanţă, sau mai degrabă luându-l drept o închipuire, fiindcă privighetorile nu cântă decât seara, după căderea întunericului. Acum însă cântecul era prea limpede ca să treacă nebăgat în seamă, sau atenţia lui se trezise, încât lăsă cartea pe genunchi şi ascultă, cu tot mai multă atenţie.

S-a asemuit de atâtea ori un anumit glas de femeie cu cântecul privighetorii, încât greu m-am decis să folosesc comparaţia, şi numai când am socotit că devenise obligatorie. Cânta o fata dincolo de apă, nu cântec definit, ci o înşiruire de triluri, atât de melodioase şi clare că semănau într-adevăr cu glasul privighetorii.

După ce se încredinţa că nu-l înşeală urechea, domnul Pretoreanu agită un clopoţel de argint, care era un semnal pentru Sobieski.

— Adă două binocluri! ii porunci acestuia, când îi auzi paşii.

Pentru Garibaldi folosea un clopoţel de alamă.

Domnul Pretoreanu privi cu binoclul şi descoperi, printre stuf şi sălcii, într-o grădină de zarzavat din partea cealaltă a apei, o fată destul de crescută, să fi avut vreo optsprezece ani, năltuţă, mlădie, cu părul tăiat scurt la spate şi în faţă căzut pe frunte, într-o bluziţă albă cu mâneci scurte, ca o fustă neagră, sumeasă, de îi lăsa picioarele goale o palmă deasupra genunchilor; fata scurma cu săpăliga pământul între şirurile de roşii, care îi ajungeau până la umeri, şi ar fi întrecut-o, să nu fi fost atât de încărcate, că se îndoiau aproape să rupă aracii. Se cunoştea că pământul era bun, lucrat bine, şi legumele îngrijite. Ceva mai sus, un om în vârstă, cu o cămaşă peticită, cu o pălărie

de pai gros, făcută în casă, săpa straturile de varză, învecinate cu cele de ardei gras şi de vinete.

Era pe la patru după-amiază, nu venise încă ora când se udă grădina.

— Pune binoclul la ochi, îi porunci domnul Pretoreanu lui Sobieski, şi uită-te la fata din faţă. Ea cântă?

— Ea! încuviinţă Sobieski.

— Cum ţi se pare?

— Nu pot să judec; aşa ceva n-am mai auzit.

— Ştii cine este?

— Nu, dar mă duc să aflu.

— Adă şi nişte roşii, proaspete! ii porunci domnul Pretoreanu.

Sobieski luă un coş de papură, coborî la debarcader şi se urcă în barcă. Nu era o barcă de promenadă, nu s-ar fi potrivit cu locul, ci o lotcă neagră de smoală, pentru felurite corvezi, folosită mai ales la cules nuferi şi alte flori de apă. Domnul Pretoreanu aştepta ca mai întâi să se asaneze apa Colentinei, ceea ce obţinuse să se pună în planul primăriei, şi pe urmă avea să aducă de la Reghin felurite ambarcaţiuni, giguri, caiacuri, le şi comandase. Ce rămânea caracteristic la omul acesta era importanţa pe care o dădea preocupărilor lui secundare, socotindu-le egale cu cele mai importante, cu cele esenţiale ca, de pildă, experimentarea pilei atomice.

Peste un ceas Sobieski se întoarse, avea coşul încărcat cu roşii cum nu se vedeau pe piaţă, rotunde, aromate şi tari ca merele. Cât o priveşte pe fată, nu se gândea că stăpână-su ar fi avut o dorinţă ascunsă; îl cunoştea prea bine, nu-l interesa decât glasul ei, de aceea nu socoti nepotrivit s-o aducă pe ea însăşi, în locul oricărei alte informaţii care, oricum, ar fi fost incompletă. Ea acceptă, fără ezitare, dar spuse că nu era nevoie să meargă cu barca, va veni înot, puţin mai încolo. Era, sau poate părea mai puţin inocentă, ştia că place bărbaţilor şi aştepta ca însuşirile ei să dea roade. Nu ştia cine era proprietarul domeniului de peste apă, un om de seamă, fără doar şi poate, şi nu se mira că el dorea s-o cunoască. În ceea ce o privea, nu-i era teamă că n-ar şti să se poarte, cunoştea oamenii.

La vârsta ei se şi gândea la un plan de viaţă, dar deocamdată făcea grădinărie, cu un om de ajutor din vecini; taică-su murise cu un an înainte. Cel mai mult îi plăcea să meargă la piaţă, cu legumele. Avea o căruţă cu un cal, o iapă murgă, o înhăma singură, în timp ce omul, moş Ghirnoagă, poreclit Turcalete, încărca marfa. La piaţă veneau să cumpere mai mult femei, cucoane, servitoare, bucătărese, mahalagioaice şi toate o priveau cu răceală, cu ironie sau chiar cu dispreţ, fiindcă prea era tânără, prea frumoasă, şi pentru vârsta ei prea îndrăzneaţă; era sigură şi pe ea, şi pe marfă, şi nu degeaba, nimeni n-ar fi putut să le întreacă. Altminteri părea mai degrabă o proastă negustorească, nu-şi îmbia cumpărătorii, nu lăsa din preţ, ţinea o garoafă în gură şi vorbea nepăsătoare, cu ochii în altă parte: „Dacă vă place, luaţi fără tocmeală, dacă nu, lăsaţi-mă-n pace!”. „Obraznico!” îi răspundea câte o cucoană.

În loc să se supere, fata îi zâmbea, cu garoafa în gură, lăsând să i se vadă un şir de dinţi sănătoşi, care păreau şi mai albi pe faţa ei oacheşă. Cucoana se înfuria, mai ales dacă avea nenorocul să fie ştirbă sau cu dantura urâtă, cum se întâmplă ori din naştere, ori de la o vârsta înainte. Dar n-avea ce face, îşi vedea de drum spumegând şi înveninându-şi ficatul.

Fetei îi plăcea la piaţă fiindcă vedea lume, se uita la oameni, îi cântărea din ochi, îşi dădea seama despre toţi numai dintr-o privire, ce-ar fi în stare să muncească şi câţi bani ar face; dar şi mai mult îi plăcea s-o vadă lumea, chiar dacă nu avea nici un câştig, de la nimeni. Socotea fără îngâmfare că preţul ei puţini ar fi putut să-l plătească, ea n-ar fi scăzut un ban, cum nu scădea la legume, chiar dacă uneori rămânea cu o bună parte din marfă nevândută; pe aceea o împărţea în drum, cui avea ea chef, o dădea cu amândouă mâinile.

Care era ţelul ei în viaţă îl cunoştea prea bine, să întâlnească un Făt-Frumos, chipeş şi bogat pe deasupra; până atunci se iubea frăţeşte cu un băiat din vecini, fecior de lăutari, cu care făcuse clasele primare. El mersese mai departe, terminase patru clase de liceu, acum era la Conservatorul de muzică, învăţa să cânte la vioară, pe note. Avea bicicletă, duminica ieşeau să se plimbe, o lua pe cadru, pe la Toboc, pe urmă coteau de-a lungul căii ferate şi mergeau spre Constanţa,

fără să ştie cât era de departe şi dacă au să ajungă vreodată acolo. Sigur că nu puteau merge prea departe, cu bicicleta împovărată; se opreau la umbra vreunui crâng şi dormeau cu faţa în sus până venea soarele să-i trezească. Ea aduna ban pe ban din ce socotea să pună deoparte când se întorcea de la piaţă; într-un an putu să-şi cumpere bicicletă; acum mergeau mai uşor şi ajungeau mai departe.

Pe el îl chema Marian, nume pe cale să se răspândească printre ţiganii din marginea oraşului, care atunci nu veniseră încă în centru. Ştefania îi spunea Micu, fiindcă îl simţea mic pe lângă ea, deşi aveau aceeaşi vârstă, şi părea mic, într-adevăr, având o fire delicată şi supusă, de parcă ea ar fi fost băiatul, şi el fata; dar, dându-i acest nume, căci Mariani erau prea mulţi în cartier, pe urma în şcoală, ea nu se gândea câtuşi de puţin să-l minimalizeze, ci doar să-l alinte, şi într-un fel să-l facă mai al ei, să-i lege o verigă de suflet. De altminteri, de la o vârstă destul de crudă se împăca greu cu numele oamenilor, pe-al multora ar fi vrut să-l schimbe, şi nefiind posibil, le dădea porecle ca lui Moş Chirnoagă, de pildă, căruia îi spunea Turcalete, nu fiindcă i-ar fi plăcut mai mult, ci fără nici o explicaţie, sau cu o explicaţie ascunsă. Ei însăşi îşi schimbase numele, din Ştefana, tipic într-un cartier cu lume modestă, în Ştefania, de parcă ar fi simţit în el moda franceză, care atrăgea clasa cultă a societăţii; sub acest nume avea sa devină celebră, îl păstră până la moarte şi chiar după aceea, căci a rămas scris pe piatra ei funerară şi în diferite cărţi de memorii ale contemporanilor.

Cu Micu, băiatul din vecini, care avea să fie prima ei dragoste, începuse prin a se plimba seara pe stradă, când aveau amândoi vreo paisprezece ani. În anul următor se întâlneau jos în grădină, pe malul Colentinei. Ştefania era atunci cam speriată, stătea numai până ce tatăl ei, care trăia încă, îşi fuma luleaua sus, pe prispa casei, pe urmă fugea la deal şi aştepta seara următoare. Pe stradă se ţineau de mână, mai mult nu îndrăznea nici unul, nici altul. În grădină, dacă se aşezau pe iarbă, în întuneric, rămânea între ei o jumătate de metru. Dar ar fi putut să stea aşa cu ceasurile, nu vroiau altceva decât să se ştie acolo, unul lângă altul şi să viseze la o zi viitoare. Amândoi îşi închipuiau ce avea să se întâmple odată, Ştefania nu era

făţarnică, îi spuse deschis băiatului că înainte de optsprezece ani n-o să fie, aşa i se părea cuviincios, mai înainte ar fi însemnat nestăpânire de sine sau, şi mai rău, stricăciune. În acelaşi timp simţea nevoia să fie mai aproape de ţigănuşul ei, să-l ia în braţe, numai că îi era frică, nu de el, ci de ea, să nu se piardă cu firea.

Într-o seară, când el pleca şi îl duse până la portiţă, îl ţinu o clipă de mână; erau îngheţaţi amândoi, deşi vremea părea călduroasă.

— Vreau să-ţi spun ceva la ureche! ii şopti, apropiindu-se.

N-avea nimic să-i spună, îl sărută pe obraz, dintr-o pornire irezistibilă. Obrazul lui era tot rece, la fel de îngheţat ca mâna, dar ei parcă îi arse buzele. Fugi în casă, şi plânse cu faţa ascunsă în pernă. Era fericită şi în acelaşi timp cuprinsă de groază; în făptura ei se trezea o dorinţa care se născuse singură şi se temea că n-are s-o poată învinge. Împlinise abia şaisprezece ani, mai avea doi, până la termen. Ştia că o să-şi respecte hotărârea şi în acelaşi timp îşi dădea seama că va avea să lupte din greu cu ea însăşi. Dacă el ar fi făcut un gest mai hotărât, ar fi găsit motivul să-l ocolească. Dar numai la gândul că nu l-ar mai fi văzul, că nu l-ar mai fi întâlnit seara în grădină, simţea cum se înăbuşă. Îl iubea, avea dovada în ceea ce simţise când îl sărutase pe obraz, lângă ureche. Era locul unde şi-ar fi pus capul să doarmă cu el nopţile.

Am povestit acest zbucium al fetei, ca viaţa ei următoare să fie înţeleasă mai bine. Soarta băiatului nu mă interesează, deşi nu avea o fire banală.

Veni toamna când nu se mai puteau întâlni în grădină; Ştefania socoti că o apăra o forţă cerească, fiindcă nu s-ar mai fi putut apăra singură. Acum se plimbau pe străzi, cu pelerina pe umeri, ţinându-se iarăşi de mână. Ea vedea ploaia curgând pe obrazul lui, dar ştia că nu va pute şterge urma acelei sărutări, care şi azi ii mai înfiora buzele.

Iarna trecu, aduse zăpezi şi geruri, punând între ei stavile grele. Primăvara, când se încălzi afară şi se usca iarba, nu mai era nici un motiv să nu se întâlnească în fundul grădinii. Ştefania stătea întinsă pe spate şi îşi muşca buzele. „De ce nu face nimic, se întreba, dar cu groază, de ce nu pune mâna pe

mine, ca să am de ce fugi în casă?” Nu se minţea deloc în aceste gânduri, şi totuşi înţelegea că să fi fugit ar fi însemnat să moară. „Marian, cioroiule, Micule, îi vorbea în gând, cu o tandreţe gravă şi dureroasă, tu eşti alesul meu pe vecie. Cine dracu’ mi te-a scos în cale, să am după ce plânge când am să mă mărit cu altul?”

Pe atunci nu se gândea să fie contesă, dar ştia că taică-su, şi naşul ei, şi toate rubedeniile nu i-ar îngădui să se mărite cu un pui de ţigan, scripcar din cei care cântă pe la nunţi, îndurând jignirile nuntaşilor beţi, care îşi îngăduie orice, dacă i-au lipit o sută de lei în mijlocul frunţii. Ea nu ştia nimic despre muzică, asculta sârbe şi hore, la radio, sau cel mult romanţe, avea mâncărimi de piele când dădea peste un concert simfonic, i se părea făcut pentru oameni din altă lume.

Îl domina prea tare pe Micu, el era prea subjugat de ea ca să i se împotrivească în vreun fel, accepta chiar ideile ei jignitoare, cum scripcarii îndură jignirile celor ce le lipesc suta de lei pe frunte. Cum ar fi putut-o convinge că el va cânta nu într-un taraf, ci într-o orchestră simfonică, şi odată ar putea să fie chiar solistul concertului, primul între toţi ceilalţi?

Dragostea Ştefaniei, crescând tot mai fierbinte, mai adâncă, mai dureroasă avea imprimată pe ea pecetea despărţirii; dar mai înainte, tot ce-i al dragostei trebuia să se împlinească, nu-l dorea decât pe el şi voia ei avea să şi-o arate, la vremea pe care singură o hotărâse.

Încă o vară trecu, în aceeaşi înfrânare dureroasă; reţinerea Ştefaniei nu pornea din simţăminte morale, nu le cunoştea şi oricum n-ar fi vrut să le recunoască; fetele de vârsta ei întârziau numai dacă erau proaste, şi nu-i de mirare că primele începeau cele urâte, dădeau şi ele ce puteau să dea, dacă le lipsea frumuseţea. Ea se apăra din orgoliu, ştia cât era de frumoasă, şi cine voia s-o câştige trebuia să plătească din greu, în aşteptare şi chinuri, fără să ţină seama cât se chinuia ea însăşi. Căci îl iubea tot mai puternic, aştepta înnebunită seara, să se întâlnească, iar când erau alături, pe iarbă, ceva în fiinţa ei se făcea de piatră, deşi îi ardea pielea şi avea inima ca o flacără.

În vara aceea se pripăşise în teiul lor de lângă casă o pereche de privighetori, care, după ce seri de-a rândul îşi

încercară glasul, parcă nesigure şi neînvăţate, se puseră să cânte de ieşeau vecinii din case, să le asculte. Până atunci Ştefania nu auzise niciodată o privighetoare; i se înfiora tot trupul. Micu, pe lângă vioară şi fireşte teoria muzicii, învăţa la conservator armonia, contrapunctul şi compoziţia; era abia în anul al doilea, nici unul din profesori nu-l remarcase. Într-o săptămână scrise un contrapunct pe două voci, două viori, în care se strădui să redea trilurile privighetorii. Profesorul notă pe marginea compoziţiei: „Corect, dar banal!” Nici nu putea fi altfel, glasurile păsărilor nu se imită, ceva le lipseşte, de aceea în muzică apar contrafăcute. Ce naiv sună chemarea cucului într-o simfonie! În schimb izbuti Ştefania, izbuti pe deplin şi pe neaşteptate, ca prin miracol.

Era în septembrie, toată vara ascultase privighetorile, acum se înmulţiseră, făcuseră pui sau veniseră şi altele, aveau cuiburi în mai multe locuri din luncă, dar seara se adunau toate în teiul grădinarului. Pentru Ştefania, fără ca ea să bănuiască, era o predestinare; le asculta răscolită, în trup şi în suflet. În unele clipe ar fi vrut să întindă mâna spre Micu, să-l tragă aproape, nu mai putea să lupte, împlinea şaptesprezece ani în noiembrie şi până la optsprezece mai avea de aşteptat cincisprezece luni, din ce în ce mai lungi şi mai grele, şi îi era din ce în ce mai frică să nu-şi calce cuvântul.

Niciodată nu se gândise cum îndura el aşteptarea, seară de seară venea la ea în grădină, nu se întâlnea cu alte fete, era sigură că nu se atinsese de nici una, s-ar fi cutremurat pământul, s-ar fi revărsat Colentina şi privighetorile şi-ar fi pierdut glasul.

Într-o seară el spuse:

— Nu mai pot de cald, mă duc să intru în apă.

Cât fusese vară înotau amândoi, se dezbrăcau departe unul de altul şi se întâlneau în apă fără să se atingă. Acum însă vremea se răcorise, pe el îl chinuia poate altă căldură, pe care totdeauna o ţinuse ascunsă.

Atunci, prima oară, Ştefania dori să-l vadă cum era fără haine. Până acum îl ghicea, de astă dată vroia să-l privească, era şi o nevoie, şi o obligaţie.

— Dezbracă-te aici; să nu-ţi fie ruşine!

El se supuse, dar ea nu-l văzu, parcă îşi pierduse vederea, o orbea dorinţa, era singurul simţ care îi rămăsese, în afară de auz, privighetorile îi cântau în ureche, şi cântecul lor i se răspândea în tot trupul. Şi aşa, dintr-o dată, simţi că avea darul să le imite, se ridică, în timp ce el se arunca în apă, şi începu să cânte odată cu privighetorile. Izbuti de la primul tril, şi nu avu nici o ezitare la celelalte, era atâta desăvârşire în glasul ei, că ai fi luat-o drept o privighetoare adevărată. Dovadă că şi păsările se opriră s-o asculte, apoi, după o tăcere, întâi una, apoi alta zburară din tei şi veniră aproape, se aşezară în iarbă, lângă ea, că ar fi putut să le prindă cu mâna, în vreme ce ele o priveau mirate. Şi nu-şi puteau exprima mirarea mai bine, decât în trilurile lor întrebătoare. Ele întrebau şi ea le răspundea, pe înţelesul lor, dovadă că dialogul continua, fără oprire.

Oricine ar fi fost acolo ar fi socotit că fata se născuse privighetoare, şi un vrăjitor o prefăcuse în făptură omeneasca. Una după alta veniră toate privighetorile, se aşezară în iarbă şi dădură drumul glasului, secundând-o pe fată, înconjurând-o cu întrebări şi cu exclamaţii. Când ea păşi spre malul lacului nu se speriară, nu-şi luară zborul, ci se traseră în lături, făcându-i loc să treacă. Nu era lună, dar stelele dădeau destulă lumină ca să-l vadă pe Micu apropiindu-se înot, printre nuferi. Când el ieşi din apă, privighetorile zburară în teiul de lângă casă, unde rămaseră amuţite.

Ştefania îşi scoase bluza.

— Şterge-te cu asta să nu te prindă frigul!

Îşi scoase tot de pe ea şi se întinse în iarbă, fără să regrete că îşi călca legământul; regreta numai că nu îl călcase mai devreme.

— Vino să te încălzesc! mai spuse.

Apoi rămase mută, ca păsările ascunse între ramurile teiului; dar, ca şi ele, avea în gât triluri de privighetoare.

* * *

Nu fusese un vis, nici un miracol de-o seară; Ştefania imita cântecul privighetorii, oricând îi venea dorinţa, nu putea să se înfrâneze, dădea drumul la glas chiar la lumina zilei. Nici unul din ei n-avea timp liber decât seara, rămâneau împreună numai duminicile, dar atunci nimic nu putea să-i despartă, nici

ploaia, nici frigul. Cât despre oameni, n-aveau decât să vorbească. Şi vorbeau, se înţelege, vecinii şi rudele, cum îşi închipuise chiar ea, ar fi trebuit să fugă în lume ca să rămână cu Micu, pe care îl iubea nebuneşte, însă fără a înceta să judece. Ştiu că se poate, există pasiuni depline, dar controlate, oricât ar fi de dezlănţuite. Micu nu putea să-şi nenorocească părinţii lăsându-i singuri, când ei nu mai aşteptau altceva de la viaţă decât să-l vadă cântând la vioară pe scena Atheneului, şi apoi pe toate scenele mari din lume. Dar dacă Ştefania l-ar fi luat de mână, s-ar fi dus cu ea până la capătul pământului şi chiar mai departe; pasiunea lui nu intra între cele controlate, mai rare, dacă nu chiar unice. Dacă viaţa lui Micu s-ar fi stins, aşa, dintr-o dată, Ştefania n-ar mai fi avut de ce să trăiască. Totuşi, niciodată nu l-ar fi luat cu ea până la capătul lumii; pasiunea ei, oricât de nebună, avea frâne puternice; ea ştia că într-o zi o să se mărite, cu un prinţ, sau măcar cu un conte. Şi cu cât era mai sigură de acest destin, care era de fapt o hotărâre personală, cu atât se deda mai înflăcărată iubirii ei prezente şi definitive; căci, oricare i-ar fi fost destinul şi hotărârea, Micu avea să rămână iubirea ei până la moarte.

Toamna care veni se mai plimbară mână-n mână prin ploaie, dar acum această atingere se prelungea, până în inimă, de unde îi cuprindea toate viscerele. Seara îl aducea la ea în cameră şi punea zăvorul la uşă. Tatălui îi spusese, odată pentru totdeauna: „De acasă n-am să plec, de lucrat în grădină am să lucrez, am să mă duc la piaţă cu legumele, am să te îngrijesc când te-o lovi boala şi neputinţa, cu un ţigan n-am să mă mărit, fii sigur, am să mă despart de el când o veni timpul, dar până atunci lasă-ne în pace, de nu, mă înjunghii sub ochii dumitale!”

Drept urmare, taică-su îi tăie părul cu foarfecă, fără s-o înveţe minte.

Era o privighetoare deosebită de celelalte, nu migra, rămase în zona noastră rece şi cântă toată iarna. Cânta în odaie, după ce punea zăvorul la uşă, patima ei pentru cânt se lua la întrecere cu patima trupului fără să se învingă, nu s-ar fi putut, fiindcă împreună deveneau una singură.

Primăvara ieşiră cu bicicletele, atât că nu se puteau îndepărta, de casă decât duminicile. Era cum fusese eu un an

înainte, ea mergea în faţă, pe potecă, el o urma la doi metri, aveau de mâncare în traistele puse pe portbagajul bicicletei, dar până să le vină foamea, se abăteau din senin într-un lan de grâu verde, crescut nu mai sus decât genunchi, îşi scoteau toate de pe ei, în lumina soarelui. Era umed şi frig, dar nu ţineau seama. Mai târziu, când grâul începea să se îngălbenească, încins de soarele care ardea tot mai tare, ei nimic nu îi mai frâna voluptatea şi sfârşea scoţând triluri de privighetoare, atât de puternice încât se speriau vrăbiile şi îşi luau zborul în cârduri. Numai ciocârlia putea să se ia la întrecere cu Ştefania, deşi părea foarte nedumerită, fiindcă privighetorile nu cântau ziua şi nu în grâu, ci în crânguri.

Mai târziu, când Micu luă vacanţă, porniră să meargă departe. „Până la capătul drumului!” spuse el. Îşi luase vioara, cutia o legase de cadrul bicicletei. Pe Ştefania vorbele lui nu puteau decât s-o îmbete, şi se lăsă îmbătată, dar când porniră, ştia că în cinci zile o să se întoarcă, atât avea învoire de la taică-su. Fără să mai ţină minte puţinul cât învăţase la geografie, unde era capul drumului putea să-şi închipuie, căci calea ferată ducea la Constanţa. Dar la primul canton aflând că nu mai aveau cum merge pe urma trenului peste Borcea şi peste Dunăre, luară drumul de căruţe şi de automobile, pe la Urziceni şi Slobozia, pe unde se merge şi astăzi. Înnoptară la o casă de oameni, într-un sat, aproape de Ţăndărei. Făcuseră o sută treizeci de kilometri.

— Sunteţi frate şi soră? întrebă gospodarul.

— Nu! răspunse Ştefania.

După ce-i trecu uimirea, omul reluă vorba:

— Şi veniţi tocmai de la Bucureşti cu bicicleta? Şi mergeţi până la Constanţa?

În tindă îi şopti nevestii:

— S-a întors lumea pe dos. Fă-ţi cruce!

Ştefania era istovită, nu-şi mai simţea trupul, nu fu în stare nici să mănânce, nici să-şi dea cu apă pe faţă, căzu de-a dreptul în somn, zdrobită, şi cunoscu altă voluptate, aceea de a se rezema de un trup omenesc, ca de un copac, fără să aştepte de la el altceva decât adăpostul şi ocrotirea. În somnul zbuciumat visă toată noaptea că se lupta cu furtuna, dar nu-i era

frică, simţea lângă ea copacul şi se ţinea de el cu amândouă braţele. Dimineaţa i se părea că pedalase tot timpul prin somn, nu mai avea amintirea copacului, o dureau picioarele, umerii, întreg trupul; începutul drumului fu o caznă, dar pe urmă se încălzi şi în curând îşi arătă reînvierea scoţând triluri de privighetoare.

La Dunăre, un ceas cât aşteptară bacul, stătură la umbră, într-un crâng de sălcii. Şi abia atunci, prima oară când nu aveau ce face, Ştefania îşi dădu seama că de când îl cunoştea, Micu nu vorbea niciodată, parcă nu cunoştea mai mult de douăzeci de cuvinte, puţinele câte trebuiesc în viaţa obişnuită. Se uită la el curioasă şi bănuitoare.

— Micu, tu eşti prost? N-ai nimic în minte?

Deşi n-o înţelegea, el se făcu roşu la faţă.

— Haide, continuă ea, vorbeşte! Spune ceva! Mi s-a făcut frică!

El o privea năuc; îşi simţea gura încleştată. Pe la prânz ajunseră la Constanţa, ocoliră oraşul pe margine, până ce dădură de malul mării, aproape de pescărie. Marea se văzuse mai dinainte, dar nu ştiau ce este, se dumeriră abia după ce trecură şoseaua şi puseră piciorul pe plajă. Ştefania mergea înainte, amuţită, ducând bicicleta de ghidon, împingând-o din greu pe nisipul în care se înfundau roţile. Când ajunse aproape de apă culcă bicicleta jos şi se aşeză alături, cu o mişcare scurtă, ca o cădere.

Micu se aşeză lângă ea.

— Tot drumul m-am gândit ce să-ţi răspund!

Ea îi apucă mâna şi i-o strânse puternic, pe urmă îşi lăsă capul pe umărul lui, cu tandreţe, fără să-şi ia ochii de la marea, care, trecând amiaza, începea să se albăstrească.

— Acum nu mai spune nimic! ii şopti. Mai bine ascultă!

Ascultau valurile şi pescăruşii. În partea unde erau ei nu prea venea lume, mult timp nu trecea nimeni. Prima vorbi Ştefania:

— Mi-e frică să intru în apă. E ceva prea nou, prea nebănuit. Şi e prea curată.

El tăcea iarăşi, părea că nu are nici gânduri, nici cuvinte. Vorbi abia seara, când îşi făcură un culcuş între dune, să

doarmă peste noapte. Vorbi cu stângăcie, fiindcă, într-adevăr, nu avea deprinderea cuvântului şi poate chiar simţea că e prost, cum spusese ea de dimineaţă; ştia prea puţine despre viaţa şi despre oameni, nu-l interesa nimic în afară de muzică şi de vioară, care pentru el înlocuia orice altă învăţătură.

— Ce să-ţi vorbesc? spuse, la apusul soarelui. Despre muzică? N-aş fi în stare, muzica se cântă, de vorbit vorbesc numai chibiţii.

— Ce sunt chibiţii?

— Cei care stau pe margine şi îşi dau părerea.

Ştefania îl privi mirată:

— Aşa crezi tu, sau te iei după alţii?

— Nu mă iau după nimeni. Aşa cred eu. Când un om se apucă să facă un puţ, se adună în jurul lui o mulţime de vecini şi fiecare îi dă sfaturi, fără să se potrivească unul cu altul, dar la urmă, toţi beau din apa răzbită, şi aşa cred că ţi-am spus tot ce am în minte. Iar ce am în suflet, trebuie să înţelegi singură: oare ochii mei nu-ţi vorbesc tot timpul?

După ce se gândi o vreme, ea spuse:

— Proastă de tot nu sunt, fiindcă te înţeleg; dar tu eşti mai deştept decât mine. Să ştii că oricare ar fi soarta mea, am să te iubesc toată viaţa!

Nisipul era cald, de peste ziuă; de la miezul nopţii înainte se răci şi îi cuprinse frigul. Statură îmbrăţişaţi până ce răsări soarele. Îl văzură cum ieşea din valuri, era ceva ca la facerea lumii.

Cunosc oameni care merg vară de vară la mare, au nevoie, le şi place, sunt sinceri şi cu ei, şi cu alţii, dar n-au văzut nici odată răsăritul soarelui din mare. Dacă Ştefania ar fi ştiut gândurile mele, n-ar fi vrut să mă creadă. „Nu se poate să existe asemenea oameni! mi-ar fi spus. Marea nu poate fi despărţită de soare!” Cum nu putea ea să se despartă de băiatul care o încălzise peste noapte. N-am spus acest cuvânt până astăzi, şi nici nu l-aş spune, fiindcă nu-mi aparţine, e al Ştefaniei, deşi nu l-a pronunţat niciodată, l-a gândit atunci, în prima ei dimineaţă pe plajă: „marea fără soare ar fi ca o dragoste moartă!”

Pentru o asemenea vorba, într-o asemenea dimineaţă, i-aş da dreptul să trăiască mai mult decât orice om, chiar decât cei

care au rosturi importante în lumea largă. În mica mea lume, unde trăiesc nestânjenit de nimeni, cu legi făcute şi aplicate de mine, as face-o nemuritoare.

Intrară în apă goi, cu mult înainte de a se vedea primii oameni.

— E vie, simţi? spuse Ştefania. E ca o mamă care te leagănă şi îţi cântă, să te adoarmă. Aşa simt eu. Dacă tu o simţi ca pe o amantă, atunci dea Dumnezeu să te îneci sub ochii mei, şi n-am sa plâng după tine!

El care în ajun vorbise pronunţând prima oară mai mult decât cele douăzeci de cuvinte zilnice, socotea de prisos să-i răspundă cu un alt număr de cuvinte; se afundă sub valuri, înainte ca ea să-şi sfârşească blestemul. Ştefania ramase încremenită. Când îl văzu ieşind, după ce stătuse mult sub apă, nemilos de mult, ii spuse:

— M-am speriat, fiindcă blestemele mele se împlinesc! N-am să mă mai îndoiesc nici odată de tine!

Avea un suflet medieval, chiar dacă nu ştia ce fusese evul mediu. Am căutat mult cuvântul, poate n-o să-l înţeleagă toată lumea în felul meu, dar, după o gândire îndelungată am socotit că altul nu se potriveşte mai bine.

Ea continuă, înainte ca el să-şi tragă răsuflarea:

— Într-o zi am să mă mărit, ţi-am mai spus, asta-i soarta mea. Dar tu, care eşti liber pe soarta ta, jură, aici pe malul mării, că toată viaţa n-ai să mai iubeşti altă femeie!

Ca jurământul lui, plin de credinţă să nu rămână o deşertăciune, soarta, pe care nu era nici el liber cum credea Ştefania, făcu să moară tânăr, înainte de a se dezice. Astfel, asupra acelei clipe când erau singuri pe malul mării, pluteşte o aripă albă, ca de înger. Putea să fie doar un pescăruş; mi-e totuna.

* * *

Am ajuns fără voia mea pe malul mării, cu aceşti doi tineri. Când m-am dus pentru propria mea plăcere, n-am povestit nimănui, socotind că viaţa mea mă priveşte numai pe mine. E adevărat că marea mă atrage, dar din acest sentiment nu voi face niciodată o confidenţă. Să nu mă confunde nimeni cu povestitorul din unele cărţi ale mele, pe care l-am lăsat să

contemple şi să simtă marea în voie. Acum rolul meu a fost să urmez două personaje, un băiat şi o fată, fără să le influenţez hotărârile. Luaţi singuri, n-ar fi însemnat nimic pentru mine, n-ar fi avut cum să-şi dezvăluie firea. Luaţi împreună, n-a mai trebuit să inventez nimic, şi-au arătat singuri caracterele, le-am găsit gata făcute.

Ştefania spuse:

— Joi seara ar trebui să fiu acasă, aşa m-am înţeles cu bătrânu'. Dar nu pot, vreau să mai stăm aici, chiar dacă ar fi să moară.

— N-avem bani!

— O să mâncăm pâine goală. E o bucurie prea mare.

— N-am decât cinci lei. Nu ne ajung nici pentru pâine.

— Bine! hotărî ea. Până deseară o să fim plini de parale. Ia-ţi vioara!

El desfăcu vioara, ascunseră bicicletele în tufişuri, se îmbrăcară, fustă şi bluză, pantaloni şi cămaşă şi porniră pe plajă, spre locurile unde se vedea lume. În dreptul cazinoului se opriră.

— Cântă! spuse Ştefania.

Micu îşi potrivi vioara la gât şi începu să cânte, ce-i veni mai întâi în minte, un studiu de virtuozitate. Nu se apropie nimeni, decât un copil obez, care îi privea printre pleoapele îngreunate de grăsime. Câţiva oameni se uitau de departe.

„E ca un ţigan-scripcar! se gândea Ştefania. Cel mai frumos ţigan din câţi s-au născut vreodată!"

— Cântă altceva, pentru lume! şopti printre buze.

Zadarnic, nici măcar serenada de Toselli nu trezi vreo atenţie, nu era nici locul, nici timpul potrivit pentru muzică. Altceva ar fi fost pe terasa unui restaurant, cu bateria alături. Ştefania îşi puse mâinile în şolduri, ca o mahalagioaică, ştia mult prea bine gestul, îl avea în sânge, şi vru să dea drumul la vorbe de ocară: „Urâţilor, graşilor, slutelor, pistruiaţilor, dacă nu vă place vioara, uitaţi-vă măcar ce bine ne stă împreună, cât suntem de frumoşi şi tineri! Şi să ştiţi că toată noaptea am făcut dragoste; ceva mai dumnezeiesc nu există, nici marea, care nici măcar nu simţiţi ce este! Mai bine duceţi-vă şi vă înecaţi cu toţii;

fără voi lumea o să fie mai frumoasă, iar nouă o să ne stea şi mai bine împreună!”

Fără voia ei, fără să gândească, în locul acestor cuvinte izbucni un tril de privighetoare. Izbucni, fiindcă pornea din furie, dar pe urmă se îmblânzi, se îndulci şi deveni cântec. Uitase de toţi, nu cânta pentru lume, ci pentru serile ei de pe malul Colentinei, când o ardea setea de iubire, cum o ardea şi astăzi, deşi se împlinise; cânta pentru seara trecută, şi pentru serile ce aveau să vină. În toată acea gloată de oameni ea era cea mai fericită, aşa spunea cântecul ei şi oricine putea să înţeleagă, chiar dacă n-avea destulă minte.

Micu îşi potrivi tonul după al ei şi o însoţi la început din vârful arcuşului, creând alt contrapunct decât cel pe care profesorul scrisese: „Corect, dar banal!” Nu era nimic corect, era o aberaţie, sau o nebunie, ceva din afara închipuirii; vioara se potrivea cu cântecul privighetorii, fără să-l imite, aşa ar fi fost într-adevăr o banalitate; vioara rămânea vioară, însufleţită doar de mişcarea degetelor şi alunecare arcuşului, rămânând la sunetele ei obişnuite, neconfundându-se cu celelalte, ci doar însoţindu-le, de la distanţa care separă instrumentele muzicale de glasul omului şi al privighetorii.

Acum, urâţii şi graşii, slutele şi pistruiatele se adunau în jurul lor, şi deodată Ştefania văzu în locul lor altă lume, frumoasă şi tânără. Nu întinse mâna, îi puneau bani în buzunarele bluzei şi ale fustei, monede metalice, mărunte, apoi poli galbeni, hârtii de cinci lei, de zece. Era ca într-o beţie, Ştefania ştia cât se adunase, avea buzunarele pline. Cineva veni cu o sută de lei şi i-o vârî în despicătura bluzei; nu-l văzu la faţă, veniră şi alţii şi făcură la fel, nu-i păsa că îi atingeau pielea, s-ar fi descheiat să-şi arate sânii, fiindcă îi ştia ai lui Micu şi ai nimănui altcuiva, puteau să se uite până orbeau cu toţii, şi cu cât s-ar fi uitat mai mulţi, cu atât dragostea ei ar fi fost mai puternică, dorinţa de a se dărui mai fierbinte.

Fugiră, fiindcă nu mai voiau bani, voiau să se iubească, repede, oriunde. Dar nu s-ar fi găsit nici un locşor pe toată plaja. În dreptul bicicletelor Ştefania se aruncă a mare fără să se dezbrace, merse până unde apa îi ajungea la gât şi îşi ridică fusta. El veni după ea, cu hainele pe el, nu fusese timp să le

scoată. Pe lângă fierbinţeala lui ţigănească ea simţea, într-un contrast care îi înfiora trupul cu senzaţii încă necunoscute, cu un fel de teamă şi de uimire voluptuoasă, răceala mării care îi pătrundea ritmic în viscere. Câteva clipe, la urmă, capul îi căzu sub apă, trupul se făcu moale, neapărat, fără viaţă. El o ridică, inconştient, nici măcar din instinct, numai dintr-o poruncă, era un spirit deasupra lor, veghindu-i, înţelegându-i, admiţându-i.

— Dacă muream, spuse ea, ar fi fost o moarte fericită. Acum ştiu că există şi morţi fericite; măcar una!

Nu apucaseră decât să iasă pe plajă şi să se dezbrace pe jumătate, ca să-şi usuce măcar în parte ce aveau pe ei şi să se încălzească la soare, când un om, în haine de oraş, se apropie din şosea, unde îi aşteptase. Ştefania l-ar fi pus intre urâţii şi graşii de mai înainte; avea ochelari care îi bulbucau ochii, făcându-i o faţă de broască. Îşi spuse numele, dar fireşte nu-l auziră, adăugă că era directorul cazinoului; putea să fie adevărat, judecând după hainele elegante, după cămaşă şi cravată şi mai ales după inelele de pe degete. Ştefania îşi aduna banii din buzunarele bluzei şi fustei; hârtiile le punea să se usuce la soare. Pe cele din sân le pierduse, dar nu-i păsa, bucuroasă le-ar fi pierdut încă o dată.

Omul scoase din portofel o hârtie nouă, de o mie de lei.

— Vreţi să cântaţi deseară la cazinou? De trei ori în două ore, câte zece minute. Iată o mie de lei, aconto; la sfârşit mai primiţi una.

— Cinci! replică Ştefania.

Se pricepea la bani, dintr-o ochire văzuse că nu mai aveau decât vreo trei-patru sute de lei, cu chibzuinţă ar fi putut să trăiască din ei o săptămână. Ceruse cinci mii de lei fără să se gândească la cifră, era obişnuită de la piaţă să pretindă mai mult decât alţii şi să nu lase din preţ, chiar dacă rămânea cu marfa nevândută.

— Eşti obraznică! ripostă directorul cazinoului.

Micu se ridică în picioare; nu era un atlet, mai degrabă un efeb, subţire, construit cu fineţe, dar Ştefania văzu cum i se umflă pieptul şi i se întăresc bicepşii. E un simţământ minunat pentru o femeie să se vadă apărată! L-ar fi lăsat sa lovească, aşa ca să-şi mărească plăcerea; dar nu vroia să piardă banii, deşi

uitase de ce sumă fusese vorba. Îl apucă pe Micu de mână, silindu-l să se aşeze alături.

— Patru mii! zise omul.

— Cinci! insistă Ştefania amintindu-şi ce sumă ceruse.

După o pauză, omul acceptă, cu o rezervă:

— Cinci, dar cu tot cu arvună!

— Nu! Cu arvuna şase.

Se învoiră.

— Numai că n-avem haine! observă Micu. Suntem îmbrăcaţi cu ce se vede. Am venit cu bicicletele.

— De unde?

— De la Bucureşti.

— Două sute cincizeci de kilometri? Sunteţi nebuni!

— Nebuni de-a binelea! încuviinţă Ştefania.

Omul nu înţelese că era măgulită, cum n-ar fi înţeles ce mândră era că pierduse banii în mare.

— O să vă îmbrac la garderoba noastră, spuse, dând să plece. Ne vedem deseară, la şapte.

Fata întinse mâna:

— Nu uita mia!

El ezită:

— Şi ce garanţie am că o să veniţi?

— Nici una! Dacă îţi convine!

— Măcar arătaţi-mi actele.

— N-avem acte!

Pe ea o îmbrăcară cu o rochie albă, nu i se potrivea alta; se privi în oglindă şi îi fu silă, părea o mireasă, îi amintea clipa care îi făcea de pe acum şi mai multă silă, când avea să se mărite. Lui Micu îi puseră un smoking, cu gulerul şi reverele de mătase. Stătea ţeapăn, părea o cioară împăiată. Nu avură succes; dacă ar fi cântat în hainele lor, ar fi fost altfel; Ştefania nu-şi recunoştea glasul. Şi nu era doar atât, şi l-ar fi regăsit, ca pe plajă, dacă ar fi cântat pentru altă lume, pentru urâţii şi graşii, care deveniseră deodată frumoşi de la muzică. Lumea de aici era preocupată de joc, stăteau în jurul meselor de baccara şi ruletă, multă, ca muştele pe hoituri, nu le trebuia altă muzică decât ţăcănitul bilei şi foşnetul cărţilor. Chelnerii treceau printre ei, cu tăvi încărcate de pahare, băuturi scumpe, era o

jecmăneală, altfel directorul nu le-ar fi plătit şase mii de lei pentru douăzeci de minute cât trebuiau să cânte. La pauză îl întâlniră în salonaşul de alături, avea şi el smoking, era haina lui obişnuită, de seară, o uniformă, nu se deosebea cu nimic de a chelnerilor, decât că aceştia purtau un şervet alb pe braţul stâng, semnul distinctiv al meseriei. Nu părea nici entuziasmat, nici dezamăgit, îşi cunoştea treaba, trebuia să le ofere clienţilor câteva divertismente. Îl chema domnul Jorj, aşa îl cunoştea lumea, fără numele de familie. Dacă mai poartă şi altcineva acelaşi nume, cred că este o neînţelegere, Jorj stă bine mai întâi directorilor de cazinouri, deşi am cunoscut unul din branşă pe care îl chema Zoba; acela însă era o excepţie în toate privinţele, şi cum a trăit, şi cum a murit.

Domnul Jorj îi înmână Ştefaniei o carte de vizită, ignorându-l cu totul pe băiat care părea o curcă plouată; dacă expresia au folosit-o şi alţii, regret pentru ei că nu se potrivea la fel de bine. Micu o dezamăgea chiar pe Ştefania, deşi nici ea nu se mândrea cu rochia ca de mireasă

Pe cartea de vizită era tipărit un nume: Emil Sasu, iar dedesubt scria, de mână, cu o caligrafie cam ţeapănă: „Îmi veţi face plăcerea să serviţi masa cu mine astă-seară?”

Deşi incultă, Ştefania avea simţul limbii, mai viu decât un om cu învăţătură. Ea nu putea să servească masa, fiindcă nu era chelneriţă, poate într-o zi avea să devină, şi atunci se schimba treaba. Deocamdată dispunea de şase mii de lei, într-un ceas îi avea în mână; dacă domnul Jorj s-ar fi codit şi ar fi încercat să scadă preţul, era hotărâtă să-i spargă toate oglinzile.

— Cine este domnul Sasu?

— Angrosist de coloniale.

Nu mă înşelasem, făcea parte din familia pe care o cunoscusem în copilărie, ajunsă probabil la a treia generaţie.

— Spune-i domnului Sasu că îi voi da răspunsul la pauza următoare. Poate va avea onoarea, nu plăcerea, să mănânce cu mine!

Micu nu o recunoştea, şi nu o recunosc nici măcar eu însumi, care o văzusem săpând grădina şi vânzând legume la piaţă. Ştefania depăşea puterea mea de înţelegere; sunt nevoit s-o urmez pe o cale necunoscută.

A doua apariţie fu la fel ca prima, ba poate publicul se arătă şi mai rece, fiind mai înfierbântat de baccara şi ruletă. Desigur că era un insucces, ar fi trebuit să renunţe, dar atunci pierdeau banii. Ştefania admise să cedeze, socotind că în acest fel îşi plătea un obol, care însă trebuia să fie o dată pentru totdeauna. Domnul Jorj reveni după câteva minute, aşa că ea avu timp să-i spună partenerului ei câteva fraze importante, după ce se gândise că succesul nu depinde de talent şi de puterea de a te dărui, ci de circumstanţe. Nu se gândea la ea, fiindcă viitorul ei nu putea să fie decât măritişul, cu altcineva decât cu Micu, deci, din capul locului, o circumstanţă nefericită. O preocupa numai viitorul lui; insuccesul din astă-seară trebuia să-i salveze viitorul.

— Să nu cânţi niciodată undeva unde oamenii vin să joace sau să mănânce. Mai bine să rabzi de foame sau să mori în mizerie, decât să accepţi asemenea decădere. Nu accepta nici măcar o sală de concert, dacă nu este de prima mână; să-ţi arate lista cu cei care au cântat mai înainte. Pretinde ca la concertul tău, chiar de la primul, preţurile de intrare să fie mai scumpe cu zece la sută, pe urmă cu douăzeci, cu cincizeci, cu sută la sută. Mai târziu să se tripleze, iar când vei fi în culmea gloriei să se înzecească; o să dea năvală lumea. În schimb, dăruieşte-ţi sufletul. Cu toată puterea şi cu toată credinţa, cu gândul că ai să mori la sfârşitul ultimei mişcări a arcuşului, cea mai lungă, de la talon până la vârf, când lemnul atinge coarda, scoţând încă un sunet pe care nu-l mai aşteaptă nimeni.

Domnul Jorj veni cu alte două cărţi de vizită, care cuprindeau aceeaşi invitaţie, aproape cu aceleaşi cuvinte: probabil era un cod, cunoscut de fanţii oraşului, de toţi fanţii din lume. Micu ar fi vrut să-şi lepede smokingul şi să fugă pe malul mării. Ştefania acceptă, adăugând: „Transmite-le acestor domni, dar fiecăruia în parte, că va fi invitatul meu, nu accept altfel”.

Meseria îl obliga pe domnul Jorj să-i îndeplinească dorinţa, el era negustor de iluzii. Tocmai atunci, un valet aduse încă două cărţi de vizită. Ştefania exclamă:

— În total cinci; să poftească!

Apoi se interesă în ce salon îşi putea primi oaspeţii şi dispuse să se aranjeze o masă pentru şapte persoane.

Tot timpul pauzei Micu fusese posomorât şi nu scosese o vorbă; în drum spre sala de jocuri Ştefania îi spuse:

— Am auzit că a fost o vreme când pe pământ puterea era în mâna femeilor. Să fi fost la fel şi astăzi, ai fi primit tu invitaţiile, şi nu cinci, nici zece; poate o sută; femeile sunt mai generoase. Şi oricum au mai multe şanse; prea puţini bărbaţi ocolesc ispita, mai ales când le vine de-a gata!

La sfârşit îşi luară hainele lor de la garderobă. Ştefania se grăbi să fie în salonaş, înaintea invitaţilor.

— Tu să stai la bar, până te chem eu, îi spuse lui Micu. Am să trimit după tine.

Invitaţii sosiră unul după altul; când se văzură, nu mai puteau să dea înapoi, dar se simţea că li se umflă ficatul. În afară de Emil Sasu, care era un om încă tânăr şi prezentabil, cu maniere destul de şlefuite, ceilalţi, deşi păreau oameni din lumea bună, n-ar fi atras pe o femeie să-i însoţească la masă, nici să fi fost moartă de foame. Toţi făceau parte din tagma urâţilor şi graşilor de pe plajă, decât că purtau haine elegante şi toţi, parcă vorbiţi, aveau câte o garoafă albă la butonieră, amintind de bătrânul Zoba, care reorganizase jocurile de noroc la Cazinou, şi apoi se pensionase.

Ştefania nu citise „Manon Lescaut”, nici nu auzise, nu ştia nimic despre ea nici despre cavalerul ei, De Grieu; scena pusă la cale acum nu fusese inspirată de nici o carte, îi venise în minte de la sine, şi cred că nu era singura femeie căreia i se întâmplase ceva asemeni, poate cu diferenţe neimportante. Diferenţa acum era numărul curtezanilor, cinci în loc de unul; Manon Lescaut rămânea mult în urmă.

Ştefania îşi pofti oaspeţii să şadă, pe o parte a mesei, aliniaţi, ca la expoziţie; peretele din faţa lor era de sus până jos o oglindă, în care se vedeau unii pe alţii şi în primul rând pe ei înşişi, în postura lor atât de ridicolă. Gazda, zâmbind, curtenitoare, se aşeză în faţa lor, cu bluza albă, mototolită, care se udase în apa mării, fiind martora unor momente de patimă, şi apoi se uscase pe plajă. La atingerea ei, patima reînvia, făcând-o să tremure. Nu aştepta decât să fie singură cu Micu, dar întâlnirea cu persoanele din faţă, în loc s-o enerveze, nu făcea decât să-i mărească nerăbdarea. Îi şopti ceva unui chelner.

Domnul Jorj intră să constate cum se simţeau oaspeţii. Văzând-o pe Ştefania cu bluza ei ponosită, strâmbă din nas, dar nu spuse o vorbă, şi ieşi pe o uşă mascată. În aceeaşi clipă, pe uşa mare intră băiatul, cu vioara la subţioară. Deşi un ţigan lăutar ar fi fost îmbrăcat mai bine, oaspeţii nu se îndoiră că venea să le cânte. Ştefania îl privi o clipă, roşie de emoţie, niciodată nu i se păruse mai strălucitor, era ca un diamant negru, care dădea o lumină mai dalbă decât Luceafărul. Se ridică, îi ieşi în întâmpinare şi-l cuprinse în braţe fără nici o sfială. Patima din gest şi de pe faţa ei îmbujorată putea s-o citească oricine. Nu socoti necesar să facă prezentările, de altfel nici nu ţinea minte numele invitaţilor; se aşeză la masă, cu Micu alături şi spuse doar atât:

— El e iubitul meu. Astă-noapte am dormit în nisip, pe plajă, fiindcă n-aveam bani să plătim o cameră!

Pe masă erau două platouri ovale, unul cu cegă rasol, altul cu langustine.

— Vă place iubitul meu? Întrebă Ştefania. Vreţi să beţi în sănătatea lui. O duşcă de şampanie? Dar mai întâi, vă rog să vă uitaţi bine la el, şi pe urmă să vă uitaţi în oglindă. Poftă bună!

Masa costa două mii de lei. Cu restul banilor trăiră zece zile, uitând de casă. Se iubeau noaptea, se iubeau ziua, în mare, se fugăreau pe plajă. El nu se mai atinse de vioară, ea nu-şi încercă glasul, se bucurau unul de altul.

Plecară cu trenul, în ziua a unsprezecea; bicicletele le uitaseră în tufişuri. El îşi aduse aminte abia la Ciulniţa, dar nu spuse nimic, să n-o necăjească. N-ar fi necăjit-o, ea îşi amintise mai dinainte. Ajunseră pe seară, cât nu se întunecase. Colţul casei era îmbrăcat în pânză neagră, iar la poartă atârna prapurele de la biserică.

Bătrânul murise de două zile, îl găsise soră-sa, femeie trecută, care venise din întâmplare. În casă era priveghi. Văzând-o pe Ştefania, arsă de soare, vie, frumoasă, neruşinată, mătuşă-sa o acoperi de ocări şi blesteme. Nu conteni până ce femeile nu îi puseră mâna la gură.

Aşa cum venise de pe drum, fără să-şi schimbe măcar bluza albă, să-şi pună ceva de doliu, Ştefania îngenunche la căpătâiul mortului şi se rugă lui Dumnezeu, cu cea mai mare

smerenie, dar nu pentru iertarea păcatelor, a celor săvârşite, sau a celor pe care abia aştepta să le resăvârşească: „Doamne, dă-mi putere să aştept până se întunecă!”

Rămase îngenuncheată până căzu noaptea, Atunci se ridică, îşi făcu semnul crucii şi se duse în fundul grădinii jos, lângă apă, unde Micu o aştepta cu o pătură. Veghea lor, ca şi a celor din casă, ţinu până aproape de ziuă. După masă duseră mortul la groapă. Ştefania dormea în picioare, cu un zâmbet în colţul gurii: cine o vedea şi nu putea să creadă, îşi închipuia că este un semn de durere. N-o judec: cel mort trebuie înmormântat, cei vii trebuie să trăiască.

4

Era cu o vară înainte de a veni Sobieski s-o aducă la domnul Pretoreanu. Până atunci, Ştefania, care aştepta să se întâmple ceva cu viaţa ei, dar nu ştia ce, atât că era hotărâtă să nu accepte decât o soartă bună, trăi singură, se îngriji de grădină, ajutată de acel vecin, pe care îl plătea cu ziua, Moş Chirnoagă, ea îi spunea Turcalete, fiindcă purta un fes roşu, ca turcii din Dobrogea. Micu vroia s-o ajute şi el dar ea nu-i dădea voie: „mâinile tale nu sunt făcute pentru sapă, îi spunea, ai grijă de ele, merită mai mult decât aurul!”

Din două în două zile se ducea la obor, cu căruţa, să vândă legume; jumătate din ele le dădea gratis, căci tot nu înţelegea să coboare preţul, după al pieţii; această încăpăţânare, sau învrăjbire, era de fapt un principiu, chiar dacă nu cunoştea cuvântul, care avea să conducă toate actele sale, până la sfârşitul vieţii; nu făcea niciodată concesii, decât propriilor ei capricii, de altfel nu prea numeroase, fiindcă, în afara dezlănţuirilor povestite mai înainte, era destul de severă cu ea însăşi, ca toţi oamenii care au un ţel şi vor să-l atingă. Pe bărbaţi nici nu-i vedea în vremea aceea, când chipul lui Micu îi acoperea toată retina. Dar nu era deloc oarbă, niciodată n-ar fi căzut în vreo prăpastie, mergând în cârd, după alţii, ca într-o pictură de pomină.

O singură dată, înainte de a îl cunoaşte pe domnul Pretoreanu, îi atrase atenţia un bărbat, un domn, dar fără s-o tulbure, ci mai degrabă stârnindu-i râsul.

Era cu căruţa în piaţă, când un automobil de casă, cu coviltirul dat pe spate opri alături. O gospodină corpolentă coborî de lângă şofer, cu o coşniţă în mână.

— Cum dai castraveţii?

— Doi lei unu!

— Eşti nebună? Peste tot îi găseşti cu doi la leu! Du-te şi uită-te!

— Cine zice nebun, ăla e! răspunse Ştefania, fără să-şi piardă firea.

Femeia, roşie la faţă de furie, dădu s-o apuce de păr, dar fata o lovi peste mână, cu atâta sete c-o încovoie de durere. Şoferul se repezi să-i dea ajutor gospodinei, care era bucătăreasa casei.

— Stai! îl opri o voce piţigăiată.

Abia atunci văzu Ştefania că pe canapeaua din spatele automobilului stătea un boier cu pălărie de paie, cu haine de borangic gălbui, cum se purta pe atunci vara şi se numea soie-écru. Boierul coborî, îşi netezi hainele şi se apropie de căruţă: bucătăreasa şi şoferul se traseră deoparte. Era un bărbat tomnatic, puţin caraghios deşi nu-i lipsea ifosul, şi îl caracteriza un nas ca de papagal, cu creasta osoasă şi arcuită. Prin cămaşa de mătase albă, i se vedea un stomac mai proeminent decât burta. La gât avea papion galben, iar în picioare pantofi de piele solzoasă, de-o culoare cu papionul.

— Asta-i piele de şopârlă? întrebă Ştefania.

Nu mai văzuse niciodată, auzise că pantofi din asemenea piele purtau numai cucoanele, dar făcea o confuzie, deşi văzuse destule şopârle, ba chiar le ţinuse în mână.

— Nu, de crocodil! răspunse boierul.

Ea îşi duse mâna la gură, şi cu admiraţie, şi cu spaimă.

— D-ăia care mănâncă oameni?

Acasă avea o gravură înrămată, tăiată dintr-o revistă, unde se vedea un negru în pielea goală, cu un ţăruş ascuţit la amândouă capetele şi legat la mijloc cu o frânghie. Cum crocodilul tocmai se pregătea să-l înhaţe, negrul îi băga ţăruşul în gură, îi trebuia curaj, dar dacă fiara muşca, ţăruşul îi trecea prin amândouă fălcile. Negrul îşi lua repede mâna şi nu-i mai rămânea decât să tragă de frânghie. Acum Ştefania înţelegea

totul; odată crocodilul scos afară din apă, vânătorul îl spinteca, îl jupuia de piele, restul era treaba cizmarului. Dar o asemenea treabă costa multe parale, căci omul putea să rămână fără o mână dacă nu punea bine ţăruşul; cine ştie câţi nu rămâneau schilozi, pentru o pereche de pantofi, care oricât ar fi de frumoşi şi de trainici, tot se rup odată!

— Şi cât vă costă? întrebă Ştefania, între mirare şi teamă.

— Trei mii, la Nelu Mihăilescu.

Era un cizmar de pe Calea Victoriei; nu auzise de el. O pereche de pantofi, „Bata”, marcă bună, cehoslovacă, se găseau cu trei sute.

— Ia spune, întrebă boierul, cât vrei pe toată marfa din căruţă?

Nu-i trebuiau atâtea legume, voia să se grozăvească, iar pe Ştefania o privea pe furiş, aproape că-i trezea teama, cât era de frumoasă.

Marfa, după socoteala fetei, ar fi făcut vreo trei mii, exact cât pantofii. Simţi un fel de greaţă.

— Nu costă nimic, răspunse. Luaţi-o, v-o dau gratis!

Boierul socoti că era o obrăznicie.

— Ştii cu cine vorbeşti, fetico? Eu sunt prinţul Niculiţă Sturza!

Va să zică, aşa arăta un prinţ! Ştefania făcu ochii mari, îl privi din cap până în picioare, pornind de la nasul de papagal până la pantofii de crocodil.

— Bunicul meu a fost domnul Moldovei! Ai auzit de el? continuă prinţul.

După ştiinţa mea, ar fi fost un nepot dar de văr, al lui Mitiţă Sturza, nu era ceva sigur, deşi purta numele.

— Nu, măria-ta, n-am prea învăţat carte! răspunse Ştefania, făcând o plecăciune stângace.

Putea fi la fel de bine şi batjocoritoare, şi intimidată.

Prinţul se întoarse spre şofer şi spre bucătăreasă.

— Ia, duceţi-vă mai încolo!

Iar el se apropie de căruţă şi zise, scăzând glasul:

— Ai vrea să intri în slujbă la mine? Doar aşa, fiindcă eşti tare frumoasă.

— Ce slujbă, măria-ta?

— Fată în casă îţi convine?

Ştefania se uită din nou la el, se gândi o vreme, apoi răspunse, renunţând la titlul dinainte:

— Uite ce este, boierule, eu de mult am dorit să cunosc un prinţ şi să mă ia în seamă, măcar că nu sunt decât o grădinăreasa. Numai că prinţul la care m-am gândit eu, era altfel. Bucuroasă aş veni la dumneata, şi bucuroasă ţi-aş fi chiar ţiitoare, nu doar fată în casă, dacă ai fi mai frumos şi mai tânăr. Că nici prin minte nu poate să-ţi treacă minunea de prinţ pe care îl am eu acasă!

Într-o săptămână îi făcu lui Micu, de comandă, o pereche de pantofi din piele de crocodil, la Nelu Mihăilescu.

În aceeaşi vară, se îngriji să-i mai facă lui Micu haine negre, tot de comandă, fiindcă trebuia să cânte pe scenă, la un recital dat de Conservator într-una din sălile de jos ale Ateneului; a doua sală, în acel timp era cinematograf, cu preţ mai mic decât pe Bulevardul Elisabeta. Cinematografele Aro şi Scala încă nu existau; de Carlton nici nu mai vorbesc, a avut o viaţă scurtă, au căzut peste el unsprezece etaje ale blocului de deasupra, în 1940, la cutremur. Noroc că fiind noapte, sala era goală, altfel ar fi murit două mii de oameni.

Deşi îmbrăcat în haine negre, Ştefania ţinu ca Micu să-şi pună pantofii de crocodil galbeni, ca floarea-soarelui. Pe afiş, numele lui era Marian Bucică, aşa cum îl chema de acasă. Ştefania socotea că un asemenea nume nu se potrivea cu un artist şi ar fi vrut să îl schimbe, dar când auziră părinţii lui, se făcură foc şi pară. Treaba ei dacă în loc de Marian îi spunea Micu, de parcă ar fi avut caş la gură.

Oricâtă ruşine i-ar fi făcut afişul Ştefania merse şi ea la recital, împlinise optsprezece ani şi nu mai fusese niciodată într-o sală de concert, însă nu se pierdu cu firea, nu i se păru mai altfel decât cinematograful de la Lizeanu, o odaie lunguiaţă, cu scaune de lemn, cu pereţii fără podoabe. Să fi fost acolo cu toţii cel mult douăzeci de oameni, tineri, colegii de clasă ai lui Micu, dar ea n-avea de unde să ştie. Erau risipiţi ici şi colo, ea se duse mai în faţă, nu însă în primul rând, socotea că la rangul ei nu se cuvine.

Întâi ieşi pe scenă o fată slăbuţă, cu gâtul subţire, într-o rochie de tafta neagră, lungă până în podele, care o făcea să meargă împiedicată, se vedea că era de împrumut, largă în umeri şi-n talie; Micu venea în urma ei, cu vioara în mână; hainele stăteau pe el ca turnate şi pantofii luceau de parcă erau rupţi din soare. Amândoi se aplecară cu faţa la sală, salutând publicul; tinerimea răzleaţă începu să aplaude, tare, dar fără răsunet, fiind prea puţini chiar pentru o sală mică. Fata se aşeză la pian, iar Micu îşi duse vioara la gât şi începură să cânte.

Cântau bine, nu se încurcară nici măcar o dată, fata se uita pe note, o cucoană grasă care venise după ei îi întorcea foile; el cânta pe dinafară, îşi ţinea ochii închişi, cum stătea cu obrazul culcat pe vioară părea un heruvim coborât din ceruri; Ştefania, cu pumnii strânşi, aplecată în faţă se uita la el înlăcrimată de fericire, deşi nu înţelegea nimic, pianul o încurca, altfel poate ar fi recunoscut măcar o melodie, din câte auzise în casă, când Micu făcea exerciţii. Fata de la pian se uita cu ochii holbaţi în hârtiile cu note; după fiecare bucată, când tinerii din sală aplaudau şi strigau bravo şi bis, se ridica şi se înclina, să mulţumească şi atunci Ştefania vedea că era cu ochii la Micu, nici nu-i vedea pe cei din sală. Să fi fost o fată mai chipeşă, i-ar fi plesnit inima de ciudă; nu credea că ar fi geloasă, dar îi era necaz că ştia să cânte la pian şi era împreună cu Micu, fără să aibă nici un drept asupra lui; nu ea îi făcuse hainele şi pantofii. Pe-o asemenea fată, slăbănoagă şi ţeapănă în rochia caraghioasă, n-ar fi dat nimeni două parale, iar Micu nu-i arunca măcar o privire. Totuşi era între ei o legătură, măcar într-un fel muzica îi unea, făcea din ei o singură fiinţă, chiar dacă nu la fel ca în clipele de dragoste simţite de ea şi înţelese prea bine. Dar îi fu necaz aşa, dintr-o dată că ea nu ştie să cânte la pian şi chiar se gândi să înveţe, să nu-l mai lase pe Micu împreună cu alta.

Se linişti, amintindu-şi că ea trebuia să se mărite şi atunci degeaba s-ar mai fi băgat în sufletul lui, nu avea dreptul. Abia mai pe urmă văzu că între tinerii din sală erau şi fete, câteva din ele frumoase, îmbrăcate bine şi coafate, şi toate îşi rupeau palmele aplaudându-l pe Micu, după fiecare bucată, îl mâncau din ochi, se vedea cât de colo, i-ar fi sărit de gât dacă erau singuri.

Ştefania s-ar fi întors acasă îngândurată, tristă şi cu vrajbă în suflet, dacă la sfârşit nu s-ar fi întâmplat ceva care o umplu de scârbă şi de revoltă. După ultima bucată, una din acele fete din sală, frumuşică şi elegantă, se duse pe scenă şi-i puse în braţe lui Micu un buchet de trandafiri roşii, atât de mulţi că păreau o jerbă de înmormântare; Ştefania nu ştia obiceiurile, nici nu-şi închipuia cât de săraci erau studenţii, puseseră mână de la mână toţi de-acolo să cumpere florile.

Pianista rămăsese ca o caraghioasă, nimeni nu-i duse nimic, deşi era colega lor şi s-ar fi cuvenit s-o răsplătească. Dar nu această întâmplare o întristă şi o învrăjbi pe Ştefania. Nici gestul lui Micu, care desfăcu buchetul în două şi jumătate îl dădu pianistei; avu doar o clipă fie ciudă, pe urmă fu mândră de gestul lui, înţelese că nu putea fi altceva decât o mărinimie. „Cât o fi el de ţigan, îşi spuse, are inimă de aur!” Deodată îi fu mai drag decât oricând, îi fu dragă inima lui, şi mâinile care cântau la vioară, nu se gândea la alte gesturi, nu simţea nici o patimă ci numai iubire. „Ce păcat că n-am să rămân cu el toată viaţa!”

Pe loc hotărî să nu mai meargă la restaurant, cum era hotărât să-şi petreacă seara, la hotelul Boulevard, unde cânta un unchi al lui Micu, naist renumit, cu taraful lui cunoscut în toată ţara; toţi provincialii din târgurile cele mai îndepărtate, când veneau la Bucureşti trebuiau negreşit să-l asculte, îşi lăsau acolo banii cu sutele. „Vreau să fiu numai cu el, se gândea Ştefania. Şi să-mi cânte la vioară numai mie!” Niciodată nu îl pusese să-i cânte, se iubeau şi pe urmă cânta ea ca privighetoarea.

După pauză venea rândul să cânte o pianistă, nu fata amărâtă care acompaniase, ci una cu ifose. Când se deschise uşa sălii, cei dinăuntru, puţini câţi erau, văzură că holul era plin de lume, bărbaţi în smoking, cucoane elegante care de care în rochii mai scumpe, cu diademe în păr şi pline de giuvaere, şi toţi cu braţele pline de flori, că păreau o grădină mişcătoare. În afară de hol, erau pline şi scările şi mulţi alţii se înghesuiau afară, pe trotuarul din faţa intrării, unde Micu o aştepta pe Ştefania; dar ea nu putea să înainteze, rămăsese ultima în sală şi lumea aceea, cât era ea de aleasă, dădu năvală înăuntru, ca mahalagiii, să apuce locuri în faţă.

Ştefania mai rămase locului câteva clipe după ce se terminase năvala, era puţin uluită, nu înţelegea nimic, de ce venise atâta lume aşa, dintr-o dată; voia să vadă ce-o să se întâmple. Şi nu se întâmplă altceva decât că atunci când tânăra pianistă, colegă şi ea cu tinerii dinainte, o fată cu ochii sclipitori dar cu nasul mare, o pacoste pentru o fată, cu o rochie de lame argintiu, cu o etolă de vulpe albastră pe umeri intră pe scenă, toată mulţimea se ridică în picioare şi începu să aplaude, să aclame, înainte de-a se auzi o notă, iar scena se umplu de flori, aruncate din primele rânduri; mai erau maldăre în restul sălii.

Pe când urca scările, vrajba din sufletul Ştefaniei creştea întruna. Micu o aştepta pe trotuar, cu vioara în mână, singur, ca o cioară cu aripa ruptă şi părea bătut de vânt, deşi nu se simţea nici o adiere. Ar fi putut să înţeleagă şi singură ce se întâmplă, dacă ar fi fost dedată cu lumea, şi n-ar fi trăit într-o mahala de pe malul Colentinei. Părinţii fetei sărbătorite nu erau nici prinţi, nici nu făceau parte din protipendada oraşului; tatăl ei se îndeletnicea cu pocherul şi cu biliardul şi nici măcar nu câştiga, fie doar atât ca să aibă ce ce-şi plăti şvarţul. Domnului Devoitin, cunoscut după numele nevestei, doamna Devoitine, stâlp de cafenea, nu i se cunoştea altă meserie. Dar nevasta era o croitoreasă de la Paris, care se mutase la Bucureşti, şi deschisese o casă de mode pe Calea Victoriei, celebră la vremea ei, unde îşi făceau rochii chiar regina şi principesele. E uşor de înţeles cine şi cum dădea năvală acolo; o cucoană care nu se îmbrăca la Devoitine nu putea să facă parte din înalta societate, rămânea o mică burgheză, oricât ar fi fost de frumoasă şi de bogată.

Toată clientela doamnei Devoitine se afla acum înghesuită în sala de sub Atheneul român. Fata era studentă la conservator, abia în anul întâi, cu doi ani după Micu; anul următor avea să cânte în sala mare, acompaniată de Filarmonică, sub conducerea lui Gogu Georgescu, care la sfârşit coborî de pe podium, îi sărută mâna şi o aduse în faţă, la aplauze, sub ploaia de flori pornită din sală. Nu venise chiar regina Maria, care mai avea numai un an să trăiască, dar trimisese două din doamnele sale de onoare, şi ele cliente ale Devoitinei. Nu-i nevoie să le pomenesc numele, deşi unii din

contemporanii mei ar putea să şi le amintească, dar au rămas prea puţini şi nu ştiu de ce memorie se mai bucură; aşa se încurcă datele istorice. Atât voi spune, că doamnele erau mândre să stea în loja regală, unde o reprezentau pe regină.

„Dacă-i aşa, se gândea Ştefania după recital, mergând spre casă cu tramvaiul, după cele văzute mai înainte, la anul, când o cânta Micu, am să aduc toată Colentina şi tot Oborul să-l aplaude!” A doua oară după experienţa de la Cazinou, avea prilejul, cu mintea ei neînvăţată, dar ageră, să facă noi reflecţii asupra succesului.

* * *

Ştefania nu avea binoclu, să vadă în interiorul domeniului şi să fi avut s-ar fi uitat mai degrabă în alte direcţii, nu ştia nimic de domnul Pretoreanu şi mai ales nu-şi închipuise ce vârstă înaintată putea să aibă; renumele lui ajunsese însă şi la urechea ei, datorită vecinilor. Aceştia nu puteau să spună despre el mare lucru, destul că era socotit omul cel mai bogat din ţară, îl întrecea pe rege. Un om priceput ar fi zâmbit cu indulgenţă, nimeni nu cunoştea cu adevărat bogăţia domnului Pretoreanu; era limpede doar că putea să fie pus în această privinţă alături de Vanderbilt, care însă murise; iarăşi era limpede că patru sau cinci egali cu el greu s-ar fi găsit în toată lumea.

Mica burghezie, când dădea un ospăţ suculent, cu bucate alese şi vinuri rare, obişnuia să spună: „Aşa nu mănâncă nici domnul Pretoreanu!”, fără să ştie ce sobră era masa acestuia. Oamenii din mahala, care nu aveau noţiunea extravaganţei, ea materializându-se la ei cel mult într-un chef de trei zile, nu înţelegeau ce îl îndemnase pe domnul Pretoreanu să aibă o proprietate în Colentina, un teren fertil dar cu ochiuri de mlaştină, unde nu cultiva nimic de altfel, în afară de flori în jurul casei. Iar casa, deşi fără etaj, era mai degrabă un palat decât o vilă de vacanţă şi vecinii, repetând în alt fel comentariile micii burghezii, spuneau că atâtea bogăţii câte erau înăuntru, mobilă sculptată şi covoare persane nu putea să mai aibă decât regele.

Despre gheţărie nu mai vorbea nimeni, nimeni nu-şi închipuia ce se ascundea în crângul cu arbori de baltă, iată un secret care se păstrase cu desăvârşire şi nu de alta decât că

locul nu trezea nici o bănuială; tot atât de adevărat este însă că în acei ani erau mari frământări în lume, în curând avea să înceapă războiul care devenise inevitabil pentru oricine avea un dram de minte; aşa că ochii oamenilor se îndreptau în alte părţi decât spre domeniul domnului Pretoreanu, o extravaganţă pentru unii, pentru alţii o trăsneală.

Ştefania săpa grădina când trase la mal barca lui Sobieski. Să fi fost ora patru, zi de vară când de obicei oamenii îşi fac somnul de după-amiază, cu ferestrele acoperite, ca să nu-i supere muştele. Ştefania nu dormea ziua, nu se simţea obosită; până acum nu fusese niciodată la policlinică, nu-şi făcuse nici un fel de analize, nu lua doctorii, nici măcar aspirină.

— Aţi venit după roşii? îl întrebă pe Sobieski, văzând că avea un coş în mână.

Apariţia lui n-o mira, mulţi veneau cu barca, din sus, din jos, să cumpere legume; pe malul celălalt, mai mlăştinos, nu erau grădinării, oamenii din sat ţineau vaci, le lăsau să pască prin smârcurile cu iarbă grasă, şi duceau lapte la oraş, cu faetonul. N-o miră nici îmbrăcămintea lui orăşenească, îşi închipui numaidecât că venea de la domnul Pretoreanu, era bucătarul, sau intendentul; nu făcea mare deosebire între oameni. Nici măcar prinţul Sturza nu i se păruse din altă plămadă decât toată lumea; numai pantofii lui, din piele de crocodil îi treziseră curiozitatea. Sobieski purta pantofi de piele obişnuiţi, negri, se murdăriseră puţin de noroi când coborâse din barcă, nu exista un debarcader, şi nici altă amenajare pe malul apei, decât o gheretă unde era pompa care trăgea apă pentru udatul gradinei.

— Da, vreau roşii, răspunse Sobieski, dar să le culegi acum, şi numai frumoase.

— Nici nu am culese, răspunse fata, şi toate sunt frumoase; mergeţi cu mine, să le alegeţi.

N-aveai cum să alegi, roşiile erau toate una şi una, rotunde şi lucioase ca bila de biliard, fără pată, crescute în soare şi-n umezeala apei, pline de sucuri proaspete, aromate; se simţea cum intrai între vrejuri.

— N-am mai văzut roşii atât de frumoase! recunoscu Sobieski. Pot să gust una?

— Câte vreţi! încuviinţă fata, roşie de emoţie.

Nu era bucuroasă, ci mai mult decât atât, se simţea fericită. Puţini cumpărători îşi arătau admiraţia fără codeală, aşa e cumpărătorul, caută un motiv să se tocmească; de aceea Ştefania dispreţuia tocmeala. Îşi ridică părul de pe frunte şi se uită la Sobieski; văzu pe faţa lui o expresie uimită, era extaz, nu doar surpriză. Nu mâncase niciodată roşii din grădină, ci numai din frigider, brumate; nu-şi închipuia ca o roşie bătută de soare, cu miezul fierbinte, putea să se dezvăluie într-o asemenea formă; să-şi fi îngăduit imagini ieşite din comun, ar fi asemănat-o cu o fecioară abia ieşită dintr-o apă încălzită de arşiţa amiezii, cu o adiere de parfum rămasă în piele, acele parfumuri descântate care nu pier niciodată.

— Licoarea zeilor din Olimp, spuse, era sucul de lămâie îndulcit cu miere. Paguba lor că nu cunoşteau roşiile!

Deşi nu înţelegea, Ştefania râse, cu sentimentele dinainte în creştere.

— E un soi adus din Bulgaria, se cheamă „pomidore”.

— „Pomidore” se spune la roşii în italiană. Un nume mai frumos nu există în nici o limbă.

— Se poate! încuviinţă Ştefania, fără ca ignoranţa şi confuzia ei s-o stânjenească. Am avut la grădină un bulgar, el ne-a adus sămânţa şi a spus că e „pomidore”.

După un timp adăugă, ca o explicaţie:

— E adevărat că lucrase şi la italieni. Dar spunea că la ei roşiile n-au gust; din cauza marmurei, e prea multă marmură, ia puterea soarelui.

Dacă Sobieski, trăit o viaţă în preajma domnului, nu şi-ar fi pierdut cu totul personalitatea, fiind incapabil să-şi manifeste vreo opinie, al cărui uz îl uitase, ar fi recunoscut că fata, aşa cum era îmbrăcată, cu o bluziţă fără mâneci, nu prea bine încheiată în faţă, cu o fustă subţire, sumeasă până deasupra genunchilor, cu picioarele goale şi cu părul în laţe, era de-o frumuseţe cum el, unul, nu mai întâlnise, şi recunosc că avea dreptate, deşi vorba nu putea spune totul, lumea lui fiind limitată la prea puţinele cunoştinţe feminine care veneau în casa domnului Pretoreanu. Pun restul de la mine, întregindu-i părerea şi adaug că o asemenea frumuseţe nu avea nimic

sălbatic, părea blândă şi supusă, cu privirea caldă şi tandră, deşi reţinută; acest adaos duce la o frumuseţe nemaiîntâlnită.

— Cât costă roşiile? întrebă Sobieski.

— Nimic! Luaţi-le în dar, mi-aţi spus vorbe prea frumoase!

Un asemenea gest, din partea unei fete neinstruite, nu putea să pornească decât din neobişnuita ei frumuseţe, care, cum rar se întâmplă, i se răsfrângea întreagă în suflet.

Deşi mă îndepărtez cu regret de o clipă care îmi mângâie sufletul şi mi-l farmecă, trebuie să pun alături o întâmplare inversă, o inimaginabilă dovadă de meschinărie omenească; singura mea consolare este că am să mă întorc repede în grădina Ştefaniei, căci povestea nu e sfârşită.

Am cunoscut, nu mai de mult decât acum două decenii, un artist cu oarecare renume, un pictor ale cărui opere se vindeau înainte de a ajunge la expoziţie, şi nu lipseau din nici o colecţie recunoscută. Personal nu-mi era simpatic, de unde şi pânzele lui mi se păreau reci şi false; e un păcat să judeci aşa, recunosc, dar fiindcă am mărturisit, sper să fiu iertat pe jumătate.

Acest om, în afară de o casă mobilată cu piese de muzeu, şi-n afară de alte bunuri, care se ţin în casete încuiate sau în seifuri, avea şi o viişoară pe la Valea Călugărească, păstrată pentru folosinţa sa personală, deşi o bună parte din vin îl vindea pe sub mână. Primea oaspeţi, îi plimba prin vie, îi poftea la odihnă în şezlonguri, la umbra nucului, dar nu-i invita niciodată la masă, necum la ospeţe, nu le oferea nici măcar dulceaţă, sau fructe din grădină; dacă se întâmpla să cadă un măr din pom, în drumul oaspeţilor, îl lua repede de jos, îl ştergea pe mâneca halatului, şi-l punea în buzunar, buzunare popeşti, să încapă în ele o târnă de mere. Nu ştiu dacă purta halat ca viticultor, sau ca să-şi protejeze hainele.

Odată m-am aflat şi eu acolo, răspunzând la invitaţie din laşitate, păcat care sper încă o dată să-mi fie iertat cincizeci la sută. Se mai afla cu noi o doamnă tânără, foarte frumoasă dar mai ales cochetă, căreia amfitrionul, becher şi sensibil la farmecul feminin, îi cam trăgea clopotele, după o vorbă cunoscută sper, de toată lumea, deşi se întrebuinţează mai rar

decât ar fi bine pentru culoarea frazei; mai ales când vorbeşti de un pictor, culoarea nu poate fi ignorată.

Mergând la plimbare prin vie, cu toată societatea în urmă, cam la vremea culesului, doamna, în rochiţă albă, de domnişoară, cu pălărie de paie atârnată pe spate într-o cordeluţă neagră, s-a adresat stăpânului, cu glasul dulce, cu capul aplecat şăgalnic pe umăr: „Maestre, căci erau în faza dinaintea intimităţilor, îmi vinzi un coşuleţ de struguri?” Avea coşuleţul cu sine, fapta era premeditată. „Cum să nu!” a răspuns artistul-pictor. Cu aceste cuvinte a scos din buzunarul halatului foarfecă, şi, aplecându-se când ici, când colo, să taie câte un ciorchine, a umplut coşuleţul pe care îl luase din mâna doamnei. „Cât mă costă?” a întrebat aceasta, întocmai ca Sobieski, dar desigur în glumă. „Păi, să-i cântărim!” a răspuns stăpânul viei, cu o seriozitate naturală.

Dacă ar mai trăi, martor ar putea să-mi fie Petre Pandrea. Vreau să fiu crezut, pe bunul motiv că altfel n-aş fi pierdut timpul să scriu această pagină, şi când? — tocmai înaintea întâlnirii dintre Ştefania şi domnul Pretoreanu. Mi-am îngăduit doar o mică mistificare, ca toţi povestitorii; stăpânul viei nu era pictor ci avocat, făcând şi poezii între două procese.

Deşi n-avea nici o îndoială, doar văzuse el însuşi cu binoclul, Sobieski întrebă, numai ca să dea o explicaţie dorinţei domnului Pretoreanu:

— Dumneata cântai adineauri? Aş fi zis că era o privighetoare.

— Eu nu pot să cânt ca privighetoarea, răspunse Ştefania, şi privighetoarea nu poate să cânte ca mine.

Sobieski, deşi surprins de aceste vorbe, parcă gândite din vreme, socoti că exprimau un bun simţ, nu o îngâmfare şi înainte de toate erau logice.

— Domnul Pretoreanu, care locuieşte peste lac, spuse, arătând cu mâna domeniul, doreşte să-ţi vorbească. Vrei să mergi cu mine?

Ştefania nu se miră de invitaţie, nu stătu s-o judece, nu se temea de o răpire; toată Colentina ar fi sărit s-o scape, ar fi dărâmat zidurile.

— Mergeţi dumneavoastră cu barca, răspunse, eu mai am puţină treabă, am să vin înot, mi-e mai la îndemână, mă am bine cu apa.

Cred că voia să-şi manifeste independenţa; în barcă s-ar fi simţit prizonieră, sau, şi mai rău, ar fi semănat cu o invitată.

Înotă printre raţe şi gâşte, care se dădeau la o parte fără să se sperie, o cunoşteau bine. La malul celălalt trecu printre nuferi care, oricât ar fi de frumoşi, nu le sta bine decât în apă, în casă miros urât şi se ofilesc repede. Într-o romanţă din vremea tinereţii mele i se spunea frumoasei invocare: „Flori de nuferi porţi în plete…” Cel ce-o scrisese nu văzuse niciodată o floare de nufăr. Şi-n părul Ştefaniei se agăţase una, dar o scutură, înainte de a pune piciorul pe scara debarcaderului. N-avea pe ea un costum de baie, ci bluza şi fustiţa, cum o găsise Sobieski; venise în chip natural, ca o fată trăită pe malul apei, în tovărăşia gâştelor şi a raţelor, prietenele ei de joacă. Şi apoi nici prin minte nu-i trecea că domnul Pretoreanu ar fi poftit-o în casă; locul ei era afară, după cum locul slugilor este la bucătărie.

Domnul Pretoreanu o aştepta într-un şezlong, pe debarcader, şi muşca dintr-o roşie adusă de Sobieski mai înainte. De altfel, tot coşul se afla alături, iar lângă el carabina, alcătuind împreună o neobişnuită natură moartă. Am văzut în unele tablouri o puşcă de vânătoare cu o tolbă alături, din care atârna un fazan, sau un iepure. Nici unul din acele subiecte nu mi s-a părut inspirat, n-aş fi ţinut un asemenea tablou în casă nici dacă pictorul mi-ar fi plătit chirie pe locul ocupat în perete. O carabină englezească însă, lângă un coş cu roşii, de culoarea sângelui proaspăt, avea cel puţin darul de a face un tablou straniu.

Domnul Pretoreanu nu fu surprins s-o vadă pe Ştefania ieşind din gârlă, nimic nu-l surprindea de altfel, şi apoi şiroiul de apă îi dădea un statut cu totul personal, părea o naufragiată, inspira dorinţa de ocrotire. Ea refuză să se aşeze într-un şezlong, ca să nu-l ude, se ghemui pe scândura debarcaderului, cu picioarele adunate sub ea, într-o poziţie cuviincioasă şi plină de modestie. Frumuseţea ei însă rămânea frapantă; în postura unei domnişoare elegant îmbrăcată, sigură pe ea, cu fumţigaretul în mână, şi-ar fi pierdut toate darurile.

— Nu vrei un halat? întrebă domnul Pretoreanu. Să nu răceşti, o să te ia frigul.

Ştefania făcu o figură atât de uimită, de parcă ar fi auzit o enormitate, pe urmă râse, sigură pe ea şi în acelaşi timp timidă:

— Eu să răcesc? Nu se pomeneşte!

Deşi se înclina spre apus, soarele era încă fierbinte; bluza, de pânză subţire, albă, era înnodată sub sâni, lăsându-i descoperit torsul şi talia, până la şolduri, cum poartă multe fete astăzi, în drum spre plajă; ar fi semănat cu un sutien, dacă nu-i acoperea umerii şi jumătate din braţe, dar fiind udă şi lipită de piele nu ascundea mai nimica. Prin transparenţa ei sânii păreau nuzi, căci li se desluşeau limpede cele două puncte centrale, atât de expresive când sunt bine orientate. Erau dezvoltaţi femeieşte, dar nu ajunşi încă la întreaga lor împlinire; nu ştiam că într-o zi am să-i compar cu floarea de lotus, cu toată îndreptăţirea! Desigur, ea nu-şi dădea seama, altfel şi-ar fi schimbat poziţia, care aşa părea ofensivă. Un om mai cumpănit şi de bună credinţă ar fi spus că era o poziţie naturală şi sinceră. Domnul Pretoreanu era şi cumpănit, şi de bună credinţă, dar nu-i vedea, nu fiindcă şi-ar fi ferit ochii; privirea lui se ducea mai departe.

Este momentul cel mai potrivit, este şi obligatoriu să spun, în acest moment de repaus, fără mişcare, cum era chipul Ştefaniei.

Pictura n-o pun la socoteală, cu atât mai puţin fotografia, şi încă mai puţin filmul. Ce li se arată oamenilor prin aceste mijloace nu poate fi văzut în două feluri; admit numai că interpretările pot să difere de la un om la altul; mie, de pildă, Gioconda nu-mi place, mă refer la chipul feminin, nu la pictură.

În scris însă intervin sumedenie de factori care denaturează imaginea, admiţând că n-a ieşit gata denaturată din mâna autorului, sau că n-a denaturat-o cititorul, prin incapacitatea lui de a fi atent la înţelesul cuvintelor.

Am citit descrierea a mii de chipuri feminine; toate se reduc la ceea ce vede oricine: ovalul obrazului, părul, fruntea, sprâncenele, ochii cu genele, nasul cu nările, gura cu dinţii, bărbia, grumazul. Despre fiecare asemenea detaliu se pot spune zeci sau sute de cuvinte; toţi le înţelegem la fel, verdele e verde,

şi albastrul e albastru. Dar când portretul e gata, nu ştiu dacă doi oameni văd aceeaşi imagine.

Poate de aceea, unii autori renunţă să-şi mai descrie personajele, le lasă în voia noastră. Nu spun că ar putea să fie şi lene, nepăsare sau nepricepere; admit că este un principiu artistic. Din partea mea, cu toate riscurile, nu-l accept. Dacă undeva am pus un omuleţ, care trebuia să fie văzut ca un omuleţ, din motive esenţiale, m-a enervat din cale-afară că un critic, care se presupune că a citit cartea, a văzut în el o namilă. Şi acesta, cu toată grosolănia erorii, este cel mai nevinovat exemplu.

Deşi am spus că nu am încredere în felul cum poate vedea un om o fotografie, sunt nevoit să recurg la acest procedeu, negat puţin mai înainte. Dar adaug că nu-i vorba de ce ar putea să vadă altul, ci eu însumi, şi în privirea mea am încredere, fiind îndelung exersată pe asemenea subiecte. Apoi, la bază stă chipul adevărat şi viu al Ştefaniei, pe care am privit-o adesea de aproape şi cu atenţie. Fotografia rămâne doar un ajutor al memoriei, nu-mi strică după ce au trecut patru decenii; dar privind acest portret, cel mai expresiv dintre toate pe care le-am avut într-o vreme, pentru mine Ştefania devine cea vie şi adevărată, mai lipseşte doar să-mi zâmbească.

Este o fotografie în culori, deplin reuşită pentru vremea aceea, făcută fără îndoială de un artist în meserie. Am văzut-o, şi nu o singură dată în toate revistele ilustrate, în reproduceri mai puţin reuşite. Aceasta este însă un exemplar original, mi l-a dăruit ea însăşi, cu două rânduri autografe: “.. în amintirea serii de august 1940”. N-aş fi transcris aceste cuvinte, dacă ar fi fost o amintire picanta, în seara pomenită de ea, am aşteptat împreună la restaurantul „Continental” pe iubitul ei din acea vreme, care întârzia să vină. Deşi îşi pierduse răbdarea şi m-a rugat să-i mângâi tălpile picioarelor, ştiu sigur că nu avea ochi decât pentru omul acela, care de altfel îmi era prieten şi căruia îi nutream multă dragoste; el va ocupa un loc important în carte, nu totdeauna alături de Ştefania, căci mai existau şi alte femei pe pământ şi el ştia să le vadă. Deşi e prea devreme, spun de pe acum că nu era un, uşuratic, ci un admirator al frumuseţii feminine.

Înainte ca taică-su să-i taie părul cu foarfecă, în semn de pedeapsă, Ştefania purta părul ridicat de pe frunte şi adunat într-o coadă grea, care îi ajungea până în talie. Asemenea pedepse s-au aplicat adesea femeilor, dar mai ales după războiul al doilea, şi mai ales în Franţa, celor care se dăduseră cu nemţii. Au păţit-o şi la noi unele, le ştiu din primul război mondial, când au făcut copii blonzi în lipsa bărbaţilor.

Asupra Ştefaniei, pedeapsa a avut o influenţă binefăcătoare, fiindcă i-a dat o fizionomie mult mai expresivă. Când s-a văzut cu părul ciuntit şi răvăşit pe frunte şi s-a privit în oglindă, atunci abia şi-a recunoscut frumuseţea; până atunci se bizuise numai pe frăgezimea tinereţii, care atrăgea privirile, fiindcă oricum nu era o slută. Avea un oval al feţei înscris cu perfecţiune între pometţi, bărbie şi rădăcina părului, dar era rece şi am înţeles de ce, când am văzut-o cu părul răvăşit pe frunte, cum l-a purtat toată viaţa chiar dacă o asemenea coafură neglijentă, acum era făcuta cu artă.

Dar chiar înainte de a merge la coafor, atunci, când s-a privit în oglindă şi-a dat seama deodată că fizionomia ei ajunsese la un miracol, fără să-l înţeleagă. Pentru mine era limpede, umbra lăsată de păr deasupra sprâncenelor punea în valoare ochii, deşi îi făcea mai sumbri. Verzi-albaştri, cu o tentă fumurie ca un ecran, ochii ei nu erau făcuţi să râdă, în lumină. La căldura lor nu putea ajunge oricine şi-n orice clipă; altminteri îşi păstrau expresia caracteristică, răspândită pe întreg chipul, tristeţea, încăpăţânarea şi răzvrătirea.

Socotesc de prisos să mă opresc la alte detalii, nasul, cu nările delicate şi gura parcă fardată, deşi curbura buzei de jos şi acolada celei de sus n-aveau nevoie de nici o reluşare, după cum culoarea lor naturală ai fi crezut că e pusă cu pensula.

E prima oară când, descriind o imagine, simt că mă lasă puterile; recunosc, prima oară, călcându-mi un vechi principiu, că n-am destule cuvinte spre a spune total şi a mă convinge în primul rând pe mine, dacă n-aş fi convins dinainte. Mă opresc la un ultim detaliu, cerceii, două lame de aur cizelat, îndoite în formă de U, care îi îmbrăcau lobul urechii. Nu am dreptul să mă opresc asupra lor, deşi sunt caracteristici, fiindcă am împodobit cu ei altă fată, în altă carte, atribuindu-le un rol simbolic, ceea

ce cred că aveau şi în viaţa Ştefaniei. Dar pe atunci nu ştiam că am să scriu despre ea vreodată, şi astfel am sărăcit-o; poate în paginile următoare voi izbuti să-mi spăl păcatul. Până atunci, portretul ei va sta în faţa mea tot timpul scrisului, aşa cum stă de când am început cartea. Va fi o satisfacţie şi mă voi mulţumi cu ea, chiar dacă nu voi avea alta, chiar dacă nu voi izbuti să-i redau ceva din viaţă măcar câteva clipe.

Aflându-se pe debarcaderul domnului Pretoreanu, ca nou venită, Ştefania se socoti datoare să vorbească prima. De altfel, era şi foarte curioasă, de aceea întrebă, fără ocoluri:

— Vă place frigul?

Domnul Pretoreanu o privi surprins şi amuzat; nu-şi închipuia că o convorbire cu o fată simplă putea să înceapă de la sine şi în mod atât de natural, căci întrebarea ei nu părea lipsită de sens, deşi nu-i găsea explicaţia.

— Nu; dovadă că stau la soare.

Abia acum îşi dădea seama Ştefania unde ajunsese, şi îşi aminti câte se vorbeau despre stăpânul acestei case ciudate, aşezată într-un loc mocirlos, când se găseau atâtea altele mult mai frumoase.

— Lumea spune, se explică ea, că aveţi casa plină de gheaţă, copăi întregi în toate camerele.

Împotriva firii lui reci şi reţinute, domnul Pretoreanu zâmbi cu voie bună. Sigur, convorbirea cu o domnişoară instruită şi educată n-ar fi fost la fel de amuzantă. Ştefania se opri cu ochii la pantofii lui de pânză albă; erau pantofi de tenis, pe debarcader nu s-ar fi potrivit alţii. Ea însă păru dezamăgită.

— De crocodil n-aveţi?

Era într-adevăr amuzant, domnul Pretoreanu se simţea destins, nu se aşteptase.

— Am purtat şi eu odată; nu se mai potrivesc cu vârsta mea de astăzi.

Ştefania îl privi deschis, dar nu spuse nimic, nu ştia să mintă: bineînţeles că pantofii de crocodil nu i se mai potriveau, nu i se potriveau nici măcar prinţului, deşi era mult mai tânăr; numai lui Micu îi stăteau bine. Deşi nu ştia de ce se afla aici, Ştefania se simţea fericită; fiindcă înotase, fiindcă peste două ceasuri apunea soarele, şi odată cu seara începea dragostea.

Sau poate în primul rând fiindcă lui Micu pantofii de crocodil îi stăteau bine; oricât ar fi fost el de ţigan, era mai elegant decât toţi boierii. Deodată rămase încruntată, cu ochii la carabină.

— Vânaţi raţe?

— Nu, doar ţânţari, răspunse domnul Pretoreanu.

Nu era ora când ies ţânţarii, ca să-i arate cum îi împuşcă. Îi spuse Ştefaniei pentru ce o chemase: că avea o voce ciudată, el nu-şi dădea seama cât era de frumoasă, dar într-o zi, două, avea s-o trimeată cu cineva la o profesoară de canto, o artistă, să-i ceară părerea.

— Ai telefon?

Ea începu să râdă.

— Telefon? Da' de unde!

Nici nu credea că o să aibă vreodată, la ce i-ar fi folosit, cu cine să vorbească? De unde să ştie că se afla în punctul unde viaţa ei urma să facă o cotitură ameţitoare? Când să plece nu era mai puţin nedumerită ca la venire, nu aflase nimic, dar nici nu credea că ar fi avut ce să afle; ştia doar că domnul Pretoreanu nu purta pantofi de crocodil. Cât despre împuşcatul ţânţarilor, socotea că nu putea să fie decât o glumă.

— Cum de ai părul blond când eşti atât de oacheşă? o întrebă el, în timp ce ea se pregătea să se arunce în apă.

— Poate credeţi că-l vopsesc! Nu, îl decolorează repede soarele şi apa, altminteri e un fel de negru; nu chiar ca tăciunele.

Soarele căzuse peste sălcii, venea amurgul. Un roi de ţânţari însetat de sânge ieşi din stuf, trecu prin faţă. Ştefania auzi o împuşcătură şi văzu cum ţânţarul din frunte, un tartor, se pulveriza sub ochii ei, era limpede, să-i fi spus altcineva n-ar fi crezul. Întoarse capul: domnul Pretoreanu avea în mână carabina a cărei ţeavă fumega încă.

5

Nu mai târziu decât a doua zi, şi încă de dimineaţă, pe la ora nouă şi jumătate, un automobil opri la poarta Ştefaniei. La volan era Garibaldi, dar automobilul părea modest pentru el, servea la corvezile zilnice, cumpărături, comisioane, culegere de informaţii. Din spate coborî un tânăr, pe care îl cunoşteam de

altfel, dar nu personal, colabora la *Pasul Istoriei*, făcea cronica muzicală, o dată pe săptămână, sau la ocazii; venea rar la redacţie, de obicei îşi trimitea articolul cu un comisioner. Aceşti oameni, comisionerii, au dispărut cu totul, pe atunci existau în număr destul de mare, purtau un chipiu roşu, caracteristic, uneori şi un veston de aceeaşi culoare, cu nasturi de alamă. Cei mai mulţi aşteptau afară, la „Capşa”, dar se găseau şi pe la Athenée Palace, şi în alte locuri de pe Calea Victoriei. Meseria lor era să ducă mesaje, scrisori, pachete, flori, la diferite adrese. Mi s-a făcut dor să văd măcar unul, sau să găsesc undeva un chipiu din vechea lor uniformă, să-l cumpăr şi să-l păstrez ca amintire din tinereţe.

Pe tânărul în cauză îl chema Pierre Louis le Grand. Se înţelege uşor că era un pseudonim, i-l alesese Jak Musiu, analfabetul, mâna dreaptă a lui Jordie. N-am ştiut niciodată dacă socotea că ar fi fost un nume de prestigiu, pentru purtătorul lui şi pentru ziar, sau voise doar să facă o şotie. În orice caz, numele i-a prins bine tânărului, când a ajuns la Paris, locul unde, dacă aveau dare de mână se duceau toţi neînţeleşii, să găsească o recunoaştere.

Pe lângă cronicar muzical era şi compozitor, cu ambiţii de modernism, pe care contemporanii nu puteau să le înţeleagă. O singură dată, o compoziţie a lui, pentru două piane, două saxofoane şi toate instrumentele de percuţie existente se cântase la Ateneu, şi în afară de aplauzele prietenilor, sau poate şi ale unor fanatici ai genului, se alesese cu râsete, fluierături şi chiar huiduieli grosolane. Mai târziu, compoziţiile lui, de aceeaşi factură, se bucurau de succes la Paris, cronicile le aprobau sau chiar le elogiau, dar mai mult de treizeci de oameni nu veneau să le asculte. Cu toate acestea, astăzi, când nu mai trăieşte, căci a murit pe front într-un batalion de pedeapsă, numele lui, cu două rânduri informative, figurează în unele enciclopedii, după generalul Grand, învingător în războiul de secesiune din America. Nu se ia în consideraţie muzica lui modernă, uitată cu totul, ci două romanţe, cu adevărat inspirate, dar şi cu împrumuturi abile, luate de ici, de colo, frânturi prelucrate şi neidentificabile cu certitudine, care au făcut ocolul lumii sub diferite forme şi orchestraţii, că uneori nu mai semănau decât

pe departe cu originalul. Erau executate când la vioară, când la fierăstrău, sau la xilofon, dar mai ales la trompetă, instrument la modă în ultimele decenii.

Într-adevăr, Pierre Louis le Grand compunea şi muzică uşoară, cântece ţigăneşti mai cu seamă, împotriva crezului său artistic, dar le semna cu alt nume, Jean Moldav, mult mai cunoscut decât primul, ales parcă anume ca să stârnească interesul etnic şi să circule cu mai multă uşurinţă; dar dacă al doilea pseudonim evoca ţara Moldovei, primul leagăn al artei române, compozitorul, pe numele lui adevărat Marin Niculescu (la început Niculae) era de origine pur oltenească.

Nu vreau nicidecum să se creadă că era un nechemat în muzică, poate nu avusese destul noroc ca să ajungă mai departe, altminteri îşi făcuse şcoala în capitala Franţei, familia lui putea să-l întreţină, îl avusese profesor pe Vincent d'Indy, compozitor neremarcabil dar teoretician instruit, inteligent şi cu mare simţ pedagogic; pentru mine numele lui era o garanţie, de aceea Pierre Louis le Grand, lăsându-i la o parte pseudonimul ridicol, acceptat cu naivitate, merita să fie privit cu interes, dacă nu chiar cu admiraţie. Pentru cele ce vor urma, socotesc important să se ştie că era un tânăr distins şi plăcut la vedere, avea treizeci şi doi de ani la acea dată, plăcut şi în conversaţie, ştia să se îmbrace cu eleganţă, purta pălărie tare, desigur sub influenţa lui Jak Musiu şi avea, printre alţii din redacţie, chiar pantofi din piele de crocodil, ceea ce devine cu totul semnificativ în clipa de faţă, luna iulie, anul 1937, semănând cu o predestinare.

Nici unul din cele trei nume ale lui nu-mi sună bine, nu se potriveşte cu povestirea, i-l voi da pe al patrulea în cuprinsul cărţii, spunându-i Leonard, din capriciu, căci altminteri nu-mi place, şi probabil mulţi vor fi de aceeaşi părere; inutil să spun încă o dată că am dreptul de hotărâre. Dar capriciu nu-i bine spus, de fapt am o justificare, personajul îşi va dovedi mai târziu un caracter detestabil. Cerându-le iertare tuturor Leonarzilor, începând cu nepieritoarea mea admiraţie de la Florenţa, i-am dat numele unui proxenet din Crucea de Piatră.

După ce se uită la numărul de pe poartă, Leonard căută o sonerie, nu era nici una, descoperi însă un fel de toacă, făcută

dintr-o şină metalică, semicirculară, jumătate din fierul de pe roata unei căruţe, atârnată cu o frânghie de o ramură crescută până în uliţă, a teiului de lângă casă. De prelungirea frânghiei atârna şi ciocanul, aşa că nu mai rămânea nici o îndoială cu privire la scopul instalaţiei. Leonard luă ciocanul şi lovi în bară, care dădu naştere nu unui zgomot de fier ruginit, ci scoase un sunet muzical, clar, de o puritate desăvârşită. „Mi bemol!” constată Leonard, care avea ceea ce se cheamă un auz absolut, însuşirea de a identifica orice ton din muzică, fără un etalon de bază; sistemul lui auditiv era un diapazon multiplu, putea să descifreze un acord complex, cinci şi chiar şase tonuri suprapuse.

Un câine neobservat până atunci, nici de mine, căci stătea mai mult ascuns prin cotloane, fără să latre când intra cineva pe poartă, un dulău negru cu pete galbene pe bot, în jurul ochilor şi în vârful cozii, tolănit la umbra teiului, se ridică fără ostilitate, dar nu veni spre poartă, dădu din coadă şi se duse la gardul din fundul curţii, de unde începea grădina, şi latră spre vale, evident ca să retransmită semnalul nu destul de puternic al toacei. Era maxima lui bunăvoinţă şi cred că se datora nu lui Leonard, ci automobilului oprit la poartă.

Un om în vestă orăşenească, altminteri îmbrăcat ca ţăranii, cu căciulă de oaie în miezul verii, prăşea un pătrat de cartofi sau altă plantă, poate bame, Leonard nu era sigur, nu se vedea prea bine de la distanţă şi nici nu avea pricepere. Omul îşi văzu de treabă netulburat; ori era surd, ori nu-i păsa de nimic de pe lume. Curând apăru Ştefania, venind fuga din vale, cu bluza ei fără mâneci şi cu fusta sumeasă până deasupra genunchilor. Când ajunse la poartă, după ce urcase coasta în fugă, respira repede, cu gura întredeschisă şi obrajii îi ardeau ca jeraticul. Leonard făcu ochii mari, vedea bine că în faţa lui era o fată de mahala, cu picioarele goale, înnoroiate, îmbrăcată sărăcuţ, transpirată, cu părul răvăşit, dar avea în făptura ei atâta putere de fascinaţie, că rămase mut, privind-o ca pe o apariţie nefirească. Atunci, din prima clipă, căzu sub vrajă. Pentru acest motiv, dacă mai târziu n-ar fi săvârşit o faptă monstruoasă, i-aş fi păstrat simpatie.

— Bună ziua! spuse fata, privindu-l nedumerită, cu ochii ei mari, verzi-albaştri, luminaţi de soare că păreau doi luceferi, singura comparaţie care merită să fie făcută.

„Da, se gândi el, mai zăpăcit ca înainte, când îi auzi glasul, are în gât nu coarde vocale, ci o vioară!”

Domnul Pretoreanu îl prevenise, dar părerea lui nu-i inspira încredere, un om nu poate să se priceapă la toate. Necunoscându-l, cum îl cunoştea Sobieski şi cum mă încumet să spun că îl cunosc şi eu măcar pe jumătate, Leonard îşi închipuia că patronul putea să aibă alte gânduri cu fata; la o anumită vârstă oamenii, oricât de cultivaţi şi siguri pe ei, sunt în primejdie s-o ia razna.

— Bună ziua! bâigui după ce-şi regăsi glasul în parte. Dumneata eşti domnişoara Tomiţă?

— Ştefania! răspunse ea simplu.

Îşi ignora numele de familie, cam la fel se întâmpla cu toţi oamenii din cartier, la numele de botez adăugau „din Colentina”, ca pe un titlu. „Ştefania din Colentina!” În altă limbă ar fi putut fi un nume de artistă.

— Vin din partea domnului Pretoreanu, continuă Leonard. Domnişoară, trebuie să mergi repede cu mine. La ora unsprezece ne aşteaptă doamna Sola Diaconescu.

Ştefania îşi socotea firesc numele, deşi pe jumătate era o născocire, căci pe drept ar fi trebuit s-o cheme Ştefana. În schimb Sola i se părea caraghios, dar nu râse ci îi aruncă lui Leonard o privire mirată.

— Sola Diaconescu! … reluă el. N-ai auzit de ea? …Nu mergi la operă?

Ştia ce este opera, dar nu fusese niciodată, nici nu putea să-şi închipuie cum oamenii cântă în loc să vorbească.

— Am fost doar la „Cărăbuş”, mi-a plăcut, numai că unele cântece sunt prea deocheate!

„Un suflet pur!” se gândi Leonard, stăpânit tot mai tare de vrajă.

— Doamna Diaconescu a acceptat să te asculte. Să ştii că este o mare şansă! Îmbracă-te repede!

— Ce să mă mai îmbrac? Îmi pun ceva în picioare.

Ştefania luă de pe prispă o pereche de saboţi, se duse la cişmea, dădu drumul la apă să-şi spele noroiul de pe picioare, apoi intră în casă şi după câteva minute ieşi cu o pereche de sandale albe, destul de frumoase, dar nepotrivite cu praful din bătătură. Oricum, îi schimbau mersul, îi dădeau altă alură, care pe Leonard îl vrăji şi mai tare.

— Pot să stau în faţă? întrebă Ştefania, când el îi deschise portiera din spate a automobilului.

Împotriva protocolului, Garibaldi nu coborâse, stătea la volan, misiunea lui de astă dată i se părea înjositoare, să intre pe o stradă desfundată, strecurându-se printre copiii care se jucau în ţărână, să oprească la o bojdeucă de mahala şi să ia în maşină o fată îmbrăcată şleampăt, căreia nu i se cuvenea asemenea cinste. Când o văzu că se urcă alături, în faţă, îi mai trecu paraponul, fata îşi cunoştea lungul nasului, era locul lacheului sau al bucătăresei. Oamenii simpli şi copiii au predilecţie pentru locul acesta, la copii se explică prin curiozitatea mecanică, să vadă cum se conduce maşina, şi ce viteză arată kilometrajul. Oamenii simpli din simţământul că locurile din spate sunt ale boierilor. Azi, unii şoferi de taximetru se simt jigniţi dacă un client nu se aşază alături de ei, deşi le deschid portiera; parcă i-ar pune pe altă treaptă.

Deşi nu înţelesese bine unde avea să meargă, Ştefaniei îi plăcea drumul, ar fi vrut să nu se mai termine. Nu se urca prima oară într-o maşină, un prieten al lui Micu, şofer pe camionetă, la o fabrică, îi plimbase odată până la pădurea Băneasa; mersese de câteva ori şi cu taximetrul, dar un automobil de casă e altceva, parcă îţi schimbă rangul. În lumea Ştefaniei, un autoturism se numeşte „maşină mică”, probabil în comparaţie cu autobuzul cu cincizeci de locuri, sau chiar mai multe, plus cele în picioare, înghesuite. În maşina mică nu te înghesuie nimeni, decât vreun fante, dacă te duci cu el noaptea la şosea, ceea ce Ştefania aflase de la fetele din cartier; ea n-ar fi acceptat nici odată o asemenea invitaţie. Nu se temea că Leonard ar fi vrut s-o atingă, dar poate şi acest gând o făcuse să se aşeze în faţă, ca să fie mai sigură.

Multe tipuri umane m-au izbit prin contrastul dintre unele şi altele, frumoşii cu urâţii, slabii cu graşii, tinerii cu bătrânii,

deştepţii cu proştii. Dar nu cred că vreodată să mai fi întâlnit un contrast atât de uluitor ca între Ştefania şi Sola Diaconescu. Aceasta din urmă fusese în prima tinereţe o mare artistă, pe cât de instruită şi talentată, pe atât de frumoasă. Mi-o amintesc mai ales dintr-un spectacol cu Carmen, unde nu avea rolul principal ci pe cel de contraltă, al Mihaelei, confidenta şi prietena primei. Nu-mi mai amintesc cine era soprana, protagonista operei, de mult i s-a uitat numele, ştiu doar că abia mai avea un pic de voce, în schimb era grasă şi greoaie ca o balenă, inadmisibil să apară pe scenă. În contrast cu ea, Mihaela, tânără debutantă, suplă ca o fetiţă, cu timbrul ei necrezut de puternic o pusese mai mult decât în umbră, o pusese în beznă pe primadonă, câştigase dintr-o dată admiraţia şi simpatia publicului. Pe urmă n-o mai văzusem, n-aveam de unde să ştiu că era ţinută deoparte, apărea din an în paşte în vreun spectacol, în roluri alese anume ca să nu le poată da strălucire, până ce dispăruse cu totul.

Se întâmpla aşa cu mulţi oameni, în multe domenii şi nu aveam chemarea, cu atât mai puţin puterea să îndrept eu lucrurile. Vreo zece ani mi se pare că durase această eclipsă, până ce cântăreaţa uitată reapăruse ca o cometă; până atunci, cântase la opera din Cluj, plecând de la cea mai de jos treaptă, aceea de coristă, ca la sfârşit să devină steaua oraşului. Un dar al ei, neobişnuit, era registrul vocii de contraltă, care putea cu uşurinţă să îl acopere în întregime şi pe cel de soprană, de unde decurgea posibilitatea să-şi asume aproape orice rol feminin din repertoriu.

Ascensiunea şi gloria ei din acea vreme nu se datorau faptului că era măritată cu primul dirijor şi directorul operei. Această uniune se făcuse târziu, după războiul al doilea, când ea se apropia de sfârşitul carierei. Se îngrăşase, cu nici un efort al memoriei şi al imaginaţiei n-aş fi putut să recunosc în ea pe fetişcana care juca rolul Mihaelei din Carmen; iar registrul se redusese cu mai mult de o treime; avea un joc sensibil, o trăire patetică pe scenă, o voce instruită dar slabă şi veştedă, că abia se mai lupta cu orchestra.

Am asistat, fără voie, la prăbuşirea ei penibilă, când a trebuit să se retragă. Mă dusesem la operă pentru altcineva, dar

nu puteam nici să închid ochii, nici să-mi astup urechile când am văzut-o pe glorioasa Sola Diaconescu luptându-se din greu cu o arie ascendentă; venea din fundul scenei spre rampă, şi cu fiecare pas trebuia să mai urce o notă. Era îmbrăcată în văluri fluturate, juca rolul unei sirene, regina; prin efecte scenice părea că merge pe sub apă, şi respira tot mai greu, în spasmuri, gata să se înece. Ajunsă în avanscenă unde îşi termina aria, am văzut-o de aproape, limpede, ca prin lupă, roşie la faţă, strangulată, cu ochii imenşi, ieşiţi din orbite, înspăimântată de ultima notă la care nu putea să ajungă. M-a îngrozit gâtul umflat, cu vinele proeminente, părea spânzurată, îşi dădea duhul, în ochi i se citea disperarea, a deschis gura pentru ultima oară, însă n-a mai putut să emită sunetul, era ca într-un film mut, de altădată. Bărbatul ei, care dirija orchestra, a mai salvat ce putea să salveze, acoperindu-i eşecul cu un acord în fortissimo, iar ea s-a înclinat şi publicul a aplaudat-o, mulţi nedându-şi seama ce se întâmplase; nu toţi au pricepere, şi prea puţini urmăresc spectacolul cu partitura în faţă.

Sola Diaconescu n-a mai cântat din acea seară, a rămas numai la Conservator, unde era profesoară de canto. În mod paradoxal, odată cu retragerea ei de pe scenă, după ani de declin vizibil, gloria trecută a reînviat dintr-o dată, ca o recompensă post-mortem. Nemaiavând posibilitatea s-o audă, publicul ei a adorat-o până la moarte. Ca profesoară era bine apreciată, i se recunoştea simţul pedagogic şi abnegaţia şi este adevărat că a scos câteva cântăreţe remarcabile, dar toate urâte şi grase; pe celelalte nu putea să le sufere, le înlătura repede. M-am întrebat cum putuse să uite atât de deplin timpul când era tânără, frumoasă şi suplă şi cânta rolul Mihaelei, punând-o în umbră pe primadonă.

Ştefania străbătu vestibulul, uitându-se temătoare la pardoseala de marmură cu încrustaţii metalice, parcă de aur; când valetul deschise uşa salonului şi văzu covorul, îşi scoase sandalele şi rămase în picioarele goale; ea ştia că în casă nu se intră încălţată. Salonul, cu mobilă veneţiană, cu lampadare turceşti, cu vitrouri colorate care denaturau lumina zilei era gol, valetul îi pofti să şadă. Leonard se aşeză pe un taburet cilindric, de piele în romburi felurit colorate, care poate se potriveau cu

lampadarele. Ştefania rămase în picioare, cu tălpile îngropate într-o blană de tigru pusă peste covor; nu îndrăznea nici să meargă mai departe, nici să se aşeze; în acest animal mort, pe care nu putea să-l identifice, găsea un aliat; chiar dacă fusese o fiară, era o făptură sacrificată cum se simţea ea însăşi aici, unde ajunsese fără să ştie de ce şi fără să judece. Dacă Leonard n-ar fi fost atât de rezervat, privind-o abia pe furiş, cu o simpatie sub care se ascundeau adevăratele lui sentimente, surpriza, confuzia, admiraţia, s-ar fi temut că picase într-o cursă; nu-i era frică, aştepta numai un motiv să se apere.

Sosiseră la ora fixă. O altă uşă se deschise îndată şi Sola Diaconescu intră grăbită, n-avea timp decât zece minute, îl prevenise pe Leonard, trebuia să plece la conservator fără întârziere. Era îmbrăcată de oraş, într-un taior bleu-pal, ca dimineaţa, îşi asorta totdeauna îmbrăcămintea cu vremea de afară. În penumbra salonului corpolenţa ei apărea estompată, parcă nu avea dimensiuni ci numai animaţie, era ca o umbră mişcată, un volum nedefinit, care se materializa în enorma lui obezitate numai când fu la un pas de Ştefania. Deşi în picioarele goale, fata o întrecea în înălţime, însă datorită construcţiei suple, părea mult mai mică, aproape inexistentă, dovedindu-şi prezenţa numai prin ochi, care străluceau în penumbra salonului.

Pretutindeni în casă transperantele sau jaluzelele erau trase, Sola trăia în umbră; chiar la baie, când se machia, aprindea o lumină mică, o candelă. La prânz mânca puţin, în picioare; seara, la masă, fie că era singură, fie cu oaspeţi se aprindea nu candelabrul electric ci lumânări, de care ea, una, se ţinea mai departe. La conversaţia de după-masă se aşeza pe o sofa din sufragerie, cu oaspeţii în faţa ei, pe scaune, iar ea, simulând totdeauna o migrenă, sau poate având-o de-a binelea, îşi ducea mâinile la tâmple şi aşa stătea tot timpul; în realitate, gestul plin de abilitate nu urmărea decât să ţină întinsă pielea de pe faţă; în operaţiile estetice nu avea încredere, fiindcă nu rămâneau secrete.

Leonard se ridicase şi venise aproape.

— Va să zică, începu Sola, scrutând-o pe Ştefania, tu eşti protejata domnului Pretoreanu.

— Nu, doamnă, nu sunt protejata nimănui!

Ştefania începea să se regăsească pe sine, un simţ secret o făcea mai puternică decât această doamnă, se simţea sigură pe ea în picioarele goale şi-o încuraja blana de tigru.

— Auzi obrăznicie! replică Sola. Atunci cum ai ajuns aici?

Se uită la Leonard, nedumerită şi indignată.

— Poate e vina mea, doamnă, nu am lămurit-o cum trebuie.

Sola avea în cap o pălărie cu borul mare, bleu pal, ca taiorul. Pe colţul pianului lăsase umbrela şi poşeta. Oricum ar fi fost vremea, nu umbla fără umbrelă, se ascundea la umbra ei ca haiducii în pădure. Iar la conservator, pretindea să fie totdeauna semiîntuneric, invocând tot migrenele.

— Şi ce vreţi de la mine? întrebă agresivă.

— V-am transmis rugămintea domnului Pretoreanu, care doreşte să-i încercaţi vocea.

— Crezi că merită?

Primul impuls al Ştefaniei fu să întoarcă spatele şi să plece. Rămase pe loc numai fiindcă nu mai ştia unde-i uşa şi nu vroia să bâjbâie în penumbră, ca să ajungă în vestibul, să-şi ia sandalele.

— Vino încoa, fetico! ii porunci Sola, apropiindu-se de pian şi deschizând capacul. Zi după mine: A!

Apăsă pe o clapă, Ştefania reluă sunetul, corect, fără efort dar nepăsătoare.

— Încă o dată, şi mai tare! porunci Sola.

Apoi urcă, din ton în ton; de la mi de sus începu să fie mirată. Ştefania emitea sunetele firesc, fără să se încordeze; în coardele ei vocale părea că se ascund posibilităţi nelimitate. Urmă fa şi sol; când îl auzi pe la, cu aceeaşi claritate, Sola îşi ieşi din fire, lovi clapele cu pumnul, scoţând un acord disonant care făcu să vibreze vitrourile.

— Huo, ajunge! strigă, vulgar, exasperată. Unde vrei să ajungi? Să-mi spargi urechile?

Se stăpâni, izbucnirea ei n-avea raţiune, cădea în ridicol. Se întoarse la prima notă de unde pornise şi încercă glasul Ştefaniei în coborâre. Fata avea acelaşi registru cum îl avusese ea însăşi odată, ar fi trebuit s-o privească altfel, cu simpatie, ca

pe vechea ei imagine, dar nu putea să se învingă şi să accepte ideea că trecutul rămăsese în urmă, să fie mulţumită cu satisfacţiile pe care le avea încă; una din ele ar fi putut fi chiar fata din faţă, să se bucure de glasul ei, în loc s-o urască. Ştefania coborî până la sol de sub portativ; aici vocea ei nu mai semăna cu cea dinainte, căpătase un timbru aşezat de contraltă, parcă era altă fiinţă, coborî fără dificultate încă o notă; atunci, profesoara, iritată la culme, nu mai putu să rabde.

— Eşti o oroare! izbucni, mânioasă. Asta-i voce de bariton, nu de femeie.

Într-o clipă, Ştefania înţelese că avea în faţă o duşmancă. În loc să se sperie şi să amuţească, respiră adânc, îşi dădu capul pe spate şi se regăsi sigură pe ea, ca în serile de pe malul Colentinei, transformată în privighetoare. Odaia se umplu de triluri, deşi le lipsea spaţiul de rezonanţă; oricum, ar fi uimit pe oricine, priceput sau nepriceput la muzică, fiindcă nu-i om să nu simtă glasul naturii, şi Ştefania, în clipele acelea, era natura însăşi, fie ca om, fie ca pasăre. Leonard îşi aţinti privirea asupra ei, percepea sunetele dar i se părea că le visează, că nu vin din realitate, ci dintr-o lume imaginată. Se vedea ca fata nu avea şcoală, un estet necruţător iar fi descoperit stridenţe inacceptabile, dar la fel ar fi putut să le găsească în cântul unei privighetori adevărate.

Sola îşi acoperi urechile.

— E oribil, oribil, încetează!

Nu vreau să rămân cu o îndoială, s-o acuz fără deplină pricepere şi fără să-i dau dreptul la replică. Poate în felul ei, cu formaţia ei clasică, fie ea demodată, avea o justificare, glasul fetei, fără exerciţiu şi şlefuire, venit din aer liber era o sălbăticie, oribilă pentru o profesoară de canto, chiar dacă vechile ei însuşiri n-ar fi fost pierdute.

Pe drum, la întoarcere, Ştefania rămase tăcută lângă Garibaldi; părea cu totul senină, în timp ce Leonard, privind-o din spate, stătea ca pe jeratic, aşteptându-se la reproşuri şi găsindu-le justificate dinainte. La despărţire, în poartă, uimit că ea nu scosese o vorbă, îi spuse, scuzându-se:

— Am nimerit-o prost; ai nevoie de altă profesoară. Am s-o caut!

— Vezi sa nu te osteneşti de pomana!

Era nepăsătoare, fără nici o ranchiună în suflet. Lui Leonard nu-i venea să plece, îşi dădea seama că i-ar fi simţit lipsa. În trei ore, căci nu trecuse mai mult timp de când venise s-o ia cu maşina, fata din faţa lui îl subjugase, cu tot al ei, obrazul, ochii, glasul, cu decorul primitiv unde îşi ducea viaţa, şi mai ales cu o forţă care o făcea mai puternică decât Sola Diaconescu, atât de preţuită într-o vreme, încât îşi mai păstra şi astăzi statutul de vedetă. Când Ştefania se descălţase în vestibul, Leonard avusese o crispare, ii era ruşine de rolul lui, domnul Pretoreanu îl umilise dându-i o însărcinare nedemnă; gestul fetei trăda nu doar lipsa unei minime educaţii, cât se cere în cea mai modestă lume civilizată, ci făcea din ea o fiinţă rudimentară, incapabilă sa urce o treaptă. Uimirea lui se născu la prima ei replică, prin care îşi declara independenţa, respingând ideea că ar fi putut accepta o protecţie.

În realitate, prin cuvintele ei trufaşe Ştefania nu se lepăda de domnul Pretoreanu, care îi câştigase simpatia, chiar dacă nu avea pantofi de crocodil, căci ştiuse să se poarte, ca şi când ar fi fost din aceeaşi lume cu ea, o grădinăreasa de pe Colentina. Apoi nu putea sa uite ideea lui hazoasă de a omorî ţânţarii ţintindu-i la precizie cu carabina. Şi tocmai pentru toate acestea, nu îngăduia cuiva să spună că ar fi protejata lui, mai ales că nu avea nevoie de protecţia nimănuia.

Fără a cunoaşte resortul acelei reacţii, Leonard fusese frapat de atitudinea ei, atât de neaşteptată la o fiinţă simplă şi umilă, cum i se păruse când îşi scosese sandalele. Apoi, în timp ce-i asculta glasul, aproape fără să-i dea atenţie, ochii i se opriseră pe picioarele ei goale, îngropate în blana de tigru; atunci înţelese sau simţi că ea nu era câtuşi de puţin o fiinţă umilă, ci una liberă şi curajoasă, iar blana părea un trofeu al ei, nu mai aparţinea salonului cu mobilă veneţiană.

— Vreau să stăm puţin de vorbă, îi spuse, incapabil să plece. Pot să intru în curte?

Se aşezară pe prispa casei, după ce Ştefania aduse un ţol din casă, un preş ţesut din fâşii de cârpă înnădite, ca în casa lui Pantelimon Dumitrescu, din Bucovina. Leonard nu mai văzuse niciodată un asemenea ţol, nici nu stătuse pe o prispă. Între ei

era un castron ţărănesc, cu roşii şi mere, amândouă de aceeaşi culoare, că se confundau între ele.

— Sunt proaspete, spuse Ştefania, le-am cules de dimineaţă.

Se înrudeau cu fiinţa ei, cum mai înainte picioarele goale păreau înrudite cu blana de tigru. Ca şi când ar fi simţit gândul lui, Ştefania îşi scoase sandalele şi îşi ridică picioarele pe prispă. Gestul era natural, acum Leonard înţelese mai bine ce se întâmplase de dimineaţă, fusese un gest firesc, fata nu avea obişnuinţa să umble încălţată.

Se socoteşte că încălţămintea reprezintă o treaptă către civilizaţie, şi judecând simplu chiar aşa şi este. Dar oamenii au umblat desculţi milenii îndelungate, în unele locuri mai umblă şi astăzi. Nu propovăduiesc întoarcerea la preistorie, la nimic ce-a fost primitiv în viaţa omenirii; port ghete, pantofi şi sandale, îmi pun bocanci iarna, am purtat şi cizme, şi şoşoni într-o vreme. Ce mult regret însă că am pierdut deprinderea să merg în picioarele goale, măcar prin iarbă dacă nu prin glod şi prin pietre! Am pierdut atingerea cu pământul, comunicaţia directă între om şi planeta unde şi-a început el viaţa; şi cred că, odată cu această pierdere, am pierdut multe altele. Încălţămintea este astăzi nu doar o nevoie şi o obişnuinţă, ci o obligaţie.

Când eram copii şi ne jucam în picioarele goale prin curte, lui Trandafil i-a intrat un spin în călcâi şi fiindcă nu i-a dat importanţă, locul a început să se înroşească şi să se umfle, până s-a făcut mai mare decât o nucă. Îl durea, sunt sigur, însă el de pe atunci începuse să capete darul de a-şi ignora suferinţele sau de a le ascunde; nu ştiu care-i adevărul, nimeni nu poate să-şi dea seama ce simte altcineva, nu există instrumente de măsurat intensitatea senzaţiilor noastre, ne luăm după gemete sau după ţipete. Trandafil nici n-a ţipat, nici n-a gemut; însă într-o noapte Alexandrina l-a auzit cântând popeşte, ca în biserică. Şi ceilalţi copii cântau aşa câteodată, imitându-l în râs pe popa Scovergă, dar nu noaptea, ci ziua, când era vremea de joacă.

Ducându-se mirată în camera lui, unde ardea veioza cu abajurul albastru, a simţit că Trandafil dogorea de ia distanţă, cuprins de fierbinţeală şi atunci şi-a dat seama că aiura ca de boală. Cum de la el n-a putut scoate o vorbă, greu a descoperit

că avea laba piciorului umflată, iar călcâiul, roşu ca un ou de paşte, zvâcnea să se spargă.

În zorii zilei domnul Alcibiade i-a poruncit lui moş Dumitru să înhame caii la trăsură şi a ajuns cu Trandafil la uşa doctorului Negrutzi, care abia se sculase. Mă aflam acolo, mă luase şi pe mine, să fiu de vreun ajutor, căci pe Alexandrina a sfătuit-o să rămână acasă.

Nu era domnul Alcibiade omul să se ruşineze pentru cauza care urmează, n-am uitat însă cât de stânjenit i-a explicat doctorului ce se întâmplase:

— Noi, vara, îi mai lăsăm pe copii să umble în picioarele goale…

Era curând după război, şi lipsea încălţămintea, cum lipseau multe, chiar şi pâinea.

Mult mai târziu am înţeles că stânjenirea domnului Alcibiade se explica altfel: cum de nu prevenise infecţia, apoi cum îl lăsase pe copil să sufere până ce venise cu el aproape în agonie?

Trandafil n-a scos un geamăt când doctorul a înfipt bisturiul în buboi şi a făcut o tăietură adâncă, în formă de cruce, apoi a stors coptura şi a curăţat rana, apăsând în carne vie tampoanele muiate în substanţe dezinfectante. Fără sulfamide şi fără antibiotice, care aveau să apară după mai bine de două decenii, Trandafil s-a făcut bine într-o săptămână. De atunci n-a mai avut de-a face cu medicina decât de două ori în viaţă, o dată pentru o presupusă boală a pleoapelor, şi apoi când s-a operat de apendicită.

Aşa cum stătea aşezată pe prispă, Ştefaniei îi scăpau de sub fustă numai labele picioarelor, până la gleznă. Leonard se opri cu privirea la ele, fiindcă îl obsedau de când le văzuse etalate pe blana de tigru. Le vedea dar nu putea să judece şi să înţeleagă cum îşi păstrau fineţea, când fata avea deprinderea să umble desculţă. Experienţa lui rurală era neînsemnată, ştia mai degrabă din auzite, din glume triviale, cum se îngroaşă, se întăresc şi crapă călcâiele omului de la ţară, că în crăpături se ascund greierii şi cântă; de această sluţire nu scapă nici fetele, chiar cele mai frumoase şi gingaşe, cu bujori în obraz cum se spune, şi cu mijlocul subţirel, de Ileana Cosânzeană.

Călcâiele Ştefaniei aveau pielea subţire, roză şi netedă, de parcă n-ar fi fost dedată la muncă; la fel talpa, prelungă, bine boltită, şi degetele fine, nedeformate, fără penibilele noduri şi bătături de care nu sunt scutite nici doamnele abonate la pedichiurist să le îngrijească picioarele, cum coafeza le îngrijeşte părul, iar cosmeticiana obrazul. Ştefania nici nu ştia de existenţa acestor personaje, indispensabile chiar pentru oamenii cu mai puţină dare de mână. Ea îşi tăia unghiile cu o forfecuţă nici măcar curbă şi izbutea să le modeleze dintr-o singură mişcare, dibace, dându-le forma lor naturală, cursivă, armonizată cu întreagă anatomia piciorului.

N-am terminat tot de spus, dar mă opresc, o descriere mai amănunţită nu se obişnuieşte, nu s-a bucurat de ea nici personajele feminine cele mai celebre, o Nefertită, o Cleopatră, o Messalină, sau o Marie Antoanetă. Cum aveau aceste doamne picioarele? N-a spus nimeni decât despre călcătură, că ar fi fost graţioasă, sau despre gleznă, elastică şi subţire, când era cazul.

— De ce te uiţi aşa la picioarele mele? întrebă Ştefania, aplecându-se să le vadă şi ea.

— Fiindcă mă uimesc, fiindcă n-am mai văzut altele, să le semene.

Poate ar fi fost destul să spun şi eu aceleaşi cuvinte. Unghiile erau atât de transparente că lăsau să se vadă sângele pulsând dedesubt şi colorându-le, de parcă ar fi fost date cu oja roză.

Sigur că Leonard avea să revină, misiunea lui nu era terminată. Dar acum trebuia să plece, se temea că ar fi putut să spună cuvinte necugetate, le simţea cum i se nasc în cuget, fondul lor şi căpătase forma; mai avea nevoie să mediteze asupra felului cum să le înlănţuiască, apoi să capete curaj ca să le pronunţe.

După plecarea lui, Ştefania coborî în grădină, unde lucră cu săpăliga până la cinci după amiază; de la cinci înainte dădu drumul pompei, udă varza de toamnă, cartofii, ardeii şi pătlăgelele vinete; restul legumelor nu aveau nevoie de apă, rămâneau pe a doua zi. Omul de ajutor, Turcalete, plecase pe la patru, fără o vorbă; nu era mut, vorbea însă numai la mare nevoie, şi în viaţa lui asemenea nevoi erau rare: încolo nu dădea

bună ziua vecinilor sau cunoscuţilor întâlniţi pe drum, ducea doar un deget la căciulă, nu-i întreba ce mai faci, cum se obişnuieşte între oameni, ştia că fiecare făcea şi fără întrebarea lui ceea ce trebuia să facă.

La şase şi jumătate Ştefania coborî la apă, nu mai avea timp să se scalde, rămânea pe deseară, după ce apunea soarele; deocamdată se aşeză pe podeţ şi se spălă pe picioare, era plină de noroi până la genunchi, îşi ridică fusta, să nu se ude. La ora şapte stătea pe prispă, în acelaşi loc ca de dimineaţă şi în aceeaşi poziţie.

Acum nu s-ar mai putea vorbi de o impresie falsă a lui Leonard, sau de o mistificare a povestitorului. Fusese la muncă, intrase cu tălpile în noroi, se stropise până sub genunchi, şi iată, tot ea, nu alta, avea picioarele curate ca de dimineaţă, nu rămăsese o urmă de glod nici măcar sub unghii, atât de greu să fie ferite; avea iarăşi călcâiele şi talpa cu pielea trandafirie şi netedă, ca odaliştele cu zeci de servitoare, puse să le îngrijească frumuseţea. Faptele se petreceau în realitatea cea mai verificată, nu putea fi vorba de impresii false, dar nu se explicau altfel decât prin miracol; aşa cum se explica glasul care imita cântecul privighetorii, făcându-l şi mai măiestru.

La şapte şi zece minute Micu intră pe poartă, cu vioara în mână, venea de-a dreptul de la conservator. Ştefania era pe gânduri. El se aşeză pe prispă, în locul unde stătuse Leonard de dimineaţă; nu spunea nimic de obicei, până ce Ştefania nu deschidea vorba. Acum ea tăcea, cu ochii în jos. Mirat de muţenia ei, băiatul îndrăzni s-o întrebe:

— Ce ai?

Ea ridică ochii:

— Îţi plac picioarele mele?

El rămase perplex; după un timp zâmbi, crispat, ca un şcolar care n-a înţeles întrebarea; dar nu se uită la picioarele ei, poate i-ar fi venit o idee.

Ştefania se închise în sine. „Cum poate să mă placa, îşi spuse, dacă nu ştie să vadă?” Ei însăşi i se împăienjeni privirea; începea o orbire.

* * *

A doua zi, Leonard veni de dimineaţă, ca prima dată. Ştefania îl aştepta pe prispă, lăsase lucrul în grija lui Turcalete; chiar dacă s-ar fi gândit că n-o să vină, nu avea tragere de inimă să coboare în grădină; i se întâmpla prima oară. Ceva în sufletul ei evolua repede.

Leonard se aşeză în locul unde stătuse Micu seara trecută, şi o întrebă de-a dreptul:

— Vrei să mergi cu mine la Paris?

Ea răspunse, fără ezitare:

— Da!

M-am întrebat, ca povestitor, dacă n-ar fi fost mai bine să-i las un timp de gândire. Nu, ar fi însemnat că n-am înţeles firea Ştefaniei. Nu mersese ea pe bicicletă până la malul mării?

În ajun, după ce i se limpezise gândul, Leonard delibera cu domnul Pretoreanu, la ora când Ştefania şi Micu stăteau pe prispă.

— Astăzi n-am auzit-o cântând, observă domnul Pretoreanu.

— E necăjită.

Stăteau în şezlonguri, pe debarcader; odată cu înserarea începeau să vină ţânţarii, dar se ţineau mai departe, speriaţi de carabină. Leonard povesti ce se întâmplase de dimineaţă şi la ce hotărâre ajunsese, după ce meditase restul zilei…

Plecară a treia zi după recitalul lui Micu, obişnuit la încheierea anului de studiu, şi când Ştefania se răzbunase din plin şi cu sete pe răsfăţata domnişoară Devoitine şi pe societatea ei sclifosită; până atunci plânsese toate nopţile, fără să-i spună nimic lui Micu; suferise ca la o operaţie chirurgicală inevitabilă, dar care nu se putea face decât fără anestezie.

Merseră cu vagonul de dormit, în cabine separate. Deşi avea un cont deschis la banca domnului Pretoreanu, aceeaşi de unde îşi luase banii şi Odor, cu peste două decenii înainte. Leonard trase la un hotel modest, din Cartierul Latin, pe strada Gay Lussac.

În afară de planurile lui de studiu, pe drum nu vorbise nimic cu Ştefania; câte un timp stăteau la o fereastră de pe coridorul vagonului, şi atunci nu putea să se uite la ea în voie, privea peisajul. La masă însă, în vagonul restaurant, fiind faţă în

faţă, el se uita la ea tot timpul, fixându-i ochii, ca şi cum ar fi vrut să-i disece. Ea nu se ferea, se lăsa în voia privirii lui, cum îşi lăsase picioarele, pe prispă. Nu avea ochi fascinanţi, de coversgirl, nu şi-i farda cum face orice femeie astăzi; ochi verzi-albaştri, cu o adâncime de abis; cu deosebirea că abisul ochilor ei era fierbinte, nu îngheţat ca abisurile munţilor, unde zăpada nu se topeşte niciodată. Lui Leonard uneori îi venea ameţeală, prăpăstiile aveau asupra lui o atracţie primejdioasă. Dar dacă abisul din ochii ei ar fi avut o adâncime reală şi, dacă s-ar fi aruncat în ei orbeşte, presimţea că ar fi ajuns la o voluptate nebunească.

— Într-o zi, am să fac un cântec pentru ochii dumitale, îi spuse într-o seară, la masă.

Îi vorbea ceremonios, şi ea era nevoită să-i răspundă la fel, dar seara, la culcare, ar fi vrut ca el să-i mângâie tălpile; dobândise o slăbiciune, atunci, pe prispă, şi a rămas permanentă.

Era după o gândire de două zile. Când ajunseră la hotel îi spuse încet la ureche, în clipa când portarul le întindea cheile:

— Vrei să ne spunem pe nume de aici încolo? …Atunci nu lua două camere; o să dormim împreună.

Aş fi vrut să fie altcineva în locul lui, şi să se întâmple altfel; pe Leonard putea să-l placă orice femeie, dar mie îmi era, instinctiv, antipatic.

Ştefania n-avea alt mijloc să se rupă de trecutul care o chema tot timpul înapoi, pe când ea trebuia sa meargă înainte, învingând orice durere.

6

Am cunoscut viaţa acestei fiinţe destul de bine ca să nu cer informaţii de la alţii; sunt sigur că mulţi o cunosc altfel. A murit încă destul de tânără, istovită de arderi lăuntrice, necunoscute de nimeni, dar până în ajunul morţii a cântat pe scenă; era o surpriză continuă, nimeni nu mai înţelegea evoluţia ei neîntreruptă, fiecare spectacol însemna încă un pas înainte, iar ultimul a fost o apoteoză, cum fusese şi primul. În acei doi ani nu cred că pe tot pământul a existat o fiinţă mai adulată decât ea, în afară de Stalin. A murit trei luni după acesta, la

începutul verii. Am văzut mulţimea care înainta încet, în linişte şi fără îmbulzeală, din două direcţii, pe Calea Victoriei, să treacă prin faţa catafalcului. Ziarele au apărut fără pagini îndoliate, dar nici nu era nevoie, după cum nu era nevoie de cuvinte. Mulţimea a venit singură de la o margine la alta a Bucureştilor, din Pantelimon şi Colentina, locul ei de naştere, unde îşi trăise prima tinereţe, până în Militari şi Ghencea, şi chiar din satele înconjurătoare, Afumaţi, Brăneşti, Jilava, Bragadiru, Otopeni şi altele, care o ştiau de la radio. Trecerea oamenilor a durat două zile, fără îmbulzeală, n-a fost nevoie de cordoane şi ultimii, cărora nu le-a mai venit rândul, au lăsat florile pe trotuar şi s-au întors acasă, întristaţi, dar fără să protesteze.

Am vorbit de moartea ei fiindcă a coincis cu apoteoza, o vreme a gloriei, care nu ştiu unde mai putea creşte, după legile universului. Oamenii n-au uitat-o nici astăzi, deşi de atunci s-au scurs trei decenii. Dar de două ori până atunci, o dată în 1937, a doua oară în 1941, trecuse pe lângă moarte, atât de aproape că nici nu înţeleg cum scăpase. Probabil că, de atunci înainte moartea înşelată o pândea pe la toate colţurile.

La 6 mai 1937, după opt luni petrecute la Paris, Ştefania şi Leonard mergeau spre Statele Unite ale Americii, cu dirijabilul „Hindemburg”. Până atunci luase lecţii de cânt cu o profesoară ciudată, care locuia într-o văgăună, peste drum de parcul Mon Souris, într-un cartier aproape mărginaş al Parisului. Prin casa ei, pe jumătate intrată în pământ, dispărută astăzi, se perindau oameni suspecţi, cu pălăria trasă pe ochi, care intrau cu precauţiuni, după ce băteau în uşă într-un chip stabilit dinainte şi care se schimba din două în două zile. Dar acestea se întâmplau seara, când Ştefania era plecată.

Leonard nu putea s-o înscrie la nici un conservator, fiindcă fetei îi lipsea orice şcoală, şi bineînţeles nu cunoştea nici limba. După două luni o vorbea satisfăcător, cu un accent atât de autentic încât înlocuia celelalte lipsuri, vocabularul incomplet, de pildă, şi gramatica neacademică, datorată mediului unde o învăţase. Pe profesoara ei o chema doamna Strauss, avea patruzeci de ani, fusese sau nu fusese măritată, acum era singură, cântase la operă; Leonard avea dovezi sigure în această privinţă, plecase dintr-o cauză nelămurită, i se

atribuise o crimă săvârşită asupra unui vagabond pe care îl aruncase în Sena, dar nu se putuse dovedi nimic şi în primul rând, cadavrul victimei presupuse nu se găsise. Dar, după cum se ştie, o acuzaţie, chiar nedovedită şi retrasă, lasă urme; totdeauna rămâne o îndoială. Exista un singur martor al acuzării, un gardian de noapte, care susţinea că o văzuse îmbrâncindu-şi victima peste parapetul podului. Acuzata recunoştea că trecuse pe podul Alexandru, noaptea şi la ora pe care o declara gardianul, dar nu aruncase în Sena decât o cutie de chibrituri goală.

Instrucţia se opri după două luni, când acelaşi gardian denunţă o crimă asemănătoare, acuzată fiind, în chip straniu, cabiniera doamnei Strauss, de la Operă, care recunoscu, de asemeni, că trecuse pe podul Alexandru, în noaptea şi la ora declarate de gardian, dar nu aruncase nimic în Sena, ci doar se oprise o clipă să-şi îndrepte pălăria pe care i-o strâmbase vântul; se dovedi că, la data în cauză, în lungul Senei bătea vântul cu tărie. În ce priveşte coincidenţa locului şi momentului, explicaţia era simplă şi plauzibilă, amândouă acuzatele locuiau în aceeaşi direcţie, pe malul drept, foarte aproape, iar ora era aceea când se termină spectacolul de operă.

Nici de astă dată nu fu găsit cadavrul victimei. Se putea presupune că gardianul percepuse limpede faptele, în prima lor parte, dar pe urmă deveniseră halucinaţie, înainte ca în capul judecătorului de instrucţie să se nască o asemenea bănuială, gardianul denunţă o nouă crimă, petrecută în condiţiuni identice cu primele două, autor de astă dată fiind portarul operei. Omul însă nu putuse nici măcar să treacă pe la locul presupusei crime, fiindcă era de serviciu până la ziuă şi nu-şi părăsise postul, ceea ce confirmau mai mulţi martori, printre ei pompierul teatrului, rămas şi el de veghe, şi sergentul de noapte, care îi văzuse pe amândoi, fumându-şi ţigara la intrarea artiştilor, se oprise şi stătuse de vorbă cu ei, exact în timpul când un om era aruncat în Sena şi căruia, ca şi celorlalte victime, nu i se găsise cadavrul.

În acest din urmă caz nu se mai putea vorbi nici măcar de o halucinaţie a gardianului, cu atât mai mult cu cât portarul, care locuia pe malul stâng al Senei, nu trecuse pe cel drept

decât o singură dată, ziua, ca să vadă mormântul lui Napoleon, la Palatul Invalizilor.

„Eşti bonapartist?” îl întrebă judecătorul de instrucţie.

Ca şi când ar fi avut vreo importanţă, după mai bine de un secol! E un motiv să cred că anchetatorul avea o minte limitată şi o gândire pătimaşă. Un alt om ar fi lămurit faptele mult mai repede. Straniu rămânea că pe podul Alexandru trec zeci de oameni, ziua şi noaptea, iar gardianul acuza, fără să-i cunoască, pe trei dintre toţi, care aveau o legătură unul cu altul. Omul fu supus unui examen psihic şi nu i se găsi nici o hibă, nu avusese niciodată halucinaţii, nici alte tulburări de percepţie. Cine vrea, poate să caute o explicaţie, să facă presupunere după presupunere, să despice firul în patru. Oare nu era totuşi o anume complicitate între cei trei, acuzaţi de crimă, şi nu cumva însuşi denunţătorul avea un amestec în toată afacerea?

Nu ştiu dacă poliţia pariziană i-a ţinut sub observaţie şi justiţia şi-a continuat ancheta în ascuns; până azi n-am auzit dacă s-a ajuns la o dezlegare a misterului. De altfel, trecând atâta timp, s-ar putea ca toate personajele în cauză să nu mai trăiască. De doamna Strauss barem sunt sigur că e moartă, fiindcă ştiu cum s-a petrecut faptul. Ştefania îşi începuse lecţiile cu ea în septembrie, 1936; în martie anul următor, venind la ea către ora unsprezece dimineaţa, găsise poliţia la uşă; strada era plină de lume curioasă, pe doamna Strauss o coborau cu targa, slujnica o găsise înjunghiată cu un cuţit în ceafă; zăcea la picioarele pianului, într-o băltoacă de sânge.

Ştefania şi Leonard o cunoscuseră la puţin timp după ce sosiseră la Paris, şi erau în căutarea unei profesoare de canto. Într-o seară se aflau într-un cabaret de mâna a doua, de pe lângă Piaţa Italiei, loc necaracteristic pentru localuri de petrecere, cum ar fi fost Piaţa Pigalle, bunăoară. Totuşi, înăuntru era îmbulzeală, nu mulţimea interlopă a multor asemenea cabarete, ci o lume de altă categorie, mai degrabă distinsă. Îşi dădură seama repede că oamenii veneau să asculte pe o cântăreaţă care îi câştigă şi pe ei, din primele clipe. Cânta melodii neobişnuite, luate de pe stradă, de prin cartierele mărginaşe ale Parisului, de unde, dacă mulţi culeseseră câte ceva până atunci, nu trecuseră de ceea ce se vedea la suprafaţă,

nu ajunseseră până în străfundul surselor de inspiraţie. Cântăreaţa le păstra suculenţa, dar o amplifica printr-o interpretare cultă, şi le ridica până la creaţie, ceea ce nu-i doar o artă, ci şi invenţie personală, investiţie sufletească, inimitabilă.

Ea nu era altcineva decât doamna Eva Strauss, fostă soprană la operă numai că îşi schimbase şi înfăţişarea şi stilul, într-atât încât numai puţini din câţi o ştiau îi mai recunoşteau glasul, deşi cânta cu totul altceva decât înainte, nesecundată nici de parteneri, nici de orchestră, scăpată de bagheta dirijorului, care pe mulţi interpreţi îi înţepeneşte, fiindcă între unii şi alţii există portativele muzicale, riguroase şi privative de libertate, ca barele de la ferestrele închisorilor. Doamna Strauss, al cărui nume nu dovedea o origine germană, cânta în deplină libertate de inspiraţie, începea prin a îngâna un cântec rămas în memorie de peste ziuă, de peste noapte, dintr-o vreme îndepărtată, din copilărie, totdeauna nostalgic, sau trist şi uneori dramatic. Poate se căuta pe ea însăşi în acel cântec, şi când se găsea glasul ei căpăta atâta expresie, sinceritate şi dăruire, încât toate sentimentele exprimate erau crezute în profunzime şi lumea asculta, neclintită. Cabaretul înceta să mai fie un local de petrecere, devenea o biserică vindicativă, care proclama dreptul omului de a da valoare egală bucuriei şi suferinţei.

E ceea ce înţelegea Leonard; Ştefania asculta în tăcere, mai puţin dumirită, dar simţea nevoia s-o cunoască pe cântăreaţă şi s-o urmeze, să-i devină apostol; Leonard avea asupra lui unul din cele câteva cântece de factură uşoară, cursivă, amestec de cuplet şi de baladă modernă, care îl făcuseră cunoscut publicului, în vreme ce în muzica elaborată nu obţinuse nici o recunoaştere; cântecul era inspirat de mersul unui poştalion cu o mireasă, plecată să-şi caute în lumea largă mirele dispărut în ziua cununiei. Ajuns la malul mării, poştalionul se transforma în corabie. Cântecul se oprea aici, sugerând că mireasa avea să facă ocolul pământului, fără să dispere, dar ştiind că nu-şi va găsi mirele, el fiind de mult dispărut printre stele. Doar un pretext, desigur care ar fi rămas o naivitate, dacă simţirea muzicală nu mergea dincolo de

cuvinte; de altfel Leonard se convinse îndată că nici nu era nevoie de ele.

Luă doi trandafiri roşii de la o florăreasă, unul i-l puse Ştefaniei în corsaj, părea un jet de sânge ţâşnind din inimă, pe celălalt îl prinse cu un ac în capul paginii cu cântecul miresei, acoperindu-i titlul, şi cu un chelner, îl trimise cântăreţei.

De la locul lor, în fundul cabaretului, după ce aşteptaseră un ceas să se elibereze o măsuţă, nu vedeau bine până la estradă. Leonard nu ştia ce se întâmplase cu hârtia lui, îşi aruncase sau nu ochii pe ea cântăreaţa; trandafirul însă îl descoperi, şi-l pusese în corsaj, în acelaşi loc ca Ştefania, şi cu toate ca avea o rochie roşie, izbutea totuşi să pară o ţâşnitură de sânge. Pe urmă Leonard văzu şi hârtia, aruncată pe capacul pianului.

Nu era dezamăgit, se lăsase îmbătat de iluziile pe care cântăreaţa avea darul să le trezească în sufletul ascultătorilor, trecând peste raţiune şi imposibil. Nu acel cântec dat deoparte reprezenta aspiraţiile lui, continua să creadă şi să spere în altă muzică, fie că n-ar fi putut să fie admisă decât de generaţii viitoare. Preocuparea lui acum rămânea Ştefania, avea o misiune şi trebuia s-o îndeplinească; altfel domnul Pretoreanu nu l-ar fi iertat niciodată şi îl ştia ce poate să facă, să tragă în el cu carabina, ca în ţânţarii care nu se ţineau deoparte.

Îşi bău paharul de coniac, fără să-l deguste, n-avea pricepere, îl bău şi pe al Ştefaniei; începea să se ameţească. O întrebă:

— Vrei să mergem?

Ea nu avea dorinţe, se supunea voinţei lui, fără să judece. Avea nostalgii? Ar fi vrut să se întoarcă în Colentina? Simţea lipsa lui Micu? Nu, deşi îl iubea încă, ştia de la început că are să-l iubească toată viaţa, dar au să se despartă; nu se despărţise de el mai repede decât îşi pusese în minte.

Împotriva supunerii ei obişnuite, de astădată răspunse, cu hotărâre:

— Nu, vreau să mai rămânem; s-o ascultăm până la ziuă!

Puţin mai târziu, apăru chelnerul.

— Doamna vă roagă să veniţi o clipă!

— Te rog să rămâi aici, nu veni cu mine! Mi-e teamă că o să mă umilească şi nu vreau să fii şi tu umilită.

— Nu! răspunse Ştefania. Cine cântă aşa nu poate să umilească decât pe surzi şi pe crocodili.

În afară de crocodilul din gravură, pe care îl avea în casă, nu cunoştea altă bestie, rinocer sau hipopotam, de pildă, la care să se refere spre a sugera nesimţirea.

O găsi la o măsuţă de lângă estradă, era în pauză; avea un pahar mare în faţă, cu o băutură verde; probabil absint, se gândi Leonard, cu un fior pe şira spinării. Lângă ea şedea pianistul şi bea bere spumoasă, mai rău decât orice, chiar şi decât absintul! N-aveau orchestră, dar nu cum credea Leonard, din economie, fiind un cabaret ieftin. „Nici un instrument nu-i mai expresiv decât pianul, ca să acompanieze cântecele mele”, îl lămuri altă dată doamna Strauss. „Într-adevăr, se gândea el, un instrument sau altul, fie şi o ocarină, important este să fie un singur om, care sa urmărească nu atât ritmul muzicii, cât pe al sufletului!” O orchestră, cu un dirijor căzut ca musca în lapte, nu mai e cântec, ci spectacol!

Doamna Strauss îi arătă foaia de hârtie, care zăcuse pe capacul pianului. Avea ochii tulburi, fără îndoiala nu era doar obosită, ci şi beată.

— Vrei să-mi traduci cuvintele? Dar nu unul câte unul, spune-mi rezumatul, sau numai ideea.

— O mireasă părăsită! răspunse puţin vexat Leonard.

— Destul, înţeleg! Dumneata ai scris asta? Îmi merge foarte bine!

Dar nu-i aruncă nici măcar o privire, îşi termină absintul, cu capul dat pe spate. Pianistul se şterse la gură cu dosul mâinii. Leonard nu mai avea ce să aştepte, se ridică, schiţă un salut pe care ei nu-l văzură şi se întoarse la Ştefania.

— Te rog, hai să mergem, e beată!

Erau la uşă, când se opriră. Cântăreaţa, care până atunci se uitase pe note, le aruncă înapoi, pe capacul pianului şi începu să fredoneze ceva neinteligibil. Dar Leonard îşi recunoscu melodia, ieşind nesigur din nebuloasă, ezitând, alunecând între două tonuri, în timp ce pianistul părea că se joacă pe clape. Apoi cântecul se limpezi, deveni un murmur reţinut dar clar, care

sugera, fără nici un patetism, disperarea şi speranţa; părea o poveste monotonă, dar creştea pregătindu-se parcă să explodeze.

Şi într-adevăr, deodată glasul cântăreţei izbucni într-un strigăt ca de trompetă, în care însă vibra căldura omenească a coardelor vocale, cu o comandă pornită din străfundul sufletului. Pianistul, oricâtă bere ar fi băut în pauză, simţi dramatismul acelui strigăt şi îl întări cu un acord furios, de-o disonanţă barbară, scurt, ca o împuşcătură, după ce îşi luă degetele de pe clape lăsând în aer numai rezonanţa pianului, stingându-se odată cu glasul cântăreţei, rămas şi el numai o rezonanţă. Leonard simţi că era doar o introducere, începutul baladei. O apucă pe Ştefania de braţ şi se reaşezară la masa lor, pe care nu o ocupase nimeni, fiindcă toată lumea stătea nemişcată.

Cântecul nu era numai nou, ci cu siguranţă cel mai dramatic din seara aceea. Leonard îşi dădea seama că posibilităţile lui rămâneau departe în urmă, cântăreaţa îl depăşea ca într-o cursă de automobile pe cel mai torsionat dintre circuite, avea virtuozitatea virajelor strânse şi elanul lungilor linii drepte care păreau nesfârşite; respiraţia ei se împrospăta prin miracol, plămânii funcţionau parcă alternativ, în timp ce unul inspira aerul, celălalt îl expira, făcând să vibreze coardele vocale. Ştefania asculta nemişcată, fără ca măcar să clipească.

— N-am ştiut ce poate să facă un om din glasul lui! şopti la urmă.

Era descurajată, se simţea mică, în Colentina fusese regina apei. Şi Leonard se simţea mic, el însă înţelegea mai multe.

— Chiar dacă n-ar avea voce deloc, ar cânta la fel de bine; fiindcă în ea cântă totul, creierul, trupul şi sufletul.

Deodată o privi fix pe Ştefania, dar până să-şi spună gândul venit deodată, se pomeni cu doamna Strauss, care se apropia de masa lor, condusă de chelner. În mână avea un pahar mare cu băutură verde. Nu spuse nimic, se aşeză pe un scaun cu ochii la Ştefania. Aceasta o privea hipnotizată; chiar să-i fi cunoscut limba n-ar fi putut să-i vorbească; tot ce putu să facă ea, o fată simplă, crescută între raţe pe Colentina şi rătăcită

într-o lume străină, mai mult ameţită decât rafinată, îşi scoase trandafirul de la piept şi i-l întinse doamnei Strauss.

— Cum te cheamă? o întrebă aceasta.

Nu era greu să înţeleagă întrebarea, o mai auzise, era depozitată în memorie, unde pe nebăgate de seamă se adunau cuvinte peste cuvinte. Răspunse:

— Stephanie!

Fără voie îşi adaptase numele la pronunţia locală, prin care, în locul sonorităţii lui limpezi dar prea puternice, devenea un cântec. Cântăreaţa îl percepu şi dintr-o dată fata nu-i mai fu străină. Îşi scoase trandafirul din corsaj şi i-l întinse peste masă, iar în loc îl puse pe al ei, primit mai înainte. Ştefania făcu la fel, era o înfrăţire, prin schimbul unei picături de sânge.

Se apropia ziua, lumea pleca, programul de muzică se terminase: pianistul de mult dispăruse; chelnerii strângeau mesele, stingeau luminile, dar de ei nu se apropia nimeni. Doamna Strauss îşi terminase paharul de absint, privea cu ochii în gol, nu mai scotea o vorbă. Leonard o privea în voie, dar cu o strângere de inimă, avea o nedumerire, nu ştia ce se întâmplă cu ea. Era o femeie mai degrabă stranie decât frumoasă, brună, cu trei aluniţe pe fiecare obraz, atât de simetrice încât păreau pictate. Părul, roşu de flacără, îl purta strâns în creştet, i se vedea fruntea, inteligentă deşi prea îngustă şi plină de cute dese. Nu deschidea niciodată gura decât puţin, cânta mai mult printre buze, chiar sunetele puternice; nu putea să-i vadă dinţii, se temea că sunt urâţi şi îi ascunde. În schimb urechile, mici, delicate, roze, păreau de fetiţă, gata să asculte basme. Buna ei dispoziţie de la început dispărea treptat, până ce pe faţă, în afară de oboseală, i se aşternu un chin care făcea frică. Vru să se ridice, fără să mai vadă pe nimeni, dar nu avu putere, căzu înapoi, pe scaun, îşi ridică fusta, până deasupra ciorapului, avea o carnaţie ispititoare, însă părea moartă; Leonard nu urmărise gesturile dinainte, cum căutase în poşetă, văzu mâna ei, ţinând o seringă, al cărui ac îl înfipse în piele încet, fără putere. N-ar fi avut de ce să se mire, nici să se sperie, nu mai văzuse, dar ştia, era o obişnuinţă destul de cunoscută, chiar dacă nu răspândită ca beţia. Ce nu ştia decât vag era efectul, şi mai ales felul rapid cum avea să survină. Trecuseră numai câteva secunde, nu-şi

dădea seama cum dispăruse seringa, cum doamna Strauss îşi trăsese rochia la loc; nimeni nu observase nimic, în afară de Leonard. Chipul ei, neînsufleţit mai înainte, se lumină dintr-o dată, ochii scânteiară, gura se deschise, roşie, cărnoasă, cu dinţi sănătoşi, gata să muşte. Dar nu voia decât să cânte. Reluă cântecul miresei, interpretat fără greşeală, întocmai ca prima oară. Părea că nu poate să uite, nici să schimbe un ton, o nuanţă, din ce cântase o dată. La sfârşit scoase o carte de vizită din poşetă şi i-o întinse Ştefaniei, nu se cuvenea s-o dea bărbatului.

— Veniţi mâine dimineaţă pe la mine. Între unsprezece şi douăsprezece.

Căzu cu capul pe masă şi adormi într-o clipă. Portarul o duse în braţe până la un taximetru care aştepta afară. Era satisfacţia lui să-i simtă căldura. Uneori, când nu se vedeau martori, o conducea acasă, o dezbrăca, o întindea în pat şi îşi desăvârşea satisfacţia, fără ca ea să ştie; era o dragoste unilaterală, intermitentă şi cu totul secretă.

7

Prin Ştefania şi cu ajutorul doamnei Strauss, Leonard simţi că îşi descoperise vocaţia. El nu era chemat să scrie muzică fără program, de dragul sunetelor, în împletirea lor cea mai subtilă şi poate vorbitoare în felul ei, dar greu traductibilă, putând să fie înţeleasă în mii de feluri, după numărul oamenilor care o ascultă. Trebuia să scrie o muzică derivată din literatură, o poveste, roman, nuvelă, dramă sau comedie, în care cuvintele să nu aibă alt rol decât să îmbrace sunetele, adevărata bază a naraţiunii.

Doamna Strauss fusese sursa lui de inspiraţie, Ştefania rămânea mijlocul de realizare; avea să scrie cântecele ei, nu-i rămânea decât să i le citească în ochi şi în suflet, simţea că este inepuizabilă.

— Eu n-am răbdare să dau lecţii de canto, spuse doamna Strauss, când merseră la ea, cum îi invitase. Dar te pot face să simţi un cântec şi să-l cânţi în felul tău, fără să ţii seama de alţii.

Ştefania venea la lecţii în fiecare dimineaţă, de la unsprezece, când se scula doamna Strauss, până la unu, când

sunau la uşă acele personaje pe care le-am numit dubioase; erau furnizorii ei de stupefiante. Uneori Ştefania se ciocnea de ei în uşă, şi simţea un fior pe şira spinării. Dar nu-i era frică, Leonard o aştepta pe o bancă, în parcul din faţa casei. De ce se numea „Mon Souris”‘ nu putuse să-i explice nimeni: nici mie. Pe faţadă unei vile din apropiere, am văzut scris de asemeni „Mon Souris”, pe urmă la fel pe un garaj de tablă, dintr-o curte vecină.

Veneau pe jos, strada Gay Lussac nu era departe, făceau douăzeci de minute cu piciorul. În timp ce aştepta în parc, Leonard compunea cântece, schiţe, cu gândul numai şi numai la Ştefania. Locuiau în acelaşi hotel, din prima seară, în aceeaşi cameră modestă unde nu exista nici măcar un pian, atât de indispensabil.

Două sau trei seri pe săptămână şi le petreceau în cabaretul doamnei Strauss, unde aveau amândoi ce să înveţe. Altminteri stăteau mai mult în cameră, prea rar se plimbau pe străzile vecine, din Cartierul Latin, sau intrau în parcul Luxemburg, unde nu rămâneau mai mult de o jumătate de oră; nimeni nu-şi închipuia că peste trei ani acolo avea să fie o comandatură germană, după cum nu-şi închipuia că Parisul o să cadă. Pe ei Parisul nu-i interesa, rămânea un oraş necunoscut, poate nu-i venise rândul să se adeverească. Mi-e greu să-mi închipui ce gânduri avea atunci Ştefania, le cunosc în schimb pe ale lui Leonard, care mi le-a dezvăluit el însuşi, deşi n-am fost niciodată prieteni. Purta papion şi haine elegante, nu pantofi de crocodil, avusese mai de mult; acum Ştefania nu mai era în viaţa lui. După ce o îmbogăţise cu un repertoriu imens de cântece, proprietatea ei exclusivă, imposibil să fie interpretate de altcineva, fără să stârnească fluierături sau râsete, Ştefania îşi făcuse o viaţă independentă pe care o folosea în dezordine. Leonard nu-i simţea lipsa, ceva în sufletul lui se consumase, cum se consumă benzina din rezervorul maşinii.

Dar la început, când o cunoscuse, şi pe urmă, în perioada Parisului, o iubea, ca pe un ţinut necunoscut pe care trebuia sa-l descopere. Începuse pe prispa casei din Colentina, pe ţolul făcut din cârpe înnădite, când îi examinase picioarele, cu laba prelungă, cu călcâiul şi talpa fină, cu degetele nedeformate de încălţăminte şi cu unghiile roz, fără să fie date cu ojă. Le mai

contempla şi acum, şi ei îi făcea plăcere să-i urmărească privirea, putea fi satisfăcută cu uşurinţă în oricare din nevoile ei, ale sufletului sau ale trupului. Avea unghii de o structură ciudată, ca materialul plastic, neapărut încă, elastice şi transparente. În câţi ani fură împreună, Leonard nu se săturase niciodată să le privească; bineînţeles că le făcuse un cântec, le pusese să străbată un câmp de luptă, plin de sânge, după terminarea atacului şi la sfârşit, când se încheia pacea, erau curate, cu pielea roz, ca mai înainte, cu unghiile transparente. În alt cântec le încălţase în cizme, cu obiele de lână groasă, defilase cu ele pe sub Arcul de Triumf, în front cu soldaţii, şi când le aruncase în rigolă, rămânând desculţă în iarbă, tălpile ei nu aveau nici o rosătură, nici o pată.

Ştefania cânta cu patimă acest cântec, amintindu-şi prispa din Colentina, când Leonard o cucerise, privindu-i picioarele. Nu-l iubea, îi spusese, avea să iubească toată viaţa pe altul, deşi uitase cum era cu el, cum i se înfiora trupul; îl iubea numai cu sufletul, sau poate numai cu gândul.

Pe Leonard nu putea să-l iubească. Însă îi era recunoscătoare, fiindcă ştia s-o descopere în părţile nevăzute de alţii. N-ar fi mers cu bicicleta până la mare, pentru el, trei sute de kilometri; era o distanţă orizontală şi datorită lui cunoscuse distanţa verticală. Înălţimea, o simţea fără s-o înţeleagă, şi cu atât mai puţin ar fi putut s-o explice prin cuvinte. Eu o înţeleg însă destul de bine, Leonard nu era un om de rând, deşi n-a lăsat urme, numele lui este necunoscut astăzi, toată zestrea lui spirituală i-a cedat-o Ştefaniei. Dar ea nu putea să-l iubească, din respect, şi totodată din trufie, dacă e admisibil să pui alături una de alta. Ea nu se lepăda de originea ei modestă, era legată de casa unde se născuse, nu uitase cum săpa grădina şi cum se ducea să vândă legumele la piaţă, ba chiar avea nostalgia tuturor acestora. Chiar mai târziu, când era cunoscută în multe ţări pe unde trecuse, s-ar fi întors fără regrete la viaţa ei din Colentina, unde fusese fericită, fără nici un fel de năzuinţe. Atunci ar fi putut sa-l iubească din nou pe Micu, aşa cum era, rămas prea jos faţă de ea: violonist într-o orchestră de provincie. Izbuti mai bine când îşi făcu un taraf ţigănesc, dar din păcate nu se putu ridica deasupra altora mai vechi, fiindcă aveau renume;

auditorii unei asemenea muzici se mulţumesc cu ea aşa cum este, un pas înainte îi indispune. Închipuiţi-vă cu ce mutre stupide ar fi ascultată „Rapsodia română” la o nuntă rurală! După „Ciocârlia”, admisă pentru dibăcia ei tehnică, dar care se cântă numai după ce mesenii s-au ameţit cu sârbe, cu hore şi cu ţuică, „Privighetoarea” lui Micu, inspirată de Ştefania, mai meditativă, fără a-i lipsi virtuozitatea, nu era câtuşi de puţin onomatopeică, imitată după natură, de aceea n-ar fi recunoscut-o nici măcar privighetorile.

În comparaţie cu Micu, Ştefania îl simţea pe Leonard prea sus, într-o lume unde ea, deşi admisă, se socotea o intrusă; nefiind instruită, trebuia să pozeze, ceea ce, chiar dacă reuşea, n-o făcea să se simtă mai puţin falsă. Nu ştia nici istoria, nici teoria muzicii şi nu voia să le înveţe, sau nu era în stare. Nici mai târziu, când devenise celebră, nu cunoştea notele muzicale, cânta prin intuiţie, cu totul altceva decât „după ureche”, un simţ rar întâlnit la oameni; modelul ei rămânea privighetoarea, alături de care îşi făcuse întreaga ei şcoală. Leonard o ducea la concerte simfonice, unde, singura ei reacţie era să tresară speriată şi să-şi astupe urechile la acordurile neaşteptate, în fortissimo; de altfel nu era singura care reacţiona în acelaşi fel. De mult Haydn făcuse o farsă publicului de la o înaltă curte, lăsând, în mijlocul unei fraze liniştite, să izbucnească, într-un acord ca un trăsnet, forţa întregii orchestre. Pe mulţi curteni care toropeau cu capul în piept, surpriza îi zgâlţâi atât de tare, încât le căzură perucile. La operă, Ştefania se plictisea, dialogurile cântate i se păreau comice. Scena cu soldaţii care îşi arată într-un cor bărbătesc eroismul, în loc să facă faţă duşmanului, aflat în poarta cetăţii, i se părea ridicolă. Era indecent şi pueril ca o tuberculoasă pe patul morţii să cânte din fundul plămânilor; ea ar fi ştiut să-şi exprime deznădejdea prin alt fel de sunete, înecate în sânge şi chiar dacă aşa n-ar fi avut putere să ajungă până în fundul sălii, publicul le-ar fi prins cu toate celelalte simţuri, în afara urechii, şi ar fi îngenuncheat ca în biserică.

O emoţie neaşteptată îi trezi Wagner, pe care până atunci Leonard îl evitase, ştiind cât e de greu accesibil. Pe drum înspre operă, îi spuse: „Vezi că aici vine o lume mai pricepută şi mai

pretenţioasă; dacă prietenii mei au să-ţi ceară părerea, ocoleşte răspunsul!" Spectacolul era cel mai greu din câte ar fi putut să aleagă. Ştefania nu ştia nimic despre el, nici despre Wagner. Înainte de ridicarea cortinei, citi în fugă prezentarea din fruntea programului; era o sinteză inteligentă scrisă dacă nu mă înşel de Vincent d'Indy, amintit cu altă ocazie, care poate nu făcea parte dintre marii admiratori ai lui Wagner; înainte de a se socoti compozitor el însuşi, nu-şi uita datoria de teoretician şi profesor. Până să se stingă lumina în sală, Ştefania citea ultimele rânduri; ceva i se părea surprinzător în ele, deşi ar fi fost imposibil să spună ce anume; era o lecţie care, în extensiunea ei firească se învăţa în ani, nu în zece minute, şi ea îi pricepuse totuşi esenţa; era iarăşi intuiţia, care nu o înşelase în nici unul din gesturile sale, nici când plecase cu bicicleta la mare, nici când plecase cu Leonard la Paris, de la prima lui vorbă.

În antract, Leonard, acostat de un cunoscut, fu nevoit s-o lase câteva clipe într-un grup de prieteni, pe care Ştefania nu îi cunoscuse până atunci, fiindcă nu veneau decât la spectacole Wagner. Întorcându-se, Leonard se opri surprins la un pas, o auzi vorbindu-le acelor oameni, într-o limbă cursivă, căutându-şi uneori cuvintele, dar fără să greşească vreunul, cu un accent care nu se deosebea de al celorlalţi decât că avea mai multă muzicalitate. Surpriza lui însă nu mai avu margini, făcându-l să i se aprindă obrazul, când înţelese că vorbea despre Wagner. Între cunoscători, oameni de meserie, docţi şi necruţători chiar cu ei înşişi. Toţi o ascultau curioşi, chiar dacă părerile ei li se păreau ciudate; desigur, se gândea Leopard, erau subjugaţi de farmecul acestei tinere frumuseţi exotice, cu privirea profundă, care îi ascundea superficialitatea şi ignoranţa. Dar, cu toată teama din suflet, că ar putea-o auzi spunând o grozăvie, se pomeni ascultând-o cu luare-aminte, fiindcă nu spunea fraze goale; scurta informare din programul spectacolului era doar un punct de pornire, debitat în schimb cu atâta siguranţă de sine încât ascultătorii nu se îndoiau că ştia totul despre Wagner; mult mai uşor câştigi pe un om care ştie el însuşi. La acestea însă se adăugau, nu cu mai puţină siguranţă de sine, părerile ei personale despre spectacol, un mister creştin, cum îl numea, în puţine cuvinte. S-ar fi putut spune mai multe, desigur, dar nu

erau la examen şi părerea ei fu acceptată, ca o esenţă a adevărului; nu urmă nici o replică, fiindcă sunase clopoţelul

Înainte de ridicarea cortinei, Leonard o întrebă la ureche:

— Îţi place într-adevăr Wagner? Şi Parsifal? De ce?

— Fiindcă nu mi-a dat nici o clipă de îndoială; am crezut tot, de la primele note.

— Eşti sinceră? Şi convinsă?

Ea îi răspunse abia acasă:

— O fată care a crescut cu raţele în Colentina poate fi needucată şi proastă; dar nici odată nesinceră.

La următorul antract, el o strânse de braţ:

— Sa nu mai ieşim; prietenii mei ar putea să te încolţească.

— Nu ieşim, dar nu de frica lor; sunt istovită. Bivolul ăsta de neamţ te ţine în coarne tot timpul!

Peste noapte Ştefania se trezi tulburată; nu dormise decât o oră. Nu dormea nici Leonard.

— Şi tu eşti un Parsifal, la urma urmelor, numai că n-ai să ajungi la mântuire prin mine.

Aprinse lumina, se ridică să-l privească.

— Nu te-ai născut când a fost vremea ta adevărată. Ţi-ar fi stat bine cu o spadă în mână!

Nu pot face o legătură, nu pot spune că era o presimţire. Leonard avea să poarte spada discipolilor, care, chiar fără nici o legătură cu Parsifal, tot spadă rămâne!

— Oare de ce nu te-oi fi iubind? … continuă Ştefania. Da, ştiu, fiindcă iubesc pe altul, pe care n-am să-l mai văd niciodată. Dar m-am născut odată cu el şi am trăit amândoi pe malul Colentinei. Tu te-ai născut în altă lume, ca Parsifal. Nu vreau să viu în lumea ta, iar în lumea noastră tu n-ai ce să cauţi. Acum pribegim amândoi prin lumea altora; dar îmi place cu tine! Eu nu ştiu să te privesc cum mă priveşti tu pe mine, ştiu doar că eşti frumos, din cap până în picioare. Odată un prinţ a vrut să mă ia în casa lui; în casa ta aş fi venit pe loc, nu trebuia să-mi spui decât o dată… De ce te îmbraci?

— Mi-ai dat o idee pentru un cântec.

— Lasă-l, stai cu mine! Vino să-ţi spun ceva la ureche!

Şovăi puţin în faţa urechii, apoi îl sărută alături cu o timiditate de fată neatinsă de nimeni. Deodată se înroşi foarte tare.

— Dar nu se poate! Spuse, lăsându-se să cadă în perne. Cum să te iubesc, când iubesc pe altul?

Mai târziu reluă acelaşi gând, parcă uitând că trecuse o oră de dragoste:

— Ştii de ce mi-e teamă? Că sunt prea slabă. Când simt nevoia să sărut pe un bărbat lângă ureche, înseamnă că ar putea să facă orice cu mine.

Pentru Ştefania Leonard era frumos prin simţuri şi prin intuiţie; îl privea, desigur, dar nu ştia să vadă decât o imagine, fără adâncime. La el, în schimb, felul de a o privi reprezenta o componentă complexă, luau parte toate simţurile, chiar şi auzul, imaginea ei devenea sonoră, fiecare parte a trupului avea o tonalitate, şi astfel el izbuti, fără efort, să le transforme în muzică. Astăzi, acea muzică nu mai e cunoscută, fiindcă după Ştefania n-a mai cântat-o nimeni; prin testamentul lui Leonard, ea era proprietara exclusivă a cântecelor şi nu le cedă nimănui înainte de moarte; nu-i o dovadă de egoism, ci un gest pios, uşor să-l înţeleg dacă mă gândesc cum fuseseră scrise, dintr-o dragoste triplă, pentru trupul ei, pentru sufletul de o puritate primitivă, şi pentru darul de-a înţelege muzica; de fapt, acest dar rezulta din combinarea primelor ei însuşiri, frumuseţea fizică şi sufletească.

M-am întrebat de multe ori ce ar fi devenit Ştefania dacă era, ceea ce se spune, o doamnă din lumea mare; dacă ar fi avut învăţătură şi educaţie. Sigur că ar fi reprezentat o desăvârşire, cu condiţia să nu piardă nimic din celelalte daruri ale ei, native, ceea ce nu se poate concepe, fiindcă darurile acelea proveneau din sălbăticie; trupul ei se formase mânuind săpăliga, stând cu genunchii goi în glod să plivească buruienile dintre culturile din grădină, şi înotând despuiată în apa Colentinei, printre raţe şi nuferi; ea era facerea lumii. Iar sufletul ei rămăsese fără nici o întinare, fiindcă în deplina ei independenţă, nedatorând nimic nimănuia, nu avea de ce să mintă şi să se prefacă, noţiuni rămase pentru ea necunoscute. La acestea se adăugau daruri paralele, pe care nu le pot socoti secundare, indiferenţa faţă de

primejdie, de întunericul nopţii şi dezlănţuirile naturii. Fulgerele i se păreau focuri bengale, sărbătoreşti, cum vedea uneori, departe, deasupra oraşului, operă omenească bicisnică faţă de opera cerului. Trăsnetele, care uneori cădeau în vecinătate, nu-i trezeau frica, nu se speriase nici când omorâseră un copil în uşa casei, în satul de peste apa Colentinei; vila domnului Pretoreanu era păzită, avea paratrăsnete. Ştefania privea furtuna de pe prispă, deşi vecinii care se întorceau în goană acasă îi strigau să fugă înăuntru. Ploaia vijelioasă îi trezea o plăcere în tot trupul, ieşea în curte şi o înfrunta cu capul dat pe spate, sorbind ca pe agheasmă picăturile care i se prelingeau de pe obraz în gură. Arşiţa nici nu ştia ce este, pentru trupul ei era firească, la fel ca frigul şi gerul, pe care le îndura cu uşurinţă. Într-o iarnă, când cobora pe strada lor în pantă, o rafală de viscol o izbi din spate şi-o duse pe zăpada îngheţată până în poartă, pe care o izbi atât de puternic încât o scoase din ţâţâni şi-o aruncă în mijlocul curţii. Dar tot drumul rămase în picioare, alunecând ca pe schiuri, scoţând ţipete de bucurie, în loc să se sperie. Ea era o alcătuire din toate acestea, şi nu doar din ele.

Leonard, care ştia ce viaţă fără de răsfăţ dusese, se mira că deşi o bătuse şi vântul, şi ploaia, iar praful o acoperea uneori până în creştet, putea să aibă pielea atât de fină şi de mlădie că părea de mătase. Şi totuşi muncise de mică, iar de la mai puţin de şaptesprezece ani, pe seama ei rămăseseră toate grijile casei. Mama ei era grădinăreasă, învăţase de la bulgarii care cultivau zarzavat pe malul celălalt al Colentinei, la vreo doi kilometri de domeniul domnului Pretoreanu. Aveau sere şi acareturi, dar două luni, iarna, plecau la casele lor adevărate, peste Dunăre, lăsând un singur om de pază, un bărbat tânăr şi fără familie, de aceea se învoia să rămână, că tot n-avea unde să se ducă. Nu ştia nimeni cu adevărat ce fel de neam era omul acela, sârb, grec, turc sau poate altceva, căci vorbea limba tuturora. Purta părul lung, ca zlătarii, şi o mustaţă subţire şi lungă, lăsată în jos la capete, de o parte şi alta a gurii; poate era puţin şi ţigan, judecându-l după chip, nu după fire. Poale dragostea Ştefaniei pentru Micu se datora unei moşteniri de sânge; tatăl ei fu omul acela. Mama ei, nemăritată până la douăzeci de ani, se lăsă în voia lui fără să pregete, îl plăcuse din prima clipă şi apoi îi

venise şi ei vremea iubirii. Peste iarnă stătu cu el la sere, dar la sfârşitul lui februarie, când veniră bulgarii, omul se despărţi de ei şi se mută în casa fetei, fără cununie.

— La ce să te încurc? îi spuse. Dacă într-o zi mi-o veni să plec, nimeni n-o să mă ţină, aşa sunt eu.

Era vrednic, avea şi o pungă de bani, în patru ani cât muncise cu bulgarii câştigase destul şi cheltuise prea puţin, nu cunoştea nici un fel de patimi bărbăteşti, decât să facă un chef la oraş, în două sâmbete dintr-o lună. Îl chema Iosifar, cum nu se mai auzise. În schimb pe mamă o chema, omeneşte, Floarea. Bărbatul îi spunea Floarea-Soarelui; fiindcă se rotea după el, ca după soare. Dar nu-i spunea aşa de îngâmfat, ci din dragoste, s-o dezmierde. Împreună desţeleniră pământul până devale şi făcură grădină de zarzavat, aveau amândoi pricepere. Pe urmă el cumpără cal şi căruţă, să aibă cu ce duce legumele la piaţă; făcu grajd, în spatele casei, Peste doi ani, când se născu Ştefania, cumpărară şi o vacă, nu atât pentru lapte, că aveau de unde să cumpere, nebotezat cu apă, ci fiindcă era suflet de gospodar, cu toate că fusese un hoinar mai înainte.

Nimeni nu putea spune că îi făcuse vreun necaz femeii; un chef la două săptămâni o dată se îngăduie fără amărăciune. Ştefania avea doisprezece ani, în 1932, când maică-sa, fără sa se ştie motivul, îşi legă un bolovan de gât şi se aruncă în apă. Două luni după aceea, Iosifar nu se mai duse la cârciumă, duminicile şi le petrecea la cimitir, împodobind mormântul. Şase ani mai târziu muri şi el, fără boală; Ştefania plecase la Constanţa. Când se întoarse îl găsi mort de două zile. Deveni deodată matură, nu îngădui rudelor să se amestece în viaţa ei, deşi era încă minoră – le puse pe fugă. Vându vaca, luă în locul ei o capră; cu banii rămaşi tocmi un vecin, pe Moş Chirnoagă-Turcalete s-o ajute la grădinărie şi să ducă legumele la piaţă, când, rar, se întâmpla să nu le ducă singură; ea înhăma calul, ea îl mâna pe stradă printre tramvaie şi camioane. Iată cum era clădită această fiinţă, sărmană, care mai târziu avea să cucerească o lume.

* * *

Când un bărbat ia o femeie în braţe, vrând, nevrând îi simte omoplaţii; fac parte din trupul omului, nimeni nu-i vinovat că-i are, şi fără ei i-ar cădea umerii. Se întâmplă însă ca unii să

fie atât de ieşiţi în afară şi de osoşi că par nişte cioturi; aceştia nu pot să placă nici cui se împiedică în ei, nici cui îi poartă, dar ce să faci? Ori te obişnuieşti, ori te dai deoparte.

Nu pot să spun că Ştefania nu avea omoplaţi, aşa ar fi ieşit din rândul oamenilor, şi ar fi trecut în al altor vieţuitoare; erau însă modelaţi cu atâta fineţe că nici nu se simţeau sub piele, decât dacă apăsai mâna între ei şi-i căutai cu tot dinadinsul. Însemna nimic altceva decât că fiinţa ei nu era costelivă ca nucile osoase, a căror coajă sugrumă miezul, împiedicându-l să se elibereze în forma lui întreagă şi nedeformată.

Dacă omul a fost odată pasăre, nu reptilă, cum cred unii şi eu nu pot crede, într-o zi i-au căzut aripile. Iată secretul, unora le cad prea devreme, când nu sunt gata, şi în loc să se desprindă lin din încheietură, se rup de deasupra, lăsând cioturi. Mulţi au cioturi şi în alte părţi ale corpului, în coate, în şolduri, le simţi când se înghesuie să ţi-o ia înainte. Sigur că nimeni nu-i lipsit de un schelet, numai că unora li s-a nimerit unul mai mare decât măsura lor, şi se simte prin carne. La Ştefania nu se simţea, cum nu se simţeau omoplaţii, de parcă n-ar fi avut oase. Leonard îi făcu un cântec.: „Când ţi-au căzut aripile”; se înţelegea însă, că fără aripi ea nu devenise un demon, ci o femeie mai adeverită ca altele, făcută pentru a iubi pământeşte, şi a nu mai putea să zboare de lângă omul pe care îl iubeşte. Leonard se înşela în această privinţă, avea să afle mai târziu, cu o mare suferinţa a sufletului. Până atunci îşi făcea planul, cam cu îndoială, că într-o zi o s-o ia de nevastă; nu putea să-şi închipuie ce avea ea în minte, că nu s-ar fi legat de nimeni pe viaţă, nici cu un om care în loc de măduvă ar fi avut în oase diamante topite.

Deocamdată Ştefania mai avea să înveţe pe puţin un an, şi pentru stilul ei nu putea fi profesoară mai bună decât doamna Strauss. Mai era mult până a se împlini anul de când erau la Paris, venise luna aprilie, 1937, prea puţini oameni bănuiau că războiul se apropie. Un an mai târziu, când s-ar fi cuvenit să fie cu teamă, Daladier, primul ministru, părea sigur pe sine, încredinţa naţiunea că Franţa se înarmează, ceea ce putea să-i dea de gândit lui Hitler, să-l ţină la distanţă.

Între timp fu asasinată doamna Strauss; de către cine, nu se ştie nici astăzi. Numele ei, de origine germană, dar obişnuit la francezii din Alsacia, locul unde se născuse, trezea bănuiala că la mijloc putea să fie o afacere de spionaj sau de politică. Împrejurarea că fusese solistă la operă iar acum cânta la un cabaret suspectat de poliţie, amintea oarecum de Mata-Hari, dansatoare prin localuri de petrecere. De ce oare nimănui nu i se păru straniu şi nici măcar nu se făcu o legătură între fapte, că tot atunci fu asasinată camerista ei de la operă, de asemeni şi portarul, toţi în condiţiuni aproape identice? Era oare posibil sa se uite cum toate aceste trei persoane fuseseră acuzate, pe rând, că ar fi aruncat un om în Sena, de pe podul Alexandru? Dar mai suspect decât orice mi se pare faptul, rămas de asemeni fără nici o urmare, că acuzatorul, unul şi acelaşi, un gardian de noapte, dispăruse odată cu cele trei asasinate. Dispariţia lui nu s-a anunţat în ziare, şi nici n-am auzit să se fi făcut vreo legătură cu faptele celelalte.

Leonard, care îl informa săptămânal pe domnul Pretoreanu despre şcoala Ştefaniei, îl întrebă dacă nu ar fi fost mai bine să se întoarcă în ţară. Ştefania nu accepta să continue cu altă profesoară, socotea că la Paris, fără doamna Strauss, nu mai avea ce să caute.

N-am aflat niciodată ce intenţii avea domnul Pretoreanu, pe care îl ştiam capabil de orice faptă, chiar de crimă; sunt sigur însă că era imposibil să râvnească la tinereţea Ştefaniei, îşi cunoştea vârsta şi nu-i lipsea bunul simţ, şi chiar să nu fi fost aşa, n-ar fi trimis-o la Paris în tovărăşia unui tânăr destul de înzestrat s-o câştige, ceea ce era dreptul lui de altfel. Apoi el, care ţinuse totdeauna femeile la distanţă, nu era să se lege de o fetişcană, mai ales că avea de mult sentimentele închinate Alexandrinei, socotind-o singura făptură demnă de respect şi iubire.

Drept răspuns, Leonard primi telegrafic dispoziţia să facă pregătirile pentru a o duce pe Ştefania la New York, unde agentul său, anunţat între timp, avea s-o îndrumeze la cea mai bună şcoală. Într-o scrisoare, după telegramă îşi explica intenţia: „Fata asta este un miracol descoperit de mine, şi cum nu am lăsat niciodată o intenţie la jumătate, vreau s-o duc până

la capăt. Pentru un miracol ca ea, nimic nu poate fi mai folositor decât America, ţara tuturor miracolelor. Deplâng moartea acelei doamne Strauss, dar Franţa în sine mă dezamăgeşte. De altfel, în trei ani, cel mult în patru, va fi ocupată de Hitler.”

8

Era în după-amiaza zilei de 6 mai, anul 1937; pe aeroportul Lakehurst din New Jersey, faţă în faţă cu New York, peste apa Hudsonului, se aştepta să apară, venind din Europa, faimosul şi „magnificul” Hindemburg, cel mai luxos şi mai mare dirijabil din lume, cum scriau ziarele; cuvinte umflate! Aveam să deplâng şi eu moartea victimelor, cum domnul Pretoreanu o deplânsese pe a doamnei Strauss; cât priveşte dirijabilul însă, era fatal să sfârşească tragic, mă mir doar cum ajunsese la a douăzecea traversare a Atlanticului.

Am admirat pe fraţii Mongolfier, primii oameni din lume care s-au ridicat de la pământ cu un balon mai uşor decât aerul, demonstrând teoria lui Arhimede cu privire la corpurile plutitoare pe apă, aplicată de astă dată la gaze.

L-am admirat pe Gambeta care a izbutit să evadeze cu balonul dintr-un Paris încercuit de armatele prusace, şi să meargă după ajutoare.

Despre ascensiunea lui Picard în stratosfera, o mare îndrăzneală omenească de atât folos ştiinţei, am scris cu emoţie în volumul dinaintea acestuia.

„Cinci săptămâni în balon” rămâne o glumă.

Ca sport, acest aparat de zbor mai uşor decât aerul poate să mă intereseze ca multe alte sporturi. Ocolul pământului cu balonul, înfăptuit în anii din urmă, mi-a lăsat regretul că a trecut aproape nebăgat în seamă.

Atât cu admiraţia! Acum vine reversul. Tot ce zboară prin dotarea, de către natură, de la insecte la albatros, cea mai măreaţă pasăre, sunt cât se poate de uşoare, cu oasele goale pe dinăuntru, fără nici un surplus, o blană de pildă, pentru ţinuturile geroase, ci numai cu pene, care parcă nici nu au greutate. Dar nici una din aceste zburătoare nu este mai uşoară decât aerul, ci se înalţă de la pământ cu forţa aripilor şi aşa

poate să evolueze după vrere, pe orice vreme, altfel vântul ar jumuli-o, ar scărmăna-o şi-ar duce-o ca pe puful de păpădie.

Probabil antipatia mea pentru dirijabil s-a născut în 1916, când ne-a bombardat zepelinul. Dar zepelinul s-a dus, mintea mea de copil a evoluat, a urmat învăţătura şi s-au născut argumentele. Dirijabilul este o invenţie obtuză, căreia nu i se cuvenea o carieră atât de lungă pe cât a avut-o; socotesc că evoluţia omenirii a suferit atunci o stagnare, dacă nu chiar o întoarcere în urmă. Să judecăm ce reprezenta „Hindemburg”, luat drept exemplu. Închipuiţi-vă o moluscă aeriană lungă de două sute cincizeci de metri, cu diametrul de patruzeci şi unu, cât un transatlantic. Volumul imens care rezultă era plin cu un gaz mai uşor decât aerul, peste zece mii de metri cubi, ca să poată ridica de la pământ aproape două sute de mii de kilograme. Înainte de a judeca alte date, această, maşină stupidă, cu dimensiunile ei gigantice, nu transporta decât patruzeci de oameni, cu o viteză de o suta douăzeci şi cinci de kilometri pe oră. Dă-o încolo! Un pachebot modern din acea vreme, să zicem „Normandie” sau “Queen Mary”, mergea peste Atlantic cam cu jumătate din viteza dirijabilului, în schimb transporta mii de oameni.

După ce, în sfârşit, lumea s-a lepădat de o idee care o ţinea în loc şi a apucat-o pe calea cea bună, avionul a evoluat atât de repede încât după cinci decenii cerul împrejurul pământului e împânzit de linii aeriene. Viteza unei aeronave a crescut de la o sută douăzeci şi cinci de kilometri pe oră la o mie, făcând drumul din Europa în America în şase ore şi ducând nu patruzeci de oameni, ci peste cinci sute. Dacă cifrele s-au oprit cam aici deocamdată, cauzele sunt numai de natură comercială. Căci tehnica în sine poate să meargă mult mai departe, dovadă „Concorde”, construit de Anglia şi de Franţa, şi care şi-a sărbătorit de curând a zecea aniversare de când zboară, fără să fi supărat pe nimeni decât pe concurenţii lui, mai puţin romantici. E drept că omenirea mai trebuie să evolueze până să aibă cu adevărat nevoie de această aeronavă, care traversează Atlanticul în trei ore.

Se vede, aşadar, cât s-a accelerat timpul spre sfârşitul mileniului nostru; şi cu siguranţă se va accelera şi mai tare.

Dacă astăzi „Concorde” a mers prea departe, nu mă îndoiesc că mâine va fi ajunsă din urmă şi depăşită; avioanele vor face din Europa în America nu trei ore, ci doar două, sau una; mă opresc aici, căci unii ar putea să se sperie, neconcepând încă stilul existenţei omeneşti în mileniul al treilea.

Primele dirijabile, ca şi baloanele dinaintea lor, aveau învelişul flexibil, de pânză impermeabilă, care îşi păstra forma prin presiunea gazului dinăuntru. Poate unii din contemporanii mei, care poartă „balonseide”, nu ştiu, or fi uitat, n-or fi dat importanţă, că numele înseamnă „mătase de balon”, cum probabil chiar era la origine; astăzi balonzeidul nu e cu totul impermeabil, nici măcar la apa de ploaie, ce să mai vorbesc de hidrogen, helium sau alt gaz mai uşor decât aerul!?

„Hindemburg” în schimb, ca şi congenerii săi, erau construcţii rigide, din lonjeroane şi cercuri de aluminiu; acest schelet învelit cu tablă subţire trebuia să aibă profile de dimensiuni incredibile la o construcţie care până la urmă devenea mai uşoară decât aerul; le-am văzut într-un film, şi mi s-a părut că mă aflu în cala unui cargobot de-o sută de mii de tone. Ce nevoie aveau oamenii să ridice atâta greutate în aer? m-am întrebat, cum mă întreb şi astăzi, deşi aud că ar reveni vremea dirijabilului. Într-adevăr, ca să rămână rigidă şi să reziste la toate încercările, de pilda căderi brutale în golurile de aer sau năprasnice izbituri ale vântului de furtună, această carcasă trebuia să fie mai solidă decât hangarul terestru unde stătea în repaus. Numai că hangarul, cu temelie de beton, schelet de oţel şi pereţi de tablă ondulată, nu era făcut să părăsească pământul.

Tabla dirijabilului, de aluminiu, era vopsită cu un lac alunecos, ca să micşoreze frecarea cu aerul, deşi dată fiind viteza lui moderată, această precauţiune nu avea o importanţă prea mare; putea să câştige un kilometru pe oră; mai grea daraua decât ocaua. Propulsia o realizau patru motoare, cu elice, având în total patru mii patru sute de cai putere; încărcătura de combustibil, pentru o traversare a Atlanticului, se ridica la şaizeci şi cinci de tone, din care presupun că rămânea o rezervă; cât, nu ştiu, aş putea face o socoteală, dar o las pe seama altora, informându-i doar că un motor de avion, pe

vremea aceea consuma într-o oră cam o sută douăzeci de grame de benzină uşoară pe cal putere. S-o înmulţească întâi cu patru mii patru sute, apoi cu totalul orelor de zbor, care se află luând distanţa kilometrică dintre Hamburg şi New York, sau New Jersey, e totuna, şi împărţind-o la viteza dirijabilului.

Dar ce s-ar fi întâmplat dacă bătea un vânt din faţă, cu o sută de kilometri pe oră, ceea ce este posibil adesea, şi uneori vreme îndelungată? În acest caz viteza maşinăriei faţă de pământ sau de ocean se reducea la douăzeci şi cinci de kilometri, şi pentru acest caz rezerva de combustibil ar fi trebuit să fie de zeci de ori mai mare decât încărcătura iniţială. Nu-i o glumă, ci un argument de bun simţ; dar probabil bunul meu simţ nu se poate aplica în tehnica dirijabilului, a cărui istorie a izbutit să fie atât de lungă.

Am crezut până deunăzi că „Hindemburg” îi pusese cruce, în ziua de 6 mai 1937; atunci s-a întâmplat catastrofa, de s-a aprins şi-a ars lăsând în urmă numai scheletul, în clipa când se pregătea să aterizeze pe aeroportul de la New Jersey. Am spus aterizare, ca să nu complic povestirea, dar văd că nu pot să rabd o inexactitate; dirijabilul nu se lăsa pe pământ, ca aeroplanele, ci îl ancorau cu botul de un pilon metalic, înalt şi puternic. La începutul acestei manevre a izbucnit focul. S-a spus, între altele, că fusese un act de sabotaj. Cine să-l facă? Pe atunci nu se vorbea de terorism, ca astăzi; gangsterii se ocupau cu alte treburi. În timpul războiului s-au folosit baloane captive, fără echipaj, se înţelege, nefiind nevoie de el, ancorate în jurul ţintelor importante, ca să împiedice atacul avioanelor de bombardament, la mică înălţime. Pe urmă această apărare a devenit inutilă; după câteva eşecuri, unul şi cel mai costisitor fiind, cred, bombardamentul de la 1 august 1943 asupra Ploieştilor, când s-a pierdut jumătate din flota aeriană a atacanţilor, avioanele veneau în înaltul cerului, lăsau bombele să cadă de la mii de metri şi rar se întâmpla să nu nimerească la ţintă; mijloacele de ochire, ca şi cele de orientare se perfecţionaseră între timp, astfel că baloanele captive deveneau inutile; poate din pânza lor s-au făcut primele balonzeiduri, cu adevărat impermeabile.

Cât despre dirijabil m-am înşelat, degeaba mă bucuram că dispăruse. Aflu acum că în 1943 Statele Unite aveau şaptezeci de exemplare, iar doi ani mai târziu, o sută treizeci şi patru. Nu auzisem şi parcă nu-mi vine a crede. Informatorul meu afirmă că rolul lor, escortarea convoaielor navale, a fost remarcabil, mai mult decât atâta, n-a suferit nici un eşec. Trebuie, să cred, fiindcă informaţia e tipărită, nu înţeleg însă cum de rămânea invulnerabilă o ţintă atât de mare, şi atât de fragilă? În 1953, dirijabile de vreo cinci ori mai mici decât „Hindemburg" erau încă folosite pentru supravegherea spaţiului, fiind echipate cu radio-locatoare, radar cum se spune cu vorbă mai simplă, cunoscută de toţi oamenii.

În sfârşit, ultima veste, dirijabilul şi-a găsit, sau este pe cale să-şi găsească şi astăzi o utilitate, pentru a transporta materiale în locuri unde elicopterele nu sunt bune. Mă mir, altceva nu pot face.

Pentru a se înţelege măcar în parte ceva din cele ce urmează, atât de greu să fie înţelese, mai am de spus că „Hindemburg", ca toate modelele vremii, nu avea o nacelă sau mai multe, atârnate dedesubt, ci spaţiul necesar motoarelor, combustibilului, mărfurilor, bagajelor, navigatorilor şi pasagerilor făcea corp comun cu întreg ansamblul, într-o proeminenţă aflată la bază, desenată aşa fel ca să nu-i strice forma aerodinamică. Volumul acestui spaţiu, singurul util, era neînsemnat faţă de corpul dirijabilului, destinat să cuprindă enorma cantitate de gaz, care să poată ridica de la pământ două sute de tone. Gazul folosit mai înainte fusese hidrogenul, primejdios însă, fiind inflamabil. Locul i-l luase heliumul, cu o forţă de ascensiune scăzută; în schimb nu se aprindea şi nu putea să explodeze.

După aceasta lămurire, se va înţelege neîncrederea mea în felul cum au descris catastrofa ziarele vremii: pe aeroport se aflau o mie de oameni, zece aparate de filmat şi peste o sută de reporteri fotografi. Posturile de radio transmiteau: «Este ora 19. Magnificul „Hindemburg" a apărut la orizont. Ora 19,21: Gigantul se află deasupra aeroportului. Se fac manevrele de ancorare…» Mai departe ziarele scriau: „Transmisia este întreruptă brusc de o puternică explozie, urmată de o imensă

jerbă de flăcări. În câteva secunde din aeronavă nu mai rămâne decât un schelet de metal contorsionat, prăbuşit la pământ peste cadavrele celor treizeci şi patru de pasageri prefăcuţi în cenuşă.”

Ei, iată că n-a fost aşa, relatarea de mai sus cuprinde nu o singură inexactitate. Pe lângă cei treizeci şi patru de pasageri morţi, cifra verificată, mai erau încă şase, care au izbutit să se salveze. Chiar dacă aş pune la îndoială spusele unui martor aflat la faţa locului, pe care l-am întâlnit întâmplător, după aproape un deceniu, ştiu sigur că n-a fost o explozie de proporţii, pentru motivul indubitabil că heliumul, care nu se aprinde, nu poate nici să explodeze. A fost doar un incendiu, care s-a propagat destul de încet ca să se fi putut salva toţi pasagerii, dacă nu-i cuprindea panica, şi dacă aeronava nu se afla în aer, la o înălţime de unde un om nu poate sări, fără să se zdrobească. Ea cobora încet, cuprinsă de flăcări, şi acei care şi-au păstrat sângele rece s-au refugiat într-un ungher, unde focul n-a ajuns decât în clipa când epava atingea pământul; atunci au sărit, alegându-se numai cu arsuri superficiale, de neluat în seamă la o asemenea catastrofă. Poate a fost şi o explozie slabă, când focul a cuprins rezervoarele de benzină, din fericire aproape goale.

Dar ce poate să ardă pe un dirijabil, în cea mai mare parte metalic? În primul rând s-a aprins mobila din cabine, perdelele, covoarele, pereţii de lemn tapisaţi cu mătase. Heliumul nu era liber în corpul aeronavei, ci închis în saci uriaşi, din bord în bord, ca nişte compartimente de pânză cauciucată. Au ars sacii, dând destulă temperatură ca să topească învelişul de aluminiu; a rămas întreg numai scheletul, cu profile atât de puternice încât au rezistat la flacără. Nici unul din supravieţuitori n-a putut să spună cum a izbucnit incendiul. S-a presupus că de la un scurtcircuit în instalaţia electrică, sau de la o ţigară nestinsă, căzută din scrumieră pe faţa de masă. Martorul meu, când l-am întâlnit, nouă ani mai târziu, continua să creadă, că fusese un act de sabotaj, deşi guvernul german dezminţise energic.

Acel om se afla pe aeroport, în aşteptarea a doi pasageri, pe care trebuia să-i ghideze. Nu-i cunoştea, le ştia numai

numele, erau un bărbat şi o femeie. Ca ei să-l recunoască, ţinea în mână o placardă pe care scria mare: „Miron Stere, Mr. M. Pretoreanu agency”.

Iniţiala M însemna Marin, numele de botez al domnului Pretoreanu, aşa cum am aflat târziu după ce cunoscusem multe din faptele sale.

Omul cu pancarda era un tânăr, avea atunci douăzeci şi patru de ani şi lucra la reprezentanţa domnului Pretoreanu, de la New York. L-am întâlnit în 1946, când a venit în ţara la înmormântarea patronului, care murise de un scurtcircuit în creier.

Dacă aş fi fost şi eu pe aeroport şi aş fi văzut numele tânărului scris pe placardă, mi-aş fi dat seama că era nepotul lui Ioniţă Stere, primar în satul copilăriei mele. Acesta avea o fiică, Suzana, care într-o zi găsise un prunc nou-născut, plutind pe gârla într-o copaie. Unii bănuiau că îl născuse chiar ea, de fată mare, ca fiica faraonului, dar îşi ţineau gura. Cât despre Ioniţă Stere, cred că nu avea nici o îndoială, altfel nu-mi explic de ce o snopise în bătaie pe biata Suzana. Însă pe urmă, la ideea că venirea pruncului pe gârlă putea să fie luată drept o minune dumnezeiască, se făcu a crede că povestea era adevărată, ceea ce i-ar fi atras cel mai mare respect din partea satului. Drept urmare făcu multă tevatură în lumea bisericii, până ce află chiar Patriarhul, care veni personal să boteze pe micuţul trimis al cerului, şi-i dădu numele Miron, neobişnuit prin partea locului, mai ales în lumea rurală. Printre oameni se răspândi vorba că numele necunoscut dat pruncului însemna „Cel venit de la Domnul”. Despre ceremonia botezului ştiu totul, limpede, fiindcă eram acolo şi am văzut-o cu ochii mei, n-am aflat de la alţii.

Datorită numelui de botez, fără răspândire, adăugat la numele de familie, nici el cu o răspândire prea mare, mi-am dat seama, când l-am cunoscut, că omul venit de la New York, în 1946, era fiul Suzanei şi nepotul lui Ioniţă Stere. Când se făcuse vremea să meargă la şcoală, copilul se răzvrătise şi împotriva bunicului, şi a mamei, care îl scoteau pe cerdac, îmbrăcat în alb, ca un înger, să-l arate oamenilor veniţi în pelerinaj la casa lor, devenită loc de închinăciune, pentru iertarea păcatelor şi pentru

împlinirea dorinţelor. Băiatul rostea o binecuvântare, ticluită de popa Scovergă, apoi făcea semnul crucii asupra pelerinilor adunaţi în ogradă.

N-am ştiut nici odată cine era tatăl lui şi ce învăţătură avusese, n-am ştiut de Suzana decât că era frumoasă, dar nu prea deşteaptă; în schimb copilul dovedise, încă de la patru-cinci ani, o inteligenţă neobişnuită. Că ştia să citească şi să scrie înainte de a merge la şcoală n-ar fi mare lucru, s-au văzut alţii, învăţase singur abecedarul. De asemeni nu mă miră prea mult că făcea cu uşurinţă socotelile aritmetice, putând să adune, să scadă, să înmulţească şi să împartă numere de ordinul milionului, ceea ce nu erau în stare toţi cei trecuţi prin şcoala sătească, unde el nu ajunsese încă. Domnul Iunescu, învăţătorul, spunea despre el că avea o minte de geniu. „E darul lui Dumnezeu!” explica Suzana. Ioniţă Stere, bunicul, încuviinţa cu o hârâială scoasă din gât, căci la vremea aceea îl lovise calul cu copita, zdrobindu-i falca de jos şi laringele. Dar, deşi nu mai putea să pronunţe decât vorbe neînţelese şi arăta la faţă ca neoamenii, nu lipsea de lângă nepot, stătea în stânga lui când acesta binecuvânta lumea; Suzana stătea în dreapta.

Tot înainte de a merge la şcoală, copilul începuse să vorbească o limbă ciudată, care se născocise nu de mult timp şi se numea „esperanto”; era o limbă simplificată, uşor de învăţat, opera unor vizionari care sperau să devină universală, vorbită de toată omenirea, de toate culorile şi de pe toate continentele, ceea ce ar fi dus la o înţelegere din ce în ce mai bună între popoare, până la înfrăţirea mondială. În casa lui Ioniţă Stere ajunsese un manual simplu, dar complet pentru a învăţa esperanto, în zece lecţii. Asociaţia care propovăduia această limbă mesianică avea grijă ca manualul să ajungă la cât mai multă lume, îl răspândea în stânga şi-n dreapta, ca pe Biblie. Profesorii şi alţi intelectuali, de asemeni învăţătorii şi primarii din satele mai răsărite îl primeau prin poştă, urmând, dacă îl reţineau, să trimită expeditorului costul în timbre poştale; se obişnuia, era un sistem simplu de plată, bineînţeles nu la sume mai importante. Ioniţă Stere a păstrat manualul, dar sunt sigur că n-a trimis costul, de altfel derizoriu. Aşa s-a făcut că după câteva luni Miron vorbea de unul singur prin casă limba

esperanto. Deşi nu înţelegea o boabă, Suzana care se şmecherise, fără să fie mai deşteaptă decât înainte, l-a pus să traducă binecuvântarea popii Scovergă în limba lui păsărească, şi aşa s-o adreseze pelerinilor, ca să-i minuneze. Îndată a ieşit vorba că era limba vorbită în cer, aşa se înţelegea Dumnezeu cu sfinţii şi cu îngerii.

Am avut şi eu manualul, l-am cumpărat de la librărie, când eram în ultima clasă primară, şi-am început să învăţ esperanto. Toamna, o rupeam binişor, vorbeam şi eu singur, prin casă, ca Miron. A fost degeaba, când am ajuns la colegiul domnului Pretoreanu, n-am găsit pe nimeni să ducem o conversaţie; încetul cu încetul am uitat tot ce învăţasem; acum învăţam altele.

Cu tot interesul stârnit într-o vreme, limba esperanto n-a ajuns la izbânda sperată, deşi chiar numele ei însemna speranţă. Curând a fost dată uitării, poate o mai vorbeau fanaticii ei susţinători, la întâlnirile internaţionale, din ce în ce mai rare. În timpul războiului am cunoscut şi eu pe unul dintre aceştia, din ţara noastră, Eugen Relgis, un agitator umanist, publicist şi traducător, cunoscut peste hotare, până în America Latină, a cărei limbă, spaniola, fusese una din inspiratoarele limbii esperanto. Era un om încărunţit, paşnic şi trist, poate cu speranţele pierdute. Mi-a părut rău că nu mai ştiam nimic din ce învăţasem odată, ca să-i vorbesc în limba susţinută de el cu atâta credinţă, să-i spun măcar două cuvinte.

* * *

Iată ce se întâmplase cu Miron după ce eu plecasem la colegiul domnului Pretoreanu; tot atunci trebuia să-şi înceapă şi el şcoala sătească, dar cum să se amestece un copil trimis din cer cu copiii ţăranilor? se întreba Suzana, la fel cum se întreba Ioniţă Stere. Miron îi scoase din încurcătură, într-un fel cum nu s-ar fi aşteptat nimeni. În chiar duminica după care se deschidea şcoala, îl scoaseră pe cerdac să binecuvânteze pelerinii, vreo treizeci de credincioşi, adunaţi în ogradă. „Duceţi-vă şi vă căutaţi de treburi! li se adresă el, cu o hotărâre greu de a fi crezută la un copil de şapte ani, abia împliniţi de o lună. Nu m-a trimis nimeni din cer, să nu credeţi că sunt prost, ştiu şi eu cum vin copiii pe lume!” Mai mult nu izbuti să spună, fiindcă Suzana,

împietrită la primele lui vorbe, îşi veni în fire şi îi arse repede două palme, de faţă cu toată lumea, fără să ţină seama că aşa îi compromitea sfinţenia. Ioniţă Stere, la rândul lui, cât era el de beteag, îl buşi în uşa tindei, care se dădu de perete; trimisul cerului, în cămaşă albă, de înger, se prăbuşi pe duşumea, fără să plângă, fără să se vaiete, cu inima împăcată.

Cu toate că vestea despre desfinţirea lui se răspândise în tot judeţul, tot mai veneau din când în când pelerini, să primească binecuvântarea. Până să-i iasă în cale Suzana şi să-l oprească, Miron ieşea pe cerdac şi striga la ei: „Duceţi-vă dracului, proştilor!”

Viaţa lui de aici înainte, devenită laică, fu grea, îl oprimau toţi, nu doar acasă, ci şi la şcoală, copiii îi puneau piedică, îi scorneau porecle ruşinoase, îi mânjeau pupitrul cu tot felul de necurăţenii. Pe drum, aruncau cu pietre în el, de după garduri. Nici oamenii mari nu aveau o purtare mai frumoasă, îi adresau vorbe urâte: „Ce face, bă, mă-ta, sfânta fecioară?” Nu mă încumet să reproduc aici şi alte vorbe, încă mai deocheate.

Acasă, de bine de rău îi dădeau să mănânce, îl îmbrăcau cât de cât, să nu iasă vorba că n-au inimă, dar nu-i puneau gaz în lampă; seara Miron învăţa la lumina de-afară, cât era lună plină sau măcar jumătate; restul timpului repeta pe întuneric lecţiile învăţate mai înainte, la lumina zilei sau a amurgului. Mai greu îi venea iarna, când îl lăsau în frig, de îngheţa apa în găleată.

Viaţa lui fu mai uşoară după ce Suzana se mărită cu un om cumsecade, picher la calea ferată, care prinse dragoste de copil şi-l luă sub aripa lui ocrotitoare. El îl dădu să înveţe mai departe, după ce termină şcoala sătească, îl duse la oraş, îl înscrise la Şcoala elementară de comerţ, îi găsi gazdă, avu grijă să nu-i lipsească nici mâncarea, nici lemnele în sobă, nici gazul în lampă.

După un an Miron începu să câştige şi îl scuti în bună parte de cheltuială; altul ar fi pus banii bine, fără să-i pese de nimeni. Cum era bun socotitor, ţinea registrele câtorva negustori mai mărunţi şi cam neştiutori de carte, îl plăteau cu zgârcenie, un copil de doisprezece ani trebuia să fie mulţumit şi cu atâta. Şi era mulţumit, într-adevăr, lua banii fără să-i numere,

parcă ruşinându-se, spunea sărut-mâna şi fugea acasă, să-şi facă lecţiile. La şcoala comercială nu se învăţa nici o limbă străină. Limba cea mai răspândită atunci în societatea românească era franceza, urmată, dar departe în urmă, de germană. După ce terminase cu esperanto, care nu-i folosea la nimic, Miron se apucă să înveţe singur, cu manuale şi cu dicţionarul limba engleză, vorbită de prea puţină lume, în afara de englezii şi americanii veniţi cu afaceri Nu ştiu cum de optase pentru această limbă, cu pronunţia ei sucită, că unde scria „sare” se citea „piper”, după cum spunea o vorbă de glumă. În orice caz, fusese o inspiraţie bună, căci în curând îl ajută să-şi schimbe viitorul, mult mai bine decât sperase.

Era în clasa patra, ultima a Şcolii elementare de comerţ, după care cei buni la învăţătură puteau să urmeze şcoala superioară. Atunci, peste iarnă, se prăpădi în chip groaznic protectorul său picherul, mâncat de lupi într-o înserare cu viscol, când se întorcea de la pădure cu o sanie de lemne.

Vara, cu certificatul de absolvire în buzunar, Miron nu se mai întoarse acasă ci, luându-şi inima în dinţi, se duse la domnul Pretoreanu, să se roage de o slujbă. Demersul lui îmi aminteşte de Odor, deşi rămânea o mare diferenţă între unul şi altul, căci mobilurile lor erau total diferite, după cum diferit le era şi temperamentul, şi caracterul. Pe Miron îl caracteriza nu atât încrederea în el însuşi, cât în ideea de acţiune.

Cu memoria lui mefistofelică, domnul Pretoreanu îl ţinea minte pe Ioniţă Stere, de pe vremea când era primar în satul nostru. Respectul slugarnic pe care i-l arătase primarul i se părea cu totul sincer, e slăbiciunea oamenilor puternici de a crede că toată lumea îi adulează. Astfel, când Sobieski îi telefonă de la intrare că îl caută un tânăr, fiul cutăruia, conveni să-l primească, fără a vrea să ştie dinainte scopul vizitei.

În lungul vieţii am căpătat o mare silă de secretarii care, atunci când ceri o audienţă la un om cu funcţie importantă, te întreabă: „în ce chestiune?” Ştiu că aşa cere meseria, să-şi menajeze patronii, dar să fiu în locul unora dintre aceştia aş interzice un asemenea procedeu, mai bine să pierd eu timpul decât să fie hărţuit un om care mă caută cu o nevoie. Bineînţeles că principiul meu n-ar trebui aplicat şi în cazul solicitanţilor de

meserie, care însă pot fi recunoscuţi după felul cum intră pe uşă.

Atât de multe se schimbaseră în lume, între vizita lui Miron şi a lui Odor! Până şi eu, care nu sunt implicat în povestire, simt nostalgia vremii duse, chiar dacă în loc vine una mai bună. Fusese un război la mijloc, care lăsa deschisă calea unui al doilea; între ele am apucat o vreme de pace, nu la fel de bună pentru toată lumea. Pentru Odor a fost indiferentă, fiindcă el, trăind în abstracţiune, nu făcea deosebire între război şi pace. Miron era prea mic să poată judeca deosebirile, deşi le înregistrase. Pe el îl interesa în primul rând să-şi facă o situaţie independentă, privită cu atât mai materialist cu cât, în primii lui ani de viaţă, se săturase să fie o pasăre a cerului. El venea să ceară sprijinul domnului Pretoreanu, oferindu-i în schimb nu sufletul, ci ambiţia şi puterea de muncă. Nu se bizuia pe o şcoală elementară de comerţ, ci pe credinţa că ar reuşi la orice concurs unde s-ar cere bun simţ şi iniţiativă.

— Ce crezi că ai putea să faci, practic? îl întrebă domnul Pretoreanu.

— Orice, dacă mi se explică. Şi dacă nu mi se explică, pot învăţa şi singur. Cunosc limba esperanto.

Domnul Pretoreanu îl privi uimit, apoi îl puse la încercare, cunoştea şi el limba, o învăţase încă dinaintea războiului, fără să fie convins, dar admiţând că ar putea să capete o răspândire internaţională; pentru afacerile lui era indispensabil s-o cunoască. Spre deosebire de mine, care o uitasem, fiindcă nu-i găsisem folosinţa, el o ţinea minte; m-am convins cu timpul, că nu uita nimic din ce-i intra o dată în minte. După câteva minute de conversaţie, oarecum şcolărească, fiindcă nu vorbise niciodată cu cineva în esperanto, spuse:

— Să lăsăm asta; nu mai interesează pe nimeni.

Cele câteva minute simţise cum cobora la nivelul unui adolescent, absolvent a patru clase comerciale. În locul hainei de casă, vişinii, purta una, roşie, dar îi mutase nasturii de diamant de la cealaltă. Miron îşi închipui, la început, cum îmi închipuisem şi eu, ascultându-l pe Odor, că erau de sticlă. Însă, spre deosebire de noi, el se gândi îndată că domnul Pretoreanu, trebuind să se respecte, nu putea să poarte nimic ieftin; nasturii

nu puteau să fie decât pietre preţioase. Atunci îşi puse în gând ca într-o zi să aibă şi el o asemenea haină; acesta deveni, la şaisprezece ani, ţelul lui în viaţă.

La mulţi ani după război şi după moartea domnului Pretoreanu, după zborul în cosmos şi debarcarea pe lună, aflându-mă şi eu, târziu, în America, şi ajungând la Buffalo, în apropiere de cascada Niagarei, am vrut să-l văd pe Miron, care avea acolo o uzină de electromotoare şi de ustensile casnice, antrenate electric. Am telefonat de la hotel, mi-a răspuns, bineînţeles, secretara. „Sunt un compatriot, i-am spus, aş vrea să vorbesc cu domnul Miron Stere”. „În ce chestiune?” Am închis telefonul, vroisem să vorbesc, pur şi simplu, în nici o chestiune. Sau poate în subconştient mă gândeam să aflu dacă îşi făcuse o haină de casă cu nasturi de diamante. Aşa ceva nu puteam să-i destăinuiesc secretarei, deşi avea o voce plăcută şi poate era o fată frumoasă.

Când află că Miron, în afară de esperanto, vorbea limba engleză, domnul Pretoreanu avu o tresărire:

— Iată ce ar fi trebuit să-mi spui cum ai intrat pe uşă! Îmi place că ştii să te preţuieşti pe tine însuţi, îţi va fi de folos în viaţă; dar învaţă să simţi ce are mai mult nevoie omul din faţă; îţi va fi de un folos mult mai mare.

Şeful agenţiei de la New York era un american de origine transilvăneană, capabil şi energic, în care însă domnul Pretoreanu avea o încredere îndoielnică, fără să se bizuie pe ceva sigur. Miron, deşi abia un copilandru, i se părea potrivit să-l supravegheze, o dovedea privirea lui iscoditoare, inteligentă şi cinstită. Astfel că îi propuse pe loc să plece la New York, ca practicant în birourile agenţiei.

— Ai să-mi raportezi confidenţial, în fiecare lună sau mai frecvent dacă va fi cazul, despre tot ce se întâmplă acolo. Te previn că nu-i uşor, şi nu vei putea să te descurci repede; ştiu şi aştept cu încredere. Fii cinstit cu oricine vrei, dar în primul rând cu mine. Înainte de plecare îmi vei jura credinţă, în scris, e o regulă sacră. Şi vai de cine îşi calcă jurământul! E altă regulă!

Deşi nu ştia ca domnul Pretoreanu era încarnarea omenească a diavolului, că îşi punea uneori coadă şi coarne, Miron simţi emanaţia lui mefistofelică. Nu-i fu frică, i se părea

uşor să fie credincios cuiva, din moment ce nu avea alt angajament de credinţă.

9

De la Miron, când l-am întâlnit la înmormântarea domnului Pretoreanu, am aflat ce se întâmplase cu Ştefania şi Leonard, în America. În timp ce dirijabilul cobora încet spre pământ, în vuietul focului şi-n ţipetele mulţimii înghesuite în ungherul neincendiat încă, unde însă se simţea dogoarea flăcărilor, şi nu ştiau dacă vor scăpa cu viaţă, Leonard o ţinea strâns în braţe pe Ştefania, hotărât s-o apere cu trupul lui, fie măcar o secundă, căci poate acea ultimă câtime de timp, pentru ea ar fi fost salvatoare.

Ea nu era înspăimântată, îi vorbi calmă, apărându-şi obrazul de dogoare, cu mâinile înroşite.

— Acum pot să-ţi spun, ce nu ţi-aş fi spus nici odată, că te iubesc. Şi am să te iubesc toată viaţa!

Nu mă îndoiesc că era sinceră, dar în asemenea împrejurări dramatice sinceritatea devine o mare relativitate; legământul ei, deşi mă emoţionează, nu are acoperire; „toată viaţa” în împrejurările acelea, putea să aibă o durată foarte scurtă; cred că este o uşurare să o dai cuiva, chiar unui eschimos pe care îl vezi prima dată; numai cine a văzut într-adevăr moartea cu ochii şi pe deasupra a avut tăria să judece, are dreptul să-mi dea, sau să nu-mi dea dreptate. Ani mai târziu, această părere mi-a confirmat-o chiar Ştefania. Leonard nu apucă să-i răspundă, căci în clipa aceea dirijabilul atinse pământul şi o echipă de pompieri, cu scări şi topoare, se repeziră să spargă pereţii cabinei, să-i salveze pe supravieţuitori, în timp ce alte echipe cu tulumbele în mână vărsau valuri de apă peste corpul dirijabilului; osteneală zadarnică, în afară de şase oameni, nu se mai putea salva nimic; din „Hindemburg” nu rămase decât carcasa.

Dacă numărul celor salvaţi adunat cu al morţilor depăşeşte pe cel al locurilor destinate călătorilor, trebuie să spun că doi din aceştia se îmbarcaseră în mod excepţional, în ultima clipă, datorită unei telegrame trimisă de domnul Pretoreanu. Era el acţionar şi la societatea de navigaţie aeriana

transatlantică? Nu, dar heliumul necesar dirijabilelor îl furniza una din uzinele chimice de pe valea Rinului, asupra cărora avea o mare influenţă, cea care în timpul războiului fabricase iperita.

Ştefania şi Leonard nu aveau nevoie de ajutor sanitar, îi duseră totuşi la una din ambulanţe, să fie examinaţi, şocul putea să aibă urmări abia de aici înainte. Atunci îl văzură pe Miron, care venea fuga, cu placarda ridicată deasupra capului. Erau preveniţi, se duseră la el cu mâinile întinse.

— Bine aţi venit în ţara noastră! le ură el, cordial şi voios, de parcă n-ar fi văzut ce catastrofă se produsese sub ochii lui, şi atât de aproape că simţea dogoarea focului.

Adevărul este că trecuse şi el prin clipe de groază, nu ştia cum sa-i anunţe nenorocirea domnului Pretoreanu, căci nu spera să mai scape un om viu din mijlocul focului. Acum însă, dacă îi vedea salvaţi, nu-i mai păsa de ceilalţi. Nu era cinism, ci un simt al realităţii, întocmai ca al domnului Pretoreanu.

Cât priveşte urarea care le-o adresase; „fiţi bine veniţi în ţara noastră", spre a fi înţeleasă, trebuie să spun că la data aceea, Miron, rupt cu totul de trecutul său, devenise cetăţean al Americii, fapt care ii modificase psihologia şi felul de a privi viaţa; neschimbat însă rămăsese devotamentul lui pentru domnul Pretoreanu, dovadă că venise la înmormântare, când nu mai avea ce să câştige şi când nu-l silea nimeni.

— De-aici înainte, le mai spuse, el oaspeţilor, cu aceeaşi voioşie cordială, sunt la dispoziţia dumnevoastră cât veţi sta în America. Am primit dispoziţii, orice dorinţă a dumneavoastră va fi împlinită.

Ştefania îl privea curioasă, fără să-şi dea seama ce în fizionomia şi în comportarea lui îi atrăgea atenţia, trezindu-i o simpatie spontană. La data aceea Miron împlinise abia douăzeci şi doi de ani, dar avea siguranţa de sine a unui bărbat în toată firea, cu viaţa realizată. Aşa şi era, de altfel, în şapte ani, de când, adolescent încă, venise ca practicant la agenţia domnului Pretoreanu, ajunsese sub-director şi ascensiunea avea să fie la fel de rapidă. În ciuda comportării lui voluntare, de om matur, sigur pe faptele sale, avea o privire copilăroasă, datorită nu atât ochilor, de un albastru senin şi plin de lumină, ochi de heruvim, cât candorii ascunsă în suflet, deşi în aparenţă se lepădase de

ea, încă de la şapte ani, când îşi declarase independenţa spirituală cu o precocitate de care astăzi mă sperii. Un asemenea copil, la maturitate ar fi putut să devină un zbir, un schingiuitor sau poate chiar un ucigaş voluntar, printre atâţi alţii care au populat pământul în vremea noastră. E adevărat că avea o fire neînduplecată, şi că în hotărârea lui de a parveni nu a cruţat nici un adversar, dar fără să nedreptăţească pe vreunul; treptele urcate de el în viaţă n-au fost alcătuite din cadavrele celor care îi împiedicau trecerea; izbânda se datora neînduplecării pe care şi-o aplica în primul rând sie însuşi.

Această îndârjire nu i se citea pe faţa copilăroasă, un cap rotund, cu nasul delicat, puţin adus în sus, o bărbie rotundă, cu o gropiţă inocentă la mijloc. Părul blond, mătăsos, îi cădea întruna pe frunte, îl dădea la o parte cu mâna sau cu o mişcare a capului, altminteri ar fi trebuit să-l strângă sub o cordeluţă, ca fetiţele. Şi totuşi, fizionomia lui, atât de heruvimică, nu părea lipsită de virilitate; Ştefania îşi dădea seama, cu simţurile ei de femeie care însă adesea înşeală. Deşi frumuseţea lui senină o câştigase, nu se împăca deloc cu vârsta, n-avea decât trei ani mai mulţi că ea, şi încă mai puţin s-ar fi împăcat cu statura mijlocie, care nu putea s-o domine; ar fi făcut din el un paj, cuvântul nu-i aparţine, care să doarmă nu în patul ei, ci la uşă. Observase din prima clipă că Miron nu avea în picioare pantofi de crocodil, dar atunci prima oară constatarea aceasta nu o mai dezamăgi, gustul ei se schimba, asemenea pantofi îi trezeau acum dubii, începea să-şi dea seama că nu se potrivesc cu orice îmbrăcăminte, şi nici cu orice oră.

Miron era îmbrăcat ca pentru a doua jumătate a zilei, post meridian, cum continuă să se spună şi astăzi în America; începea să se însereze şi abia acum mergeau la masa de prânz, întârziată. Avea un costum de haine gri închis, ca blăniţa de şoarece, cu dunguliţe albastre; din buzunarul de la piept ieşea marginea unei batiste în culoarea dunguliţelor, iar deasupra, în butoniera reverului era pusă delicat o floare necunoscută, cu petale mari, albe, ca narcisele; probabil o floare americană.

Pantofii care începeau să se impună în gustul Ştefaniei erau de piele neagră, cu reflexe de oţel, poate datorită luminii de seară şi, oricât ar fi fost de uşori şi de flexibili, ceea ce nu era

greu să se vadă, păreau metalici, turnaţi pe picior sau scoşi de sub presă, fiindcă nu făceau nici o cută, ca ai morţilor din sicrie, după propria ei comparaţie, plastică dar cam macabră, la care n-aş subscrie. Ciorapii, negri cu dunguliţe albe, erau de o eleganţă stridentă, ceea ce nu e neapărat condamnabil, poate fi un stil al unei lumi nou-născute, plină de îndrăzneală şi fără prejudecată.

Când Miron care-i salutase, cu părul blond adus de vânt peste frunte, îşi puse pălăria pe cap, potrivind-o cu amândouă mâinile şi îndesând-o până în urechi, Ştefania văzu că era o gambetă neagră, cum purtau lăutarii din Colentina când mergeau la nunţi sau la petreceri, îmbrăcaţi în redingotă cu poale ca aripile de rândunică. Îi veni să râdă, mirată, observă însă că pălăria tare, atât de caraghioasă în capul ţiganilor, lui Miron, cu faţa lui copilăroasă, cu ochii albaştri şi cu zâmbetul de heruvim îi schimba total fizionomia, făcând din el un bărbat energic şi plin de eleganţă. Dar încă mai mult o impresionă cravata, poate şi ea stridentă, albă cu dunguliţe negre, culorile ciorapilor, inversate. Ştefania văzu în el o desăvârşire şi să nu fi fost de o statură prea mică, i-ar fi căzut pe loc în braţe, la mai puţin de o oră după ce îi declarase lui Leonard dragostea ei nepieritoare.

Drumul cu automobilul până la New York fu lung, trecură pe sub fluviul Hudson, apoi străbătură portul şi ieşiră pe bulevarde. Nu era o maşină americană, ci un Rolls-Royce negru, care părea că sfidează Cadilacurile şi Buickurile; pe celelalte nici nu le lua în seamă, iar Fordurile ai fi zis că nici nu mai există, oricât de multe ar fi fost la număr.

Conducea un om în veston roşu, ca al lui Garibaldi, şoferul domnului Pretoreanu. În spate, pe canapeaua confortabilă, şedeau Miron în stânga, Leonard în dreapta, iar Ştefania la mijloc.

— După încercările prin care aţi trecut, spuse primul, cred că un drink v-ar face bine.

Cu aceste cuvinte apăsă pe un buton de pe portieră, un mic bar pe rotiţe se desprinse automat de spătarul şoferului, veni până în faţa lor unde capacul se deschise singur, lăsând să

se vadă interiorul, îmbrăcat în oglinzi între care sclipeau pahare şi sticle, numai cristale.

— Ce doriţi, şampanie sau ceva tare?

Drink, în americană, înseamnă mai mult decât băutură, prin el se defineşte toată ceremonia degustării alcoolului, adunarea oamenilor, conversaţia, închinarea paharelor; este o noţiune socială.

Era ora opt şi jumătate seara, dar pentru mulţi oameni abia începea partea a doua a zilei, pentru unii abia prânzul, apoi distracţiile, dineul, spectacolele. Pe străzi ardeau toate luminile, oraşul părea un crater vulcanic în plină erupţie, şi deasupra lui, la peste trei sute cincizeci de metri înălţime, se rotea fasciculul strălucitor al farului din vârful celui mai înalt zgârie nori în vremea aceea, Empire State Building, construit de câţiva ani, parcă în semn de sfidare, tocmai în timpul marii crize, când America era gata să se prăbuşească.

În acea construcţie impozantă, la etajul al patruzeci şi treilea, se aflau birourile agenţiei al cărui subdirector devenise Miron. Existenţa ei o semnala o placă mică, de bronz lustruit, fixată într-o succesiune de firme, de la una din intrările buildingului: pe ea scria, cu litere turnate şi vopsite în negru mat: „M. Pretoreanu's Agency". N-o vedea nimeni şi nici nu era nevoie să fie văzută, reprezenta o simplă formalitate; cine avea afaceri cu agenţia ştia prea bine unde s-o găsească.

După ce merse în zig-zag pe străzi şi bulevarde, limuzina ajunse la hotelul Plaza, dincolo de care începea Central Park, o imensitate de spaţiu, cu topografia variabilă, lacuri, văi şi coline, cu vegetaţia naturală, pe alocuri sălbatică. O bună parte a nopţii Ştefania îl privi de la fereastră. Lacurile în lumina lunii i se păreau a fi apa Colentinei, le privea ca din grădina ei, decât că înălţimea era mai mare, etajul al patrulea. Obosită de drum, de spaima prin care trecuse, ameţită de băutură, de impresii şi de emoţie, nu-şi mai dădea seama unde se află. Leonard dormea în camera de alături; nu simţea dorinţa să doarmă alături de el, ceva în viaţa ei se schimbase miraculos şi brutal, era o ascensiune, dar dureroasă, fiinţa ei o respingea, fiindu-i străină şi neasimilabilă. Se afla într-unul din primele hoteluri din New York, pe atunci cred că nu exista nici Hilton, nici Americana. Şi

chiar azi, când ele există, vechiul Plaza, ca şi Waldorf Astoria, aflat nu prea departe, se bucură de un renume în creştere, în loc să scadă. Avea un apartament al ei, legat cu apartamentul lui Leonard, de alături şi nu dorea deloc să deschidă uşa dintre ele. Erau uşi de nuc roşu, cu feroneria de bronz, grea, cu ornamente bogate. Nu-şi mai lepădase pantofii la uşă, ca în casa doamnei Sola Diaconescu, îi aruncase în mijlocul camerei şi acum stătea la fereastră în picioarele goale care se afundau în covor până la glezne, ca în blana de tigru din salonul cântăreţei. Acolo se jucase soarta ei, o biată fată desculţă, devenită prinţesă, ca în basme, poate cu ajutorul focului care nimicise dirijabilul, ducând-o şi pe ea până aproape de moarte.

Plângea pe marginea ferestrei, îi era dor de casă, de viaţa ei lăsată acolo, de preşul pus pe prispă, de apa Colentinei, cu raţe şi nuferi. Printre lacrimi, Ştefania privi adânc şi îndelung în ea însăşi, îşi simţi privirea trecându-i prin inimă, ca un pumnal fierbinte. Îi era dor şi de Micu, dar într-un trecut care nu se mai putea întoarce. Se simţea mulţumită că îşi plătise o datorie, nu atât faţă de el, cât de ea însăşi. Umilinţa pe care ştia că bietul băiat o îndurase la primul lui recital, aplaudat de zece colegi şi încolo nebăgat în seamă, îi umplea inima de mânie pentru lumea doamnei Devoitine, care îi organizase fiică-sii un triumf de vedetă. Trebuia să le plătească, şi le plătise cu prisosinţă. Un an mai târziu, când Micu îşi dădea recitalul de încheiere a anului, fu programat, ca şi rândul trecut, înaintea domnişoarei Devoitine; de fapt era lucrătura Ştefaniei, care se duse la secretarul conservatorului, acasă, cu o căruţă încărcată de legume. Nu-l găsi, dar îi spuse nevestei ce rugăminte avea, şi cum nu era deloc greu sa fie îndeplinită, treaba se făcu aşa cum dorise; greu ar fi fost, ar fi fost imposibil fără o protecţie importanta să-l pună în partea a doua a programului, ceea ce aproba numai directorul, după criterii personale.

Aşa cum îşi bătea mintea de un an, în ziua recitalului, cu un ceas mai devreme, Ştefania umplu sala mică a Ateneului cu oameni aduşi din Obor şi din Colentina; o echipă de prieteni umblă din casă în casă, pe la cunoscuţi, să-i convingă; la familia lui Micu nu apelă, din mândrie, să facă propagandă, doar îi rugă să se îmbrace cu hainele lor cele mai frumoase. Intrarea era

liberă, se dădeau nişte invitaţii, de formă, nimeni nu venea cu ele, le lăsau acasă, aşa că oamenii Ştefaniei îşi ocupară locurile fără dificultate. Sosi şi ea, cu căruţa încărcată de flori, tot ce se găsise în Obor, sau la ţigănci, pe la colţurile străzilor.

Aşa apăru Ştefania la Ateneu, în rochie lungă de tafta albă, ca domnişoarele de familie bună, cu mănuşi albe până deasupra cotului, îngropată în flori şi mânând calul de pe capra căruţei, cu moş Chirnoagă-Turcalete alături, ca s-o ajute. Amândoi cărară florile în sală, făcură maldăre de unde puteau să ia snopi toţi invitaţii; pe urmă bătrânul se întoarse acasă cu căruţa goală.

O bună parte din acel public erau ţigani lăutari, se pricepeau la muzică, aşa că îl aplaudară pe violonist din toată inima, strigând „bravo”, ridicaţi în picioare. Micu nu socotea că era un triumf, se purtă cu modestie, chiar puţin stânjenit, fiindcă ştia de lucrătura Ştefaniei. Dar entuziasmul publicului era sincer, şi la sfârşit strigară bis! atât de insistent, aplaudând şi tropăind din picioare, încât trebui să se supună, şi cântă „Ciocârlia”, în afara programului. Pentru acest motiv fu cât pe ce să-l elimine, când nu mai avea decât un an să-şi ia diploma. Oameni mai cu cap în consiliul profesorilor, şi în primul rând propriul lui maestru, se împotriviră cu stăruinţă, unii chiar cu furie. Oricum, recitalul se terminase într-o furtună de aplauze şi urale.

Pentru Ştefania ar fi fost de ajuns, dacă n-ar fi avut de dat o lecţie celuilalt public, al doamnei Devoitine, care venise abia cu puţin mai înainte şi acum aştepta afară, cu buchete de flori în braţe. La pauză nici unul nu putu să intre, publicul Ştefaniei nu se ridica de pe scaune, nu se găsea măcar un loc în picioare, pe margine.

Găsind scena plină de flori, care află că aparţineau violonistului, şi văzând publicul necunoscut din sală, cu mâinile goale, domnişoara Devoitine renunţă să cânte, ieşi cu mâinile la ochi, plângând în hohote.

Micu fu trist toată seara.

— Eşti crudă! ii spuse Ştefaniei.

Atunci crezuse ea că dragostea i se stinsese. Când în curând plecase la Paris, nu avea regrete. Iar acum, privind pe

fereastra hotelului Piaza, îşi dădu seama că îi era dor de el, dar într-un trecut care nu se mai putea întoarce.

Dintre oameni, nu-i era dor de nimeni. Ba da, îi tresări inima, uimită, îi veni în minte Miron, cu ochii lui albaştri şi faţa de copil cuminte, cum îl văzuse toată seara, în faţa ei, la masă. De el îi era dor, aşa dintr-o dată, ar fi vrut să fie aici, nu aproape de ea, nu era destul de înalt să dorească un adăpost în umbra lui, ci să doarmă la uşă; ar fi vrut să-l audă scâncind, atunci s-ar fi dus să îngenuncheze lângă el şi să-l mângâie pe frunte, să-i dea la o parte părul blond şi dulce la atingere, ca mătasea porumbului. Iar el, cel mult să-i mângâie tălpile, da, era o dorinţă. Altă dorinţă nu avea; n-ar fi vrut să-l înrobească, dar nu din scrupule; la douăzeci şi trei de ani nenorocitul de el avea o nevastă! Se scuzase la sfârşitul mesei: „Trebuie să plec, mă aşteaptă nevasta!” Părea fericit şi mândru de sine, de parcă l-ar fi aşteptat o miss Americă. De ce nu venise cu ea? Nu cumva era bătrână şi urâtă şi o luase doar ca să se căpătuiască, fiind bogată?

După ce Miron îşi anunţă oaspeţii că trebuie să treacă pe acasă, unde îl aştepta nevasta, adaugă:

— Vă las să vă aranjaţi pentru masa de seară; peste un ceas vă aştept la ascensor, în holul hotelului.

— Dar abia ne-am ridicat de la masă! observă Ştefania.

— A fost prânzul, cam târziu, ce-i drept, din cauza dirijabilului. Acum urmează dineul, nu poate să lipsească!

Erau derutaţi, şi Ştefania şi Leonard, intrau prea de-a dreptul în viaţa americană, atât de haotică şi neegală, deşi avea, desigur, o ordine a ei, neînţeleasă europenilor, altfel o ţară nu putea să se nască în numai două secole de istorie. Dar lor li se părea straniu că unii oameni îşi începeau viaţa la cinci ante-meridian, iar alţii la unsprezece, şi o terminau târziu după miezul nopţii. Ca să nu mai spun că pentru cetăţenii din California soarele răsărea când începea să apună la New York; e greu să ai relaţii cu amândouă aceste puncte deodată. Deocamdată erau la New York, obosiţi şi miraţi că se apropia miezul nopţii şi lor abia li se aducea supa.

Ştirea nenorocirii provocase oarecare fierbere, dar acum părea uitată; treizeci şi patru de morţi nu însemna o catastrofă.

Şi apoi multora dirijabilul german, cel mai mare din lume, le trezea antipatia.

*

Nu cunosc hotelul Plaza decât pe dinafară, n-am intrat nici în hol, cu atât mai puţin la bar şi în restaurant, şi Miron, care mi-a povestit faptele, nu era să-mi descrie şi decorul. Voi trece deci peste el cu aproximaţie, ca şi peste cele două apartamente unite, al Ştefaniei şi al lui Leonard, de la etajul al patrulea; dar nu fiindcă m-aş teme de o greşeală, în cazul că aş merge până la amănunte; nimic nu este mai stereotip decât un hotel de lux, cu anexele lui, spre deosebire de o tavernă din cartierul de vest, care nu seamănă niciodată cu alta, decât prin clientela alcătuită totdeauna din tipuri suspecte.

În hol, frapante erau candelabrele şi rochiile femeilor; bărbaţii nu aveau cum să frapeze, fiind toţi îmbrăcaţi la fel, în smokinguri cu revere de mătase lucioasă, ca la operetă, şi cu plastroane albe, scrobite. Deşi n-am purtat niciodată această îmbrăcăminte stânjenitoare, recunosc că privită în masă crea o atmosferă civilizată; nu mă contopeam cu ea, îmi făcea însă plăcere să constat că există; ca un tablou de Rembrandt, adus la stilul vremii şi luminat puternic, să disparā atmosfera lui sumbră.

Şi Miron îmbrăcase smokingul, de aceea se dusese acasă. Şedea într-un fotoliu de catifea ruginie, de unde vedea lifturile, cu mecanica modernizată, dar cu uşile somptuoase de altădată, alcătuite din bare de bronz şi cristal cu faţete, care descompuneau lumina în culorile spectrului; un detaliu infim, dar feeric. Pe genunchi Miron ţinea o cutie de celofan, cu o orhidee roşie, una singură, lăsând astfel să i se vadă nestânjenit desenul, sugestiv până aproape de indecenţă; de obicei oamenii nu-şi dau seama, fiindcă nu privesc bine, şi-apoi sunt educaţi să vadă într-o floare numai puritate; dar natura are şi ea micii ei monştri.

Tresări când îi văzu în uşa liftului; era o pereche frapantă, amândoi supli, cu mişcări naturale, semănând unul cu altul de parcă ar fi fost frate şi soră; însă ceea ce atrăgea în primul rând privirile era îmbrăcămintea lor ţipător de nepotrivită cu locul şi ora. Leonard avea haine de stradă, gri-fer, din fericire o culoare

ceva mai închisă, altfel poate majordomul l-ar fi oprit, cu politeţe, în uşa restaurantului. Îl salvau, în parte, cămaşa albă, cu cravată bleumarin şi pantofii negri, care la început îi făcuseră Ştefaniei o impresie neplăcută.

Ea, la rândul ei, purta o rochie de jerseu bej, strânsă pe trup, bine lucrată, potrivită însă mai degrabă în călătorie, pe un transatlantic sau într-un tren de lux, nu la o reuniune selectă, de seară. Avea părul necoafat, ca după o călătorie aventuroasă, spre a evita cuvântul tragic; însă chiar după ce mergea la coafor, pieptănătura ei trebuia să lase impresia de dezordine, acesta îi era stilul, de când taică-su îi tăiase părul cu foarfecă. Apoi, un păr lung, cum purtase mai înainte, i-ar fi acoperit omoplaţii, parcă fără oase, însuşire rar întâlnită, căci nu se ghiceau nici chiar sub rochia bine mulată. Cu totul din întâmplare îşi pusese ciorapi negri, nu era un rafinament, deşi în timpul cât stătuse la Paris ar fi putut să şi-l însuşească; dar în tot acel timp o preocupase altceva, făcând-o să uite aproape cu totul de înfăţişarea ei fizică. În schimb natura nu i se pierduse, era vie fără ştiinţa ei, şi izbucni dintr-o dată când se văzu în mijlocul unei mulţimi strălucitoare, îmbrăcată cu rafinament şi artă; deşi o uluiau, femeile, coafate, fardate, sclipind de podoabe nu o intimidau, nu se simţea mai prejos decât ele, fiindcă simţea în sufletul ei o forţă pe care altele nu puteau s-o aibă.

La Paris, locuiseră tot timpul în acelaşi hotel modest de pe strada Gay Lussac, fără lift, având în micul hol de jos numai două fotolii; într-unul din ele noaptea dormea portarul. Mâncau prin restaurante ieftine, prin bistrouri sau cafenele; uneori îşi luau mâncare în cameră, le revenea mult mai convenabil. Bursa acordată de domnul Pretoreanu era modestă, n-aveau un ghid, Leonard o administra singur.

După atmosfera aceea, în care toate i se păreau naturale şi nu meschine, întâlnirea cu lumea hotelului Plaza nu o şoca, i se părea de asemenea naturală; mi-am explicat starea ei prin aceea că îi lipsea simţul abisului în societate; pentru ea, de când întâlnise un prinţ la piaţă, toate înălţimile erau egale.

Dacă în prima clipă pe Miron îl izbise îmbrăcămintea lor, acum o privea hipnotizat pe Ştefania, cum înainta spre el nu cu

un mers de regină, aşa am fost tentat să spun în prima clipa, ceea ce era şi inexact, şi naiv căci, mai mult decât atâta, avea un mers de om liber, neînrobit încă de nici o societate şi de nici o civilizaţie. Deşi în pantofi cu tocuri înalte, pe care îi ignora cu naturaleţe, avea mişcările din grădina ei, unde umbla în picioarele goale.

Miron o privea cu ochii mari, de parcă nu o mai văzuse înainte, şi poate chiar aşa era, poate o vedea abia acum de-a binelea, descoperind-o pe cea adevărată. Apariţia ei, dacă nu îi făcea chiar frică, îi tulbura ochii şi-i trezea simţăminte puritane. Picioarele în ciorapi negri, prelungi şi neostenite de nici o corvoadă citadină, coapsele desenate limpede sub ţesătura care se mula pe ele până la impresia că erau nude, la fel şoldurile, talia şi mai ales sânii, atestatul cel mai vizibil şi mai concludent al structurii ei cu adevărat şi pe deplin feminine, îl scoteau atât de complet de sub controlul raţiunii, încât Miron nu mai ştiu ce face şi în timp ce continua s-o privească, iar ea devenea tot mai fascinantă, îi întinse floarea lui Leonard, bâjbâind, acesta fiind în afara privirii lui, acum concentrate în altă direcţie.

Abia la masă se dezmetici, îl văzu pe Leonard încurcat, ţinând în mână cutia de celofan cu orhideea roşie, neştiind ce să facă. Atunci Miron, prin comparaţie cu unul şi mai zăpăcit decât el, îşi recapătă sângele rece, şi izbuti să-şi regăsească locul lui firesc între cei doi care îi erau daţi în grijă. Îi luă cutia transparentă din mână, scoase floarea şi i-o întinse Ştefaniei. Ea o privi mirată, vedea prima oară o orhidee, i se părea urâtă, dar avea o emanaţie tulburătoare. Ezită numai o clipă, neştiind unde s-o pună, într-un pahar, sau pe faţa de masă. Să şi-o prindă la ureche, aşa cum făceau fetele din Colentina, era prea mare. Pe urmă îi veni ideea cea mai bună, şi-o prinse la piept, deasupra inimii: orhideea începu să pulseze, ca şi cum în celulele ei seva ar fi fost reactivată; era în orice caz o contopire cu inima care bătea dedesubt, făcând să palpite sânul, odată cu floarea.

Miron observă că Ştefania nu purta nici o bijuterie, dar acum, cu o floare roşie pusă deasupra inimii părea mai împodobită decât femeile de la mesele celelalte, pline de inele, coliere, pandantive şi diademe. Privirile acestora, la început nedumerite de apariţia ei, cu o rochie atât de nepotrivită,

deveniră intrigate; bărbaţii nu îndrăzneau să se uite la ea de-a dreptul. Fascinaţi fără disimulare erau chelnerii şi celălalt personal, chiar cei care serveau la mesele vecine. Miron nu putea s-o ignore, era dator să-i vorbească, însă pe măsură ce se simţea mai subjugat, îi creştea puritanismul, acceptat abia acum, după ce mai înainte îl dezaprobase.

Fură primii care se ridicară de la masă într-o pauză a orchestrei. Ştefania nu vedea prima oară oameni mâncând şi conversând în sunetele muzicii; ştia mai ales care era rolul lăutarilor ei din Colentina, la nunţi şi la petreceri. Dar lăsându-i la o parte pe acei bieţi oameni slugarnici, cărora chefliii le lipeau drept răsplată o hârtie de-o sută în frunte, erau alţii, artişti cu renume, care nu se dădeau în lături să cânte în restaurante, acompaniind clinchetul paharelor, zgomotul tacâmurilor şi glasurile oamenilor, nu totdeauna reţinute. Trăieşte în zilele noastre un cântăreţ cunoscut în toată lumea unde există patefon, radio şi televiziune. Glasul şi zâmbetul lui recunosc că sunt cuceritoare.

Îmi pare rău că o femeie care nu s-a sfiit să-mi mărturisească slăbiciunea pentru el n-a avut ocazia să facă şi experienţa; sunt sigur că ar fi avut o mare dezamăgire, de la început, când şi-ar fi văzut idolul dezbrăcat, cu picioarele atât de crăcănate că putea trece iepurele printre ele. În noaptea de Anul nou, când îmi scriam cartea în singurătate, acel om cânta la hotelul Plaza din New York, tocmit să vină tocmai din Europa, şi primea drept plată nu mai puţin decât un sfert dintr-un milion de dolari, pentru câteva ceasuri cât ţinea serbarea revelionului. N-am de ce să-l invidiez, lipsindu-mi şi glasul şi dorinţa să cânt în public, şi nu mă asemuiesc cu el prin nici o aspiraţie. Ştefania se jurase să nu cânte niciodată în faţa unor oameni care mestecă; de aceea mi-e drag să-i povestesc viaţa, iar dacă n-aş fi socotit că n-am dreptul, mi-ar fi fost şi ea dragă.

Leonard avea ceva de vorbit cu Miron, de aceea, după ce o conduseră pe Ştefania la lift, rămaseră în hol, aşezaţi în fotolii. Deşi mai tânăr, Miron, pe deplin dedat cu viaţa Americii, era liber în gesturi şi sigur pe sine, mai alea dacă lipsea Ştefania, pe când Leonard părea un biet provincial, rătăcit într-o metropolă care îl aiurea până la pierderea echilibrului.

— De ce suntem aici ştii, desigur te-a înştiinţat domnul Pretoreanu, începu el, stânjenit şi îngrijorat în aceeaşi măsură. În schimb, eu nu ştiu de ce bursă dispunem. Cred că hotelul este din cele mai scumpe, va trebui să căutăm altul sau un mic apartament mobilat. La Paris nu ne-am putut permite decât o viaţă foarte modestă.

Miron îl linişti, cu un uşor zâmbet de superioritate; nu era în firea lui să-şi dea aere, dar aşa se întâmplă totdeauna cu cei care trăiesc în umbra unui om puternic, îşi arogă involuntar ceva din superioritatea acestuia.

— Situaţia domnului Pretoreanu la Paris este cu totul alta decât la New York. Aici bursa dumneavoastră nu are o limită în ceea ce priveşte nevoile rezonabile. Sunt într-adevăr de părere să vă caut un apartament mobilat, dar nu fiindcă hotelul Piaza ar fi o cheltuială nerezonabilă, ci doar ca să aveţi o viaţă mai liniştită şi mai independentă. Un hotel e doar un loc de trecere, nu poate fi o locuinţă permanentă decât pentru oameni fără simţul căminului, în rest, nu trebuie să renunţaţi la nici una din nevoile şi din dorinţele dumneavoastră. Veţi avea un valet, o subretă şi o bucătăreasă, şi bineînţeles o maşină la dispoziţie.

Fiindcă Leonard făcea ochii mari, Miron adăugă:

— Nu uita, că aici sunteţi în America!

Mi-am adus aminte ce viaţă grea dusese Odor la Paris, înaintea războiului. Domnul Pretoreanu, care convenise să-l ajute, îi dăduse o anumită sumă, n-am aflat cât anume, în orice caz destul de modestă, ca să nu spun meschină. Credeam că din zgârcenie, iar acum înţelegeam altceva. La Paris nu avea o agenţie, fiindcă nu făcea nici un fel de afaceri cu Franţa. Între ţările europene, simpatia lui mergea spre Germania, cu al cărui împărat, Wilhelm al doilea, avea nu doar afinităţi spirituale, ci chiar o asemănare fizică, la fel cum avea cu Bismarck, făcuţi parcă toţi trei din aceeaşi plămadă. Cu toate acestea, susţinuse mai mult ca oricine alianţa cu Franţa, deşi în timpul neutralităţii noastre soldaţii ei muriseră de iperita fabricată în uzinele chimice de pe Valea Rinului, controlate de el, în cea mai mare măsură. Ca totdeauna când nu-mi pot explica gesturile lui, nu-mi rămâne să spun decât că era un om, pe cât de mefistofelic, pe atât de paradoxal, ca să nu caut şi alte cuvinte.

10

Era abia luna mai a anului 1937; după două luni şcolile intrau în vacanţă, iar viaţa la New York, în iulie şi august devenea greu suportabilă, din cauza căldurilor toride şi a umidităţii; oceanul, vaporizat, revărsa asupra oraşului o boare fierbinte care stânjenea respiraţia. Coardele vocale sufereau, cântăreţii de la operă plecau în vacanţă.

Miron le propuse, Ştefaniei şi lui Leonard, să aştepte venirea toamnei; până atunci puteau să se familiarizeze cu limba şi să cunoască puţin viaţa americană. Nevoit să rămână la New York, când veniră căldurile le dădu drept ghid pe unul din funcţionarii agenţiei, şi îi trimise într-o călătorie de două luni, prin nordul Americii, de la un ocean la altul, unde clima era mai uşor suportabilă. Îi pot urmări cu mintea, fiindcă decenii mai târziu am făcut şi eu acelaşi drum; deşi circumstanţele erau cu totul deosebite, ei nu se puteau întoarce cu alte impresii decât ale mele. Dar această călătorie nu mă interesează câtuşi de puţin, aş fi vrut să aflu cât mai multe detalii, ce-au făcut din septembrie înainte, când au revenit la New York. Miron nu mi-a povestit decât că a găsit foarte greu o profesoară pentru Ştefania; cu tot timpul de adaptare, era ceva nepotrivit între spiritul ei şi spiritul locului. Nu i se întâmpla numai ei, am aflat şi de alţii care s-au întors dezamăgiţi, fără să fi găsit lâna de aur.

Atunci de ce se duceau oamenii în America? … Fiindcă lumea aceasta nouă era o făgăduială, cum a rămas până astăzi. Dar nu dădea nimic pe gratis, ea cerea solicitanţilor o muncă istovitoare, în continuă concurenţă cu alţii care aveau ţeluri comune, şi, în afară de un efort continuu, cerea îndrăzneală. În toate domeniile de activitate omenească, inclusiv politica şi războiul, în artă ca şi în competiţii sportive, până şi în propovăduirea unei religii, îndrăzneala stă la baza succesului. Cine prin temperament şi prin educaţie nu poate adopta un asemenea stil de viaţă, oamenii care n-o iau înaintea altora la coadă, socotind că aşa ar încălca însăşi ideea de dreptate şi egalitate universală, sunt sortiţi să rămână în urmă sau chiar să dispară. Dacă unii reuşesc totuşi, deşi îşi păstrează modestia până la urmă, înseamnă că au în ei forţe atât de puternice, încât

însăşi natura trece de partea lor şi le deschide drumul printre ceilalţi.

Ştefania făcea parte dintr-o a treia categorie, ea nu avea simţul competiţiei, ignora ideea de concurenţă, pentru motivul că, fără să ştie, era unică; nimeni nu putea s-o urmeze, drumul ei semăna cu o autostradă, fără încrucişări şi semafoare roşii. Dacă pe lângă zodiacurile cunoscute ar exista unul al culorilor, ea s-ar situa sub semnul celei verzi, simbolul căii libere. Nici o profesoară şi nici un profesor de la New York nu o acceptară; vocea ei, cu registrul extins peste limitele normale li se părea atât de nefirească, încât socoteau că nu putea fi educată; nu ştiu dacă în realitate nu le făcea frică, arătându-le propriile lor limite. Ştefaniei, părerea lor îi era indiferentă. Miron însă, fiind răspunzător de viitorul ei, trebuia să persevereze.

După mai multe insuccese, se mulţumi cu o profesoară bătrână, originară din România, care îşi uitase limba, după cum uitase timpul când cântase la operă. Apoi nu fusese mai mult decât coristă, poate făcea parte din categoria oamenilor fără îndrăzneală, sortiţi eşecului în America. Totuşi, angajamentul ei la Metropolitan House era un titlu. Fusese frumoasă, un ochi priceput îşi dădea seama, la douăzeci de ani, când venise la New York se măritase cu directorul unei mici bănci de pe bulevardul al treilea, domnul Peterson, care îi lăsase moştenire una din acele case privilegiate din inima Manhattanului, cu un singur etaj şi având chiar o curte destul de spaţioasă, între zgârie norii moderaţi, cu douăzeci sau treizeci de etaje de pe strada 42, în apropierea sediului de astăzi al Naţiunilor Unite. Numele românesc al doamnei fusese Algeorge. Societăţi de construcţie îi ofereau sute de mii de dolari plus alte avantaje, să le cedeze locul pentru a construi un building. Refuză, fiindcă avea în curte o cultură de cactuşi, la care nu voia să renunţe; pentru ea ziua când aceste plante stranii înfloreau, la un an unele, altele la cinci sau la zece, era un prilej de exaltare. Dar nu mă pot opri la viaţa şi la pasiunile ei, deşi ar avea de ce să fie descrise; acum mă interesează Ştefania, pentru ea l-am lăsat în umbră chiar şi pe Leonard, deşi rolul lui în povestire nu-i neglijabil.

Singura faptă a doamnei, (acum îşi spunea din nou Algeorge, deşi oficial se numea încă Peterson,) pe care nu mă

îndur s-o las deoparte, este că salvase un cal bolnav, pe cale să-şi dea duhul în faţa casei. Acestea se întâmplau cu aproape zece ani înainte de venirea Ştefaniei acolo. Într-un orăşel de provincie o asemenea întâmplare ar fi atras atenţia întregii populaţii; într-o metropolă cu cinci milioane de locuitori pe vremea aceea, n-o luară în seamă nici măcar vecinii, mii sau zeci de mii la număr; într-o asemenea aglomeraţie şi-n trepidaţia celui mai mare oraş din lume, nimeni nu are timp şi nici interes pentru faptele vecinului, chiar când acesta locuieşte într-o casă invidiată de multă lume.

Ciudat mi se pare cum nimerise acel cal bolnav în mijlocul oraşului; de unde fugise, cine îl abandonase? Într-o dimineaţă de la sfârşitul lui februarie, când venea primăvara, doamna Algeorge îl găsi dimineaţa, întins pe trotuar, în faţa porţii; căzuse acolo din întâmplare sau poate alesese locul, fiindcă printre zăbrelele gardului, înconjurând plantaţia de cactuşi, se zărea o mică peluză cu iarba verde, o veche nostalgie a lui, pe care pavajul şi asfaltul nu i-o puteau scoate din suflet. Când auzi deschizându-se poarta, scoase un suspin trist, nemaiputând să necheze şi îşi îndreptă spre stăpâna casei o privire plină de langoare şi de tristeţe.

Aş vrea ca fiecare din cititorii cărţii, sau măcar cei care sunt înclinaţi spre meditaţie, să se gândească, ţinând seama de toate circumstanţele, ce-ar fi făcut într-o asemenea situaţie. Ce putea face în mijlocul unui oraş ca New York, la ora când începea trepidaţia? Şi-ar fi abandonat programul, ar fi renunţat să meargă la slujbă? Sau ar fi chemat un poliţist, să anunţe serviciul de ecarisaj, care avea datoria să degajeze trotuarul? Aceasta era soluţia cea mai simplă şi poate cea mai firească.

Doamna Algeorge îngenunche, de parcă i s-ar fi tăiat picioarele, la căpătâiul bietului animal, îl mângâie neîndemânatică de-a lungul maxilarelor descărnate, uitându-se în ochii lui înlăcrimaţi, şi ochii ei lăcrimară; spun prima oară dar ştiu din copilărie că sunt animale, în afară de căprioară, care lăcrimează întocmai ca oamenii.

— Dragul meu, ce te doare?

Nici nu-şi dădea seama că îi vorbea româneşte, limbă uitată în decenii. Avusese un cal în curte când era mică? Nu mai ţinea minte.

Câţiva oameni se adunaseră în jur; abia acum, când vedeau o femeie bătrână la capul lui, îşi dădeau seama de starea jalnică a animalului. Mila nu-i greu să se nască în sufletul oamenilor, trebuie doar să audă o chemare. Veni întâi băcanul din colţ, apoi un vânzător de alune care îşi abandonă taraba, un gunoier şi un şofer de taximetru, care opri alături.

— Ce vreţi să faceţi, doamnă? întrebară, gata s-o ajute.

— Să-l duc la spital, nu mă lăsaţi singură.

Nu o părăsiră. Şoferul plecă şi în câteva minute se întoarse cu o camionetă. Scoaseră oblonul lateral şi făcură din el o rampă. Băcanul îşi chemă asociatul şi doi vânzători din prăvălie, cărora li se mai alăturară câţiva oameni de pe stradă şi cu toţii, împingând din greu, izbutiră să urce animalul, neputincios şi supus, pe platforma camionetei.

Această întâmplare, cu totul inedită, căpătă oarecare răsunet datorită ziarelor, deşi nu duceau lipsă de subiecte mai importante; tocmai atunci se vesteau vremuri grele pentru America, se apropia marea criză de la sfârşitul deceniului al treilea. Ca rezultat, calul se bucură la spital de o îngrijire nu mai puţin atentă decât s-ar fi cuvenit, în lumea oamenilor, unui magnat al finanţelor, chiar lui Rockefeler însuşi. Nu s-a putut afla de unde fugise, sau cine îl abandonase, ceea ce ar fi fost o faptă mârşavă. Medicii nu şi-au explicat cum căzuse în acea stare de anemie avansată, căreia se datora istovirea, căci nu-i descoperiră altă boală, şi nici nu-l ajunsese bătrâneţea. Poate suferise peste iarnă, din neglijenţa stăpânului, plecat să zicem în Florida, la căldură, uitând de el, deşi greu aş înţelege o asemenea faptă abominabilă, după mine echivalentă cu o crimă; sau poate îl lăsase în grija unui grăjdar fără inimă; sau poate grăjdarul, om singur, căzuse la pat şi acum zăcea el însuşi într-un spital, nu mai puţin slăbit decât calul.

Dacă un asemenea om a existat, n-am avut cum să aflu, marea criză se declanşase între timp, era prin anii ‘30, ‘31, când se construia fenomenalul Empire State Building, în vreme ce America se zgâlţâia din temelie. Şi iată, abia acum îmi vine în

minte, calul putea să fie o victimă a crizei, poate stăpână-su nu era în Florida, ci se aruncase de la ultimul etaj al unui zgârie-nori, cum se aruncau atâţia nenorocoşi, ruinaţi peste noapte.

La sfârşitul lui mai, ultima lună de primăvară, când atmosfera la New York era încă plăcută, şi Roosevelt, la Casa Albă din Washington, înconjurat de consilierii săi punea la cale faimosul New Deal care avea să scoată America din criză, calul, înzdrăvenit, se întorcea în locul unde căzuse, pe strada 42, la casa doamnei Algeorge. Aceasta îl ducea de căpăstru, mândră ca o walkirie descălecată, şi mulţimea de pe bulevarde îi făcea o mişcătoare manifestaţie de simpatie. Fete şi băieţi ieşiţi de la şcoală, din biblioteci sau de la Universitate, de-a lungul întregului drum, de la spital până în strada 42, împodobeau grumazul calului cu ghirlande de flori, apoi intrau în cortegiul care se forma în spate, nu doar din tineret, căci la această sărbătorire se asocia tot felul de lume. Deşi încă în plină criză, oamenii parcă uitaseră grijile. Sigur că proporţiile erau altele, dar în mic, mersul triumfal al calului, printre buildingurile înalte, îmi amintea primirea delirantă făcută la New York, cu trei ani înainte, lui Lindberg, care traversase Atlanticul cu avionul, singur, într-un zbor fără escală.

Doamna Algeorge construise între timp un grajd civilizat în fundul curţii, hotărâtă să păstreze calul şi să-l îngrijească până la sfârşitul lui, sau al ei, pentru acest caz având grijă să lase dispoziţii testamentare, care să-i asigure viitorul. Dacă fostul stăpân s-ar fi trezit în ceasul al treisprezecelea şi ar fi venit să-l reclame, nu l-ar fi dat, iar în caz de judecată ar fi ştiut ce să spună, ca reclamantul să plece acoperit de ruşine. Nu avu însă nici o neplăcere, dimpotrivă, numai bucurii care o făcură fericită la bătrâneţe. Saci de ovăz soseau de la donatori, medicii veterinari de la spital veneau din propria lor iniţiativă şi refuzând orice onorariu, să constate cum îi mergea calului, dar poate era numai un pretext, cred că în realitate se legaseră de el şi îi simţeau lipsa. Împotriva indiferenţei presupuse de mine, vecinii din buildingurile apropiate, în mijlocul vieţii trepidante a cartierului, se opreau la gard, şi era o binefacere pentru ei să vadă cum calul păştea pe mica peluză sau cum doamna Algeorge îl ţesăla în uşa grajdului şi îi împletea coama.

După ce se întorsese refăcut de la spital, calul era o mândreţe a rasei, argintiu la culoare, de unde în starea lui jalnică de la început, murdar şi neţesălat părea scos din cenuşă. Am o fotografie a lui şi mărturisesc că un asemenea exemplar nu mai văzusem, nici chiar între cei pur-sânge. Particularitatea frapantă era că pe fondul argintiu coama şi coada erau negre, legate între ele, tot lungul spinării, de o dâră uşor şerpuită, de aceeaşi culoare închisă. Dar şi mai minunat, de la greabăn porneau în trei linii uşor convergente o înşiruire de romburi negre, parcă pictate, care coborau pe picioarele din faţă, micşorându-se treptat şi apropiindu-se între ele, până dispăreau, contopite, în dreptul genunchilor. Era o podoabă nemaiîntâlnită, iar calul, cu totul al lui mi se părea o minune a naturii. Oamenii care se opreau la gard, să-l privească, aveau de ce să se bucure şi pe urmă toată ziua li se părea mai frumoasă, deşi criza bântuia încă.

* * *

Datorită acestui cal ajunse Miron s-o cunoască pe doamna Algeorge; fusese şi el unul din cei care se opreau la gard, să privească în curte. Era uimit şi de faptul în sine, că exista un asemenea animal în inima Manhattanului, dar şi mai mult îl miră să audă că doamna bătrână din curte îi vorbea calului cu vorbe din limba română. Intrigat, deschise portiţa…

Nu, doamna Algeorge nu mai vorbea româneşte, uitase în deceniile cât trăise în America.

Se spune că oamenii transplantaţi între străini a căror vorbire le-a devenit proprie, pe patul de moarte se pomenesc, fără voie, spunându-şi ultimele gânduri în limba lor maternă, reînviată prin minune pentru o ultimă licărire de viaţă. Se poate să fie aşa, dar n-am avut exemple.

Doamna Algeorge nu înţelese nimic când Miron i se adresă în româneşte.

— Dar v-am auzit vorbind adineauri, doamnă!

— Nu, vi s-a părut, domnule!

Era sinceră; înconjurată de oameni a căror limbă o vorbea din tinereţe, nu-şi dădea seama că se adresa calului cu vorbe uitate, fiindcă el trezea în subconştientul ei o relaţie veche, din copilărie şi adolescenţă, când probabil avusese cai în curte. În

America vorbea tot timpul cu oamenii, niciodată cu caii. Primul pe care îl vedea, prăbuşit în poartă, şi căruia simţea nevoia să se adreseze, trezise în ea reminiscenţe ale limbii ei de altădată; calul era o amintire crepusculară, suficientă să-i readucă în memorie, fără ştiinţa ei conştientă, câteva din vorbele de multă vreme uitate.

Acel cal era o predestinare; datorită lui ajunse Ştefania la doamna Algeorge. La stăruinţa lui Miron, care nu găsise altă soluţie, aceasta conveni să-i dea lecţii de canto, şi mai mult decât atâta, să-i închirieze etajul. La început, când se apropia de casă Ştefania fu dezamăgită; pentru ea, convertită, deşi cu oarecare temeri la stilul oraşului, o locuinţă patriarhală între zgârie-norii din Manhattan i se părea c-o trimite înapoi, într-o lume provincială, anchilozată. Însă cum văzu calul păscând iarba din curte, în sufletul ei se petrecu o mutaţie bruscă, o întoarcere la vremea regretată, în secret, când umbla în picioarele goale prin grădină şi mergea cu căruţa la piaţă să vândă legume. Ignorându-i pe ceilalţi, Miron şi Leonard, care o conduceau, se repezi în curte şi se agăţă de grumazul calului, ca de un prieten regăsit, mângâindu-l, sărutându-l şi spunându-i cuvinte de dragoste.

— Cum îl cheamă? întrebă, fără să-i dea drumul din braţe.

Era pe cât de ciudat pe atât de evident că doamna Algeorge nu înţelegea. Miron traduse; ea făcu ochii mari, mirată:

— Este calul meu şi n-am altul. Să fi fost doi, sigur că ar fi trebuit să dau fiecăruia câte un nume, dar aşa, de ce ar fi nevoie? Este calul meu, unu, n-am altul. Îl iubesc foarte tare!

Aceste cuvinte câştigară sufletul Ştefaniei. Se duse şi sărută mâna doamnei Algeorge. Aceasta nu era mai puţin câştigată; o cuprinse în braţe şi o sărută pe frunte, cum ar fi binecuvântat-o.

— Doamnă, se rugă Ştefania, îngăduiţi-mi să-i dau eu un nume. Am avut un cal la mine acasă, uneori mi-e dor de el, mă doare inima. Pot să-i spun Micu?

Oare n-o durea inima mai mult după lăutarul ei din Colentina? Nu mai ştia nimic de el, unde se angajase. Dacă intra

într-o orchestră simfonică, s-ar fi putut ca într-o zi să facă un turneu în America.

Leonard interveni, dar nu din gelozie; pentru el Micu încetase să existe din ziua când stătuse cu Ştefania pe prispă şi-i examinase tălpile arcuite şi călcâiele netede, cu pielea roză.

— Mai bine să-i spunem Marin.

Se gândea la domnul Pretoreanu, şi nu în derâdere, ci cu admiraţie. Căci dacă l-ar fi pus în regnul cailor, era sigur că ar fi câştigat toate cursele de obstacole, ca primul pursânge din lume.

Marin rămase numele calului.

* * *

Odată cu venirea toamnei când la New York reînvie mişcarea artistică, Leonard se înscrise într-o asociaţie de compozitori care cultivau o muzică ultra modernă, deşi curentul predecesor, mult mai moderat, încă nu ajunsese să se impună; era o şcoală extravagantă, care într-un fel anunţa curentul hippy, necunoscut încă; doctrina ei consta în negarea tuturor câştigurilor obţinute de la Bach, pe cei dinainte refuza să-i cunoască, până la generaţiile de după primul război mondial, nu îndestul de îndrăzneţe, care încă vroiau să folosească sunetul ca mijloc de exprimare, în loc să pună în locul lui zgomotul. Era o şcoală mai degrabă anarhică, rămasă fără urmări şi neconsemnată în istoria muzicii, ceea ce socotesc a fi regretabil, fiindcă aşa, lumea de astăzi nu poate afla toate convulsiunile prin care a trecut spiritul omenesc într-o vreme destul de apropiată. Şi este de presupus că nenumărate alte şcoli, care probabil au existat şi au urmărit să schimbe evoluţia artei, au rămas cu totul necunoscute.

Leonard frecventa această şcoală mai mult ca să-şi dea pinteni, temându-se că insuccesul muzicii lui moderne se datora moderaţiunii. El nu adera la toate negaţiile şcolii, nu se gândea să-i devină slujitor devotat, dimpotrivă, să-şi păstreze crezul propriu şi să împrumute numai curajul de a-l aduce la îndeplinire. Nu-l pot socoti un trădător, fiindcă nu avea ce să trădeze, şcoala nu dăduse deocamdată nici un fel de roade. Membrii ei, vreo cincisprezece la număr, nu alcătuiau o societate boemă, cum îşi închipuia Leonard, ci mai degrabă una

interlopă, dar el nu avea de unde să ştie că mai toţi îşi câştigau existenţa nu prin expediente, ci prin mijloace reprimate de lege. Spre norocul lui, se retrase înainte ca grupul să aibă de-a face cu poliţia.

Deocamdată se adunau seara, la un sediu improvizat, într-o magazie părăsită, în Grenwich Village, cartier a cărui lungă istorie a fost, este şi astăzi, într-o continuă evoluţie, între artă, desfrâu şi mizerie. Înainte de a prezenta vreo operă, participanţii colaborau, prin discuţii şi prin experimente, la crearea unor aparate de produs zgomote şi la elaborarea unui sistem de notaţie potrivit cu ele. Scândura frântă pe genunchi e un exemplu, nu atât de simplu pe cât este enunţul; pentru a obţine efectul dorit, scândura trebuia să fie de o anumită esenţă, de-o anumită lăţime şi grosime; orientarea fibrelor avea de asemenea importanţă, ca şi starea de umiditate a lemnului, care făcea să varieze zgomotul într-o gamă de zece sau douăsprezece tonuri. Bineînţeles, acestea depindeau şi de felul execuţiei, mai lente sau mai rapide, cu o mişcare continuă sau stacată. Deoarece şcoala nu s-a impus, nu mi se pare potrivit să dau mai multe amănunte; am de precizat numai că procedeele au fost imitate de alte şcoli, mai norocoase, care le-au şi perfecţionat de altfel, astfel că unele sunt adoptate în compoziţii moderne, viabile.

Zgomotul farfuriei sparte, în duet cu al strachinei era un alt mod de exprimare a unor gânduri, sentimente sau stări de spirit umane. Mi-e tare teamă să nu se creadă că vreau să iau în râs acea activitate omenească, exagerând-o până la comic. Nimic din ce-am spus nu îngroaşă realitatea; singurul reproş care mi s-ar putea face este acela că n-am spus totul.

După revoluţiile sociale, urmează cele încercate de artă. Uneori, chiar dacă primele reuşesc, celelalte eşuează; alteori, nu izbuteşte nici una, nici alta. Dar oricum, n-au rămas anchilozate nici plastica, nici literatura, şi nimic din ceea ce reprezintă dorinţă omenească de creaţie.

Un pas înainte a făcut şcoala din Grenwich Village, când la zgomotele obţinute cu mijloace de felul celor amintite mai sus a admis sursele vii, unele foarte expresive şi spectaculoase, cântecul greierului, de o gingăşie extremă, în contrast cu

orăcăitul broaştei, apoi behăitul oii, grotescul răget al măgarului sau mugetul boului, atât de languros şi nostalgic. Executantului, ca să-l numesc aşa pe cel care manipula aceste făpturi vii, i se cerea multă îndemânare, virtuozitate dacă admiteţi, ca ele să intervină în clipa dorită, în ritm cu restul ansamblului.

Leonard trebui să-şi aducă şi el contribuţia, altfel devenea suspect, şi compuse un concert în trei mişcări clasice, legate între ele, fără pauză, allegro, adagio, presto, pentru clarinet şi pentru fierăstraie, izbutind să impună în ansamblu un instrument clasic; fu admis, fiindcă efectul era din cele mai stranii, şi nu contrazicea spiritul şcolii. Fierăstrăul nu era acela folosit încă dinainte, după cum este folosit şi astăzi în unele orchestre, un fel de joagăr, o lamă elastică, putând să emită, prin arcuire, sunete glisate, melodioase, caracteristice şi inedite. Ci binecunoscutul instrument de tăiat lemne, atât de răspândit în lume, care introducea în muzică fâşâitul oţelului frecat cu lemnul. Lemnele, de un metru, se aşezau pe patru capre obişnuite, nu aveau de ce să fie inovate, îşi făceau treaba prea bine în forma lor clasică. Însă în ceea ce priveşte lemnul, interveneau complicaţii, se cereau esenţe diferite, ca şi la scândură de altfel. Fagul dădea un anumit sunet, stejarul altul. Pe lângă acestea, în compoziţia lui Leonard erau prevăzute şi specii mai puţin dense, bradul şi salcia. Fără să fi ascultat vreodată acest concert, îmi închipui ce varietate de sunete puteau să scoată cele patru fierăstraie, dacă erau mânuite cu suflet. Pe lângă ele, clarinetul apărea ridicol, ceea ce cred că se şi urmărea, să arate rolul lui anacronic.

Deşi venea regulat la întrunirile lor teoretice şi experimentale, Leonard nu legase prietenie cu nici unul din membrii grupului. El, unul, nu avea ce să piardă, paguba ar fi a mea, în cazul că vreunul din ei merita să devină personaj în carte; dar chiar şi aşa, nu ştiu dacă aş fi avut unde-l pune, nu duc lipsă de tipuri ieşite din comun; chiar Leonard este unul, şi Ştefania, şi doamna Algeorge, cu calul, ca să rămân în cadrul recent al povestirii. Dar oare există cineva neieşit din comun în speţa umană, fie că l-ar caracteriza nu geniul, ci prostia?

Leonard ca tip de om era un nesocial, nu-l interesau evoluţia şi starea umanităţii, ci fenomenele naturii, prin ele se

simţea chemat spre muzică. În America existenţa negrilor, în nord şi în sud, îi era indiferentă. La fel istoria ţării, cucerirea vestului sălbatic şi goana după aur. În călătoria făcută peste vară, în nord, de la un ocean la altul, nu-l impresionase nici Boston, vechi centru de cultură al Statelor Unite, nici Chicago, metropolă a prosperităţii, preocupată însă şi de artă, nu doar de bogăţie. Gândul lui era rămas la Niagara, care îi crease în suflet o avalanşă de sentimente mai puternice decât însăşi cascada. Se uitase ceasuri întregi cum cădeau apele, volume imense că păreau munţi lichefiaţi, aruncaţi în aer cu dinamită. Impresia de forţă a naturii îl dinamiza pe el însuşi făcându-l să creadă că ar putea să înfrunte cu pieptul gol năprasnica prăbuşire. Plecat de acolo, tumultul şi vuietul îl urmau pretutindeni, fără întrerupere. Era o obsesie, devenită pedeapsă şi nu putea să scape de ea decât transpunând-o în muzică. Însă, oricât de moderne ar fi fost mijloacele lui, nu i se păreau suficiente spre a-şi exprima sentimentele, cu deplina lor forţă, de aceea trebuia să şi le îmbogăţească. Ştia că nu-i va fi uşor, şcoala din Grenwich Village era o treaptă insuficientă, nu se îndoia, trebuia s-o escaladeze, ca să ajungă la altele, încă necunoscute. Între timp, în sunetele fierăstraielor care tăiau lemne, în pârâitul scândurilor crăpate şi al tuturor mijloacelor folosite de şcoală în compoziţia muzicală, cascada Niagara îi urla în ureche. Răgetul măgarului şi mugetul boului nu puteau să se mai audă decât în imaginaţie.

11

Venise luna ianuarie cu geruri neobişnuite chiar şi pentru nordul Americii. Leonard nu asculta ştirile la radio, nu citea nici ziarele; de la Miron află că râul Niagara, care venea din lacul canadian Ontario şi alimenta cascada, îngheţase, până în profunzime. Ştirea făcu asupra lui o impresie puternică, îşi închipuia că însăşi cascada era prefăcută într-un sloi gigantic, devenind aievea un munte, dar nu fluid, cum îl văzuse, prăbuşindu-se încontinuu, ci solidificat, într-o tăcere încremenită. Apele fluviului, care continuau să vină la vale fiindcă nimeni n-ar fi putut să zăgăzuiască lacul, treceau pe deasupra stratului gros de gheaţă, până se prefăceau şi ele în

sloiuri şi aşa continuau să alunece spre cascadă, împinse de altele, formate în urmă. În urechea lui Leonard muzica întrevăzută se schimba clipă de clipă, în locul mugetului scos de apele prăbuşite se auzeau scrâşnetele şi buşiturile sloiurilor, care denaturau imaginea lui auditivă, transformând-o într-un bombardament terifiant, capabil să-i spargă timpanele. Trei nopţi la rând după ce aflase vestea, se trezea noaptea cu capul strâns în mâini, ca să-şi astupe urechile. În a patra dimineaţă, în faţa casei unde locuiau, la doamna Algeorge, apăru Miron, cu o camionetă, transformată în cabină de călătorie, cu toate amenajările; aparţinea agenţiei şi o folosea în drumurile lui prin America, în vacanţe sau pentru afaceri.

— Haideţi cu mine! se adresă Ştefaniei şi lui Leonard. Podul de peste Niagara se prăbuşeşte! Un asemenea spectacol nu s-a văzut de când există omenirea şi nici n-o să se mai vadă!

Nu putea să ştie nimic de bomba atomică, deşi în laboratoare secrete, bine păzite ea se pregătea, cu ştiinţa sau fără ştiinţa savanţilor care urmăreau să ajungă la dezagregarea atomului. Mulţi dintre cercetători se gândeau la un folos paşnic, să pună la îndemâna omenirii o sursă de energie uriaşă şi inepuizabilă. Printre aceştia era von Hasse şi echipa lui din buncărul domnului Pretoreanu, unde se aflau pe cale să construiască prima pilă atomică din lume.

* * *

Podul de peste Niagara, lung de patru sute de metri, era o construcţie metalică, unică, alcătuită dintr-un singur arc, sprijinit pe cele două ţărmuri. Se socotea a fi cea mai spectaculoasă lucrare a vremii, fusese gata cu doi ani înainte de sfârşitul celuilalt secol, şi după calcule putea să reziste oricărei încercări, fie ea chiar o calamitate. În patru decenii de existenţă, asigurările date de proiectanţi şi constructori nu fuseseră dezminţite. Dar acum, în al patruzeci şi unulea an, cu un îngheţ de proporţii nemaivăzute, sloiurile îngrămădite la capetele arcului metalic creşteau în înălţime, ameninţând să închidă întreaga boltă. Cu toate măsurile de apărare luate în pripă, primejdia creştea repede, până ce se anunţă că prăbuşirea podului nu mai putea să fie evitată. Pentru numeroşi oameni, doritori de senzaţii puternice, ar fi fost un spectacol care nu

poate fi văzut nici măcar la un secol o dată, ci la un mileniu, lăsând la o parte erupţiile vulcanice şi cutremurele de pământ, neprevăzute, ca să poată aduce public, şi chiar dacă ar aduce, din spectatori s-ar transforma în victime.

Nu mă simt în stare să analizez starea de spirit a oamenilor dornici să asiste la catastrofe, organizate sau naturale. Să fie în ei o morbiditate, o sete de violenţă, sau, dimpotrivă, un surplus de energie virilă? Sociologii, psihiatrii şi psihanaliştii, şi oricine gândeşte şi judecă ar putea să aibă păreri controversate. Mă întreb, analizându-mă pe mine însumi: mi-ar fi plăcut să văd cum cade un bloc la cutremur, admiţând că m-aş fi aflat în deplină siguranţă? …Să fie adevărat că într-o vreme se organizau ciocniri între două trenuri care se întâlneau cu viteza lor maximă exact în faţa tribunelor înţesate de public? Bineînţeles, fără călători şi fără mecanici, altfel ar fi fost prea de oaie! N-am văzut, dar pot să-mi închipui violenţa spectacolului, mase de metale descompuse şi aruncate până la ceruri. Observ că pentru zgomot nu găsesc adjective suficient de puternice, nu cred că există şi socotesc că nici nu trebuie născocite. Ce aveau de câştigat şi ce de pierdut oamenii la un asemenea spectacol? Deveneau mai buni, sau mai răi decât înainte? Iar eu, unul, să mă fi aflat acolo, aş fi plătit o sută de dolari pentru un loc în tribună?

* * *

Cabina, cu patru paturi înguste, suprapuse două câte două în borduri şi despărţite cu o perdea la mijloc, era montată pe un saşiu Ford, cu un motor ultimul tip, de opt cilindri în V, care a făcut epocă, faimosul V8, mai greu de echilibrat, dar de o concepţie mult mai firească, fiindcă lungimea arborelui cotit, piesă esenţială, se reducea la jumătate, devenind astfel mai robust, mai puţin solicitat la torsiune şi mai puţin expus vibraţiilor. Într-adevăr, în mers, cu o viteză moderată nici nu se simţea existenţa motorului, maşina părea un duh al şoselei, o vrajă. Conducea Miron, în dreapta lui şedea Ştefania, apoi Leonard şi pe canapeaua confortabilă rămânea loc pentru un al patrulea.

— De ce n-ai luat-o şi pe soţia dumitale?

În opt luni de când erau acolo, nu o cunoscuseră, parcă nici n-ar fi existat, Miron nu o scotea în lume, o ţinea în casă, ca în Turcia. Uneori se întrebau dacă avea într-adevăr o nevastă. Sau era şchioapă, pocită, înapoiată? Nu-i invitase niciodată în căminul lui, nu ştiau unde locuieşte.

— N-are cu cine să lase copiii; nu se încrede în nimeni.

Avea deci şi copii, cel puţin doi, dar când putuse să-i facă, de cât timp era însurat, când abia împlinise douăzeci şi trei de ani, dacă nu cumva exagera cifra, căci altminteri părea încă un copilandru. La plecarea lor din America, un an mai târziu, Ştefania şi Leonard nu ştiau despre el mai multe decât în seara venirii, când îi invitase la dejun, apoi la dineu, în restaurantul hotelului Plaza.

Şoseaua mergea spre nord-vest, aproape în linie dreaptă, era curată, câmpul însă zăcea sub un strat de zăpadă îngheţată. Din loc în loc întâlneau câte un vânător, cu un iepure agăţat de tolbă; aveau barba, mustaţa şi sprâncenele pline de promoroacă, semne ale gerului de afară. În cabină însă era cald ca în casă, bărbaţii stăteau în cămaşă, Ştefania într-o bluză subţire, pulovărul şi-l înnodase pe mijloc, nu de frig, ci fiindcă o ţinea mai dreaptă, nu-i plăcea să se încovoaie, când o prindea oboseala; aveau de mers zece ore.

Faptele se întâmplau în iarna anului 1938, şi era prima oară când aflam că un automobil avea instalaţie de încălzire. E imposibil să înţeleg de ce în privinţa aceasta mintea omenească a evoluat cu atâta încetineală. În ceea ce mă priveşte, n-am beneficiat de-o asemenea instalaţie decât la zece ani după terminarea războiului; până atunci iarna înţepeneam de frig la volan, iar picioarele îmi îngheţau bocnă. Ar fi fost uşor să se realizeze un sistem de încălzire, apa fierbinte din cămaşa motorului ne stătea la dispoziţie fără nici o cheltuială de energie, dar constructorii în loc s-o aducă în cabină, într-un fel sau în altul, o trimiteau să se răcească în radiator, pierzându-se de pomană în atmosfera îngheţată. Dacă i-am propus odată unui mecanic să îndreptăm lucrurile, m-a privit mirat şi neîncrezător, şi mi-a răspuns, nu că n-ar fi posibil, ci că nu se obişnuieşte. De obişnuit începuse să se obişnuiască pe alocuri, dovadă camioneta lui Miron, dar mai trebuia să treacă timp până să

ajungă la o folosinţă curentă. Cine vrea să reflecteze asupra acestei inexplicabile şi neiertate rămâneri în urmă, să nu uite că prima bombă atomică explodase cu zece ani înainte de a mă bucura de încălzirea maşinii.

Pe drum, mâncară doar sandvişuri şi băură cafea din termos, fără să facă popas pentru masă. Prin Buffalo, unde ajunseră seara, trecură fără oprire şi mai merseră încă vreo oră, până la Niagara Falls, un orăşel aflat în apropierea imediată a cascadei. Vuietul ei s-ar fi auzit până în case, să nu fi fost îngheţată; se auzeau sloiurile, scrâşnind şi bubuind de tremura pământul. Viziunea lui Leonard suferea o bruscare, în locul sunetelor cunoscute, asupra cărora medita de cinci luni încheiate, apăreau altele, mai brutale, dar mai simple; cascada în mişcare avea mult mai multe glasuri, iar modulaţiile ei, fulgerător de rapide, păreau infinite.

Hoteluri erau puţine, şi nicăieri nu se găseau camere libere. Prevedeau de altfel şi nu rămâneau în stradă, aveau camioneta, cu o sobiţă de benzină, perfecţionată, care nu dădea nici miros, nu scotea nici gaze toxice, ieşeau pe un coş lung, în serpentină, ca să nu se piardă decât puţină căldură. Nu merseră însă chiar la cascadă, ar fi fost greu să se aşeze pe întuneric, parcară în faţa unuia din hoteluri. Miron se interesă la portar despre situaţia podului

— Se pare că mai ţine două-trei zile.

A doua zi, drumul spre cascadă era plin de oameni; de o săptămână aşa veneau, în fiecare dimineaţă şi se întorceau abia seara, cu speranţa că deznodământul n-o să se producă până a doua zi dimineaţa. Alţii însă, mai ales cei veniţi de departe, înnoptau pe insula Goat, sau de partea cealaltă a fluviului cuprins de gheţuri, în Canada; se adăposteau în case pe roate, încă puţine la vremea aceea, în corturi, ca eschimoşii, sau înghesuiţi în automobile, trăgând tot timpul cu urechea afară. Din când în când aprindeau farurile. Toate automobilele erau oprite în aşa fel ca să poată lumina podul. Se aflau acolo peste o sută de mii de oameni, preocupaţi să nu piardă spectacolul. Îmi închipui ce dezamăgire ar fi simţit cineva, ce ciudă, ce mânie, ce disperare, dacă după un drum lung şi o aşteptare atât de

prelungită în ger şi în bătaia vântului cu ace de gheaţă, ar fi lipsit tocmai în minutul cel mai dramatic.

Prăbuşirea a ţinut mult mai mult decât se aşteptau oamenii, parcă s-a desfăşurat ca într-un film luat cu încetinitorul.

Desigur că s-au făcut filme, care poate mai există şi astăzi, dar n-am cunoştinţă de ele; nici măcar de o fotografie, din clipa cea mai interesantă; folosind acest cuvânt nu vreau să fiu cinic, când două mii şase sute de tone de oţel erau aruncate în aer. Aşa a fost, ca o explozie atomică.

Dacă totuşi am în minte imaginea completă a prăbuşirii, ca şi cum aş fi văzut-o la faţa locului, o datorez muzicii lui Leonard, care fusese într-adevăr martor.

S-a întâmplat la 27 ianuarie, după o aşteptare de trei zile. Vegheau cu rândul, zi şi noapte, el cu Miron, deşi chiar Ştefania era acolo, la fel de atentă. Alţii aşteptau de o săptămână, de când se aflase că nu mai există scăpare.

Nu ştiu dacă era dimineaţa sau după amiază. Cine a fost atent a putut să prevadă cu ore mai înainte, natura intrase într-o zvârcolire apocaliptică, gemea şi se ondula nu doar gheaţa, ci şi pământul, se vedeau vălurindu-se, împreună cu tot peisajul, copacii se îndoiau de la jumătate, gata să se frângă sau să se smulgă din rădăcină. Când camioneta începu să trepideze şi să se zbată ca prin hârtoape, îşi închipuiră că era sfârşitul. Podul, zgâlţâit din încheieturi, continua să reziste, înclinat pe o parte, scrâşnea fierul, arunca niturile ca din puşcă, era în el o zbatere de moarte, dar rezista, nu voia să se rupă, trebuiau să vină încă alte forţe potrivnice.

Muzica, odată scrisă, nu lăsa să se vadă prin ce zbateri trecuse ea însăşi; în dramatismul ei, condus cu dibăcie spre culmea exasperantă a deznodământului, părea o elaborare cursivă, decurgea ca o povestire, sunetele înlocuiau cuvintele, dar e prea puţin spus, treceau dincolo de ele, exprimau mult mai multe decât un om ar fi putut să vadă cu ochii şi să audă cu urechile. Recunosc că judecata mea este părtinitoare, n-am sperat deloc ca lumea să judece la fel cu mine, de aceea mă miră ropotul de aplauze, furtuna izbucnită în sală, la prima audiţie a tabloului simfonic datorat lui Leonard, *Goliat contra*

Goliat. Nu cunoşteam dedesubturile de organizare a concertului.

Era o compoziţie într-o singură mişcare şi nu dura decât cincisprezece minute, exact timpul cât ţinuse încleştarea gheţii cu oţelul. Leonard nu urmărise să transfigureze faptele, ci doar să le descrie, în forma lor primară, dar cu alte mijloace decât cele folosite până atunci în muzică. Nu era vorba de instrumente noi, în această privinţă abandonase cu totul principiile şcolii din Grenwich Village, care bineînţeles se socoti trădată. El folosea formaţia simfonică a timpului, căreia nici măcar nu-i adăugase mai multe alămuri, ceea ce, judecind simplu, mi se părea că ar fi fost de o primă necesitate la o asemenea temă; dar, cu un rafinament greu înţeles de mine, folosea efecte inverse, izbutind să redea lupta lui Goliat cu el însuşi, în dubla lui întrupare, de oţel şi de gheaţă, printr-un contrapunct între două flaute; deşi procedeul mă stupefiază, recunosc că efectul depăşea, ca forţă de expresie, posibilităţile oricăror alte instrumente, oricât ar fi fost ele de puternice, de strivitoare, pe lângă flautul fragil până la inconsistenţă.

Audiţia o organizase Miron, într-o sală de gimnastică de pe strada cincizeci şi trei; pentru un compozitor necunoscut nu exista altă soluţie, nici un şef de orchestră nu s-ar fi ostenit să-i citească partitura. Chiar orchestra era improvizată, din instrumentişti fără angajament, dar nu lipsiţi de pretenţii. Leonard trebui să reducă repetiţiile la una singură şi execuţia fu destul de aproximativă, pe alocuri improvizată. Mi-a fost ruşine de ideea că arta poate fi înjosită într-o asemenea măsură, când am aflat că spectatorii nu erau decât şomeri de pe stradă, oameni fără nici o pricepere la muzică, adunaţi de Miron şi plătiţi să aplaude.

Ştia sau nu ştia Leonard în ce constase succesul lui de o seară? Ştia sau nu ştia Ştefania?

Concertul nu se repetă, Miron nu făcu nici o propunere în această privinţă, ar fi costat prea mulţi bani, şi nici el nu mai avea energie să-l organizeze; apoi, nu înţelegea nici scopul. Domnul Pretoreanu, consultat, îl sfătui să lase lucrurile baltă. Leonard nu mai aduse niciodată vorba de concertul său; e un motiv să cred că îşi dăduse seama de farsă, măcar cu întârziere.

Un an mai târziu, când nu începuse războiul al doilea, am auzit la Ateneul Român aceeaşi piesă, dar transformată pentru o formaţie redusă la două flaute şi patru timpani; fondul muzicii nu era schimbat, titlul însă, diferit total de primul, devenise *Venus contra Venus*. Am ascultat-o şi eu, alături de publicul obişnuit al sălilor de concerte, printre care erau şi oameni pricepuţi la muzică, nu ca şomerii de la New York. Pe urmă am comparat-o cu o imprimare de disc, primitivă, făcută la prima audiţie. Nu mai ştiam ce să cred, putea să fie şi *Goliat*, putea să fie şi *Venus*.

Eu am păstrat însă prima impresie, datorită căreia am izbutit să-mi imaginez prăbuşirea podului de peste Niagara, de parcă aş fi văzut-o aievea, deşi era redată numai prin contrapunctul a două flaute. Omul este foarte receptiv la sugestii. O cutie de chibrituri strivită cu pumnul, cu trosnetul amplificat de sute de ori, sau de o mie, ar reda întocmai ceea ce au auzit cei o sută de mii de oameni, martori ai prăbuşirii. Două mii şase sute de tone de oţel a rezistat zile în şir gheţii de cinci, şapte, nouă sute de mii de tone în greutate. Alte zece tone, nimica toată, l-au făcut să se încline; dar bătălia era pierdută dinainte. A fost nevoie doar de încă o tonă peste sutele de mii, ca podul să explodeze, aruncat în aer ca o cutie de chibrituri făcută fărâme.

Nu spun că oamenii au auzit detunătura, ar fi fost imposibil, era asurzitoare, ci au receptat-o cu alte simţuri. Zgomotul adevărat, redus la capacitatea de recepţie a urechii umane, nu putea să fie redat decât de două flaute.

* * *

Ştefania şi Leonard locuiau la doamna Algeorge, care le închiriase etajul, două dormitoare cu un salon la mijloc. Toate trei încăperile aveau ferestrele înspre curte; dacă priveai în sus, vedeai buildingurile de cărămidă brună, posomorâtă; în jos, vedeai iarba. Când se trezea dimineaţa, Ştefania ridica transperantul numai de o palmă, ca să nu poată privi buildingurile; în ansamblul lor şi în perspectiva prelungă a Manhattanului îi plăceau, forţa lor verticală o exalta într-atât că i se aprindeau obrajii iar inima îşi dubla pulsul. N-ar fi vrut şi n-ar fi putut să trăiască toată viaţa la New York, dar aşa, aflată în

trecere, oraşul trezea în ea o forţă ascensională atât de evidentă şi de sugestivă, încât se simţea capabila să zboare până la înălţimea zgârie-norilor, să-şi lipească nasul de ferestre şi să vadă ce făceau oamenii înăuntru. Chiar dacă umbla pe stradă, atingând asfaltul în ritmul paşilor, elementul ei rămânea aerul. Pământul nu-l regăsea decât atunci când umbla cu picioarele goale prin iarbă. Odată cu venirea primăverii, timpul cât nu era la lecţii cu doamna Algeorge şi-l petrecea în curte, în tovărăşia lui Marin, calul care păştea iarba. Păştea sistematic, trăgând brazde de jumătate de metru lăţime, de la un capăt al peluzei la altul; cositul cu maşina devenea inutil astfel.

Trecuse de mult vremea când în Manhattan, spre partea lui sudică, erau şcoli de echitaţie şi grajduri care închiriau cai de călărie. Mulţi oameni, nu cei mai bogaţi, aveau atunci grajd şi cai, la ei acasă. Cavaleri în costume potrivite cu ocazia însoţeau la plimbare, pe străzile oraşului, tinere amazoane elegante şi uneori zvăpăiate. Fetele cu educaţie religioasă îşi făceau cruce şi aşa invidia apărea drept credinţă cucernică.

Acest obicei pitoresc a dispărut astăzi, generaţiile tinere nu ştiu de el, de aceea, filmul cu şeriful călare, mergând la trap pe bulevarde, între buildinguri cărora nu li se vede terminaţia fără să-ţi dai capul pe spate, a stârnit multă veselie, ceea ce prinde bine oricui, în stresul vieţii moderne. Dar afară de acela din filme, nimeni nu putea să vadă un şerif călare la New York.

În schimb, o văzură pe Ştefania. Miron îi procură harnaşamentul, apoi cizme şi pantaloni de călărie; în sus rămase doar cu o bluză, nu-i plăcea sacoul ţeapăn, de amazoană şi încă mai puţin ar fi putut să-i placă pălăria. Umbla cu părul liber, retezat mai jos de ceafă şi răvăşit pe frunte, cu o floare la butoniera bluzei. Poliţiştilor care ar fi vrut s-o oprească, le zâmbea atât de cuceritor încât o lăsau să treacă şi rămâneau cu gâtul ţeapăn. De altfel, printr-o omisiune a legii, călăritul nu fusese interzis niciodată; dispăruse de la sine, odată cu înmulţirea automobilelor. Ştefania traversa Manhattanul de-a latul, pe strada ei, mai puţin circulată, de la East River până în fluviul Hudson. Mai târziu ajunse în Central Park, o adevărată moşie în mijlocul oraşului. De acolo o lua pe Broadway în sus, până dădea de câmp şi pădure.

Acea perioadă, când fata din Colentina se regăsea pe sine, într-o formă evoluată dar fără să fi pierdut nimic din zestrea primară, fu cea mai productivă, cred că atunci s-a format instinctul ei artistic, independent de societate, bazat pe contactul picioarelor goale cu iarba, şi pe mersul călare, în contrast cu lumea motorizată, care ajungea prea repede de la un orizont la altul, fără să simtă peisajul şi aerul.

Singura lipsă pe care o resimţea atunci era o iubire nouă; Leonard devenise de mult o obişnuinţă. Ea nu avea educaţia constrângerii, ca atâţi oameni, ca toţi poate, care acceptă un continuu statu quo, ca singur mod de viaţă posibil. Însă ştia că iubirea nouă n-o va găsi în America; poate ar fi găsit-o în timpul goanei după aur, un cowboy.

* * *

Paralel cu compoziţiile lui rafinate, greu de-a fi înţelese, Leonard scria cântece pentru Ştefania. La sfârşitul lui iunie, înainte de a veni zăpuşeala umedă a lunilor de vară, Miron aranja ca Ştefania să participe la un spectacol colectiv, majoritatea debutanţi, toţi încrezuţi, socotindu-se geniali, chiar dacă nu spuneau cu glas tare. N-avea ce să caute între ei, Miron însă o convinse să accepte, era un prim pas, nu putea să apară dintr-o dată ca o vedetă. În program se înscrise cu două bucăţi, una recentă, a lui Leonard, „Cântecul calului”, a doua un aranjament datorat tot lui, după „Glasul privighetorii”, vechea descoperire a Ştefaniei, o melodie instinctuală, alcătuită din triluri improprii vocii umane, emise de ea fără dificultate, de parcă ar fi avut cu adevărat glasul celei mai muzicale dintre păsări. Leonard îi adăugase opt variaţii, ca să îmbogăţească tema iniţială, căci oricât ar fi fost de măiastră aceasta, rămânea un motiv prea simplu pentru o sală de concert, unde lipsea ambianţa nopţii de vară, cu toate miresmele şi zvonurile naturii, care însoţesc cântecul privighetorii, ca un acompaniament irealizabil într-o altă ambianţă, şi oricum mai presus de resursele omului.

Elaborarea lui Leonard era o greşeală, dădea un caracter cult unei expresii simple, dar tulburătoare, prin repetarea uneia şi aceleiaşi teme într-o singură tonalitate, emisă cu pauze şi din puncte diferite ale scenei, după cum pasărea se muta dintr-un

loc în altul, ceea ce făcea impresia unor modulaţii. Compoziţia, cu variaţiile ei rafinate devenea un paradox, enunţat de altfel în chiar titlul cântecului, „Privighetoarea de Ziuă”; natura era astfel forţată pe faţă, căci privighetoarea nu cântă decât noaptea.

La cinci post meridian, ora concertului, afară era ziuă.

„Cântecul calului”, primul în programul Ştefaniei, era inspirat nu de Marin, care îi folosise lui Leonard doar ca imagine, fiindcă de la masa lui de lucru îl vedea mai tot timpul păscând iarba de pe mica peluză, şi avea nevoie de un model viu, aşa cum pictorul, ca să facă un nud, se uită la o femeie în pielea goală; e un procedeu recunoscut, nimeni nu se sfieşte. Altminteri, nu făcuse decât să pună în muzică un text găsit întâmplător, al unui poet mort de mulţi ani, aşa că nu mai era nevoie să ceară moştenitorilor dreptul de folosinţă. Prietenia cu calul o ajută pe Ştefania să simtă muzica, altminteri improprie pentru ea, un cântec de cowboy, atât de răspândit şi de iubit în America până şi astăzi, când calul nu mai are în viaţa oamenilor rolul de altădată.

Necunoscând genul, nu pot să-mi dau seama de valoarea compoziţiei lui Leonard. Poate era de bună calitate, poate era inspirată, subiectul însă crea limite care nu se cuveneau şi nici nu puteau să fie depăşite. L-am ascultat pe un disc vechi, când l-am cunoscut pe Miron; tocmai atunci apăruse „microsionul” care a revoluţionat istoria muzicii imprimate. „Cântecul calului” însă, ca şi „Goliat”, era o înregistrare de amator, exemplar unic, făcut pe ceară, care nu se putea reproduce de multe ori, se uza repede şi redarea era mult deformată. Cu greu am descifrat cuvintele, le-am înşirat unul după altul pe hârtie, şi numai după ce am făcut unele completări în locuri indescifrabile, am putut să-i desluşesc înţelesul; m-a interesat, fiindcă rezuma o veche epică, ştiută din filme şi din istoria Americii:

Sunt un cal bătrân obosit în lungi marşuri; o gloabă!
Dar şi astăzi îmi scutur frâul şi muşc zăbala,
Când aud puşca şi tunul,
Şi clopotul fortului dând alarma la atacul csiuşilor,
Căci şi eu am fost să cuceresc Vestul sălbatic.

Oricât ar fi fost de imperfect discul, am recunoscut vocea Ştefaniei, în ceea ce părea făcut să nu fie recunoscută. Căci, fără să aibă timbrul mutilat, rămânând la registrul ei cel mai jos, de contraltă, senzuală până la provocare, părea o voce de cowboy. Fiindcă pornea dintr-o dragoste, fiindcă iubea calul care, în mijlocul unei cetăţi de fier şi de piatră, ii reda libertatea, în natura ei de acasă, primitivă şi fără limite. Poate pentru Leonard, care nutrea alte ambiţii, cântecul fusese o joacă din vârfui condeiului; niciodată n-avea să-l socotească un opus. Valoarea i-o dăduse Ştefania, dăruindu-se lui cum se dăruise prima dată iubitului ei de odinioară; dar nu se gândi la el nici o clipă, ea era fiinţa prezentului, aşa avea să fie totdeauna, abia acum pot s-o definesc fără greşeală.

În afară de calitatea vocii şi de puternica ei forţă de interpretare, Ştefania avea şi talentul mimicii, care nu era nici el altceva decât o trăire. Cu tot chipul ei strălucitor de tânăr, cu tot trupul suplu şi plastic, ea îşi mişca în aşa fel braţele şi picioarele, încât, fără să-şi piardă graţia, izbutea să imite mişcările ostenite şi împiedicate ale unui cal bătrân, o gloabă. Era un contrast inexplicabil între trupul ei tânăr şi mişcările dezarticulate ale bietului animal epuizat în campanii. O asemenea izbândă nu se explică decât prin însuşiri superioare oricărei pregătiri artistice, fiindcă Ştefania nu avea nici una. Dar iubea calul şi îi cunoştea mişcările, de când ani în şir îl minase cu căruţa de legume la piaţă; îl văzuse şi voios, mergând în trap ca la lecţii de echitaţie, şi istovit, abia târându-şi picioarele.

Publicul, de toate felurile, venit la acel concert colectiv să-şi susţină preferaţii, rudele sau prietenii, lăsând la o parte datoria lor de conştiinţă sau de inimă, se ridică în picioare şi-o aclamă zgomotos pe Ştefania, în felul american, cu tropăială şi fluierătură; dacă n-ar fi fost primejdia de arest, ar fi tras şi cu revolverele. Pentru cine nu cunoaşte obiceiurile, ar fi semănat cu o demonstraţie ostilă.

În schimb, sala rămase cu desăvârşire rece, la cântecul următor, „Privighetoarea de Ziuă”. Un om avizat ar fi amânat să-şi dea părerea, izvora ceva de neînţeles în acel cântec, care parcă deschidea o fereastră spre un alt univers decât cel cunoscut de oameni. Era nevoie de meditaţie. Majoritatea însă

se împotrivea, prin tăcerea ei de gheaţă, nu avea nevoie să mediteze, ai fi zis că se simţea jignită. Pretutindeni în Europa unde Ştefania îşi repetă cântecul, care surprindea până la extaz şi ameţeală, publicul o răsplăti cu aclamaţii, iar cunoscătorii o declarară unică.

Calul face parte din istoria Americii şi fiii acestei ţări inimitabile, care călătoresc cu automobilul, au în vinele lor sânge de cowboy.

În schimb, privighetoarea nu trăieşte în America, aşa mi s-a spus: poate din 1938 până astăzi o fi fost aclimatizată. Nu ştiu, n-am auzit-o, n-am stat noaptea la pândă prin crânguri, nu stă nimeni, e nesigur. Astfel, chiar dacă privighetoarea a apărut şi chiar a început să cânte, nimeni nu poate s-o audă.

În luna septembrie, când se va îmbarca pe pachebotul „France” să se întoarcă în Europa, am să dezvălui ce lua ea din America, şi ce din fiinţa ei lăsa acolo.

12

Cât priveşte starea de spirit de pe vechiul continent, unde se întorcea într-o totală ignorare a evenimentelor vremii, lumea era neliniştită de Hitler, care tocmai atunci anexase Austria. Nu mă socotesc deloc sadic dacă reamintesc faptele, de mult date uitării. Aş vrea să mai trăiască astăzi oamenii politici din anii aceia, ca să-i chinuiesc, amintindu-le batjocura pe care au îndurat-o, făcându-se că o confundă cu binecuvântarea cerului. Şi-apoi e bine să ne mai uităm din când în când în urmă, fiindcă istoria se repetă.

Numai cu câteva luni mai înainte, în martie, Hitler, sub cuvânt că viaţa cetăţenilor germani din Austria este primejduită de atmosfera antinazistă, următoare asasinării cancelarului Dolffus, cerea, prin ultimatum, demiterea noului cancelar, Schuschnigg şi formarea unui guvern nou, mai sigur. Regret că nu mă socotesc sadic, dar e o voluptate să-mi închipui astăzi ce s-ar fi întâmplat dacă Austria respingea somaţia. Ei bine, sunt sigur că Hitler n-ar fi scos sabia, fiindcă o avea dată la ascuţit, şi purta una de tablă. La fel cum un an mai târziu n-ar fi atacat Polonia, să nu-i fi picat în mână tancurile Cehoslovaciei, oferită peşcheş, la München, pentru câteva luni de pace.

Deci spun încă o dată că istoria trebuie amintită, fiindcă se repetă, de parcă nimeni n-ar mai avea imaginaţie, să vină cu o noutate.

Austria a acceptat cererea ultimativă; cred că până să afle răspunsul, Hitler a tremurat de frică. Schuschnigg a fost îndepărtat, a fost înlocuit guvernul, viaţa cetăţenilor germani nu mai era în primejdie. Totuşi Anschlussul s-a făcut, două sute cincizeci de mii de soldaţi ai Wermachtului se aflau în Austria, Hitler a venit la Viena şi a primit defilarea. Mussolini, la început potrivnic, n-a avut încotro, a spus bravo! De aici înainte rolul lui a fost al câinelui de pe discurile de gramofon „His master’s voice”.

Faţă de acest eveniment cu grave urmări previzibile, întâmplările din România puteau să pară neimportante. În februarie, câteva luni înaintea Anschlussului, regele Carol al doilea, pe ducă, bănuind poate ce-l aşteaptă după numeroase nechibzuinţe, sau nebănuind şi vrând numai să devină stăpân absolut pe ţară, căci avea de unde lua exemplu, proclama o nouă constituţie, care îi conferea puteri depline şi închidea gura oricărei opoziţii. Unii l-au aprobat, chiar oameni de bună credinţă, socotind că vrajba între partide era o primejdie mai mare decât dictatura regală. Discipolii Arhanghelului, o armată întreagă, deşi rămasă fără vechea ei căpetenie, ameninţa să iasă din umbră şi, cu spada însângerată în mână, să-şi impună doctrina, ucigându-şi adversarii, sub cuvânt că ar face parte dintre nevolnici, cărora li se jurase pieirea. Armând Călinescu, devenit prim-ministru, anul următor, în primăvara lui 1939, a izbutit să dea guvernării un suflu de energie, ţinându-i la respect pe discipolii Arhanghelului decedat, de unde s-a născut impresia falsă că îi pusese pentru totdeauna cu botul pe labe. Era o iluzie, în toamna aceluiaşi an a plătit-o cu viaţa.

Dar America, oare ce făcea în vremea aceea de frământare a Europei? O, era atât de departe că nu-i păsa, şi nu voia să se amestece! Rămăsese în urmă criza care o zgâlţâise; nu pot spune că o salvase un singur om, dar în istoria vremii aşa scrie, eroul naţiunii era preşedintele, Franklin Delano Roosevelt, care, deşi paralitic, cu picioarele neputincioase, avea mâna puternică. Nu mă bizui pe nici un document să-i pun la îndoială

meritele, legea lui, New Deal, indiferent de cine făcută, a redresat repede economia, dar, după mine, primul merit e al Americii însăşi, care a pus umărul, cum la fel a făcut mai târziu, ca să-l răstoarne pe Hitler şi să învingă Japonia.

De multe m-oi îndoi, nu mă îndoiesc că era un umăr puternic şi invincibil!

În 1938, toamna, când Ştefania se îmbarca la New York pe pachebotul „France”, să se întoarcă în ţară, unde aveau să fie momente de cumpănă, în America începea campania electorală pentru viitoarea alegere a preşedintelui. Roosevelt candida a doua oară şi, spre a nu-şi dezamăgi susţinătorii, era nevoit să ţină ascunse sentimentele faţă de Europa, prefăcându-se că soarta victimelor următoare ale lui Hitler îi era indiferentă. Bizuindu-se pe spiritul neintervenţionist, datorat dorinţei de trai bun şi de linişte a cetăţeanului american, sentimente atât de omeneşti, hrănite însă cu perfidie şi de o coloană a cincea, contracandidatul la funcţia de preşedinte, domnul Wilkie, nu-şi ascundea simpatia faţă de Hitler, căci neutralitate e prea puţin spus. De altfel, acest american era de origine germană, şi se putea presupune că, rămas în vechea lui patrie, acum ar fi purtat pe mânecă banderola roşie, cu zvastică.

Înainte de a lămuri cazul lui, de care poate nu-şi mai aminteşte nimeni, socotesc să explic, în două cuvinte, cui a uitat sau n-a ştiut niciodată, fiindcă expresia are o vechime de cinci decenii şi nu mai este folosită astăzi, ce înseamnă coloana a cincea. A apărut în timpul războiului civil din Spania, când posturile de radio ale generalului Franco anunţau, spre a-şi descuraja adversarii, că asupra Madridului încercuit înaintau patru armate, plus încă una, a cincea, imaginară. Sensul cuvântului s-a modificat mai târziu, el desemna o armată reală, dar invizibilă, civili devotaţi inamicului, care făceau propagandă în favoarea lui şi-i deschideau drumul. Dacă are cineva o explicaţie mai bună, diferenţa nu poate fi decât de nuanţe.

Deşi cuvântul nu se mai foloseşte, coloane a cincea există câte vreţi astăzi, numai că se numesc alt fel, cu vorbe nevinovate.

Domnul Wilkie s-a declarat deci simpatizant al lui Hitler. O coloană a cincea, care să-l sprijine, se găsea şi în America,

însă anul următor, când au fost alegerile, după lunga campanie electorală, a pierdut fără putinţă de tăgadă. Acolo este obiceiul frumos ca îndată ce se cunoaşte scrutinul, candidatul respins să-l felicite pe învingător şi să-şi recunoască înfrângerea, cum a făcut şi domnul Wilkie; după câte ştiu, în toată istoria Americii, nici un candidat la postul de preşedinte care a pierdut în alegeri n-a încercat să facă obstrucţie. Ce s-a întâmplat deunăzi în Filipine cu preşedintele Marcos, face parte din altă categorie de moravuri.

Mai mult decât atâta, îndată ce şi-a recunoscut înfrângerea, domnul Wilkie şi-a abandonat vechiul punct de vedere, s-a dezis de Hitler şi pe urmă a susţinut cu credinţă politica lui Roosevelt. Am citit la vremea lor şi declaraţiile lui, şi răbufnirile mânioase ale doctorului Goebbels, ministrul propagandei germane. De unde până atunci ziarele lui îl ridicau în slavă pe domnul Wilkie, deodată au tăbărât pe el, nu l-au mai scos din caiafă. Am văzut facsimilele unor documente, provenite din arhiva unui orăşel din Germania unde se născuse trădătorul. Reieşea din ele că domnul Wilkie se expatriase nu pentru alte motive decât ca să scape de urmărire penală şi dezonoare, fiind vinovat de felurite matrapazlâcuri. Oare până atunci propaganda germană nu ştiuse de ele?

În ultimele zile cât a mai rezistat buncărul lui Hitler de sub cancelaria Reichului, Goebbels, care se afla acolo cu toată familia, şi-a ucis copiii cu cianură de potasiu, după ce un doctor le injectase ceva, să-i adoarmă; pe urmă a înghiţit el otrava, la fel şi tovarăşa lui de viaţă. Fuseseră ei odată tineri şi fericiţi, se iubiseră? Legenda morţii lui Romeo şi a Julietei mi se pare pângărită.

Îmi rămâne să mă întreb, şi alţii au să se întrebe, odată cu mine, ce-ar fi făcut domnul Wilkie dacă devenea preşedintele Americii?

* * *

Fiindcă Miron, subdirector la agenţia domnului Pretoreanu de la New York va ocupa în curând un rol de-o oarecare importanţă în povestire, dovedindu-se un personaj greu de înţeles dacă nu chiar inexplicabil, mă întorc puţin la trecutul lui de copil, căci încă de pe atunci avusese reacţii

stranii, de pildă felul cum îi alungase din curte pe credincioşii veniţi să i se închine. Dar odată întors la acea vreme nu pot să trec cu vederea cele lăsate de el în urmă, când plecase de acasă, cu gândul să nu se mai întoarcă.

Despre Ioniţă Stere, care nu mă îndoiesc deloc că era bunicul lui, nu am ce spune, pentru mine destinul lui e încheiat din clipa când îl lovise calul cu copita în falcă, mutilându-l. Că se va mai târî un timp pe pământ, nu ma interesează. Interesantă în schimb devine fiica lui, Suzana, căreia mai înainte nu am avut de ce să-i dau importanţă, întâmplarea era simplă, născuse în ascuns un copil din flori, şi pe urmă explicase că îl găsise într-o copaie pe gârlă; nu inventase ea această minune, cunosc şi alte exemple, din timpul copilăriei mele, chiar dacă nu totdeauna condiţiile erau aceleaşi, ca în cazul cu fiica faraonului, la care nu vreau să mă întorc încă o dată.

Înscenarea Suzanei nu avea nici urmă de caracter mistic, nu urmărise decât să scape de ruşinea satului şi de bătaia părintească. De ruşine scăpase, nu însă şi de bătaie. Ioniţă Stere nu era să creadă într-o balivernă. Lui se datora caracterul mistic al întâmplării; după ce o snopise pe biată fiică-sa, se gândise să tragă foloase de pe urma păcatului săvârşit de aceasta, şi, cu complicitatea popii Scovergă, făcu să se creadă că pruncul era un trimis al cerului; nu se întâmpla prima oară.

Suzana deveni de la sine părtaşă la mascaradă, nu putea decât să-i convină, dar, deşi îşi juca rolul, nu ajunse niciodată să creadă că fiul ei, făcut omeneşte, era o apariţie din ceruri.

Trecerea ei la misticism, despre care va fi vorba, n-avea nici o legătură cu faptele dinainte; abia după ce bărbatul ei vremelnic, picherul de la calea ferată, murise, iar Miron plecase în lume, se pomeni vizitată noaptea de duhuri şi de îngeri; nu erau născociri, se vedea limpede; n-o socotesc impostoare, ci doar rătăcită. Într-o noapte un înger veni cu o foarfecă de-a ei în mână, îi tunse părul scurt, băieţeşte, puse pe ea o rochie neagră, fără mâneci, o încinse pe mijloc cu o frânghie şi o scoase din casă ducând-o de mână.

Drumul îl făcu orbeşte, cu ochii închişi, fără să ştie pe unde merge, şi fără să obosească; de asemeni nu ştia nici cât timp durase. Doar că se pomeni pe malul unui lac din marginea

Bucureştilor, Herăstrău sau Floreasca, pe atunci neasanate, pline de stuf şi de nuferi printre care înotau raţe domestice, la fel ca pe Colentina. Pe drum, îngerul îi spuse: „Să ştii că pe tine te cheamă Maria, ca pe Sfânta Fecioară, şi nu ai douăzeci şi nouă de ani, ci numai optsprezece, ca la Buna-Vestire. Acum stai aici şi aşteaptă!” Apoi îngerul se făcu nevăzut şi Suzana rămase singură.

Era în faptul zilei, soarele tocmai răsărea printre sălcii şi razele lui roşii îmbrăcau parcă în flăcări faţa nemişcată a apei. Atunci din stuf a ieşit Fecioara Maria, părea ea însăşi o flacără, s-a apropiat, şi i-a spus Suzanei: „Îţi poruncesc să aduni oamenii şi să le propovăduieşti frica de Dumnezeu, altfel îi aşteaptă focul Gheenei!”

Focul Gheenei oricum avea să vină, doi ani mai târziu, când a început războiul în Europa.

De patru ori s-a arătat Fecioara Maria, în aceeaşi dimineaţă, ieşind din stuf, întocmai ca prima dată, şi a repetat porunca. Atunci Suzana s-a încredinţat că nu fusese doar o închipuire, deşi nu-şi amintea cum ajunsese pe malul lacului, unde venea prima oară. Iluminată la faţă, ea a început să strige la lume, pescari care tocmai veneau şi se pregăteau să arunce undiţa, femei din satul vecin cu apa, care îşi spălau ţolurile pe iarbă sau strângeau lintiţă pentru raţe: „Oameni buni, mi s-a arătat Fecioara Maria! …”

Până în prânz, sute de oameni din cartierele mărginaşe ale Bucureştilor erau adunaţi în jurul ei, s-o asculte.

Lumea avea nevoie de minuni, sătulă de nedreptatea omenească. Nu de mult timp, într-un sat din câmpia Dunării, un văcar slab de minte, am povestit de el altădată, pe care în copilăria mea o fată nespus de frumoasă, Chiva, îl născuse de fecioară, fără atingere bărbătească, se declarase feciorul Mântuitorului, nepotul lui Dumnezeu, care i se arătase în mai multe rânduri, confirmându-i originea sfântă şi cerându-i să apere lumea de nenorocirile apropiate. Fiindcă nenorocirile puteau într-adevăr să vină, biserica îl recunoscuse, ridicându-l la loc de mare cinste.

Suzana a fost mai puţin norocoasă, venea a doua şi nici nu avea pretenţiile văcarului, nu i se arătase Dumnezeu, ci

Fecioara Maria, mai slabă. A avut însă şi ea o vreme a ei, când se adunau să-i asculte cuvântul mii de oameni. Preotul din sat, primul om al bisericii sosit la faţa locului, a ştiut să-şi facă datoria, n-a mai îngăduit să vină şi alţii ca el, zi de zi a ţinut slujbă sub cerul liber, în faţa mulţimii, căreia pe urmă, dascălul i-a împărţit apă sfinţită, cinci lei căniţa. Chiar acolo pe malul lacului, unde se arătase Sfânta Fecioară, s-a făcut o podină înaltă cam ca o masă, şi pe ea s-au aşezat butoaie de tablă, pline cu agheasmă. Urcată între butoaie, în aceeaşi rochie neagră care se zdrenţuise, cu mâinile împreunate pe piept, cu ochii ridicaţi la cer, Suzana le povestea oamenilor cum i se arătase Fecioara Maria şi ce-i poruncise. Preotul îi ţinea isonul, iar după fiecare frază, din cele cinci sau şase, căci povestea era scurtă, intona Aleluia.

Veneau şi curioşi, şi necredincioşi, numai aşa, ca să vadă, dar marea parte a mulţimii o alcătuiau necăjiţii, nefericiţii, ologii în cârje, bolnavii pe targa, nădăjduind să se vindece. Negoţul cu apă sfinţită mergea tot mai bine, acum dascălul îşi adusese familia, nevastă, fraţi, surori, cumnaţi, să-l ajute, să umple căniţele, iar banii îi strângea preoteasa. Pe la mijlocul verii, preţul căniţei crescuse de la cinci lei la şase, apoi la şapte, ca toamna să ajungă la zece. Spre a se putea face o socoteală, o jimblă de un kilogram, pâine albă, pufoasă, costa atunci cinci lei, iar kilogramul de carne douăzeci, cea mai bună; abia când să înceapă războiul ajunsese douăzeci şi şapte.

Unii oameni beau apă de-a dreptul din lac, din dreptul unde ieşise Fecioara Maria, socotind că era la fel de sfinţită ca aghiazma din butoaie, dar preotul îi certa: „Vedeţi că o să faceţi broaşte în burtă!”, iar dascălul îi punea pe fugă.

Cine a văzut-o atunci pe Suzana spune că arăta într-adevăr ca o fată de optsprezece ani, deşi avea douăzeci şi nouă. Dormea la o femeie din sat, chiria şi banii de mâncare îi dădea biserica. Dimineaţa, cum răsărea soarele, era la datorie, şi până seara rămânea pe podină, între butoaiele cu aghiazmă, spunându-şi de sute de ori povestea. La sfârşitul lui octombrie, când dădu frigul, dispăru fără urmă. Îngerul venise peste noapte, o luase de mână şi o dusese înapoi, la ea acasă. Iarăşi nu ştia cum făcuse drumul, simţea numai că era frig, drept care

i se aprinseră plămânii. Zăcu toată iarna, iar în primăvară îşi dădu sufletul. Ioniţă Stere mai trăi un an, fără să ştie pe ce lume se află; uitase toate prin câte trecuse, nu mai ştia nici cum îl cheamă.

* * *

Faţă de aceste destine, cum să-mi explic viaţa lui Miron? Ce putuse el să moştenească, şi restul de unde îl luase? Norocul nu-l pun în discuţie, putea să fie o întâmplare. Dar firea? De unde dârzenia lui, puţin obişnuită, şi cutezanţa, ascunse sub o înfăţişare atât de blajină că părea copilăroasă? Dacă ar fi să-l cred şi eu un fiu al cerului, apoi de acolo luase chipul de înger, culoarea albastră a ochilor, părul blond, în inele, obrajii trandafirii, bărbia rotundă cu gropiţă la mijloc, urechile mici, sidefii şi nasul delicat, uşor adus în vânt, parcă să adulmece mirosul de tămâie şi smirnă.

Faptele sale în schimb, să nu fi fost disimulate sub înfăţişarea cuminte şi modestă, numai puţintel alintată, ar fi trădat o inspiraţie diavolească. Aşa se şi explică interesul pe care i-l acordase domnul Pretoreanu, de la prima lor întâlnire. Iar cu timpul, interesul continuase să crească, fără nici o suspiciune, atât de firească la o persoană obişnuită să judece oamenii cu exigenţă, înainte de a le acorda încrederea.

Încrederea, Miron o câştiga cu privirea lui deschisă, cu zâmbetul de înger fără prihană. Dar mai avea o însuşire, în aparenţă neimportantă, abilitatea mâinilor, care în mişcarea lor parcă muzicală, fină, delicată şi în acelaşi timp fermă, atrăgea privirile, ajungând să le hipnotizeze. La New York, nimeni n-ar fi bănuit, Miron frecventa cluburile de noapte şi juca pocher, mutându-se dintr-un local în altul, ca să nu atragă atenţia, să rămână un necunoscut în trecere. Afacerile domnului Pretoreanu obligându-l să meargă adesea în California, se oprea totdeauna la Reno sau la Las Vegas, lua cazinourile pe rând şi în fiecare din ele juca o singură dată.

Câştiga totdeauna, sistematic, dar evita să concureze la poturi ieşite din comun, care fac faima jucătorilor, aducându-le popularitatea marilor vedete.

Nu cred că pocherul este o ştiinţă, cum susţin unii: dacă ar fi aşa, marii lui maeştri n-ar pierde averi la fel de uşor cum le-

au câştigat mai înainte. Psihologia jocului, da, poate fi un început de ştiinţă, care comandă îndrăzneala sau prudenţa, dar între limite variabile. Nelimitat rămâne rolul norocului.

Miron trişa, iată secretul şi norocul lui era că nimeni nu putea să-l demaşte. Abilitatea mâinilor n-ar fi fost suficientă, la joc asistă mulţi martori şi unul din ei poate să surprindă o mişcare greşită. Dar tot atât de adevărat este că de multe ori martorul tace din gură, ca să nu rişte un glonţ în ceafă, când iese în stradă. Sau ca să-şi aroge un drept asupra câştigului: „Ştiu ce ai în mânecă! Ori juma' juma', ori te dau în gât şi pierzi totul!" Unei asemenea ciocniri, Miron i-ar fi răspuns cu zâmbetul lui îngeresc, irezistibil şi preopinentul şi-ar fi cerut scuze, convins că greşise. Dar nici odată nu ajunsese până aici; fiindcă nimeni nu descoperise la el o mişcare suspectă, toate îi reuşeau impecabil.

Cât despre partener, oricât de ciudată şi inexplicabilă i-ar fi părut o formaţie, fie şi imposibilă după rapidul calcul al probabilităţilor la care sunt dedaţi aşii jocului, el, în primul rând, fiind faţă în faţă, la un metru şi jumătate, în bătaia directă a ochilor albaştri, cădea la îndoială şi accepta pierderea pe tăcute, hotărât şă-şi mărească atenţia la întâlnirea următoare. Ţinând seama de numărul jucătorilor, de numărul oraşelor şi al cazinourilor şi de longevitatea medie a omului, un calcul al probabilităţilor ar fi dovedit că partenerii nu puteau să se întâlnească a doua oară decât pe lumea cealaltă. În acest fel, în anul când Ştefania se întorcea acasă, Miron izbutise să aibă depuşi la bancă peste cinci sute de mii de dolari, pentru care încasa dobândă. Şi oricum, el îşi continua jocul, cu extremă tenacitate şi cu prudenţă împrospătată tot timpul.

Însă o trişerie mai mare decât toate era căsătoria. Miron nu avea o nevastă şi nu avusese niciodată decât una fictivă, al cărui nume poate figura în registrele de stare civilă ale vreunui orăşel din America, fără ca el s-o cunoască. Dacă în mintea cuiva ar fi încolţit o îndoială, fiindcă nimeni nu-i văzuse nevasta, Miron ar fi dovedit existenţa ei nu cu actul de căsătorie, acesta putând să fie falsificat, ci cu zâmbetul. Ştefania şi Leonard ajunseseră să nu se mai mire că după un an soţia lui Miron nu apăruse niciodată, nicăieri, la fel copiii. Totuşi, nu puteau să

nutrească nici o bănuială, între ei trei era un act de încredere, pecetluit pentru totdeauna din seara sosirii lor la New York, când îi lăsase la hotelul Plaza, spunându-le cu zâmbetul rămas pentru totdeauna în amintirea lor: „Trebuie să trec pe acasă, mă aşteaptă nevasta”. De-atunci continuau să creadă că undeva, în oraşul cu cinci milioane de oameni vii, o femeie devotată îl aştepta tot timpul pe Miron, încadrată de cei doi copii – nici nu ştiau bine, băiat şi fată, sau doi băieţi, sau două fete?

Uneori se întrebau: „O fi frumoasă?” „Cred că da, probabil de aceea o ţine ascunsă!” „Şi dacă o fi vreo scorpie?” „Nu, uită-te la faţa lui şi dă-ţi seama că ar fi imposibil!”

* * *

În toamna anului 1938, în Europa, evenimente cu totul diferite se învălmăşeau în paginile ziarelor, zăpăcindu-şi cititorii, chiar pe cei cu bun simţ şi pricepere, aşa încât, dacă azi aş încerca să pun ordine în gândurile mele, sondând opiniile unor supravieţuitori din epocă, nu aş găsi doi să aibă aceeaşi părere. Mi-e cu atât mai greu să descurc ochiurile imensului năvod în care avea să cadă întreaga omenire, cu cât chiar istoria personajelor mele devine tot mai complicată şi mai greu de a fi urmărită.

În septembrie, la New York, Ştefania şi Leonard se pregăteau de plecare. Cu ce câştig se întorceau ei acasă e greu să spun deocamdată, deşi la început fusesem mai sigur pe mine. Pe Leonard am să-l abandonez după scurtă vreme; m-am ocupat de el fără tragere de inimă, caracterul lui nu-mi place, iar pe deasupra steaua lui nu a fost norocoasă, ca a Ştefaniei. După doi ani aproape sterili, a trecut de partea discipolilor şi a scris muzică pentru trebuinţa cauzei; pe urmă a fost încorporat în armată, şase luni a făcut o şcoală militară de ofiţeri de rezervă, alte şase luni le-a petrecut pe zonă, cum se numeau locurile de concentrare ale armatei; presupun că se afla într-un loc necunoscut din Moldova. De acolo am primit din partea lui, la redacţia unei reviste literare, douăzeci de pagini scrise caligrafic de mână, desigur n-avea cum să le dactilografieze, note zilnice, însăilate poate la întâmplare, dar pe un fir conducător, în aşa fel că deveneau o naraţiune izbutită, după mine mai mult decât valoroasă; deşi am uitat-o, ştiu că m-a

impresionat, ceva al ei, nedefinit, mă urmăreşte şi astăzi, după aproape cinci decenii. Nu-l cunoşteam personal, dar îl ştiam bine, nu m-am îndoit că ar putea să fie altcineva decât el, vreun omonim al lui; în frază găseam simţul muzicii, deşi o abandonase, sau o pierduse într-un naufragiu al sufletului. Paginile lui, în care se simţea amărăciunea ratării, dezvăluiau alte posibilităţi, am fost convins că ar putea să se realizeze în literatură. Cum nu îşi comunicase adresa, adică numărul de cod al unităţii lui militare, căci mai mult n-avea voie să spună, i-am răspuns la poşta-redacţiei, rugându-l stăruitor, cu un interes sincer, să revină. Şi astăzi regret că nu mi-a dat. nici un semn de viaţă, deşi nu mă miră; peste câteva zile începuse războiul. Ani de zile am sperat că odată are să-mi scrie, până ce am aflat că, din motive politice, fusese repartizat într-un batalion de pedeapsă şi căzuse în primele lupte.

* * *

Cu totul altfel va fi povestea Ştefaniei. Ce învăţase ea de la doamna Algeorge n-am aflat, dar cred că nici nu are importanţă; poate ceva din tehnica intonaţiei; i-o fi folosit, nu i-o fi folosit, nu ştiu. Cred că resursele ei native nici nu trebuiau cultivate. Acestea erau coardele vocale, de o construcţie anatomică neobişnuită, putând să vibreze ca un instrument de cea mai mare precizie, existent doar în laboratoare, în mâinile fizicianului, nu ale virtuozilor muzicii; dar fără să-şi piardă flexibilitatea şi căldura umană. Apoi urechea, cu auzul absolut ca al lui Leonard de altfel, putând să distingă nu doar tonul sunetelor muzicale, suprapuse în acorduri oricât de complexe, ci şi glasurile naturii, chiar de frecvenţe pe care oamenii îndeobşte nu sunt înzestraţi să le perceapă. Şi în sfârşit, sufletul, datorită căruia glasul izbutea, în chip natural şi fără o îndrumare cultă, să redea sentimentele omeneşti, în nuanţe şi culori pe cât de fireşti, pe atât de neaşteptate, încât cântul ei devenea o surpriză continuă. Timp de cincisprezece ani, ea n-a încetat să fie surprinzătoare.

O pagină duioasă din timpul şederii ei la New York a fost prietenia cu Marin, calul, uimitor prin coloraţia lui picturală. Apoi bogatul flux de sentimente care i se năştea în suflet când mergea cu picioarele goale prin iarbă; o simplă senzaţie fizică o

făcea să-şi trăiască intens unele clipe din trecutul ei, de pe malul Colentinei; atunci am început să mă gândesc la ceea ce s-a adeverit pe deplin astăzi, că sursa oricărei vibraţii creatoare în sufletul nostru, când ea există, se datorează trecutului, clipei când ne-am născut şi timpului de creştere, până când am aflat cine suntem. Restul e un adaos util dar nu esenţial, unul sau mai multe etaje, între o temelie şi un acoperiş fără de care casa nu poate să existe.

Trecutul Ştefaniei, în afară de ceea ce însemna amintire, se materializa într-o brazdă cu legume, pe care doamna Algeorge îi îngăduise s-o facă, într-o margine a peluzei. Pe doi metri pătraţi, nu mai mult, ea semănase sau răsădise câte un singur fir din plantele cultivate în grădina de acasă: o tulpină de roşii, una de vinete, de ardei gras, de ardei iute, un cuib de cartofi, unul de fasole ţucără, o varză, un dovlecel, un castravete, un pepene galben, unul verde. Nu toate evoluau ca într-o grădină adevărată, n-aveau nici destul soare, nici destul aer. Dar ea le îngrijea, săpându-le, plivindu-le, udându-le, şi-i era de ajuns că erau vii, chiar dacă unele nu legau roade.

Doi metri pătraţi de legume, între buildinguri mohorâte, de cărămidă brună, mi se pare că era o minune. Cazmaua şi săpăliga Ştefaniei, luate de la un drugstore, erau de oţel nichelat şi aveau cozile de lemn galben, lăcuit, cu emblema fabricantului pe un ecuson de email alb, cu un trifoi verde la mijloc. Când a plecat, le-a luat cu ea acasă. Despărţirea de doamna Algeorge, care abia acum îşi dădea seama cât are să fie de singură, a fost scăldată în lacrimi. Despărţirea de cal a fost sfâşietoare. De ce oare ne despărţim mai greu de animale decât de oameni? Fiindcă nu le putem spune gândurile? Nu putem vorbi la telefon? Nu le putem scrie?

M-am întrebat dacă trebuie să dezvălui soarta acestor două fiinţe de care se despărţea Ştefania. Dacă ea pleca, mai interesează pe cineva ce avea să se întâmple cu ele? Calul şi-a petrecut toamna lâncezind pe iarba din curte, ridicându-se din când în când doar ca să se ducă la poartă şi să privească în stradă; nu putea să vadă decât zidurile buildingurilor. Într-o zi, când cădeau primii fulgi de zăpadă, a deschis poarta cu botul, a luat-o la trap pe străzi şi bulevarde, a traversat Central Park,

până a ajuns în Broadway, şi de-acolo s-a tot dus înainte, până s-a pierdut în afara oraşului. În noaptea dinainte, Ştefania îl visase, tocmai prin locurile unde el rătăcea acuma.

Doamna Algeorge a murit peste iarnă. Moştenitorii au vândut casa; în locul ei s-a făcut un building cu patruzeci de etaje.

Desigur că optsprezece luni petrecute de Ştefania în America nu fuseseră fără foloase. În aparenţă era indiferentă, totuşi îşi dăduse seama că trăia într-o lume nouă, deşi nu avea pregătire s-o înţeleagă; înţelesese numai ce să-şi însuşească din spiritul ei, şi ce să respingă. Dar cel mai important câştig, care avea s-o ducă departe, era că învăţase, sau intuise, ce să dea asistenţei şi ce să nu-i dea. În cincisprezece ani cât strălucise în toate apariţiile ei pe scenă, în faţa unui public total diferit de la o zi la alta, nu repetase niciodată un cântec, la cererea sălii, şi nu ieşise la aplauze, oricare ar fi fost insistenţele. Impresarul ei îi prevedea că va deveni antipatică. Poate devenise, dar lumea dădea năvală s-o asculte.

* * *

După ce intrase în ţară pe la Curtici, trenul ei se opri şi rămase mai bine de un ceas în gara Simeria. Nici un călător nu ştia de ce, până ce veni un tren din urmă, pe ale cărui vagoane se vedea stema regală, ca de aur. Era într-o dimineaţă posomorită din luna noiembrie, regele se întorcea de la Londra, după care făcuse un ocol pe la Berchesgaden, să-l viziteze pe Hitler. Pe atunci, nu existau locomotive electrice, chiar şi trenurile regale trebuiau să oprească în unele gări, să încarce apă în tender. Dar bineînţeles toate erau pregătite, pompe gata să intre în funcţiune, pretutindeni mişcare, agenţi ai Siguranţei, în haine civile. Oprirea dură numai vreo şapte minute.

Când Ştefania, trezită din somn, ridică perdeaua cabinei de dormit, nedumerită de întârziere, trenul regal tocmai pornea, lin, fără nici o smucitură; la asemenea trenuri, mecanicii erau aleşi pe sprânceană. Ea apucă să vadă, la fereastra vagonului din faţă, un bărbat îmbrăcat civil, cu o faţă roşcată şi puţin buhăită de somn, cu părul blond pieptănat cu cărare, cu o mustaţă bogată, care parcă îi era cunoscută. Bărbatul, care fuma cu ochii pe fereastră, îi aruncă o privire surprinsă, nu-i de

mirare, frumuseţea Ştefaniei, cu aerul ei adus de departe, cu faţa uşor bronzată de briza oceanului era prea frapantă, ca să n-o remarce. Făcu o mişcare, ca şi cum ar fi căutat pe cineva să-i dea ordine, pe urmă se răzgândi, doar nu era să tragă semnalul de alarmă. Ştefania îl recunoscu abia când văzu pe vagon stema regală, dar nu-i dădu importanţă.

La Bucureşti, un bărbat tânăr, care semăna într-un fel cu omul de la fereastră, o aştepta la scara vagonului. Era îmbrăcat elegant, cu pălărie tare, cu un palton negru şi cu un fular alb petrecut sub revere. El se descoperi şi o ajută curtenitor să coboare.

— Mă numesc Bob Ianculescu, secretar particular al regelui. Am primit ordin să vă prezint omagiile maiestăţii sale!

În spatele lui aştepta un om în manta maronie, cu insigna palatului la guler; în mână avea o cutie de celofan cu orhidee galbene, de dimensiuni monstruoase; păreau carnivore. Ştefania îşi aminti sosirea ei la New York, dineul de la hotelul Plaza, unde Miron îi adusese o orhidee roşie. Floarea nu-i plăcuse, cum nu-i plăceau nici cele de astăzi.

Uitându-se la ea şi evaluând-o din cap până în picioare, lui Bob, care îşi cunoştea rolul, îi lăsa gura apă, dar putea să-i curgă şi balele, tot degeaba ar fi fost; nici o femeie nu arătase atâta indiferenţă unui omagiu al regelui.

Iar acestuia îi mai ardea de distracţii, când se întorcea de la Hitler în faţa căruia se înclinase rupt în două de la mijloc? Chiar nu bănuia deloc ce îl aşteaptă? m-am întrebat un an mai târziu, când îşi lua tălpăşiţa din ţară, cu acelaşi tren regal care oprise în gara Simeria, unde o văzuse pe Ştefania.

13

Odată cu Ştefania şi Leonard, şi cu acelaşi vapor venise în Europa Miron, convocat urgent de domnul Pretoreanu; însă odată debarcat pe continent luase alt tren, avea de făcut un ocol prin Elveţia, unde rămase o zi la Zurich. Scopul pot să mi-l închipui, afaceri bancare.

În timpul traversadei, Leonard rămase mai tot timpul în cabină; venea numai la masă, unde stătea cu ochii în farfurie scoţând rar câte o vorbă distrată. Cinci zile cât dură drumul

peste Atlantic, până la Cherbourg, fu vreme frumoasă, călduţă, cu oceanul liniştit, de un albastru ca de cerneală. De la răsăritul soarelui până cădea noaptea, Ştefania îşi petrecea timpul pe punte, în şezlong, cu mâinile sub cap, cu părul fluturat de briză peste faţă, ceea ce o apăra de privirea străinilor. Nici ea nu avea chef de vorbă, bănuiesc că din alte motive decât Leonard, deşi nu ştiam ce se întâmplă nici cu unul, nici cu celălalt. Puteam presupune că între ei intervenise o plictiseală, care îi distanţase. Sentimentele lui nu le-am judecat, n-aveam puncte de referire în afară de acela al începutului, când aşezaţi amândoi pe prispă, în Colentina, se uita la picioarele Ştefaniei adunate sub fustă, lăsând să se vadă numai talpa roză şi netedă ca obrazul, deşi umbla mai mult descălţată. Am simţit că fusese un moment determinant, şi ea simţise la fel, dovadă că îi dăduse urmare, fără întârziere. Pe urmă el nu mai adăugase nimic la acea declaraţie, atât de concludentă, o socotea poate viabilă perpetuu, sunt oameni care îşi exprimă o singură dată un punct de vedere şi, atât timp cât nu-l retrag, socotesc că nu-i nevoie să-l repete.

Procedeul se poate aplica în afaceri, sau în aranjamentele dintre state, nu însă în dragoste, care nu-i îngăduit să se transforme în obişnuinţă; dragostea subzistă din alternarea incertitudinii cu confirmarea; mă gândesc la cuvintele Ştefaniei, din clipele când dirijabilul se aşeza pe pământ cuprins de flăcări şi ea nu ştia dacă au să scape. Nu era o declaraţie făcută din disperare, disperarea te amuţeşte, poţi cel mult să ţipi sau să invoci ajutorul cerului; cred că se socotea datoare faţă de propria ei dragoste să spună acele cuvinte: „dacă scăpăm, am să te iubesc până la moarte”. Odată cuvintele spuse, putea să şi moară. Dar fiindcă supravieţuise, ele trebuiau împrospătate, ca să supravieţuiască şi dragostea.

În prima seară la New York, la câteva ceasuri după catastrofă, când Ştefania privea de la fereastră parcul imens din faţa hotelului, iar Leonard, doborât de oboseală şi de emoţii dormea în apartamentul vecin, ea fugise, eliberată de angajamentul solemn, abia pronunţat şi care încă îi mai suna în ureche. În clipele acelea Leonard ar fi trebuit să fie alături, s-o ridice în braţe din faţa ferestrei pe unde putea să fugă, s-o aşeze

în pat şi să-şi lipească obrazul de tălpile ei goale. Lăsând-o singură, fără să-i fi răspuns la declaraţia ei de dragoste, o izgonise; din noaptea aceea nu-l mai iubea, mergeau alături fiindcă aveau de făcut un drum împreună, uneori prin peisaje frumoase, dar ea aştepta o răspântie, pe unde să se ducă singură. Uneori îl privea, judecând cu răceală: era un om făcut să placă femeilor, în schimb nu putea să le ţină inima trează, şi nici măcar curiozitatea, care uneori supleneşte sentimentele; fiindcă nu ştia să-şi dozeze respiraţia, credea că maratonul se câştigă la pas, nu în fugă.

Pe vapor, Miron venea uneori şi se aşeza într-un şezlong, lângă Ştefania. Ea îl privea printre şuviţele părului adus de vânt peste faţă. Într-o zi îl întrebă:

— De ce nu ţi-ai luat şi nevasta?

— Fiindcă n-avea cu cine să lase copiii.

Auzea a suta oară aceeaşi explicaţie. Ştefania îşi dădu părul într-o parte, ca să-l poată privi mai bine.

— Nu cumva are rău de mare?

El se înroşi până în albul ochilor. Simţise oare în vorba ei o bănuială? La fel mă întreb eu însumi; privirea Ştefaniei mi se părea ironică, dar e greu să deduci ce are în gând o femeie, judecând după privire. Poate în clipa aceea nu voia decât să-l deruteze, ca să-l poată privi mai bine. Niciodată nu îl privise cu atâta stăruinţă. Ce voia să descopere? Sau încerca să se înţeleagă pe ea însăşi? Simţea că ar fi putut să-l placă? Să se ducă la el în cabină? De ce trebuise să treacă un an până să-i vină aceste gânduri?

Îl privi mult, fără să se sfiască; dar se simţea prea puternică pe lângă el, nu putea fi subjugată. Poate i-ar fi mângâiat părul, şi-ar fi băgat degetele printre buclele blonde, numai atât; nu simţi deloc nevoia să-l sărute lângă ureche, pentru ea singura ispită concludentă.

— Hai, bebe, du-te şi lasă-mă singură!

I se adresa ca unui copilandru, puţin plictisită, puţin ironică şi în acelaşi timp îngăduitoare. Miron se înroşi din nou, se temea că întâlnise o fiinţă pe care nu putea s-o trişeze, dar mai avea o îndoială, poate se înşela, altfel ar fi intrat în panică. De atunci înainte evită să se mai aşeze lângă Ştefania, o privea

cu circumspecţie. Restul drumului izbuti să câştige o mie de dolari la pocher, jucând cu reţinere; nu putea să se hazardeze, lumea de pe vapor era prea mică, ar fi atras atenţia repede.

Am fost înclinat să spun că întrevederea lui cu domnul Pretoreanu mi se pare cea mai inadmisibilă din toate câte am povestit până acuma. Am fost înclinat chiar s-o trec sub tăcere, socotind că istoria mergea înainte, chiar dacă o lăsam deoparte. Aşa şi este, dar deodată mi-am schimbat gândul; oare n-am îndurat în viată destule constrângeri, începând cu statul în genunchi pe coajă de nucă şi sfârşind cu obligaţia de a-mi ascunde adesea sentimentele şi gândurile? De ce să-mi impun constrângeri eu însumi? Şi-apoi maşinaţia domnului Pretoreanu e o faptă chiar atât de monstruoasă cum mi s-a părut în prima clipă? Da, e monstruoasă la culme, dacă o raportez la legile cară guvernează viaţa indivizilor. Dar faţă de legile universului, ce rămâne? Faţă de războaie, când mor milioane de oameni, şi faţă de morţii prin foame, sau prin represiune, în vreme de pace?

Şi la urma urmelor, fapta domnului Pretoreanu a rămas doar o intenţie; neputând s-o realizeze, atitudinea lui a devenit rezonabilă. Iar eu, cu reţinerile dinainte, m-am dovedit a fi slab de înger. Sper ca măcar de acum înainte să-mi păstrez sângele rece.

Miron îl găsi pe domnul Pretoreanu într-o stare aparent sumbră. Cuvântul nu-i total potrivit, totuşi sunt tentat să-l păstrez; care-i starea de spirit a călăului când, ţinând capul victimei de păr, îl arată mulţimii? Simte el satisfacţie sau groază?

Am văzut o singură dată în viaţa mea un călău, dar nu în exerciţiul funcţiunii, ci în orele lui libere. Nu am să spun unde, fiindcă în ţara aceea nu se mai aplică pedeapsa cu moartea, iar călăul, dacă n-a murit între timp, şi-a schimbat meseria, sau şomează, sau a ieşit la pensie; e greu să înţelegem, dar aşa se întâmplă, îşi sfârşeşte şi el viaţa ca toţi cetăţenii. Cu ce se deosebea de ceilalţi? Cu nimic; dacă nu m-ar fi informat cineva, nu i-aş fi dat atenţie. Eram într-o cafenea, în tovărăşia unui ghid de ocazie, când pe uşă a intrat un om în puterea vârstei, înalt, ascetic, cu faţa prelungă şi suptă, cam tăbăcită de intemperii. Avea o anumită distincţie, de om umblat în lume; să nu fi purtat

o manta lungă, maronie, cu nasturi de alamă, l-aş fi luat drept marinar, comandant de cursă lungă, mai ales că ne aflam într-un port la mare. S-a aşezat la o masă nu departe de mine, avea mişcări sigure şi armonioase, iar când a luat ceaşca de cafea s-o ducă la gură, i-am observat mâinile, prelungi, fine, cu unghiile frumos îngrijite. „E călăul oraşului!” mi-a şoptit ghidul de lângă mine. Am pus ceaşca jos, altfel îmi cădea din mână. Nimic nu se schimbase în înfăţişarea lui, din ce-am spus înainte, dar am simţit deodată cum mi se răceşte sângele. Totuşi nu mi-am ferit privirea, simţeam un fel de teamă, nu repulsie, m-am uitat fix la el, împotriva voinţei mele, să-mi rămână în minte şi mi-a rămas, dovadă că, în timp ce scriu, am imaginea lui în faţă, la fel de vie cum era în clipele acelea. Deci am văzut un călău, în carne şi oase; n-am putut să-l întreb, şi n-am aflat nici din altă parte, ce simte un om ca el când dă drumul cuţitului sau când înnoadă ştreangul.

Sub înfăţişarea sumbră a domnului Pretoreanu se ascundea o satisfacţie sinistră. Arhanghelul şi treisprezece discipoli condamnaţi pentru crimă fuseseră sugrumaţi şi apoi împuşcaţi în spate, chiar cu o noapte înainte. Dar era în sufletul lui cu adevărat satisfacţie? Nu cumva frică? N-am putut să-mi dau seama, nu arăta nici una, nici alta, şi nici n-a făcut mărturisiri înainte de moarte.

După ce îl pofti pe Miron să se aşeze pe un scaun, domnul Pretoreanu se aşeză la rându-i de partea cealaltă a biroului. De obicei, când primea pe cineva, asociaţi sau colaboratori, căci de prieteni nu poate fi vorba, se plimba în lungul biroului, uitându-se din când în când pe fereastră; se abţinea să mai ochească în trecătorii de pe Calea Victoriei, era o măsură de temperare, dar nu-i lipsea pofta să pună mâna pe carabină. Prin faptul că se aşezase la birou, Miron înţelese că va fi mult de vorbă; despre ce, nu putea să-şi închipuie, altfel ar fi pălit la faţă. Aşteptând ca domnul Pretoreanu să înceapă, se uita la nasturii de diamant ai hainei lui de casă. În clipa de faţă dispunea de atâţi bani, şi chiar mai mulţi, ca să-şi facă şi el una, dar acum, acest vis era depăşit, avea să-l realizeze ca să nu renunţe la prima lui ambiţie, altminteri dorea mult mai multe; privindu-i faţa bucălată de copil cuminte, nimeni n-ar fi putut crede.

Domnul Pretoreanu puse pe masă agenda faimoasă, nu mai mare de zece centimetri, unde avea sistematizate, printr-o codificare comprimată, toate imensele lui fonduri.

— Cunoşti o parte din afacerile mele, începu, privindu-l pe Miron în ochii albaştri. Dar ceea ce ştii nu reprezintă nici zece la sută din ce-o să rămână după mine. Vreau ca averea mea să nu încapă pe mâini rele; am o fată, n-o cunoşti, ea e singura moştenitoare, şi nu-i capabilă să înţeleagă valoarea banilor, în scurt timp totul s-ar duce de râpă.

Era pe înserat, în birou se lăsa întunericul; domnul Pretoreanu urmă, hotărât, fără să-i treacă prin gând că propunerea lui nu reprezenta o mărinimie, ci o enormitate:

— Am să te însor cu ea; vreau să iei în mână tot ce moşteneşte!

Miron se înecă, tuşi de câteva ori, strangulat, apoi căzu cu capul pe genunchi şi începu să icnească. Instinctiv îşi dădu un pumn după ceafă. Domnul Pretoreanu îl privea impasibil. Putea să-şi închipuie oare sensul emoţiei pe care o provocase? Aş spune că da, cunoscându-i cinismul. Dar prefera, probabil, s-o ia drept un semn de recunoştinţă.

Când îşi reveni, Miron ridică spre el ochii, în care albastrul lor senin luase culoarea groazei. Culoarea groazei e aceea pe care n-o vede decât călăul, când leagă ştreangul.

Ciudat, îşi reveni repede şi replică sigur pe sine:

— Dar eu sunt însurat, la New York!

Zâmbea irezistibil.

— Mie nu era nevoie să-mi spui, sunt la curent cu mistificarea, replică domnul Pretoreanu. Am înţeles că trebuia să te aperi, femeile nu te-ar fi lăsat în pace şi căsătoria este primejdioasă în America; ai o nevastă fictivă, pe care n-a văzut-o nimeni. Eu însă te însor cu fata mea, nu cu o americancă.

Pentru mulţi oameni ideea n-ar fi părut monstruoasă, şi mulţi tineri ar fi acceptat cu bucurie o asemenea propunere. Eu însă nu judec prin optica lor, îi dau la o parte, pentru ei nu exista loc în nici o statistică. Fata domnului Pretoreanu era o depravată trecută de vârsta depravării, căci de mult ar fi trebuit să se retragă într-un loc de recluziune. Fusese frumoasă şi dacă îşi ascundea grumazul mutilat rămânea şi astăzi o frumuseţe,

matură, alterată de represiunile la care era supusă, în chip legitim de altfel, fiindcă nu putea să se reprime singură. La optsprezece ani tatăl ei trăsese în ea cu carabina, şi numai de emoţie greşise ţinta, glonţul în loc să nimerească în inimă îi perforase grumazul, mutilându-i laringele şi coardele vocale; vorbirea ei acum era o gâjâială, care îmi amintea de Ioniţă Stere. Îşi ducea viaţa într-un apartament de la etaj, încuiat cu cheia pe care o avea în păstrare Sobieski. Numai în prezenţa lui lacheul îi aducea de mâncare şi camerista îi schimba lenjeria. La ferestre erau drugi de fier, iar peste ei plasă metalică. În schimb, din apartament nu lipsea nici un obiect care ar fi putut să folosească la sinucidere, printre ele un revolver de damă, cu tocul îmbrăcat în plăci de fildeş; dar, cu toată construcţia lui delicată, putea să omoare un om, cu un singur glonţ tras bine. Fata îl privea adesea, fără să se gândească la sinucidere, ci la răzbunare; întârzia fiindcă nu era hotărâtă pe cine să omoare întâi, pe taică-su sau pe Sobieski.

Aşa cum trăia acolo, fără să vadă pe nimeni, fără să citească, neatingându-se de pian care i se părea o maşină infernală, se sălbăticise, dar nu-şi pierduse minţile, fiindcă de zece ani se gândea încontinuu la evadare, ceea ce îi ţinea judecata trează. Nu visa altceva toată ziua decât să ajungă într-un loc de orgii, o galerie lungă, cu bărbaţi virili legaţi pe cruce, nu bătuţi în cuie, ca să-şi piardă sângele şi să moară în chinuri. Să treacă prin faţa lor goală, întărâtându-i, şi să se lase în mâinile primului care ar fi izbutit să-şi rupă legăturile; pe urmă să-l aştepte pe al doilea. Noaptea visul se transforma în coşmar, făcând-o să urle şi să-şi zgârie pielea.

De neînţeles mi se pare, deşi am dovezi că faptele se petreceau întocmai, în ocaziile când domnul Pretoreanu o chema să participe la ciudatele lui reuniuni cu oaspeţi care aveau o mască pe faţă, purtarea ei era cuviincioasă, cumpănită, mişcările controlate, decât că nu lua parte la conversaţie, ci doar zâmbea şi înclina din cap, dându-şi adeziunea la o vorbă sau alta. Nimeni nu observa că Sobieski, care se apleca să-i pună o pernă sub picioare, îi trecea un lanţ peste gleznă şi-o lega de scaun. Prevederea, demnă de evul mediu, ar fi putut să aibă o justificare, domnul Pretoreanu se temea că într-o clipă de

răzvrătire era capabilă să-şi lepede masca, la figurat şi la propriu, apoi să se urce pe masă, cu poalele rochiei ridicate.

Oare ce se întâmpla cu el astăzi? Era orbit cu totul, sau vena care peste opt ani avea să-i plesnească în creier pulsa de pe acum anormal, tulburându-i judecata? Cum îşi închipuia că un bărbat atât de tânăr cum era Miron, cu înfăţişarea lui de copilandru ar fi putut să conducă în viaţă o fiinţă iresponsabilă, cu apucături de fiară? N-ar fi fost mai bine să construiască o mănăstire, cum făcuse domnul Neagoe pentru Tinca, şi s-o ţină acolo sub o pază severă dar deghizată, alcătuită din false călugăriţe? Cât despre avere, înţeleg că ar fi fost imposibil s-o lase în alte mâini, de pildă fiilor domnului Alcibiade, din admiraţie pentru Alexandrina; dacă o secătură ca Tiberiu ar fi acceptat, lacom de bogăţie, fraţii lui s-ar fi simţit ofensaţi, ar fi socotit că mama lor era dezonorată; Odor putea chiar s-o omoare, ca în tragediile antice. Dar cum de nu se gândea la un act de filantropie?

Îi recunosc domnului Pretoreanu mai multe gesturi generoase, unul chiar faţă de mine, când aproape de sfârşitul războiului mi-a dăruit motocicleta. Dar şi până atunci, este destul să mă gândesc la Ştefania, exemplul cel mai apropiat în această povestire, şi încă n-am spus tot ce a continuat să facă pentru ea, în modul cel mai dezinteresat cu putinţă, numai ca s-o pună în deplină valoare. Acestea însă erau gesturi secunde, datorate unor umori misterioase, de neexplicat nici măcar prin psihanaliză. În schimb, să fi fost vorba de o filantropie în sensul complet al cuvântului, o dăruire totală spre binele omului, ea este incompatibilă cu spiritul lui satanic.

Dacă îi judec faptele în bloc, incluzând între ele ideea de a-şi mărita fata cu Miron, partener handicapat, fără speranţă, înseamnă că domnul Pretoreanu a avut ceea ce se cuvenea să aibă. El a murit fără să ştie nimic de soarta acelei fete, care a izbutit să fugă din casă, în prima noapte când a găsit pe unde să iasă, deşi, ca totdeauna, uşa apartamentului ei era încuiată; a fugit prin odaia lui Miron. În ceea ce mă priveşte, i-am dat de urmă numai din întâmplare, am aflat despre ea tot ce-ar avea importanţă.

În încheierea hotărârilor, domnul Pretoreanu îi spuse lui Miron, care îl ascultase pierdut, fără replică:

— Ai să rămâi în casa mea, vreau să-ţi cunoşti logodnica. Geamantanele tale sunt sus; Sobieski o să-ţi arate camera. Peste o oră vei fi poftit la masă; să-ţi pui smokingul.

Ştia că îşi luase un smoking; Sobieski îi inspectase geamantanele. M-a mirat însă dispoziţia domnului Pretoreanu privitoare la îmbrăcăminte; cu toată educaţia lui englezească, nu ţinea la vestimentaţia de ceremonie, nici măcar la masa de seară, când tot englezul îşi pune un smoking, chiar dacă nu are oaspeţi.

Aici am de semnalat o confuzie, răspândită în toată lumea civilizată; smokingul, la origine, nu era decât o haină de casă, care se îmbrăca în cadrul intim al familiei, niciodată în public; bărbaţii se simţeau bine în ea, mai ales la sfârşitul dineului, când se retrăgeau singuri în fumoar, unde îşi aprindeau pipa, ţigara de foi sau ţigareta, care ar fi putut să le deranjeze pe doamne. Azi doamnele fumează cot la cot cu bărbaţii, iar smokingul a devenit haină de ceremonie. Dacă haina de casă a domnului Pretoreanu n-ar fi fost prea scumpă cu nasturii ei de diamant, poate o anumită lume ar fi adoptat-o să meargă cu ea la operă; aşa se naşte moda îmbrăcăminţii, prin hazard, ca toate modele de altfel.

În camera lui, Miron îşi găsi hainele pregătite, pe marginea patului. Pe o măsuţă descoperi o orhidee roşie, într-o cutie transparentă. Nu avea prea mult timp, să-şi inspecteze camera; deşi afară ardeau felinarele, nu ştia unde dădeau ferestrele. O uşă mascată de un tapet identic cu cel de pe perete, ducea la baie. Mai exista o uşă, în afară de cea pe unde intrase; n-o încercă, probabil dincolo era un salonaş, sau un birou, la dispoziţia lui, nu simţea curiozitatea să vadă, nu înţelegea nimic din ce se întâmpla, parcă trăia o întâmplare din afara realităţii, dincolo de orice înţelegere, de orice sentimente; altfel l-ar fi cuprins groaza.

În timp ce se îmbrăca, simţi o prezenţă străină în preajmă. Cineva îl spiona, o fiinţă la fel de ireală ca toată întâmplarea, având totuşi substanţă materială, fiindcă îi simţea apăsarea în ceafă. Se întoarse brusc; în afară de el, nu era

nimeni în cameră. Dar, dacă privirea lui ar fi avut facultatea unui teleobiectiv, să aducă uşa aproape, până la o palmă, ar fi văzut că în gaura cheii, ajurată cu un desen complicat, de siguranţă, sticlea un ochi omenesc, cu pupila dilatată mai mult chiar decât este posibil anatomic, o pupilă avidă, aproape rapace, de fiară aflată la pândă.

* * *

Ştiam sufrageria de la dineul scabros când Jordie se aflase în faţa unor oameni necunoscuţi, cu faţa mascată, obligat să răspundă la întrebări diabolice şi să-şi arate adevăratul lui chip, necunoscut publicului. Sufrageria mi-a reînviat totul în minte, deşi de astădată atmosfera era alta, mai discretă, într-un fel chiar intimă, şi în nici un caz agresivă. Pendula fiind oprită, poate fiindcă bătea prea sonor orele, nu se simţea scurgerea timpului. Nu ardea candelabrul, ci numai lumânări puse pe masă, astfel că, în afara acelei zone de lumină, restul încăperii rămânea în penumbră şi nu i se puteau vedea dimensiunile, cum mi le aminteam, atât de vaste, încât privind palatul pe dinafară, nu-mi explicam unde putea să încapă o asemenea sufragerie, plus salonul, cel puţin la fel de mare. Dar ele erau amintiri de adolescenţă, când nu puteam pătrunde cu gândul sub faţa lucrurilor. Acum, cu toată penumbra din jur, vedeam mult mai departe.

Când Miron intră în sufragerie, precedat de Sobieski care îi deschise uşa, domnul Pretoreanu se ridică de la masă, îl vedeam prima oară în smoking, îl mai văzusem în redingotă, care i se potrivea mult mai bine, la înmormântarea domnului Alcibiade; de atunci trecuse o bună parte din viaţa noastră. În dreapta lui, la masa ovală, şedea fata; Miron nu o desluşi la început decât ca pe o umbră. Domnul Pretoreanu îi ieşi în întâmpinare, îl apucă de braţ, de deasupra cotului, cu un aer posesiv şi proteguitor şi îl duse în faţa fetei.

— Iat-o! spuse, cu înţelesul de „ia-o”.

Iar ei:

— Iată-l! Cu înţelesul de „na-ţi-l!”

Cele ce urmară Miron le făcu mecanic, fata nu-i putea întinde mâna peste masă, era prea departe; se duse la ea, făcu douăzeci de paşi până să ajungă, număraţi nu de el, ci de mine,

se înclină, fără să o vadă, scoase orhideea din cutie şi i-o întinse, ca şi cum fata ar fi fost pe altă lume. Despre rest nu-şi amintea nimic a doua zi, nu şi-a amintit niciodată. O clipă doar, chipul ei îi intră în privire şi îi cuprinse frica, fiindcă era frumoasă, iar el nu avea cum să se apere. Încărcată de farduri, culorile de pe faţa ei palpitau în lumina mişcată a lumânării, părea că i se vede sângele pulsând sub piele. Aşa cum îl fixa cu privirea, parcă pregătindu-se să-i sfâşie carotida, n-ar fi putut s-o înfrunte decât o făptură din aceeaşi plămadă cu ea, un Tarzan, mai puţin om şi mai mult fiară.

Este o exagerare, dar n-am descris impresia mea, ci pe a lui Miron. Mie fata mi se părea timidă şi dezorientată, dar e drept că în ochi avea o curiozitate avidă, care putea să devină primejdioasă.

La sfârşitul mesei, domnul Pretoreanu îl conduse pe Miron până în uşa camerei.

— Restul discutăm mâine! ii spuse în loc de noapte bună.

Nimeni nu s-ar gândi că ar fi trebuit să încuie uşa pe dinafară. Într-adevăr, n-o încuie, dar era o omisiune.

Sobieski, care servise la masă, cu mănuşi albe pe mână, numai Dumnezeu ştie ce feluri de mâncare, eliberă piciorul fetei, care era legată de scaun, o conduse la apartamentul ei, şi încuie uşa, ca totdeauna. Mă întreb ce s-ar fi întâmplat, dacă nu era legată? Ar fi sărit la Miron, pe deasupra mesei? Şi mă mai întreb, dacă uşa de la camera lui Miron rămăsese descuiată din omisiunea domnului Pretoreanu, ce se întâmplase cu uşa de la mijloc, unde apăruse un ochi omenesc în gaura cheii? Era ea descuiată tot printr-o omisiune? Nu, ci cu intenţie; fiindcă dincolo, în loc să fie un birou, sau un salonaş, cum îşi închipuise Miron, era apartamentul fetei, şi domnul Pretoreanu dorea ca faptele să se împlinească, să poată face contractul de căsătorie.

Mi-am amintit nopţile mele în casa Zorinei! Dar dacă nu mi-aş retrage cuvântul, comparaţia ar fi o nelegiuire!

* * *

Zorina, astăzi uitată şi poate sfârşită de multă vreme! Cu ce emoţie o aşteptam să vină noaptea, străbătând coridorul lung cu lumânarea în mână! Tremuram de nerăbdare să-mi descheie cămaşa cu dinţii, să-i simt pe piept respiraţia fierbinte!

Ea nu-i singura amintire datorită căreia mi se pare că a povesti cele ce urmează este o impietate. Dar n-am ce face, îmi calc pe suflet.

Miron nu se dezmeticise când se întinse în pat, cu speranţa că ar putea să doarmă. Judecata lui era paralizată, îi lipsea orice mijloc să găsească un mod de a reveni la viaţă, plutea într-un vid fără gravitaţie şi fără puncte cardinale, ca să-şi poată defini poziţia lui în spaţiu. Stătea cu mâinile sub cap, pe un suport care era perna, nimerită întâmplător, fiindcă n-o căutase, nu-i mai ştia numele, nici funcţia. Simţea o anomalie, mai trebuia să facă un gest înainte de a închide ochii, o veche obişnuinţă, dar nu putea să şi-l amintească; era simplu, ar fi trebuit să întindă mâna şi să stingă lampa de pe noptieră. Lumina îl incomoda, deşi nu putea să simtă dacă ea era o stare exterioară sau îi aparţinea fizic. Cât despre scurgerea timpului, pierduse orice noţiune, un minut, un ceas, o zi sau toată viaţa pentru el ar fi fost totuna, în clipa când lumina se stinse de la sine. Nu văzuse deschizându-se uşa, nu simţise paşi în odaie, nici mişcarea somierei când cineva se aşezase alături.

Întunericul survenit brusc şi fără explicaţie avu asupra lui un efect neaşteptat, abia acum îşi găsi cunoştinţa de sine, înţelese cine era el, unde se afla şi ce-l adusese acolo, şi în acelaşi timp văzu limpede şi în afară, o fiinţă care se apleca spre el, cu faţa conturată de farduri fosforescente, cu două becuşoare aprinse în globul ochilor, ale căror raze înguste străpungeau întunericul, ca instrumentele optice folosite în chirurgie spre a explora căi şi canale ascunse privirii.

Acele mici proiectoare se mişcară pe faţa lui Miron, descoperind-o centimetru cu centimetru. O mână caldă şi alta rece veneau după ele, completând tactil imaginea vizuală. Totdeodată se auzea o respiraţie tot mai pripită şi mai aproape, până ce Miron îi simţi căldura cuprinzându-i obrazul, căruia mâinile îi urmau conturul. Percepea aceste senzaţii cu o luciditate pe jumătate confuză, dar pe cale de întregire, şi pe măsură ce începea să înţeleagă ce i se întâmplă, se crispa tot mai tare, cu impresia că se apropia de paralizie.

Când mâinile coborâră pe sub bărbie, pe grumaz şi apoi se depărtară una de alta, ca să ajungă la umeri, mai apucă să-şi

dea seama că îşi schimbau alternativ temperatura, cea rece devenea caldă pentru o clipă, apoi amândouă se întorceau la starea dinainte, şi schimbarea continua în acelaşi ritm, fără să se oprească, la fel cum nu se oprea respiraţia. În acest punct Miron îşi pierdu cunoştinţa, pe deplin de astă dată. Urmarea trebuie să mi-o închipui singur, dar nu-i greu, fiindcă nu putea să fie decât una, cea firească.

Trecuse miezul nopţii când din camera lui Miron se auzi un strigăt de oroare şi groază, glasul alterat pe care nu-l puteau înţelege decât cei ai casei. Domnul Pretoreanu, al cărui dormitor era în altă aripă a etajului, auzi târziu, după ce se trântise o uşă, făcând să bubuie tot palatul. Strigătul venea de pe scară, cobora spre parter, se îndepărta dar parcă era tot mai puternic.

— Nu-l vreau, nu-l vreau! Mi-e scârbă, v-aţi bătut joc de mine!

Între aceste vorbe se amestecau horcăieli, urmate de injurii greu de-a fi descifrate şi imposibil de pus pe hârtie.

Când domnul Pretoreanu se apropia în fugă, cu halatul pe umeri, auzi scrâşnetul zăvoarelor de bronz ale uşii de jos, care se deschidea asupra peronului de la intrarea principală a palatului. Ajuns pe palier mai apucă să vadă o umbră albă, năpustindu-se afară. N-ar fi crezut că era fiică-sa, dacă mai înainte nu i-ar fi recunoscut glasul.

Se duse la uşa ei şi o găsi încuiată. Atunci îşi aminti că uşa de la camera lui Miron nu o încuiase, deschise şi aprinse lumina.

Nu-i recunoscu decât chipul de înger, cu părul blond făcut inele pe frunte. Pleoapele lăsate îi acopereau ochii albaştri, farmecul lui care cucerea pe oricine. În obraz nu mai avea pic de sânge. Dar era el, cum îl ştia de când venise să-i ceară o slujbă; şi deodată îşi dădu seama, că după mai bine de un deceniu, chipul lui evoluat numai în aparenţă, îşi păstra vechea expresie cuminte, de la cea dintâi întâlnire. Leşinul îi dădea pe deasupra un aer eterat, de adolescent în stare de transă. Pijamaua ruptă cu furie, zdrenţuită, îl dezgolea destul ca să i se vadă o infirmitate totală de înger oprit să păcătuiască,

dar desigur nu datorată naşterii lui dumnezeieşti, cum credea satul.

* * *

Erau încă mulţi oameni pe Calea Victoriei la ora aceea din noapte şi toţi o văzură pe fată fugind la vale, spre podul Senatului, numai în cămaşă de noapte, cu o eşarfă în jurul gâtului; luată de vânt, eşarfa zbura în urmă, ca o trenă, iar cămaşa se ridica până deasupra genunchilor şi mai departe. Nimeni nu se gândea s-o oprească, trecea prea repede şi poate unora le era frică, puteau să ajungă la poliţie, fără nici o vină şi fără să poată da explicaţii; aşa se întâmplă, martorii dispar şi eroul rămâne singur.

Fata fugi prin faţa palatului regal, trecu peste bulevardul Elisabeta şi când ajunse la podul Senatului, unde de Bobotează regele arunca în Dâmboviţa crucea de gheaţă, un om o prinse de braţ, cu o mână puternică. Putea să fie şi o mână mai slabă, ea era gata să se supună, să urmeze pe oricine. Omul, de vârstă mijlocie, slab, negricios, nebărbierit dar îmbrăcat cu eleganţă, cu borsalina trasă pe ochi, cu haine negre, o duse la prima casă de pe chei, unde, în uşă, erau câteva fete, în cămăşuţă.

Acolo locuise Osman birjarul într-o vreme când nu-i mergea bine, acolo îl găzduise un timp pe Odor, culcându-l pe coridor, în drumul bărbaţilor care se duceau la privată. Dar pe vremea aceea fata domnului Pretoreanu era o domnişoară frumuşică, subţire, elegantă, cu rochia lungă strânsă pe gambe, că trebuia să coboare scările sărind de-a latul, graţioasă, ca o vrăbiuţă; aşa o văzuse Odor, care aştepta sub scară şi îi simţise parfumul. Acum, aceleaşi scări de stejar sculptat, fata fermecătoare de altădată le coborâse în goană, urlând: „Nu-l vreau, nu-l vreau!”

Nu i-am spus numele nici odată; o chema Gabriela. În casa de pe chei, unde rămase până la sfârşitul războiului, îi spuneau Ela. N-o întrebară de unde venea, nu avea nici un fel de acte, omul în haine negre o înscrisese la poliţie pe un nume oarecare. Nu vorbea cu nimeni, altminteri însă era prietenoasă, zâmbea tot timpul, fetele ţineau la ea, mai ales că nu făcea mofturi, dacă una nu avea chef de un bărbat, îi ţinea locul. Mergea cu oricine, se ferea numai de cei foarte tineri, elevi de

şcoală cu pieptul îngust, cu faţa plină de coşuri. Uneori însă izgonea şi pe alţii dacă, după ce intra cu ei în odaie, ceva nu-i convenea; îi arunca pe uşă afară strigând în urma lor cu glasul pe care îl înţelegeau numai fetele: „Pe ăsta nu-l vreau! Care vreţi, luaţi-l!” N-o certa nimeni pentru asemenea scene, nici măcar protectorul ei în haine negre; încercase o dată şi urmarea fusese o criză de isterie; urlând, sfâşiindu-şi cămăşuţa, zgâriindu-şi pielea încă ademenitoare, Ela se repezise în stradă, o luase pe pod, îmbrâncind oamenii şi se aruncase în Dâmboviţa, exact în locul unde arunca regele crucea, de Bobotează. Fiindcă apa era mică, se alesese cu o fractură a braţului.

Au trecut de atunci peste patruzeci şi cinci de ani, nu am aflat ce a făcut de la război încoace, dar ştiu că supravieţuieşte, am întâlnit-o pe stradă, ţinând discursuri; deşi aproape octogenară, am recunoscut-o datorită glasului şi eşarfei din jurul gâtului. Cine se milostiveşte s-o întrebe ce vrea, fiindcă nu se înţelege ce spune, greu mai scapă, îl apucă de mânecă, sau de un nasture şi îi povesteşte, cum poate, viaţa ei nenorocoasă. O întâlnesc prin cartierul meu, dar s-ar putea să bântuie şi prin alte locuri. Nu ştiu unde stă, din ce trăieşte. E îmbrăcată anapoda, în culori ţipătoare, ca faimoasa madam Cuţit, de pe vremuri, nu pare însă în mizerie. Am învăţat să trec pe lângă ea, prefăcându-mă că n-o văd, o privesc numai cu coada ochiului; cum aş putea s-o ignor, ştiind cine este?

Într-o noapte, vara trecută, anul 1985 al erei noastre, i-am auzit glasul sub fereastră. Deşi mă culcasem, m-am dus să văd ce se întâmplă, ştiam că n-am să pot adormi cât timp nu-şi termina discursul. Era un discurs, într-adevăr, şi avea chiar asistenţă, cheflii care ieşeau din Cişmigiu şi se opreau curioşi s-o asculte, deşi din o sută de cuvinte, greu ar fi desluşit zece. Se urcase pe bara de protecţie a unei maşini parcate pe trotuar şi vorbea, gesticulând, ca de la tribună. Din când în când încerca să pună piciorul mai sus, pe capota motorului, fără să izbutească.

Între timp am descoperit şi alţi auditori, pe la ferestrele blocului din faţă, unde stăteau cu lumina stinsă. Ascultând cu răbdare, am izbutit să descifrez mai tot discursul, scurt de altfel,

dar repetat fără întrerupere. Nu vorbea în vânt, era evident că se adresa ascultătorilor, pe care îi socotea vechi cunoştinţe: „Pe tatăl meu îl ştiţi, domnul Marin Pretoreanu; cine nu-l ştie? Prieten cu maiestatea sa regele Carol al doilea. Dar tatăl meu m-a făcut cu o vacă, asta n-aţi aflat, vacă adevărată, nu d-alea, cum se spune; dormea cu el în pat şi stătea cu noi la masă, mânca tărâţe, apoi lingea dintr-un bulgăr de sare grunjoasă. Regele venea la noi în casă, era berbant, mă ciupea de guşă, dar eu îi spuneam: domnule, vezi-ţi de alta. Pe tatăl meu îl ştiţi, cine nu-l ştie? …”

Îşi repeta a nu ştiu câta oară povestea, când cineva, de la o fereastră, aruncă spre ea o pătlăgea vânătă, care căzu lângă roata maşinii; e limpede că urmărise s-o alunge, nu s-o lovească. „Va să zică, aici am ajuns, să mă omorâţi cu bombe! ripostă vorbitoarea. Nu-i nimic, până face explozie, să vă spun mai departe… Regele venea la noi în casă…”

* * *

După fuga fetei, domnul Pretoreanu rămase impasibil, nu făcu nici o investigaţie s-o găsească, nu se interesă nici la poliţie, nici la morgă. Nici pentru Miron, care zăcu fără cunoştinţă până seara, nu socoti să facă un gest, să cheme un medic, dacă nu din omenie, măcar să nu-i moară în casă. Dar poate atitudinea lui nu dovedea nepăsare, ci sânge rece; îi asculta inima, bătea bine, respiraţia era liniştită, închise uşa şi îl lăsă în pace.

Miron se trezi pe întuneric, în mod ciudat pe deplin lucid, îşi dădu seama dintr-o dată unde se afla, îşi aminti tot ce i se întâmplase. Nu se simţea zdruncinat, trecuse printr-o primejdie căreia n-ar fi trebuit să-i dea importanţă, fiindcă era imun, nimic nu putea să-l atingă, poziţia lui de apărare fiind definitivă şi inexpugnabilă. Căutând butonul lămpii de pe noptieră dădu de un obiect metalic, pe care, fără să-l recunoască, simţi instinctiv că trebuia să-l ocolească. Se dădu jos din pat, aprinse candelabru. Obiectul era un revolver mic, cu tocul de fildeş. Nu ţinuse niciodată o armă în mână, pe când încă era cetăţean român, domnul Pretoreanu îl scutise de armată. Luă revolverul, îl examină, un obiect delicat, era uşor să-şi închipuie cum se manevrează. Merse în faţa oglinzii, îl duse la tâmplă, îşi zâmbi,

făcea două gropiţe în obraji, un dar al naturii de care se bucură puţini oameni; cu ochii lui albaştri, cu zâmbetul şi cu gropiţele din obraji, putea cuceri lumea; restul i se părea fără importanţă. Ar fi apăsat pe trăgaci, din simplă curiozitate, nu-i era frică de glonţ, ci de zgomot, să nu alarmeze casa unde probabil dormea toată lumea; nu se simţea nici un fel de mişcare.

Revolverul, aşa cum continua să-l ţină la tâmplă, îi dădea certitudinea puterii depline pe care o avea asupra vieţii sale. Sau a vieţii altora; dacă domnul Pretoreanu intra pe uşă, ar fi putut să-l culce la pământ cu o mişcare a degetului. Dar apariţia de peste noapte de ce venise înarmată? Nu merita să se gândească; revolverul era întâi o dovadă că nu visase, apoi dovada că putea în orice clipă să curme o viaţă, pe a lui sau pe a altuia. Îl puse în valiză cu obiectele de toaletă. Apoi se duse la baie, unde aprinse toate luminile; faianţa albă strălucea mai puternic ca soarele. Abia când vru să-şi scoată pijamaua observă că era sfâşiată; dintr-o mişcare zdrenţele căzură jos şi se văzu gol din faţă, din profil şi din spate, în oglinzile aflate pe toţi patru pereţii. Se cunoştea, dar până acum nu-şi cercetase cu atenţie alcătuirea fizică; nu avea sentimentul frustrării, prin naştere, la el dorinţa lua alte forme, şi nimeni nu poate să ştie dacă satisfacţia lui nu era mai mare. Lăsând la o parte celelalte victorii, afaceri reuşite de pildă, şi nu în folosul personal ci al domnului Pretoreanu, care îi dădeau sentimentul victoriei, poate mai puternic decât îl avusese Cezar sau Napoleon, un singur pot la pocher, câştigat printr-o manevră magistrală, mai presus decât cea de la Austerlitz, îi răspândea în trup o voluptate atât de intensă, încât depăşea, suprapunându-le şi transformându-le în una singură, toate celelalte voluptăţi pierdute.

Dormi împăcat până la ora opt dimineaţa. La ora nouă ciocănea la uşa biroului. Domnul Pretoreanu, în haina roşie de casă, împodobită cu diamante îl primi ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic peste noapte, ca şi când conversaţia dinainte ar fi fost neavenită. Se simţea uşurat că scăpase de fiică-sa; providenţa reparase fără să spere ceea ce el ratase cu douăzeci de ani înainte.

— Dacă puteţi să-mi acordaţi o oră, începu Miron, faceţi-mi favoarea să jucăm împreună o partidă de pocher!

Se aşezară la o măsuţă în faţa biroului; cărţile alunecau, domnul Pretoreanu puse pe tăblia mesei o cuvertură de postav verde.

— Pe cât jucăm? întrebă Miron.

— O sută de lei miza.

Nu era puţin, cu o sută de lei puteai să ajungi la un milion. Miron admise suta, dar în lire sterline, era enorm, pe vremea aceea lira mai valora o mie de lei, deşi se prevedea o scădere.

Nu am pasiune pentru pocher, n-aş putea să descriu o partidă decât cu stângăcie, deşi am văzut cum se joacă, oameni stăpâniţi de patimă, stând la masă patruzeci de ore fără să se ridice, crispaţi, cu ochii roşii, cu obrazul ţepos, hrănindu-se doar cu tutun şi cafele; asemenea scene nu se uită. E o imprudenţă să le adresezi cuvântul, ar fi în stare să dea cu cuţitul, noroc că n-aud nimic din afară. I-am văzut jucând şi în timpul bombardamentelor, când masa se clătina la explozia bombelor căzute în apropiere. Cineva mi-a povestit, şi chiar dacă ar fi exagerat sunt gata să-i dau crezare, că la ultimul cutremur patru doamne aflate în faţa mesei de pocher, la ultimul etaj al unui imobil înalt din mijlocul oraşului, s-au pomenit cu tot cu masă şi cu scaune la parter, deasupra molozului, şi au continuat jocul. Dar tot nu mă încumet să descriu partida domnului Pretoreanu cu Miron. Într-o oră, acesta din urmă câştigă cinci sute de mii de lire; cifra mi se pare mai mult decât fabuloasă, mintea mea n-o cuprinde, şi cred că nu-i om să spună altfel. Socotesc însă că în lumina faptelor de peste noapte, orice devine admisibil, chiar şi absurdul şi imposibilul.

— Mai facem o partidă? întrebă domnul Pretoreanu.

Era cât pe ce să spun că îşi muşcase nervos buza de sus, de astă dată despuiată de orice mustaţă; dar nu, era imposibil. Miron se uită la ceas.

— Una singură, încuviinţă, din politeţe.

Deşi trecuse timpul hotărât la începutul jocului, nu putea să refuze revanşa. Era rândul lui să dea cărţile. Le dădu. Domnul Pretoreanu ceru două cărţi; judecând simplu însemna că avea trei de acelaşi fel, un brelan, aşa se cheamă, figură

modestă, greu să mai vină o carte asemeni, ca să facă un careu, redutabil.

Miron puse jos un valet, ca să-şi ascundă jocul, fiindcă avea în mână patru aşi, ticluiţi cu dibăcie; luă o carte în locul celei depuse, numai ca să-şi deruteze partenerul, altfel nu-i făcea nici rău, nici bine, partida era câştigată. Pusese miza pe masă, o sută de lire, înainte de a da cărţile cerute. Domnul Pretoreanu medita îndelung, numai din instinct, căci nu prea se pricepea la pocher; cunoştea regulile şi valoarea cărţilor, altminteri nu jucase nici odată. După un timp, puse şi el miza şi ceru o sută pe deasupra.

— O sută, plus cinci! fu răspunsul lui Miron.

— Cinci, plus o mie!

Se priviră unul pe altul de parcă se vedeau pentru prima oară şi încercau să se cunoască. Miron îşi inspecta încă o dată cărţile, cu toate că ştia prea bine ce avea în mână. Pe urmă spuse:

— O mie a dumneavoastră, plus cinci mii ale mele!

Mie, unul, o asemenea întâlnire nu-mi dă nici o emoţie, dar parcă îi văd pe jucătorii adevăraţi cum încep să gâfâie şi cum le sticlesc ochii.

Era rândul domnului Pretoreanu să-şi examineze cărţile şi să mediteze, cu îndoială. Aşa se pregătesc capcanele, dar Miron n-avea de ce să se sperie, era sigur pe sine. Deodată auzi, şi îi zvâcni inima de satisfacţie:

— Plus cincizeci de mii!

Era glasul domnului Pretoreanu, părea însă al unul străin. Miron ezită la rându-i, îşi pregătea şi el capcana, nu voia să-şi sperie partenerul. În sfârşit hotărî, cu fălcile încleştate, ca să-şi ascundă zâmbetul:

— Plus o sută de mii!

Nu mai era nevoie de zâmbete, capcana stătea deschisă, urma încordarea, în aşteptarea clipei celei mai potrivite când se trânteşte capacul. Într-adevăr, de-atunci înainte jocul merse repede, nu se mai pândeau unul pe altul, era o întrecere nesăbuită, cifrele se rostogoleau schizofrenic, scăpate parcă de sub controlul raţiunii.

— Plus două sute de mii!

— Plătit, plus încă una!

Se înţelege că la asemenea sume nu se pun banii pe masă, n-ar avea loc, contează cuvântul.

— Eşti solvabil? întrebă domnul Pretoreanu.

Era atât de senin încât lui Miron i se făcu frică, deşi nu se îndoia de cartea pe care o avea în mână. Una singură ar fi putut să fie mai mare, dar aceea devenise imposibilă, din clipa când el însuşi aruncase un valet pe masă. Printr-o regulă pe care nu m-am străduit să o înţeleg cum funcţionează, deşi îi ştiu scopul, printr-o derogare subtilă de la ierarhia cărţilor, patru valeţi înving patru aşi, în pofida faptului că aşii sunt mai puternici. Dacă Miron era sigur pe aşii săi din mână, tot atât de sigur era că domnul Pretoreanu, dacă ar fi avut trei valeţi din capul locului, al patrulea nu putea să-i vină, fiindcă îl avusese el însuşi şi îl depusese pe masă. Totuşi, frica persista în el, ilogică, de aceea, când potul ajunse la cinci sute de mii de lire sterline, plăti sec, aşa se spune, după care partenerul nu mai poate să continue.

— Care de aşi! enunţă, cu o timiditate subită.

— Patru valeţi! răspunse domnul Pretoreanu.

Miron trebuia să creadă, dar nu putea înţelege. Nu ştia că, înainte de a începe jocul, domnul Pretoreanu îşi pusese coada de diavol. Nu-i corect spus, o avea încă de seara trecută. Iar valetul lui Miron de pe masă devenise o damă de treflă.

14

Mă aşteptam la un deznodământ dramatic; după informaţiile mele, Miron avea economisiţi la data aceea, cu un an înainte de a începe al doilea război mondial, cinci sute de mii de dolari, nimica toată la un Rockeffeler, dar altminteri o bogăţie de care nu se bucurau foarte mulţi oameni în America, unde urmările marii crize din 1929 dăinuiau încă, după un deceniu. Oricine în locul meu ar fi simţit ameţeală văzându-l cum scotea din buzunar carnetul de cecuri şi se apuca să scrie cifra uluitoare, cinci sute de mii de lire sterline. Până în clipa aceea îmi închipuisem că jocul fusese o glumă subînţeleasă de amândoi partenerii, deşi mi se părea hazardată. Dar îşi găsea explicaţia în încordarea prin care trecuseră amândoi, şi care ar

fi putut să aibă urmările cele mai imprevizibile, în ceea ce-l priveşte pe Miron, mergând până la pierderea minţilor. Pe domnul Pretoreanu îl cunoşteam de mult, ştiam sigur că nu putea să-l pândească o asemenea primejdie, el n-avea nici un fel de limite în faptele sale, şi dacă unele din ele nu mi se puteau explica pe nici o altă cale, îmi rămânea să le atribui însuşirilor lui diabolice, dovedite nu o singură dată. Dar Miron, pe ce se bizuia, iscălind un cec de o asemenea valoare? Să fi fost martor la scenă înţelegeam dintr-o dată; în timp ce îl urmărea pe domnul Pretoreanu, care examina cecul, prin ochii lui albaştri trecu o clipă culoarea morţii, destul să deduc că suma nebunească n-avea altă acoperire decât revolverul ascuns în trusa cu articole de toaletă.

Un an mai târziu, când Molotov şi Ribbentrop semnau la Berlin actul de neagresiune germano-sovietic, o revistă franţuzească publica pe prima pagină un fotomontaj care ii înfăţişa pe amândoi, faţă în faţă la o masă de pocher; dedesubt am uitat ce scria. Nu se poate face nici o asemănare între o întâmplare şi alta decât valoarea mizei, bineînţeles ţinând seama de proporţii; imaginea aceea însă mi-a amintit scena dintre domnul Pretoreanu şi Miron; încordarea acestuia din urmă prefăcea chipul lui de înger, pentru o singură clipă, într-o mască a disperării; în schimb, cei doi miniştri de externe din ilustraţie îşi zâmbeau unul altuia, cu încredere.

Domnul Pretoreanu puse mâna pe telefon; Miron nu se îndoia că voia să ceară legătura cu banca de la Londra, emiţătoarea carnetului de cecuri; contul lui acolo se reducea la trei sute de lire. Se calmă pe loc, ochii lui deveniră din nou albaştri, mai seducători ca nici odată. O umbră trecu printre ei, o fracţiune de secundă, când auzi că domnul Pretoreanu îi cerea lui Sobieski să aducă şampanie. Apoi un fulger, la fel de scurt, când îl văzu cum rupea cecul în bucăţele.

Îşi schimbară locul, în colţul biroului, unde era un fotoliu care ar părea ciudat unui om de astăzi, fiindcă a avut prea puţină răspândire, iar acum este dispărut de multe decenii. În afară de unul, pe care l-am văzut mai de mult într-o casă demodată, n-am descoperit un al doilea nici măcar prin muzee; în absolută nepotrivire cu vremea noastră, cred că nu a fost

potrivit în nici o vreme; a fost, adică, o idee neinspirată. Se chema „tete-a-tete” şi era destinat pentru convorbiri tandre, dar împiedica, prin construcţie, altă atingere între parteneri, decât cel mult a mâinilor. În alcătuirea lui intrau de fapt două fotolii, dispuse în formă de S, cu un spătar continuu care unea pe unul de altul, făcând din ele o singură mobilă. Cei doi ocupanţi stăteau astfel faţă în faţă, puţin decalaţi lateral, dar nu atât ca să se rupă intimitatea; intimitatea o rupea spătarul, care îi despărţea, zăgăzuind orice tentativă de a se apropia unul de altul. Născocit de o minte puritană sau neghioabă, nu mă miră că a dispărut repede, de vreme ce împiedica mersul firesc al faptelor; un asemenea „tete-a-tete” puritan se poate realiza mai uşor telefonic.

Văzându-i pe domnul Pretoreanu şi pe Miron aşezaţi astfel faţă în faţă, mi-a venit gândul că fotoliul acela destinat îndrăgostiţilor ar fi fost mult mai potrivit pentru un inchizitor şi un eretic adus la anchetă. Mă şi aşteptam să înceapă un interogatoriu şi, cu tot cecul rupt mă temeam că Miron ar putea s-o păţească. O cupă de şampanie nu stabileşte totdeauna relaţii cordiale între oameni; într-una din ele uneori se toarnă câteva picături de otravă. Dar Miron n-avea încotro, bău cu groază în suflet; s-ar fi împăcat mai bine cu revolverul. Domnul Pretoreanu puse cupa pe tavă, fără să se atingă de băutură, şi începu vorba de-a dreptul:

— Cum te împaci cu Harcan?

— Bine, răspunse Miron, după o ezitare.

Harcan era şeful lui, directorul agenţiei de la New York, român născut în America, din transilvăneni imigraţi la începutul secolului.

— Îi iei locul, cum te întorci la New York.

După o pauză, domnul Pretoreanu continuă:

— Nu era nevoie să-l sapi; n-am luat în consideraţie denunţurile tale anonime, am mijloacele mele de informare. Dar oricum, îţi mulţumesc, îţi recunosc o intenţie bună, păcat că n-ai avut curajul să vorbeşti pe faţă.

— Eu nu am puterea dumneavoastră, răspunse Miron.

— Da, poate să fie o scuză. Şi acum, haide să mai facem o partidă de pocher. Nu pe bani, pe boabe de fasole!

* * *

Era rândul Ştefaniei, să povestes c întoarcerea ei acasă şi faptele următoare. Amân numai ca să nu mă îndepărtez de un eveniment petrecut exact în aceeaşi vreme şi a cărui importanţă nu e mai mică decât pentru cei care au în casă pictură cumpărată în ganguri, ţigănci cu sânii goi şi cu toarte de aur în ureche. Nu urmăresc să fac o şaradă, oricine ar înţelege de la început că îl chema Brâncuşi, şi avea să-şi câştige unul din prima sută de locuri ale Panteonului pe care mileniul al treilea îl va moşteni de la mileniul nostru; admit că am luat o cifră arbitrară, deci oricine poate s-o modifice, în plus sau în minus. Numai să aibă grijă să nu pună la socoteală gloriile efemere, care, deşi au strălucit ca soarele şi farurile, au lăsat în urma lor fum şi miros de pucioasă.

La întoarcerea Ştefaniei, care avea să fie şi ea o glorie, Brâncuşi, consacrat în Franţa şi în America, lucra de aproape doi ani la un triptic grandios, care pornea de pe malul Jiului, în târgul cu aceiaşi nume cu râul. Acel loc putea fi socotit capitala ţinutului său de naştere, dar cred că fusese ales în primul rând din alte motive; omul care se învrednicise să comande o asemenea lucrare, atunci prim ministru, avea acolo fieful lui politic; el se numea Gheorghe Tătărescu, intre intimi Guţă, şi poate datorită conjudeţeanului său, sculptorul, numele îi va dăinui mai mult decât îl îndrituiau meritele politice.

Eram adolescent când auzeam prima oară de Brâncuşi, aflat atunci într-o încurcătură caraghioasă; ajuns la New York cu sculpturile lui ciudate, greu de a fi înţelese, vameşii, neştiind cum să le încadreze, le-au taxat la greutate, ca piatră brută. Orice piatră ascunde în ea forme, dar cineva trebuie să le descopere.

Fapta de ta Târgu Jiu rămâne oricum lăudabilă, şi cu toate rezervele pe care mi le trezeşte, mă bucur ori de câte ori trec pe acolo sau îmi aduc aminte de Masa Tăcerii. Nu mă las amăgit de o înşiruire de pietre rotunjite, nici de un nume care ar putea să fie doar îmbinarea a două cuvinte. Dar îmi declar adeziunea, cu regretul că mă aflu sub influenţa altcuiva; m-aş fi simţit cu totul altfel, dacă participam eu însumi la constatare. Un poet din altă generaţie decât a mea, mort astăzi, dar

continuând să trăiască prin câteva poezii nepieritoare, poate fiindcă a scris puţine, mi-a povestit cum l-a vizitat pe Brâncuşi la Paris şi au mâncat împreună, nu pate de foie gras, nici raţă pe portocale, ci roşii cu pâine, pe o masă de lemn din mijlocul atelierului; au mâncat cu religiozitate acel minunat fruct al pământului, fără să schimbe vorbe de clacă. Dar tăcerea lor era mult mai profundă decât o muţenie trecătoare; nu o muţenie stearpă, ci una grea de gânduri, ca piatra în care se ascund forme nebănuite.

Brâncuşi e mort, în schimb acel prieten evocat mai înainte, care îi va supravieţui o vreme, va apare în carte, va fi marea dragoste şi marea tragedie a Ştefaniei.

Am stat şi eu, adesea, pe unul din scaunele rotunde de piatră, ascultând Jiul în spate, şi în freamătul râului mi-am simţit tăcerea mea omenească. O singură dată am adus o ofrandă locului, s-o fi repetat mi-ar fi fost ruşine de toate umbrele aşezate pe scaunele celelalte, prietenii mei morţi, în frunte cu poetul; sub ochii lor am pus, în mijlocul mesei de piatră, în locul de unde pornesc razele spre noi, cei de pe margine, o roşie mare, rotundă, cea mai înmiresmată din câte erau în piaţă.

Dacă despre celelalte două lucrări nu vorbesc, am motive să le păstrez pentru mine. Atât voi mai spune, că pe o mare întindere în jur, până dincolo de Râmnicu-Vâlcea, fiecare stâlp de prispă din sate cioplit în lemn este o coloană infinită. Coloana de cupru de la Târgu Jiu mă impresionează, dar nu-mi place. Ea s-a inaugurat la 27 octombrie 1928, cam cu zece ani înainte de întoarcerea Ştefaniei de la New York.

În anul următor, radio Breslau, deplângând moartea Arhanghelului, survenită în februarie, spunea, cu lacrimi: „Axei Roma-Berlin, el i-a fost al treilea frate…”

Curând al treilea frate a devenit Japonia, şi axa a căpătat forma unui triunghi ascuţit, cu baza de peste şapte sute de kilometri, şi înălţimea de douăzeci de ori mai mare, distanţa bicontinentală dintre Berlin sau Roma, şi Tokio.

* * *

Ceea ce se va întâmpla de aici înainte cu Ştefania, ascensiunea ei triumfală până la înălţimea pe care oricine ar putea-o socoti o apoteoză, mă va preocupa mai puţin, faptele au

avut un curs logic, fără altă surpriză decât aceea că au mers mult mai departe decât îmi închipuisem când am început să-i scriu povestea. Eu, unul, sunt preocupat îndeosebi de prima parte a vieţii ei, aşa cum am descris-o, când nu era decât o fată de grădinar de pe malul Colentinei, care umbla în picioarele goale şi nu se încălţa decât atunci când se ducea la piaţă să vândă legumele. Pe urma, după întoarcerea din America, am sentimentul că mi-a scăpat din mână, şi-a făcut viaţa singură, şi mie nu-mi mai rămâne nici un merit în evoluţia ei următoare. Nu înseamnă că pentru acest motiv admiraţia pentru ea are să scadă, ci doar va deveni mai puţin necesară, iar uneori poate chiar inutilă. Prin aceste cuvinte nu vreau să se înţeleagă că am dezaprobat stilului ei de viaţă; dar, ce-i drept, nu i-am dat girul; eu aş fi vrut-o altfel. Dacă fac o asemenea declaraţie, înseamnă că am descoperit abia acum o lipsă în descrierea Ştefaniei. Iar altă lipsă, pe care o simt cu mai multă intensitate, e că nu mi-am închipuit-o niciodată mâncând roşii cu pâine pe prispă, în deplina tăcere a unei asemenea clipe, pe cât de simplă pe atât de esenţială.

Mai târziu, când la masa ei se aducea, în porţelan de Sevres, rafinata raţă pe portocale, şi se bea şampanie în cupe de baccara, în exclamaţiile admirative ale convivilor, Ştefania îmi devenise străină. Purta pe cap un fişiu caracteristic, de borangic alb bătut pe fire de aur. Cum aş mai fi putut recunoaşte în ea pe fata în părul căreia, când ieşea din apă, lucea lintiţa de pe Colentina?

În ziua când se întorcea din America şi cobora din tren în gara de nord, trecând nepăsătoare prin faţa lui Bob Ianculescu, mesagerul regelui, Ştefania se duse acasă, nu cu taximetrul, ci cu o birjă. Cum trecu de obor, unde de atâtea ori venea să vândă legumele, îi reveni în minte trecutul ei, aşa cum îl ştiam bine, şi gândul îi fugi la Micu, lăutăraşul, pe care credea că-l uitase. Dar nu, era viu în toată fiinţa ei, parcă nu trecuseră doi ani de când nu-l mai văzuse, el trebuia să fie şi acum la colţul străzii, stând trist cu vioara în mână, cum îl lăsase.

Se însera şi începuse să burniţeze; la colţul străzii nu era decât un câine. Restul drumului nu întâlni decât umbre.

— Aşteaptă să fac lumină în casă, îi spuse birjarului, când trăsura opri la poartă.

În curte era noroi, uşa încuiată cu lacăt; la plecare nu luase cheia. Îşi scoase un pantof, sparse geamul de la tindă, cu tocul, dădu ivărele la o parte, deschise fereastra şi se strecură înăuntru; îşi scoase şi al doilea pantof, simţi sub tălpi preşul, îl recunoscu, îi veniră în minte culorile lui pestriţe. Nu ştia unde este lampa, nici chibriturile; intră în odaie, bâjbâind, se aşeză pe marginea patului. Atunci, pe loc, înţelese că se întorsese degeaba, era ruptă de trecutul ei, încă din ziua plecării. Sunt locuri unde, dacă ai plecat, nu mai poţi să te întorci niciodată.

De afară se auzi glasul birjarului:

— Domnişoară, mă mai ţii mult?

— Aşteaptă-mă! ii răspunse, ieşind pe prispă.

Avea ceva aspru în glas. În toată fiinţa, se războia cu o parte din ea însăşi, şi nu ştia cu care din părţi ţine. Ploua mai tare, peste grădină plutea beznă, dar porni în jos, printre brazde, înfundându-şi picioarele în clisă. Cât putea să vadă, grădina era îngrijită, săpată de toamnă, aracii scoşi adăpostiţi sub şopron, probabil, între căruţă şi perete. Ar fi vrut să vadă calul, singura ei fiinţă vie, dar ştia ca Moş Chirnoagă-Turcalete îl dusese acasă la el; i-l lăsase în grijă sau i-l dăruise? Poate că da, nu mai ţinea minte, legătura cu trecutul era ruptă. Nu se opri însă, coborî mai departe, auzea picăturile de ploaie lovind în frunzele nuferilor, vestejite; curând aveau să cadă la fund, să putrezească. Se aşeză pe podeţul ud, îşi băgă picioarele în apa rece; era ultimul gest de adio.

— Ne întoarcem! ii spuse birjarului.

— Unde?

— În centru.

Mai mult nu ştia deocamdată, abia în trăsură observa că era în picioarele goale, înnoroiate, pantofii şi-i lăsase în casă, fereastra cu geamul spart rămăsese deschisă, putea să intre vântul, să intre oricine. Şi viaţa ei era ca o fereastră deschisă, şi n-avea cine să intre, iar de-ar fi încercat i-ar fi pus mâna în piept, nu vroia pe nimeni. La colţul străzii nu mai era nici câinele; dacă ar fi mers înainte ar fi ajuns la Micu acasă. Pentru

el venise? … Nu înţelegea, sau nu mai ţinea minte. Trăsura coti la stânga.

— În centru, unde? întrebă birjarul.

— La Athenee Palace!

Nici nu ştia unde este, doar auzise. În lumina unui felinar electric, puternic, unde începe Calea Moşilor, birjarul întoarse capul.

— La Athenee Palace, în picioarele goale?

Ştefania băgă mâna la nimereală într-un geamantan de alături şi scoase o pereche de cizme; nu se gândea să le poarte decât pe zăpadă. Le încălţă peste clisa de pe picioare.

Că era udă şi răvăşită nu se ţinea seama; paşaportul, cu viza americană, cu vizele de tranzit, europene, nu valorau la hotel mai puţin decât la graniţă. Şi-apoi ce portar, ce funcţionar de la recepţie nu salută cu respect pe o doamnă, chiar dacă ar fi contrabandistă sau spioană, când pe geamantanele ei este lipită, între altele, cea mai frapantă şi mai cunoscută în lume, eticheta hotelului Plaza de la New York?

— Te rog plăteşte birjarul! dispuse Ştefania, adresându-se funcţionarului de la recepţie, după ce luase cheia camerei.

Sfârşind cu baia, îi telefonă lui Leonard.

— Unde eşti? întrebă el. De ce nu vii să dormi aici?

Nu mai dormise cu el de şase luni încheiate. Deodată simţi nevoia să doarmă cu cineva, dar cu altul. Îi vorbi, agresivă:

— Ia spune, ce-aţi vrut voi cu mine? Vorbeşte cu el, şi întreabă-l, acum eu ce fac?

Probabil nici nu reţinuse numele domnului Pretoreanu. Şi nici nu se gândise ce-o să se întâmple cu ea la întoarcere, după ce lipsise doi ani din ţară.

* * *

De aici înainte faptele se precipitară, în două săptămâni numele Ştefaniei era cunoscut în toată ţara, datorită primelor ei emisiuni la radio. Spun primele, fiindcă au fost multe, au fost nenumărate, ani de-a rândul, dar cred că să fi fost una singură, nimeni n-ar fi uitat-o.

Se datora această ascensiune fulgerătoare norocului sau unei protecţii? Aşa se întreba lumea. Pretutindeni în lume la fel se întâmplă, oamenii îşi închipuie că o femeie nu poate să-şi facă

un nume fără s-o împingă cineva din urmă. Fiindcă are arme invincibile, şi-i atât de uşor să le folosească! Ajunge să-şi arunce privirea. De ce m-ar mira asemenea judecată, când o mare vedetă, actriţă de cinematograf, frumoasă şi talentată, cuceritoare, de mult consacrată, spunea public, anii trecuţi, am citit eu însumi într-o revistă, că pentru cariera ei nu s-a dat în lături, şi nici nu s-ar da de aici înainte, să facă pe placul oricărui bărbat care ar putea s-o ajute, indiferent cine ar fi el, producătorul, regizorul, machiorul, electricianul, toţi, până la lipitorul de afişe, căci şi acesta poate s-o pună într-o lumină mai favorabilă.

Ştefania a avut într-adevăr un protector, ştim în ce condiţii, în imposibilitate biologică dar şi sufletească de-a aştepta o răsplată. De la el înainte n-a mai avut nevoie de protecţia nimănui, a protejat ea pe alţii, uneori cu prea multă patimă, ceea ce nu socotesc a fi un păcat, şi mai ales unul care dezonorează.

Trei zile după convorbirea cu Leonard, domnul Pretoreanu o pofti la o reuniune, în palatul de pe Calea Victoriei, prin Sobieski, care o cunoştea de când o văzuse înotând în apa Colentinei, printre raţe şi nuferi. Cum ora hotărâtă era şapte seara şi nu putea veni singură, Sobieski se prezentă la hotel, s-o conducă: pe Leonard Ştefania îl refuzase, îl iubise sau nu-l iubise, nu-l voia de tutore.

Miron plecase în ajun la New York.

Am povestit de reuniunile secrete ale domnului Pretoreanu, când oaspeţii veneau mascaţi, aduşi pe rând cu limuzina, de Garibaldi. Atunci pretutindeni draperiile erau trase cu grijă peste ferestre, în tot palatul nu se vedea o lumină; nici un trecător de pe Calea Victoriei n-ar fi bănuit ce se petrecea înăuntru. Am povestit de asemeni că pe Jordie, bunăoară, nu-l primea decât la mare nevoie, şi totdeauna la ora două din noapte.

De asta dată n-avea nimic de ascuns, în palat ardeau toate luminile, chiar în încăperile unde n-ar fi fost nevoie. Era o reuniune intimă, oaspeţii, nu mai mulţi decât zece, fuseseră preveniţi să vină în haine de stradă, se înţelegea de la sine că mai închise la culoare. El îşi îngădui să rămână în faimoasa

haină de casă, roşie cu nasturi de diamante, la drept vorbind mai elegantă decât oricare altă îmbrăcăminte, şi bineînţeles cea mai scumpă.

Aşa o întâmpină la scară pe Ştefania; o vedea a doua oară. Între cele două lampadare de la capătul scării, haina lui, cu diamantele scoţând fulgere arpegiate, Ştefaniei îi tăie respiraţia: era tot ce văzuse sau îşi închipuise că ar putea să dea mai mult prestigiu unui om, atrăgându-i mai multă admiraţie din partea lumii; nu văzuse nici odată, o hlamidă regească, dar cu siguranţă era mai prejos decât haina domnului Pretoreanu. În clipa aceea i se lămuri brusc ţelul ei în viaţă, să trăiască la înălţimea unde totul se face din diamante.

În timp ce urca treptele de la intrare, fascinată de ceea ce i se părea a fi în faţa ei, nu un om, ci o constelaţie, domnul Pretoreanu avu, la rândul lui, timp s-o privească. N-o recunoştea, îşi aducea aminte doar de o fiinţă necunoscută care stătuse în faţa lui aşezată la soare pe debarcader, să i se usuce bluziţa, cu ierburi luate din apă; era în viaţa sa bogată în fapte ieşite din comun o întâmplare cu totul inedită, nimeni n-ar fi putut să şi-o imagineze, şi probabil nici nu putea să se repete undeva în lume, în condiţiuni neschimbate. Acum, apariţia Ştefaniei, deşi ar fi fost imposibil să recunoască în ea pe fata primitivă din Colentina, îi făcea aceeaşi impresie surprinzătoare, de inedit şi inimitabil.

Oamenii preocupaţi să se pună totdeauna în lumina cea mai favorabilă, ştiu probabil, iar dacă nu ştiu să înveţe, că o impresie face privitorului cineva când coboară o scară, şi alta când o urcă. Urcuşul, cerând un efort mai mare, fizionomia se schimbă, se încordează sau devine chiar chinuită, ceea ce nu poate fi ascuns sub un zâmbet de circumstanţă; apoi mişcarea picioarelor este mai înghesuită, genunchii se îndepărtează unul de altul, umerii se încovoaie, statura se micşorează, chiar dacă sunt numai câteva trepte; frumoşi sunt numai atleţii, când urcă în fugă scara înaltă, cu facla în mână, să aprindă flacăra olimpică.

Aşezat într-un fotoliu, plasat convenabil în holul unui hotel, la o casă de mode, la o reuniune mondenă sau oriunde se adună lume preocupată să facă impresie, am observat, fără voia

mea, în atât de multe rânduri că am ajuns să fac o regulă, cum urcă şi cum coboară oamenii scările, mai ales femeile, fiindcă ele atrag atenţia primele. Dacă un om vrea să facă o bună impresie, şi dacă împrejurările îi îngăduie, îl sfătuiesc să apară coborând scara şi nu urcând-o, în faţa unei societăţi care îl aşteaptă. Lasă că aşa va domina tot timpul adunarea, impresia prelungindu-se chiar după ultima treaptă, când în realitate se află la acelaşi nivel cu toată lumea. Apoi, un pas pus în jos alungeşte piciorul, subţie mijlocul, lărgeşte umerii şi luminează chipul, ca o victorie. În plus, şi cred că nu e o impresie falsă, oamenii care coboară o scară par sau chiar devin mai deştepţi decât ceilalţi; din coborâre derivă astfel o ascensiune.

La intrarea domnului Pretoreanu erau numai patru trepte, de granit roşu; însă nu culoarea lor are importanţă. Oricât de puţine la număr, şi oricât de comod concepute, unor oameni nu le era uşor să le urce; bunăoară Jordie, deşi încă în puterea vârstei, când ajungea sus trebuia să-şi tragă răsuflarea şi să-şi ducă mâna la inimă, iar vara să-şi şteargă năduşeala de pe frunte. Pe când domnul Pretoreanu, care îl preceda după ce se ducea să-i descuie poarta, nici nu simţea treptele sub picioare, deşi avea aproape de două ori anii vizitatorului; dar el nu intră la socoteală din moment ce îşi punea coada de diavol. Erau alţii în schimb, patriarhul de pildă, de o corpolenţă mult prea laică, sau preşedinţii societăţilor anonime, şi senatorii morţi pe jumătate, pe care îi ajutau să urce, ţinându-i de coate, Garibaldi şi Sobieski.

Ştefania urcă treptele de parcă ar fi ţinut în mână o torţă aprinsă, paşii ei păreau într-o ascensiune continuă, începută de mult şi neterminată, ca pe o scară olimpică. Urca de când era mică şi umbla descultă; nimic nu-i sluţise mersul. Pantofii şi veşmintele erau accesorii neasimilate, starea ei naturală rămânea nuditatea.

— Nu ştiu ce-ai învăţat la Paris şi în America, i se adresă domnul Pretoreanu, în timp ce o conducea în biroul lui, unde aşteptau oaspeţii. Crezi că ai să te intimidezi dacă o să cânţi în faţa unor oameni de meserie?

— Mai degrabă au să se intimideze ei, dar n-o să-mi fie milă.

Iată ce învăţase în America, fără să facă vreo şcoală, fără să meargă la biblioteci şi concerte, fără să cunoască lume; îşi asumase puterea unei ţări imense, o simţise şi acum avea de înfruntat o ţară mică. Nu se temea de nimeni.

Intră în birou ca la ea acasă, merse de la om la om şi le strânse mâna, puternic. Între cei zece bărbaţi, era o femeie, o recunoscu pe Sola Diaconescu, deşi în doi ani se ruinase, trăia numai prin ochi, vii, inteligenţi dar atât de veninoşi că o floare se ofilea numai privind-o. Se spunea că îmbătrânise din cauza oglinzilor; putea să fie adevărat, ştiu că se poate. În faţa ei Ştefania se opri, îşi lepădă pantofii din picioare şi îi spuse „sărut mâna”, ca o slugă unei cucoane. Nu era nici ironică, nici umilă; avea o toană.

— Pune-ţi pantofii, fetiţo! ii răspunse cântăreaţa.

Ieşise de mult la pensie, dar îşi păstra renumele; muzicanţii îi cereau sfaturi. Ştefania râmase în picioarele goale. Deveni o obişnuinţă, niciodată nu cânta înainte de a-şi scoate pantofii; nu era o superstiţie, ci un mijloc de a-şi găsi starea bună; fără întâlnirea cu Sola Diaconescu la uşa căreia se descălţase, ceva al ei ar fi rămas nedescoperit pentru totdeauna.

— Domnilor, se adresă asistenţei stăpânul casei, nu ştiu dacă vă va place sau nu ce-o să ne cânte domnişoara, doar de ceva sunt sigur, că va fi o surpriză. Aş lua-o de la început pe răspunderea mea, dacă aş fi sigur că n-a pierdut prea mult în doi ani de şcoală.

M-au surprins aceste cuvinte, de vreme ce el însuşi o trimisese la învăţătură. Nu le socoteam însă nici cinice, nici iresponsabile, m-au surprins fiindcă aveam aceeaşi părere, o fată ca Ştefania era un produs direct al naturii, pe care orice instrucţiune putea să-l denatureze, ea nu avea nevoie să-şi cultive vocea, un câştig în acest sens ar fi fost o pierdere, fiindcă ar fi adus-o la un stadiu comun, acolo unde strălucesc sutele de talente; singurul câştig pe care putea să-l aibă de la o şcoală era să înveţe cum să respingă învăţătura. Ea îşi urmărise atentă pe cele două profesoare, uneori cu admiraţie, dar de cele mai multe ori cu compasiune, şi prin instinct se străduia să facă altfel decât ele. Mi-e cu atât mai uşor să înţeleg un asemenea fel de şcoală, cu cât l-am practicat eu însumi, citind cărţi pe care

spiritul meu le respingea, şi învăţând din ele cum să nu le scriu pe ale mele. Mi se pare că prin eliminare se merge mult mai sigur decât prin asimilare, în acest din urmă caz existând primejdia de a imita pe alţii, căzând în capcană, din admiraţie.

Nu ştiu dacă domnul Pretoreanu luând-o sub protecţia sa pe Ştefania avusese în vedere teoria de mai înainte; poate că nu, ideea cred că îi venise abia puţin mai înainte, când o văzuse urcând scările. Dacă în doi ani cât trecuse de când stătea cu bluziţa udă pe debarcaderul din Colentina, egală cu tot ce alcătuia acel peisaj primitiv, ajunsese să se apropie de el cu mâna întinsă, de parcă nu ar fi urcat ci ar fi coborât scările, nu mai avea importanţă restul şcolii pe care îl făcuse; ea câştigase în primul rând darul ascensiunii, mai mult decât orice altceva ar fi fost posibil.

Printre cei prezenţi se afla, de la sine înţeles, şi Leonard, omul cel mai avizat s-o prezinte; Ştefania îi strânse mâna ca tuturor celorlalţi, ca şi cum îl vedea prima oară. Acesta era al doilea ei câştig în doi ani de învăţătură, să se detaşeze de oamenii care însemnaseră ceva pentru ea, cu atâta uşurinţă şi atât de complet încât ori de câte ori i-ar fi întâlnit pe urmă, era ca şi cum îi vedea prima oară.

Se aflau de faţă doi critici muzicali cărora ar fi fals să le născocesc un nume, făcând din ei personaje fictive; iar ca să le spun numele adevărat ar însemna să transform această povestire într-o cronică mondenă, denaturându-i caracterul. La fel în ceea ce îl priveşte pe directorul societăţii de radiodifuziune, pe care atunci nu-l cunoscusem; ştiu doar că purta uniforma albastră a Frontului Renaşterii Naţionale, partid înfiinţat ca să dea o formă de legalitate democratică dictaturii regale.

Acea uniformă au purtat-o toţi demnitarii, de asemeni toţi oamenii mai de seamă din ţara noastră; lăsând la o parte funcţionărimea de toate gradele, care se supunea dispoziţiei ca să nu-i doară capul, mulţi oameni din cei pomeniţi înaintea lor au aderat la dictatura regală, sau măcar au admis-o şi s-au supus ei fără proteste, fiindcă făgăduia a fi singura capabilă să ţină piept turbulenţei politice întreţinută de discipolii Arhanghelului.

În subsolurile lor, aceştia nu stăteau degeaba, şi primul lor gest, o răpăială de gloanţe îndreptate împotriva primului ministru, avea să mă pună în contact direct cu directorul societăţii de radiodifuziune; însă nici atunci n-am să-i spun numele. Alături de el, la reuniunea domnului Pretoreanu, era directorul emisiunilor muzicale şi primul dirijor al orchestrei de studio radio. El avea să aibă rolul imediat în cele ce au urmat chiar a doua zi după reuniune. În privinţa cuvântului am stat în cumpănă, pagina e plină de ştersături nervoase, întâi am scris „rolul primordial” ceea ce era o eroare, un asemenea rol nu-l atribui nici măcar Ştefaniei, nici moştenirilor ei secrete, nici Colentinei, ci poate unui complex alcătuit din toate acestea şi din multe altele, necunoscute. „Rolul principal” de asemeni nu se potriveşte, s-ar fi cuvenit poate să i-l atribui domnului Pretoreanu, dar ştiu că el nu l-ar fi revendicat niciodată, dimpotrivă, l-ar fi respins cu convingere. Istoria a reţinut cuvintele spuse de dirijor când a ascultat-o pe Ştefania: „Este un fenomen! Un asemenea cântec şi un asemenea glas n-am mai auzit niciodată!” Părerile celorlalţi nu mă interesează, de altfel nimeni nu şi-a mai dat părerea, nu fiindcă ar fi avut de făcut vreo obiecţie; îşi pierduseră glasul, până târziu în seara aceea n-au fost în stare să scoată o vorbă.

De aceea domnul Pretoreanu, retras în umbră în propria lui casă, mi se pare un om fără egal, în toate faptele lui bune sau rele, ultimele probabil mai numeroase ca primele; fără să ai o pregătire muzicală, să auzi un cântec venit de peste apă şi să recunoşti în el un glas care va fi fenomenul epocii, cum declara omul de meserie, după ce ascultase mii de glasuri şi mii de cântece, mi se pare dovada unei intuiţii inatacabile.

— Mâine la şase după amiază ai să cânţi la radio! Ce-ai cântat astă-seară; ajunge!

Acestea au fost cuvintele dirijorului, regret că am hotărât să nu-i dezvălui numele. Acum se va înţelege de ce i-am atribuit primul rol în cariera Ştefaniei. Astăzi despre un asemenea rol se spune că este operativ; eu, unul, nu folosesc cuvântul, fiindcă nu-mi aparţine.

— Dar nu se poate! interveni directorul Societăţii de radiodifuziune. Nu-i anunţată în program, şi nimeni n-o cunoaşte.

— Mâine seară au s-o cunoască toţi ascultătorii noştri!

La fel credeau toţi cei de faţă, la fel credea şi directorul, care avea palpitaţii de emoţie, la el însă rutina administrativă era mai puternică decât simţămintele personale, altminteri nu şi-ar fi meritat postul. Însă nu avu de îndurat nici o mustrare fiindcă se modificase programul, luându-se zece minute dintr-o conferinţă istorică, privitoare la metopele monumentului de la Adamclisi, înecate în Dunăre. Însuşi conferenţiarul, nevoit să aştepte într-o încăpere de lângă cabina cu microfonul, fu uluit de cântecul răspândit în toată clădirea prin difuzoare. De aceea, când fu poftit să vorbească, îşi schimbă pe loc subiectul, cu un extraordinar talent de improvizaţie: „Stimaţi domni şi stimate doamne, (avea păcatul de a nu da întâietate femeilor, şi cu această destăinuire cred că, fără să-mi dau seama, i-am dezvăluit şi numele) după glasul pe care l-aţi ascultat înainte, ce importanţă mai pot să aibă pentru dumneavoastră metopele de la Adamclisi, când am descoperit în el o istorie mult mai veche? Acest glas descinde de pe culmile munţilor noştri, dinainte de a fi venit romanii în Dacia, şi curge la vale împreună cu Oltul şi cu celelalte râuri ale ţării, ca apoi să se audă în toată câmpia. În acest glas cântă ţărâna, apa şi piatra, mai vechi decât un mileniu de istorie…”

Conferinţa improvizată, care avea la bază o audiţie la fel de extraordinară, analiza cântecului Ştefaniei, găsindu-i surse de inspiraţie nebănuite, o moştenire ancestrală, valorificată cu mijloace moderne, vizionare. Acest ultim cuvânt mi-a făcut frică un moment, el putea să atragă atenţia discipolilor, aflaţi atunci în restrişte, să transforme un cântec într-un bun propriu, o armă de luptă, iar pe cântăreaţă s-o proclame purtătoarea lor de cuvânt, scut şi vestală. Când au venit la putere pentru scurtă vreme, au şi încercat sa-i pună o sutană pe umeri şi o spadă în mână, dar Ştefania a fugit şi a stat ascunsă din toamna lui 1940 până în februarie 1941, după rebeliunea discipolilor; în acel timp nimeni nu i-a mai auzit glasul.

Dacă ascultătorii care o iubeau venerând-o i-au simţit lipsa, ea n-a avut nimic de suferit, fiindcă trecea năucă printr-o iubire stranie, care i-a înflăcărat sufletul şi i-a pârpălit inima, săvârşind minunea de a transforma arsura în voluptate. Ca şi ea, el era un fugar căruia discipolii îi juraseră moartea, se afla în fruntea uneia din listele lor negre. Au trăit ascunşi în casa părăginită din Colentina, unde nimănui nu i-ar fi dat prin minte să-i caute. Moş Chirnoagă-Turcalete le aducea de mâncare şi lemne din magazie. În acel timp Ştefania a învăţat patruzeci şi unu de cântece noi; le învăţa singură, scoţându-şi-le din suflet, din amintiri, din ceea ce strămoşii ei necunoscuţi îi lăsaseră moştenire. Nu le scria pe note, fiindu-i necunoscute, le ţinea minte, şi erau aşa fel compuse că n-aveau nevoie să le acompanieze un instrument sau o orchestră, care ar fi făcut-o să-şi piardă forţa ei de exprimare, directă, trăită cu tot ce cuprinde o viaţă, de la naştere până la moarte.

N-am putut să rezist ispitei de-a arunca o privire asupra viitorului ei, când încă n-am terminat cu prezentul. Dacă la mijloc n-ar fi fapte pe care sunt dator să le privesc în faţă, chiar dacă mi-au lăsat o amintire urâtă, aş rămâne de pe acum la cocioaba unde trosnetul lemnelor pe vatră se amesteca în unele nopţi cu urletul viscolului; şi din unele şi din altele Ştefania a făcut câte un cântec. După Leonard, dat deoparte, n-a mai fost nevoie să scrie nimeni muzică pentru ea; simţea viaţa ca pe un cântec.

Domnul Pretoreanu îi oferi braţul şi se adresă oaspeţilor:

— Să trecem dincolo, în salonul de muzică.

— De ce? protestă Ştefania. Îmi place aici, e mult lemn, mi se potriveşte mai bine.

Pereţii aveau lambriuri de fag roşu, până mai sus de jumătate. Părea lemn de vioară, îşi amintea de lăutăraşul ei, pe care nu putea să-l uite şi nu mai vroia să-l vadă.

Leonard se apropie de ea, contrariat, avea în mână o mapă cu cântecele de la New York. Ştefania, în picioarele goale se trase spre o fereastră, până ce atinse draperia cu spatele; la două palme de ea era ascunsă carabina domnului Pretoreanu.

— N-ai nevoie de pian? o întrebă Leonard. Ce vrei să cânţi?

— Nu ştiu!

Nu ştia, într-adevăr, dar în mintea ei stătea să se nască un cântec, apăruse ca o scânteiere în seara când venise de la New York, şi, în timp ce birja aştepta la poartă, îşi trăise, în casă, în grădină, de vale la apă, în numai câteva minute, tot ce îi adusese în suflet decorul şi peisajul; prima parte a vieţii ei, şi cea mai importantă.

Cu ochii plecaţi, adusă puţin de umeri, cu braţele puţin îndepărtate, scoase un sunet jos, un geamăt, care începu să urce, cromatic, un glisendo, fără ca ea să ştie până unde are să ajungă. Acolo unde nu era hotărâtă cum să urmeze, se folosea de un artificiu care avea să devină caracteristic în cântecele sale, îşi încălzea glasul şi inspiraţia repetând introducerea, ceea ce ascultătorul nu putea să-şi dea seama, nefiind două emisiuni simultane; spre a fi mai uşor înţeles, deşi aşa deformez puţin noţiunea, acea pregătire a glasului şi a ideii putea fi socotită ca o înşiruire de variaţiuni ale primei teme, cromatisme, apoi arpegii, ascendente şi descendente, ceea ce dezvăluia registrul vocii ei, de o întindere nefirească. Am spus că în acest fel, Ştefania îşi căuta inspiraţia, fiindcă ea nu cânta niciodată la fel acelaşi cântec, îl crea din nou de fiecare dată; putea fi recunoscut, dar cu incertitudine şi nedumerire.

Ceea ce voi povesti spre a ilustra mai bine o idee atât de greu să fie redată, este poate numai anecdotă, sau aşa pare. Cândva, de mult, un potentat al lumii orientale, vizir, emir, ayatolah, sau unul dintr-o zonă mai îndepărtată, poate un Dalai Lama, aflându-se în vizită de studiu şi de frivolitate la Paris, a fost dus la un concert simfonic, care nu poate trezi emoţia cuiva nepregătit să asculte altă muzică decât pe a ţării lui natale, în alte game. La sfârşit, musafirul a fost întrebat ce bucată îi plăcuse îndeosebi, şi dacă nu vroia s-o mai asculte o dată. Îi plăcuse prima, drept care orchestra a executat-o. Însă ascultătorul dădea semne de nemulţumire, altceva voise, era o neînţelegere. La fel s-a întâmplat cu bucata a doua, a trebuit să fie întreruptă la jumătate. Pe când gazdele încercau să se dumirească, orchestranţii au început să-şi reacordeze instrumentele. „Asta este!” a exclamat musafirul, cu satisfacţie.

Poate să fie o anecdotă, însă cine a trăit îndelung în ambianţa sălii de concert şi a simţit-o va recunoaşte că timpul cât se acordează instrumentele, conversaţia lor spontană şi surprinzătoare, un arpegiu parcă speriat de flaut, pe un „la” prelung de vioară, un gâlgâit de clarinet, ca o întrebare îndreptată spre ceruri, căci clarinetul scoate sunete verticale, un strigăt ca de păun al fagotului, dominat ameninţător de trompetă, în timp ce trombonul râde pe înfundate, de el însuşi, fără să creadă, iar bas-tuba anunţă o canonadă, şi timpanii reproduc murmurele îndepărtate ale mulţimii ieşite să protesteze, toate acestea dau naştere unei simfonii compuse din nou de fiecare dată, imposibil de a fi scrisă şi imitată. Dar, mai mult decât atâta, vine o clipă când toate sunetele, atât de diferite, se contopesc într-o singură voce; cine are ureche de auzit, o aude, cine nu, se uită la ceas şi aşteaptă să înceapă concertul.

Acesta era glasul Ştefaniei, cu deosebirea că putea să-l audă oricine, ca pe un sunet unic, când în realitate erau numeroase, unite; foarte puţini oameni puteau să le audă unul câte unul, în parte, dar după mine nu erau în câştig faţă de ceilalţi; e singurul caz când admit că de împărăţia cerului se bucură mai întâi cine ştie să ia firul aşa cum este, fără să-l despice în patru, ceea ce nu înseamnă deloc că ar fi săraci cu duhul.

Ştefania îşi prelungi preludiul până ce inima îi bătu de nouăzeci de ori, cu o accelerare firească; n-am vrut să spun un minut, deşi acesta era timpul; socotesc însă că unele durate nu se măsoară cu ceasul. Deşi în vremea aceea eram prea tânăr ca să fi ajuns la o asemenea idee, mi se părea aberant prin instinct, nu prin raţiune, că cenzură prea puritană în America dinaintea marii crize tăia la jumătate sau la un sfert lungimea sărutului din filme, socotind că aşa apără morala naţiunii, şi fereşte de ispită generaţiile tinere; era o criză de creştere, slavă Domnului că a trecut, fără să survină o prăbuşire, căci dacă punem la socoteală criza economică, a avut altă cauză decât cenzura filmului. Un sărut nu trebuie judecat după lungime; la fel cântecul Ştefaniei.

Ea îşi prelungi pregătirea, până ce lambriul de fag roşu începu să vibreze; nu era nevoie să-l audă şi ceilalţi. Atunci îi apăru brusc în faţă viaţa ei, începând de la optsprezece ani, când înotase în bluziţa albă, până la debarcaderul domnului Pretoreanu. Cu vorbe, acest răstimp de viaţă s-ar fi extins pe mai mult decât o singură carte. În sunete, izbuti să redea totul într-o singură frază, care alcătuia tema cântecului, cuprinzând şi expunerea, şi concluzia. Mi-a fost greu să pun în cuvinte o asemenea idee, dar sunt convins că oamenii capabili să transpună imaginaţia în sentimente le vor înţelege cu uşurinţă. Însă ca să ajung aici, am fost nevoit să exclud raţiunea, de atâtea ori piedică în trăirile noastre. Era un cântec fără cuvinte, ar fi trebuit să le scrie altcineva, şi pentru a reda totul, admiţând ca era capabil, trebuia să ajungă la extinderea unei balade. Pe un asemenea parcurs, muzica se pierde, rămâne numai povestea. Atunci, nu-i mai bine să fie recitată?

Ştiu câtă lume mi-aş ridica în cap dacă n-aş avea prevederea să adaug că nu resping atâtea genuri iubite de lume, începând cu liedul şi terminând cu opera, care, bună sau proastă, bine executată sau scâlciată, are admiratori fanatici. Mă refer numai la cântecul Ştefaniei, şi în judecarea lui nu admit să se amestece nimeni. A doua temă a ei mi-a făcut inima să bată mai puternic, fiindcă într-o expunere la fel de concentrată ca prima am trăit toate sentimentele ei din seara când se întorsese acasă, unde nu mai găsise nimic pentru care ar fi putut să rămână. N-am fost martor la scena aceea, şi totuşi am povestit-o: cum aş fi putut oare, fără să fi cunoscut cântecul? Dacă un prieten în al cărui cuvânt am încredere va fi de părere că n-am izbutit să-i trezesc emoţia scontată de mine, apoi vinovat sunt numai eu, nu muzica, al cărui înţeles mi-a pătruns până în adâncul inimii. Astfel, mă pot lepăda de scrisul meu, nu însă de Ştefania.

Aplauzele de la sfârşit nu le iau în consideraţie, bătaia din palme a zece oameni mi se va părea totdeauna convenţională; în acest caz tăcerea poate să spună mai multe. Ca să simt ceva la o manifestare de admiraţie, trebuie să aplaude cel puţin o sută de oameni, cu atât mai bine o mie. Iar la zece mii, omul cel mai placid se electrizează. Ştiau ei ce făceau, Hitler şi Mussolini,

care scoteau sute de mii de oameni să-i aplaude şi să-i aclame! În faţa unei asemenea manifestaţii, nimeni nu îndrăzneşte să fie de altă părere şi să stea cu fălcile încleştate.

Am pomenit de zece oameni care au aplaudat-o pe Ştefania. Greşesc, au fost şi două abţineri. Tăcerea Solei Diaconescu nu mă miră. În schimb nu admit atitudinea lui Leonard, şi nu mi-o explic decât printr-o micime de suflet, inexplicabilă la un om care trăise alături de Ştefania clipele când dirijabilul cobora cuprins de flăcări şi erau sortiţi să moară împreună.

Pe când Sobieski şi Garibaldi, amândoi cu mănuşi albe, aduceau primul cupele cu şampanie, al doilea tartinele cu icre negre, Leonard se apropie de Ştefania şi îi şuieră în ureche:

— Te-ai făcut de râs, nefericito!

În ceea ce privea ultimul cuvânt, avea dreptate: era nefericită; fiindcă îşi golise sufletul şi nimeni nu ştia. Aşa a fost ea toată viaţa, mereu şi-a golit sufletul, şi nimeni n-a ştiut; au sărbătorit-o, au purtat-o pe braţe, au crezut că plângea de emoţie, nu de tristeţe.

15

De aici înainte, primul loc în preocupările omenirii îl va ocupa teama de război şi speranţa de pace, sentimente colective, în umbra cărora sentimentele personale apar ridicole şi meschine. Ani de zile viaţa indivizilor, fie ei în număr de milioane, va avea o valoare redusă, uneori derizorie, alteori nici atâta.

Schuschnigg, cancelarul Austriei, chemat la ordine de Hitler, cancelarul Germaniei, se întorsese de la Berchesgaden brutalizat şi acoperit de insulte; istoria hunilor este prea îndepărtată ca să găsesc dovezi sigure că pe vremea lor, oricât ar fi fost ei de sălbatici, se practicase o asemenea politică între şefii de hoarde; omorul e altceva, nu-l pun la socoteală şi nici n-a avut extensiunea din epoca noastră. N-au rămas fotografii, cu atât mai puţin filme cinematografice, dar martori tot s-au găsit să spună că pe bietul cancelar al Austriei l-au scos leşinat din cancelaria lui Hitler.

Când regele Carol al doilea s-a dus şi el acolo, şase luni mai târziu, oare nu i-o fi ticăit inima?

După Anschlus, Hitler a declarat că era ultima lui revendicare. Lumea, fără să-i pese de valsurile lui Strauss, „Povestiri din pădurea vieneză”, uitând spectacolele de la operă, de la Burgtheater, distracţiile din Prater, petrecerile din Grinzig, a răsuflat uşurată şi s-a culcat pe-o ureche.

Dar nu trecuse o lună, când Hitler şi-a adus aminte de nişte compatrioţi ai săi, sudeţii, care trăiau în regiunea de graniţă din vestul Cehoslovaciei şi erau asupriţi de autorităţile antinaziste ale preşedintelui Beneş. Pe domnul Beneş îl văzusem cu vreo trei ani înainte, când a venit să depună o coroană la mormântul Soldatului Necunoscut, pe unde mă plimbam, nepăsător cu treburile politice. Era un bărbat puţintel la trup, ceea ce mi l-a făcut dintr-o dată simpatic, fiindcă îmi plac şi admir oamenii care nu se îndoapă. Pe deasupra avea o fizionomie distinsă şi dacă atât n-ar fi fost de ajuns ca să mă câştige, se cunoştea de la întâia privire că era blând şi bun la suflet. Cum putea un asemenea om să persecute pe cineva, fie şi pe adversarii săi? m-am întrebat, amintindu-mi de Hitler, cum îl acoperea de injurii. Pe scurt, după ce anexase Austria. Germania vroia şi teritoriul sudeţilor, care se văietau de persecuţie şi fluturau în vânt steagurile roşii cu zvastică.

Mussolini, un timp reţinut, trecuse cu arme şi bagaje de partea Germaniei. Nu-mi place să folosesc expresii prea consacrate şi prea tocite prin îndelungi folosinţe, „cu arme şi bagaje” însă, în acest caz spune mai mult decât o frază, decât un capitol, decât o istorie întreagă, despre o predare sau o trădare deplină; mai mult nu se poate. Pornind de la forma geografică a Cehoslovaciei, poate ingrată, cu frontierele ei prea lungi şi mai greu să fie apărate decât atunci când ţara este rotundă, Mussolini, luându-se după Goebbels, asemuia patria domnului Eduard Beneş cu un cârnat din care oricine poate să taie o felie. Cârnaţii sunt în Germania o hrană apreciată, n-am nimic împotriva lor, cuvântul însă mi se pare de o vulgaritate inadmisibilă în diplomaţie. Dar multe de aici înainte aveau să fie inadmisibile şi vulgare.

Zâzania la graniţă fiind în creştere, pacea Europei Centrale era ameninţată. Atunci au apărut emisarii păcii, şi tot atunci a dispărut dezinteresul meu pentru politică. Anglia şi Franţa, care erau răspunzătoare de soarta Cehoslovaciei, şi-au pus în gând s-o salveze pe calea discuţiilor. Discuţia este o facultate omenească, ea s-a născut odată cu apariţia cuvântului, dar atât de mult şi de-atâta timp se discută, când ici, când colo, pe un continent sau pe altul, încât mă mir că oamenii n-au răguşit încă. Şi mă mir mai ales că se mai aud unii pe alţii, când de jur împrejur se trage cu tunul.

Discuţiile în cazul Cehoslovaciei le-au iniţiat Daladier şi Chamberlain, primii miniştri ai Franţei şi Marii Britanii. Era în septembrie, anul 1938, şi în multe locuri din Europa mulţi oameni tremurau de frică. Am început şi eu să trag cu urechea la radio şi să mă uit cu coada ochiului în ziare.

De Chamberlain mai auzisem câte ceva, atunci însă a devenit celebru, pentru o perioadă scurtă şi tristă. De Daladier ştiam mai multe, bunăoară că încerca să înzestreze armata Franţei, rămasă în urmă, dar că nu prea avea succes, nu se înţelegea nici cu fabricanţii de armament, nici cu muncitorii, şi oricum, era în mare întârziere, greu să mai facă o ispravă demnă de luat în seamă. Simpatia mea mergea către Franţa, mă durea inima să aflu veştile proaste, care curgeau întruna. Mi-aduc aminte cu ce nerăbdare aşteptam să ne vină din uzinele franceze un avion nou de bombardament, căci cele vechi făcuseră primul război mondial, iar acum nu mai erau bune nici de şcoală.

Când în sfârşit a venit mult-aşteptatul, un Potez greoi, cu formele demodate, în dispreţul aerodinamicei, am suferit o dezamăgire cel puţin cât a fabricantului, socotind că dacă nu-i lipsea conştiinţa, ar fi fost imposibil să nu se ruşineze şi să nu sufere el însuşi de ceea ce îşi îngăduie. Dar ce moştenise aeronautica Franţei de la Guyanemer şi urmaşii acestuia, până la Exupery, de la care ar fi trebuit să ia suflet pentru cel puţin un secol? Numele lui Exupery începuse tocmai atunci să strălucească; văzuse el Potezul, îl încercase, îi ceruse cineva părerea? N-aveam decât o vagă pricepere, mă bizuiam mai mult pe ce-mi spunea ochiul; n-aş fi îndrăznit să torn un bidon de

benzină pe bombardierul nostru şi să-i dau foc, costa prea multe milioane; am rămas cu dezamăgirea. Exupery a dispărut spre sfârşitul războiului, într-un zbor peste Mediterană; desigur că pilota alt avion decât cel încriminat de mine; aşa se întâmplă cu avioanele, cad chiar şi cele mai bune.

Daladier s-a retras fără glorie; dar dacă mă iau după singurul meu martor, o fotografie făcută la München, chipul lui sumbru, poate tragic dacă l-aş privi cu lupa, dovedeşte că nu-şi făcea iluzii despre avionul Potez, nici despre înţelegerea cu Hitler.

Pe câtă vreme Chamberlain, Doamne! — ce zâmbet de fericire pe faţa lui, ce dinţi strălucitori, sub mustaţa tunsă scurt, englezeşte! Aşa l-am văzut la cinematograf, coborând scările avionului când debarca în Europa, cu talismanul în mână. Acel talisman, ca un baston de mareşal de-o formă mai lungă, îl însoţea tot timpul, oricum ar fi fost vremea, şi nu era altceva decât o umbrelă; nu-i contemporan al vremii aceleia să n-o ştie. Eu, unul, nu pot s-o uit, mi se pare că a marcat într-un fel întreagă naiva mea tinereţe; când îmi apare în ochi chipul prelung, cu dinţi de vedetă şi mustaţă tunsă englezeşte, văd şi umbrela. Totdeauna şi fără voia mea leg între ele două momente, debarcarea lui Chamberlain în Europa, şi întoarcerea în Anglia, când miilor de compatrioţi veniţi să-l aclame la aeroport le-a spus, cu zâmbetul lui de fericire: „Vă aduc pacea!” În realitate nu le aducea decât o umbrelă, care nu era bună ca apărare antiaeriană. Căci nu va trece mult peste un an, când asupra Londrei va ploua cu bombe, năruind ziduri, omorând oameni şi sfârtecând mii de umbrele; a lui Chamberlain se bucura de o protecţie specială, fiind obiect istoric.

Între cele două momente euforice, de pe scara avionului, se situează conferinţa de la München.

* * *

Era cu o lună înainte de întoarcerea Ştefaniei care venea de la New York, şi a regelui Carol al doilea, fost în vizită la Hitler; acesta, după ocuparea teritoriilor sudete, declarase din nou că era ultima lui revendicare. Lumea răsufla iar liniştită, nu vroia să se înveţe minte.

Pentru mine, momentul acordului de la München e concretizat de fotografia în care am examinat chipul lui Daladier, speriat ca un câine bătut, singurul învins la acea întâlnire; Chamberlain, alături, deşi nu râde cu toată gura, ca pe scara avionului, pare sigur de sine, ca şi când ar fi câştigat o victorie; umbrela lipseşte, e lăsată probabil la garderobă. În mâna stingă ţine o batistă; să-şi şteargă o lacrimă nu poate fi vorba; cel mult să-şi tamponeze fata de năduşeală, deşi nu pare strâns cu uşa, ca bietul Daladier, de alături.

E ceea ce se cheamă o fotografie istorică, spre a rămâne amintire posterităţii. De obicei aceste ceremonii finale mi s-au părut caraghioase, mai ales când partenerii n-au ajuns la o înţelegere decât cu anasâna; acum însă îi sunt îndatorat celui care a făcut-o; o bucată de carton de un dublu-decimetru lungime îmi spune mai mult decât un capitol întreg din istoria vremii.

Cel mai înalt personaj din grup este Chamberlain, aflat la extremitatea stângă, cum priveşti din faţă; cel mai scund, Daladier, alături. În ceea ce priveşte statura lor, nu poate fi trucată, regia nu le aparţinea ca să vină cineva prin spate, disimulându-se, şi să le pună scăunele sub picioare, sau perne, cum se pun naşilor, în biserică, dacă sunt mai scunzi decât mirii.

Urmează Hitler, la mijloc, în uniforma ştiută, cu zvastica pe mâneca hainei, cu amândouă mâinile apăsate mai sus de pubis, ca oamenii împuşcaţi în burtă, care îşi ţin maţele să nu iasă prin gaură. Pare puţin mai înalt ca în jurnalele cinematografice, bănuiesc că are sub picioare măcar o bucată de scândură. Mussolini, lângă el, acceptă o statură mai mică. S-a dus vremea, când aşa cum arăta un film referitor la o epocă anterioară, aflat la frizer alături de Hitler, învârtea pe furiş de mânerul elevatorului ca să crească în înălţime odată cu scaunul.

Cât despre contele Ciano, ginerele lui Mussolini şi ministru de externe al Italiei, aflat la extrema dreaptă, nu încape îndoială că stă cu picioarele pe un scăunel de bucătărie, altfel n-ar avea statura lui Chamberlain, de la extrema cealaltă. Ştia toată lumea că frumosul conte era mic de statură. L-am văzut într-un jurnal cinematografic, la ceremonia semnării unor tratate, în palatul Belvedere, de la Viena. A intrat odată cu

Ribbentrop şi oricine putea să vadă ce diferenţă de înălţime era între unul şi altul, cei puţin o şchioapă. Cât au stat pe scaune n-am avut să fac nici o remarcă. Însă când s-au ridicat în picioare, pentru fotografia protocolară, nu mică mi-a fost mirarea să văd că aveau statura egală, umăr la umăr, ba poate chiar Ciano îşi întrecea partenerul, cu unu sau doi centimetri.

* * *

Chamberlain şi Daladier au murit în pace, când le-a venit vremea. Dacă ar fi putut să-i acuze cineva de neprevedere, de nechibzuinţă sau de optimism fără motive, cum era cazul cu primul ministru al Angliei, în nici un caz nu era vinovat de vreo crimă. Fotografia care a rezistat aproape jumătate de secol fără să se degradeze, în vreme ce milioane sau miliarde de oameni sunt de mult oale şi ulcele, îmi dă o satisfacţie postumă pentru înjosirea suferită la München, chiar şi de mine odată cu omenirea, deşi, în ceea ce mă priveşte nu am luat parte la discuţii şi nu mi-a cerut nimeni părerea. N-am spus prin cafenele cum vedeam eu treaba, mai întâi fiindcă n-aveam obiceiul să intru prin aceste localuri unde se punea ţara la cale, şi apoi fiindcă mă socoteam mai puţin priceput decât alţii. Astăzi oricare din supravieţuitorii acelor vremuri pot spune că au prevăzut tot ce-o să urmeze; nimeni nu-i opreşte.

Că am prevăzut sau nu am prevăzut, faptele au avut urmarea firească, întocmai ca în basmele din copilărie care au însemnat pentru mine primele lecţii despre morala relaţiilor dintre oameni, învăţătură mult mai convingătoare şi mai completă decât a fost decalogul. Ce nu înţeleg încă şi nu mai am când înţelege, oamenii stau şi astăzi la discuţie, şi ajung chiar la puncte de vedere comune, fără să ţină seama că totdeauna unul din ei urmăreşte să-l înşele pe celălalt, că totdeauna lupul va sfâşia mielul. Dacă aş avea putere, aş împărţi pământul în două, făcând un zid înalt de-a lungul unuia din meridiane, ca în amândouă aceste emisfere să fie condiţiuni de climă egale, şi aş pune deoparte lupii, de alta mieii.

Nu ştiu de ce la München lipsea Ribbentrop; nu cred să fi început de pe atunci discuţiile cu Molotov.

Primul şi-a primit pedeapsa imanentă din basme, contele Ciano, care, după München avusese un cuvânt greu de spus în

Dictatul de la Viena, când i s-a luat României o bună parte din Transilvania. Curând am auzit spunându-se, cu jumătate de gură, că în realitate cuvântul hotărâtor fusese al Germaniei, care dădea vina pe Italia, cu vorbe discrete de propagandă. Dar era, sau nu era adevărat că o frumoasă contesă maghiară se avea bine cu Ciano?

În 1944, într-o bucăţică din nordul Italiei pe care o mai stăpânea încă un Mussolini devenit propria lui umbră, pe Ciano l-au împuşcat pentru că un an mai înainte optase pentru o pace separată cu aliaţii; l-au legat călare pe un scaun cu spătar, de-a-ndaratelea, parcă în joacă, şi plutonul de execuţie a tras din spate; aşa e obiceiul în Italia. Odată cu el au mai împuşcat încă trei companioni, printre ei, unul cu barbă era de Bono, care îmi amintea de cucerirea Abisiniei. Nu mult după aceea, partizanii l-au împuşcat şi pe Mussolini şi l-au spânzurat cu capul în jos, la Milano, oraşul unde se păstrează faimoasa frescă a lui Leonardo da Vinci, Cina cea de taină. Într-un fel sau în altul, amândoi au murit de mâna compatrioţilor. Un an mai târziu a murit şi Hitler, de propria sa mână. De pe urma tuturor trei nu am decât fotografia de la München, făcută la 30 septembrie 1938.

* * *

Prin februarie şi martie anul următor, cu cinci sau şase luni înainte de a începe războiul, a fost o tulburare în ţara noastră, probabil uitată astăzi, mulţi poate nici n-au simţit-o, căci s-a terminat repede şi nici n-a avut urmări vizibile. Era o vreme posomorită, când rezerviştii au primit ordine de mobilizare; cu arma în mână, Germania ne cerea concesii economice, altfel ne aştepta soarta Cehoslovaciei. După ce dăduse în gura lupului ţinutul sudeţilor, la sfatul Franţei şi Marii Britanii, Cehoslovacia primise din partea acestora asigurarea că îi vor garanta noile frontiere; Hitler, deşi declarase şi de astădată că de aici înainte nu mai avea nici o pretenţie, n-a aşteptat mult să taie cârnatul în două, după vorba vulgară a lui Mussolini şi Goebbels, Slovacia de o parte, Cehia de alta, pe una s-o ocupe, pe alta s-o ia sub protecţie, cu alte cuvinte să le desfiinţeze.

Abia apucaseră mobilizaţii noştri să ajungă la destinaţie, nici n-au avut când să-şi ia puştile în primire, când încordarea se

terminase, Germania îşi primise partea cerută, lumea iar a răsuflat uşurată. Răspunzător atunci de politica ţării era numai regele, chiar dacă se mai sfătuia uneori cu miniştrii, cu şeful guvernului, cu feluriţi consilieri intimi, secreţi, desigur; printre ei, bineînţeles domnul Pretoreanu.

— Ce ne facem? îl întrebase pe acesta, când Germania îşi arătase pretenţiile.

— Mergeţi imediat în vizită la Stalin! Hitler o să pună arma la picior, cum veţi ajunge la Moscova.

Acesta fu sfatul domnului Pretoreanu, şi nu îl dădea prima oară. Regele însă refuză şi de astădată să-l urmeze.

— Atunci daţi-i satisfacţie lui Hitler.

I-a dat-o! Nu ştiu la cât s-a cifrat ea în tone, nu s-a spus pe faţă, nici cum ne-a fost plătită; în lei, în mărci, în bonuri de rechiziţie? Sau în lire sterline falsificate?

A urmat o vară caldă, senină, dar plină de agitaţie, deşi n-o simţea toată lumea. Numele unui oraş până atunci necunoscut multora din oamenii cu care stăteam de vorbă, şi încă mai necunoscut în ţările apusene unde nu prea se învaţă geografia şi istoria altor state, a devenit celebru în câteva zile, după un nou discurs al lui Hitler.

Voi putea oare să ies din dilemă, fără să mint şi fără să-mi iau un păcat greu pe suflet? Recunosc că exista o anomalie, dar cum s-ar fi putut altfel? La sfârşitul primului război, conferinţa de pace recunoscuse şi dorea să existe o Polonie liberă, întreagă şi viabilă, după ce fusese de atâtea ori împărţită, luându-i-se când inima, când plămânii. Ca să poată trăi prin propriile ei puteri, ea avea nevoie de o ieşire la mare. Cazul Elveţiei nu trebuie luat în consideraţie, ca şi al Luxemburgului de astăzi, economia lor se bizuie în primul rând pe instituţiile bancare, şi banii, oricâţi la număr, fie în hârtie, fie în aur, n-au nevoie să fie exportaţi sau importaţi cu vaporul, sute şi mii de de tone. O scrisoare de credit, un cec, o telegramă, astăzi un telex, poate transporta întreaga avere a lui Rockefeller, în doar cinci minute, de la New York la Zurich, la Berna sau la Geneva. Apoi, dacă e vorba de mare ca peisaj, Elveţia are în locul ei cele trei vestite trecători din munţi, Furka, Julier şi Fluela. Ungaria, la rândul ei, are Dunărea, care duce oriunde şi îndrituieşte existenţa unei

marine, dovadă că a avut chiar un amiral într-o vreme. Ar rămâne în discuţie Cehoslovacia, nedreptăţită din acest punct de vedere, deşi fără vina altcuiva decât a geografiei. Dar îmi vine să cred că populaţia acestei ţari are o fire eminamente continentală, îi place să fie înconjurată de uscat din toate părţile; dovadă că n-a revendicat niciodată o ieşire la mare.

În câmpia Poloniei se simte în schimb suflul Balticei, aerul marin pătrunde până în mijlocul ţării şi trezeşte în oameni nevoia călătoriei pe mare. Am întâlnit în oceanul Atlantic un vas de pescuit polonez, dar erau mai multe, am fost în vizită la ei, unde am petrecut o zi întreagă în mijlocul echipajului, destul să-mi dau seama că erau marinari născuţi şi nu făcuţi, aveau marea în sânge.

De aceea, Conferinţa de pace a atribuit Poloniei o ieşire la mare, creându-i un coridor care despărţea Prusia Orientală de restul Germaniei. Poate că era o soluţie neabilă, dar nu exista alta. Şi apoi, între oameni de omenie pot interveni aranjamente chiar în situaţii mai complicate, fără să ducă la gâlceavă. Se supără cineva dacă o cale ferată îi taie ogorul în două? Poate că se supără, în schimb nu se opune, nu demontează şinele, să deraieze trenul. Când nu toate şoselele erau asfaltate şi treceam cu maşina prin sate, praful, care se ridica până la ceruri, chiar dacă micşoram viteza, intra în casele oamenilor, le înroşea ochii şi le scârţâia în dinţi când îşi mâncau mămăliga. Dădea cineva cu pietre în mine sau ridica baricade la intrarea satului? Care ar fi soluţia ideală în aceste cazuri? Să se facă şosele şi căi ferate aeriene? Păi n-ar ţine umbră ogoarelor? Altă cale nu-i, după mine, şi nici nu poate fi alta, decât ca oamenii să înţeleagă unii nevoile altora.

Dovadă că este posibil, coridorul polonez, în care eu însumi am recunoscut o anomalie, n-a supărat pe nimeni timp de aproape douăzeci de ani, mai ales că o bună parte din populaţie acolo era de origine poloneză, dornică să se afle sub aripa patriei mume. Dar nu l-a supărat nici pe Hitler, din 1933 până în 1939, şi abia cu un an înainte de a-şi manifesta noi pretenţii, declarase că nu mai are nimic de cerut nimănuia. Şi, în sfârşit, chiar dacă trecuse la ameninţare, în vara când avea să înceapă războiul, nu revendica întregul coridor, implicit îi recunoştea

Poloniei această nevoie, ci pretindea să i se retrocedeze Memelul, o zonă cu majoritatea populaţiei germani, şi oraşul-port de la marea Baltică, Dantzig, azi numit Gdansk, după cum ştiu şi copiii. Aici locuiau într-adevăr un mare număr de germani, trei sute de mii de suflete, motiv pentru care Conferinţa de pace avusese înţelepciunea să-l declare oraş-liber. Iată ce se cheamă un „modus-vivendi”; lumea se bucurase de el două decenii.

Deodată, în acea vară liniştită şi caldă a anului 1939, peste întreaga omenire s-a revărsat strigătul lui Hitler, care cerea zona Memel şi portul Dantzig, fără întârziere. Lumea a mai învăţat puţină geografie, dar mulţi n-au ştiut ce şi unde este Dantzig, nici după ce începuse războiul. Americanii spuneau: „Noi nu ne amestecăm, nu ne pasă!” Molotov tăcea, abia semnase pactul de neagresiune cu Ribbentrop. Chamberlain şi Daladier tremurau de frică.

La *Pasul Istoriei*, Jordie avea o figură radioasă, încât nu înţelegeam cu ce parte ţine. „Nu vă fie teamă! spunea. N-o să înceapă războiul, credeţi-mă pe mine!” Nu mă temeam, în ceea ce mă priveşte, războiul mi se părea o abstracţiune, şi geografic Dantzigul era atât de departe! Dar Jordie ce-şi închipuia, când părea atât de sigur pe sine: că Polonia o să cedeze sau că lui Hitler îi va fi frică să dea drumul la tancuri?

Ultima asigurare a lui Jordie am primit-o în seara de 30 august. Până la ora aceea Polonia nu acceptase ultimatum-ul. Mai rămânea în balanţă frica lui Hitler. La miezul nopţii tancurile acestuia au trecut frontiera; a doua zi se apropiau de Varşovia. Germania pornise cu o armată de un milion şi jumătate de oameni şi o mie cinci sute de avioane. Numărul tancurilor nu l-am aflat, ştiu doar că erau puzderie. Oamenii cu pricepere spuneau că nu puteau fi decât cele luate de-a gata din Cehoslovacia, care avusese puternice divizii blindate. Nu mă îndoiesc că nemţii le-au folosit: doar nu aveau să le retopească! N-a trebuit decât să le schimbe numerele şi să le pună crucea germană, fără altă cheltuială decât preţul vopselei.

De-aici înainte nu mai am nevoie să întreb pe nimeni, nici să mă mai uit în ziarele vremii, faptele s-au petrecut sub ochii mei şi nu voi povesti altele. Ochi avusesem şi înainte, dar mă

uitam în alte direcţii, nu credeam că va fi război, aveam încredere în Chamberlain şi în Jordie. Nu uitasem ce fusese abia cu două decenii înainte; după cât suferise lumea atunci, cum suferisem eu însumi, şi încă la vârsta copilăriei când toate dor mult mai tare chiar dacă nu ai nici o răspundere, îmi închipuiam că nimeni pe pământ nu va fi atât de inconştient încât s-o ia de la capăt. Vechii generali erau bătrâni sau muriseră, cei noi încă nu se născuseră. Şi-apoi, chiar Hitler făcuse războiul, ştia ce-i glonţul şi gazele toxice; era mai bun de gură decât ceilalţi, atâta tot! Ştia să ameninţe; pe Schuschnigg, cancelarul Austriei îl speriase atât de rău cu răcnetele, încât bietul om leşinase. Asta şi vroia, credeam, nu mai naiv decât alţii, că face un război al cuvintelor, să leşine toţi oamenii politici. În Viena intrase fără să tragă un foc de puşcă; la Praga, asemeni. Şi deodată, când nu trecuseră şase ceasuri de când Jordie ne garantase că va fi pace, am auzit tunurile şi huruitul tancurilor; le-am auzit de la şapte sute de kilometri; nouăsprezece zile au bubuit şi au huruit încontinuu, pe urmă au tăcut, Polonia era cotropită.

La 5 septembrie Hitler a intrat în triumf la Varşovia; de data asta victoria îl costase paisprezece mii de soldaţi ai armatei germane. Polonia a întâmpinat diviziile de tancuri cu cavaleria; preţul înfrângerii a fost o sută de mii de luptători, fără a pune la socoteală civilii. Ca două decenii mai înainte, morţii începeau să se socotească din nou cu cifre pe care, atunci când abia ştiam să număr până la o sută, nu le puteam înţelege; acum eram în stare să număr cu milioanele, dacă aş fi avut ce, şi cifra morţilor tot nu-mi intra în minte. La sfârşitul războiului milioanele şi-au găsit utilitatea, dar nu ca să fac socoteala banilor, ci pe a victimelor; bani n-aveam în buzunar decât trei sute cincizeci de lei în ziua aceea.

* * *

Înţeleg cât este de greu să porneşti lupta pentru o cauză îndepărtată; însă nu vreau să renunţ la o idee romantică. Franţa şi Anglia erau legate prin tratat să vină în ajutorul Poloniei. Dacă Germania începuse atacul la miezul nopţii, mi-ar fi plăcut ca aliaţii să-i declare război în zorii zilei, când se trezeau din somn primii miniştri; nu, primii miniştri nu s-ar fi cuvenit să doarmă în noaptea aceea, în toate nopţile, ci să aştepte cu

telefonul la ureche şi la un minut după ce se auzea primul tun, să dea alarma.

N-aş fi vrut să fiu atunci în pielea lui Chamberlain!

Franţa şi Anglia au declarat război Germaniei în ziua de 3 septembrie, când Hitler era în drum spre Varşovia. La fel s-a întâmplat cu Franţa în 1914, i-au trebuit trei zile de gândire, deşi fusese destul timp să se gândească, măcar după atentatul de la Sarajevo. Mai rău a fost atunci cu Anglia, primul ministru, lordul Gray, a întârziat încă două zile şi ar fi lungit-o mai mult, dacă Winston Churchill, mai mare peste marină, nu decreta mobilizarea flotei într-o sâmbătă la prânz, când toată lumea pleca în week-end; luni era prea târziu să trimeată cineva marinarii la vatră, războiul trebuia să înceapă. De aceea l-am iubit şi l-am preamărit pe omul acesta până ce am aflat că nu era nici el fără păcate pe conştiinţă.

Din septembrie 1939, până în anul următor primăvara, beligeranţii au stat faţă în faţă, în fortificaţiile de la frontieră, linia Maginot şi linia Siegfried. Uitând ce fulger căzuse peste Polonia, pârjolind-o în numai nouăsprezece zile, francezii socoteau războiul lor o glumă, „la drole de guerre”, vorbă amintită din când în când şi astăzi; pe bună dreptate, e o glumă care nu se uită.

La Bucureşti era o toamnă frumoasă, nu cred că în nouăsprezece zile se înnorase vreodată. Jordie tăcea mâlc, se înfunda în birou, seara îl vizitau prietenii, dar parcă se ferea să dea ochii cu colaboratorii lui, cărora le făgăduise pacea.

Ţin minte din acel timp pe ataşatul de presă al Poloniei, care venea zilnic la redacţie, să afle ştiri noi şi să-şi împrospăteze speranţele. Era un om tânăr, cu înfăţişarea plăcută, distinsă, îmbrăcat englezeşte şi privindu-l, cu o simpatie îndurerată, mă gândeam la compatrioţii lui care în acel timp muşcau ţărâna. „Cavaleria noastră nu poate fi învinsă!” spunea, privindu-ne implorator, aşteptând să-i confirmăm părerea. I-am fi confirmat-o, dacă n-am fi ştiut că vestita lor cavalerie înfrunta nu o armată egală, ci divizii blindate. Mi-era milă şi de cai, nu numai de oameni.

În ziua de 4 septembrie ataşatul de presă, abătut până atunci, descurajat, anxios, a intrat în redacţie cu o figură

radioasă: „Francezii au trecut linia Maginot prin opt puncte!” În zilele dinainte îşi frământa pumnii: „Ce fac? De ce nu atacă?”

Am dat fuga la secretariatul de redacţie; într-adevăr, telegramele de presă, proaspăt sosite, confirmau ştirea, armata franceză trecuse linia Maginot prin opt puncte, pe un front larg, renăşteau toate speranţele, aşteptam să treacă dintr-un salt şi peste linia Siegfried, să cadă în spatele armatei germane şi s-o fugărească până la Varşovia. A fost o scurtă ofensivă în Sarre, întreruptă repede.

Pe ataşatul de presă al Poloniei l-am mai văzut câteva zile, pe urmă a dispărut, poate plecase şi el în bejenie.

Prin cele opt puncte ale liniei Maginot treceau patrule de recunoaştere, ajungeau până la o pădure, Wamdt, linia Siegfried era încă departe şi se întorceau fără să tragă un foc de puşcă. Nemţii n-aveau nevoie să facă nici măcar atâta, erau în defensivă şi aşteptau atacul. Acesta a fost „la drole de guerre”, a durat opt luni încheiate, puştile ţevilor au ruginit, soldaţii au prins reumatisme, pentru civili, în afară de camuflaj, totul era ca în vreme de pace.

16

Războiul în Polonia se terminase de două zile, nu apăruseră încă refugiaţii, vremea continua să fie frumoasă, albastră-aurie şi caldă. Pe-o asemenea vreme uiţi necazurile, parcă nu aveam nici o grijă. Era la 21 septembrie 1939, ora prânzului, poate între unu şi două, treceam prin dreptul bisericii anglicane, pe strada Xenopol; de la o fereastră se auzea muzică de orchestră, transmisă la radio, cunoşteam bucata dar acum nu mi-o aduc aminte, ştiu doar că m-am oprit o clipă; atunci muzica s-a întrerupt brusc, în mijlocul unei fraze şi-o voce omenească i-a luat locul, spunând în pripă, dar limpede încât s-a desluşit totul, fără dubiu: „O echipă de discipoli ai Arhanghelului au executat astăzi pe Armand Călinescu”. Nu sunt sigur dacă a apucat sa repete acest anunţ, pe care nu-l puteam înţelege. De asemeni nu sunt sigur de cuvântul „astăzi”, poate era altul, „adineauri”, sau „acum o jumătate de oră”. Însă cu privire la „echipa de discipoli’ şi la termenul „executat” nu am nici o îndoială, de aceea n-am putut înţelege în primele clipe.

Asasinate săvârşite de discipoli cunoşteam, e destul să-mi aduc aminte de cel al lui I.G. Duca, pe care l-am văzut cu ochii, în gara Sinaia.. Dar „execuţia” e un act de pedeapsă, aplicat pe baza unei sentinţe date de justiţie. Acum cine judecase? Şi mai ales cum se transmitea asemenea ştire, pe cât de abruptă pe atât de laconică, la mijlocul unei emisiuni de muzică?

A urmat o tăcere, mai bine zis o încremenire; muzica funebră care a urmat confirma ştirea dinainte. Nu mai ţin minte cât a durat până să se dea comunicatul autorităţilor. Armand Călinescu fuse într-adevăr asasinat, numai cu un sfert de oră înainte de-a auzi ştirea la radio, transmisă de chiar autorii crimei.

Am fost la faţa locului în zece minute, cu un taximetru; şoferul încă nu aflase nimic, pe atunci prea puţine automobile aveau radio; omul se crucea, nu-i venea a crede. Era pe strada Ştirbei Vodă, colţ cu bulevardul Facultăţii de medicină, o intersecţie largă, mărginită de parcuri şi locuri virane, cu vizibilitate în toate direcţiile. Armand Călinescu, preşedintele Consiliului de Miniştri, din primăvară, numit de un rege intrat în derută, era şi şef al Marelui Stat Major, sau poate ministru de Război, desigur ca armata să fie într-o mână sigură şi puternică. Acum tocmai venea spre casă, la ora prânzului. Doamna Călinescu punea masa când a auzit ştirea la radio.

Locuiau în Cotroceni, pe strada doctor Clunet, care şi-a păstrat numele şi astăzi. Cine cunoaşte cartierul îşi dă seama că maşina primului ministru, venind pe strada Ştirbei Vodă, avea de făcut un viraj la stânga, pe bulevardul Facultăţii de medicină, şi imediat după aceea, un viraj la dreapta, ca să ajungă acasă. Un agent de pază se afla pe bancheta din faţă, în dreapta şoferului; nimic altceva. Armând Călinescu era convins că armata discipolilor fusese nimicită, cum credeau chiar şi ziarele străine.

Am fost nevoit să cobor din taximetru curând după ce trecusem podul peste Dâmboviţa; mulţimea apucase să se îmbulzească, umplea strada. Cu greu am ajuns până la intersecţie; maşina mai era acolo, cu portierele deschise, nu apucase să vireze la stânga, dimpotrivă, roţile din faţă erau bracate spre dreapta. N-am putut să-i dau ocol, n-am recunoscut

marca, era o limuzină neagră, probabil americană. Avea parbrizul sfărâmat de gloanţe, numai un sfert din partea stângă, în faţa volanului, rămăsese întreagă; explicabil, şoferul coborâse şi o luase la fugă; n-am auzit nimic de el, se spunea că ar fi fost complice; în acest caz nu înţeleg de ce nu s-a alăturat echipei? Geamul portierei din faţă, în dreapta, avea o gaură de glonţ, cel care îl lovise pe agentul de pază. În Armand Călinescu au tras prin portierele deschise; a căzut pe pavaj, numai picioarele i-au rămas în maşină. Când am ajuns acolo tocmai îl ridicau, am apucat să văd revolverul pe care agentul îl scăpase din mână; nu avusese când să tragă, şi dacă ar fi tras nu se putea pune cu şase oameni.

Pe pavaj au rămas două băltoace de sânge.

Maşina se pregătea să vireze la stânga, când o cotigă i-a tăiat drumul; de aceea avea maşina roţile bracate la dreapta, ca să evite ciocnirea.

Pe ce n-am văzut eu însumi nu sunt sigur. După unii, cotiga o împingeau asasinii; aşa am ştiut multă vreme. După alţii, o trăgea un cal; în acest caz vizitiul era şi el complice? Şi ce-a păţit? N-am auzit nimic de soarta lui, cum n-am auzit de a şoferului. După a doua versiune, asasinii, în număr de şase, aşteptau în două maşini oprite pe o stradă laterală, ceva mai sus de Calea Plevnei; nimeni nu i-a întrebat ce făceau acolo. Nu făceau altceva decât să pândească, pe urmă s-au luat după maşina primului ministru; când aceasta a oprit iar şoferul a luat-o la fugă, au dat năvală cu revolverele întinse. A fost o răpăială de gloanţe, şi gata treaba. Pe urmă s-au urcat în cele două maşini, au luat-o înapoi pe Ştirbei Vodă şi s-au oprit în faţa Societăţii de radiodifuziune, care pe atunci funcţiona, cu toate ale ei, administraţie, redacţie, studiouri într-o casă cu etaj, existentă şi astăzi, exact în faţa străzii Puţul cu plopi, la doi paşi de Ministerul învăţământului.

N-au trecut de atunci decât mai puţin de cinci decenii şi totuşi s-au schimbat atâtea, că multe din vremea aceea ni se par astăzi imposibile. Cum putea să încapă întreaga instituţie a Radiodifuziunii, chit că nu era complet dezvoltată, într-o casă care nu fusese decât o locuinţă particulară, ce-i drept pentru oameni cu dare de mână? Apoi cum putuseră să pătrundă

înăuntru şase oameni, cu revolverele în mână, cu privirea turbată, cu hainele răvăşite, şi să nu-i oprească nimeni? La intrare era doar un portar, care bănuiesc că n-a avut când să se dezmeticească, a rămas ţeapăn, n-a apucat nici măcar să dea alarma.

Directorul acelei instituţii a făcut anii trecuţi o declaraţie la radio, repovestind întâmplarea, întocmai cum mi-o povestise şi mie, cu aproape cinci decenii mai înainte. Atunci m-a condus pretutindeni, pe drumul asasinilor şi dacă până astăzi oi fi uitat unele amănunte, nu sunt de natură să ducă la denaturarea adevărului. Nu mai ţin minte, de pildă, dacă asasinii cunoşteau dinainte topografia clădirii şi s-au repezit drept la ţintă, sau te pomeneşti că or fi cerut informaţii vreunui uşier sau unui funcţionar întâlnit în holul de la parter, de unde pornea scara. Studioul de unde se emitea la ora aceea concertul de prânz se afla la etaj, se ajungea la el fără ocoluri.

Pe atunci transmisiunile se făceau direct, în faţa microfonului. Numai muzica înregistrată pe discuri se reproducea „prin doză electromagnetică”, aşa cum avea grijă să anunţe crainicul, cu legitimă mândrie, fiindcă era o inovaţie recentă, care dădea sunetului o calitate mai bună, departe însă de ceea ce astăzi se numeşte HF, „înaltă fidelitate”. Chiar discurile, fie ele dintre cele mai renumite, *His Master’s Voice* sau *Columbia* deformau sunetele, le dădeau un timbru mai aspru, metalic, dar urechea noastră atunci era mulţumită, neavând cum face vreo comparaţie. Cine vrea să vadă diferenţa să caute un disc din vremea aceea şi să-l asculte; se mai găsesc pe ici, pe colo, la oameni care se despart greu de lucrurile lor, chiar dacă şi-au pierdut utilitatea; bineînţeles nu mă refer la colecţionari, oameni de meserie, sau la muzee, datoare să conserve înregistrări din altă vreme. Apoi acele discuri demodate, ca să se evite cât de cât deformarea sunetului se învârteau cu viteză mult mai mare decât astăzi; una din feţe dura cinci-şase minute. În micul studio de unde se transmitea muzică electromagnetică, existau două pikup-uri, unul lângă altul, şi două rânduri de discuri pentru aceeaşi bucată; un disc se punea pe faţă, altul pe dos, şi când se termina primul, manipulantul îl pornea pe al doilea, având grijă, ceea ce îi cerea

destulă îndemânare, să nu lase o pauză anormală, căci ar fi rupt firul muzicii, dar nici să încalece pe al doilea peste primul, dând naştere la o batjocură. O simfonie de lungime mijlocie, atunci cuprindea cinci, şase sau chiar mai multe discuri, puse într-o casetă. Astăzi e destul unul singur, sau chiar o singură faţă.

Aceste discuri, încă moderne, cu turaţie mică, au apărut la noi abia după sfârşitul războiului; se numeau „microsion”, ceea ce crainicul avea iarăşi grijă să anunţe; astăzi expresia nu mai este folosită, fiindcă nu mai există altfel de discuri, toate sunt „microsion” pe tot pământul.

Am văzut studioul de unde se transmitea concertul de prânz al orchestrei radio. Era o cameră pătrată, în amfiteatru, cu pereţii îmbrăcaţi în pluş sau catifea cenuşie, ca să absoarbă ecourile, cu latura de vreo zece metri, poate ceva mai puţin, să-mi fie înţeleasă şovăiala, am văzut-o o singură dată, şi mă aflam încă sub impresia faptelor petrecute acolo. Dirija, mi se pare, Jean Bobescu. Uşa s-a dat brusc de perete, asasinii s-au repezit înăuntru, unul a pus mâna pe microfonul aflat în faţa orchestrei şi a anunţat ştirea pe care o auzisem în dreptul bisericii anglicane; instrumentiştii au rămas încremeniţi, greu au înţeles ce se întâmplase.

Directorul se afla în biroul său, înconjurat de scripte, borderouri, dosare, petiţii, era absorbit să le rezolve dar în acelaşi timp urmărea emisiunea, la difuzorul aflat în odaie, cum se găseau în toată clădirea, chiar şi pe coridoare. După clipele de stupefacţie, când orice minte paralizează, s-a repezit la şaltărul care întrerupea legătura dintre studiou şi emiţătorul de la Băneasa. A tras de el şi în toate aparatele de radio din ţară s-a făcut linişte. Trăisem pe stradă această clipă, rămăsesem locului şi nu puteam înţelege. După o pauză a urmat muzică funebră. Am văzut cele două pikup-uri de unde era transmisă. Ce mai trebuia să văd?

Nu ţin deloc minte ce am făcut în după-amiaza aceea; probabil m-am dus la redacţie, dar cred că nu mi-am scris articolul. Îmi închipui că directorul era în alarmă; cei doi oameni de pază de la uşă stăteau înfundaţi în fotolii, cu pălăria trasă pe ochi, cu mâna în buzunarul hainei. Când auzise ştirea la radio,

Jordie era la masă, a înţepenit deasupra farfuriei cu supă fierbinte. Când şi-a revenit, sudoarea îi curgea pe sub guler.

Domnul Pretoreanu tocmai iscălise cecul de un milion, pentru discipoli. A aşteptat până a început muzica funebră; atunci a închis aparatul de radio, s-a uitat instinctiv la draperia care acoperea carabina, pe urmă a rupt cecul şi a făcut altul, de două milioane.

Nu ştiu deloc ce am făcut seara; abia a doua zi am aflat că regele numise prim-ministru pe generalul Argeşanu. Lui i s-au atribuit represiunile care au urmat, şi pe care mai târziu le-a plătit cu viaţa. În realitate lupta cu discipolii a dat-o generalul Gavrilă Marinescu, prefectul Poliţiei, cel mai devotat om al regelui. Chemat la o consfătuire la Preşedinţia Consiliului, în zorii zilei următoare asasinatului, noul prim-ministru l-a întrebat: „Când se face reconstituirea?” „Ce s-o mai facem?! a răspuns prefectul Poliţiei. I-am reconstituit peste noapte, pe toţi şase. Acum sunt expuşi la locul crimei!”

Nu putea să-mi placă nici vorba, nici fapta; mi-am adus aminte de reacţia lui Tit Vanica la moartea Arhanghelului. Pedeapsa fără judecată deschide drumul represiunii asupra oricărui om, fie el fără nici o vină. Este destul să se instaleze la colţul străzilor sinistrele „Bocca de Lione”. Dar m-am dus să-i văd, ceva din fiinţa mea, oricât m-ar fi îngrozit scena, avea nevoie de o satisfacţie, eram în contrazicere cu mine însumi, două „eu”-uri ale mele se ciocneau între ele şi n-a fost atunci singura ocazie. Morala omenirii este într-o continuă ciocnire cu ea însăşi; de ce trebuie să moară de sabie cel ce scoate sabia? Şi dacă până s-o scoată din teacă îl străpunge altă sabie? Să ne omorâm unii pe alţii până ce va rămâne un singur om pe tot pământul?

Chiar dacă ziua o fi fost la fel de senină ca în ajun, mi-o amintesc în culoarea plumbului. Era iarăşi îmbulzeală, toată lumea vroia să vadă; numai în jurul locului rămânea un spaţiu liber, fără nici un fel de cordoane, printr-un consens al mulţimii, comandat de groază sau de oroare. Zăceau toţi şase grămada, aşa cum căzuseră din dubă, nici unuia nu i-am văzut faţa, era înfundată în caldarâm, sau mi-a fost frică să mă uit cu atenţie. Fapta era împlinită, am plecat repede. Doi oameni s-au întâlnit

lângă mine, unul tocmai venea, fuga. „I-ai văzut?” l-a întrebat pe celălalt. „I-am văzut şi i-am scuipat!” Nu ştiu ce sentiment a fost mai puternic în sufletul meu, la auzul acestor cuvinte: dezgustul sau groaza? Îl ştiam pe omul care le pronunţase, i-am recunoscut glasul, era secretarul domnului Lazăr, fostul meu proprietar de pe Schitu Măgureanu, de lângă Teatrul Ligii Culturale, îşi lăsase acasă centura cu diagonală de care atârna revolverul. Dar poate în judecata mea nu aveam dreptate, poate omul se lepădase, dintr-un motiv sau din altul şi atunci trebuia să-l las în plata Domnului. Dar un an mai târziu, tot în luna septembrie, l-am văzut în sutană, pe Calea Victoriei, defilând cu portretul Arhanghelului ţinut sus, deasupra capului.

* * *

De aici înainte au urmat numai întâmplări triste şi absurde, şi cu toate că unele aveau o parte grotească, toate prevesteau vremuri tragice. Lipsit de sfatul unor oameni cu experienţă în treburile publice, pe care şi-i îndepărtase, neavând de înfruntat nici cea mai mică opoziţie, regele a făcut după cum poate duce capul pe un om intrat în panică. N-a izbutit decât sa-şi prelungească un an de zile o domnie din ce în ce mai jalnică, devenită la urmă ridicolă, când a înfiinţat, pentru vreo lună de zile, un partid politic sub propria lui preşedinţie, fapt unic în istoria lumii moderne; Unic se numea şi partidul.

Prima lui măsură, după asasinarea lui Armând Călinescu, a fost să suprime în toată ţara pe capii discipolilor: câte trei de fiecare judeţ, fără judecată, la alegerea prefecţilor, care de la desfiinţarea constituţiei erau comandanţii de regimente. Ei au executat ordinul fără să-l discute; n-am să hotărăsc eu dacă era discutabil. Pretutindeni victimele au fost expuse în piaţă. Înspăimântaţi sau îndârjiţi, supravieţuitorii au jurat răzbunare; aceşti oameni care au semănat în jurul lor moartea ştiau la rândul lor să meargă la moarte, mă gândesc la felul cum Traian, care nu fusese departe de a fi patriarhul ţării, şi-a expus pieptul în faţa puştilor, tardiv şi inutil şi numai din propria lui voinţa, şi a căzut retezat de gloanţe, cu spada şi crucea în mână, două simboluri contrarii.

Nu ştiu care a fost numărul discipolilor, din cei cu spadă în mână şi cu jurământ de credinţă. Îi las la o parte pe cei care

au existat şi ei probabili, în spatele rândurilor, unde au aşteptat să le cadă o pleaşcă. Dar, oricâţi ar fi fost, nu cred că neamul nostru putea să dea atâtea firi violente; printre ei s-au rătăcit probabil, cu speranţe curând înşelate, şi oameni de bună credinţă şi, cu siguranţă, s-au rătăcit de asemeni mulţi săraci cu duhul. Ce erau preoţii pe care i-am văzut defilând într-o seară de toamnă pe bulevardul Elisabeta, cu poalele anteriilor murdare de zloată, ţinându-şi cu o mână comanacul, să nu-l ia vântul, cu alta ţinând crucea? Icoanele, nemaiavând cu ce le tine, le aveau atârnate de gât, cu sfoară, ca nişte jujeie. Erau ei armata iui Cristos, cum spuneau cântecele? Aveau măcar o nemulţumire, ca ţăranii fără pământ sau ca învăţătorii cărora în timpul curbelor de sacrificiu li se plătea leafa din an în Paşte? Doar ştia oricine că la biserică nu se moare de foame, în cele mai nenorocite vremuri se găsesc măcar prescuri şi colivă, ca să nu mai vorbesc de ce se adună în căldăruşa, la ce pică, din ce, din ne ce, la înmormântări, nunţi şi botezuri. Nu puteau deci să fie nişte amăgiţi, cărora li se făgăduia câte un pogon de fiecare suflet, după lozinca „omul şi pogonul”, răspândită la sate. Ce puteau să fie decât nişte prostănaci, nişte rătăciţi întru Domnul – să mă înţeleagă şi să mă absolve sfânta Patriarhie! Ce erau şcolarii obraznici, viitori discipoli, cărora le curgeau mucii şi îmi făceau vânt de pe trotuar, dacă nu mă dădeam la o parte? Iar în clasă puneau revolverul pe pupitru, opunându-l învăţăturii şi catalogului? Ce era poetul cu sutană şi revolver la centură, care îmi spunea, fără a-mi mai lăsa nici o speranţă: „Cum îţi închipui că ai să fii scriitor fără să-l preamăreşti pe Arhanghel?”

Dar cum aş ascunde că între toţi aceştia am cunoscut un om, împuşcat la Iaşi, drept represalii, după care şi astăzi mă doare inima? Dacă aş fi vinovat de moartea lui, n-aş mai avea linişte nici pe lumea cealaltă.

Am făcut aceeaşi şcoală, numai că era cu vreo patru ani înaintea mea, ca vârstă, iar ca învăţătură nu-i ajungeam nici măcar la călcâie. L-am înfăţişat cu prea multă exaltare pe Trandafil, spre a fi în stare să fac încă un personaj pe aceeaşi măsură; şi apoi, nu i-am cunoscut pe amândoi la fel de bine; cred însă că aveau aceeaşi statură. De ce l-a urmat pe Arhanghel n-am înţeles, şi nici nu l-am întrebat, luam treaba în

glumă, încă nu se ardeau cărţile în pieţe, şcolarii viitori discipoli nu mă îmbrânceau de pe trotuar, preoţii nu defilau în odăjdii. Fiindcă locuiam aproape de sediul Arhanghelului, unde într-o zi fusese şi domnul Pretoreanu, ne întâlneam câteodată pe stradă; nu purta nici sutană, nici revolver la centură; într-o zi fiind cu el, ne-am întâlnit cu secretarul domnului Lazăr; acesta a făcut ochii mari, s-a tras la perete şi a salutat cu un respect fanatic, ridicând braţul de parcă ar fi avut spada în mână. Atunci am înţeles că fostul meu coleg mai în vârstă avea un grad mare şi l-am privit cu uimire: ce-l deosebea de Trandafil?

Trecuseră trei ani, când am aflat că murise la Iaşi, împuşcat şi pus la vedere, să ia aminte toţi care aveau aceeaşi credinţă. Dar care era credinţa lui? Acum trebuia s-o înţeleg, nu mai putea să fie privită în glumă.

Mi-am adus aminte că odată venise să mă viziteze acasă; secretarul proprietarului, mut de respect, cu mişcări ţepene, îl condusese până la uşă. A găsit la mine o fată de şcoală, cam jucăuşă, n-o adusese nimeni cu sila, stătea cuviincioasă pe scaun, nimic în atitudinea ei nu era provocator, în afară poate de privire, cam îndrăzneaţă. Pentru atât, nici măcar părinţii ei, să fi fost acolo, n-ar fi mustrat-o. El a privit-o însă mirat, şi i-a ţinut o predică, pe cât de blândă, pe atât de necruţătoare:

— Câţi ani ai, domnişoară? În ce clasă eşti? … Nu crezi că în afară de învăţătură trebuie să te gândeşti de pe acum la o familie, întemeiată pe deplina puritate a gândurilor dumitale, a sufletului şi a trupului? Nu-ţi închipui, poate, ce sublim ar fi, când vei avea copii, să nu-i întinezi cu nici o amintire străină, să te poţi mândri că locul unde s-au zămislit ei n-a aparţinut decât unui singur om de pe lume, în faţa legii şi a lui Dumnezeu din ceruri?

Aceste vorbe, deşi indirect ar fi putut să mă privească şi pe mine, nu m-au ofensat, dar nici nu mi-au trezit o conştiinţă nouă, oricât aş fi fost de tânăr, cu gândirea oricât de maleabilă. Fata, la rândul ei, deşi l-a ascultat cuviincioasă, nici n-a izbucnit în lacrimi, nici nu s-a ridicat să plece.

Diferenţa între acel om şi Trandafil era că în viaţa lui nu existase o Hora şi n-avea să existe, la antipodul ei, o Cornelia. Iar de Arhanghel se legase poate, sperând că prin doctrina lui

necruţător de brutală îşi deschidea drumul spre puritate şi sacrificiu; pentru el nu era doctrina spadei, ci a fierului roşu. Aşa murise.

* * *

Ca un făcut, polonezii au venit odată cu ploile, ca refugiul lor să fie şi mai jalnic. Nu i-am văzut pe conducătorii politici, nici pe capii armatei, au trecut nu ştiu pe unde, spre Craiova şi Turnu-Severin, aşa se zvonise. Îmi închipui zbuciumul lor moral, n-au îndurat însă nici ploaia nici frigul, şi cred că, mai bine informaţi decât alţii, cu o mai largă viziune politică a unei Europe viitoare, era imposibil să nu întrevadă prăbuşirea lui Hitler, să nu spere.

„După război mulţi viteji se-arată!” Aşa scria în caietul de caligrafie; am copiat de zeci de ori acest rând, fără să mă gândesc bine ce vroia să spună. Iar când i-am descifrat înţelesul, am găsit în el multe prilejuri de meditaţie; am meditat în copilărie, în adolescenţă, în tinereţe, meditez şi astăzi. Şi uneori mă tem să nu cad în păcatul de a mă lăuda cu o victorie câştigată de alţii. După ocuparea fulgerătoare a Poloniei, Hitler era eroul acelor zile, nu doar strateg, ci vizionar pe deasupra, capabil să determine viitorul omenirii pe cel puţin o sută de ani de atunci înainte. De ce nu pe cinci sute, sau pe o mie? Costa tot atât! Dar Ministerele Propagandei erau mai modeste pe vremea aceea, sau conducătorii popoarelor îşi stăpâneau pornirile paranoice. Nu vreau să-mi amintesc câţi oameni au căzut în delir doi ani mai târziu, când Franţa a fost înfrântă în douăzeci de zile! Dar în starea lor am mai văzut pe unii care chiar în anul 1944, când soarta războiului era pecetluită, mai credeau în victoria Germaniei, fiindcă asupra Londrei cădeau bombele zburătoare V1 şi V2, atât de mult aşteptatele arme secrete.

În opoziţie cu ei, primul om de care îmi aduc aminte că a anunţat sfârşitul lui Hitler, încă de prin 1940, curând după înfrângerea Franţei, a fost însuşi unul din susţinătorii lui de mai înainte, cum a continuat să fie şi după aceea, împotriva propriilor sale spuse. Nu era altul decât Jordie, de curând întors dintr-o vizită făcută în Germania. Nu şi-a scris convingerile în ziar, nici nu le-a făcut publice, le-a destăinuit doar câtorva colaboratori din redacţie, care apoi le-au răspândit mai departe:

întâmplător mă aflam printre ei, în biroul lui, venit însă cu altă treabă. Nu se ocupase niciodată de teatru, decât la cel pe care îl făcea în propriile lui ziare, jonglând cu ideile, între fundul scenei şi rampă. Atunci însă, în locul cuvintelor, s-a folosit de o recuzită ciudată, nu ştiu cine i-o procurase, când am intrat am văzut un şir de străchini, lung de la masa lui de lucru până la uşă. Le-a luat la rând, călcând îndesat pe ele şi făcându-le cioburi, până la ultima, la un pas de mine. O clipă m-a încadrat cu privirea lui divergentă, apoi s-a întors spre ceilalţi, şi la demonstraţia dinainte a adăugat o explicaţie de patru cuvinte: „Uite ce-a făcut Hitler!”

Ştie oricine ce înseamnă să calci în străchini, chiar şi astăzi, când acest obiect de uz casnic are mai puţină răspândire, locul lui luându-l farfuria, până şi la ţară. Pentru cine nu este cu totul lămurit, faptul de a călca în străchini, care dovedeşte în primul rând chiorala, are ca semnificaţie mai importantă ideea că este ireparabil; o strachină spartă nu se mai lipeşte, ciob cu ciob, ca vestigiile arheologice. N-am înţeles de ce Jordie s-a folosit de-o demonstraţie plastică, în locul cuvântului, arma lui principală; se temea că îşi pierduse puterea de convingere? Socotea că gestul avea să se ţină minte mai uşor, îşi pregătea martori pentru o judecată de apoi, terestră? Cu cine ţinea el, în definitiv, cu ăia, sau cu ăilalţi? Apăi domnul Pretoreanu îi indicase doctrina, odată pentru totdeauna: „după cum o fi cazul!”

Într-o zi eram în biroul lui, scriam ceva la iuţeală pe colţul mesei, un articolaş pe care mi-l ceruse „stante pede”, aveam mai multă iuţeală de condei pe vremea aceea, iar el se plimba cu paşi apăsaţi prin încăperea nemăsurată, de parca făcea repetiţie pentru călcatul în străchini, căci era cu mult înainte, războiul încă nu începuse şi admiraţia lui pentru Hitler n-avea nici o fisură. Atunci a intrat Jak Musiu, colaboratorul cel mai vechi la *Pasul Istoriei*, şeful redacţiei politice, deşi era analfabet în adevăratul înţeles al cuvântului, căci nu ştia decât să se iscălească, şi nu fără caznă; spun acestea încă o dată pentru cine nu m-o fi crezut prima oară. S-au retras amândoi în umbra bibliotecii împodobite cu Marea Enciclopedie Italiană, un dar personal al lui Mussolini şi l-am auzit pe noul venit şuşotind

ceva la urechea lui Jordie. Din ce în ce mai nervos şi mai roşu la faţă, acesta a izbucnit deodată, răcnind de mi-au ţiuit urechile: „Cu mine să nu stea la tocmeală, că îndată schimb foaia!”

Nu ştiu cu cine se tocmea Jak Musiu, la ce ambasadă, a Germaniei, sau a Angliei. Dacă tratativele care au mai durat două zile s-au dus cu aceasta din urmă, înseamnă că n-au căzut la învoială, căci a treia zi în *Pasul Istoriei* a apărut faimosul articol „Apă de ploaie” în care se luau în batjocură garanţiile oferite de Anglia României, în cazul unei agresiuni străine, care se ştie de unde ar fi putut să vină. Dar n-am o dovadă, s-ar putea ca tocmeala să se fi dus cu propriul nostru Minister al Propagandei.

Poate în demonstraţia cu străchinile Jordie fusese de bună credinţă, deşi era dator să-şi vândă conştiinţa tot timpul „după cum era cazul”; nu ştiu ce văzuse el în Germania, ca să ajungă la o convingere atât de categorică.

Eram departe de-a avea priceperea lui la treburile politice, de aceea m-am ferit să-mi dau părerea, am păstrat-o pentru mine până astăzi, deşi mi-o formasem cu mult înainte de demonstraţia cu călcatul în străchini. Mai târziu, când faptele erau împlinite, nu mai era nevoie de vorbe, deoarece le cunoştea toată lumea; şi apoi aş fi putut să mă iau eu însumi în derâdere, după principiul spus mai înainte, că după război mulţi viteji se arată. Dar, în adâncul conştiinţei mele, am fost convins că războiul era pierdut, încă de când abia începuse. Nu mă bizuiam pe strategia învăţată în şcoală, lasă că era prea puţină, dar mai ales nimic nu s-a petrecut după regulile ştiute, totul a mers anapoda, ca o corabie fără busolă, care prea bine putea să se zdrobească de stânci ascunse sub apă, dacă nu avea norocul să treacă pe alături, poate doar la un centimetru.

Convingerea mea a pornit de la suferinţa omenească pe care am văzut-o cu ochii, când lungile coloane de polonezi în bejenie mi s-au perindat prin faţă. A trecut aproape o jumătate de secol de atunci, şi imaginea lor nu mi se şterge de pe retină. Cineva mi-a spus că atâta memorie nu este posibilă, deşi aveam drept exemplu şi alte experienţe, cu mult mai multă vechime, amintiri din copilărie, întâmplări răzleţe, dar pe care le vedeam limpede, ca pe nişte fotografii pe care puteam să le dau înapoi,

sau înainte, să-mi retrăiesc viaţa prin ele; nu trebuia decât să-mi încordez voinţa asupra unei scene, cea mai îndepărtată fiind una trăită când abia împlineam doi ani, prilej de sărbătoare în casă, căci tot atunci m-au şi botezat, cu întârziere. Mi s-a spus că amintiri atât de vechi nu puteau să persiste, ci mi le reîmprospătam periodic. Se poate să fie aşa, dar nu-mi pasă, important este ca, pe o cale sau alta, nu le-am uitat până astăzi. Ceea ce ma face să cred că nici pe polonezii în refugiu n-am să-i uit vreodată. Şi încă, ei nu erau amintiri din copilărie, înregistrate fără să le înţeleg şi să le judec, ci la imaginile vizuale se adăugau raţiunea şi sentimentele.

Veneau de sus, din Moldova, unii cu trenul, aşa cred fiindcă îi întâlneam prin apropierea gării de nord, pe calea Griviţei, unde vindeau în pagubă câte un obiect, uneori de valoare, un inel, un ceasornic de aur; apoi mergeau la piaţa Matache Măcelaru, să cumpere fructe; legumele n-aveau cum să le fiarbă; intrau în colţ la „Rocus” şi luau salam sau şuncă de Praga, pe urmă pâine, de alături; de la băcănie caşcaval, brânză şi măsline. Cei care aveau copii şi îi ţineau după ei, de mână, prima dată căutau lapte. Nu puteam să-mi dau seama dacă fuseseră oameni cu stare sau nevoiaşi, acum semănau unii cu alţii; chiar dacă o parte din ei se bucurau de un portofel mai plin, nu-şi puteau face o viaţă mai bună, erau toţi în aceeaşi bejenie. Sigur că vor fi venit şi unii care aveau rude şi prieteni unde puteau să tragă; pe aceia nu-i pun la socoteală. Îi ţin minte pe singuratici, aşa cum rătăceau pe stradă, în căutarea unui loc unde să tragă, sau în aşteptarea unui tren, să meargă mai departe. Unde, nu ştiam şi cum bănuiesc că nu ştiau nici ei, nu puteam decât să le plâng soarta. Nu-mi amintesc să fi văzut oameni singuri, ci numai familii. Cineva poate va înţelege mai bine ca mine ce făceau oamenii singuri; îşi luau armele şi se ascundeau în pădure, să lupte, sau îşi curmau viaţa. Bietele femei, mai puţin rezistente decât bărbaţii, unele cu copii în braţe, abia îşi târau picioarele pe trotuar, în pantofi cu tocurile scâlciate. Ca un făcut, nici una nu era grasă, ci toate subţiri şi înalte, şi cu toată sfâşierea de pe faţă, cu toată funinginea şi praful, în fiecare vedeam o contesă Walewska.

Alţii veneau cu automobilul, or fi fost printre ele şi limuzine, n-am văzut decât din cele modeste, „Polski Fiat”, care pe urmă au umplut ţara şi au circulat până aproape în zilele noastre; poate câte unul, cu semnalizatoare adăugate, mai circulă şi astăzi. Oamenii le vindeau ca să-şi ia de mâncare şi să poată pleca mai departe. Până unde?

Ştiu că li s-a găsit un rost, cum, necum, cineva a avut grijă de ei până au putut să se întoarcă în ţară. Dar eu îi ţin minte cum rătăceau departe de casa lor cotropită, i-am privit, le-am văzut în suflet şi am simţit de atunci că suferinţa lor şi a celor cărora avea să le vină rândul, din aceeaşi voinţă, nu avea să dureze cât lumea; e o lege a naturii. De atunci multă lume a rătăcit pe drumuri, ducându-şi avutul într-o cotigă, în roabă, pe bicicletă, în ricşă sau în spinare, de pe coasta Atlanticului şi a Mediteranei până în Oceania; toţi care au avut zile de trăit s-au întors acasă; toate războaiele începute în acel timp erau pierdute dinainte.

17

În amintirile mele cele mai vechi, în amintirile altora, pe care le-am cunoscut, tipărite, sau din confesiuni orale, în sfârşit, în istorie şi în literatură, nu am întâlnit un personaj atât de complex cum era Alexandru Ioanide, unul din colaboratorii lui Jordie. Chiar şi numele lui reprezenta o complexitate, ştiută de unii sau de mai mulţi din cunoştinţele lui cele mai apropiate, căci îl chema, scris în toate actele, Alexandru Rene Luca Bazil Victor Ioanide-Stoeneşti, conte de Hunedoara şi baron de Livezeni. Numele, moştenit fără vină, ar putea să pară o născocire, mai ales că nu l-am găsit în almanahul Gotha, unde ar fi fost justificat să apară pentru cele două titluri de la urmă. Am născocit multe în scrierile mele, se înţelege de la sine, însă în locul unde am ajuns astăzi cu povestirea, mi s-a făcut lehamite să mai apelez la imaginaţie, când faptele petrecute în jurul nostru, la toate azimuturile pământului depăşesc închipuirea cea mai necontrolată, care este absurditatea, deşi nimeni nu o defineşte cu vorbe atât de clare.

Articolele politice le semna Alexandru Ioanide; pentru cele mai simple, comentarii cotidiene, nu lipsite de cancanuri,

unele cu un fin caracter epigramatic, folosea un derivativ al primului nume, Alioan, cum de altfel i se adresau şi prietenii. La fel îi spuneam chiar eu, deşi ne despărţeau, ca vârstă, mai bine de un deceniu şi jumătate ceea ce ar fi pus o bariera între noi, dacă nu ne-ar fi legat mai multe afinităţi, cum, în ceea ce mă priveşte, nu aveam cu nimeni.

De numele lui întreg, neobişnuit în ţara noastră, încheiat cu două titluri de nobleţe de care părea că se ruşinează, şi nu le pomenea niciodată, s-a făcut uz, după ştiinţa mea, o singură dată, în afara certificatului de naştere şi a actelor oficiale, când a fost trecut pe lista neagră a discipolilor, care urmăreau să-l extermine. M-a nedumerit cauza acestei hotărâri sângeroase, Alioan nu făcea nici un fel de politică, nu scrisese nimic injurios la adresa Arhanghelului, dar ce-i drept nu-i adusese nici laude, se menţinea într-o espectativă adesea ironică. Avea un spirit viu şi caustic, plus darul de a putea sintetiza o dilemă politica într-o epigramă cu tâlcuri, sau într-o anecdotă, mai concludentă decât o critică deschisă, pe care de altminteri cenzura ar fi oprit-o; aşa erau dispoziţiile, ca apele să se liniştească; speranţă zadarnică.

Dacă lagărul unui vagon de cale ferată, lăcaşul unde se învârteşte osia, se aprindea în mers din lipsa lubrefiantului, accident adesea posibil deşi condamnabil, ştirea nu putea să apară în ziare, dar nu fiindcă dezvăluia o proastă stare de lucruri, ci fiindcă în alt înţeles al său, cuvântul era interzis cu străşnicie. Nu mai existau lagăre la calea ferată, datorită celor câteva lagăre de concentrare, unde erau închişi clevetitorii dictaturii regale, pe care de altminteri nu avea nimeni puterea să o răstoarne; de teamă să nu se frigă cu ciorba, stăpânii cenzurii suflau şi în iaurt, cum spune proverbul. Probabil multe din anecdote şi epigrame nici nu se datorau lui Alioan, dar aşa se întâmplă când cuiva i se duce buhul, totul i se pune lui în spinare, cel mai vechi exemplu cunoscut de mine fiind Iancu Brezeanu, inegalabil „cetăţean turmentat”, prin talent desigur, dar şi prin vocaţie.

Probabil unii din redacţie cunoşteau câte ceva din viaţa lui Alioan, iar Jak Musiu sunt convins că îi ştia tot trecutul, dar n-am vrut să aflu nimic, de la nimeni, mă mulţumeam să-l ştiu că există, fiindcă, pe lângă admiraţie îmi inspira şi simpatie: cu

totul alta decât cuceritorul Bel Ami, Frumosul, care frecventa şi el redacţia lui Jordie şi care avea s-o ucidă, spărgându-i capul cu ciocanul pe Proserpina Smântânescu. Puţinul ce-am aflat despre viaţa lui ştiu de la el însuşi; dacă l-aş fi întrebat, cred că mi-ar fi spus mai multe, era o fire comunicativă, se ferea numai de oamenii cu firea vulgară sau cu tare ascunse. Aşa îmi explic de ce faţă de Bel Ami, care cucerise toată redacţia, a păstrat tot timpul o rezervă făţişă, pentru care mulţi l-au bănuit de invidie.

Alioan nu putea să fie invidios pe nimeni, fiindcă era prea dotat de natură ca să-şi mai dorească vreuna din însuşirile altcuiva. Chiar în gazetărie, pe care o lua drept simplă distracţie, rămânând un diletant ca în tot ce făcea în viaţă, articolele lui, scrise în glumă, cuprindeau o gândire totdeauna profundă şi o încheiere care nu putea fi combătută. Dar scria rar, îşi economisea spiritul, aşa răspundea reproşurilor lui Jordie. Împotriva opiniei curente nu l-am socotit leneş, deşi îmi făcea impresia aceasta pe care n-am ascuns-o; nu l-am socotit nici capricios, cum spuneau unii, şi cred că într-adevăr îşi socotea gândirea o materie preţioasă, nu înţelegea să şi-o vândă pentru douăzeci de mii de lei pe lună, cât avea salariul, destul de mare în vremea aceea, când un ministru primea de două ori şi jumătate pe atâta. Dar nici nu îşi petrecea în redacţie mai mult de trei-patru ceasuri pe lună, jumătate din acest timp trecând în certuri cu Jordie. Am spus că Jak Musiu era mâna dreaptă a acestuia, îşi îngăduia să-i discute o opinie, dar odată expusă în articolul lui obişnuit de pe pagina întâia, n-ar fi criticat-o pentru nimic în lume, cum Patriarhul n-ar fi criticat Evanghelia. În schimb Alioan, dacă uneori avea cuvinte de admiraţie la adresa patronului, alteori intra în biroul lui şi-i spunea din uşă: „Azi ai scris o prostie!”

Orgolios şi răzbunător cum era, n-am înţeles de ce Jordie îl tolera şi nu-l arunca afară din redacţie, cum făcuse cu mulţi din primii lui colaboratori, deşi fondaseră ziarul împreună. Cei noi, bineînţeles, nu şi-ar fi permis să crâcnească. Fără să trag cu urechea, am auzit zvonuri, că Alioan ar fi deţinut despre el secrete infamante; nu cred ca putea să ştie mai mult decât ştia toată lumea, infamii de toate felurile, cărora sunt sigur că nu le

dădea importanţă, le privea cu un dezinteres cinic, şi în nici un caz nu le-ar fi folosit drept mijloc de răzbunare.

Convingerea mea, formată târziu şi pe care n-am dezvăluit-o până astăzi, este că Jordie avea pentru Alioan o admiraţie şi un respect atât de mari, încât îi suporta fără ripostă orice critica, şi i-ar fi suportat chiar şi insultele. Adesea, oamenii care ştiu să lovească pot primi lovituri de două ori mai puternice, fără să încerce o apărare, cuprinşi deodată de laşitate. De fapt, agresorii sunt firi slabe, riposta, neaşteptată, îi paralizează.

Articolele lui Alioan aveau subiectele cele mai eterogene, de la evenimentele politice până la cele scandaloase, incesturi, violuri sau furturi de bijuterii în societatea înaltă. El făcuse portretul lui Roosevelt, apoi pe al lui Hitler, în termeni care atrăseseră intervenţia enervată a ambelor ambasade. Portretul următor fusese al Gretei Garbo, şi dăduse naştere la mii de proteste venite din partea admiratorilor. Însăşi vedeta, aflată atunci în plină glorie, îi trimisese o telegramă, în spirit american-suedez, nu prea îndepărtat însă de cel al unei contese italiene: „Nu cumva vrei să mă ceri de nevastă?” Ca să răspunzi unei asemenea întrebări trebuie să ai umor, sau o anumită neseriozitate; lui Alioan nu-i lipsea nici una, nici alta. El răspunse, tot telegrafic: „Mulţumesc, dar în ţara noastră nu-i admisă poligamia şi soţia mea n-a murit încă!” Probabil în corespondenţa Gretei Garbo a fost găsită această telegramă, pe care îmi închipui că n-a înţeles-o nimeni.

Repet că nu i-am pus niciodată o întrebare, el însuşi, din proprie iniţiativă, mi-a făcut unele confidenţe. Era într-adevăr însurat, cam a patra oară, dar pe soţia lui n-o vedea nimeni, fiind de multă vreme paralizată, într-un sanatoriu de tuberculoză osoasă, din nordul Spaniei, ţară de unde venise într-o croazieră până la Constanţa; de întors, se întorsese în călătorie de nuntă. Alioan o întâlnise pe terasa cazinoului, şi într-o oră căsătoria era hotărâtă.

De la penultima nevastă moştenise o mare fabrică de încălţăminte în Bucureşti, dar era nepotrivit cu firea lui s-o administreze, şi o vânduse. La fel făcuse cu o vie întinsă pe nouă dealuri, la Valea Călugărească; în ce-l priveşte nu bea niciodată

decât şampanie franţuzească; socotise că era mai simplu şi mai ieftin s-o comande decât s-o fabrice.

Mai ştiu ceva de altă căsătorie, ratată însă în noaptea nunţii. Părinţii fetei erau moşieri, în Moldova, nunta se făcea la conac, cu fastul puţin rustic al unor vremuri patriarhale, rămase în urmă dar neuitate. Faptele se întâmplau la câţiva ani după primul război, când în Moldova vântul nu luase încă toată cenuşa de pe vetrele satelor arse. Ginerele, fost cercetaş în timpul războiului, încă un copilandru, însurat din dorinţa unei mătuşi, pusese ochii pe o ţigăncuşă de la bucătărie, şi în toiul petrecerii se urcase cu ea în podul de fân de deasupra grajdurilor. Numai cu atât poate fapta ar fi trecut neobservată, sau lumea ar fi închis ochii. El însă rămase ascuns acolo cu ea, două zile; ţigăncuşa cobora pe ascuns noaptea şi aducea de mâncare.

Era un act de libertinaj? Poate, dar să judece alţii, eu nu mă încumet. De ce n-ar fi fost un act de bravură?

Mai era puţin până să înceapă războiul al doilea, când îmi povestea acestea. Avea cincizeci de ani, dar încă îi sticleau ochii când vedea o femeie frumoasă, i se aprindea sângele.

— N-am înţeles, îmi spunea, petrecerile boierilor ruşi, un alde Tolstoi, cu ţigăncile. Nu i-am înţeles nici pe boierii noştri, mai stăpâniţi ce-i drept, care îşi luau câte o ibovnică de la şatră. Îmi făceau silă ţoalele neaerisite, pielea nespălată, răsuflarea închisă, mămăliga din dinţi, şi mai ales vorba; ce-ar fi putut ele să-mi spună decât săru’ mâna boierule!? Dar iată că ţiganca mea (în lumea noastră ar fi fost abia o fetiţă), s-a înfăţişat pentru mine ca o minune. Venea de la bucătărie, unde năduşea de dimineaţă până noaptea deasupra tingirilor. Nu ştiu de când nu-şi mai dăduse cu pieptenele prin păr, să se scuture de păduchi, de când nu se mai băgase într-o copaie cu apă. M-au ameţit ochii ei, aprinşi ca tăciunii, obrazul oacheş dogorit de flacără, dinţii atât de albi că dădeau lumină pe întuneric. Şi mai ales, m-a uluit ce simplu, ce firesc a venit după mine, de parcă mi-ar fi fost făgăduită de la naştere şi de atunci tot învăţa să se supună. Era în ea sânge de sclavă? Nu, de femeie trăită în libertate, fără altă lege decât voinţa ei, dreptul să se dăruiască. Dacă am apucat-o de mijloc, încă nehotărât să merg mai

departe, încă aşteptând să-mi repugne ceva şi să-mi dau drumul pe scara grajdului, s-a îndoit pe braţul meu de am crezut că se rupe în două; dar trupul ei era atât de mlădiu că aş fi putut să-l înnod, ca pe o sfoară. Şi tot îmi era frică să nu dau de o piele nespălată şi năduşită, mi-am apropiat obrazul de al ei aşteptând să mă învăluie mirosul bucătăriei, untura încinsă, ceapa prăjită, tot ce-l dezgustă pe omul ridicat de la masă, când nu-i mai e foame. Nu pot să-mi explic ce s-a întâmplat; sau era un miracol, sau în simţurile mele se petrecea o mutaţie, de câte ori o lipeam de mine, tot ce mai înainte îmi trezea îndoiala, căci n-aveam timp să ajung la repulsie, se transforma în vrajă, am simţit-o când şi-a tras peste cap cămaşa şi numai dintr-o mişcare a şalelor şi-a lepădat fota, a aruncat-o cât colo cu picioarele şi s-a trântit în paie, cu braţele întinse spre mine. Nu mai avea nimic pe dedesubt, pe paiele aurii trupul ei părea de ciocolată; era subţirică, mi s-a părut prea firavă, mi-a fost teamă să nu se facă fărâme, dar pielea ei avea darul să se întindă şi să ia orice formă, ca fierul roşu pe nicovală. Nu era doar o impresie, dogorea cu adevărat, la prima atingere mi s-a părut că mă frige, şi cel mai tare îi ardeau sânii, parcă erau nu de carne omenească, ci de jeratic, nu mai mari decât pumnii; aşa mi s-a părut în prima clipă, că şi-i apăra cu mâinile strânse, dar nu, erau liberi şi cu atâta putere în ei că i-ai fi luat drept o armură, să nu fi simţit cum îi palpită sângele sub piele. Ştiam că din zorii zilei, când intra prima în bucătărie să aprindă focurile, până seara când arunca apă cu doniţa peste jeratic, nu avea nici cel mai mic răgaz să se îngrijească; şi iată ce n-am înţeles până astăzi, decât dacă era un miracol, şi nici nu putea fi altceva, cum de rămânea atât de curată, ca o prinţesă a Egiptului antic, abia ieşită din bazinul de marmură cu apă parfumată, şi unsă pe trup de sclavele negre cu esenţe aromate, care iau minţile omului, făcându-l să uite de sine. Fiindcă într-adevăr am uitat şi cine eram eu, şi ce căutam acolo. Două zile şi două nopţi ne-au căutat cu jandarmii şi cu argaţii, iar noi stăteam îngropaţi în fân şi nu ne opream dezmierdările decât dacă simţeam pe cineva urcând scara podului. Ce nu ţi-am spus am lăsat la urmă fiind însuşirea ei cea mai nefirească, greu de a fi înţeleasă cu vorbele noastre sărace: era dogoarea lăuntrică, neobosită şi mult mai

puternică decât a trupului, că parcă avea iadul în pântece şi aşa fiind, eu, unul, nici nu mai vroiam sa-mi aduc aminte că ar exista şi paradisul, ca o răsplată pentru faptele noastre bune; mă împăcăm pe deplin şi pentru totdeauna cu cele rele. Mă mai temusem doar de vorbele ei, cum o să-mi spună, „boierule”, sau „domnule”, că nu era mută. Mi-a spus doar atâta: „Omule!” Mi-a luat obrazul în mâini şi m-a îndepărtat să mă vadă în lumina dinţilor ei şi a paielor şi mi-a spus: „Omule!”. Apoi m-a tras în jos, peste ea, m-a cuprins cu braţele şi a spus: „Omule, bucură-te de mine!”.

Se înţelege că nunta nu s-a mai făcut.

* * *

De câte ori mă gândesc la un om pe care l-am cunoscut odată, încerc să-l pun într-o anumită categorie umană, pornind de la înfăţişarea lui fizică, elementul cel mai simplu de comparaţie, continuând cu unele fapte, apoi cu firea şi sfârşind cu datele spirituale. E un fel de sistematizare, fără ea m-aş rătăci ca într-o carte de telefon care n-ar respecta ordinea alfabetică. Pe Alioan nu pot să-l pun în nici o categorie, am încercat dar nu i-am găsit locul nicăieri între A şi Z, ar trebui să născocesc pentru el o literă specială. Fiindcă nu semăna cu nimeni, nici măcar fizic. Dacă în descrierea pe care o voi face socotind-o de la început numai o tentativă, cineva o să creadă că recunoaşte pe altul, de vină va fi numai lipsa mea de îndemânare şi insuficienţa cuvintelor.

E ciudat, cea mai vie imagine fizică a lui mi-a rămas în minte aceea când l-am văzut pe patul de moarte. Atunci îşi pierduse mobilitatea fizionomiei, deşi era încă departe de a fi căpătat masca morţii, pe care, spre nenorocul meu am văzut-o la prea mulţi prieteni. Ca să dau doar un exemplu, am în casa mea o masă de şase locuri, în jurul căreia, cu ani în urmă ne adunam din când în când oamenii de care mă simţeam mai apropiat, făcând cu schimbul, căci nu mi-a plăcut niciodată să fim prea mulţi laolaltă, convorbirile se încrucişează şi devin zgomotoase; fără să-şi dea seama comesenii se îndepărtează unii de alţii. Nu pun la socoteală banchetele, care exclud de la început ideea de intimitate; la banchete nu se duc conversaţii, ci se ţin toasturi sau discursuri, se bate cu furculiţa în pahar, să se facă linişte; e

o corvoadă. Am adoptat prescripţia luată nu ştiu de unde, că la o masă prietenească e bine să nu participe mai puţin decât trei persoane, pe numărul muzelor, şi nu mai mult de şase, numărul artelor; pe a şaptea n-o accept încă şi probabil n-o voi accepta niciodată, din mai multe motive, primul fiind structura ei perisabilă, nu în sensul de degradare a peliculei.

Mi-am construit masa nu după acest principiu, pe care nu-l cunoşteam încă, ci dintr-o cerinţă lăuntrică. Dacă se întâmplă uneori să vină mai mulţi oaspeţi decât cei prevăzuţi şi se adaugă un scaun sau două, se strică şi estetica mesei, şi starea mea de spirit, dar mă adaptez cu bunăvoinţă fiindcă nu sunt un sălbatic. Din câţi ne-am adunat aici cu timpul, mi-e şi frică să număr câţi nu mai sunt azi în viaţă. Dar ţin minte ultima noastră masă, unde eram şase, toţi mai tineri sau mult mai tineri decât mine; s-au dus unul câte unul, le-am văzut masca morţii pe faţă, şi am rămas singur. Cred că dacă aş face socoteala de care mi-e frică, proporţia generală ar fi aceasta, unu la şase.

Alioan ştia că o să moară, avea un cancer al plămânului şi vroise să afle. Am cunoscut mai mulţi oameni în aceeaşi situaţie, care au vrut să li se spună adevărul, şi toţi s-au purtat cu bravură, chiar dacă unii aveau firea slabă. Mi se pare că mai greu acceptă ideea morţii cei care nu ştiu ce-i roade. Nu-mi îngădui să fac o asemenea propunere, deşi o socotesc omenească, medicilor să le revină obligaţia legală, ca în alte părţi ale lumii, de a spune bolnavilor cât mai au să trăiască.

Atunci am putut prima oară să-l privesc în ochi pe Alioan, am citit în ei, în măsură egală, tristeţea şi împăcarea. Mai înainte ochii lui jucau în toate părţile, n-aveau odihnă, sau nu aveau încredere, controlau încontinuu tot câmpul lui vizual, care cred că era mai mare decât al altora, de unde i se cerea şi mai multă atenţie, şi mai mare mobilitate. Era prima oară când mă privea numai pe mine, totul din jur dispăruse şi am înţeles dintr-o dată că viaţa lui se simplificase, de aceea îi era uşor să moară, nu mai trebuia să se despartă decât de mine, iar tristeţea se datora nu morţii sale, ci lipsei celorlalţi, pentru el morţi, chiar dacă trăiau încă.

Atunci abia am înţeles de ce se vorbea pretutindeni că era un om de o frumuseţe neobişnuită, nu observasem, nu dădeam importanţă; sau nu crezusem. Frumuseţea i-o dădeau ochii şi mai înainte nu-i văzusem. Îi judecam după faţă, poate puţin prea alungită, cu osatura vizibilă, ceea ce îi imprima o oarecare asprime; socoteam că era o faţă bărbătească, n-ar fi avut de ce să se plângă. Atunci, când rămăsesem pe pământ numai noi singuri, când mă privea numai pe mine, i s-au revelat ochii; îi văzusem de atâtea ori, dar nu-i simţisem şi poate aveam o rezervă faţă de ei, erau albaştri, ca ai lui Miron, ochi de înger, în care la acesta din urmă se citea o neîmplinire, ceea ce se şi adeverise. Dar ce albastru vedeam acum? Un albastru la fel de limpede, la fel de senin, numai că avea o adâncime nefirească şi acolo, în profunzimea lui secretă luceau doi ochi negri de diavol. O clipă m-am gândit că în ei se imprimase chipul ţigăncii, care poate îl urmărise toată viaţa, fără ca el să ştie. Nici odată nu îmi mai vorbise despre ea, şi nu era să-l întreb acum, pe patul de moarte.

* * *

Primul om pe care îl auzisem vorbind de frumuseţea lui Alioan era Jordie, personificarea sluţeniei, cu gura lui răzbuzată şi cu ochii şpanchii. În chip mai greu de înţeles, nu îi purta invidie, dimpotrivă, îşi exprima admiraţia cu sinceritate; nu puteam să mă înşel, sincerităţile lui Jordie erau atât de rare şi de neobişnuite încât le depistam ca pe un clopoţel de alarmă care îmi suna în creier şi funcţiona fără greş la o anumită lungime de undă.

— Măi, Alioane, îi spunea, parafrazând pe cineva fără să-şi dea seama, tu te-ai născut dintr-o vioară, pe când eu dintr-un trombon spart, cu alama coclită.

Şi de astă dată era sincer. Îşi trecea mâna pe faţă, dar fără scârbă, iar în creierul meu suna clopoţelul.

Avea compensaţii, articolele lui reproduceau violenţa trombonului, ştia şi sufla în muştiuc cu toată puterea. Nu era invidios, fiindcă n-avea nevoie de alt chip, îşi purta sluţenia cu trufie, iar Alioan îşi purta frumuseţea cu nepăsare; cuvântul franţuzesc nonşalanţă se potriveşte mai bine.

Am socotit totdeauna că un atribut bărbătesc de prim ordin este statura înaltă; oamenii care trebuie să dea capul pe spate ca să se uite la alţii se află într-o inferioritate umilitoare, afară dacă nu au făcut din statura lor mai măruntă un motiv sau un pretext de orgoliu, după cum adesea, la unii oameni, complexul de inferioritate se transformă într-unui invers; cu aceştia e mai bine să nu ai de-a face.

N-am auzit până astăzi ca o femeie să-şi aleagă un bărbat pe care îl întrece în înălţime; mi se pare că ar fi nu atât o dorinţă, cât o dispoziţie naturală, pornită de la nevoia să se simtă apărată. Las la o parte considerentele de ordin estetic, la urma urmelor discutabile. Dacă asemenea cupluri totuşi există, ba încă în număr destul de mare, cauza este bărbatul; o fi ciudat, dar mă bizui pe mărturisiri numeroase din partea celor în cauză. Mulţi oameni de construcţie mai firavă se însoţesc cu femei trupeşe, poate după legea contrastelor, căci nu găsesc altă explicaţie. Mai departe nu merg cu discuţia, n-am făcut investigaţii să aflu dacă în aceste cazuri psihicul nu suferă vreo modificare, femeia să-şi asume autoritatea bărbatului, oferindu-i în schimb protecţia.

Alioan avea o statură armonioasă, dar nu printre cele impozante, care de la un punct înainte devin dezagreabile; în această privinţă socotesc că omul e bine să-şi păstreze dimensiunile rasei sale. El avea în schimb o forţă, pornită poate de la privire, sau de la o emanaţie a spiritului, cu atât mai eficientă cu cât este mai invizibilă, care făcea ca în faţa lui, altminteri atât de blajină, orice bărbat să se dea în lături. După cum mi-a mărturisit când începuse să mă socotească prieten, niciodată într-o dispută nu folosise forţa pumnului; adaug de la mine, din proprie observaţie, că nici n-ar fi avut ocazie, fiindcă în viaţa lui nu avusese o dispută cu nimeni; orice neînţelegere fără sorţi de rezolvare o curma încetând să vorbească; nu din laşitate, ci din inteligenţă. Mulţi oameni se înverşunează să-şi susţină dreptatea, şi când îi văd aşa, făcând spume la gură, pentru o cauză pe care o aprob altminteri, trec de partea adversarului, chiar dacă în mod evident are o minte mai slabă. Cuvântul, după mine, trebuie ferit de uzură, cum e ferit fierul de rugină. Nimic nu îi dă mai multă nobleţe, când într-adevăr o are,

decât acoperirea lui cu tăcerea. În această privinţă crezul lui Alioan îl depăşea pe al meu, care credeam că îl formulasem primul.

Dacă din tot ce am spus se înţelege că nu se temea de agresiune şi nici n-o suferise vreodată, în schimb era slab în faţa naturii; deşi înota, adesea cu orele, îi era frică de apă; la fel de fulgere, de trăsnete şi de ploaie. Zăpada îl demoraliza, evita s-o privească, se închidea în casă cu obloanele trase. În chip paradoxal, nu iubea nici soarele, nu ieşea pe stradă decât în amurg, când începea ziua lui adevărată, care era noaptea. Când nu avea încotro şi părăsea casa pe lumină, pentru nevoi imperioase, de obicei ca să ridice bani de la bancă, al cărei orar i se părea un atentat la viaţă, se proteja cu mari pălării de pai, al căror diametru în boruri atingea jumătate de metru şi erau atât de caracteristice încât oricine îl recunoştea de departe.

Articolele lui lipsite de rutina gazetărească erau prilej de reflecţii; frazele, luate una câte una ar fi fost tot atâtea aforisme. N-am găsit niciodată în ele un cuvânt de prisos, o idee banală sau repetată. Sunt convins însă că în acelaşi timp avea dispoziţie de povestitor, întâmplările auzite de la el mi se părea că le trăisem eu însumi; dacă le-ar fi legat între ele şi le-ar fi scris, cred că ar fi realizat cea mai bogată şi convingătoare cronică a vieţii noastre. Scria de altfel, dar fără nici o disciplină, la întâmplare, pe foi disparate, risipite la numeroasele lui domicilii. Pe vremea aceea, când casele se închiriau fără nici o formalitate decât contractul vizat la Administraţia financiară, când domiciliul nu trebuia declarat la poliţie, mulţi oameni aveau, în afară de locuinţa familiei, apartamente ţinute în taină, pentru întâlniri amoroase sau de afaceri. Fişa de imobil care impunea un domiciliu obligatoriu pentru toţi cetăţenii, nu s-a introdus decât după moartea lui Armand Călinescu, atunci când s-a dovedit că asasinii, în număr de şase, locuiseră undeva, mi se pare că într-o cameră de serviciu, fără ca să le ştie cineva de urmă. De atunci înainte nimeni nu putea să părăsească o locuinţă, fără să scrie în fişă unde se mută. Vechea formulă, atât de folosită: „Plecat fără adresă” a rămas pentru un timp o amintire desuetă, azi nici măcar atâta, lumea a uitat-o şi nu o crede posibilă.

Alioan avea, cum am spus, mai multe domicilii, în diferite cartiere ale Bucureştilor, unde de multe ori nu se ducea să înnopteze cu lunile; avea, de asemeni, case închiriate chiar şi în unele oraşe de provincie, de pildă la Braşov şi Constanţa, şi acolo nu se ducea cu anii. Atâtea domicilii ar putea să dea naştere la bănuiala că ducea o viaţă suspectă, ceea ce nu era câtuşi de puţin adevărat, reprezentau cel mult un viciu sau o manie inofensivă. De multe ori înnopta în casa de care se afla mai aproape la un moment dat, dar şi mai mult era determinant în această privinţă capriciul sau fantezia. Aşa cum ar putea să se bănuiască, zilele şi nopţile când se refugia în aceste case, nu totdeauna cu o femeie, nu stătea cu ochii în tavan, ci îşi punea pe hârtie gândurile venite în dezordine. Triate şi apoi logica lor găsită, ceea ce înţeleg că ar însemna o muncă gigantică, şi nu ştiu cine ar fi în stare s-o întreprindă, sunt convins că s-ar dezvălui o operă cel puţin inedită, egală cu autorul ei, care n-ar fi copiat pe nimeni, şi nimeni n-ar fi putut să-l copieze. O soră necunoscută, măritată în provincie, singura lui moştenitoare, căutase pe cineva capabil să valorifice manuscrisele. Nu din îndemn propriu, ci la stăruinţa soţului ei, avocat de afaceri mărunte şi fire veroasă, care spera să scoată ceva bani măcar pe această cale.

Din ceea ce moştenise de la nevasta moartă prematur şi regretată sincer, cheltuise banii fără zgârcenie, dar nu-i risipise, aşa că mai avea câteva sute de mii de lei, poate un milion, la Casa de depuneri. Spre surpriza şi furia avocatului, soţul moştenitoarei, contul fusese lichidat până la zero cu o lună înainte de moarte. Alioan îşi retrăsese banii în bloc, îi pusese în plicuri, sume între zece şi cincizeci de mii de lei şi îi trimisese la diferite adrese, cu un om de încredere, fosta lui ordonanţă din timpul războiului, un soldat pe care îl salvase de la moarte el însuşi, dar nu ca în romane, rănit, târându-l pe sub sârma ghimpată, din faţa inamicului. Omul încercase să dezerteze, era limpede, urma execuţia. Alioan declarase la proces, sub jurământ, ceea ce era un sperjur pe care şi-l asumase cu seninătate, că el însuşi îl trimisese la Iaşi, cu o misiune sentimentală. Minciuna putea să fie crezută, dar nimeni n-o crezu, totuşi judecătorii nu-şi îngăduiră să nesocotească

jurământul, ar fi dat naştere altui proces, mai infamant decât primul. Martorul mincinos rămăsese cu o pată, pe care nici o morală n-o şterge. Aflasem, şi aş fi vrut să ştiu cum îşi judeca fapta, dar n-am îndrăznit să-l întreb, spre liniştea mea de astăzi.

Cine erau adresaţii acelor daruri tragice n-am putut să aflu; tragice pentru mine, oamenii care i-au primit nu le cunoşteau provenienţa. Uneori mă gândesc că poate Alioan nici nu ştia de ei, le luase numele şi adresa din anuarul telefonic.

Când, în 1939, fu nevoit să opteze pentru un singur domiciliu îşi adună manuscrisele, altceva nu luă din diferitele lui case, dărui lucrurile femeilor de serviciu sau portarilor. Scrierile, astăzi necunoscute de nimeni, le strânse într-un balot legat cu frânghie şi sigilat cu ceară roşie. Pe o hârtie lipită deasupra se citea: „Blestem cu limbă de moarte pe oricine ar îndrăzni să publice fie şi una singură din aceste pagini. Peste cincizeci de ani de la moartea mea, cine va dori, va putea să le descifreze, dar în nici un caz să le publice."

Prescripţia a devenit de mult inutilă. Furios, socotindu-se jefuit, avocatul arse balotul în fundul grădinii; cenuşa o topi ploaia. O singură pagină, nearsă, o luă vântul, o duse peste garduri şi căzu, probabil într-o curte. Ar fi prea greu să aflu unde; mă întreb doar, s-o fi găsit cineva s-o păstreze? Dar mai am de aflat încă prea multe!

* * *

Nu poate fi pusă la îndoială afirmaţia că Alioan plăcea femeilor; tuturor! Nu este o vorbă hazardată. Dacă ştiam din propriile lui mărturisiri că erau câteva care i se împotriviseră, acelea reprezentau cazuri sau nefireşti, sau maladive. Sunt femei care se refuză, aşteptând să fie învinse cu forţa, ca să nu spun violate; ele se luptă, zgârie, muşcă, lovesc cu pumnii şi cu picioarele şi când se lasă învinse ajung la o satisfacţie mult mai mare decât prin bună înţelegere. Asemenea cazuri, nu neapărat patologice, sunt mult mai frecvente decât s-ar crede, numai că la multe dintre ele împotrivirea este mai degrabă simbolică; reacţia lor devine furioasă numai dacă partenerul renunţă. Nu vreau să judec pripit, nu vreau să judec deloc la urma urmelor; unele femei se opun din orgoliu, socotind, cu o optică nefeminină, că acceptarea ar fi pentru ele o înfrângere, iar

pentru bărbat un triumf pe care nu-l merită. Altele, în sfârşit, cele mai uşor de a fi înţelese, se feresc de rutină, vor să fie ceva nou de fiecare dată; le aprob, dacă au destulă imaginaţie să nu-şi uzeze metoda, ajungând la o altfel de obişnuinţă, care s-ar putea numi negativă. Cazurile de insucces ale lui Alioan fuseseră numai acelea când nu-şi dăduse nici cea mai mică osteneală; ceea ce nu înseamnă că n-ar fi destule cazurile când osteneala nu-i deloc necesară.

Între cei zece invitaţi la recepţia domnului Pretoreanu, dată pentru Ştefania, se afla şi Alioan, în calitate de cronicar muzical la *Pasul Istoriei*, în timpul când Leonard lipsise din ţară. Nu avea nici o ambiţie în privinţa aceasta, dimpotrivă se ţinea cât mai departe de cei pricepuţi în materie, care îi arătau ostilitatea pentru observaţiile lui de obicei foarte caustice. Este adevărat că nelipsindu-i mijloacele materiale şi având posibilitatea să călătorească, ascultase toate orchestrele cu renume din Europa şi din America, pe toţi soliştii şi pe dirijorii de prima mână, prieten apropiat cu Giseking şi Kempf, cu Furtwängler şi cu Toscanini, spre a nu-l mai aminti pe Enescu, de care se simţea ataşat ca un frate de cruce. Nu avea studii de specialitate, ci doar lecturi, însă învăţase singur să citească o partitură, pornind de la iniţierea elementară din şcoală, căreia îi adăugase exerciţii migăloase; spre a auzi unele acorduri, pe care nu le putea intui teoretic, se folosea de un mic fisarmoniu, cu stângăcie, ceea ce însă nu-l împiedica să ajungă la concluziile dorite. Priceperea lui era aceea a unui profesionist autentic, deşi nu dorea să fie, deoarece îşi cunoştea limitele; nu putea să se realizeze prin muzică, mai degrabă prin visare, ca toate firile înzestrate, dar leneşe, cum nu ezita să se socotească. Muzica îi plăcea s-o audă, iar ca s-o şi înţeleagă, socotea că mai întâi trebuie citită, ca o carte.

Pe lângă descifrarea partiturilor, din ce în ce mai avansată, avea lecturi alese şi vaste, care îi îngăduiau să descopere sensul muzicii, apoi să-l analizeze cu un infailibil spirit de sinteză. Opiniile lui, adesea surprinzătoare atrăgeau opoziţii ironice dar sfârşeau prin a fi adoptate până şi de cei care iniţial le respingeau ca pe ereziile unui diletant cu prea multă îndrăzneală. Avea în ajutor o memorie muzicală absolută,

mergând până la a putea să identifice nu doar întreagă muzica executată vreodată în public, ci să deosebească fără greş interpretări diferite, bizuindu-se pe o singură nuanţă caracteristică unui om pe care nu îl confunda niciodată cu altul. Nu era un simplu dar, ci o învăţătură prelungită; pe lângă lecturi şi studiul partiturilor, competenţa lui se datora unor audiţii răbdătoare, de mii şi zeci de mii de ore, când, în singurătatea cea mai deplină îşi asculta muzica imprimată pe discuri, în numeroase interpretări fiecare.

La data când l-am cunoscut, strânsese tot ce imprimase vreodată în lume, cel puţin aşa spuneau cunoscuţii, n-aveam deloc posibilitatea să verific, numai cataloagele lui, întocmite de specialişti, mi-ar fi cerut luni întregi să le parcurg, dacă aş fi avut pasiune şi pricepere pentru această muncă, după mine sterilă. Important este că n-a existat muzician în epocă, dirijor, interpret, critic, care, având nevoie să studieze un anumit disc, să nu-l fi găsit în rafturile lui Alioan; numărul lor n-aş putea să-l spun nici cu aproximaţie, era o magazie întreagă într-un apartament de pe calea Rahovei, o casă veche şi spaţioasă din apropierea Tribunalului, fără altă mobilă decât rafturi, rânduri-rânduri, ca la arhivă. Nu le asculta acolo, nu era un loc confortabil şi nici n-avea vreun instrument de reprodus muzică. Omul acesta cu o viaţă atât de haotică, haotic mai ales în pasiuni şi sentimente, era ordonat numai cu muzica, îşi făcea săptămânal un program de audiţii pe care nu-l modifica nici pentru o cauză amoroasă, a doua lui preocupare după muzică. Sau poate prima.

Am fost pe cale să spun că întâlnirea Ştefaniei cu acest om însemnase, pentru amândoi, o lovitură de trăsnet. Dacă dau timpului valoarea lui absolută, cuvântul nu se potriveşte, trăsnetul cade scurt, electrocutează, arde ochii şi inima şi pe cei care supravieţuiesc prin însuşiri demonice, îi ridică ia ceruri, unde încep o viaţă nouă, iertată de toate păcatele. Întâlnirea lor se derulase cu încetineala unei balade.

Când fiecare din oaspeţi era cu paharul de şampanie în mână, după ce aplaudaseră, Ştefania se apropie de Alioan, aflat în penumbră, rezemat de peretele lambrisat, alături de uşa blindată a seifului.

— Eşti făcut să placi femeilor, îi spuse simplu.

El o privi dar nu blazat, cum ar fi putut să fie la a suta experienţă notabilă, când unui bărbat i se face o asemenea declaraţie. Nu fusese prea atent când o auzise cântând, în primul rând o examinase, dezgolind-o cu uşurinţă. Purta o rochie aurie strânsă pe trup, încheiată în gât dar mai jos despicată până în albia dintre sâni, unde sclipea un rubin cât o nucă.

— Înseamnă că m-ai ales pe mine, răspunse Alioan, fără trufie.

— Nu neapărat. Dar e sigur că n-am ales pe altul.

Tăcură, cât doi sau trei oaspeţi, cu totul necunoscuţi în clipele acelea, veniră să ciocnească paharele, felicitând-o pe Ştefania. El între timp continuase s-o studieze.

— Eşti blondă cu adevărat? Peste tot? Altfel te-aş lua drept ţigancă.

— Nu sunt blondă pe nicăierea, părul se decolorează de soare.

— Peste o oră s-ar putea să fii goală, cu mine. Dar până atunci, mă ispiteşte să văd cum ai sânii.

Ea nu păru mirată, se uită în jur, nu puteau să rămână izolaţi tot timpul. Nu dorea deloc ca el să pună mâna pe ea, simţea însă nevoia să-i arate sânii, vorba lui era atât de ispititoare că nu putea să-i reziste.

— Vino! spuse.

Îl luă de mână şi îl trase până la o fereastră dinspre Calea Victoriei. Bănuia că o urmăreau toţi cu ochii, dar nu putea să reziste; în drum ciocni paharul cu domnul Pretoreanu.

— Dacă aş fi regina Angliei, v-aş da titlul de lord, domnule!

— Nu îngăduie legea britanică, frumoasă domnişoară; îl am doar pe acela de cavaler, knight, maximum ce se poate acorda unui om de altă cetăţenie. În schimb, e foarte vechi, din 1884. Când eram tânăr.

— După războiul Angliei cu burii! observă Alioan, vag ironic.

Domnul Pretoreanu confirmă, după o ezitare:

— Întocmai.

Era o amintire dezagreabilă? Poate că nu, se mira că memoria oamenilor era atât de lungă.

Cei doi intrară sub draperie, cu un gest firesc, cum ar fi vrut să se uite în stradă. Chiar şi domnul Pretoreanu se uitase, puţin mai înainte. În trecere, lăsară cupele goale pe o măsuţă; îndată, Sobieski, apărut din umbră, se grăbi să le umple.

Era încă devreme, abia ora când începeau spectacolele, treceau oameni şi automobile, dar nu se auzeau nici glasuri, nici claxoane, strada părea nereală. Cuiva i s-ar fi părut şi mai nereală scena de sub draperie; cei doi o socoteau firească. La un bărbat cu experienţă nu putea să mă mire prea mult, m-am întrebat în schimb în ce fel participa Ştefania la întâmplare; de uşurinţă nu putea să fie vorba, împotriva oricărei aparenţe era o fire gravă, chiar în actele ei frivole; spunând aşa mă bizui mai ales pe observaţii viitoare, niciodată nu şi-a luat viaţa în glumă, ea va fi urmărită mereu de amintirea picioarelor goale, care marchează ceva profund în sufletul oamenilor, apartenenţa lor la natură. Ce-ar fi putut să fie altceva? O sfidare? Ideea că înfruntă judecata a opt oameni rămaşi dincolo de draperie? … Nu, n-avea deloc sentimentul că ei puteau s-o judece, fiindcă nu exista un motiv de judecată. Ştefania se afla acolo fiindcă nu era datoare nimănui să facă altfel. Atunci, de ce avea nevoie să se ascundă după draperie? Pentru că gestul ei era o concesie pe care o făcea partenerului, lăsându-l să creadă că îi acorda o favoare exclusivă, ceea ce nu corespundea deloc cu starea ei de spirit. Se apropiase de el dintr-o preferinţă vădită, cum îi mărturisise de la primele cuvinte; dar o preferinţă exprimată atât de natural nu trebuie să fie luată drept un angajament, căci în acest caz chiar cea mai imprudentă dintre femei ar ascunde-o.

Ştefania nu prevăzuse urmarea, şi gestul ei s-ar fi dovedit hazardat, dacă ar fi avut de ce să-l regrete. Stătea cu faţa la fereastră, în lumina felinarelor de sub portal şi din stradă. El îi desfăcu agrafa de la gât, îi dezgoli umerii, apoi trase rochia în jos, peste braţe, până ce apărură sânii. Nu li se vedea limpede decât conturul, de o forţă nebănuită: sunt asemenea sâni, au o decenţă intrinsecă, fiindcă nu se lasă bănuiţi sub ţesătură, dar odată eliberaţi îşi măresc volumul, ca o floare de lotus, de pildă,

a cărei evoluţie, la răsăritul soarelui, ar fi accelerată cinematografic, o oră transformată în câteva secunde. Acest exemplu, poate greu acceptabil, ca tot ce înseamnă comparaţie forţată, l-am luat, cu reţinere, numai pentru a ilustra fenomenul misterios de creştere a unui volum anatomic, greu de ilustrat şi de explicat altfel. Dar pentru mine imaginea nu este nici falsă, nici forţată, am urmărit de prea multe ori cum se deschide dimineaţa floarea de lotus, la ce forme voluptuoase poate să ajungă. Şi deodată mi-am dat seama că nimic în afară de ea n-ar putea să ilustreze sânii Ştefaniei, nu doar prin forma ei şi palpitaţie, reprezentând afluxul sângelui, ci şi prin mireasma dulce, uşor pastelată a florilor decantate în mierea de albine, şi prin culoarea de trandafir roz palid, care seamănă atât de bine cu aurora, cerul înainte de a răsări soarele. Restul pielei rămânea foarte brună, dând naştere unui contrast atât de nefiresc că părea un trucaj cosmetic.

Ar fi fost prilejul unei lungi incantaţii, asemenea clipe trebuie oprite în loc împotriva nerăbdării celei mai chinuitoare, fiindcă nu se repetă de multe ori în viaţă, uneori rămân unice. Am privilegiul, faţă de partenerul ei din acea clipă, să ştiu că în fiinţa din faţa lui, numită terestru Ştefania, vibraţia coardelor vocale, cu sunete nefireşti până la neasemuire, se datora nu doar micului aparat de emisie vocală, disimulat în laringe, ci întregii ei alcătuiri, nu doar anatomice, ci şi sentimentale.

Dar clipa era trecătoare pentru toată suflarea pământului, şi neputând să se ridice peste nici unul din semenii săi, omul din faţă, fără să-l pot dezaproba, căci nici eu nu sunt mai presus decât alţii, cuprinse sânii în mâini, şi, oricât ar fi avut senzaţiile de tocite, recunoscu în ei tot ce însemna floarea de lotus, aşa cum am descris-o, deşi el, unul, nu o cunoscuse, era doar o intuiţie.

Mult mai uimitor fu ceea ce simţi Ştefania, deşi poate fi spus în puţine cuvinte, exprimând o singură noţiune: simţi o descărcare electrică.

Descrierea mea e mai completă, nu mă pot mulţumi să arunc o vorbă fără să-i analizez conţinutul; o descărcare electrică, în adevăratul înţeles al cuvântului. Cine n-o cunoaşte trebuie să încerce, însă cu grijă, să nu se electrocuteze. Cel mai

sigur este să înşire în linie două sau trei becuri şi să facă legătura la priză; cei două sute douăzeci de volţi de la reţea se împart astfel între ele şi tensiunea devine uşor tolerabilă, dacă omul atinge firele, în orice caz, pentru mai multă prudenţă, acesta să nu aibă mâinile ude, şi să nu stea, mai ales cu picioarele goale, pe cimentul din bucătărie.

În cazul Ştefaniei, senzaţia nu-i la fel de simplă, fiindcă sânii fiind o zonă mult mai sensibilă decât mâinile, ea înregistra amândouă sensurile curentului, negativul în dreapta, pozitivul în stânga. N-ar fi putut să fie şi invers? Nu, simţi curentul intrând prin inimă şi dându-i o palpitaţie, apoi ieşind prin sânul drept, lăsând pe piele o mică arsură; poate se produsese o scânteie, ca totdeauna când se rupe un circuit electric.

Nu se ştiuse nestăpânită, singurul ei gest fără judecată fusese cel din grădină, când se oferise brusc băiatului pe care îl iubea cu un an mai devreme decât hotărâse. De atunci înainte, oricare i-ar fi fost impulsurile, şi nu era lipsită de ele, şi le consuma printr-o voluptate lucidă, nelăsându-le să se dezlănţuie decât la voinţă, ceea ce nu-i dădea o mulţumire mai mică. Nici odată n-ar fi căzut în genunchi în faţa unui bărbat, să-i sărute mâinile şi chiar picioarele, cu recunoştinţă. Cei care mi-au povestit asemenea scene, chiar dacă vor fi fost reale, căci n-am motive de îndoială, nu mi-au lăsat o impresie bună.

Nu pot spune altceva decât că îşi pierduseră amândoi minţile. Spaţiul îngust de la fereastră şi draperie era mai mult decât neprielnic, era imposibil; dar când oamenii nu mai au darul să judece, totul pe lume îşi pierde dimensiunile.

Câteva clipe mai târziu un obiect metalic căzu pe parchet, la fereastră, urmat de o detunătură. Singurul om din cei aflaţi acolo care îşi păstră sângele rece fu domnul Pretoreanu. El văzu ţeava carabinei ieşind de sub draperie, fumegând încă; după cum era orientată, glonţul n-ar fi putut să atingă pe nici unul din oaspeţi.

Ca să împiedice orice discuţie, spuse:

— Să fim discreţi, domnilor!

În spatele draperiei, Ştefania, cu rochia coborâtă până în talie şi cu poalele ridicate peste şolduri se chinuia cu carabina căzută, să-şi scoată tocul pantofului din garda trăgaciului.

18

Emisiunea de a doua zi fu un triumf pentru Ştefania.

Toată viaţa ei decurse sub semnul întâmplării din ajun, care, într-o altă societate s-ar fi socotit scandaloasă. Ea rămase până la moarte o artistă adevărată, niciodată mulţumită pe deplin de sine, străduindu-se neîncetat, necruţându-se, jertfindu-se, să mai urce o treaptă, conştientă că, atunci când nu va mai simţi această năzuinţă, va fi sfârşitul. Tot atât de necruţător se lăsă pradă pasiunilor carnale, deşi era capabilă să-şi interzică orice slăbiciune, refuza să se supună, tocmai fiindcă se simţea întru totul stăpână pe sine. Lumea o tolera fiind o inegalabilă. Când cineva se socotea îndreptăţit s-o judece, numind-o imorală, răspundea cu trufie: „Sunt! Dar dacă am conştiinţa imoralităţii mele, mai poate cineva să mă condamne?"

Un asemenea raţionament este doar o speculaţie verbală; el este folosit în discuţiile diplomatice dintre ţări cu politică antagonică, nu între oamenii cu respect pentru logică şi burtă credinţă. Dar argumentul Ştefaniei, cu sofismul pe care îl ascundea, pentru mine este în orice caz inutil, am motivele mele să cred că, împotriva aparenţelor, ea nu era câtuşi de puţin imorală, ci doar nefăţarnică; sau, judecând-o alături de atâtea femei care ştiu să-şi ascundă pasiunile, era nimic mai mult decât o imprudentă, fără să aibă noţiunea cuvântului; dar dacă ar fi avut-o, n-ar fi dorit să i se recunoască, pentru ea acest păcat nefiind mai mic decât primul.

Atunci când ieşi de sub draperie, pe faţa ei nu se citea nici un sentiment de vină; cu gesturile cele mai naturale îşi luă cupa de şampanie de pe măsuţă şi merse pe rând la toţi oaspeţii, să ciocnească. Nici unul nu îndrăznea s-o privească în ochi, în afară de domnul Pretoreanu şi de Leonard; primul îi adresă un zâmbet, cu simpatie; al doilea un rânjet de ură. Văzând stânjenirea celorlalţi, Ştefania întrebă, cu o nevinovăţie naturală:

— V-a speriat împuşcătura?

Şi adăugă, făcând o grimasă:

— Miroase a praf de puşcă!

Alioan rămăsese deoparte, cu mâinile în buzunare. Oricine s-ar fi socotit într-o situaţie proastă, dar nu un om care

fugise cu o ţigancă de la propria lui nuntă. Ştefania se apropie de el şi îi vorbi cu răceală, vrând parcă să anuleze amintirea intimităţii de mai înainte.

— Vino cu mine! Mai mult decât te-am compromis, nu te poţi compromite.

Plecară primii, el îşi lăsă pălăria la cuier, nu fiindcă ar fi uitat-o; în acel moment i se părea un accesoriu ridicol; o cască de război i s-ar fi potrivit mai bine. Ştefania îşi înveli părul cu o eşarfă, avea o coafură care trebuia protejată, şi în aer era umezeală, ca în serile călduţe de toamnă.

Limuzina domnului Pretoreanu aştepta la scară; Garibaldi deschise portiera.

— Mulţumesc, dar mergem pe jos, spuse Ştefania.

— S-ar putea să plouă, doamnă!

La poartă, văzând că Alioan era în capul gol, îşi scoase şi ea eşarfa, vru s-o pună în poşetă şi abia atunci îşi dădu seama că o uitase, poate după draperie; da, o scăpase din mână.

— E mai bine să-ţi acoperi părul; a început să bureze.

— Nu mi-e frică; vreau să fie între noi măcar o egalitate, altfel toate sunt inegale.

— Unde mergem?

— Nicăieri; să ne plimbăm pe stradă, mult, până la ziuă; eşti în stare?

Era în stare şi înţelegea că nu putea să-i propună altceva, o vedea prea hotărâtă; ceva se schimbase fundamental şi nu din altă cauză decât o detunătură de carabină, care le zădărnicise apropierea. Coborau pe Calea Victoriei, încă plină de lume; unii aveau umbrelele deschise.

— Plouă? întrebă Ştefania.

Erau sub un felinar, el dădu capul pe spate, nu ploua, umbrelele erau inutile. Ea veni în faţa lui şi îl privi cu atenţie.

— Ţi-aş scoate ochii; nu ca să-i stric, doar aşa, ca să-i am la mine.

Mergeau cam în neştire, Ştefania însă avea în minte o direcţie, spre Colentina, chiar dacă nu îi înţelegea semnificaţia, într-o noapte de noiembrie, când se pregătea să plouă, iar ploaia putea să se transforme în lapoviţă. Şi totuşi atmosfera era caldă, nu simţeau nici o ostilitate din partea naturii. O supărau numai

tocurile înalte; trotuarul avea denivelări şi găuri, călca strâmb, ciorapii se răsuceau, de câteva ori se opri să le îndrepte dunga. Trecură pe lângă statui de bronz posomorite, pe urmă o luară la stânga, pe calea Moşilor, o stradă îngustă şi strâmbă. Prăvăliile şi dughenele aveau obloanele trase, lumină dădeau doar felinarele, puse pe stâlpi de fontă, mai înalţi decât casele. Lumea se rărise, se auzea gălăgie numai prin cârciumi. Afară sfârâiau grătarele cu carne pusă să se frigă.

— Vreau să facem ceva ce nu-ţi trece prin minte! spuse Ştefania. Să bem vin roşu.

Acum erau pe calea Colentinei, la o trecere de cale ferată. Un tren cu vagoane de marfă, cu locomotiva la spate, înainta încet spre hale. Pe scara primului vagon, un ceferist făcea semne cu felinarul scos mult în afară, să-l vadă mecanicul.

Mi-e greu să refac în minte drumul, deşi îl ştiam pe dinafară; acum s-au schimbat toate, nu-mi mai dau seama unde era cârciuma, oricum la o intersecţie; de acolo, o strada lungă şi dreaptă se înfunda în umbră, pe marginea mahalalei.

— Aici sunt la mine acasă, uite cârciuma noastră, adică unde mă trimitea tata să-i iau ţuică.

Înăuntru erau puţini oameni, puşi pe băutură, dar nu pe harţă; unul dormea pe scaun, într-o poziţie demnă.

Cârciumarul le puse pe masă o coală de hârtie albă.

— Nu s-a schimbat deloc, îl recunosc, dar el nu mă recunoaşte.

Vinul ar fi fost bun, dacă nu era atât de dulce, oprit din fiert înainte de a fermenta până la capăt; aşa le plăcea oamenilor din partea locului, beau un litru pe nerăsuflate, la al doilea răsuflau numai o dată, pe urmă dormeau pe scaun, până veneau nevestele să-i ia acasă. Ochii Ştefaniei se umeziră.

— Mi-e dor de vremea când eram mică!

Dar îi era şi foame, şi când veni talerul de lemn cu cârnaţi roşii, mai mult ardei iute decât carne, nu întârzie să-i înşface cu mâna şi să muşte din ei până ce gura i se făcu de jeratic.

— Nu uita că mâine cânţi la radio! ii spuse el. Ai să-ţi strici vocea.

— Măcar de mi-aş strica-o, să mă dea afară! Cine are nevoie de mine? … Uite, asta-i strada mea; în partea cealaltă

stătea băiatul cu care m-am iubit prima oară… înţelegi că prima oară nu se poate decât o dată? … Spune-mi, eşti neam de boier? Ai mâini foarte frumoase. Eu nu-s pentru tine, să ştii de la început… Lua-o-ar dracu de puşcă! … Am fost tocmai în America, m-am plimbat călare prin New York, am făcut tot ce mi-a dat prin minte şi uite că m-am întors pe strada unde am stat de mică. De ce-am venit aici? Spune-mi, boierule! Ştii ce bărbat frumos eşti? Nu ştii de tot! Eşti cel mai frumos, peste tine nu se mai poate!

Afară ploua tare.

Stătură câteva clipe în mijlocul intersecţiei.

— Am dat cu banul dacă s-o iau la stânga sau la dreapta! Haide la mine acasă, dar nu-i un palat, e o cocioabă părăsită… O să ne ude ca dracu’.

— Mai bine să luăm un taximetru!

— Puşchea-ţi pe limbă! strigă Ştefania.

Strada era bolovănoasă şi plină de băltoace; pierdu un pantof, pe celălalt îl aruncă într-o curte; un câine chelălăi, pe urmă începu să latre. Ploaia îi ajunsese la piele; Ştefania îşi scoase ciorapii, îi făcu ghem şi-i aruncă în curtea următoare, dar vântul îi întoarse în stradă.

— Ah, Doamne! Ce minunat e să mergi în picioarele goale!

Nu ştiu ce-ar simţi altul, pe mine mă emoţionează şi astăzi amintirea acelei case, care s-a dărâmat anul următor, la cutremurul din noiembrie. Nu era chiar o cocioabă cum spunea Ştefania, poate comparând-o cu casa doamnei Algeorge, de la New York, dar fiind veche, de pe la jumătatea celuilalt secol, intrase în pământ, prispa era acum atât de joasă că nu mai avea nevoie de trepte. La data când o făcuse străbunicul Ştefaniei după mamă, locul se afla în afara oraşului, bătut de vânt şi de viscol, care arunca asupra lui zăpada din Bărăgan, fără altă piedică decât cea de neluat în seamă a stufului de pe malurile Colentinei. Cu timpul în jur se făcură şi alte case, din distanţă în distanţă, cu grădini de zarzavat între ele, dar mahalaua nu trecu dincolo de albia apei. Prima construcţie acolo, în afară de satul lăptarilor, fu vila domnului Pretoreanu.

Cheia se afla într-un cui, bătut sus, într-un stâlp al prispei. În tindă Ştefania găsi lampa cu gaz, cum o lăsase ultima oară, şi alături chibriturile. În odaie, lângă soba de zid, cu plită de gătit, erau lemne şi găteje de aprins focul. Plita se încinse repede. Ştefania se duse în tindă, îşi scoase rochia udă şi îmbrăcă un halat de grădină. Lui Alioan îi întinse prin uşă o pătură aspră.

— Scoate-ţi hainele, să se usuce şi pune-ţi asta pe tine, o să te cam roadă, dar n-am altceva.

Era pătura pe care o punea iarna în spinarea calului; se simţi înduioşată şi pudică, nu intră în odaie până nu-l întrebă dacă era gata. Rochia şi ce mai avea dedesubt le întinse pe o sârmă deasupra plitei; hainele lui le puse alături. Şedeau pe scăunele în uşa sobei deschise. Flăcările dădeau destulă lumină ca să nu mai fie nevoie de lampă.

Ştefania îşi flutură părul scurt, să se usuce.

— Am să arăt ca o vrăjitoare!

El nu spunea nimic, îl paraliza inconfortul, situaţia i se părea imposibilă. Singura dovadă a întâmplării ratate de sub draperie era rubinul ei, pe care îl vedea prin despicătura halatului, ca pe o pată de sânge, o gaură de glonţ, mică şi gingaşă, o rană care nu sugera ideea de suferinţă şi moarte, ci de tandreţe. Dar n-ar fi putut s-o atingă, i se părea că ar fi început o hemoragie. Nu regreta că o urmase în această aventură aproape imaginară, numai că îi era imposibil să se adapteze. Chiar dacă invoca mizeriile din timpul războiului, tranşeele, glodul, şobolanii, adăposturile de bârne şi primejdia, gloanţe, bombardamente, nimic nu egala starea prezenta. Şi totuşi, deşi ar fi fost incapabil de orice gest care să amintească locui de unde porniseră, inconştienţa sau nebunia clipelor când ea îl alesese dintre cei zece, pornită poate să-l aleagă dintr-o mie sau de o mie de ori mai mulţi, dintr-o infinitate, simţea pentru această făptură imposibil de-a fi descifrată, o atracţie mai indescifrabilă decât ea însăşi.

Atâtea gânduri îl istoviră, se rezemă de perete şi adormi, cu o senzaţie dureroasă. Ea rămase de veghe, punea din când în când un lemn în sobă şi îl privea în lumina flăcărilor; ar fi vrut să-l mângâie, nu se simţea paralizară, dar n-avea îndrăzneală.

Plecară aproape de ziuă; hainele erau uscate, dar atât de mototolite că nimeni n-ar fi ieşit cu ele pe stradă.

— Dacă nu ţi-e frig numai în smoking, dă-mi mie pătura, spuse Ştefania.

Rochia era mult prea subţire şi afară se lăsase răcoarea dinaintea răsăritului. Îşi puse pătura în spinare, semăna cu o chivuţă din cele care văruiesc casele, îi lipsea numai bidineaua.

— Vrei să ştii de ce te-am adus aici? întrebă la capătul străzii, în faţa cârciumei de aseară.

El clătina din cap, a negaţie.

— Mai bine că nu vrei să ştii! Fiindcă nu ştiu nici eu.

Pe urmă, Ştefania începu să râdă:

— Dacă n-ai avea ochii albaştri, ai semăna cu un pui de cioară! Ce ochi minunaţi ai! Să mi-i laşi mie cu limbă de moarte.

Strada era încă pustie, treceau numai tramvaie, n-avea cine să-i bage în seamă. Abia la Obor găsiră un taximetru. Şoferul se uită mirat la Ştefania, socotea că îşi pierduse pantofii, venea de la chef, probabil, dar nu părea beată. Ea ii ceru să oprească mai departe de intrarea hotelului; tocmai răsărea soarele, înroşind ferestrele.

— De când eram mică am visat să merg o dată în picioarele goale prin faţa palatului regal. Crezi că e caz de les majestate?

Santinelele de la porţi stăteau neclintite, în uniforma lor de ceremonie, cu penaje albe. În schimb un sergent de stradă întoarse capul după ei şi îi urmări cu privirea.

Pe acoperişul palatului flutura pavilionul regal.

— Majestatea sa e acasă…

În uşa hotelului Ştefania deveni deodată palidă.

— Ai să-mi lipseşti! spuse. N-aş fi crezut. Te rog mult, mult de tot, vino deseară după şase, să mă iei de la radio.

Străbătu holul hotelului desculţă şi cu pătura în spinare. Portarul şi omul de la recepţie se uitară unul la altul. Ştefania veni şi-n alte rânduri desculţă. Sub această descriere o cunoştea lumea, după ce devenise celebră.

Se trânti în pat, îmbrăcată, se înveli cu pătura aspră. Acum, la mirosul calului se adăuga cel al omului; poate altfel ar

fi crezut că visase. O cuprinse în braţe şi o strânse la piept, peste medalionul ca de jeratic.

* * *

În viaţa lui Alioan nu era o singură femeie, ci numeroase, aproape la fiecare literă a alfabetului câte una. Jordie îi dăruise o agendă automată, care, prin apăsare pe un buton, se deschidea la litera dorită. În afară de clasoarele discurilor de gramofon, agenda reprezenta singura lui organizare metodică, altminteri îşi trăia viaţa alandala, ca oamenii care nu se tem de moarte şi nu au deloc sentimentul că au venit pe lume cu un scop anumit, să realizeze ceva care să le justifice existenţa. Am avut dovezi de sinceritatea credinţelor sale, totuşi socotesc că era în ele o contradicţie, pe care nu mi-o explic şi nici nu doresc să mi-o explice cineva. Mă gândesc la una singură deocamdată, celelalte au să apară de la sine în cursul povestirii; dacă hotărâse ca manuscrisele lui să nu fie publicate niciodată, de ce le mai scrisese, chinuindu-se o viaţă întreagă, când se declara atât de leneş? Lenea nu am s-o judec, e o stare relativă, depinde de interesul sau lipsa de interes pe care o simţim pentru o faptă sau alta. „Mi-e lene să mă ridic din fotoliu, ca să iau o carte din raft, dar pot să merg pe jos până la marginea oraşului, să pun piciorul pe pământul unde ştiu că într-o zi mă voi întoarce.” Sunt vorbele lui Alioan, pe care le ţin minte întocmai; am crezut în ele şi am meditat asupra lor, altfel le-aş fi uitat până a doua zi. O carte pentru care nu te osteneşti să te ridici din fotoliu, nu merită să fie citită, pe când atingerea cu pământul poate să fie o nevoie ancestrală; unii cred că este o nevoie fizică, directă, corpul omenesc trebuie să-şi descarce din când în când curenţii galvanici din mădulare.

Am văzut tot mai des automobile care târăsc pe şosea o curea de cauciuc, la început am crezut că era o neglijenţă, până ce am aflat că pe această cale se scurge curentul static adunat în caroserie; este el dăunător omului? Am făcut încă din copilărie experienţa cu bagheta de sticlă, frecată de mâneca hainei, sau de orice stofă, care pe urmă atrăgea ca un magnet bobita de soc pusă pe un fir de aţă. Pe cine nu a uimit dacă nu chiar a speriat prima dată, scânteile scoase în întuneric de un pieptene de os sau de ebonită, trecut prin păr şi apoi atins cu

mâna? La început mi-am închipuit că era o minune. Deci curenţi galvanici există în corpul nostru, sau pot să se formeze; pe mine, unul, nu m-au supărat niciodată, dar ştiu eu ce influenţe ascunse or avea asupra organismului nostru? Curea de scurgere nu mi-am atârnat sub maşină, recunosc însă că seara, pe întuneric, descuind uşa de fier a garajului, am văzut cum la prima atingere, din vârful cheii ieşeau scântei ca din două fire electrice scurtcircuitate. Nu mi-am luat măsuri de apărare, fiindcă nu m-a supărat nimic, dar, spun iarăşi, ştiu eu?

Nu mă duc cu gândul până la Anteu, care, ca să-şi recapete puterile în luptă, trebuia să atingă pământul cu talpa goală. Am un exemplu mult mai apropiat, în Ştefania, la care mă voi gândi totdeauna cu plăcere; mersul în picioarele goale nu era pentru ea o nevoie organică? Nu se simţea după aceea renăscută? În sfârşit, cazul cel mai elocvent pentru mine este al lui Alioan, citadin în toate aspiraţiile şi manifestările sale, care simţea şi el, totuşi, nevoia să atingă pământul cu piciorul, în locul unde se termina asfaltul oraşului. Această nevoie cred că este comună tuturor oamenilor, dar ei nu-şi dau seama, şi-o satisfac instinctiv când calcă pe iarbă prin parcuri, împotriva ordonanţelor municipale. În cazul lui Alioan şi al Ştefaniei, atât de distanţaţi unul de altul ca origine şi educaţie, această nevoie comună avea să creeze între ei un fluid mult mai puternic decât cel al ispitei carnale, pe care de altfel urma s-o înlocuiască multă vreme.

Primul lui gest după ce se despărţi de Ştefania în uşa hotelului fu să scoată din buzunar agenda mecanică. Azi au apărut unele mult mai perfecţionate, probabil că sunt şi din acelea electronice, şi chiar computerizate, care formează singure un număr telefonic, fără să-l ştii pe dinafară; e destul să te gândeşti la un nume, sau poate nici atât, să-ţi depisteze o dorinţă, alegând-o pe cea mai fierbinte dintre mai multe şi să ţi-o satisfacă, făcând automat legătura cu fiinţa dorită.

Agenda lui Alioan era un carnet cu scoarţe de argint, cu douăzeci şi patru de butoane pe margine, după literele alfabetului; era destul să apeşi pe unul din ele şi carnetul se deschidea singur la pagina dorită. Luă pe rând paginile, unele cuprindeau un singur număr, altele două sau mai multe. Cea

mai încărcată era litera S, rămâneau numai două rânduri goale în josul paginii. Scoase stiloul şi şterse toate numele, cu două linii încrucişate, fără să le citească, nici unul nu i-ar fi evocat o persoană la ora aceea a dimineţii, în locul gol scrise mare, pe amândouă rândurile libere, cu litere de tipar, numele Ştefaniei. Însă nu vroia să renunţe la alegere, avea nevoie de cineva, să nu fie singur, era o chemare, ca a pământului.

Tot căutând în agendă, coborî strada Sărindar, ocoli clădirea ambiţioasă şi greoaie a ziarului *Universul*, o luă pe strada cu locuinţa tot greoaie şi tot ambiţioasă a unui avocat renumit la vremea lui, Istrate Micescu, a cărui inteligenţă diabolică îl făcea să semene, într-un fel, cu domnul Pretoreanu.

Cu gândul la acest personaj Alioan îşi scutură un fior, intră în Cişmigiu şi fără să şovăie porni de-a dreptul prin mijlocul unei peluze, fără să-i pese de paznici. Pământul din care creştea iarba nu-i aduse eliberarea căutată, şi până la ultima pagină a agendei nu găsi un nume să-l ispitească. Reveni în Calea Victoriei; pe strada Sărindar întâlni câţiva cunoscuţi, se duceau la redacţiile ziarelor, îi aruncară priviri curioase, unul îl întrebă de-a dreptul: „Vii de la chef, Alioane? Şi ce-i cu smokingul de pe tine?” Lasă că nu se potrivea cu ora de dimineaţă, smokingul, pe deasupra era atât de şifonat şi de ponosit că i-ar fi fost ruşine cu el chiar unui lăutar cu scripca la subţioară.

În faţa unei vitrine cu bijuterii văzu o ţigancă micuţă, se uita cu jind la podoabele ieftine, cele scumpe se ţin în seifuri, se scot cu precauţiune şi nu pentru oricine vine să întrebe. Se opri lângă ea, atras instinctiv, fiindcă nu apucase s-o privească bine, dar sigur că avea farmec şi putere să-l exteriorizeze; şi apoi, neamul ei, aşa cum îl cunoscuse, trezea în el o nostalgie veche şi neuitată. Îi reveni brusc în nări mirosul de paie, care făcu să reînvie chipul ţigăncuşei de la nuntă, cu dinţii albi, cu trupul curat şi fierbinte. Cea de lângă el părea să-i semene, era şi ea încă o copilă, dar n-ai fi crezut-o mai puţin aprinsă. Avea o bluză albă, curată, care dovedea că la fel de curat îi era şi trupul, în afară de picioarele prăfuite, dar altminteri zvelte şi nervoase, de iepşoară cu chişiţa subţire, bună şi la trap, şi la galop, şi la obstacole.

— Ce-ţi place de aici? o întrebă, convins deodată că întâlnise tocmai ceea ce îi trebuia în dimineaţa aceea. (Agenda îi fugi din minte, luând cu ea şi numele Ştefaniei.)

— Asta!

Roşie la faţă de emoţie, poate de ruşine, fata arătă un colier de strasuri în culoarea lapis-lazuli; i-ar fi stat bine pe bluza albă şi pe pielea grumazului, oacheşă, atât de străvezie că se vedeau vinişoarele, albastre, pulsând aproape sălbatic. Era o bijuterie cehoslovacă, Jablonek, pe care nici una din femeile trecute în agendă n-ar fi purtat-o; costa patruzeci şi cinci de lei, cât un Chateaubriant la restaurantul Boulevard-Palace, de alături.

— Dacă ţi-o cumpăr mergi cu mine?

Ochii fetei se aprinseră, îl privi din cap până în picioare cu neîncredere.

— Merg! spuse apoi, repede, între speranţă şi spaimă.

Alioan intră în prăvălie, luă diadema şi toată garnitura, pusă într-o cutie tapisată cu mătase albă; pandantive, brăţări, inele. I-o întinse fetei, care nu ştia ce comoară era înăuntru, costa o sută douăzeci de lei cu totul. Vru să-i spună: „Vino după mine!” Era ora când pe vitrinele de la Capsa pândeau zeci de cunoscuţi şi prieteni. Se răzgândi, şi o apucă de braţ, ca pe o doamnă din agendă: „Haide!”

Fata vedea că pachetul era mar mare decât se aşteptase. Totuşi ezită o clipă şi îl întrebă timidă:

— Dar îmi iei şi o ciocolată?

* * *

În copilărie; când îmi plăcea să umblu, şi mă îndepărtam de casă mai mult decât mi s-ar fi îngăduit la vârsta aceea, ajungeam uneori la o moară de apă, între două sate, fără locuinţe de oameni pe aproape. Mă uitam la ţăranii care veneau să macine, cum trăgeau căruţa în faţă, apoi luau sacii în spinare şi intrau cu ei în moară. Când ieşeau erau aurii la faţă, de la mălai, sau mai rar albi, de la făină. Sigur că aveam de văzut mai mult decât atâta, însă nu-i acum timp pentru ele, mă urmăreşte o altă idee.

Despre morar, un om tânăr şi fără familie, se ştia că îi plăcea băutura, şi în aceeaşi măsură femeile. Se găseau destule

prin cele doua sate vecine, sau din altele, văduve sau neveste rele de muscă, aşa le spunea lumea, care îşi făceau drum pe la moară, seara, când se termina măcinatul. Poate am văzut şi eu câte una, am înţeles sau n-am înţeles ce căutau acolo, nu mai ţin minte.

Mi-a rămas în gând o altfel de întâmplare, când am văzut venind o ţigăncuşă, adusă de mână de maică-sa. Era într-o duminică la amiază, cu bătătura din faţa morii pustie, sub un soare fierbinte de vară. Morarul stătea în uşă, mi-am dat seama că avea o înţelegere; ţiganca i-a dat fetei o desagă goală şi a împins-o în moară, iar ea s-a aşezat pe o buturugă, să aştepte. Uşa s-a închis, a trecut o vreme cât m-am gândit la ce-ar fi putut să se întâmple înăuntru, mi-era greu să cred; socoteam ca ar fi o nelegiuire şi nu de altceva decât din cauza femeii care aştepta afară; de ce nu intrase şi ea după fată?

Nu a durat mult, câteva minute, pe urmă s-a deschis uşa şi a ieşit ţigăncuşa, trăgând după ea desaga plina; morarul a rămas înăuntru. De astădată am văzut-o din faţă, părea jumulită, părui îi atârna în laţe de sub basmaua neagră, deznodată. Chipul ei mi-a rămas în minte, şi după mai bine de şase decenii l-am împrumutat ţigăncuşei de la nuntă, care se ascunsese cu Alioan în podul de paie, apoi celeilalte, din faţa vitrinei cu podoabe de sticlă: am făcut din ele trei surori, de o vârstă, deşi a doua ar fi fost acum o femeie trecută, iar prima poate era de mult moartă. Nu voi face o asemuire între desaga de mălai şi diadema de strasuri albastre; aceasta din urmă era fantezia unei fetişcane dornice să se împodobească, pe când prima dovedea o nevoie întristătoare, mămăliga pe-o săptămână a fraţilor şi surorilor. Şi-apoi mai era o deosebire, încă mai tristă între cele două întâmplări, fata de la moară avea ochii plini de lacrimi şi se vedea că era chinuită; făcuse ceva fără voia ei şi poate nici nu ştiuse ce o să facă.

Pentru a nu rămâne cu o tristeţe nevindecată, m-am gândit la ea mai târziu, şi am sperat că nu i-a trebuit mult să uite; s-o fi urcat şi ea odată de bună voie într-un pod de fân, s-o fi dus şi ea cu un bărbat pentru o diademă de strasuri sau cu mai puţin decât atâta. Lăsând-o la o parte, pe ea, care avusese de îndurat o silnicie, ceea ce mă opreşte s-o judec la fel ca pe

următoarele două, mă întreb ce dispoziţie lăuntrică le îndemnase pe acestea să consimtă, fără să ezite şi fără vreo speranţă, fie ea mai târzie, atât de determinantă la cele mai multe din fete, care astfel se hazardaseră să-şi arvunească măritişul?

Reflecţiile următoare, potrivite cu rândurile de mai sus nu-mi aparţin, sunt ale lui Alioan, din după-amiaza zilei când aştepta să se ducă la radio, ca s-o ia pe Ştefania. Se despărţise de ea numai de şase ore, şi la început o scosese cu totul din minte, iar acum i se născuse în suflet dorinţa imperioasă s-o vadă, cât mai repede, un minut de aşteptare i se părea insuportabil, şi trebuiau să treacă de o sută douăzeci de ori mai multe.

Pe ţigancă o chema Tiţa, îşi spuse singură numele, cum intră în casă; ce-o îndemnase? Altminteri era mută, privea mobila, covoarele, lustrele, se vedea că totul o uimeşte, ochii îi sclipeau întrebători, erau în jur obiecte nemaivăzute, nu le cunoştea folosinţa; dar nu scotea o vorbă, ţinea pachetul la piept, nu îndrăznea să-l desfacă, dar nici să-l lase din mână. Ciudat, pe ţigăncuşa din podul de fân o chema tot Tiţa, numai că le despărţeau douăzeci de ani pe una de alta, şi circumstanţele erau altele. Şi totuşi, faptele se legau între ele, prin ceea ce a doua îi amintea de prima, ochii mari, dinţii albi şi mai ales fierbinţeala trupului. Nu era pudică, îşi scoase singură fusta şi bluza, altceva nu mai avea de scos, rămase însă cu mâinile împreunate în faţă, ca femeile de la ţară când intră goale în gârlă.

Ce însemnau toate acestea? se întreba Alioan. Îl vedea prima, probabil şi ultima oară, dar îl urmase şi acum nu avea nici o ezitare, înţelegerea părea deplină şi parcă străveche. Era în ea lipsa moralei, cum se justifica Ştefania? Era dezmăţ? Nu, nici pe departe, îşi îndeplinea datoria cuminte, cum şi-ar fi măturat prispa, în aşteptarea unui logodnic. Sau ignora acel fel de a înţelege viaţa, care adesea comandă şi domină faptele oamenilor şi se numeşte prejudecată. Nu semăna ea mai mult cu păsările cerului, decât cu credincioşii din biserici certaţi de preoţi pentru încălcarea decalogului? Cine în afară de ea însăşi

avea dreptul să-i judece faptele, atâta timp cât nu priveau pe alţii? Corpul ei îi aparţinea, şi era liberă să-i dea orice folosinţă.

Alioan îşi amintea de o carte, apărută cu vreo treizeci de ani mai înainte, astăzi uitată, de un scriitor mediocru, celebru însă în mai toate ţările europene, dacă nu şi pe alte continente. Mi-o amintesc şi eu, trecea drept o carte frivolă dar nu pentru acest păcat era condamnată, ci fiindcă privea faptele pe deasupra. Am reţinut numai titlul, fără să-mi fac din el o dogmă, ci numai ca să-l propun spre reflectare, şi femeilor, şi bărbaţilor. Faţă de reflecţiile autorului, Alioan mergea mai departe, nu socotea ideea mai prejos de învăţătura creştină; „Corpul tău îţi aparţine”, se numea cartea, care însă nu izbutea să-i demonstreze adevărul, căci analiza numai senzaţiile pielei.

— Dacă ai avea o fată, l-am întrebat pe Alioan, ai creşte-o în această lege?

— Dar nu-i o carte pentru părinţi! mi-a răspuns, fără să mă privească în faţă.

19

La cinci şi jumătate Alioan ieşea din casă; până la radio nu făcea mai mult de zece minute. Se oprise cu ţiganca la cea mai apropiată din locuinţele lui, un apartament pe Calea Victoriei, pe lângă Biserica Albă; întâmplător Sobieski locuia în acelaşi bloc, dar două etaje mai jos şi în altă aripă; nu se întâlneau niciodată, ar fi fost şi greu dacă nu imposibil, Sobieski venea acasă din an în Paşte, restul timpului dormea la domnul Pretoreanu, în biroul de lângă poartă.

Jos, portarul îi înmână o hârtie, un imprimat cu mai multe rubrici.

— Trebuie să-l completaţi până mâine dimineaţă.

Era fişa de imobil, măsură de precauţiune poliţienească, luată după asasinarea lui Armand Călinescu. Ştiind că Alioan nu privea serios formalităţile, mai uşor dădea cu barda în Dumnezeu decât să se ducă la biserică, portarul adăugă, cu o figură îngrijorată:

— Să ştiţi că nu e glumă, vine poliţia să controleze. Cine nu-i trecut în cartea de imobil o păţeşte, poate să şi-l împuşte, dar mai întâi mă împuşcă pe mine.

Era speriat de-a binelea sau avea ordin să sperie lumea, portarii colaborau obligatoriu cu poliţia. Nu-mi amintesc ce sancţiuni se aplicau celor care nu respectau dispoziţiile drastice privind fişa de imobil. Atât ştiu că mulţi le-au încălcat, uneori numai din neglijenţă, cum mi s-a întâmplat mie însumi, alteori cu scopuri ascunse, şi dacă pe unii i-a dibuit poliţia, de obicei datorită unor denunţuri, de alţii n-a aflat nimeni, nici măcar în timpul războiului. Contravenţia mea n-a fost constatată decât atunci când mi-am schimbat domiciliul. Comisarul circumscripţiei mele făcea poezii, şi nu proaste: mi le-a dat să le citesc şi m-a absolvit de culpă. Mai mult decât atâta, m-a invitat la masă, la un restaurant cu grădină, de lângă circumscripţie, adăugind că dacă vreau pot să vin cu oricâţi prieteni; mi-am închipuit că nu achita nota de plată, decât poate simbolic; prietenii mei cărora le-am transmis invitaţia m-au sfătuit să nu am de-a face cu poliţia. I-am ascultat, însă comisarului i-am făcut o nedreptate, era un poet autentic şi plin de bune intenţii faţă de mine; singurul lui păcat, incredibil într-o asemenea meserie, era timiditatea.

Alioan, oricât se purta el de neglijent cu ale lumii, a trebuit să fie mai prevăzător decât mine, fiindcă se ştia supravegheat, şi nu dintr-o singură parte. Trebuia negreşit să opteze pentru una din locuinţe şi să le abandoneze pe celelalte.

La radio, de când cu atentatul se punea pază, jandarmi şi poliţişti, începând de la poartă pe unde mai înainte se trecea vraişte. Alioan nu avu nevoie să spună că era prieten cu directorul, îşi arătă legitimaţia de la *Pasul istoriei*, şi îl lăsară să treacă. Ziarul era încă temut de toată lumea şi în plus publicase un reportaj pe o pagină întreagă despre felul brav cum fuseseră dezarmaţi şi arestaţi, fără ajutorul poliţiei, asasinii primului ministru; cunoşteam bine faptele, le cercetasem la faţa locului, fiindcă eu însumi scrisesem reportajul.

Alioan sosise prea devreme, ca la întâlnirile amoroase din adolescenţă şi tinereţe. Cineva ar putea să observe că îi trec anii, după cum vine mai puţin grăbit la o asemenea întâlnire; în ziua când ajunge chiar să întârzie, înseamnă că i s-a ofilit ceva în suflet, afară doar dacă e vorba de o treabă plictisitoare; dar atunci de ce se mai duce?

Mai era un sfert de oră până la şase, se aşeză într-un fotoliu din holul de la parter, în faţa scării, acelaşi loc unde aşteptasem şi eu să coboare directorul, ca să mă conducă pe urmele asasinilor şi să-mi dea explicaţii; eram cu reporterul-fotograf după mine, văzusem studioul unde cânta orchestra-radio, mă uitasem la microfonul pus în faţă, îmi închipuisem scena petrecută acolo; mersesem apoi în camera de emisie electro-magnetică, unde erau bateria de pikup-uri şi rafturile de discuri, de unde se transmisese muzică funebră. Iar la sfârşit, în biroul lui, directorul îmi arătase cum închisese emisiunea, cu multă prezentă de spirit. Reporterul-fotograf, nelipsindu-i nici lui prezenţa de spirit, îşi manevră aparatul la iuţeală şi prinse, în planul cel mai apropiat, mâna care trăgea şaltărul; după mânecă se recunoştea uniforma purtată de Frontul Renaşterii Naţionale.

În timp ce Alioan aştepta, în difuzoarele montate pretutindeni se auzeau două glasuri, era un dialog între specialişti, despre căderile de apă care se puteau transforma în energie electrică. Unul critica, altul apăra hidrocentrala de la Dobreşti, a cărei reuşită era controversată. Toate înfăptuirile omeneşti sunt controversate, se gândea Alioan, ca să-i fugă gradul de la Ştefania; i se părea că timpul se scurge prea încet, trecuse un minut, i se păruse greu, şi mai erau paisprezece, până să-i audă glasul, apoi alte zece, până s-o vadă, admiţând că nu se găsea vreun admirator nou-născut, care s-o ţină de vorbă.

Controversată fusese şi maşina de cusut, şi locomotiva cu aburi; şi planul de asfaltare a şoselei Giurgiu-Oradea, şi planşeul de peste Dâmboviţa. Controverse erau şi-n mintea lui Alioan; de dimineaţă nu-i fusese ruşine să meargă pe stradă cu o ţigancă, s-o urce în lift sub ochii portarului, care desigur nu-şi închipuia că o dusese sus să-i vândă haine vechi sau sticle goale; iar acum, deşi venise într-un suflet, aşteptarea, abia începută, i se părea că îl face ridicol. Se apropia de al cincizecilea an al vieţii; încă de la zece ani se născuse în el conştiinţa că avea o personalitate distinctă şi era dator s-o pună în valoare; trebuia de pe acum să cugete asupra drumului de urmat, încă nedefinit, şi asupra răspântiilor, încă inexistente. Iar în următorii ani, ce făcuse, în afara zvăpăierilor, alternate cu lenea? Din planurile

născute în capul lui în al doilea deceniu de viaţă, ce realizase, în afara plăcerilor de la care nu se dăduse în lături, ci le căutase tot timpul, cu ochii în toate părţile, adulmecând, mai avid decât câinii de vânătoare: parfumurile, foşnetul rochiilor, glasurile tremurate de femeie? Iubise cu adevărat măcar pe una din acele creaturi prin darul cărora trecuse din ameţeală în ameţeală? Se gândi la agenda, acum lăsată acasă; cuprindea vreo treizeci de nume, şi pe toate le barase, în afară de cel al Ştefaniei, scris proaspăt, pe două rânduri, cu litere mari, de tipar, cum nu mai fusese scris nici unul. Alte agende mai vechi, de mult abandonate, nu le mai ţinea minte.

Dar cine era această Ştefanie pentru care venise aici, cu un sfert de oră mai devreme, ca la primele întâlniri din adolescenţă? Un sfert de oră, să zicem! Însă un alt sfert de oră, sau poate două, se luptase cu el însuşi să nu plece încă mai devreme. Nu cumva cădea în mintea copiilor, el care socotea că încetase să fie copil de la primii paşi făcuţi în picioare, cu precocitate, când nu împlinise un an de la naştere? Orgolii retrospective!

În afară de o clipă ameţitoare, sub draperia domnului Pretoreanu, ce-i dăduse Ştefania? Un marş de noapte, cea mai bizară aventură din câte trăise până spre al cincizecilea an al vieţii! Apoi o sticlă de vin roşu, dulce, o poşircă şi cârnaţi iuţi ca focul, într-o cârciumă din Colentina, îngropată în noroaie; mersul sub bătaia ploii, pe o stradă bolovănoasă, cu băltoace… Alioan avu o tresărire, de aici înainte aventura bizară se transforma într-o feerie lugubră, o coborâre în infern; casa părăsită, flăcările din sobă jucând pe tavan şi perete, pătura aspră mirosind a cal, somnul lui ca de beţie, veghea ei mută, mersul în picioarele goale prin faţa Palatului Regal, în lumina roşie a răsăritului… Totul era o coborâre în infern, nu putea spune altfel. Ce era uşa hotelului, care o înghiţise, dacă nu chiar infernul, una din multele lui secţii? Şi el rămăsese afară!

Primele cuvinte pe care le desluşi în conversaţia de la radio, pe care nu mai putuse s-o urmărească, fură şi ultimele, „Cărbunele alb” cum se denumeau metaforic căderile de apă, puse în discuţie, nici mai rău, nici mai bine decât „aurul negru”. Oare de câte decenii, de câte secole mai era nevoie, se gândea

Alioan, ca oamenii să dea încolo un limbaj poetic, căutat cu sudoarea frunţii şi învechit, nu doar mediocru?

În timpul discuţiei, prea tehnică, şi pe deasupra monotonă, ar fi aţipit să nu fi fost cu gândul la Ştefania. În câteva rânduri auzi câte un comentariu al oamenilor care traversau holul, funcţionari cu mape şi cu altfel de hârtii în mână: „Ce amorţeală!”... „Cine dracu îi pune pe ăştia să vorbească?” Probabil la fel gândeau mulţi din ascultători, la ei acasă. Îi fu teamă pentru Ştefania. Dar se stăpâni, vroia să-i fie indiferentă.

După o pauză se auzi glasul spicheriţei: „înaintea conferinţei domnului profesor Nicolae Iorga, consilier al maiestăţii sale, regele, ascultaţi un cântec necunoscut al unei cântăreţe pe care n-o ştiţi încă!” Alioan se întrebă, puţin iritat, cine concepuse anunţul? Acum toată lumea avea să asculte, dar el nu admitea artificiile; oamenii să rămână ceea ce pot să fie!

Poate era numai o impresie, totul în jur rămase mut şi nemişcat, când se auzi glasul Ştefaniei. La început nu-l recunoscu, pornea dintr-un registru mult mai grav decât ţinea minte, un glas aproape bărbătesc la primele note, cântecul însă era acelaşi, dar părea mult mai tulburător decât în ajun, seara, când totuşi se simţise intrigat din primele clipe. Acum înţelegea tot ce urmase de când Ştefania venise la el cu paharul de şampanie în mână, atât de timidă şi atât de provocatoare. Providenţa îi salvase pe amândoi, rămânea doar amintirea unei intenţii nesăbuite, care i-ar fi dezgustat pe unul de altul. Poate de aceea îl târâse Ştefania pe stradă, apoi pe uliţa cu băltoace, unde îşi aruncase pantofii şi ciorapii, ca să se purifice mergând în picioarele goale prin ploaie. Poate de aceea, ca să piară orice amintire stătuse de veghe o noapte întreagă lângă el, fără să-i întindă o mână, chinuindu-se pe scăunelul cu trei picioare, în loc să se întindă în patul de alături. El poate ar fi venit lângă ea, şi ea, poate, nu l-ar fi dat în lături; n-ar fi fost un început nou, ci o continuare, gata schilodită; era nevoie de o penitenţă, acum înţelegea altfel noaptea lor din casa părăsită, nu fusese infernul, de unde nimeni nu scapă, ci numai un purgatoriu. După atâtea îndoieli şi contradicţii, inima lui Alioan bătu înfiorată. Se simţi

fericit şi emoţionat ca în prima lui tinereţe, când aştepta cu urechea lipită de uşă, să audă uşa liftului sau paşi urcând scara.

O mare bucurie îl cuprinse, gândindu-se că numele Ştefaniei era scris mare în agenda lui de acasă. Dar bucuria nu se mărginea la atât, îl învăluia din toate părţile, venea din difuzoare, se revărsa asupra lui şi asupra lumii ca o benedicţiune a cerului; purgatoriul se terminase, avea dreptul la iubire şi se simţea capabil să iubească, era îndrăgostit ca niciodată; până acum trăise degeaba, abia de aici înainte începea viaţa lui, la vârsta când oamenii se gândesc la moarte.

Cântecul ţinu zece minute, destul de mult pentru asemenea muzică, neuzitată, care nu se datora unui program, unei şcoli, ci rezulta numai dintr-o inspiraţie spontană; nu şi-l amintea întru totul, poate Ştefania schimba ceva, la întâmplare, poate fusese o improvizaţie, nu ştia nimic despre pregătirea ei, îl vrăjise însă glasul, ca pe toţi invitaţii domnului Pretoreanu. Acum ascultau nu doar zece oameni, cu educaţia aproape egală, ci un milion sau două, un public uriaş, un milion sau două de gusturi eterogene, distanţate ca de la un pol al pământului la altul, cu temperaturi lăuntrice de la zero la o sută de grade, între îngheţ şi fierbere. Şi nu putea fi văzut, ca într-o sală de concerte, nu i se auzea respiraţia, nu i se simţeau reacţiile.

Pe Alioan îl cuprinse teama că Ştefania, singură, fără sprijinul unei orchestre, ar fi putut să se rătăcească, să-şi uite cântecul, să nu-l poată improviza încă o dată sau să-şi piardă glasul. Abia după câteva minute de panică descoperi că exista şi un public vizibil, vizitatori sau funcţionarii de mai înainte care treceau prin hol cu hârtii în mână, comentatorii convorbirii plicticoase de mai înainte, oameni versaţi prin forţa lucrurilor, cunoscând toate emisiunile, forţaţi să le asculte şi capabili să le aprecieze valoarea, indiferent de gusturile lor diferite, ajunşi la un etalon comun, prin contagiune.

Următoarele minute, cât ţinu cântecul nici unul nu-şi continuă drumul, stăteau locului cu urechea la difuzoare, cu mimici diferite, curioase, nedumerite, poate perplexe, dar nici una plictisită. Desigur un asemenea cântec nu putea fi înţeles dintr-o dată, punea semne de întrebare, ca tot ce nu s-a auzit mai înainte. Nu încăpea însă îndoială că el deschidea o poartă

asupra unei lumi în curs de a se naşte, populată de fiinţe cu alte însuşiri decât ale lumii prezente. Chiar dacă dădea naştere la nedumerire, el nu era o enigmă, ci o promisiune.

Pe rând, mimica oamenilor începe să se destindă, poate înţelesul cântecului era mult mai simplu, surprindea doar noutatea lui, neîndrăznită de alţii, victimele rutinei. N-aş vrea să se creadă că fac o comparaţie, e vorba doar de asemuirea sentimentelor pe care ni le-a trezit muzica lui Carl Orf când am auzit-o prima oară, fără să înţeleg ce vroia să spună acea *Carmina Burana*, cum n-am înţeles nici până astăzi, şi nici nu vreau să înţeleg vreodată. În ceea ce priveşte muzica, am admiraţiile mele, de mult cimentate şi astfel imuabile, împotriva oricăror curente care ar vrea să li se opună. Carl Orf nu are locul lui între marile mele admiraţii, s-ar putea să fie un maestru de mâna a doua, fără şanse de lungă durată; meritul lui, primordial pentru mine, este că se exprimă în mod cu totul diferit decât alţii. Dacă unii socotesc că noutatea lui este numai un artificiu, nu încerc să-i contrazic, poate au dreptate, dovada însă n-o va aduce decât timpul şi sentinţa o vor da alte generaţii. Până atunci păstrez în minte uimirea pe care mi-a trezit-o *Carmina Burana*, când am auzit-o prima oară la radio. Cu mult înainte o auzisem pe Ştefania şi fără să fac vreo asemuire între una şi alta, sentimentele mele au fost aceleaşi. Am găsit astfel şi vorba care o defineşte cel mai bine, Ştefania era uimitoare; prin idee, şi prin acel glas neauzit încă, prin întinderea registrului şi prin diversitatea timbrelor; prin ceea ce vroia să spună, şi prin felul ei de a spune.

Când se sfârşi cântecul, ascultătorii prezenţi erau captivaţi, făcură cu toţii gestul neuzitat să aplaude. Poate şi prin casele lor aplaudau unii oameni. Alioan se ridicase din fotoliu, încordat, palid, abia mai putând să respire. Ştefania cobora scara, repede, parcă fugărită; în ochii lui apăru cu încetinitorul, revelându-se palmă cu palmă, începând cu picioarele, avea pantofi cu tocuri înalte, lui i se părea desculţă; apoi genunchii pe care genunchiul lui nu apucase să-i îndepărteze unul de altul, sub draperie; apoi poalele rochiei, pe care i le ridicase până la şolduri. Aceste amintiri nu mai veneau din realitate, i se păreau imposibile; obiectul lor, dacă le trăise cu adevărat, era o altă

Ştefanie. Avea aceeaşi rochie din ajun, o dăduse la călcat, de ce nu-şi pusese alta? Vroia să lege două zile între ele?

Aşa cum cobora i se păru mai înaltă; ştia şi el, ca mine, în ce inferioritate fizică se găseşte omul de jos, faţă de cel care coboară. S-ar fi urcat pe măsuţa de alături, era şubredă, dar nu din această cauză se abţinu, ci ca să nu dea spectacol; poate făcea o greşeală, sunt împrejurări când e bine ca oamenii să asculte de impulsuri; poate cu un gest extravagant, şi comic în aparenţă, seara ar fi decurs altfel.

Ştefania cobora ultimele trepte, îi văzu rubinul de pe piept, prin deschizătura rochiei; el lega cel mai bine o zi cu alta. Avea părul răvăşit, nu se coafase după ploaia de peste noapte, era transpirată, părea obosită, cu cearcăne vinete, cu buzele uscate ca de febră. Veni drept la Alioan, se agăţă de braţul lui şi îl trase spre uşă.

— Hai să plecăm repede, până nu mă încolţesc cu contractul; au tăbărât pe mine administratorul şi contabilii.

Plecase atât de repede că abia acum îşi începea conferinţa profesorul Iorga. Apucară să mai audă în difuzoare primele lui cuvinte, un elogiu spontan şi înflăcărat făcut cântăreţei pentru care fusese nevoit să aştepte zece minute; nici nu-i ştia numele. Uimită şi ea de glas şi de cântec, pe deasupra intimidată de prezenţa profesorului, spicheriţa uitase să-l mai anunţe. Publicul nu ştia pe cine ascultase, prin birou sunau telefoanele, oamenii cereau informaţii.

Deşi luna noiembrie, nu era frig, totuşi nici nu se putea merge în rochie, şi Ştefania nu avea nimic pe deasupra, se obişnuise de mică să înfrunte durităţile atmosferei; toamna târziu înota în apa aproape ca gheaţa, şi nu simţea frigul nici când ieşea pe mal, udă, în bătaia vântului rece. Acum însă o străbătu un tremur, se simţea sleită de oboseală. În stradă se strânse în Alioan, ghemuindu-şi umărul la subţioara lui, ca sub o aripă.

— Te rog, dă-mi puţină căldură! Trebuie să trec pe la hotel, să mai pun ceva pe mine!

El o cuprinse cu braţul şi o adună mai strâns la adăpostul său, gest pe care nu-l mai făcuse de multă vreme, nu-şi mai amintea de când, poate din tinereţe. În fugara lor atingere de

sub draperie, nu-şi dăduse seama cât putea să fie de mlădioasă, trupul ei se mula pe al lui, docil şi elastic. În el se trezea dorinţa întreruptă brutal de împuşcătură, şi se aflau într-o situaţie pe deplin prielnică; în câteva minute puteau să fie acasă, însă simţurile îi erau dominate de ceva mult mai puternic decât dorinţa, gândul că fiinţa de lângă el, supusă şi dăruită, era acum în conştiinţa unui milion de oameni care o ascultaseră. În viaţa lui nu fusese o singură femeie cunoscută de public, admirată şi adulată, balerine, actriţe, cele mai frumoase, nu avusese decât să aleagă şi nu trebuise să alerge prea mult după ele. Niciodată însă acele legături, unele fastuoase, nu-i treziseră orgoliul de astă seară, deşi fiinţa de lângă el era o necunoscută, lumea nu-i aflase numele. Dar el ştia că puţin mai înainte o ascultaseră un milion de oameni, care n-aveau s-o uite; fiindcă era unică. Iar el la rândul lui era unic într-un milion de oameni, fiindcă o ţinea lipită de el, cu braţul pe după umeri şi o simţea cum se modelează pe tiparele sale.

În uşa hotelului ea se desprinse, îşi recapătă forma personală şi el îi simţi lipsa.

— În cinci minute, sunt înapoi; te rog, aşteaptă-mă!

N-ar fi trebuit s-o urmeze?

De dimineaţă, în lumina soarelui, holul, întunecat, părea o hrubă, intrarea în infern, fără nici o speranţă. Acum strălucea sub candelabre, în timp ce afară se lăsa întunericul. Alioan se temea că făcuse o greşeală, n-ar fi trebuit s-o lase singură.

Ea reveni, în mai puţin de cinci minute; graba reînnoia făgăduiala dinainte. Însă nu se mai înghesui la subţioara lui, îmbrăcase un macferlan de camelharr, adus din America, o croială încă nevăzută pe străzile noastre; dar casa de mode care îl confecţionase era mult mai aproape, la Milano, se vedea după etichetă; haina traversase de două ori Oceanul.

— Intrăm undeva să mâncăm? Îţi este foame? întrebă Alioan.

— Nu, mulţumesc, după ce cânt nu pot să mănânc nimic. Vreau să ne plimbăm, dar nu mult, sunt obosită.

Se înstrăina iarăşi, ca seara trecută?

— Îţi convine hotelul?

Ea se opri să-l privească, nu înţelegea întrebarea. Erau sub un lampadar puternic, ochii lui aveau aceeaşi culoare albastră de înger şi de bărbat, în întrecere unul cu altul. Dorea să învingă bărbatul, dar nu acum, nu se simţea pe măsura lui, îi era mai uşor cu îngerul.

— De ce mă întrebi?

— Vreau să-ţi cedez o casă. Vino s-o vezi, trebuie să te hotărăşti astă seară.

Nu ceru lămuriri, nu vroia să se arate neîncrezătoare, ar fi fost nedemn să-l bănuiască de-o manevră ascunsă, când cu o seară înainte nu-i îndepărtase pe unul de altul decât un foc de puşcă. Dar de ce ezita? Numai de oboseală? Deodată i se făcu teamă că glonţul o lovise pe ea, îi surpase ceva în suflet. Impulsivă, aseară blestemase în gând, cu vocabularul din Colentina: „Lua-o-ar dracu de puşcă!" Era un gând mai degrabă hazliu, pe când acum începea s-o înfricoşeze; detunătura îi revenea în ureche, şi parcă nu putea să-şi ţină echilibrul, cu tocul înţepenit în garda trăgaciului.

— E departe?

— Nu, la cinci minute.

Ştefaniei îi era ciudă că întrebase, nu vroia ca el s-o judece, ar fi preferat să aibă mai mult de mers, ezitarea ei să-şi găsească o justificare, şi ea să-şi poată dovedi bunăvoinţa. Fiindcă în realitate era obosită, nu exista altă piedică, obosită în toate sensurile, ar fi vrut să-şi suspende existenţa pentru un timp, o zi, o săptămână, poate mai mult, nu-şi dădea seama, se rătăcise de ea însăşi.

Drumul îl făcură la jumătate de pas unul de altui, parcă aveau în suflet forţe contrare, ilogice. Alioan se hotărâse să-i cedeze Ştefaniei locuinţa din strada Batişte, un apartament pe care abia îl închiriase, într-un bloc nou cu şapte etaje, cel mai înalt din toate vecinătăţile. Apartamentul fusese destinat unui pictor, era mai mult un atelier decât o locuinţă, construit în mijlocul ultimei terase, care constituia acoperişul imobilului. Cum de jur împrejur rămânea un spaţiu de aproape patru metri lăţime, părea o căsuţă izolată, fără nici o vecinătate; în plin centrul aglomerat al unei capitale în continuă creştere, era un privilegiu unic, ceea ce nu este doar o vorbă, fiindcă nu exista

un al doilea să-i semene. Ferestrele mari şi mai ales peretele dinspre nord, aproape în întregime de sticlă, ca atelierul să aibă lumina cea mai constantă, l-ar fi expus la frig în timpul iernii; constructorul, unul din antreprenorii cei mai căutaţi în vremea aceea, un inginer cu renume, prevăzuse însă un sistem de încălzire folosit atunci prima oară; apa de la calorifer, supusă la o circulaţie mai rapidă decât în restul blocului, trecea printr-o reţea deasă de ţevi, înglobate în tencuiala plafonului. După câte ştiu, sistemul nu s-a extins, deşi dăduse rezultatele dorite; căldura era egală şi constantă, ca şi lumina de la nord, dar poate cerea un consum mai mare de combustibil.

Când casa era gata, pictorul plecase la Paris, unde, după anii grei ai războiului, când trebuise să se refugieze în sud, apoi să intre în mişcarea de rezistenţă, avea să-şi facă un nume de primă mână; mort de zece ani, cota lui creşte încontinuu. Apartamentul rămânând liber, îl închiriase Alioan din fantezie, atras mai ales de terasa care îl înconjura ca o imensă peluză suspendată. Peste un înveliş de plumb, ca să împiedice pentru totdeauna orice infiltraţie de apă, constructorul pusese un strat de pământ de peste o jumătate de metru grosime, altfel iarba şi plantele n-ar fi putut să reziste la arşiţa verii. Fusese dorinţa pictorului, reprezenta însă o cheltuială care mărea cu un sfert preţul apartamentului; Alioan îl închirie fără să ezite, condus de vechea lui fascinaţie pentru grădinile Semiramidei. Reeditându-le, fie şi la o scară mai mică, în epoca avionului şi a cu totul altor satisfacţii omeneşti decât în antichitate, i se părea că poate trăi în acelaşi timp în două lumi diferite, la distanţă de milenii una de alta. Pentru a ajunge la cea mai veche, fusese nevoie să se urce la etajul al şaptelea aproape o sută cincizeci de metri cubi de pământ, convoaie întregi de camioane, iar planşeul să fie întărit în consecinţă.

Când văzu terasa, iluminată cu lămpi electrice risipite prin iarbă, Ştefaniei nu-i veniră în gând grădinile Semiramidei, poate nici nu auzise de ele, ci peluza din curtea doamnei Algeorge, de la New York. Aici însă spaţiul era mult mai întins, un cal ar fi putut să meargă măcar la trap în jurul casei, dacă nu chiar să galopeze. Fără un cuvânt, amuţită de uimire, aruncă

macferlanul de pe ea, se descălţă, îşi scoase ciorapii şi o luă la fugă prin iarbă.

Din loc în loc era câte o tufă de trandafiri, cu ultimele flori încă neofilite; nu le atinsese bruma, însă părea că îşi prevăd sfârşitul, erau obosite şi triste. La fel se simţea Alioan, rămas în uşa terasei. Exuberanţa Ştefaniei, pe care el i-o prilejuise, îi rănea puţin sufletul, fiindcă, fascinată de terasă, ea îl părăsise fără să-i spună o vorbă şi acum îl ignora, captivată de atingerea cu iarba, de priveliştea oraşului văzut de la înălţime, o bucată de cer răsturnată pe pământ, cu o puzderie de stele, o galaxie întreagă, pe care se simţea stăpână şi care, prin sclipitul ei vroia şi s-o desfete, şi să-şi declare supunerea.

Alioan se trase înapoi, se aşeză într-un fotoliu, scoase hârtia pe care i-o dăduse portarul, o despături, o puse pe o măsuţă, alături, şi închise ochii. Nu dormea, ci plecase departe, prin darul lui de a se detaşa de inconvenabil. Se înfierbântase în câteva ceasuri de visare, îi erau de ajuns câteva minute să-şi recapete temperatura normală. Îl treziră paşii, apoi foşnetul rochiei. Ştefania îngenunchease la picioarele lui, puţin aplecată în faţă, nehotărâtă dacă să aştepte un gest al lui sau să ducă gestul ei până la capăt. Oricare din ele ar fi fost la fel de firesc şi la fel de simplu. El însă o privea rece.

— Niciodată n-am fost atât de fericită! spuse Ştefania.

Lăsând la o parte exagerarea din orice efuziune omenească, oricât ar fi ea de sinceră, vorbele ei porneau din suflet şi s-ar fi cuvenit răsplătită. În clipa când ochii lui Alioan se încălzeau şi el vroia să întindă mâinile, s-o apuce de umeri, ea văzu hârtia de pe măsuţă; nu trebuia s-o vadă. El scoase stiloul.

— Completează hârtia asta.

— Acum?

— Da, e mai bine.

Era o formalitate pe care dacă ea nu o făcea pe dată, Alioan putea să se răzgândească până a doua zi, şi nu vroia să-şi retragă cuvântul.

Ştefania, în genunchi, scria pe colţul măsuţei; deşi nu înţelegea rostul acelei hârtii, n-avea nevoie să ceară lămuriri, rubricile o conduceau singure, trebuia să le completeze cu datele ei de stare civilă.

Între timp, Alioan se duse la un birou, într-un colţ îndepărtat al încăperii, trase un sertar, găsi contractul de închiriere; nu trebui să-l caute, nu avea alte acte. Îl băgă în buzunar, a doua zi trebuia să-l treacă pe numele ei, să-l trimită proprietarului, cu o lămurire, şi acesta să-l vizeze la Administraţia financiară.

În afară de obişnuitele dependinţe, baie şi bucătărie, spaţioase, şi o cameră de haine cu dulapuri fixe, apartamentul avea numai încăperea unde se aflau acum, aşa cum o concepuse pictorul, o cameră în care se putea merge cu bicicleta. La peretele opus biroului era divanul, larg, cu o cuvertură de pluş verde, înconjurat de perne înalte puse pe jos, ca o masă a tăcerii, un loc nu atât de odihnă cât de discuţii. Alături mai exista şevaletul pe care pictorul nu apucase să lucreze niciodată, ci doar îşi încercase pensulele, punând pete de culori, una lângă alta. Iar între şevalet şi divan, un scaun sculptat, în formă de X, o mobilă medievală, autentică, fabricată la Florenţa, dar inspirată de Roma antică.

În apartamentele lui, Alioan îşi aranjase totdeauna mobila în aşa fel ca un pat să fie oricând la îndemână; marşul spre dormitor, cu o femeie ţinută de talie sau de după umeri i se părea penibil, iar cu ea în braţe devenea ridicol. Din acest punct de vedere pictorul se afla într-o situaţie privilegiată; de pe scaunul roman, modelul, gata nud, putea să alunece de-a dreptul pe divan, fără gesturi împiedicate.

Multă mobilă nu mai era în cameră, decât măsuţe, ca tablale de alamă pregătite cu toate ustensilele de cafea, spirtieră, ibrice, filigene sau de fumat, chesele cu tutun de pipă, cutii cu ţigări şi ţigarete, amnare de epocă; nu lipseau nici narghilelele, pe care eu, unul, nu le-aş recomanda fumătorilor, ci numai oamenilor rămaşi cu fantezia în urmă, care vor să realizeze o culoare locala căzută în desuetudine. Pretutindeni pe lângă pereţi, printre măsuţe, erau perne înalte, în formă de taburete, ca în jurul patului. Nu ardeau alte lumini decât un număr de lămpi cu abajur, puse de-a dreptul pe pardoseală, care se aprindeau cu un întrerupător de la uşă; numai o aplică deasupra divanului era independentă.

Ştefania terminase de scris şi se aşezase pe scaunul modelului. Alioan ieşi din umbră, se uită la ea cu luare-aminte.

— Aş fi curios să ştie ce-ar lua de la tine un pictor.

— Până acum nu mi-a făcut nimeni portretul, şi nici nu mă interesează. O să-mi comand fotografii, la Julietta; probabil au să-mi trebuiască.

Se năşteau în ea preocupări de vedetă! Sunt vorbe nevinovate, care fac mult rău oamenilor şi ei nici nu-şi dau seama. Alioan nu mai regăsea nimic din fata care îl dusese în casa părăsită din Colentina; între ea cea de atunci şi cea de astăzi era aceeaşi diferenţă ca intre cele două decoruri.

— Ce-i cu casa asta? întrebă ea, ca şi cum uitase ceea ce el îi spusese din capul locului.

Poate chiar uitase, poate nu fusese atentă.

— E închiriată de mine, dar îmi prisoseşte. Dacă îţi place ţi-o cedez, fără nici o obligaţie. Chiria e plătită pe un an; până în noiembrie viitor n-ai nici o grijă.

— Ce înseamnă „fără nici o obligaţie”?

— Înseamnă să nu fii datoare nimic, nimănui, nici mie! Răspunde-mi doar dacă îţi place!

— Îmi place! răspunse Ştefania.

Cum îşi pierduse entuziasmul de adineauri? se gândea Alioan. Şi mai ales, cum se pierduse pe ea însăşi, cea de la recepţia domnului Pretoreanu? Nu se simţea capabil de o judecată subtilă, prefera să n-o înţeleagă. Îi reveni în minte făptura ţigăncii din zorii zilei; îi făcea bine.

— Sunt obosită! adăugă Ştefania.

— Poţi să rămâi aici; alături găseşti tot ce-ţi trebuie pentru noapte.

— Dar sunt foarte obosită!

— N-am spus să rămâi cu mine. Te las singură. Fişa pe care ai completat-o s-o dai mâine portarului; să-i spui că eşti noua locatară.

Alioan îi întinse cheile şi se îndreptă spre uşă. Ea nu-l conduse; când auzi liftul tresări surprinsă.

Ajuns în stradă, el o văzu aplecată peste balustrada terasei; făcea semne cu mâna. După câteva sute de metri se

întrebă dacă nu era un semn de chemare, dacă n-ar fi trebuit să se întoarcă.

Nu, singurul sfârşit posibil al serii ar fi fost ca ea să se arunce de la etajul al şaptelea, şi el s-o prindă în braţe.

20

A doua zi Alioan se trezi devreme; de obicei, înainte de ora unsprezece nu ieşea din casă. Nu se pierdea niciodată cu firea în ceea ce privea obligaţiile lui zilnice, toate puteau fi amânate, nu-i păsa de oamenii care-l aşteptau la Capşa sau la redacţie, cu treburi oricât de importante. Replica lui era simplă, când cineva îi reproşa nepunctualitatea: „Şi dacă muream de infarct peste noapte?” Infarctul miocardic era mai puţin frecvent pe vremea aceea, deşi o nelinişte tot mai gravă se abătea peste lume, făcând multe inimi să bată anapoda. Alioan nu trăia în ignoranţă, prevedea ce-o să urmeze, însă nu-şi pierdea calmul, izbutea să-şi stăpânească temperamentul, altminteri destul de vulcanic. Nu era câtuşi de puţin expus să moară de inimă, ci, pur şi simplu, îşi alesese o boală mai puţin degradantă decât altele, şi o cultiva în relaţiile lui cu oamenii, când voia să evite inoportunităţile sau controversele. Împotriva aparenţelor, nu era nici nepăsător, nici indolent, îi plăcea doar să simuleze aceste păcate. Dar nu-i mai puţin adevărat că urmarea să aibă o viaţă comoda, evita eforturile, mai ales pe acelea inutile, ceea ce ar fi profitabil pentru toţi oamenii, dacă ar şti să le descopere caracterul, înainte de a le năduşi fruntea. Dictonul moral cu privire la muncă îl parafrazase într-un chip cinic, în contrazicere cu lumina ochilor lui atât de senini în albastrul lor celest, de şcolar silitor şi cuminte: „Munca înnobilează sufletul, dar amarnic ne chinuieşte trupul!”

Singura lui sârguinţă, acceptată de bună voie, şi singura punctualitate era aceea din relaţia cu femeile; niciodată nu o făcuse pe vreuna să aştepte, şi mai ales să aştepte zadarnic, niciodată în prezenţa ei nu se uitase la ceas pe furiş, semn că şi-ar drămui timpul. Străduinţa în a cuceri o redută rebelă devenise proverbială, era spaima bărbaţilor cu neveste frumoase. Însă în legătură cu asemenea subiecte viaţa lui

începea de la şase după-amiază înainte; până atunci nimeni nu putea să conteze pe el pentru o treabă serioasă.

Întâmplarea din seara trecută, care la început îl iritase, făcuse să se nască în fiinţa lui o reacţie inversă, o nepăsare deplină şi sinceră. Desigur că Ştefania îi plăcuse de la întâia privire; mai mult decât atâta, îi înfierbântase inima, făcându-l să se gândească la un voluptuos infarct posibil. La început ar fi dărâmat munţii, ar fi secat fluviile s-o cucerească; nu făcuse mai puţin decât atâta mergând cu ea în Colentina, bând vin prost la cârciumă, umblând prin ploaie şi înnoptând într-o casă părăginită, cu o pătură de cal în spinare; îi dăduse întreg preţul, şi mai mult decât atâta nu putea să plătească. Ea fusese gata cucerită şi nu vroia s-o cucerească a doua oară, dărâmând încă un munte, secând încă un fluviu; n-ar fi dărâmat nici un muşuroi de furnici, n-ar fi strâns nici un robinet care picura la baie. Mai avea doar să îndeplinească o datorie, pentru a se simţi cu totul liber, nu faţă de ea, ci faţă de sine. De aceea la nouă dimineaţa ieşea pe uşa blocului.

Drept în faţă, la Biserica Albă, aşezată pe treptele de piatră ale pridvorului, era ţiganca din ajun, cu un coş de flori în faţă, tufănele şi crizanteme, cam sărăcuţe. Ea îi zâmbi, dar nu îndrăzni mai mult decât atâta, să facă un semn de intimitate, fie chiar invizibil; rămase la locul ei, modestă şi tăcută. Avea altă fire decât celelalte, poate la originea ei, cu o mie de generaţii înainte, fusese o prinţesă, al cărei sânge nu se pierduse cu totul.

Alioan se apropie de ea, avea aceeaşi fustă din ajun, aceeaşi bluză, proaspăt spălată; în plus îşi pusese toate podoabele, colierul, cerceii, brăţara, inelele. Nu-i judecă intenţiile, prezenţa ei acolo nu-l stânjenea, dimpotrivă, îi trezi în suflet o duioşie neaşteptată; duioşie de dimineaţă.

— Ce faci aici?

Ea îl privi; era nevoie să răspundă?

— Cum poţi să stai aşa, pe piatra rece?

Ştia că nu avea nimic pe sub fustă şi deodată îi reveni în minte întâmplarea trecută, goliciunea ei oacheşă şi fierbinţeala trupului.

— Florile sunt de vânzare?

Trebuia să răspundă; zâmbi, arătându-şi dinţii, mai albi şi mai curaţi decât oricare alţii. Nu-şi amintea cum erau dinţii Ştefaniei. Alioan scoase cheile şi i le întinse.

— Ai să nimereşti uşa? E la etajul al şaselea. Ştii să mergi cu liftul?

— Mă duc pe scări, numai să nu mă zgornească portarul.

— Hai că vorbesc eu cu el. Du florile sus, şi aşteaptă-mă; am să lipsesc vreo două ceasuri. Dacă vrei, fă puţină ordine în casă.

Putea să cotrobăiască prin dulapuri, să fure ceva şi să plece; era neam de hoţi din tată în fiu, toate generaţiile, de la ancestrala ei strămoaşă, prinţesa. I-ar fi părut rău, dar nu după lucrurile furate.

Merse la birourile proprietarului, era o întreprindere care administra opt blocuri, cu două sute de apartamente, avea nevoie de contabili, de secretare şi dactilografe, în afară de avocaţii consultanţi şi de administratorii financiari care primeau de două ori pe an plicuri cu bancnote neuzate. În zece minute contractul era gata, mai trebuia vizat la fisc.

— Vi-l trimitem mâine cu poşta.

— Vreau să mi-l daţi chiar acum, cred că e valabil şi aşa, odată ce îl vizaţi pe al dumneavoastră.

Proprietarul, la care se duse numai din politeţe, restul era treaba funcţionarilor, nu-şi îngădui să întrebe de ce renunţa la apartament şi cine era persoana căreia i-l cedase; dar ardea de curiozitate, avea să afle, afla totul şi cine îşi închipuia altfel era un naiv, nu ştia mare lucru despre viaţă.

Exista atunci în Bucureşti, puţin înaintea războiului, un florar cu sere şi laboratoare în afara oraşului şi cu câteva magazine de desfacere în centru. Cel mai nou dintre ele era într-un imobil construit de curând, pe Calea Victoriei, între Palatul regal şi strada Câmpineanu. Imobilul există şi astăzi, dar nu şi florăria. În vitrinele ei am văzut într-o iarnă flori din toate anotimpurile, orhidee, trandafiri, liliac, bujori, lăcrămioare, şi chiar micşunele; apoi lalele, în culorile cunoscute, albe, galbene, roşii, în mai multe nuanţe. Tot acolo am văzut prima oară laleaua neagră, care crezusem că era doar o expresie poetică. Şi, în sfârşit crini albaştri, mov, portocalii, necunoscuţi în

natură; mi s-au părut artificiali, am intrat, i-am privit de aproape, se vedea că erau vii şi atunci am rugat pe o vânzătoare să-mi explice misterul, să-mi spună provenienţa lor, în ce parte a pământului puteau să crească şi dacă erau aduşi de departe cum se păstrau atât de proaspeţi? Nu ştia sau îi era interzis să-mi răspundă; m-a îndrumat în fundul magazinului, la birou, să vorbesc cu patronul.

Am renunţat, dacă era un secret nu mi l-ar fi destăinuit tocmai mie. Poate în timpul înfloririi li se injecta o soluţie colorantă, un fel de perfuzie; am întrebat pe câţiva horticultori, nu ştiau nimic, nu auziseră; probabil nici nu vroiau să mă creadă. Fiindcă în anii următori au dispărut, depun aici o mărturie, pentru posteritate: crini albaştri, portocalii şi roşii – au existat, i-am privit de aproape, am uitat doar dacă îşi păstrau mirosul, atât de puternic că dau dureri de cap oamenilor mai sensibili.

Mi-au revenit în minte când Alioan, întorcându-se cu contractul în buzunar, a intrat în florăria de pe Calea Victoriei. Cum l-au văzut, vânzătoarele, printre ele cea care refuzase să-mi dezvăluie secretul crinilor, au dat fuga la birou şi l-au chemat pe patron. Alioan era un om cu renume, în faţa lui se deschideau toate uşile, dacă spunea o vorbă de spirit se afla îndată la Capsa, iar de acolo se răspândea mai departe; până şi viaţa ciudată pe care o ducea dădea motive de admiraţie şi invidie, cu detaliile ei picante, uneori scandaloase şi de cele mai multe ori născocite; căci în realitate nimeni nu-l cunoştea bine. Nici chiar eu, care mă încumet să scriu despre el, socotind că sunt dator să dăruiesc oamenilor portretul lui nerealizat încă, nu mă pot lăuda că i-am cunoscut toate secretele;

Ce-i drept, ştiu multe, în această privinţă îl întrec chiar pe Jak Musiu, cel mai indiscret şi mai informat om din câţi am întâlnit în viaţă. Iată, de pildă, să-l fi văzut el acum pe Alioan ieşind de la florărie cu un braţ de crini albaştri, crini în luna noiembrie, nu s-ar fi îndoit că mergea la o întâlnire galantă, deşi ora, nepotrivită, unsprezece dimineaţa, ar fi trebuit să-l pună pe gânduri; dar nici prin minte nu i-ar fi trecut că la el acasă îl aştepta o ţigancă, atât de tânără, o copilă, că mi-a fost mai uşor să-i spun ţigăncuşă. De aici înainte îi voi spune pe nume, Tiţa.

La Athenee Palace dădu unui comisioner florile, să le ducă Ştefaniei. Dar scriindu-i adresa, pe plicul în care era contractul de închiriere, şi nimic altceva, îi veni altă idee; unora ar putea să li se pară o idee bufă şi în acelaşi timp dură, eu însumi stau la îndoială cum s-o numesc, îmi las timp de gândire.

Tiţa îl aştepta pe un scăunel lângă fereastră. Oare se uita pe Calea Victoriei în jos, să-l vadă când vine? N-ar fi putut să-l distingă, erau prea mulţi oameni pe trotuare; se uita la mulţime, şi poate se întreba de rostul ei într-un oraş cu atâta lume frumoasă şi elegantă. Când auzi uşa se ridică în picioare, cu mâinile în faţă de parcă ar fi fost goală.

Alioan luă tufănelele şi crizantemele din coşul ei şi le dădu comisionerului, să le ducă la adresă. În locul lor puse crinii albaştri. Aceasta era ideea; o socotesc grandioasă. Comisionerului îi spuse:

— Întoarce-te aici; nu-i nevoie de răspuns, dar mai vreau să faci un drum pentru mine.

Rămaşi singuri, îi arătă coşul cu flori Tiţei, care privea uimită crinii albaştri.

— Sunt ai tăi. Ia-i puţin în braţe!

Se potriveau cu podoabele şi o luminau la faţă. Să fi avut năframă ar fi semănat cu o ţărăncuţă de Grigorescu.

— Pe unde stai? o întrebă Alioan.

— În sus, pe Rahovei.

— Cu cine?

— Cu mama şi cu surorile; am şi un frate, dar e plecat de acasă.

— Tată nu ai?

— Am avut mai mulţi; acum nu am nici unul.

— Poţi să lipseşti de acasă câteva zile?

Tiţa avu o ezitare.

— Pot, dacă…

Tăcea, roşie la faţă.

— Spune!

Era în firea ei să cerşească, într-un fel sau în altul, oricând se ivea o ocazie, nu avea altă educaţie, aşa cum ceruse colierul de strasuri, fără multă gândire şi fără să se ruşineze. Mama ei, amăgită de strălucirea sticlelor, îi supraapreciase

valoarea, la cel puţin cinci sute, dar cârciumarul din colţ, care cumpăra obiecte de ocazie, chiar dacă erau furate, nu-i oferise decât doi poli, pe toată caseta, o batjocură. De aceea podoabele se mai aflau acum asupra Tiţei. Dar, de astă dată ea nu se mai simţea în stare să ceară, să-şi spună gândul care era o comandă maternă: „Pot, dacă nu vin cu mâna goală!” Se lăsă în voia soartei, fiindcă dorea să rămână.

— Pot… dar trebuie să-i spun mamei. Dacă mă duc cu tramvaiul, mă întorc repede.

Cine ar putea crede că lui Alioan, care se bucurase de iubirea atâtor femei frumoase, din lumea bună şi nu trebuise să facă un efort să le cucerească ci doar ca să scape de ele, acum n-avea curaj să-i dea drumul ţigăncuşei, se temea că n-o să mai vină.

— Nu-i nevoie să baţi drumul până acasă; scrie-i un bilet mamei tale şi îl duce comisionerul.

Tiţei i se părea că visează, era ca în basmul cu Cenuşăreasa, un comisioner din cei cu chipiu roşu, cum îi ştia de la Capsa şi din alte locuri pe Calea Victoriei, nu se văzuse niciodată pe strada lor şi nici n-avea să se mai vadă. Era însă o piedică, nu se gândise, se înroşi mai tare şi abia izbuti să îngaime:

— Păi, eu nu ştiu să scriu, am învăţat doar o clasă.

— E de ajuns, scriu eu, mare, şi tu copiezi după mine, literă cu literă.

În timp ce Tiţa se chinuia cu creionul, de stilou nu putea fi vorba, căci îi făcea frică, Alioan îi privea mâinile mici, de fetiţă, cu încheietura subţire, cu degete lungi, delicate, cu unghiile tăiate scurt, fără urme de negreală; nu păreau muncite, mâini de domnişoară, nu-i venea să-şi ia ochii de la ele. De unde le avea, şi cum i-ar fi stat fetei dacă în locul brăţării cu strasuri albastre i-ar fi pus una cu briliante? Îşi dădu seama deodată că nu ştia cum erau mâinile Ştefaniei. „Mamă, scria Tiţa, desenând anevoios literele, eu sunt la un domn, stau câteva zile, să nu-mi porţi de grijă…” Aici se opri, mai departe pe ciornă era o lămurire: „am de făcut curăţenie”. Nu ştia ce înseamnă făţărnicia, poate nu auzise niciodată cuvântul.

— De asta nu-i nevoie! spuse, cu naturaleţe.

Când veni comisionerul, n-avu cum să vadă că domnul, întors cu spatele la ea, băgase în plic zece hârtii noi, de câte o sută. Din parte-i, micul ei corp era gratis.

Cinci zile Alioan nu trecu pe la redacţie, nu telefonă, nu trimise un articol. Jordie tuna şi fulgera, dar nu-i putea face nimic, fulgerele se răsfrângeau asupra altora. Dacă l-ar fi concediat, ar fi pierdut o iscălitură de neînlocuit, iar Alioan ar fi primit pe loc o ofertă, la alte ziare, cu un salariu cel puţin dublu decât la Pasul Istoriei, ceea ce de altfel nici nu-l interesa, avea încă din ce să trăiască, mai bine decât toţi confraţii. Dar nu starea lui materială îl făcea să fie atât de nepăsător cu disciplina dorită de Jordie, prea puţin respectată chiar de alţii, uneori chiar de plevuşcă redacţiei. Alioan nu putea să trăiască fără sentimentul independenţei, generat poate numai de predispoziţia lui la lene şi la visare, două stări atât de înrudite încât la o analiză atentă se dizolvau unul în altul. Am auzit drept anecdotă o vorbă care la origine a fost deplină realitate, afişele puse de Jordie prin birouri, la adresa colectivităţii, dar privindu-l în mod evident pe Alioan, incurabil şi nici măcar corijibil: „Domnii redactori sunt rugaţi să nu plece înainte de-a apuca să vină!” Alioan nu a văzut nici unul din aceste afişe, nu le-a văzut în mod sincer, chiar dacă s-a uitat la ele.

În cele cinci zile a rămas tot timpul în casă, cu telefonul închis, cu obloanele lăsate, cu o singură lampă aprinsă pe masa de lucru, unde petrecea multe ore privind în gol, jucându-se cu stiloul. Bănuiesc că a şi scris ceva în acest timp, trebuia să scrie câteodată, altfel n-avea cum să rămână după el vraful de manuscrise. Mi-a căzut în mână o singură foaie de hârtie a lui, cu câteva rânduri, o însemnare, o scăpase pe jos şi când am ridicat-o mi-a făcut semn că nu-i trebuie. După cuprins, am dedus că însemnarea o făcuse în acel sfârşit de noiembrie cât stătuse închis în casă, şi dacă se dezinteresase de ea, probabil o dezvoltase în altă parte; regret şi astăzi, regret tot mai mult de la o zi la alta că n-am avut noroc să văd manuscrisul în întregime, şi nici eu, nici altcineva nu mai poate să-l vadă vreodată, fiind prefăcut în cenuşă. Dar acea scurtă însemnare mi-a ajutat să-mi imaginez atmosfera în care convieţuise cinci zile cu o ţigăncuşă neştiutoare de carte: „Dacă ai fi mai mică, să

te pot ţine c-o mână, aş întinde pe trupul tău coarde, de la genunchi până la clavicule şi aş cânta din tine ca din vioară”. Câteva vorbe s-au transformat pentru mine într-o imagine completă şi transparentă, în care am izbutit să citesc ca într-o carte, care a fost în viaţa lui Alioan sensul celor cinci zile de reculegere. Acesta este cuvântul, probabil neaşteptat; pornind de la datele dinainte, oricine le-ar fi socotit zile de frivolitate. Dar pentru a-şi satisface o dorinţă deşucheată, care nu putea să fie decât intermitentă, nu avea nevoie să se închidă cinci zile în casă cu o fată necunoscută, dintr-un mediu mai mult decât îndoielnic, expus la surprize neplăcute, chiar şi un şantaj sfârşit cu intervenţia poliţiei de moravuri, şi cu judecata tribunalului, pentru corupere şi sechestrare de minore. Fata nu avea încă şaisprezece ani şi n-ar fi interesat pe nimeni că experienţa ei pornea de la paisprezece, mai ales că nu putea să se dovedească.

Nu vreau să idealizez o fiinţă care multora sau tuturor li s-ar părea incapabilă de sentimente superioare. Dar sentimentele omeneşti nu pot fi explicate decât scolastic, şi originea lor este adesea insondabilă. O intuiţie pe care o datorez îngerului meu bun, ghid şi sfetnic în momente de îndoială, la răscruci unde nimeni n-ar putea să-mi arate ce direcţie este mai bună, mi-a adus răspunsul Tiţei la temerile de mai înainte. Nu ştiu cât preţ punea ea pe viaţă, dar e sigur că dorea să trăiască, dovadă simplul fapt că râvnise la o podoabă ieftină, şi nu se dăduse în lături s-o plătească, aşa cum era ea în stare. Nu ştiu cum privea ea moartea, cât de mult îi făcea frică; nu ştiu cât o înspăimânta abisul. Dar dacă s-ar fi ivit primejdia ca bărbatul cu ochi în culoarea crinilor pe care i-i pusese în braţe să fie tras la răspundere pentru prezenţa ei în casă, n-ar fi pregetat să se arunce pe fereastră, fără judecată, doar cu gândul că odată ea dispărută, dispărea şi motivul învinuirii.

Alioan nu o adusese acolo, cum am crezut mai înainte, în dorul ţigăncii de la prima lui nuntă; aceea nu era uitată, dar ea ii evoca un fapt atât de bine îndeplinit, încât nu era nevoie să-l realizeze în memoriam. Tiţa venea să umple un loc gol, în chipul cel mai primitiv cu putinţă, fără gânduri, trebuia să se debaraseze de ele, să rămână numai imaginea şi gestul, fără

cuvinte. De la masa lui de lucru vedea patul, în odaia de alături, luminat numai de un radiator electric, încastrat în perete, pentru serile de toamnă când încă nu mergea caloriferul. Iar în pat era Tiţa, goală, întinsă pe spate, cu mâinile sub ceafa; poziţia ii arcuia puţin mijlocul în sus şi dădea un început de relief sânilor, prea mici ca să fie asemuiţi cu o floare de lotus, de la care luau numai culoarea, trandafirie, datorită luminii ca de jeratic a radiatorului din perete. Fata semăna cu o figurină, prea delicat desenată ca să pară lascivă, dar imaginea ei, ca o reducţie a unei femei adevărate, izbutea să-l detaşeze pe Alioan de amintirea Ştefaniei, mai ales în scena neîmplinită de sub draperie, care ar fi putut să devină obsesivă.

Ore în şir Tiţa putea să rămână aşa, nemişcată, era în trupul ei, chinuit îndelung de corvezi şi lipsuri, chemarea la lenevie, generată de o nevoie ancestrală de odihnă. De mică, nu avusese niciodată o oră întreagă când să poată sta nemişcată, fără să facă o treabă, cu mâinile sub ceafă, în afară de timpul nopţii, când dormea şi ea, împreună cu toată casa, dar pe care nu-l putea pune la socoteală, deoarece trecea fără să-l ştie, cum ar fi fost moartă; de altfel, prima idee care se născuse în mintea ei neînvăţată să gândească era că somnul făcea parte din nefiinţă, altfel s-ar fi găsit cineva să i-l răpească, punând-o la muncă.

Nu am să spun că întâlnirea ei cu Alioan fusese o predestinare, în primul rând fiindcă se aflau unul faţă de altul la antipozii vieţii, şi comunicarea lor nu putea să fie decât fără durată; dar ceva îi unea, şi cele cinci zile aveau să decurgă în armonie, datorită lenei comune. A şasea zi dimineaţă, când o trimise acasă, era o duminică, Alioan îşi dădu seama că o să-i simtă lipsa. Se gândise să-i facă putină zestre, nu-i era greu să telefoneze la „Robelle”, o casă de mode aflată la o sută de metri, s-o trimită acolo şi să-şi aleagă tot ce i-ar fi dorit inima; nu-i păsa ce-ar fi gândit patroana, femeie de lume, care nu-i era chiar străină. Se abţinu, ar fi fost un viol moral, însemna s-o arunce pe fată într-o vâltoare, ştiind că nu era capabil să-i întindă mâna, ca s-o salveze. Încercând să-şi plătească faţă de ea o datorie, peste aşteptările ei, iar pentru el neînsemnată, ar fi

contractat o datorie şi mai mare, şi pe aceea nu putea s-o plătească.

Acest om, inteligent şi sensibil, nu se gândea ce era în sufletul fetei când se pregătea să plece. În cinci minute fu gata, n-avea nimic de luat, decât coşul de flori, gol; crinii albaştri se scuturaseră în glastră; într-o clipă îşi puse bluza şi fusta, apoi podoabele şi se îndreptă spre uşă.

Atunci socotesc că îşi dovedi ea nobleţea îndepărtatei prinţese a neamului, caracterul care, oricât de mult s-ar fi terfelit în milenii, în fiinţa ei renăştea fără pată, dar cu suferinţă, ca orice naştere. Lipsise şase zile de acasă, iar acum se întorcea cu mâinile goale. Nu se pricepea să fure, aceasta era îndeletnicirea băieţilor, făceau şcoală cu calfele; fetele, altfel înzestrate de natură, făceau altă şcoală, cu surorile mai mari, sau cu mamele. Încercase odată, în tramvai, să-şi bage mâna în poşeta unei doamne, dar o trăsese înapoi înspăimântată, de parcă nimerise în jeratic; nu se temea de faptă, ci de pedeapsă; nu cunoştea pe nimeni care să creadă că furtul e o ruşine. Toată noaptea o usturară degetele, nu era doar o impresie, a doua zi păreau opărite.

Nu-l socotea vinovat pe Alioan că o lăsa să plece cu mâna goală, nu-i era dator nimic, şase zile de trândăvie însemnau prin ele însele o plată mult prea mare. Nu merita să-i facă vreo pagubă, de aceea nu-i dăduse prin minte să pună mâna pe ceva care putea să fie dosit în buzunarul fustei, un briceguş cu plasele de aur (era metal galben), un ac de cravată cu un bob de sticlă lucioasă (era briliant veritabil). Sau să-i fi umblat în portofel noaptea, să ia o sută de lei, i se părea o sumă enormă, şi el poate nici nu i-ar fi observat lipsa.

În uşă aşteptă ca el să-i deschidă; Alioan ridica obloanele, era ora 9 dimineaţa, afară începuse să fulguiască şi termometrul de la fereastră arăta abia un grad deasupra lui zero; venea iarna, nu era de mirare, ar fi putut să fie şi mai frig, începuse luna decembrie.

— Mai rămâi puţin, să se mai încălzească; poate stă şi ninsoarea.

Printre nori se zărea soarele, sigur că avea să se încălzească şi să stea ninsoarea. Tiţa lăsă coşul jos şi rămase

lângă uşă, cu mâinile împreunate în faţă. Se uita la telefonul de pe masă; deşi nu ştia cum se umblă cu telefoanele, s-ar fi găsit cine să-i arate, dar pentru nimic în lume n-ar fi îndrăznit să-i ceară numărul, ca să-l cheme de la un telefon de pe stradă; nu ca să-i vorbească, numai ca să-i audă glasul. El spuse:

— De ce stai acolo? Vino mai aproape!

Cum putea umple timpul?

— Nu vrei să scoţi astea de pe tine?

Nimic mai simplu, n-avea decât să-şi tragă bluza peste cap, să-şi lepede fusta. După fulguiala de afară, şi după frigul care îl înspăimânta deşi era blând pentru o zi de iarnă, trupul ei i se părea mai fierbinte ca nici odată. Iată cum putea să umple timpul! Dar dacă o simţea atât de fierbinte, însemna că pe lângă ea el era rece, o nedreptate care va dăinui totdeauna; se strădui să-i dea în schimb mai multă tandreţe; drept răspuns, fierbinţeala ei creştea întruna.

— Nu mai pleca azi, îi spuse la urmă, rămâi aici până mâine!

Sigur că ar fi rămas, dar acum ştia că a doua zi i-ar fi fost şi mai greu decât astăzi să plece. Salvarea celor sărmani este bravura.

Prima oară de când o cunoscuse, ea continua să rămână atârnată de el, cu capul în pieptul lui, strângându-l puternic cu braţele. Abia după un timp îi simţi lacrimile.

— De ce plângi? o întrebă, încercând să se ridice, s-o privească în faţă.

Ea însă se apăra, să rămână ascunsă.

— N-am bani de tramvai! bâigui, printre lacrimi.

21

În acel sfârşit de an, 1939, după atâtea răfuieli între popoare, lumea părea liniştită. Polonia se sfârşise, nu se mai vedeau refugiaţi pe stradă, prin gări sau pe şosele; întâlneam în schimb multe automobile „Polski Fiat” cu numere românizate. Între linia Maginot şi Siegfried rar se schimbau focuri de armă, fără să facă victime omeneşti; soldaţii trăgeau în ciori sau în iepuri; restul timpului jucau cărţi în adăposturile blindate, îşi fumau ţigara sau pipa. Era război, dar nimeni nu îl lua în serios

deocamdată; „la drole de guerre”, enorma inconştienţă! Numai Londra îndura bombardamente de aviaţie; Luftwafe se antrena, ca în vreme de pace, antieriana engleză umplea cerul de focuri bengale; ar fi fost ea la serbare, dacă nu s-ar fi prăbuşit ziduri şi n-ar fi ars case. Încolo, cum spuneam, era linişte.

Alioan veni la redacţie abia luni seara, după ce lipsise o săptămână. Tiţa plecase la prânz, în bluză şi fustă, dar ninsoarea încetase şi termometrul arăta plus cinci grade; la soare zece.

— Să iei un taximetru de jos! ii spuse Alioan.

Nu o mai văzu până în primăvară, când dădu cu ochii de ea pe neaşteptate; vindea ghiocei, pe treptele de piatră ale Bisericii Albe. Era atât de slabă şi de palidă că n-ar fi recunoscut-o, fără podoabele de strasuri albastre…

Alioan găsi pe biroul lui de la redacţie un bilet, scris mare: „Poftiţi imediat la domnul director!” De altfel, îl anunţase şi băiatul de la lift, şi uşierul.

Jordie şedea în spatele biroului său de marmură, de un gust ciudat, poate o glumă maliţioasă a arhitectului, care îi mai făcuse şi alte şotii. Cum, se deschise uşa îşi ridică ochelarii pe frunte, se zbârli şi strigăt cu un ochi la uşă, cu altul la ferestre, privirea lui divergentă, fără să se ştie cui e adresată:

— Ţara piere şi baba se piaptănă!

De la uşă până la birou erau zece metri, număraţi de mine, nu o singură dată. Nu m-am avut nici odată rău cu Jordie, n-am să-i reproşez decât două-trei observaţii nedrepte, fără să-l intereseze riposta, căci îndată schimba subiectul; dar chiar când îl găseam în toanele cele mai bune, drumul de la uşă la birou mi se părea un marş spre supliciu; poate fiindcă trebuia să înaintez printre privirile lui, ca printre două suliţe.

Spre deosebise de mine, Alioan care avea şi altă vârstă decât a mea, şi altă poziţie în redacţie şi mai ales altă fire, merge netulburat până la biroul de marmură, unde, fără să aştepte invitaţia, se aşeză pe un scaun incomod, ales poate anume ca vizitatorii să plece repede. Alioan ar fi plecat bucuros chiar în clipa următoare. Jordie îşi începu admonestarea:

— Te-a văzut lumea pe stradă cu o ţigancă! Ai stat o săptămână închis cu ea în casă; ştie tot Bucureştiul!

— Înseamnă că mă bucur de renume; ar trebui să te mândreşti cu mine! Ia stai puţin: ai o cravată superbă!

Faţa lui Jordie se lumină, slăbiciunea lui erau cravatele; acum avea una verde, cu dungi oblice, galbene, la un costum bleumarin, ţesătură scoţiană, cu carouri mari, roşii; semăna cu un papagal de Colorado. La stofa cu desen, lumea pricepută îşi pune o cravată simplă, într-o singură culoare. Jordie nu ţinea seama de estetică, de modă, de obiceiuri sau de sfaturi, se îmbrăca după gusturi personale, înclinat spre ceea ce putea să frapeze. Un cizmar renumit îi făcuse pantofi în trei culori, negri, cu bombeu roşu şi garnituri albe, pe care îi purta cu multă plăcere; zâmbetele prietenilor i se păreau semne de admiraţie.

Se întoarse şi trase un sertar al bibliotecii din spate. Biblioteca era tot de marmură, ca biroul, dar avea un soclu de lemn negru, abanos veritabil, cu numeroase despărţituri şi sertare. În ele ţinea obiecte de galanterie bărbătească, batiste, cămăşi, ciorapi, butoni de manşetă şi mai ales cravate, un sortiment nu mai sărac decât în magazinele de lux de pe Calea Victoriei. Aceste obiecte şi mai ales ultimele le dăruia, în momente de efuziune, prietenilor şi vizitatorilor simpatici; erau mijlocul lui de comunicare sentimentală cu lumea exterioară. Luă un vraf de cravate şi le înşiră pe birou, peste blocnotesul unde tocmai îşi scria articolul de a doua zi.

— Alege-ţi una, care îţi place!

Lui Alioan nu-i plăcea nici una, sau nu avea nevoie de încă o cravată; până acum Jordie îi dăruise mai mult de o sută; o parte le dăruia la rându-i portarului, mecanicului, paracliserului de la Biserica Albă şi chiar gunoierilor, oameni care era exclus să se întâlnească vreodată cu Jordie. Când acesta puse cravatele la loc, Alioan văzu titlul articolului de pe blocnotes. Alături era harta ţărilor nordice; o linie groasă, roşie, bara istmul Carelia, din sudul Finlandei. În centrul Suediei se vedea un semn de întrebare, tot roşu, iar în Norvegia o cruce neagră, căreia îi lipsea numai terminaţia braţelor, ca să semene cu emblema lui Hitler. Văzându-i privirea, Jordie se burzului iarăşi:

— Tu nici nu ştii pe ce lume te afli! Îţi petreci timpul cu ţigăncile, şi Europa e gata să facă explozie.

Alioan citi titlul articolului, *Inutila bravură*, dar gândul i se duse mai departe.

— Ascultă, Pafnute…

Jordie, roşu la faţă, bătu cu pumnul în tăblia de marmură.

— Nu-mi mai spune aşa, că-ţi crap capul!

Pafnute era numele lui de botez, autentic; i-l dăduseră nu în batjocură, ci dintr-o inspiraţie proastă. Cunosc multe asemenea cazuri şi oamenii nu şi le schimbă, cum nu-şi schimbă numele de familie, când sunt ridicole şi chiar ruşinoase.

— Bine, rechinule, iartă-mă!

Rechin era o poreclă pe care Jordie o accepta, simulând indiferenţa, când în realitate se umfla în pene; fiindcă de rechin se teme toată lumea.

— Ia spune-mi, ce se întâmplă? întrebă Alioan, cu gândul aiurea.

— E război, stricatule! Apucă-te şi scrie-ţi articolul, spune-ţi părerea!

— La drole de guerre? Nu merită!

— Nu! Război în Scandinavia!

— Ce vorbeşti?! făcu Alioan, privind în gol, interesat de o altă imagine decât a războiului. Spune-mi, tu ai avut de-a face cu vreo ţigancă?

Alioan, oricât de stricat l-ar fi socotit cine nu-l cunoştea bine, nu folosea cuvinte vulgare; pentru el, oricât ar fi fost de plastice, degradau subiectul. Însă în dialogul cu Jordie trebuia să le introducă, altfel ar fi însemnat să-i vorbească într-o limbă lâncedă. Se va înţelege că nu pot să redau convorbirea lor în termenii ei reali, ci atenuând-o cât îmi va sta în putinţă.

Ochii lui Jordie se aprinseră, scânteind în două direcţii.

— Oho! Crezi că numai una?!

— Şi cum erau?

— Arzoaie!

Deşi înţelegea ce vroia să spună, Alioan nu cunoştea cuvântul, sau nu vroia să-1 admită.

— Ce înseamnă asta?

— Eşti poet şi nu cunoşti limba română?

— Din limba română cunosc numai cuvintele de care am nevoie.

— Ai să te sleieşti repede! Mai rămâne să intri la Academie! …Haide, scrie un articol despre ţările nordice; dacă îţi trebuie date, ai aici Enciclopedia italiană.

— O prefer pe cea britanică.

— O să te duci de râpă, ca toţi lorzii! Tu nu înţelegi că Anglia e sfârşită?

Pentru contemporanii lui şi uneori pentru urmaşii acestora, Jordie, la douăzeci de ani post-mortem, trece şi astăzi drept un om înzestrat cu darul previziunii; dar previziunea nu este o însuşire metafizică, era poate în cazul domnului Pretoreanu, şi numai în ceea ce ar privi micile amănunte, imposibil să se presupună, fiindcă nu se leagă de faptele generale, şi nici nu au importanţă, neschimbând cu nimic sensul istoriei. Altminteri, anticiparea viitorului se bizuie pe informaţii, pe inteligenţă şi pe puterea de sinteză. Nu ştiu ce-i lipsea lui Jordie din toate acestea, dar singura lui previziune care s-a împlinit, a fost înfrângerea lui Hitler, exemplificată de el plastic, cu călcatul în străchini. Cât despre apropiata venire la putere a discipolilor, când a avut grijă să-şi pună pielea la adăpost în umbra lui Mussolini, nu era nevoie de daruri subtile ca s-o prevadă, o prevedea toată lumea. În schimb, convingerea lui, exprimată la 30 august 1939, că nu va începe războiul, când toţi eram în alarmă, n-a fost altceva decât o gugumănie. Şi abia trecuseră trei luni de atunci, că iarăşi se băga cu îndrăzneală unde nu-i fierbea oala.

— Iată! ii spunea lui Alioan, sfătuindu-l cum să-şi scrie articolul. În cinci zile Finlanda n-o să mai existe.

Şi îşi puse mâna păroasă pe hartă, acoperind tot teritoriul Finlandei, de la Oceanul îngheţat de Nord, până la Marea Baltică.

Alioan se ridică şi întoarse harta spre el, ca s-o vadă mai bine. În acelaşi timp Jordie deschidea marele Atlas Andrews, la pagina a doua, cu mapamondul.

— Uite ce este Finlanda pe lângă Rusia!

Într-adevăr, disproporţia era zdrobitoare, o gămălie de chibrit pe lângă un butuc care nu încape în nici o sobă!

Urma Suedia, zilele următoare, după credinţa lui Jordie, iar până la sfârşitul anului cădea şi Norvegia.

— Cum spuneai că sunt ţigăncile? întrebă Alioan. Arzoaie?

Adică fierbinţi! Arest cuvânt ii dezvăluia mult mai bine decât expresia lui Jordie, senzaţia uluitoare, încercată într-un trecut îndepărtat, dar încă viu în memorie, şi reconfirmată şi mai puternic, de o mică făptură necunoscută. Prin comisioner ar fi putut s-o găsească… N-avea putere, era leneş, se bucura cu adevărat numai când ceva îi venea de-a gata.

— Ţi-e gândul la prostii! îl certă Jordie.

— Nu; te ascult.

Ar fi greşit să-mi închipui că Alioan era indiferent la cele ce se întâmplau în lume, fie chiar războiul static dintre Germania şi Franţa, socotit mai degrabă o nostimadă. El ştia că trupele de pe liniile Maginot şi Siegfried nu-şi vor părăsi fortificaţiile în linişte, să se întoarcă la vetre; într-o zi, mai curând sau mai târziu vor trebui să se încaiere. Ştia ca toţi oamenii cu judecată că Franţa şi Anglia, oricât ar fi fost de nepregătite, trebuiau să-şi ducă jocul până la capăt, miza era pusă pe masă, sub numele de Polonia, o ţară sacrificată, pe care avuseseră datoria s-o apere. Să fi acceptat acum pacea, rămâneau cu onoarea pătată; o naţiune mi se poate comporta ca un cartofor care joacă fără acoperire; dacă nu poate plăti, mai bine să-şi tragă un glonţ în tâmplă.

Acestea nu sunt gândurile mele, ci ale lui Alioan, dar nu le-aş transcrie dacă n-aş crede în ele. Pentru mulţi oameni, declaraţia de război a Angliei şi Franţei era un act de sinucidere. Mărire lor, şi iertate să le fie păcatele săvârşite mai înainte!

În schimb, Alioan nu-şi putea închipui ce avea în gând Hitler. La 10 mai, un an după invadarea Belgiei şi Olandei, înlocuitorul lui, Hess, desemnat de el însuşi, fugise în Anglia cu un avion de vânătoare, proprietate personală, dar nu ştiu dacă îl achitase. Am fost stupefiaţi cu toţii şi am aşteptat urmarea; mulţi au crezut că venea cu propuneri de pace, nu i-a descumpănit nici declaraţia lui Hitler, că era gestul unui iresponsabil, care îşi pierduse minţile. Bineînţeles că nu putea spune altfel, e un procedeu diplomatic, doar nu era să-şi dea gândurile pe faţă, înainte de a se ajunge la o înţelegere.

Am aşteptat înţelegerea, şi pe măsură ce ea întârzia să se anunţe, fapta lui Hess devenea tot mai misterioasă. S-a terminat războiul, s-a încheiat pacea şi fugarul prizonier de bună voie în Anglia a fost adus ca acuzat în faţa judecătorilor de la Nurnberg. Dacă n-a fost condamnat la spânzurătoare ca alţii, ci la închisoare pe viaţă, misterul n-a făcut decât să crească. Alioan avea dreptate, nimeni nu ştia ce era în capul lui Hitler; vroia într-adevăr pace, spera că ar putea-o obţine după ce îşi înghiţise prada?

După patru decenii şi jumătate, fapta lui Hess rămâne tot neînţeleasă; dacă unii ştiu mai mult decât mine, de ce n-au spus până astăzi? Nebun nu putea să fie, un nebun nu se aduce la judecată. Rămâne de ales între dezertor, şi purtător de cuvânt al stăpânului. Dar stăpânul nu a putut să depună mărturie decât pe lumea cealaltă, în cazul că Satana l-a convins să vorbească.

Ştiind că un articol cu acest subiect n-ar fi fost pe placul lui Jordie, nici al cenzurii, Alioan găsi o justificare lenei, căci în nici un caz nu avea chef să scrie. Renunţă să mai intre în biroul lui, unde văzuse un vraf de scrisori, câte se adunaseră într-o săptămână; chiar dacă s-ar fi dus să le ia, tot nu ar fi avut energia să le deschidă; însă trei dintre ele, pe plicuri asemănătoare, mov, cu acelaşi scris, feminin, dar prea nervos pentru o femeie, i-ar fi atras atenţia; pe hârtia dinăuntru, mov, ca şi plicul, toate trei aveau un semn de întrebare şi dedesubt o iniţială, un S desenat cu timiditate.

Un automobil roşu, nou, lucios, Studebaker, cu radiatorul înclinat agresiv înainte, aştepta lângă trotuar, puţin mai sus de limuzina blindată a lui Jordie, aflată la intrarea redacţiei; cele două maşini de escortă erau parcate neregulamentar pe partea opusă a străzii. Studebakerul ar fi putut să pară suspect oamenilor de pază, dacă nu l-ar fi cunoscut, îl ştia toată lumea, era de un tip nou, venit de curând, încă nepus în comerţ şi aparţinea unui om politic, subsecretar de stat la un minister economic, unde rămăsese, ca specialist, în mai multe guverne. Alioan trecu distrat pe alături, încă nehotărât încotro să se ducă, la un restaurant sau la un spectacol. Din te miri ce, îi părea rău că nu îl aştepta cineva acasă; ciudat de mult îl urmărea acel te

miri ce. Începuse încă din prima zi când cumpărase podoabele ieftine.

Vremea era rece şi umedă, îşi ridică gulerul paltonului. Deşi se apropia de cincizeci de ani, umbla în capul gol, ca tinerii, chiar şi o bună parte a iernii; îşi putea îngădui, îl proteja părul, doar puţin încărunţit pe la tâmple, încolo plin de vigoare, fără semne de pleşuvie, nici măcar deasupra frunţii, care lui însuşi i se părea prea îngustă, îi dădea un aer sportiv, ca o negaţie a frământărilor lui cerebrale; desigur însă că a stabili o relaţie direct proporţională între lăţimea frunţii şi capacitatea creierului e o prejudecată, afară de cazul când de la păr la sprâncene rămâne un spaţiu de doar două degete.

Nepurtând pălărie, avea totdeauna cu el o umbrelă, care, adăugată la distincţia lui înnăscută, îi dădea o eleganţă britanică, aşa spuneau prietenii, poate cu admiraţie, dar nu fără invidie, şi unii nu fără ironie. Cu un an înainte, în timpul conferinţei nefericite de la München, când umbrela lui Chamberlain devenise de o tristă celebritate, Alioan nu fu scutit de glume răutăcioase; acestea fiind cu totul fără justificare, şi lipsite de spirit, el nu le dădea nici o importanţă şi nu renunţa la umbrelă, întâmplător cumpărată din Anglia, şi nu într-un singur exemplar, ci în vreo şase, ca să fie, deşi nu se întâmpla să le uite ici sau colo, ca atâţi oameni. O singură dată în viaţă îşi lăsase umbrela undeva, la recepţia domnului Pretoreanu, când plecase cu Ştefania. Dar atunci, după întâmplarea de sub draperie, curmată de o împuşcătură în gol, avea o scuză, orice om şi-ar fi pierdut şi capul, nu doar umbrela. Nu regreta nici azi că ploaia îi udase până la piele, altfel întâmplarea ar fi urmat alt drum şi poate ar fi rămas fără prea multă semnificaţie.

Exact în clipa când ajunsese aici cu gândul, se opri brusc, Ştefania îi reveni în minte şi o simţi alături. Portiera automobilului roşu se deschise, un braţ de femeie, acoperit până la încheietura mâinii de o ţesătură neagră, se întinse şi neputând ajunge până la el, îl apucă de umbrelă.

Două gesturi nu pot să sufăr, mă enervează şi cred că nu doar pe mine: să mă apuce cineva de umbrelă sau de cravată; mai bine să-mi pună piedică. Sunt sigur că Alioan gândea la fel, oricând ar fi ripostat cu bruscheţe; de astă-dată gestul îi prilejui

o reacţie inversă, se îmblânzi, de nimic altceva nu avea atâta nevoie într-o seară urâtă de iarnă, când nu ştia încotro să se ducă. În clipa următoare era pe canapeaua maşinii, învăluit de parfumul Ştefaniei şi încercuit de braţele ei înveşmântate în negru.

— De când te caut! Unde ai dispărut? Am telefonat la tine ziua şi noaptea! Nu ţineam minte unde stai, ţi-am scris la redacţie. N-ai primit scrisorile mele?

Alioan clătină din cap, nu-şi venea în fire. Surpriza fusese prea mare, deşi simţise prezenţa Ştefaniei înainte de-a fi văzut-o. Ea vorbea repede, lipită de el, strângându-l în braţe, copleşindu-l, fără să-i pese de prezenţa şoferului. Umbrela rămăsese între ei, o smulse înciudată, o trânti la picioare, după ce o clipă avusese impulsul s-o arunce pe fereastră. Această reţinere mă face să cred că nu era cu totul dezlănţuită; cu toate că o urmăream de atâta vreme nu-mi închipuiam până unde putea să ajungă. Ar fi trebuit măcar să ţin minte că multe din reacţiile ei erau imprevizibile, oscilau între amândoi polii pământului.

— Du-ne undeva, unde vrei! ii porunci şoferului.

Pe urmă reveni la Alioan, deşi nu-l părăsise nici în scurta paranteză de mai înainte. El simţi că maşina pornise, nu ştia încotro, nu ştia nimic decât că în curând avea să uite tot despre sine, să cadă sub stăpânirea celui mai voluptuos şi mai ameţitor dintre droguri. Nu putea spune un cuvânt, nu-i venea în minte, şi nici n-ar fi fost posibil să-i strecoare în tumultul de vorbe al Ştefaniei. Abia a doua zi, pe lumină, cu capul încă greu, ca după beţie, izbuti să refacă în minte tirada ei, prin darul de a memora tot ce era glas de femeie, chiar şi în somn, dacă îi vorbea una, alături. Şi îi vorbiseră multe; bună parte a manuscriselor lui reproduceau asemenea confesiuni nocturne, declaraţii de dragoste, implorări, jurăminte, testamente sentimentale, niciodată aceleaşi la două fiinţe. Îmi pare râu că toate s-au pierdut, pentru mine ar fi fost un mare prilej de învăţătură.

La piaţa Victoriei automobilul intră în ceaţă, mergea fel pas, aproape orbeşte, era greu să se ştie dacă apucase pe şoseaua Kiseleff, sau pe Jianu. După un timp, o umbră înaltă apăru în faţă. Alioan recunoscu vag statuia aviatorilor, dar

părea mai degrabă o halucinaţie. Şi Ştefania, strânsă în el, îi vorbea întruna, înţelegea numai idei disparate:

— Te-am căutat seara, la redacţie, portarul nu putea să-mi spună decât că nu te mai văzuse de săptămâna trecută, nu ştia când ai să vii, dacă ai să mai vii vreodată; am înţeles că nimeni nu trebuie să pună bază pe tine. Dar eu aveam nevoie să mă sprijini, fiindcă prea multă lume vrea să mă sprijine.

Alioan înregistra şi de astădată, mecanic, lunga şi năvalnica ei tiradă, şi-o aminti limpede a doua zi: urmarea emisiunii ei de la radio, comentariile, propunerile, adulatorii; devenise celebră în mai puţin de o săptămâna, o cunoştea toată ţara, avea deschisă în faţă o poartă triumfală, pe care nu o sperase, nici măcar n-o dorise, nimic nu dorea decât ca drumul în ceaţă să nu se mai termine. Maşina mergea şi mai încet, pe lângă buza trotuarului; se zăreau umbre fantomatice pe dreapta, putea să fie o pădure tropicală, sau munţi de piatră, orice produs al imaginaţiei; erau tufele de trandafiri, cenuşii, care căpătau dimensiuni uriaşe, şi, împresurate de iarnă, părea că niciodată n-au să mai înflorească, să înece şoseaua în valuri roşii ca sângele proaspăt; nimic atunci nu putea să fie mai frumos pe lume. Dacă n-ar fi fost halucinat de prezenţa Ştefaniei, Alioan, care în subconştient era urmărit de prezicerile lui Jordie, deşi nu credea în ele, ci în ceva mai rău pentru omenire, s-ar fi gândit cu un regret incurabil, un regret pe viaţă, că primăvara următoare nimeni nu se va mai bucura de înflorirea trandafirilor. „Mi-era teamă că mă urăşti, că fugi de mine!” Auzea ca prin vis glasul care vrăjise milioane de oameni iar acum i se adresa numai lui, îngrozit şi fanatic. Fugise de ea? Poate… Dar de ce s-o urască? Nu mai ţinea minte când o văzuse ultima oară; în memoria lui, acum turmentată, vie rămânea numai prima întâlnire.

Lampadarele înalte de pe marginea şoselei, care abia pâlpâiau în ceaţă, părând mai degrabă stele îndepărtate, din altă galaxie, începură deodată să strălucească, despresurate brusc de negura deasă, care cădea la pământ ca o paraşută gigantică. Nu bătea vântul, fenomenul nu avea explicaţie, şoseaua apăru, luminată, şi drept în faţă se văzu o întinsă

sticlire albastră, lacurile, purificate de răceala nopţii, cu faţa ca de email.

Era o altă vrajă, parcă înrudită cu vraja Ştefaniei, prin ceea ce aveau nefiresc amândouă. În decembrie lacurile, inexistente câţiva ani mai înainte, erau de obicei secate, lăsând să se vadă mâlul şi mizeriile azvârlite de oameni vara, când se plimbau pe apă cu vaporaşele. Iar Ştefania ar fi trebuit să fie acum în altă parte, la un restaurant de lux, sau la o recepţie, era îmbrăcată de seară, cu părul coafat proaspăt, cu un şirag triplu de perle pe rochia neagră fără decolteu, care acoperea rubinul dintre sâni, şi în desenul ei sobru nu dădea naştere la mai puţină ispită decât dacă ar fi fost adânc decoltată; fiindcă pielea avea o emanaţie capabilă să străbată stofa, ca razele roentgen. Alioan o simţea, ca în prima seară, şi ar fi căzut din nou în beţia de atunci, dacă n-ar fi fost beat dinainte, atât de beat că nu putea face un gest, nici să atace, nici să se apere.

Şoferul coti la stânga, fără poruncă, luând-o spre restaurantul „Pescăruş”, construit nu de mult timp; nu-şi închipuia că dorinţa Ştefaniei ar fi fost alta; ce să caute în aceste locuri pustii, noaptea?

În primii ani, restaurantul, unde oamenii fără maşină nu aveau cum să ajungă seara decât cu taximetrul, sau chinuindu-şi picioarele, era căutat mai ales de lumea înlesnită şi de feciorii de bani gata. Ziua, târgoveţii care se plimbau pe aleea dinspre lac îl priveau numai cu coada ochiului, la fel cum priveau pe ferestrele de la „Capşa”.

— Opreşte! spuse Ştefania. Te rog să ne aştepţi aici, mergem să ne plimbăm pe malul lacului.

— Dar e frig, doamnă! observă şoferul.

Când coborî, Alioan ieşi din starea de beţie care îl stăpânise tot timpul; era într-adevăr frig, ar fi putut să trezească şi pe un beţiv cu o sticlă de ţuică în burtă. Înainte de a porni, privi maşina, ca şi cum o vedea prima oară şi chiar nu o văzuse mai înainte. Ştefania îl apucă de braţ, intrară în parc, o luară la întâmplare spre dreapta, unde se auzea apa curgând pe deasupra stăvilarului şi căzând ca o cascadă. Aleea era pavată cu lespezi mari, denivelate; Alioan îşi desprinse braţul, nu puteau merge ca la promenadă. Ştefania luă gestul lui ca un

semn de răceală, se treziră în ea refulări vechi, uitate; amuţi, mergeau amândoi tăcuţi, ca o patrulă de noapte într-o ţară a nimănui, între linia Maginot şi Siegfried; comparaţia îi venise în minte lui Alioan. Dar nu vru să să se întoarcă la gândurile dinainte, despre soarta omenirii, îl interesa propria lui soartă, numai cea mai apropiată, din seara aceea, nu avea nevoie să se gândească mai departe. O dorise de la prima vedere pe fiinţa de lângă el, poate o şi iubise; ar fi vrut să nu fie adevărat, sau să nu-şi mai aducă aminte. O dorise cât fusese înlănţuită de el în maşină; o şi iubise?

Mergeau de o jumătate de oră, prin faţa unor cabane nautice, unele abia în construcţie. Odată cu ultima se terminară şi felinarele, şi lespezile; rămase un drumeag acoperit de întuneric, cu sălcii desfrunzite pe margine. Ar fi fost timpul să se întoarcă, dar nu el trebuia să propună. Ştefania mergea înainte, tăcută şi îndârjită. După un timp, lumina stelelor destramă puţin întunericul, se vedea drumul şi lacul în stânga, dar nimic dincolo de sălcii, în dreapta; oricând cineva ar fi putut să-i atace. Cu unul singur Alioan putea să se lupte, greu cu al doilea, iar cu mai mulţi n-ar fi fost nici o scăpare. De ce mergea înainte, de ce n-o apuca de cot, s-o întoarcă?

— Ţi-e frică? întrebă ea, de parcă îi ghicise gândul.

— Mi-e frică pentru tine!

— Să nu-ţi fie, ştiu ce aş face: m-aş arunca în apă..

Ar fi fost splendid, un gest de walkirie, dar n-o credea sinceră, vorbea fără să ştie ce spune.

Lacul se îngusta, curând ajunseră într-un loc unde se strecura pe sub un pod de cale ferată. Un tren abia trecuse, se mai simţea în aer mirosul fumului de la locomotivă. De aici nu mai aveau încotro, trebuiau să se întoarcă, mergeau de un ceas şi noaptea era tot mai rece. Dar Ştefania, odată pornită, vroia să meargă înainte, să ocolească lacul, îl cunoştea din copilărie, când nu era decât o gârlă, aceeaşi Colentină a ei, pe care o explorase, în sus până la Băneasa, în jos până la Cernica. O luă înaintea lui Alioan, nu era loc pentru doi pe poteca abruptă care urca taluzul înalt al căii ferate. Trecură podul bâjbâind, călcând pe traverse, printre care se vedea licărind apa; dacă s-ar fi

apropiat un tren tocmai atunci, ar fi trebuit să fugă şi poate s-ar fi împiedicat, ar fi căzut pe linie, în faţa locomotivei.

Ca să coboare în partea cealaltă, Ştefania trebui să-şi scoată pantofii, altfel se dădea peste cap, dacă mai înainte nu se rupeau tocurile. Şi aşa piciorul aluneca pe poteca prea povârnită.

— Te rog, treci în faţă şi ţine-mă!

Avea pantofii în mână. „Numai de nu i-ar arunca în apă!” se gândi Alioan. Ideea îl indispunea, sunt gesturi care se fac o singură dată, şi numai dacă au o scuză. În Colentina, când îşi aruncase pantofii într-o curte fusese o toană, dar îi plăcuse, era în stil cu tot ce urmase după detunătura carabinei.

A doua jumătate a pantei n-o mai putu ţine, aluneca şi el, o apucă de mână şi coborâră în fugă; jos, Alioan trecu în faţa ei, s-o oprească. Ea lăsă pantofii să-i cadă pe iarba ofilită şi îl cuprinse în braţe, ca în maşină, dar de astădată fără o vorbă. Aşteptă aşa până i se linişti respiraţia, apoi îşi descheie mantoul de blană; era o blană neagră. Fără să fie un nepriceput, Alioan nu putea s-o identifice, nu mai văzuse alta să-i semene. Îndată simţi căldura care se adunase sub haină. Ştefania îşi scoase perlele şi le băgă în buzunarul mantoului; poşeta o lăsase în maşină. Rochia, închisă până în gât, avea în faţă o despicătură invizibilă, închisă cu un fermoar atât de fin că rămânea disimulat sub stofă.

Asemenea accesorii ale îmbrăcăminţii aveau pe atunci o istorie destul de scurtă, cred că începuseră să apară abia în deceniul al treilea, se numeau „eclaire”, de la fulger, fiindcă într-adevăr se puteau manevra într-o clipă. „Fermoar” era funcţiunea lor, care pe urmă a devenit nume, răspândit pretutindeni. La începuturi, prea puţină lume ştia de ele, le foloseau cu îndoială, exista teama că pot să se strice, lăsându-te într-o situaţie penibilă, şi dacă nu se mai deschid, şi dacă nu se mai pot închide.

Ştefania îşi trase fermoarul în jos, dar nu fulgerător, ci cu o mişcare lentă, descoperindu-şi pielea centimetru cu centimetru. Venea din cer o lumină ciudată, mai puternică decât puteau s-o dea stelele; sau pielea ei avea o fosforescentă, sau ochii lui Alioan căpătaseră însuşirea sa vadă noaptea ca ziua.

Era în el o reţinere, născută când coborâse din maşină şi o recunoscuse; ştia a cui este… Dar când apăru rubinul, care marca locul unde începea adâncitura dintre un sân şi altul, nu se mai înfrână şi puse mâna pe piele, căutând reliefurile. Ea îi descheie paltonul, apoi se lipi de el, atât de caldă că nu se mai simţea iarna din aer. Aşa începuse apropierea lor, sub draperie, şi acum putea fi reluată, acolo, pe iarba ofilită, sub taluzul căii ferate. Ştefania aştepta gesturile lui, supusă dinainte, şi mirată că el întârzia să le facă.

Pe Alioan nu-l împiedica gândul că putea să treacă un tren de persoane şi lumina de la geamuri să-i descopere în ochii călătorilor care priveau afară. Ar fi fost şi alte piedici, dar le dădea la o parte, cum le dăduse sub draperia domnului Pretoreanu. Altceva se interpunea între el şi Ştefania; piedica adevărată şi deplină, pe care s-ar fi încumetat s-o expună la orice judecată, era maşina roşie.

Îşi luă mâinile de pe sânii ei, a căror palpitaţie o simţea până în inimă, apoi îi trase fermoarul în sus, acoperind rubinul şi odată cu el fascinaţia. Puse în locul ei, ca pe un balsam, amintirea Ţiţei, atât de sărmană, de palidă, de firavă pe lângă Ştefania.

— Încalţă-te! spuse drept încheiere.

Pe drum îi vorbi, poate ca să afle ceva, sau poate ca să-i dea ei o explicaţie.

— De când îl cunoşti pe domnul Persu?

— De unde ştii?

— După maşină.

— Deci asta te roade! … Dar n-ai motive să te porţi rău cu mine; e un admirator, nimic altceva!

22

Dezastruos, în deplinul înţeles al cuvântului, fu, în relaţia lor din seara aceea, un cuvânt al ei, când se apropiau de strada Batiştei. Eu, unul, o înţeleg şi n-o judec aspru, dar la fel de bine înţeleg şi aprob reacţia lui.

— Te rog, îi şopti ea la ureche, coboară aici şi vino peste cinci minute!

Când el deschidea portiera, adăugă tot în şoaptă, strângându-l puternic de mână:

— Dar, te rog, vino!

Nu o pot socoti inocentă, chiar dacă nu o lega nimic de stăpânul maşinii; totuşi o scuz, de aceea am spus ca n-am s-o judec aspru, şi nu de la mine are să vină pedeapsa. Acel, “dar”, pus înainte de „te rog”, dovedea teama că el va găsi în purtarea ei un motiv să nu vină. Atunci, de ce nu avusese curajul să-l invite în casă de faţă cu şoferul, care putea să raporteze stăpânului?

Spre a-i micşora vina, sau chiar pentru a-i justifica actul de prudenţă, fie el laşitate, voi accepta ideea că procedând aşa urmărea nu să se ascundă de acel stăpân al maşinii, ci să nu-i încurajeze iniţiativele, îndreptăţindu-l să creadă despre ea că era o femeie uşor accesibilă.

Chiar dacă ar fi judecat întocmai ca mine, Alioan nu putea să sune la uşa ei, ar fi fost o abdicare, şi ar fi urmat altele, o treaptă după alta; trebuia să se apere, vârsta îl obliga să fie mai exigent decât înainte, când de multe ori nu urmărise decât să se bucure de o clipă prezentă: carpe diem! Chiar dacă ar fi înţeles, ceea ce era adevărul, că ea îl dorea pe el, pe nimeni altul, îl dorea cu o ardoare mărită de atâtea întreruperi stupide, de atâta împotrivire a soartei şi acum îşi muşca pumnii, tot nu ar fi putut să se ducă; mai degrabă şi-ar fi muşcat şi el pumnii.

Alioan ieşi în Calea Victoriei, cu gândul să-l caute pe comisionerul care cunoştea adresa Tiţei. Era o idee absurdă, se făcuse ora zece, când nu se mai vedea un comisioner pe stradă; şi apoi cum l-ar fi putut trimite tocmai sus de tot pe calea Rahovei, când era primejdia să-i sară în cap toţi vecinii, care nu umblă noaptea fără să aibă cuţitul în mână?

O singură fiinţă l-ar fi urmat fără preget, dacă ar fi fost să se ducă el însuşi, Ştefania, de atât nu se îndoia, când restul în el era numai îndoială. Dar nu de ea avea nevoie, ci de făptura plăpândă, modestă şi sfioasă, care plecase de la el numai în bluză şi în fustă, deşi era iarnă şi fulguia încă. Nu luase un taximetru de jos, cum o sfătuise, poate ca să facă economie, sau poate nu îndrăznise să se urce într-o maşină atât de luxoasă. O văzuse de la fereastră, cum se ducea la vale, pe Calea Victoriei,

să ia tramvaiul, îmbrăcată subţire şi învăluită în fulgi de zăpadă. N-avea să afle decât primăvara, că zăcuse două luni la spital, cu amândoi plămânii aprinşi, ajunsese acasă udă şi îngheţată, seara avea patruzeci de grade, agoniza, cu un zâmbet ciudat pe faţă, un semn inconştient de durere şi bucurie. Era exact ora când Alioan căuta un comisioner, pe Calea Victoriei. Nu putea să uite cum plângea ascunsă la pieptul lui, fiindcă n-avea douăzeci de bani să plătească tramvaiul, la clasa a doua. Dar se dusese la clasa întâi, el îi dăduse nu o sută de lei, ci un teanc, cât apucase între degete, fără să le numere. Acum regreta că nu îi dăduse tot portofelul.

În faţă la „Capşa" aştepta maşina roşie, al cărei bot agresiv sugera începutul unui salt de panteră. Instinctiv se uită pe fereastra restaurantului şi printre draperiile netrase decât pe jumătate îl văzu tocmai pe acel Persu, care stătuse între el şi Ştefania, tot drumul, de pe malul lacului până aproape de strada Batiştei, împiedicându-i să spună o vorbă. Motorul maşinii mai era cald; spera ca şoferul, care aştepta la volan, să nu-l recunoască. Deodată îşi dădu seama că nu avea umbrela, rămăsese pe podeaua maşinii, unde o trântise Ştefania. Era a doua oară când îşi uita umbrela, din cauza unei femei; mai înainte nu o pierduse niciodată. Desigur că Persu avea s-o găsească, avea să-l întrebe pe şofer. Şi pe urmă? … Ştefania îi spusese doar atât: „Maşina e la dispoziţia mea toată ziua, dimineaţa mă aşteaptă în faţa casei."

Persu tocmai se ridicase să plece, era singur, oberul şi chelnerii îl înconjurau, Alioan îl văzu cum străbătea restaurantul, printre mese, răspunzând la saluturi. La uşă, două garderobiere îl aşteptau, una pregătindu-se să-i ţină paltonul, alta cu fularul alb şi cu pălăria de fetru negru în mână. Era un bărbat din cei cărora femeile socotesc că ar fi o prostie să li se împotrivească. Deşi subsecretar de stat de peste un deceniu, nu avea, sau nu părea să aibă mai mult de treizeci şi cinci de ani, se bucura de un mers suplu, de o statură armonioasă, destul de înalt ca să se remarce în orice societate, şi era înzestrat cu o frumuseţe virilă, un brun cu trăsăturile bine marcate, cu o faţă prelungă, energică dar nu lipsită de căldură, cu ochi de un verde sumbru care se aprindeau la vederea unei femei

frumoase. Iar când zâmbea, făcând gropiţe în obraji, de o gingăşie feminină, în contrast cu fizionomia autoritară, devenea irezistibil chiar pentru cei care nu-i purtau simpatie.

În această privinţă, lui Alioan îi era indiferent, nu-l invidia pentru nimic, nici pentru trecerea lui la femei, căci nici el nu se simţea mai prejos, nici pentru averea care îl punea printre oamenii cei mai bogaţi din ţară, lăsându-l la o parte pe domnul Pretoreanu, de altă categorie. Deoarece nu ducea lipsă de nimic şi putea să-şi satisfacă toate dorinţele, Alioan ignora bogăţia altora, mai ales când nu ştiau s-o folosească. Se cunoşteau destul de bine, exista între ei chiar o oarecare prietenie, dar cam protocolară, ceva îi împiedica să-şi spună pe nume.

Cât o privea pe Ştefania, chiar dacă era adevărat că nu o lega nimic de el, Alioan nu se îndoia de ceea ce avea să urmeze; nu putea să fie ea o excepţie. O maşină pusă la dispoziţia ei toată ziua nu însemna nimic din partea lui Persu, probabil nu avusese când să-şi desfăşoare toate forţele. Existau în Bucureşti bărbaţi onorabili, cu merite recunoscute, care locuiau în casele unor neveste înzestrate de el pe când nu erau măritate. Pe unii i-am cunoscut eu însumi, am stat la masa lor, am ciocnit paharul, după ce îmi arătaseră toate odăile, chiar dormitorul, lăudându-se cu mobila, cu argintăria, cu candelabrele şi covoarele. Toate, până la vitrina cu bibelouri scumpe şi până la frigiderul din oficiu, obiect încă rar pe vremea aceea, erau darurile lui Persu. Oare ar fi fost posibil ca vreunul din ei să nu ştie? Şi dacă ştiau, cum puteau să locuiască în casa făcută de altul? N-am zâmbit cu îngăduinţă, deşi ar fi fost reacţia cea mai înţeleaptă; am plecat repede din acele case, şi n-am devenit mizantrop numai datorită altor oameni, în al căror cămin mai sărac, m-am simţit purificat, chiar dacă vinul lor era acru.

Ajuns acasă, Alioan rămase o bună parte din noapte în faţa telefonului. În unele clipe credea că ar fi fost dator s-o cheme pe Ştefania şi s-o prevină că o pândea o primejdie; nu aceea de a se lăsa cucerită ceea ce n-ar fi fost rău decât dacă urma o dezamăgire; e riscul tuturor femeilor, oricât ar fi de precaute sau de norocoase, şi dintr-atât nimeni cu mintea întreagă nu se sinucide. Primejdia ar fi fost să se creadă că succesul ei viitor i-l datora lui Persu; acesta lansase multe

vedete, de la tragediene, sau prime balerine, până la actriţe de revistă; finanţase spectacole, angajase parteneri renumiţi, care să le mărească prestigiul, plătise decorurile şi costumele, organizase aplauzele, cu oameni care pe atunci alcătuiau ceea ce în lumea teatrului se numea „claca”, iar la sfârşit inundase scena cu flori, aruncate din toate părţile. Unele din protejatele lui, fiindcă aveau cu ce, izbutiseră să-şi facă un nume care se mai ţine minte şi astăzi; altele, cum se ridica de pe ele mâna protectorului, intrau în umbră, un timp mai rămâneau pe linia de plutire, apoi cădeau la fund atât de istovite şi descurajate că nu mai erau în stare nici să se zbată, ca orice om pe cale să se înece.

Am cunoscut una, atât de frumoasă cum la vârsta mea de atunci nu mai văzusem alta. Era o fetişcană de mahala, să fi avut şaisprezece sau şaptesprezece ani, o minune de basm căreia i se spune zână; zâna însă este numai o închipuire, doar ce-o atingi, piere, pe când ea se bucura de o întrupare pământeana în continuă devenire, căci de la o zi la alta se făcea mai frumoasă. Când o descoperise Persu, atinsese desăvârşirea; acest cuvânt mă scuteşte de altă descriere.

Venea pe la redacţia lui Jordie, se aşeza pe un fotoliu, în hol, credeau toţi că aştepta pe cineva şi o lăsau în pace; portarul n-o întreba ce caută, venea multă lume la ziar, cu treaba sau fără treabă. Avea o faţă gingaşă, atât am apucat să bag de seamă, încolo nu era decât un nod de fată, nu ajungea cu picioarele la covor, rămânea loc de o palmă. Până ce deodată, într-o lună sau două, picioarele i s-au lungit de părea un miracol, i s-au rotunjit şoldurile, i s-a subţiat talia, i-au crescut sânii de rupeau bluza. Într-o buna zi am văzut-o râzând, îşi râdea ei însăşi, cuprinsă de o bucurie secretă, îşi umezea buzele, făcându-le să lucească, îşi arăta dinţii, albi, fără ştirbitură sau pată. Poate atunci simţise că era frumoasă; dar tot n-am înţeles ce căuta la redacţie.

Mă mir că în zilele acelea n-a văzut-o Alion; el umbla cam totdeauna cu capul în nori, însă cobora repede pe pământ, cum trecea pe lângă o frumuseţe. Înseamnă că a fost un făcut, să treacă pe lângă ea şi să n-o vadă.

A descoperit-o Persu, într-o seară când venea să-l viziteze pe Jordie. S-a dus drept la ea şi-a întrebat-o:

— Cine eşti tu? Cum te cheamă?

Ea s-a ridicat în picioare şi n-a putut să-i spună mai mult decât numele: Crista. El a apucat-o de mână, i-a ridicat bratul în sus, descoperindu-i subţioara, care şi ea era o ispită, cum stătea acolo, ascunsă sub mâneca bluzei, şi-a învârtit-o ca pe manechine, s-o vadă din toate părţile.

Ştia să se uite.

— Vrei să te plimbi la şosea cu maşina? a întrebat-o.

— Vreau! a răspuns ea, repede.

Ai fi zis că pe el îl aşteptase. Persu n-avea atunci decât treizeci de ani, şi pe unde trecea, femeile rămâneau cu capetele întoarse. Lăsând la o parte frumuseţea ei, pusă repede în valoare, acea Cristă nu are prin ce să ocupe un loc în povestire; ca să fie ţinuţi minte, oamenii trebuie să şi vorbească, să lase în urma lor o idee, părerea lor despre lume, sau măcar despre lună şi soare. Ea nu avea nici o idee, despre nimic, şi de-ar fi avut, nu putea s-o exprime. Era bănuită că ar fi proastă, dar nu exista o dovadă sigură, fiindcă ştia să tacă din gură, nu-şi dădea părerea nici măcar despre un pantof sau o rochie.

Cu această însuşire, a muţeniei, îi recunosc dreptul de a fi existat pe lume, fiindcă altminteri era fermecătoare. Nu-i fusese greu lui Persu să o stileze, să pună pe ea îmbrăcămintea cea mai potrivită, parfumurile cele mai rare; merse până acolo încât îi comandă unul personal, la o casă celebră din capitala Franţei, realizat pentru ea în exclusivitate. Era unul din bărbaţii care îşi puteau îngădui orice fantezie, oricât de extravagantă.

Un comediant renumit prin eleganţa manierelor, consilier permanent al iui Persu, o învăţă pe Crista cum să meargă în saloane, cum să coboare o scară, ceea ce am spus mai de mult ce important este pentru o elegantă, cum să întindă mâna femeilor şi bărbaţilor, cum să zâmbească unora şi altora. Pentru rest, Crista era învăţată de la natură să nu deschidă gura decât pentru o exclamaţie, sau ca să râdă la o vorbă de spirit, după ce vedea că râde toată lumea; dar atunci râdea cu atâta convingere, încât ai fi spus că ea dădea tonul. Nu mă pot abţine de a repeta că i s-ar fi cuvenit orice atenţie şi orice

recunoaştere, fiind desăvârşită în frumuseţe. Poate că a fost creaţia cea mai reuşită a lui Persu, ceea ce mă face să cred că a şi iubit-o, altfel nu i-ar fi consacrat atât de mult din preţiosul timp al unui ministru.

Ceea ce a urmat şi a dus la catastrofă nu s-a datorat unei ambiţii a Cristei, cum a crezut societatea, ci însuşi protectorului ei, dornic s-o scoată şi mai mult în evidenţă.

Există în orice bărbat înclinarea să arate lumii frumuseţea care îi aparţine; îl conduce un sentiment de orgoliu, şi îl înţeleg, şi îl admit, când nu provine dintr-o orbire prostească; am întâlnit şi asemenea cazuri, triste mai ales când era vorba de prieteni. Dar chiar când împăunarea este întru totul justificată, ea poate să fie adesea primejdioasă; o femeie expusă ostentativ spre a fi admirată îşi poate pierde caracterul. Cu aceste considerente nu pledez pentru reintroducerea seraiului în viaţa modernă, cred însă că e bine să se păstreze măsura în toate.

După ce se consultă cu comediantul, pe care oamenii din epocă îl vor recunoaşte cu uşurinţă, Persu hotărî s-o scoată pe Crista în faţa publicului. Pentru aceasta amenaja o sală de teatru, într-o fostă tipografie; un arhitect priceput izbuti să-i dea o înfăţişare cochetă, cu pereţii îmbrăcaţi în mătase ciclamen, cu baghete de lemn aurit, în formă de romburi, ceea ce dintr-un hău făcea un salon intim, şi dădea spectatorilor satisfacţii personale, de parcă fiecare din ei ar fi fost invitaţii frumoasei actriţe. Aceasta era acum cunoscută, cu mult înaintea primului spectacol; afişe în culori, după o splendidă fotografie făcută la Julietta, puteau fi văzute pretutindeni, pe panourile de publicitate, pe ziduri, pe garduri, pe geamurile tramvaielor, apărea în reclamele de la cinematograf şi pe prima pagină a revistelor ilustrate, pe lângă anunţurile zilnice de la radio. Sub fotografie scria: „Crista străluceşte alături de Job Dinulescu, în spectacolul cutare…” Fără numele de familie, actriţa necunoscută părea a se impune ca o vedetă de mult consacrată; numele comediantului, pe care cine vrea poate să-l schimbe, cu popularitatea lui extinsă în toată ţara, era o garanţie. Câteva ziare apucară să comenteze ironic apropierea celor două nume, însă amuţiră repede. Rămaseră afişele, împrospătate încontinuu.

Între timp, comediantul făcea repetiţii cu Crista. Faimosul hebdomadar franţuzesc „L'illustration”, publica un supliment în format mic, cu piese de teatru, din imensul repertoriu al sălilor bulevardiere, rămase atracţia Parisului până şi astăzi. Nu înţeleg de ce aceste piese erau socotite superficiale, am citit în tinereţe pe puţin două duzini, toate câte mi-au căzut în mână, şi nici una nu a fost o dezamăgire. Nu m-au pus pe gânduri, ca „Fedra” sau „Cidul”, însă am găsit în ele o intrigă totdeauna ingenioasă, vie, strălucitoare şi cu atât spirit că mi-au trezit invidia; regretam că niciodată n-aş fi putut scrie una, care să se apropie de ele măcar până la jumătatea distanţei.

Din acest nesecat repertoriu, lectura permanentă a comediantului, cu atât mai profesionistă cu cât nu avea alta, el alese o piesă într-un singur decor şi numai cu două personaje; e uşor de înţeles că era scrisă pentru teatre sărace, dar mai greu de presupus că în schimb necesita actori impuşi publicului şi iubiţi de acesta. Acţiunea putea să nu fie luată în seamă, piesa exista prin strălucirea dialogului, un schimb de replici spirituale, atât de rapide că dădeau ameţeală.

Neavând intenţia să fac din Crista un personaj, mă mulţumesc să rezum urmarea, pe care cred că o poate presupune oricine. De la prima repetiţie, Job Dinulescu îşi dădu seama că picase în cea mai primejdioasă cursă din câte cunoscuse în viaţă. Meseria lui era să lanseze actriţe netalentate, frumoase întreţinute cu ambiţii. Mai bine sau mai rău, reuşise întotdeauna. Acum, prima oară îşi dădu seama că se încurcase; singura scăpare era să recurgă la artificii; Crista, fermecătoare cât îşi ţinea gura închisă, la prima vorbă devenea ceea ce era la origine, o fată de mahala, incultă şi nestrălucită la minte. Lipsită de orice instrucţie, nu făcea deosebire între semnul de întrebare şi cel de exclamaţie, nu putea să pronunţe nici cea mai scurtă replică, deşi ar fi avut o voce plăcută, aceea care îl înnebunea pe Persu, când îi gângurea la ureche cuvinte fără sens, nelegate unul de altul, ca în vorbirea copiilor de leagăn, prematur maturizară, cu adaos de căldură feminină.

La conservator se învăţa odată, nu ştiu dacă se mai foloseşte şi astăzi aceeaşi formulă, în câte feluri se pot pronunţa două cuvinte puse unul lângă altul, „Ion învaţă”, fără alt semn

decât punct la urmă. Se poate pronunţa întrebător sau exclamativ. Dar între ele, câte nuanţe! Mi se pare vreo zece, dacă nu mai multe: uimire, nedumerire, îndoială, stupefacţie, ironie şi aşa mai departe, adjectiv după adjectiv, lăsând la urmă imperativul: Ion, învaţă!, cu subtextul: „că de nu, te ia mama dracului!”, sau altfel, mai blând şi mai dulce: “că-ţi dau o prăjitură, dragul mamei!”

Crista ar fi trebuit să se nască încă o dată, şi într-o altă zodie, ca să înţeleagă ceva din toate acestea. Job Dinulescu îi reduse replicile la jumătate, la un sfert, la o duzină, până ajunse să facă din propriul său rol un monolog, pe care partenera îl puncta cu un surâs sau cu o exclamaţie. De comun acord cu Persu, comanditarul, în loc de un decor făcu zece, să rupă monotonia; adăugă muzică de fond, o orchestră de şapte persoane, pe atunci neexistând posibilitatea de a înregistra sunetul pe bandă magnetică. Sufletul lui Persu se răcise însă, începea să-i fie silă de el însuşi şi de viaţă; totuşi nu lăsă lucrurile la jumătate, pe lângă o seamă de păcate, avea o fire loială; o îmbrăcă pe Crista în rochii scumpe, câte una de fiecare tablou, capodopere ale unei desenatoare prea renumite.

În sala ciclamen, cu baghete ca de aur, cu fotolii comode, adânci, elastice, îmbrăcate în pluş galben, în foşnetul rochiilor de mătase şi-n parfumul inedit care venea de pe scenă, publicul asista satisfăcut şi amuzat, ca la o expoziţie de mode şi un concurs de frumuseţe. Este adevărat că fata se mişca frumos, săptămâni în şir, în repetiţii care durau de dimineaţă până noaptea, Job Dinulescu o pusese să umble pe scenă cu o carte voluminoasă în creştet, ca la Comedia Franceză, modelându-i astfel mersul, până la a-l face aerian, ca un zbor de pasăre, parcă fără atingere cu pământul. De asemeni se aşeza cu graţie pe scaun, rochia, înfoindu-se, îi dezvelea genunchii şi coapsele, stârnind ispite în public, iar când îşi punea picior peste picior, cu o mişcare lentă, cei din primele rânduri puteau să-i vadă şi chiloţii, desigur asortaţi cu rochia.

Fură motivele pentru care biletele se vândură cu uşurinţă până în a doua săptămână, Persu însă dispăru din prima seară, ieşi înainte să se lase cortina. Claca dădu tonul aplauzelor, florile umplură scena; văzându-se singură la sfârşitul

spectacolului, Crista se duse acasă cu taximetrul. Avea un apartament mic dar extrem de elegant pe care i-l dăruise Persu, împreună cu mobila, în blocul de pe Calea Victoriei unde la parter era magazinul de coloniale şi bodega Dragomir Niculescu, foarte la modă. Credea că îşi va găsi protectorul acolo, casa însă era goală; avea consemn drastic să nu-i telefoneze acasă, fiind însurat, ceea ce nu-i ascunsese. Nu se putu înfrâna, calcă inconştientă porunca, şi când îi răspunse un glas de femeie — ar fi putut să fie al subretei, nu al nevestei, îi adresă o înjurătură trivială.

Persu o abandonă pentru totdeauna. După zece spectacole, când reţeta la casă începuse să scadă, Job Dinulescu, rămas stăpân peste teatru, ceea ce era mai puţin câştig şi mai mult pagubă, învioră încasările pentru alte câte va zile, scurtând şi decoltând până la indecentă rochiile partenerei, lăsând-o în unele clipe cu bustul gol în faţa publicului, care într-adevăr avea ce să vadă.

Nu-i de mirare că în perioada aceasta nu se mai ducea noaptea acasă, ci rămânea la Crista, adaptată uşor la situaţia ei nouă. După ce nu mai venea nimeni la teatru, urmă o fază nouă, primul spectacol de acest fel în România, rămas secret şi pentru publicul obişnuit şi pentru poliţia de moravuri. În faţa unor oameni aleşi pe sprânceană, cu un preţ de intrare piperat, Crista îşi lepădă veşmintele pe scenă, unul câte unul, până ce rămânea goală cu desăvârşire, ca în striptease-ul apărut mai multe decenii după aceea.

Restul decăderii ei nu l-am urmărit, am aflat câte ceva după ani de zile: măritată cu un pictor fără talent, sinucis în ziua când ea năştea o fetiţă; internată la spitalul de boli mintale, după o îngrozitoare criză nervoasă, când se aruncase în faţa unui autobuz, cu copilul în braţe.

Ce s-a ales de fetiţa ei n-am ştiut nici odată; pe Crista am întâlnit-o pe stradă şi n-aş fi recunoscut-o dacă nu oprea oamenii să le spună că jucase la teatru în zece rochii şi pe urmă în pielea goală; m-a oprit şi pe mine, m-a cuprins groaza când am privit-o de aproape, era o epavă, jigărită şi jerpelită. Mi-am amintit-o pe fetişcana de la redacţie, îmbobocită sub ochii noştri, până ce ajunsese să-şi desfacă toate petalele, într-o

înflorire desăvârşită, şi m-am gândit că viaţa făcuse cu ea o barbarie. Era nedrept ca frumuseţea unei femei să fie un motiv de pedeapsă. Dacă ar fi fost o fată oarecare, drăguţă şi cuminţică, nu i se cerea mai multă minte ca să înveţe o meserie onestă, să se mărite după lege, să aibă copii şi să ducă o viaţă fericită, chiar dacă bărbatul mai întârzia câteodată la cârciumă şi-o păruia fără motiv când venea beat acasă.

Ce bine ar fi fost pentru ea s-o întâlnească Alioan în locul lui Persu! Nici el nu putea să fie idealul pe care şi-l visează o fată, ar fi rămas numai o aventură, dar din acelea care nu rănesc sufletul, ci lasă o amintire frumoasă; pe urmă, orice fată poate să-şi înceapă, cu încredere şi cu zâmbetul pe faţă, adevărata viaţă care i-a fost destinată.

M-am gândit adesea la Tiţa, nu ştiu ce viaţă ar fi dus ea mai departe, dacă nu murea repede; poate o viaţă grea şi nefericită, dar sunt sigur că niciodată nu s-ar fi aruncat în faţa autobuzului, cu un copil în braţe. Căci, oricât de târziu, până la vârsta când omul îşi pierde memoria, ea, oricât de chinuită, găsea în trecutul ei un motiv să zâmbească: amintirea săptămânii cât stătuse goală în patul lui Alioan, sub lumina caldă a radiatorului electric din perete, cu faţa în sus, cu mâinile sub ceafă, satisfăcându-şi din plin dorinţa ancestrală a neamului ei de a putea să se odihnească, fără grija zilei şi fără să se gândească la zilele următoare.

Acele zile aveau să rămână neuitate şi pentru Alioan, mi-e destul, drept dovadă, însemnările lui, făcute poate în joacă, schiţa unei poezii, de pe foaia de hârtie aflată acum asupra mea, tot ce a rămas de la el, dintr-un maldăr de manuscrise. În cele câteva versuri aparent frivole, am simţit poemul de dragoste visat de el în zilele acelea, când de la masa lui de lucru vedea în lumina radiatorului o muză mică şi ignorantă, inconştientă de inspiraţia pe care putea s-o transmită trupul ei de figurină antică, parcă descoperit la Tanagra; o muză nu poate să fie uitată. Şi chiar dacă mă înşel, ceea ce nu vreau să cred, chiar dacă mai târziu gândul lui s-adus în altă parte, o ţin eu minte în locul lui, gata să i-o restituie neatinsă când ne vom întâlni toţi trei pe lumea cealaltă.

După ce stătu la îndoială până aproape de ziuă, Alioan nu se decise să-i telefoneze Ştefaniei şi s-o prevină că Persu putea să-i influenţeze succesul într-o măsură care ar fi compromis-o, făcând lumea să creadă că îi datora totul lui, meritul ei fiind minimalizat şi pus la îndoială; i se părea cu atât mai posibil să se întâmple aşa cu cât cântecele ei şi interpretarea, atâta cât putuse să-şi dea seama ascultând-o o singură dată erau discutabile fiind cu totul neobişnuite, uşor să trezească şi entuziasmul, şi dezaprobarea, după legea muchii de cuţit, atât de nepătrunsă.

El nu ştia că în cele şapte zile cât stătuse închis în casă, fără să citească ziarele, Ştefania cucerise toată ţara, mii de scrisori soseau zilnic la radio, lumea vroia s-o asculte şi s-o cunoască, fotografia ei apucase să apară pe pagina întâi a revistelor ilustrate, şi era doar începutul a ceea ce avea să fie o ascensiune triumfală, pe care Persu nu mai putea s-o influenţeze.

Când află toate acestea, a doua zi, căci în ajun nu văzuse pe nimeni din redacţie, avusese numai convorbirea cu Jordie, pe subiecte atât de grave, în sufletul lui Alioan se născu un sentiment nou, greu de presupus la un om ca el, dar nu fără explicaţie. Cunoscuse bine lumea de scenă, în marea ei majoritate cu morala aservită succesului. Ştia, ca şi mine, ceea ce am apucat să spun mai din vreme, în legătură cu alt subiect, declaraţiile cinice sau şi mai mult, neruşinate, ale unei celebre actriţe de film, din Franţa, că şi acum, când n-ar mai fi avut ce treaptă să urce, nu pregeta să se dezbrace în faţa oricărui om care putea s-o pună într-o lumină şi mai puternică, indiferent cine ar fi fost el, de la producător şi regizor, până la autorul materialului de reclamă şi nu doar atât, dar nu spun mai departe. Alioan deprins cu această lume, chiar dacă nu era chiar atât de cinică încât să se mărturisească public, înţelegea că pentru succes, sau de teama tracului, sau a nenorocului, oamenii erau dispuşi la concesii. Îşi închipuia că în Persu Ştefania căuta omul care s-o lanseze şi s-o susţină; chiar dacă nu o aproba, admitea că era o necesitate fatală şi poate chiar legitimă; el, unul, n-ar fi acceptat rolul de protector, deşi nu-i lipseau mijloacele să şi-l exercite.

Nu ştia cât de sălbatică era mândria Ştefaniei; acceptase protecţia domnului Pretoreanu fiindcă era un om mai presus de bănuială; dar, în contradicţie cu actriţa pomenită mai înainte, ar fi refuzat orice ajutor care ar fi obligat-o la o concesie; era gata oricând să se întoarcă la grădinărie, să umble în picioarele goale, să meargă la piaţă cu legumele şi poate s-ar fi simţit chiar mai fericită.

Acum Alioan constata că Ştefania nu avea nevoie de nici un sprijin, şi atunci Persu, cu insistenţele lui, al căror scop nu trebuia pus în discuţie, reprezenta pentru ea altceva decât un mijloc de parvenire, fie el imoral şi cinic. În faţa acestei surprize, nu se mai simţi gelos, sentiment de altfel inavuabil pentru el şi totodată nejustificat, fiindcă niciodată nu oferise şi nu ceruse credinţă; în schimb se socotea frustrat şi îl urî pe uzurpator, împotriva vechii lui concepţii despre drepturile şi datoriile partenerilor în dragoste, după care vinovată ar fi fost numai Ştefania; pe ea nu putea s-o sancţioneze mai rău decât scoţând-o din cauză, punând-o în afara oricărei sentinţe, ca pe o fiinţă inexistentă.

Am spus că pentru Persu nu simţise niciodată invidie; nu-şi dorea nimic din ce-i aparţinea, nici avuţie, nici situaţie socială, se socotea mai presus de el în această privinţă; iar de vreun merit al lui nu auzise, decât acela de expert în economie, neguţător cu alte cuvinte. O clipă regretă că nu-l preocupase niciodată gândul să aibă un automobil, deşi ar fi putut să-şi ia unul din cele mai prestigioase; ar fi preferat o trăsură, cu doi cai de rasă, însă îi trecuse vremea; rămânea la mijloacele sale. Pe Ştefania o cucerise cu o privire. Oare ei, care văzuse în ochii lui cerul, nu i se părea ridicol că Persu umbla toată vara cu pălărie şi purta mănuşi (de piele „Napa”) tot timpul, chiar pe caniculă? Cel mult şi -o scotea uneori pe cea din mâna dreaptă, şi o ţinea cu stângă; nu ca să-i fie mai răcoare, ci fiindcă i se părea un gest elegant, fără să ştie că îl practicau fanţii de mahala, veniţi să se plimbe pe bulevardul Elisabeta, prin faţa cinematografelor, unde era mai multă înghesuială şi se găseau femei să-i admire; Calea Victoriei reprezenta altă treaptă, când ajungeau acolo vedeau că bărbaţii distinşi îşi ţineau mănuşile în buzunarul hainei, bine chitite, ca de la prăvălie.

De la ură, Alioan se pomeni răsărindu-i în minte gândul răzbunării; mai bine zis, al pedepsei. Dar pentru ce vină? Căută mult în minte până ce găsi un motiv, aroganţa; Persu merita o umilinţă. Se gândi că ar putea face un denunţ la Comisia pentru controlul averilor; în redacţie, unde domnea legea indiscreţiei, se ştia că mare parte din bunuri le agonisise în ultimii zece ani, de când era sub-secretar de stat la ministerul cu caracter economic.

* * *

Nu-mi aduc aminte exact când, poate puţin înaintea celui de al patrulea deceniu, ieşise o lege, uitată cu timpul, privind posibilitatea ca averile dubioase să fie controlate de o comisie specială şi, după caz, confiscate în folosul statului: instrumentul principal care punea în mişcare acea comisie era denunţul. Drept recompensă, denunţătorul primea o parte din valoarea averii confiscate; să ne închipuim ce tentaţie! Mai ales că, după lege, denunţul nedovedit nu se socotea calomnie. Era un abuz, desigur, care arată exasperarea legiuitorului în faţa matrapazlâcurilor de tot felul, în esenţă furt din avutul public.

Or fi fost mai mulţi denunţători, unul însă devenise celebru în epocă; de alţii parcă n-am auzit vorbindu-se; îl chema Florescu, nu era săptămână să nu-i apară numele în ziare, măcar o dată; poate avea şi altă meserie, dar n-o mai practica, îşi petrecea tot timpul între sediul comisiei şi tribunale. Vizaţi puteau să fie şi unii negustori, şi unele întreprinderi, pentru evaziune fiscală, sau alte nereguli băneşti greu să poată fi dovedite, dat fiind că falsurile le făceau oameni de meserie, unşi cu toate alifiile, şi pe deasupra în bune relaţii cu Administraţia financiară. Clienţii graşi erau însă oamenii politici, foşti miniştri, şi alţii, cu funcţii înalte, cei care au în mână, cum se spune, pâinea şi cuţitul. Deşi nu prea m-au interesat aceste daravele, nu-mi era greu să înţeleg cum făceau avere învinuiţii, fără să-şi verse sudoarea frunţii, cu o semnătură, o aprobare nelegală, o concesiune oneroasă pentru stat, scutiri de vamă, de taxe şi câte altele. Ceea ce primeau se numea comision, deşi nu era decât bacşiş, ca să nu ne ascundem după deget; cred însă că nimeni nu admite un asemenea cuvânt, când e vorba de milioane.

S-ar putea, să greşesc, e vina mea dacă n-am luat aminte, dar parcă, în afară de învinuiri, n-am auzit de o avere cu adevărat confiscată. Celebrul Florescu nu s-a pricopsit, şi-a uzat pantofii de pomană, bătând drumurile cu denunţurile în servietă. Unii au sfârşit prin a-l crede un maniac, ceea ce poate că şi era, la urma urmelor.

Dacă Alioan ar fi transformat în realitate gândul lui de o clipă, s-ar fi putut ca Persu să fie primul client serios al justiţiei. Dar în a doua clipă l-a cuprins ruşinea că îi trecuse prin minte o asemenea josnicie, căci n-o putea socoti altfel, de vreme ce nu pornea dintr-un sentiment de onoare civică. Oricât era de nepăsător în viaţă, şi cu cele bune şi cu cele rele, amintirea acelui gând nedemn, fie că durase o singură clipă, l-a urmărit multă vreme.

Nu-i nevoie să-i analizez mai adânc simţămintele, le-am trăit eu însumi odată, şi, oricât ar fi de hazardat, şi oricât de urâtă judecată mi-ar atrage, socotesc că a venit timpul să le dau pe faţă. Eram în tinereţea mea, în staţia de tramvai de la cinematograful Aro, pe la ora unsprezece noaptea, iarna, cu ger şi cu viscol. Tramvaiul, cu traseul schimbat astăzi, întârzia să vină, mă pătrundea frigul şi paraponul, întârziasem la un spectacol şi numai la două sute de metri depărtare locuia o prietenă, care dacă n-ar fi fost măritată, sunt sigur că nu ezita să mă primească în casă, la căldură. Bărbatul ei, nu prea stimabil, avea o conştiinţă încărcată cu fapte pedepsite de lege, ce-i drept numai proiectate şi neaduse la îndeplinire. Era în vremea vigilenţei neobosite dintr-o epocă trecută, când se ridicau cu uşurinţă oamenii din casă, după miezul nopţii, să fie duşi la anchetă, pentru vini adevărate sau presupuse. E drept că n-aş fi putut în nici un caz să pun în practică gândul pe care mi-l băgase în cap gerul, viscolul şi întârzierea tramvaiului. N-aş fi ştiut cum să procedez, nu cunoşteam un număr de telefon unde să fac o reclamaţie atunci, noaptea, şi chiar dacă aş fi făcut-o, urmarea nu putea să fie imediată; rămâneam în orice caz obligat să aştept tramvaiul, sau dacă nu, s-o iau la drum pe jos, ceea ce ar fi fost groaznic, cu vântul în faţă. Dar gândul a existat, şi chiar dacă a durat numai o clipă, mă ruşinează şi astăzi, fiindcă a putut să-mi treacă prin minte. Adaug, ca să-mi uşurez

conştiinţa măcar în parte, că victima mea nu putea păţi mai mult decât să stea o noapte la poliţie, în timp ce eu mi-aş fi încălzit oasele.

23

Anul nou, 1940, venise cu zăpezi mari şi cu nelinişti. Neliniştea începuse mai dinainte, din 1933 bunăoară, dar un om cu simţ politic şi cu darul previziunii ar fi putut să se aştepte la ele încă de la terminarea războiului, încheiat cu pacea controversată de la Versailles, care lăsase multe naţiuni nemulţumite. În afară de Germania şi de alţii, nemulţumiţi erau şi ungurii, care plângeau după Transilvania, spunând: „Nu, nu, niciodată!” Şi Bulgaria, care vroia Cadrilaterul, dar râvnea la toată Dobrogea, până în Delta Dunării. Abia îmi sfârşisem copilăria când umbla un cântec privitor la vecinii noştri de peste Dunăre, pentru a căror cauză comună cu a noastră, luptasem la Plevna şi socoteam că ne poartă prietenie. Încă de mult numeroşi bulgari veneau la noi din primăvară până în toamnă, să lucreze la grădinarii, cu pricepere; în timp, unii se statorniciseră pe pământul nostru, se însuraseră cu femei de ale noastre, îşi făcuseră casă şi trăiau în prietenie cu românii. Din cântec nu mai ştiu decât două versuri şi jumătate: „Creşte usturoiul, Noi dorim (sau grăbim) războiul, Contra României…” Credeam că-i o glumă. Mai târziu, când dădusem Cadrilaterul, mă întorceam dintr-o încercare de-a ajunge la Adrianopole, în Turcia, unde erau inundaţii catastrofale şi mă trimisese *Pasul Istoriei* să văd cu ochii, pentru ştiinţa cititorilor. S-a făcut că turcii nu m-au lăsat să trec şi m-am întors de la frontieră cu coada între picioare.

Deşi venise iarna iar eu nu aveam nici şubă, nici căciulă, plecasem pe o vreme de toamnă, încă frumoasă, m-am hotărât să iau frigul în piept şi să-mi schimb drumul, să fac un ocol prin Cadrilater, ca să văd cum stătea treaba acolo după plecarea noastră. Am ajuns seara cu trenul la Bazargic, care acum îşi schimbase la iuţeală numele în Dobrici. Ce-am băgat de seamă îndată, toate firmele erau scrise în bulgăreşte, cu litere chirilice şi se vorbea româneşte doar pe ascunse.

Peste noapte s-a pus pe ninsoare, a doua zi calea ferată era îngropată în troiene, imposibil să mai circule trenul. Am rămas imobilizat acolo patru zile, într-un hotel încălzit ca vai de lume, de la a cărui fereastră vedeam calcanul unei case cu vreo două etaje, pe care scria mare, în româneşte: „Farmacie”. Probabil nu se găsise o scară atât de înaltă, ca să se urce zugravul. O bună parte a zilei mi-o petreceam în gară, aşteptând ştiri despre deszăpezirea liniei. „A plecat un plug de la Stara Sagora, mâine are să fie aici, şi are să se deschidă circulaţia trenurilor”, spunea şeful gării. A doua zi am aflat că plugul, la rândul lui, se înzăpezise curând după plecare.

Nimeni nu se uita urât la mine că nu cunoşteam limba ţării, socotelile noastre cu Bulgaria erau limpezite, urma pacea şi prietenia. În sala de aşteptare a gării, cu o sobă de cărbuni care răspândea miros de locomotivă, în vreme ce locomotiva adevărată, care mă adusese acolo, troienită afară mirosea a zgură rece, un grup de soldaţi bulgari vorbeau însufleţiţi între ei, aruncându-mi câte o privire ferită. Unul, care ştia româneşte, şi aflase că aşteptam să plec în România, a găsit că e omeneşte să-mi spună ce vorbeau ei, nu urmărea deloc să mă necăjească, dimpotrivă, îşi închipuia că-mi va face multă plăcere: „Dacă îşi pune mintea cu Dobrogea, în două zile cavaleria noastră ajunge la Tulcea!”

După încă două zile n-am mai avut răbdare, am tocmit o sanie şi am plecat prin troiene la Negru Vodă, staţia de frontieră, unde nu era ninsoare, şi trenul românesc aştepta legătura din Bulgaria, deşi se vedea că n-are pe unde să vină. Drumul cu sania durase patru ore, eram îngheţat şi mereu întorceam capul să văd dacă nu ne ajunge din urmă cavaleria. Deşi stăpânul saniei îmi dăduse o şubă groasă de oaie, cu miros de târlă şi mă învelise cu pături, gerul intrase în mine până în măduva oaselor; de aceea, mare bucurie am simţit văzând aburul care scăpa pe furtunul caloriferului, la vagonul din urmă al trenului nostru, aflat în gară la Negru Vodă.

Dar m-am repezit prea departe, încă n-am ajuns cu povestirea până acolo, parcă simt nevoia să termin mai repede, să trec peste un an de tristeţe, deşi nici anii următori nu au să fie mai veseli. Cronologic eram cu o iarnă înainte, cădea o

ninsoare bogată şi îmi închipui cum putea să ningă în Finlanda. Acolo toate erau albe, pământul, lacurile, pădurile şi soldaţii care ţineau piept armatei sovietice. Alioan avusese dreptate, în istmul îngust al Careliei nu se puteau desfăşura multe trupe, ca să intre în Finlanda ca în mămăligă. Soldaţii finlandezi, cu halate şi glugi albe peste uniforme, făcuţi una cu zăpada se deplasau repede cu schiurile unde era mai multă nevoie, puneau mitralierele pe afete şi deschideau focul; rafalele lor se amestecau cu rafalele viscolului. E greu să te fereşti şi de glonţ, şi de zăpadă spulberată. Decembrie, ianuarie şi februarie, finlandezii au rezistat, ca albinele care păzesc urdinişul.

Unii credeau că era o tactică, Uniunea Sovietică nu vroia să-şi arate forţele. Alţii susţineau, dimpotrivă, că aveau tancuri de carton şi le lipsea forţa de luptă, lipsindu-le şi generalii. Jordie se prefăcea că uitase previziunile lui, că până în primăvară ruşii au să fie la Atlantic. Alioan uitase de-a binelea previziunile lui inverse, acum adeverite.

Lumea urmărea încordată şi uimită lupta inegală. În acel timp, Franţa şi Anglia s-au gândit să intervină, pornind un război total; atunci am auzit prima oară dându-se cuvântului această întrebuinţare, extinsă apoi pe tot pământul, de la Atlantic la Pacific; mai ales în Pacific!

Cele două mândre ţări au protestat ce-au protestat, pe urmă şi-au văzut de necazurile lor, că aveau destule, şi nimeni n-a sărit în ajutorul Finlandei, care în martie a trebuit să încheie pace, poate nu atât obosită, cât sastisită.

Aceste întâmplări se vor învăţa odată în istorie, peste un secol sau peste un mileniu, cum învăţăm noi astăzi războiul de la 1870, sau cel al romanilor contra dacilor; deocamdată lumea contemporană le-a uitat, sau dacă mai ţine minte câte ceva din fapte, sunt sigur că nu mai ştie ce sentimente i-au trezit ele atunci, în primăvara anului 1940, când veneau nenorociri din toate direcţiile.

Un timp armata lui Hitler stătuse în repaus, în afară de aviaţie, care bombarda Londra. Nimeni nu mi-a explicat atunci de ce nu bombarda şi Parisul; că doar nu i-o fi fost milă de Notre Dame şi de Luvru! Iar dacă ar încerca să mă lămurească cineva astăzi, nu l-aş crede, l-aş întreba: „De unde ştii? Şi de ce nu mi-

ai spus mai devreme?” În Franţa făcea mai multă treabă armata lui Goebbels, coloana a cincea, care îndemna şi educa oamenii să nu se grăbească în a fabrica tancuri şi tunuri, iar mai târziu să nu se folosească de ele. Istoricii pot să spună verzi şi uscate; Alioan, de la care am învăţat multe, socotea că propaganda a fost cauza principală a înfrângerii fulgerătoare suferită de Franţa.

Până atunci, odată cu venirea primăverii, s-au petrecut şi alte fapte, în aparenţă fără legătură între ele, cum susţinea Jordie; Jak Musiu nu-şi dădea părerea, răsufla greu din cauza astmului. În realitate, o faptă o pregătea pe alta, aş fi înţeles şi eu. Dar mai întâi am auzit de la Alioan, care poate avea darul să descurce iţele politicii în somn, ziua fiind ocupat cu treburi neserioase, după cum îl acuza Jordie. Acesta, în opinia multora, trecea drept mintea cea mai luminată, având în acelaşi timp talentul de a-şi spune gândurile cu claritate, şi curajul de-a le dezvălui, chiar dacă se punea rău cu guvernul. Oamenii cinstiţi, sau naivi, fie-mi cu iertare că îi numesc astfel, nu ştiau că guvernele plăteau mai bine pe cei care le puneau beţe în roate, decât pe cei care le cântau în strună; orice stăpân păstrează un dispreţ ascuns pentru linguşitori şi slugarnici, chiar atunci când îi folosesc spre a trage foloase.

În ziua de 9 aprilie, eram în biroul lui Jordie, când secretarul de redacţie a venit alarmat cu o telegramă Rador, agenţia română de informaţii pentru presă, care anunţa că Hitler îşi debarcase trupele în Norvegia. În prima clipă, Jordie a avut reacţia naivă să ascundă telegrama, ca să n-o vadă şi Alioan, aflat de faţă. Pe urmă şi-a dat seama că nu depindea de el ca ştirea să rămână secretă, ar fi publicat-o celelalte ziare. Astfel că restitui telegrama secretarului de redacţie, ca să-i dea titlu şi s-o trimeată în tipografie, iar el se apucă să-şi scrie articolul de a doua zi; subiectul, bineînţeles, era debarcarea.

Alioan, în faţa lui, descifra titlul, citind literele de-a-ndoaselea, ca tipografii: „Era de prevăzut!”

— Ce era de prevăzut? întrebă, făcând pe naivul.

Jordie prevăzuse cu totul altceva, dar ceea ce se întâmpla acum, recunosc că n-ar fi putut să-şi închipuie decât minţile prăpăstioase. E adevărat că Hitler ocupase cu puţin mai înainte

Danemarca, sub cuvânt că urmăreşte s-o protejeze. Contra cui? Şi îi ceruse cineva ajutorul? Era limpede că vroia să aibă o bază de atac împotriva Angliei. Dar Norvegia?

Prin tradiţie, Norvegia era o ţară neutră, n-avea să intre în război nici de o parte, nici de alta, beligeranţii nu puteau să facă mai bine decât lăsând-o în pace. Ocuparea ei ar fi putut s-o prevadă cel mult fabricanţii de tunuri şi economiştii, nu strategii, decât dacă se consultau cu primii. Prin portul Narvik, aflat în partea de miazăzi a Norvegiei, între fiorduri adânci, greu accesibile fără colaborarea localnică, se exporta, în cantităţi uriaşe, minereul de fier, adus din Suedia, marea producătoare. În acel punct, teritoriul norvegian este foarte îngust, până la frontiera suedeză trenul nu face mai mult de o oră, şi de acolo înainte, minele nu sunt departe.

M-am aflat la Narvik, mult după ce se terminase războiul, ale cărui urmări fuseseră cu totul îndepărtate. N-am avut timp să mă duc în Suedia, să văd minele, văzusem înainte câte ceva mai important pentru mine, şi apoi vroiam să ştiu nu cum se extrage minereul, ci cum se transportă. În plus, locul în sine era interesant, citisem cărţi, urmărisem şi unele filme documentare, mi-ar fi părut rău să nu văd teatrul unde se petrecea acţiunea. Desigur că aş fi vrut să descopăr urmele cizmelor nemţeşti, pe unde călcaseră; poate undeva rămăsese uitat un drapel cu zvastică; ar fi fost interesant să descopăr în port un mineralier găurit de torpile şi culcat pe o coastă, un submarin, un distrugător, căci s-a dat acolo o grea bătălie navală; ajunsesem prea târziu, se măturase, am găsit un oraş curat, liniştit şi paşnic; un muzeu al războiului sărac, ar fi putut să lipsească.

În schimb am văzut un munte de minereu, cenuşiu-roşcat, drept în mijlocul oraşului, unde îl descărcau trenurile, să fie dus pe vapoare. Nu ştiu dacă Hitler, însoţit de urmaşii lui Krup se duseseră şi ei acolo, poate că da şi atunci înseamnă că s-au felicitat, strângându-şi mâinile şi bătând din călcâie. Cu atât minereu puteau să fie nimiciţi toţi inamicii Germaniei, lăsând la o parte America, în acel timp încă neaţâţată.

Norvegia a încercat să reziste invaziei, dar nu era pregătită. Şi apoi, coloana a cincea lucrase şi acolo din vreme, ţara avea partizani ai nazismului, puterea a căzut în mâinile lor,

având de căpetenie pe unul, Quisling, care la sfârşitul războiului a trebuit să dea socoteală. Numele lui, atunci şi chiar după aceea, uneori şi astăzi se folosea şi se foloseşte spre a ilustra ideea de trădare; după cum se vede, războiul face să crească numărul cuvintelor; dacă ar fi să mi le amintesc pe toate şi să le enumăr, aş mai adăugă măcar o fasciculă la enciclopedia vremii.

Cinci luni şi mai bine, după victoria din Polonia, armata germană, în afară de aviaţie, nu făcuse altă treabă decât instrucţie ca în vreme de pace. Unii credeau că este sleită, că Hitler, deşi tuna şi fulgera la radio împotriva aliaţilor, secundat de Goebbels cu articolele lui insultătoare, pierduse iniţiativa, nu ştia încotro să apuce. Deşi atunci nu şi-a dat gândul pe faţă, ci îl cunoşteau doar intimii, cel mai dezamăgit era Mussolini. Dar tot el a devenit cel mai înflăcărat admirator al lui Hitler; după fulgerătoarea ocupare a Norvegiei, a ţinut discursuri zgomotoase, l-am văzut la jurnalul cinematografic vorbind şi gesticulând cu pumnul, în balconul palatului Veneţia, de la Roma, şi după fiecare tiradă aşteptând minute în şir, cu fălcile strânse, cu bărbia împinsă dominator înainte, să primească aplauzele şi uralele unei mulţimi delirante care, înainte de orice, se bucura de soarele primăverii.

Pentru noi, aici, iarna trecuse în linişte, fusese zăpadă bogată ca în iernile copilăriei, mai existau sănii cu cai, care mergeau de la Piaţa Victoriei până la vila Minovici sau chiar până la Băneasa. În fiecare sâmbătă erau baluri, mai multe, şi tot nu avea loc toată lumea; începeau aproape de miezul nopţii şi ţineau până la ziuă. Înaintea lor, pe la ora opt sau nouă erau serate dansante, pentru o lume mai modestă şi mai cumpănită, ceea ce nu înseamnă că lipseau toaletele elegante şi setea de petrecere. Iar şi mai devreme, pe la patru după-amiază, tineretul mergea să danseze la matineuri, aşa se numeau, deşi dimineaţa era de mult trecută. Am cunoscut oameni care se duceau la toate trei, la un matineu, la o serată şi încheiau cu balul, până la ziuă.

Unele din sălile unde se făceau aceste petreceri mai există şi astăzi, altele au căzut la cutremure şi bombardamente şi toate mi se pare că sunt uitate, odată cu vremea lor nu prea îndepărtată, de care parcă ne desparte mai mult de un secol.

Ultimii supravieţuitori ai neobosiţilor dansatori din trecut îşi târăsc astăzi picioarele prin Cişmigiu, sau împing cărucioarele cu nepoţii; aceştia deocamdată merg de-a buşilea, dar într-o zi au să danseze şi ei la matinee, serate şi baluri, sau cum s-or mai numi ele în viitor, lăsând la o parte cuvântul chermeză, care şi-a avut timpul de glorie până ce şi-a trăit traiul.

O altă lume mergea la schi, mai puţină ca astăzi, alcătuită îndeosebi de cei care vroiau să fie văzuţi, pe pârtie, în costume elegante. Schiorii adevăraţi se duceau în munţi, unde o parte din ei îşi rupeau picioarele sau cădeau victime avalanşelor de zăpadă. La Cazinoul din Sinaia se câştigau sute de mii de lei şi se pierdeau milioane; nimeni nu se gândea la soldaţii de pe linia Maginot, îngheţaţi în adăposturile betonate. Dacă s-ar fi dus toţi acasă, să petreacă sărbătorile în familie, la căldură, situaţia nu s-ar fi schimbat cu nimic, îmi pun mâna în foc, dar nu fiindcă la fel susţinea şi coloana a cincea. Ci fiindcă era cu adevărat „la drole de guerre”, cuvântul e chiar al franţujilor, nu l-a născocit inamicul.

Cât priveşte iarna mea, a trecut în nelinişte, fiindcă trăiam într-o lume mai bine informată decât publicul; or fi fost colegii mei strategi de cafenea, or fi avut păreri caraghioase cu privire la mersul războiului care stătea pe loc deocamdată, în schimb cunoşteau şi istoria omenirii şi firea oamenilor. Ei ştiau, şi astăzi le dau dreptate, că atâta timp cât Polonia va fi împărţită şi Hitler nu şi-o frânge gâtul, nu va fi pace; „la drole de guerre” se va sfârşi cu oraşe bombardate şi oameni împuşcaţi între şirurile de sârmă ghimpată; la camerele de gazare încă nu se gândea nimeni. A fost o lecţie nu doar pentru mine, ci pentru toţi cei care au vrut să audă. Cu surzii ce poţi face? Şi cu glumeţii? Câte războaie nu sunt astăzi în lume, şi câţi nu le socotesc „les droles de guerres”, fiind prea departe!

Odată cu venirea primăverii mi-am uitat îngrijorările de peste iarnă, aşa e când apare soarele, nu-ţi mai vine să crezi în frig şi în întuneric. În acel an vremea s-a făcut repede frumoasă, a crescut iarba în parcuri, au înflorit pomii; rămâneau în urmă, ca totdeauna, trandafirii de la şosea, salcâmii şi teii din curţile oamenilor. Ocuparea Danemarcii, apoi debarcarea în Norvegia n-au mai avut puterea să mă îngrijoreze, mi-am pus haine de

primăvară şi am ieşit la plimbare pe stradă, împreună cu mulţimea de oameni veseli. Nu prea ţineam seama că se scumpeau unele; ce era de primă necesitate rămânea fix prin lege, în primul rând chiriile şi pâinea. Din când în când se făceau exerciţii de alarmă aeriană, pe care lumea le lua în glumă. Ţin minte de o seară caldă, cu lună plină, când au sunat sirenele; nu păreau deloc sinistre, ne-au înveselit în loc să ne sperie. S-au stins luminile pe stradă şi prin case, nu se putea altfel, era lege, automobilele s-au oprit pe lângă trotuare, mulţimea în schimb a continuat să forfotească, la lumina lunii. Parcă era o seară de carnaval, mai lipseau măştile şi lampioanele. În Cişmigiu perechile de tineri se înghesuiau pe bănci, sau prin boschete, fără să se mai teamă de gardienii publici, de parcă ar fi fost alarmă adevărată, când fugi la adăpost, fără să-ţi pese ce fac alţii. Pe străzi mulţi stăteau înlănţuiţi prin unghere, strângându-se în braţe spasmodic, de ai fi zis că îşi luau ultimul rămas bun, înainte de moarte. Plutea o veselie de sărbătoare, puţin beată şi inconştientă, şi numai două luni mai târziu, când am suferit prima lovitură, râsul a îngheţat pe buzele oamenilor, a urmat teama şi doliul.

Până atunci primăvara a continuat să crească în frumuseţe, zilele erau tot mai luminoase, au înflorit şi trandafirii, iar salcâmii veneau şi ei din urmă. Nu ascultam radio, nu aveam, şi nici nu mi-am luat unul decât peste câţiva ani, când au început bombardamentele şi vroiam să aud pre-alarma, anunţată cu un ceas înainte de a suna sirenele. Devenise o obişnuinţă, îmi rămânea timp să-mi beau ceaiul, să mă bărbieresc, să mă îmbrac, să-mi pun cravata fără care pe atunci n-aş fi ieşit pe stradă, şi când eram gata să cobor la adăpost, tocmai începea să tragă artileria antiaeriană; cred că niciodată în viaţă n-am mai cunoscut aceeaşi rutină. Într-o dimineaţă, când m-am dus la redacţie, mai mult ca să-mi mişc picioarele, pe la ora unsprezece, am aflat că Germania intrase în Belgia şi Olanda, paşnice şi neutre, sub cuvânt că vrea să le protejeze. Era întocmai şi întocmai ca în 1914, să nu-ţi vină a crede că nimeni nu se temuse.

Pe stradă lumea mergea în linişte, de aflat ar fi fost imposibil să nu afle până la ora aceea, dar nu dădea importanţă,

ajunsese să creadă că războiul era o treabă neserioasă. Afişele ziarelor, puse la chioşcuri, cu titlul scris mare în capul paginii nu făcea pe nimeni să se oprească. De pe strada Sărindar, sediul celor mai multe dintre ziare nu se auzea zgomot, nu ieşeau ţigănuşii strigând, cu ediţi, speciale la subţioară.

Dar în sfârşit, faptele erau adevărate, armatele germane, motorizate, înaintau repede în două ţări fără fortificaţii şi fără obstacole importante. Regina Wilhelmina a Olandei s-a refugiat la Londra, împreună cu guvernul. Deşi ocupată, ţara ei nu capitulase şi n-a capitulat nici până la urmă. Armata belgiană continua să lupte de bine de rău, prea slabă să ţină piept inamicului. Şi apoi fusese o surpriză, nimeni nu se aşteptase să se repete o manevră atât de grav condamnată şi nu atât de veche ca s-o fi uitat chiar oamenii fără nici un amestec în asemenea treburi.

Am pus atunci o întrebare, dar nimeni nu mi-a răspuns, nici până astăzi. Cum a fost posibilă o asemenea naivitate? Bravul sergent Maginot convinsese guvernul sa facă o linie fortificată la frontiera Germaniei, şi s-a făcut la fel cum făcuse şi Germania, faţă în faţă, botezată cu numele unui glorios erou de legendă. Aceasta din urmă n-avea cum să fie lungită, fără să încalce teritorii străine, şi nici n-ar fi fost nevoie, nemţii ştiau că Franţa n-ar fi trecut niciodată peste o ţară neutră, ca să atace. Aveau ei o dovadă? Sigur că da, spiritul Franţei! Dar Franţa de ce n-a ţinut seama de spiritul Germaniei, şi să fi întins fortificaţiile până la mare, urmând frontiera Belgiei, fără s-o încalce?

Odată l-am judecat aspru pe iniţiatorul acestei lucrări temerare, acum îmi iau vorba înapoi, dându-mi seama cu întârziere că nu ştiu cum a dus el discuţiile cu guvernul. Dacă ţelul vieţii lui fusese ca Franţa să aibă o linie de apărare, e o dovadă că n-avea încredere în tratatul de pace; tratatele de pace sunt bune până ce partea mânată de un recunoscut spirit războinic, dornică pe deasupra şi de vreo revanşă, devine mai puternică decât cealaltă. Astăzi, când am judecat îndelung, cu o minte atentă la ce e rău şi ce e bun în lume, nu mă îndoiesc că Maginot ar fi vrut să-şi întindă fortificaţia până la canalul Mânecii; aşa cum era ea acum, oprită la jumătate, n-avea nici o

valoare, ar înţelege oricine se uită pe hartă, şi ţine minte trecutul. Vorba nu-i a mea, ci aparţine înţelepciunii franceze: „Qui a bu, boira!”

Guvernele Franţei, care din nefericire au fost prea multe în epoca premergătoare crizei, n-au scos bani pentru restul fortificaţiei, cum n-au scos pentru tancuri şi avioane. N-aveau de unde? Nu, le era frică să lipsească poporul măcar o duminică de găina de pus în oală, şi măcar o dată pe zi de jumătatea de vin roşu. Sau, până să se hotărască, venea alt guvern, şi lua tocmeala de la capăt.

Conducătorul Germaniei, odată ce-a venit la putere în 1933, n-a întrebat pe nimeni cât din cârnat să ia de la gura neamţului, şi neamţul a muşcat în gol, strigând: „Heil Hitler!” Mai am de pus o ghicitoare: de ce au făcut nemţii linia Siegfried? Ca defensivă? … Nimeni nu poate să ghicească, am să dau tot eu şi răspunsul: spre a lăsa impresia că vor să se apere, nu să atace! Dacă fortificaţiile lor au fost făcute cum trebuie, nu de carton sau de scândură vopsită, scopul nu era ca ele să reziste la obuze, ci fiindcă aşa fac nemţii toate lucrurile, temeinic, chiar şi jucăriile copiilor.

Până ce trupele franceze şi engleze pornite în ajutor să ajungă, regele Belgiei a depus armele, deşi avea unde să se retragă. L-am condamnat, pe urmă l-am absolvit, şi tot aşa, îl condamn şi îl absolv întruna. E doar o chestiune de morală, altfel, cu capitularea sau fără capitularea lui, soarta războiului ar fi fost aceeaşi. Ba, poate, dacă ar mai fi rezistat câteva zile şi trupele aliate se încleştau bine cu nemţii, retragerea de la Dunkerque ar fi devenit mai grea, dacă nu chiar imposibilă. Şi poate, capturând pe continent o întreagă armată engleză, Hitler şi-ar fi luat inima în dinţi, să debarce în Anglia. Nu spun că aşa ar fi câştigat războiul, înfrângerea lui era prevăzută în zodie, dar ar fi îndurerat prea multă lume şi-ar fi mărit suferinţele omenirii.

În timp ce Franţa sucomba şi era teama să nu sucombe şi Anglia, am spus cu deplină neutralitate de sentimente, deci fără ură şi părtinire, că toate pagubele provocate de război ar fi reparate şi toate suferinţele răsplătite, dacă Hitler, odată captiv, ar fi închis într-o cuşcă şi dus de jur împrejurul lumii, să-l vadă

oricine, cu o plată benevolă; sunt sigur că unii ar fi dat milioane. Bineînţeles, nimeni n-a vrut să mă asculte. Iar dacă faptul ar fi devenit posibil, s-ar fi opus învingătorii, socotind că era o cruzime; un ştreang de gât se admite. Din partea lui, Hitler a preferat cianura. Dar degeaba mă duc până acolo, mai sunt multe suferinţe şi umilinţe în cale.

Un eveniment important şi salvator cred eu, petrecut în timp ce Belgia încă mai lupta în retragere, a fost venirea lui Churchill la putere, în locul lui Chamberlain.

Pe acesta din urmă nu-l aveam atunci la inimă; astăzi continui să-l judec. În schimb, nu ştiu cum să-l mai înţeleg pe Churchill, până acum câţiva ani marele meu erou, cel care după mine a dus lumea la victorie. Sigur, alţii pot să aibă altă părere; altădată i-aş fi combătut, acum îi las în pace, odată ce mi-am pierdut încrederea; căci pacea, după victorie, Churchill n-a câştigat-o decât în mică parte, restul s-a înecat în whisky.

Dar Chamberlain da, rămâne unul din vinovaţii felului cum a început războiul, căci ar fi putut să-l prevadă cu mulţi ani înainte, ar fi trebuit să-l prevadă de când se născuse, şi dacă la vârsta socotită a înţelepciunii luase în mâini soarta ţării sale, mândrul imperiu britanic, se cuvenea s-o pregătească de apărare; orice om cu bun simţ din Anglia ştia ce-i aşteaptă; războiul trebuia nu sa fie amânat până în ceasul al treisprezecelea, ci început de la ora zero, adică din 1933, dacă ştim să măsurăm timpul după evenimente, nu după ceasornic, care-i o maşinărie lipsită şi de raţiune şi de previziune.

Fac o mărturisire care unora le va părea neserioasă; până târziu în viaţă n-am purtat umbrelă, dar nu din cauza umbrelei lui Chamberlain, ci fiindcă îmi plăcea să umblu cu capul gol în ploaie şi aveam putere să înfrunt chiar viscolul. Când mi-am luat prima umbrelă eram în nordul Italiei, începeau ploile lungi, de toamnă, n-aveam încotro, însă mi-am spus că fiind departe de casă n-o să mă vadă nimeni. Noroc, că între timp au apărut umbrelele pliabile, pe care azi le port fără grijă, fiindcă nu mai seamănă deloc cu cea ruşinoasă, de la München.

Va să zică Germania a intrat în Ţările de Jos la 10 mai; şaptesprezece zile mai târziu, Leopold al treilea, regele Belgiei, a capitulat în plină câmpie; după război, poporul nu l-a mai vrut;

dar oare cum de mai avusese pretenţia să domnească? Tot cam atunci, în Franţa, în modul cel mai evident rămasă fără nici o speranţă, Reynaud, prim ministru din martie 1940, a acceptat, sau poate chiar a dorit, să fie şi ministrul Armatei. Nu era un novice; oare nu bănuia deloc viitorul? Drept consilier şi-a luat pe lângă el, ca vicepreşedinte de consiliu, pe mareşalul Petain, erou din primul război mondial, pus pe lista de onoare din osuarul de la Verdun, bineînţeles printre cei rămaşi în viaţă. Când puţin mai târziu a devenit preşedintele Franţei învinse, avea peste optzeci şi patru de ani. Fără să desconsider o asemenea vârstă venerabilă, care de altfel l-a scăpat să fie pus în faţa plutonului de execuţie, socotesc că să fi avut câţiva ani mai puţin, n-ar fi primit.

* * *

O ultimă schimbare în conducerea armatei, mareşalul Gamelin a fost înlocuit de Veygand, care, venind cu energii noi în suflet, a încercat să reziste pe Somme şi Aisne. Şi cu atât, gata! a urmat Dunkerque.

De Dunkerque nu ştiam nimic, celelalte denumiri le ţineam minte din primul război mondial, deşi atunci nu mergeam încă la şcoală. Nu-i vina Franţei că mândria unui copil de şase, apoi de şapte şi opt ani, la treizeci s-a transformat într-o consternare tristă şi ruşinată. Învăţasem geografia Franţei nu la şcoală, ci din comunicatele de pe front şi după hărţile cu steguleţe, pe care cineva, fanatic devotat aliaţilor marca mişcarea trupelor în exclamaţii de satisfacţie sau în gemete de mâhnire. Atunci am înţeles că războiul nu este numai o luptă între soldaţi, ci şi între sentimente.

Şi de astădată cunoşteam un om, nu altul decât Alioan, care urmărea mişcarea fronturilor, marcând-o pe hartă, numai că steguleţele nu mai erau puse în ace, care puteau să se strâmbe sau să-şi rupă vârful, ci pe mici ventuze de cauciuc fin; era de ajuns să le apeşi uşor şi rămâneau lipite. Iar harta, un mapamond comandat special, prin relaţii, la serviciul geografic al armatei, ocupa un perete întreg în biroul lui de la redacţie. O asemenea hartă nu mai văzusem, nu era simplă cartografie ci artă, părea o fereastră în faţa căreia apărea întreg pământul, cum s-ar vedea astăzi în fotografiile luate din Cosmos, dar într-o

imagine directă şi clară, nefiind nevoie să fie descifrată cu instrumente speciale şi interpretată de oameni cu pregătire. Până anii trecuţi am tot dorit să-mi comand una asemănătoare, dar n-am găsit pe cineva să mi-o facă şi am înlocuit-o cu imaginaţia: locul unde aş fi vrut s-o pun, un spaţiu de trei metri, pe un perete, l-am lăsat gol, şi când vreau proiectez pe el, prin aduceri aminte, orice doresc de pe faţa pământului, cu avantajul că nimeni nu vede o dată cu mine şi nu ştie unde mi-e gândul. Ori de câte ori un vizitator inoportun mă plictiseşte, îl las să vorbească, iar eu fac ocolul unui continent, al unei mări presărate cu insule, mişcând stereotip din cap în semn de aprobare. Oricine are pasiunea monologului nu se va întrerupe să-ţi ceară părerea, atâta timp cât îl aprobi în tăcere.

Alioan găsise în mine asistenţa ideală, nu vorbeam, nu-l întrebam, priveam harta cu steguleţele. La început un mapamond întreg mi se părea inutil, faptele se petreceau pe o jumătate din suprafaţa Europei, restul rămânea neutru, îmi folosea numai la călătoriile mele imaginare. Aşa am urmărit drumul lui Phiteas din Mediterană până în Islanda, traversadele lui Cristofor Columb peste Atlantic şi drumul lui Magellan în jurul pământului. Exact pe acelaşi drum mersese aproape de secolul nostru Joshua Slocum, a cărui carte o citisem a zecea oară şi o ştiam pe de rost, pagină cu pagină. Un an mai târziu, auzind că Alain Gerbault murise în Pacific, am căutat insula Timor, ultimul lui refugiu; era un petecuţ de pământ de care n-ar fi ştiut nimeni. Şi iată că între timp lumea aceea neutră, Asia, insulele japoneze, insulele Hawaii şi întreaga Oceania, se umpluse şi ea de steguleţe.

Atât de nepăsător cu treburile sale şi ale lumii, Alioan avea o singură pasiune constantă, aceea de a muta steguleţele, fără să le comenteze. Nu era nevoie de nici o manifestare ca să înţeleg starea de triumf din sufletul lui, sau starea de mâhnire; îmi ajungea să văd felul cum apăsa steguleţele, să se fixeze pe hartă. Aşa a continuat doi ani, până a dat la o parte steguleţul de la Stalingrad; pe celelalte n-a mai avut parte să le scoată.

După alţi doi ani, când el nu mai era şi mapamondul rămăsese gol în lipsa lui, am avut minunata naivitate să cred că

era pace, puteam să-mi încep călătoria în jurul pământului, proiectată de multă vreme şi mult aşteptată.

Să nu se creadă însă că am uitat de Alioan şi nu voi mai povesti prin câte încercări trecuse după ce am pomenit ultima oară de el, când o socotea pe Ştefania o inexistenţă, mai mult decât o dezamăgire.

24

Când Veigand încerca zadarnic să mai lupte pe Somme şi Aisne, pe care nu le uitasem din primul război mondial ci mi le aminteam cu mândrie, englezii cu parte din aliaţi se retrăgeau prin Dunkerque, să ajungă în Anglia. Germanii au socotit această retragere o mare victorie, s-au bucurat, au bătut din palme, au băut şnaps, au ţopăit şi au chiuit pe plajă, crezând că toate au să meargă la fel de uşor, de aici nu le mai rămânea decât să întindă mâna şi să apuce.

La douăzeci şi trei de ani după acea întâmplare, am trecut şi eu prin Dunkerque, m-am dus anume, cum m-am dus şi la Verdun, şi la zidul Atlanticului, iar mai târziu la Pearl Harbour, în Oahu, una din insulele arhipelagului Hawaii. Vechile teatre de luptă mă atrag, chiar dacă mă întristează; am fost şi la Waterloo, m-aş fi dus şi la Austerlitz, şi la Berezina. Pe la Lodi şi Arcole cred că am trecut, dar nu se mai vedeau urme.

Înainte de a ajunge la Dunkerque am trecut printr-un sătuc, numit ca în poveste „Scufiţa Roşie”. Mi s-a făcut milă de copilăria mea, când Scufiţa Roşie scapă de colţii lupului; toţi eroii buni scăpau pe vremea aceea, zmeul cădea răpus de Făt-Frumos, balaurului i se tăiau toate şapte capetele… Firma satului a fost făcută fărâme, casele bombardate.

Dunkerque nu era o simplă plajă de îmbarcare, cum îmi închipuisem, ci un port din cele mai mari, cu cheiuri unde puteau să acosteze zeci de nave. Pentru artilerie şi aviaţie n-ar fi fost greu să-l nimicească, avea o mare întindere şi reprezenta o ţintă vitală, pentru amândouă părţile. Bineînţeles că s-a tras cu tunurile şi a bombardat aviaţia, au fost pierderi, nu se putea altfel, dar iată, după ce atâta lume care îi iubea pe aliaţi şi îl ura pe Hitler a strâns pumnii, a scrâşnit din dinţi sau a plâns cu disperare, vin eu, care nici n-am fost martor, să spun,

contrazicând istoria, că pentru aliaţi Dunkerque a reprezentat o mare victorie, iar pentru germani o înfrângere caraghioasă. Fiindcă a fost cel mai grav moment de criză din acea fază a războiului, ca să nu spun din toate, şi englezii, cu ai lor, au depăşit-o, împotriva oricărei speranţe, chiar dacă şi-au abandonat materialul, neavând nici când, nici pe ce sa-l îmbarce, şi au ajuns teferi pe pământul Angliei, unde în curând au fost din nou gata de luptă; iar materialul pierdut n-a fost greu să se înlocuiască.

Anglia a adăpostit atunci pe toţi învinşii care n-au vrut să se predea, şi au refuzat să adere la armistiţiu. Ciudata insulă, atât de trainic şi de indisolubil legată de Europa, ciudată prin aceea că atrage când admiraţia când hula, mie mi se pare că în anii aceia a jucat în istorie rolul corăbiei lui Noe, datorită căreia lumea a scăpat de potop, cu toate supravieţuitoarele înfrăţite.

Dacă am scris cuvântul înfrăţire, nu uit câtă zâzanie a fost şi acolo, mi-e de ajuns să mă gândesc la de Gaulle, care dăduse semnalul împotrivirii, iar la eliberarea Franţei i se contesta dreptul de a intra primul în Paris, odată cu trupele sale. Dar a intrat cu propria lui voie; Anglia şi America au trebuit să se supună, deşi nutreau alte planuri, Dumnezeu să-i înţeleagă!

Cât despre Hitler, la Dunkerque el a jucat o carte neinspirată sau fricoasă, şi a scăpat din mână nucleul acelei armate care, într-o alianţă uriaşă, cu aproape întreg pământul, avea să-i vină de hac în cinci ani de lupte, deposedându-l de toate cuceririle şi înghesuindu-l la urmă într-o groapă de doi metri, unde a ars stropit cu benzină. Astfel, Dunkerque rămâne pentru Germania prima ei înfrângere, în vreme ce Anglia şi Franţa sunt în drept să ridice acolo un monument al triumfului.

Atunci însă, fără să poată judeca un viitor necunoscut nici măcar de o Pithie, dacă ea ar mai exista astăzi, aliaţii se aflau în restrişte, Londra era încă bombardată, Parisul avea să cadă în curând în mâinile nemţilor. Cine se mai gândea la triumf, decât fanaticii neînfrângerii, odată ce cădeau ziduri, ardeau case şi mureau oameni, iar pe magnifica arteră napoleoniană, Champs Elysee, defila în rânduri strânse, bătând pasul, armata lui Hitler, cu casca până în sprâncene, că soldaţilor nu li se mai vedea un deget din frunte?

În acele zile, când nimeni nu se mai îndoia că Franţa era înfrântă, ceea ce putea să întoarcă de-a-ndoaselea mersul pământului, mi-a fost dat să aud, cu urechile mele, în transmisie directă, prin glasul lui Mussolini, declaraţia de război a Italiei.

Încă o dată spun, şi voi spune şi pe patul de moarte, că Italia mi-e la fel de dragă ca propria mea patrie. Deşi părăsiţi la un capăt de lume, în calea năvălirii barbarilor şi a altor vicisitudini, ceva al nostru a urmat-o de aproape, sângele şi inima. Şi, dacă ţinem seama de circumstanţele nefavorabile, fie şi aceea că nu eram înconjuraţi de mare din toate părţile, nu aveam marmura de la Carrara şi cerul deasupra ţării noastre nu era totdeauna la fel de albastru ca la Mediterană, ni se cuvin şi nouă nişte frunze de laur din bogata cunună latină. Iar acestea odată spuse, şi după ce voi reaminti o parte din dezaprobările mele, războiul din Abisinia şi actul nedemn al generalului Nobile, care şi-a părăsit echipajul pe o banchiză polară, am de adăugat stupefianta declaraţie de război pronunţată de Mussolini împotriva Franţei învinse.

Nu, şi dacă n-ar fi o copilărie aş repeta pe nu până la sfârşitul rândului, sau pe o pagină întreagă, nu, n-a fost cererea lui Hitler, nici măcar o dorinţă neexprimată. Nu am dovezi sigure, mi se pare însă că Hitler i-a şi sugerat lui Mussolini să nu intervină. Iar dacă mă înşel cu totul, ceea ce nu-mi vine a crede, înseamnă că a săvârşit o nechibzuinţă mai gogonată decât cea de la Dunkerque, fiindcă de atunci înainte tot timpul războiului Italia i-a atârnat de gleznă, dându-i o grijă fără de care i-ar fi fost mult mai bine.

Era o după-amiază de vară, senină, cu cerul albastru, fără o scamă, cum ştiam din vis cerul Mediteranei. Stăteam cu Alioan pe un balcon al redacţiei, şi ne uitam în stradă, fără o vorbă, având amândoi sentimentele împărţite la unison, în chipul cel mai straniu, între mâhnire şi farmec. În ziua aceea guvernul Franţei părăsea Parisul, care nu mai avea mult până să cadă.

În 1916, când fusese aceeaşi primejdie, armatele de ulani se aflau la douăzeci de kilometri; eram prea mic să înţeleg ce ar fi însemnat căderea Parisului; ştiu doar că a fost salvat în ultima clipă, printr-o minunată manevră a mareşalului Joffre, izbândă

care mai târziu, când am înţeles-o, mi-a umplut sufletul de mândrie şi satisfacţie.

Poate aşteptam şi acum aceeaşi minune, deşi faptele se petreceau altfel, şi nu mai exista un Joffre şi chiar de-ar fi existat şi ar fi mobilizat toate taximetrele Parisului, să ducă armata în întâmpinarea inamicului, ar fi fost zadarnic. De taximetre nici n-ar fi fost nevoie, armata era motorizată, numai că îi lipsea spiritul de luptă, coloana a cincea o subminase. Iar inamicul nu mai înainta călare, ca să-l întâmpini cu sabia în mână, într-o şarjă eroică şi disperată, cum încercase cavaleria poloneză cu opt luni înainte, să lupte împotriva tancurilor.

Nu cunoşteam Franţa decât din geografie şi istorie, şi mai ales prin lecturi care mi-au format sufletul în tinereţe; mi-era destul însă, vedeam şi simţeam totul, ca şi când aş fi fost acolo. Când, în 1916, guvernul nostru s-a refugiat în Moldova, nu s-a întâmplat altfel. Nici atunci n-am văzut cum se petreceau faptele, dar mi-a fost destul să-mi închipui şi să simt totul, când două luni mai târziu, ulanii veniţi să se cartiruiască ne-au dat afară din casă; atunci, când Moldova era prea înghesuită şi prea departe să ne retragem şi noi, copiii, am înţeles, la scara vârstei mele, ce înseamnă să-ţi pierzi ţara.

Spre deosebire de mine, Alioan se simţea legat de Franţa şi de Paris prin anii tinereţii, petrecuţi acolo; durerea lui era mult mai mare, i se vedea pe faţă, abia se stăpânea să nu plângă; ochii lui, cu albastrul lor luminos păreau prefăcuţi în două lacrimi opace, pe cale să plesnească, să curgă la vale şi să-i ude obrazul.

În spatele nostru, în biroul cu uşa deschisă mergea radio, care din oră în oră transmitea ştirile, din ce în ce mai triste. În încăperea vecină, a secretariatului de redacţie, unde pe lângă ştirile de la radio veneau şi telegramele de presă, erau adunaţi mai mulţi din colegii noştri, deşi, de obicei, la această oră, timpurie pentru viaţa la o gazetă, umblau pe stradă sau îşi beau cafeaua la Capşa. Între glasurile amestecate am desluşit exclamaţii de satisfacţie, sunt obligat să spun că unii se bucurau de căderea Franţei. N-am să-mi explic sentimentele lor prin incultură, care era o cauză secundară, ci printr-un spirit al vremii, contagios, ca orice boală. Se năştea cultul omului

puternic al naţiunii alese, în purificarea căreia nu era suficientă selecţia naturală ci rolul principal îl avea mâna omului; pe acest spirit se bizuia de altfel şi doctrina Arhanghelului: „să-i ucidem pe cei nevolnici”. La dictonul iniţial avea să se adauge curând un al doilea, şi amândouă, unite, deveniră cântecul de triumf al discipolilor: „Să-i ucidem pe cei nevolnici, să facem o ţară de oameni vrednici!”

Nevolnicia Franţei dovedită în epoca dinaintea războiului, guvernele instabile, comandanţii armatei mutaţi de colo-colo, înarmarea, precară, neconvinsă, combătută, derutase pe mulţi din cei care o iubeau sincer, iar incapacitatea de-a rezista în faţa lui Hitler, când avusese măcar un an de pregătire, făcuseră pe unii s-o creadă o ţară sfârşită, avea nevoie de o transfuzie teutonică. În ţările neutre, nu puţini oameni îl socoteau pe Hitler nu doar invincibil, ci profet al vremii sale. Cei care au uitat, sau nu erau născuţi atunci, astăzi n-ar putea crede. Mai este apoi tendinţa acelora neangajaţi temeinic de o parte, să treacă de partea învingătorului, deşi nu au de cules avantaje.

Nu am pasiunea competiţiilor sportive, pe care le şi dezaprob în multe privinţe. În toată viaţa, deşi, copil fiind, am bătut şi eu mingea, n-am fost decât la trei-patru meciuri de fotbal, dus de prieteni; fără sa spun că nu mi-a plăcut întrecerea celor două echipe, m-a interesat mai mult să urmăresc reacţia tribunelor; e un fenomen înrudit cu cel din vremea gladiatorilor, pe care cred ca nici sufletul cel mai criminal nu l-ar mai admite astăzi, cum se admite lupta cu taurul; luptă nu-i corect spus, coaliţia împotriva bietului animal e atât de numeroasă şi bine instruită încât mai degrabă aş numi-o măcel colectiv, pus pe note, ca muzica.

Nefiind de partea nici unei echipe la acele focuri de fotbal, m-am pomenit că în sufletul meu se năştea simpatia pentru cel mai iscusit şi mai puternic, fără să ştiu cine este, şi simpatia creştea pe măsură ce adversarul se arăta mai nevolnic. (Cuvântul nu are nimic de-a face cu doctrina Arhanghelului.) În schimb; dacă mă leagă ceva de cel învins, voi rămâne lângă ei să-i oblojesc rănile, nu voi trece de partea învingătorului.

Am spus aceste gânduri cu vorbele mele, însă nu mă laud că îmi aparţin, le datorez lui Alioan, de la el le-am auzit, pline de

amărăciune, în ziua când guvernul Franţei părăsea Parisul, iar unii din colegii noştri se bucurau în biroul de alături. Numai considerentele privind lupta de tauri sunt ale mele în întregime, îmi iau toată răspunderea, cu riscul de-a suferi toate anatemele, care ştiu că nu sunt puţine. Mi-e teamă că singurii mei partizani rămân taurii, ceea ce nu mă scuteşte de primejdia ca unul din ei să mă ia în coarne, dacă vreodată am fi faţă în faţă. Ce-aş putea face atunci decât să-i dau ultima oară dreptate?

Nu puteam să mă lepăd de Franţa, deşi retragerea ei, aşa cum o urmăream pe hartă, mi se părea o jignire personală, pentru care şi astăzi aş vrea s-o trag la răspundere.

Deodată, cum stăteam lângă Alioan, rezemaţi de parapetul balconului şi privind în stradă, în aşteptarea orei când la radio se dădeau informaţiile, am observat, cât puteam să văd din profil, că lentilele opace din ochii lui căpătaseră o strălucire hipnotică, pulsau puternic dar fără ritm, sub alt impuls decât al inimii; sau poate însăşi inima lui numai bătea omeneşte. Abia după câteva clipe de confuzie am auzit din spate, venind pe uşă de la aparatul de radio, o voce pe care la început n-am socotit-o umană, părea alcătuită din timbre nefireşti, cum azi se obţin electronic; atunci însă, mi se păreau că vin dintre aştri. Mi-e imposibil să-mi amintesc cântecul; vocea am recunoscut-o, deşi încă mi se părea incredibilă; era a Ştefaniei, altfel decât o auzisem în câteva rânduri la radio.

De când mă ştiu, încă din vremea când am perceput cu văzul, cu auzul şi cu celelalte simţuri primele imagini ale lumii, când nu cunoşteam alfabetul, iar vocabularul meu avea prea puţine cuvinte, am simţit nevoia să descriu orice îmi trecea prin faţă sau se oprea lângă mine, şi chiar ceea ce era acolo odată pentru totdeauna şi se numea natură. O imagine înregistrată într-o zi îmi apărea în ochi o lună sau un an mai târziu, fără să-şi piardă nici un detaliu, nimic din formă sau din culoare, aşa încât, la maturitate, când învăţasem destule cuvinte şi mă exersasem să le pun unele lângă altele, puteam s-o redau altora, care nu o văzuseră niciodată.

Azi sunt mai temperat în ceea ce priveşte posibilităţile mele, probabil nu izbutesc niciodată să refac o imagine aşa cum am văzut-o cu ochii, dar această lipsă o înlătur punând în locul

ei sentimentele prilejuite de ea când mi s-a întipărit în minte; e un mijloc de comunicare între sufletele şi chiar între minţile oamenilor. Fără să-mi închipui că nu mi-a mai rămas nimic de învăţat de aici înainte, cred că astăzi mă simt în stare să arăt altora cam tot ce mi-am pus în minte. O îndoială grea îmi rămâne, de aceea tot amân încercarea, nefiind sigur de mine în această privinţă, de a descrie glasul Ştefaniei. Am spus câte ceva ici şi colo, percepţii elementare şi poate voi face la fel de acum înainte, să adaug câte o remarcă, nelegată neapărat cu cele din urmă şi cu cele viitoare. Cine va citi, va trebui să facă un efort personal spre a scoate din ele o sinteză, dacă este posibil; dacă nu, să ne mulţumim şi unul şi altul cu atât cât am fost în stare.

Glasul Ştefaniei, exersat la început în aer liber, pe malul Colentinei, fără nici o şcoală decât a naturii, dacă se cultivase pe urmă în ceea ce priveşte expresia, prin cele două serii de exerciţii, potrivite sau nu cu temperamentul ei, la doamna Strauss de la Paris, şi la doamna Algeorge, de la New York, în structura lui fundamentală, oricât ar fi evoluat, păstrase la bază o zestre iniţială, atât de proprie că nimeni n-ar fi putut vreodată s-o imite. Mulţi ani mai târziu, când era o celebritate, un transformist italian încercase să imite pe scenă înfăţişarea şi gestica ei, ceea ce în parte reuşise. Înfăţişarea însemna o mască făcută cu meşteşug, care putea să redea chipul subiectului, dar nu şi expresia; lumea se mulţumea cu atât, asemănarea era izbitoare, provoca ropote de aplauze de la prima apariţie; puţin mai târziu urma plictiseala, însă oamenii rămâneau până la urmă, să vadă, în aşteptarea unei surprize sau, pur şi simplu, fiindcă plătiseră biletul.

Cu gestica era mai greu, pentru bunul motiv că Ştefania nu făcea gesturi; încercase, şi nu pot spune că fără izbândă, în cele câteva spectacole experimentale de la New York, de pildă în Cântecul calului. Pe urmă renunţase, ajunsese să creadă că gestul nu adăuga nimic glasului, era mai degrabă o dovadă de neîncredere în sine şi de nesiguranţă.

Din clipa când apărea pe scenă, până se retrăgea încet, rămânând tot timpul cu faţa la public, ca să dispară între faldurile fundalului, stătea cu braţele pe lângă corp, ca o fetiţă

timidă, dar fără complexele atâtor actori care nu ştiu ce face cu mâinile. Cântecele ei, măcar o parte inedite la fiecare spectacol, împrospătate întruna cu propriile ei mijloace, reduse la instinct şi vocaţie, narau de obicei scurte întâmplări cu tâlcuri, sau trăiri interioare cu caracter întotdeauna dramatic; niciodată, nici în momentele de încordare maximă, cu adevărat zguduitoare, nu adăuga glasului nici cel mai mic gest fizic, cu braţul, cu umărul, cu capul, atât de firesc la omul care se exprimă cu pasiune.

Mai mult decât atâta, indiferent de sentimentele exteriorizate, între duioşie şi ură, beatitudine sau oroare, mimica ei rămânea neschimbată, cu ochii aţintiţi într-un singur punct al sălii acoperită de penumbră; mulţi spectatori, neiniţiaţi, sau incapabili să descifreze o fizionomie enigmatică întorceau capul într-acolo, să vadă spre cine i se îndrepta privirea; poate descopereau un om, şi îl priveau intrigaţi, convinşi că au făcut o descoperire şi străduindu-se s-o interpreteze. De ce i-aş învinui? Nu oricine poate să observe sau măcar să simtă când o privire se adresează neantului.

În toată cariera ei care ar fi durat mult mai mult dacă nu murea tânără, nu cântase niciodată cu acompaniament, de orchestră, care, de obicei, îmbogăţeşte vocea umană şi chiar îi acoperă lacunele. Cunoscuta „cadenţă” din muzică, uneori scrisă, alteori doar sugerată, executantul putând s-o dezvolte după propria lui pricepere şi inspiraţie, cred că are rostul să-i dea posibilitatea de-a arăta ce este el în stare, cu mijloace proprii, fără un sprijin din afară. Căci pe durata cadenţei acompaniamentul se opreşte, ca răpăitul de tobe înaintea triplului salt mortal de la circuri, lăsând solistului, fie el cântăreţ sau instrumentist de concert, să-şi dovedească perfecţiunea.

Ştefania nu făcea nici un efort în această privinţă, era naturală şi simplă, ceea ce de fapt înseamnă sinceră, se bizuia numai pe glasul ei în ceea ce privea mijlocul de exprimare, şi pe simţăminte, în ceea ce privea conţinutul cântecului. Venea pe scenă cu mâinile goale, ţinute pe lângă corp, cum am spus mai înainte, n-avea nevoie nici măcar de un pian sau de alt instrument, fie el ascuns în culise, ca să-i dea tonul. Cântăreţii îşi cunosc registrul şi dacă nu încep cu nota justă, riscă să se împiedice fie la notele înalte, fie la cele joase.

Pe Ştefania nu o pândea o asemenea primejdie, registrul ei având o întindere nefirească în amândouă sensurile, de aceea îşi putea îngădui emisiunile cele mai hazardate. Însă nu fiindcă ar fi pornit la întâmplare; ea se bucura de ceea ce se numeşte o „ureche absolută”, însuşire rar întâlnită, aceea de a identifica fără efort înălţimea oricărui sunet, fie emis de ea însăşi, fie de altceva, glasul unei păsări, şuierul vântului sau bubuitul tunetului, deşi uneori acesta coboară sub ceea ce poate desluşi o ureche umană, şi în orice caz nu poate fi notat cu semne muzicale. Este o însuşire pentru care am multă admiraţie, mai ales când cineva poate identifica nu un singur sunet, ci mai multe deodată, suprapuse, un acord perfect sau, şi mai greu, o disonanţă.

Ea nu avea cum şi n-avea nici de ce să-şi etaleze această însuşire; ar fi putut-o face obiectul unui spectacol de bâlci sau, în cazul cel mai bun, o exemplificare la conservatorul de muzică. Şi apoi, fiind un dar al naturii, pe care nu trebuise să-l exerseze, aproape că nu avea cunoştinţă de el, şi nu îi dădea importanţă. Am revenit asupra lui, fiindcă îl socotesc uimitor şi nu ştiu dacă poate fi explicat fizic, printr-o conformaţie neobişnuită a urechii interne şi printr-o structură mai complexă a nervului acustic, plus a celulelor cărora el se adresează în creier; sau prin însuşiri psihice, imposibil de a fi disecate.

Odată am pomenit de un muzician care cânta la mandolină, un instrument luat astăzi aproape în derâdere, fiind compromis în serenade periferice şi exclus cu totul din orchestra simfonică. Acel virtuoz fără asemuire nu a rămas în istoria muzicii din cauza instrumentului său de exprimare, scos cu ingratitudine din uzul muzicii culte. Pe atunci nu existau aparate de înregistrare, decât placa de gramofon, atât de imperfectă că azi nu ar putea să convingă pe nimeni, cu emisiunea ei spartă şi sărăcită. Rămân singurul martor care să afirm că un instrument modest, cu un număr limitat de coarde, reda sunetele unei orchestre întregi, cu tonurile şi timbrele cele mai diferite, de la contrabas până la vioară; ştiu că mi se poate contesta competenţa, ştiu că sunetele contrabasului nu pot fi redate nici pe jumătate de coarda cea mai joasă a mandolinei.

Dar important mi se pare nu ceea ce este şi ce nu este posibil, ci sentimentul care se naşte în sufletul ascultătorului.

Fără a depăşi timbrul uman, al celui mai perfecţionat dintre instrumente, coardele vocale, atât de neegale de la un om la altul, glasul Ştefaniei putea să redea nu doar sunete, ci şi acorduri, ca o orchestră. Cum astăzi prea puţină lume o mai ţine minte, nu ştiu dacă printre ei există unul să-mi subscrie părerea, pentru altul probabil aberantă. Las la o parte instrumentele care prin construcţie, clavecinul bunăoară, sau orga şi pe urmă pianul pot să emită zece sunete deodată, plus cele prelungite prin pedală, ca să nu mai vorbesc de ceea ce obţin exhibiţioniştii la muzic-hol, lovind în clape nu doar cu degetele, ci şi cu coatele, cu bărbia, cu pieptul şi cu piciorul. Mă opresc la cel mai cunoscut şi chinuit dintre instrumente, vioara, la îndemâna tuturor nechemaţilor. În mod obişnuit, vioara emite un singur sunet; e ceea ce fac începătorii. Cu ceva mai multă şcoală, arcuşul poate aluneca pe două coarde şi reda două sunete simultane, acorduri sau chiar melodii diferite. Dar o mână dibace, un virtuoz izbuteşte, fără să lase impresia de artificiu, trecându-şi arcuşul pe toate coardele, într-o fracţiune de secundă, să obţină un acord de patru sunete sau chiar mai multe, dacă se foloseşte de un glisando, în clipa potrivită. Iată cum uneori o vioară sună ca o orchestră.

Mi se va spune că aşa ceva nu se poate obţine din coardele vocale omeneşti, dacă nu au suferit o anomalie, ca Ioniţă Stere, bunăoară, pe care îl mutilase calul lovindu-l cu copita în falcă, şi după ce se făcuse bine, îndurând chinuri, vorbea pe două orificii deodată, unul în faţă, care nu mai semăna deloc cu gura, şi unul în ceafă; cele două sunete, puţin decalate, aveau timbre diferite. La fel s-ar fi întâmplat poate cu fiica domnului Pretoreanu, dacă glonţul de carabină nu i-ar fi distrus cu totul una din coardele vocale.

Lăsând la o parte aceste cazuri groteşti şi nenorocite, şi trecând la Ştefania, am impresia că după un drum prin tenebre, prin infern şi purgatoriu, intru pe poarta Paradisului, îi cunosc slăbiciunile şi păcatele, capriciile, inconsecvenţele şi în esenţă nefericirea, dar ca întrupare ea rămâne pentru mine ceva ce nu s-a mai văzut în rai, după ce Eva a fost alungată. Ea locuia pe

pământ, între oameni şi era atât de pământească în gesturile sale încât adesea simţea nevoia să umble cu picioarele prin glod, prin praf şi prin iarbă. Dar altminteri, făptura ei era paradisiaca.

Spre a nu mă îndepărta de ceea ce vroiam să explic prin aceste rânduri, capacitatea ei de a reda mai multe sunete deodată, ca vioara, mă opresc la grumaz, locul unde se afla uimitorul ei organ de emisiune.

Despre unele femei frumoase se spune că au gât de lebădă; cine a născocit această vorbă nu a văzut niciodată o lebădă, şi nu a privit cum trebuie o frumuseţe feminină.

Grumazul Ştefaniei era pe măsura a ceea ce putea sa emită laringele ei, fără să intre în convulsiuni, să se deformeze de vene umflate, ca al doamnei Sola Diaconescu, atunci când se pregătea, în panică, să ajungă la o notă înaltă. Am văzut-o la operă şi oricâtă distanţă rămânea până la scenă, mă cuprindea groaza că ar putea să facă explozie, în sunetele orchestrei, care nici măcar nu cânta un marş funebru. La Ştefania nu se simţea efortul, îşi păstrase de mică darul de a cânta, cum alţii vorbesc, fără să tragă aer în piept ca în foaie. Cât despre sunetele multiple, în măsură să deruteze pe orice cunoscător de muzică, după ce mai înainte s-ar îndoi ca Toma Necredinciosul, ele se datorau, ca şi acordurile simultane pe patru corzi de vioară, pe capacitatea ei de a combina între ele triluri cu tonuri diferite, într-un ritm atât de rapid încât primul sunet mai răsuna încă în urechea ascultătorului, când revenea la el, după ce trecea prin alte trei sau patru, mai joase sau mai înalte, care deveneau astfel simultane.

Am explicat cum m-am priceput mai bine baza tehnicii ei, care bineînţeles nu era atât de simplă şi nu se mărginea la cele câte am putut spune. Cântecele aş putea să le explic mai uşor, ele sunt de fapt povestiri despre fapte omeneşti şi despre sentimente. Deşi genul scurt, cum se numeşte în literatură naraţiunea concentrată îmi este impropriu, nu l-am exersat, de mic m-au atras spaţiile întinse, există oricum o înrudire între el şi ceea ce practic eu de la începuturi, aşa că n-ar trebui să mă apropii de o materie cu totul străină. Dar voi lăsa un timp la mijloc, am nevoie să mă odihnesc după concentrarea dinainte, şi

cred că are aceeaşi nevoie şi Ştefania, deşi n-a fost alături, să mă secundeze; sunt sigur însă că a simţit de la distanţă încercările mele de a-i cunoaşte tainele.

De un timp amuţisem, ascultam muzica, împreună cu Alioan, era un cântec pe care îl auzeam prima oară, nu conteneam să mă minunez de repertoriul Ştefaniei. Azi au apărut numeroşi cântăreţi cam de aceeaşi factură, unii mai buni, alţii gângavi şi toţi imitatori, poate fără să ştie, ai unei arte mai vechi, nu spun consumate, fiindcă arta adevărată nu se consumă niciodată. Nu-i învinuiesc că au apărut după mai bine de patru decenii, puteau să apară şi după un secol, în mileniul al treilea; păcatul lor, chiar al celor care uneori mă încântă, este că nu au făcut un pas mai departe.

— Te pricepi la muzică? m-a întrebat Alioan, în şoaptă.

Probabil căuta un martor, să-i confirme tulburarea lui din clipa aceea; fiindcă acest om atât de reţinut, că i-ai fi crezut inima o bucată de piatră, avea minunaţii lui ochi plini de lacrimi. E o binecuvântare pentru oameni lacrimile de emoţie şi bucurie.

Meditam cum să-i răspund, când cântecul s-a întrerupt brusc şi s-a auzit glasul crainicului: „Transmitem direct de la Roma discursul marelui conducător al Italiei, Benito Mussolini”.

Eram cu ochii pe cer ca să-mi ascund emoţia trezită de cântecul Ştefaniei. Sigur, fiind în inima unei gazete, ne interesa discursul lui Mussolini; în ziua când guvernul Franţei părăsea Parisul nu putea să fie un discurs de rutină, de care eram sătui şi noi, şi poporul Italiei, şi chiar partizanii în cămăşi negre, adunaţi în faţa Palatului Veneţia de la Roma. Nu mai ţin minte altceva decât că Mussolini declara război Franţei învinse. Din vorbele lui câteva nu le-am uitat nici până astăzi, poate fiindcă eram cu ochii pe cer şi printr-o asociaţie prilejuită de limba italiană auzită la radio, mă simţeam parcă sub cerul Romei. „Pe cerul nostru a sunat…” Atât mi-a rămas în minte, că pe cerul Italiei sunase ceva, nu ştiu ce, strigătul de răzbunare, pentru Nisa, sau clopotele viitoarei victorii. Alioan s-a răsucit brusc, a intrat în birou şi a închis aparatul de radio, apoi s-a aşezat pe scaun şi a rămas cu faţa în mâini, cu coatele rezemate pe masă.

I-am răspuns la întrebarea pusă mai înainte, despre muzică, dar mai întâi vreau să fac un mic salt înainte, ca

discursul lui Mussolini să nu rămână fără încheiere, dacă Alioan îl oprise înainte să se sfârşească. Deşi nu spun prima oară, n-am nici un motiv să nu repet întâmplarea, de câte ori mi-o voi aduce aminte, ca să mă răzbun măcar aşa că am fost împiedicat să ascult până la capăt cântecul Ştefaniei. După o declaraţie de război atât de ameninţătoare, telegramele de presă venite de la Roma noaptea şi apărute a doua zi în presă, anunţau că geniştii italieni aruncaseră în aer podul de la Ventimilia. Pentru cine nu ţine minte acest amănunt geografic, şi ca să-l scutesc de a căuta în enciclopedii sau atlase, precizez că podul de la Ventimilia era la graniţa cu Franţa, care oricum nu mai avea putere să lupte. Comunicatul preciza că scopul distrugerii era să înfrâneze prea marele elan al trupelor de bersaglieri, care s-ar fi repezit să pună mâna pe Nisa, revendicarea lui Mussolini. Cerând încă o dată iertare scumpei mele Italii şi asigurând-o de dragostea mea nescăzută de când m-am născut până astăzi, nu mă pot opri de a spune că la discursul ducelui cămăşile negre din piaţa Veneţia ar fi trebuit să strige, ca în anecdotă: „Che bella voce!”

Odată împuşcat de Rezistenţă, pe Mussolini l-au spânzurat cu capul în jos, la Milano. E moartea pe care i-o pregăteam în imaginaţie lui Jordie, cel mai scabros din personajele mele. Soarta mi-a venit în ajutor, făcându-l să moară, în realitate, nu mai frumos decât îmi imaginasem: doborât de cord într-un autobuz, la München, şi călcat în picioare de mulţimea grăbită.

25

N-am apucat să spun tot ce aveam în minte despre priceperea sau nepriceperea mea la muzică, spre a răspunde la întrebarea lui Alioan. Pe urmă am vorbit, doar ca să rup tăcerea, fiindcă dispărând glasul Ştefaniei dintre noi, clipa devenea inutilă.

— Da, am urmărit să învăţ muzică, am avut un profesor care ar fi vrut să facă din noi toţi, dacă nu creatori, măcar cunoscători de bună calitate. Învăţam solfegiile nu după cărţile modeste de şcoală, ci după albume comandate la Şcoala Cantorum. La paisprezece ani ştiam să punem pe note ceea ce ne cânta la armoniu, bucăţi simple pentru început, se înţelege.

Cea mai veche muzică de care îmi amintesc, analizată măsură cu măsură şi explicată în toate inflexiunile ei misterioase, a fost „Ave verum corpus”, de Palestrina, atât de greu să fie înţeleasă când nu ai pregătire. „Corul pelerinilor” din Tannhauser a fost ultima treaptă… Pe urmă a murit şi am rămas al nimănuia. Am învăţat singur mai departe, şi mai ales am ascultat muzică. Atunci credeam că mai multă nu se scrisese… Dar, multă, puţină, ce-am auzit adineauri depăşeşte cunoştinţele mele şi puterea de înţelegere; e o vrajă.

Alioan a ridicat spre mine uimitorii lui ochi albaştri, atât de expresivi în clipa aceea, cum nu i-am mai văzut decât o dată, pe patul de spital, când ştia că nu mai are de trăit decât zile, sau ceasuri şi era în ei atâta împăcare, încât mi-a dispărut pentru totdeauna teama de moarte. Decât că eu nu doresc să ajung dincolo ca să dau ochii cu bunul Dumnezeu, ca atotcredinciosul Johan Sebastian Bach, cel mai devotat servitor al cerului, ci ca să fiu singur. Această altfel de credinţă am citit-o şi în ochii lui Alioan, şi atunci mi-am amintit că o mai citisem odată fără s-o pot înţelege, după ce oprise discursul lui Mussolini. Mă privea atât de intens, încât mi s-a stins glasul; în faţa mea se petrecea o transformare extraordinară, o trecere a unui gen de materie în alta.

A întins mâna spre telefon, m-am ridicat sa-l las singur, mi-a făcut semn să rămân, dar nu cu înţelesul că n-are un secret de ascuns, ci dimpotrivă, că vrea să-l dezvăluie, de faţă cu un martor, ca să se descătuşeze, ca la spovedanie.

De aceea, nu pot spune că rolul meu de martor a fost o indiscreţie. Am socotit totdeauna că relaţiile bărbatului cu o femeie trebuie să rămână secrete, atâta timp cât nu sunt legitimizate, sau nu au devenit publice, prin voinţa amânduror părţilor. Cunosc multe asemenea cazuri şi nu le dezaprob, după principiul adoptat din tinereţe, că tot ce-i al tău îţi aparţine şi îi poţi da destinaţia dorită, fără să rămâi dator nimănui o justificare. Dar cunosc şi mai multe cazuri când o legătură de dragoste trebuie să rămână secretă, din felurite motive: de teama părinţilor, apoi a familiei, când ai una căreia nu te simţi devotat cu totul, şi, în sfârşit, şi cel mai adesea din cauza

societăţii care se amestecă în treburile altora, fără să le judece pe ale sale.

Alioan a făcut un număr de telefon, n-am tras cu coada ochiului să văd cifrele, cum fac unii din curiozitate maladivă sau lucrativă, acei oameni care vor să ştie totul despre semenii lor, fiindcă altfel nu au linişte, sau fiindcă deţinând un secret pot trage foloase. Nici n-am ascultat sunetele discului care, printr-o însuşire simplă, aceea de a percepe, spontan sau prin exerciţiu, timpul lui de derulare, îţi poate dezvălui cele cinci cifre ale numărului. (Pe atunci numerele de telefon din Bucureşti se compuneau numai din cinci cifre, dar îmi amintesc vremea, dinaintea automatizării, când aveau numai patru. Se înţelege că în altă vreme fuseseră numai trei, şi chiar două, când în tot oraşul nu erau instalate decât nouăzeci şi nouă de posturi telefonice; nu mai vorbesc de un timp şi mai îndepărtat, care rămâne o presupunere, când, fiind numai nouă posturi, ele erau identificate printr-o singură cifră, ca în micile localităţi rurale de astăzi: unul la primărie, altul la postul de jandarmi, dacă există, altul la Cooperativa agricolă, la Staţiunea de maşini şi tractoare şi la alte instituţii locale, restul la notabilităţile satului. Dar am avut de-a face şi cu şapte cifre, în marile metropole; mai mult decât atâta n-am auzit să fie pe undeva; o cifră în plus s-ar explica în cazul a zece milioane de posturi, care n-ar avea rost nici într-un oraş gigant, ca New York.)

Telefonul a sunat ocupat în mai multe rânduri, până ce într-un târziu s-a auzit un glas de femeie. Alioan mi-a făcut semn să iau receptorul suplimentar, pus alături. Era evident că vroia să fiu martor la convorbire, dar nu puteam să înţeleg scopul, nu mi-aş fi închipuit că punea la cale o crimă şi vroia să-şi facă un alibi prin mine.

Am recunoscut glasul Ştefaniei, pe care un sfert de oră mai înainte îl auzisem la radio. După o exclamaţie ciudată, urmă o tăcere prelungită, parcă se închisese telefonul. Exclamaţie nu-i bine spus, aş folosi cuvântul inclamaţie, dacă s-ar admite, fiindcă sunetul nu provenea din expirarea aerului, reacţia firească în faţa unei surprize, ci din inspirarea spasmodică a omului lovit în moalele capului. Pe urmă Ştefania dădu drumul unei tirade, explicaţii inoportune şi inutile, de parcă s-ar fi aflat

într-o vină şi vroia să se disculpe: în realitate vorbea în neştire, ca să-şi adune minţile risipite.

— Adineauri am venit de la radio, şi de-atunci telefonul a sunat încontinuu…

Plecase repede, indignată, refuza să reia emisiunea întreruptă de discursul lui Mussolini.

Pe chipul lui Alioan am văzut o grimasă, am simţit că avusese impulsul să închidă telefonul; nu-mi era greu să-mi închipui ce gândea în clipa aceea, Ştefania sosise prea repede din strada Berthelot în Batiste şi nu se gândea deloc că ar fi putut să vină cu un taximetru; desigur în faţă la radio o aştepta automobilul lui Persu, poate Persu însuşi, dacă nu avea un consiliu de miniştri, sau nu era ocupat cu obligaţii casnice. Dar aceste gânduri le avusese dinainte de a ridica receptorul, nu le uitase o clipă de când o văzuse ultima oară; era motivul pentru care nu o mai căutase nici odată de cinci luni încheiate.

Iar din clipa când se hotărâse să-i telefoneze nu intervenise nimic nou, ea nu era nici mai bună nici mai rea decât înainte; într-o asemenea situaţie accepţi pe cineva sau nu accepţi, dar nu ai dreptul să judeci. Poate fi nedemn, este în schimb loial; cine primeşte o bancnotă falsa are dreptul să dea restul în bancnote la fel de false. Este legea nelegiuiţilor, a gangsterilor. De câte ori fusese gangster el însuşi! Când luase cinic nevestele altora şi pe urmă primise invitaţia la ospăţul casnic şi îşi frecase genunchii pe sub masă de genunchii încă înfierbântaţi ai femeii necredincioase. Când se ascunsese prin dulapuri sau coborâse pe scările de serviciu, cu hainele în braţe! Şi cu prima lui logodnică fusese gangster, încă de la nunta ratată, când se urcase în pod cu ţigăncuşa de la bucătărie; şi cu aceasta fusese gangster, cu toate pe care le amăgise, căci, în tăcerea supusă, chiar şi o ţigancă de la bucătării îşi face iluzii, până ce modul ei de viaţă devine nepăsarea. Şi cu Tiţa fusese gangster, când îi cumpărase o cutie cu podoabe ieftine, la care ea mai dorise şi un pachet de ciocolată, ca o copilă ce era încă.

— Vreau să te văd! spuse Alioan, ca o concluzie la aceste gânduri.

De dincolo se auzi o expiraţie profundă, un şuier tot mai stins, golirea plămânilor până la sufocare. Alioan se făcu roşu la

faţă, vinele de pe tâmple pulsară, ochii îşi pierdură culoarea. Poate urmărea să-mi arate că nu el era gangsterul, de aceea vroise să fiu martor.

— Înţeleg că te inoportunez! spuse, flagelându-se cu seninătate.

Înţelegeam mai bine ca niciodată că, dincolo de visările lui leneşe, era un om puternic. Luase receptorul de la ureche, vroia să-l pună pe furcă; în ultima clipă izbucni glasul Ştefaniei, pătimaş, disperat şi atât de puternic încât umplea toată odaia, ca un haut-parleur, iar receptorul meu nu mai scotea sunete inteligibile, ci tunete:

— Nu, nu, nu! N-ai să mă inoportunezi niciodată! Vino, acum, repede! De cinci luni aştept să-ţi aud glasul!

Era ea, cum o ştiam de pe Colentina, din vremea când mersese pe bicicletă până la Constanţa. Cineva ar fi putut crede că juca teatru; în realitate îşi termina cântecul întrerupt la radio.

Alioan nu ceruse nici odată sfaturi în ceea ce priveşte purtarea cu o femeie. Dacă la prima lui nuntă aş fi fost acolo şi i-aş fi cunoscut gândul, i-aş fi spus să se stăpânească şi s-o lase în pace pe ţigăncuşa de la bucătărie. La fel i-aş fi spus când i-a cumpărat podoabele Tiţei. De asemeni, când o târâse pe Ştefania sub draperie. Nu vreau să mă arăt altfel de cum sunt, mai temător de legile moralei curente, pe care nu le respect ca pe cele estetice; în toate trei cazurile părerea mea era o prejudecată. Şi înainte de toate, nu aveam dreptul să judec; nimeni nu are dreptul să judece, atâta timp cât nu cunoaşte şi părerea părţii celeilalte. Acum ascultasem amândouă părţile.

Cred că era prima oară în viaţa lui când Alioan nu avea curajul să hotărască singur. Am crezut la început că îl derutase discursul lui Mussolini, care era o agresiune capabilă să întoarcă pe dos sufletul unui om mai sensibil. Abia pe urmă, după ce plecase, m-am gândit, ceea ce era adevărat, că în nepăsarea lui, prelungită luni de zile, suferea de lipsa Ştefaniei; trecuseră împreună prin câteva întâmplări care, chiar dacă nu duseseră la nimic în aparenţă, lăsaseră urme neşterse. Multe amintiri din viaţa lui, unele tandre, duioase, altele triste sau chiar dramatice, printre ele chiar moartea unor fiinţe iubite

erau astăzi uitate sau, şi mai rău, indiferente. Drumul până în Colentina, ploaia, hainele ude, focul din sobă, noaptea în casa părăginită n-avea să le uite nici atunci când amintirea Ştefaniei ar fi fost de mult ştearsă. Dar acum Ştefania era vie, şi gândul la ea îl ardea ca o flacără; probabil cântecul de mai adineauri, urmat de o brutalitate, îi dăduse măsura adevărată a tot ce pierduse, şi nu mai putea să îndure pierderea, fiindcă toate din jur acum puteau să piară. Pentru el atunci, nepieritoare era numai Ştefania.

Se ridică şi se uită la mine, cu o privire atât de aprinsă încât părea calcinată; ochii lui albaştri păreau doi tăciuni care pâlpâiau înainte de a se stinge.

— Să mă duc?

— Ai vrea să spun nu?

— Da; poate mi-ai face un bine!

— Atunci du-te acum, repede. Nu te mai opri pe drum să iei flori; nu e nevoie!

Câteva zile nu l-am mai întâlnit, apoi alt timp mi-a ocolit privirea, trecea pe alături şi întorcea ochii în altă parte. Abia după o săptămână, când izbutise să-şi înfrâneze reproşurile, m-a întrebat cu vechea lui prietenie caldă, dar mai temător de astădată.

— Ştiai?

Nu-mi trecea prin minte la ce putea să se refere, şi-a dat seama că nedumerirea mea era sinceră.

— Avea casa plină de flori; orice floare a mea ar fi fost ridicolă.

Îmi făcea o nedreptate, nu mă gândisem deloc, nici n-aş fi avut timp, că era firesc să nu-i lipsească florile din casă. Înţelesul sfatului meu era unul singur, să se ducă repede, să nu interpună nici un gest între chemarea ei şi sosirea lui. E inutil să caut raţiunea acestui gând, mi l-a dictat instinctul, şi mă reprezintă, n-am să mi-l reproşez în nici o ocazie. Aşa am socotit că trebuia să facă, aşa aş fi făcut eu însumi, cum am făcut totdeauna, fără să regret vreodată.

Pe uşă găsi un bilet, scris apăsat, cu ruj de buze: „Alioan, te aştept, intră, uşa e descuiată! ** Era mai mult decât părea să fie: biletul, afişat la vedere, cu ostentaţie, devenea o notificare, o

declaraţie publică. Alioan nu înţelese că Ştefania îşi anunţa independenţa, oricine putea să citească, şi nimeni n-avea dreptul să-i ceară socoteală.

Îl aştepta în picioare, în spatele uşii. Persu voise să-i angajeze o subretă şi o bucătăreasă; la stilul lui de viaţă era un minimum, mai jos începea boema, pe care nu o putea concepe. Ştefania refuzase, fiindcă la rândul ei, nu concepea stilul lui, îi făcea rău fizic, ca o mâncare indigestă. Nu apucase să-şi schimbe rochia, era îmbrăcată cum venise de la radio. Când se deschise uşa, rămase înlemnită.

Câtva timp se priviră fără o vorbă. Şi unul, şi altul, după o despărţire care ar fi putut duce la indiferenţă, mai ales că existase între ei o neîmplinire stupidă, îşi dădeau seama că fără clipa prezentă viaţa lor ar fi fost goală. Aveau nevoie unul de altul, şi fără să scoată o vorbă, în fiinţa amândurora se simţea acelaşi strigăt de dragoste.

Dar casa era plină de flori, de la un capăt până la altul, în vaze, în glastre şi chiar libere, aruncate pe parchet şi pe covoare, nu puteai merge fără să calci pe ele. Prezenţa lor nu îl crispa pe Alioan, ar fi fost sentimentul cel mai explicabil într-o asemenea împrejurare; era ceva mai grav, o mâhnire; nu-i nevoie să adaug alt cuvânt, între suferinţele omeneşti mâhnirea este cel care uzează mai rău inima, fiindcă nu pare să aibă un termen, nu se lasă extirpată violent din suflet, ca ura, sau ca iubirea, care pot fi prinse în cleşte şi smulse, într-un moment de exasperare. Mâhnirea nu-i un munte, să-i pui dinamită la bază, ci un deşert cât Sahara, atât de calm ondulată, dar fără umbră şi fără apă. O mâhnire poate să ţină toată viaţa, mâhnirea neizbânzilor, a faptelor începute şi neîmplinite.

Lui Alioan i se făcuse o sete sufocantă.

— Vrei să bei ceva? îl întrebă Ştefania.

Degeaba îi ţin la distanţă pe unul de altul; chiar şi această întrebare, convenţională în aparenţă, dovedea că între ei era o comunicaţie. Oricine, când intri într-o casă, te întreabă dacă vrei să bei ceva. Ştefaniei nu-i era gândul la acest gest ca la o datorie de gazdă, ci simţea că lui ii era sete.

Nu urmă nici o efuziune, nici măcar nu îl luă de mână ci îl chemă s-o urmeze pe terasă. Fusese casa lui, ce-i drept, pentru

scurtă vreme, şi o uitase. Uitase mai ales că la etajul al şaptelea creştea iarbă, o peluză în mijlocul oraşului. Dar altceva îl uimi, un timp nu înţelese nimic, i se părea că visează, în mijlocul peluzei era un cort de pânză oranj, în culoarea soarelui când răsare. Soarele coborâse după un bloc înalt, care toamna avea să se prăbuşească la cutremur. Deasupra cerul începea să capete culoarea albastră de seară, cerul lui Mussolini.

În faţa cortului, care ar fi părut oricui o ciudăţenie pe terasa unui bloc cu şapte etaje, când era atât de firesc în realitate, ca pe orice peluză, Alioan văzu două şezlonguri în dungi multicolore, clasice; să fi fost trei sau patru, nu i-ar fi făcut aceeaşi impresie neplăcută. Ştefania îi făcu semn să stea pe unul din ele, desigur al musafirului.

Reacţia lui ar fi părut copilăroasă, se aşeză pe celălalt.

Ştefania nu-şi închipui ce avea el în minte, spuse, aşezându-se, natural pe şezlongul liber:

— De aici, vederea e mai frumoasă!

Poate aşa era, Alioan întoarse capul şi văzu cupola Camerei deputaţilor, alături Mitropolia, dar nu-l interesa priveliştea. În aer plutea o ostilitate, n-o provoca el, era firească. În timp ce Ştefania îi turna într-o cană de cristal oranjadă rece, din termos, o întrebă, cu o falsă indiferenţă:

— Aştepţi o vizită? Spune-mi, cât timp ai liber. Nu vreau să plec pe scara de serviciu.

Exista în el o iritare continuă, altfel n-ar fi spus aceste vorbe, inadmisibile la un om de lume. Avea în minte o piesă de bulevard, pe care n-ar fi trebuit să şi-o amintească în clipa aceea. O văzuse la Paris şi apoi o cumpărase în broşură, o citea din când în când, o socotea un memento pentru orice bărbat, chiar dacă nu era încă în primejdie să devină ridicol. Chiar aşa se numea, Scara de serviciu, şi era, în felul ei minor, o capodoperă, ca atâtea piese bulevardiere, din care extrăsese una şi Job Dinulescu, pentru Crista, partenera lui de ocazie. Trei personaje clasice, demoralizant de veridice, care stârneau râsul în masă, chiar şi al celor condamnaţi să fie în cauză: protectorul bătrân şi bogat, întreţinuta, femeie ispititoare, apoi tânărul, amant de inimă. Când stăpânul sună la uşă, intrusul iese pe scara de serviciu. După un timp însă nu mai vrea, sau nu mai

poate să suporte această umilinţă şi refuză rolul. Femeia suferă în tăcere un timp până ce, zgâlţâită de suspine ii destăinuie protectorului iubirea ascunsa şi îl vesteşte că renunţă la ajutorul lui , oricare ar fi pierderea, neputând să trăiască fără celălalt. Nu judec urmarea, las dreptul oricui sa accepte sau nu soluţia piesei. O citisem şi eu, dar nu o discutasem niciodată cu Alioan; era o farsă amuzantă şi nu merita să fie comentată, oamenii trebuiau doar să râdă. Apoi situaţia nu ne privea, nici pe unul, nici pe altul, şi nici nu aveam nevoie să învăţăm dintr-o asemenea piesă cum să ne trăim viaţa.

După ce femeia plânge pe umărul protectorului până îi udă haina, acesta îi propune o soluţie înţeleaptă: să facă schimb cu tânărul, să-i lase acestuia rolul de stăpân, iar el să vină din când în când, pe furiş. Ceea ce se şi întâmplă, femeia acceptă propunerea, îşi regăseşte amantul de inimă şi îl păstrează, fără să-şi piardă protectorul. Când acesta din urmă se află în casă, iar tânărul sună la uşă, îşi ia frumuşel gambeta şi mănuşile şi iese pe scara de serviciu.

Am râs când am citit piesa, râd şi astăzi dacă mi-o aduc aminte, o povestesc cui cred că ar fi bine s-o ştie, dar cu tot hazul ei, o socotesc demoralizantă. Cred că replica lui Alioan nu era lipsită de legătură cu piesa, deşi nu i s-ar fi potrivit nici unul din cele două roluri masculine.

Până ce Ştefania să înţeleagă întrebarea lui, şi să-i răspundă, Alioan, dominat în clipa aceea numai de senzaţia setei, bău dintr-o dată paharul de oranjadă. Pe loc, orice sentiment, şi chiar senzaţia viscerală a setei dispăruse şi odată cu ele dispăru până şi amintirea întrebării pusă mai înainte.

— Mulţumesc! spuse cu politeţe. Îmi fac şi eu oranjadă, din aceleaşi portocale, dar nu e atât de bună.

Deşi preocupată de alt gând, Ştefania răspunse, cu un zâmbet:

— Fiindcă eu pun şi un pahar de gin la un termos.

În clipa aceea Alioan simţi alcoolul în genunchi, se temea că s-ar fi clătinat dacă se ridica în picioare.

Încep prin a reproduce primele fraze ale Ştefaniei, mi se pare că esenţialul trebuie să-l spună ea însăşi. Mai departe am să mă folosesc de cuvintele mele, nu vreau să-i atribui o tiradă

nepotrivită cu momentul şi nici n-ar fi cea reală, căci o parte din gândurile ei i le-am atribuit eu însumi, fată să ma îndoiesc însă că îi aparţineau ei, şi nu le pronunţase, de emoţie; în această privinţă nimeni nu poate să mă înţeleagă mai bine decât cei care pierd un examen, deşi au toată materia în minte.

— Nici o fiinţă vie n-are să sune la uşă, dacă ai să mai vii; niciodată n-ai să ieşi pe scara de serviciu. Scara ta este cea principală, şi nu regret decât că n-au făcut-o de două ori mai largă şi toată de marmură. Astăzi este 10 iunie şi de astă-iarnă, când ne-am plimbat noaptea pe malul lacului, au trecut şase luni şi cinci zile; ştiu, fiindcă era 5 decembrie. De atunci, când am aşteptat să mă întinzi pe iarbă, fără să ţin seama că era rece şi umedă, nimeni nu s-a atins de mine.

Pe altcineva poate n-ar fi reuşit să-l convingă, eu, unul, n-am avut nici o îndoială. Dacă întâmplarea începută sub draperie s-ar fi împlinit atunci, înainte de a bubui carabina, poate ar fi rămas o aventură de o seară, deşucheată şi oricum incompletă, nu s-ar mai fi repetat pe urmă; în asemenea împrejurări, şi bărbatul, şi femeia rămân cu o stânjenire, care nu se uită decât dacă este reparată grabnic, ceea ce nu reuşeşte totdeauna. Poate de acolo ar fi plecat cu Leonard, deşi nu mai simţea pentru el nici o atracţie; uneori te conduce obişnuinţa sau plictiseala. Oricum, zilele următoare ar fi avut alta aventură, apoi altele, n-ar fi stat să le numere. Gândurile acestea sunt extrase din vorbele Ştefaniei pe care ea însă le spusese trunchiat şi nelimpede. Într-un singur timp, când nu împlinise şaptesprezece ani, ţinuse la castitatea ei, dar pentru alte raţiuni decât cele curente; ea nu avea de dat socoteală părinţilor, şi nici altcuiva, decât ei însăşi; vroise să se abţină spre a fi sigură că toate în trup îi sunt împlinite, ca să poată fi de la început o împlinire, să nu treacă prin chinuri şi încercări nereuşite, din care aflase multe, de la atâtea fete grăbite şi nenorocoase, sau proaste. Vroia să fie din toată inima, dăruirea ei să nu devină un sacrificiu, ci o victorie.

Victoria venise cu un an mai devreme decât îşi pusese în gând, trupul i-o luase înainte şi îl urmase cu bucurie; fiindcă avea pentru cine, şi credea nu în fericire, ci în desăvârşire. Nefericite sunt fetele care se aleg cu o dezamăgire; înseamnă că

am nu găsit nici momentul, nici omul. Nenorocoase cele care rămân nedumerite; puţine şanse au să se mai regăsească vreodată. Ştefania fusese fericită din prima clipă, fără să înţeleagă ce face, fără să simtă altă voluptate decât căldura trupească a băiatului ei, în noaptea rece. Fiindcă îl iubea, din seara când simţise dorinţa irezistibilă să-l sărute pe obraz, lângă ureche, prima ei ofrandă, pornită din suflet, fără să-şi închipuie cât de mult îi participa trupul, neîmplinit încă. Şi mare fusese fericirea ei atunci, să aştepte, ştiind că îi aparţinea de pe acum lui, şi nu altuia.

Alte câteva întâmplări, acum aproape uitate, pe care le acceptase din inerţie, fuseseră fără prea multă emoţie, de cele mai multe ori le privise cu indiferenţă, deşi nu avea o structură inertă. Poate doar Leonard îi tulburase sufletul încă pur, fiindcă ştia s-o privească, fiindcă o dimineaţă întreagă îi admirase uimit picioarele goale, deprinse să umble pe pământul tare, prin glod şi prin iarbă, fără să se asprească şi să se deformeze; el vedea atunci în ea o zeitate necunoscătoare a încălţărilor omeneşti din primele civilizaţii; ochii lui îi dădeau senzaţii tactile, până ce simţise a doua oară în viaţă nevoia să-l sărute lângă ureche; dar pe urmă nu mai ştia de ce făcuse gestul care nu trezise în fiinţa ei nici o armonică. Declaraţia de iubire din dirijabilul cuprins de flăcări se adresa nu lui ci morţii; abia acum îşi dădea seama.

În afară de două apropieri neîmplinite, sub draperie şi pe malul lacului, lângă podul de cale ferată, între ei nu fuse până acum nici o atingere; era greu de înţeles şi la unul, şi la altul, care aveau aceeaşi concepţie despre drepturile omului asupra propriei lui fiinţe.

Ştefania se ridică să intre în casă; o clipă se opri lângă el, privindu-l în ochii albaştri; se abţinu din greu să nu îngenunche.

— Lipsesc zece minute, îi spuse. Nu-ţi dau reviste ilustrate să te uiţi în ele, ştiu că nu ai nevoie.

În nici o altă împrejurare sufletul lui Alioan nu trecuse prin convulsiuni atât de complicate. Ce importanţă avea că îl lăsa singur zece minute? Sau jumătate de oră, dat fiind că femeile nu au decât rar noţiunea timpului? O jumătate de oră în aerul uşor răcorit al înserării de vară, aşezat în şezlong, pe iarba miraculoasă de la etajul al şaptelea ar fi trebuit să fie, la lenea

lui psihică şi trupească, nimic altceva decât desfătare. Îi veni un gând, şi se miră de întârzierea lui, probabil se datora altei leni din el, aceea de cugetare. „Nu ştiu cum n-am înţeles până astăzi, se gândea, că punând pământ şi iarbă la etajul al şaptelea cineva a intuit paradisul; un paradis fără iarbă nu se poate concepe. Nu contează că până la paradisul adevărat sunt milioane de ani lumină; nimeni, nici măcar sufletele morţilor nu pot străbate o asemenea distanţă într-o singură etapă; şi lor le trebuie milioane de ani lumină să ajungă; aici e prima escală, locul unde să se odihnească după plecare."

Era maximum ce putea să elaboreze gândirea lui într-o asemenea clipă; îşi făcuse mai mult decât o datorie faţă de gazdă. Odată rămas singur se gândea să plece pe nesimţite. El vroise să vină, îl mânase o dorinţă înfrânată atât de multă vreme, că părea inexistentă. I-o trezise nu cântecul ei, ci discursul lui Mussolini; îşi dăduse seama în clipa aceea de răsturnare a lumii, care îşi pierdea bunul simţ înainte de toate, că oamenii erau datori să-şi plătească toate datoriile faţă de ei înşişi; era singurul mijloc de a mai da un sens vieţii batjocorite. Ştefania i se păruse o salvare, dar se înşelase, era doar o gazdă.

Ea făcu un pas să plece, pe urmă se întoarse, îngenunche lângă el şi îl sărută pe obraz, lângă ureche. Semăna cu sărutul ei de altădată numai prin impulsul care îl determinase, altminteri şi senzaţia şi simţămintele erau altele. Ştia cât îl aşteptase, spusese mai înainte, de luni de zile; acum simţea, în trup şi în suflet, cum îl aşteptase. Numai nevoia de a-şi purifica pielea o făcu să se ridice, altfel ar fi rămas acolo, să nu mai fie încă o dată o piedică între ei, nici măcar cele zece minute câte îi trebuiau să se spele.

Pe terasă, deasupra uşii era un ceasornic de perete, electric, apărat de ploaie cu o copertină de sticlă. Ştefania îl montase ca să ştie cât timp stă la soare, nu vroia să-şi brutalizeze pielea; trupurile prea bronzate, oricât ar fi de frumoase, nu mai par naturale.

Din toate câte puteau să-i atragă privirea, Alioan rămase cu ochii la minutarul care sărea rar din liniuţă în liniuţă. Multe ceasornice marchează numai minutele împlinite; întinderea dintre ele pare un fel de moarte. Se simţea mort el însuşi,

reînvia doar o secundă cât minutarul sărea la liniuţă următoare. Dar se înşela, era viu tot timpul, din clipa când numai putuse rezista dorinţei de a ridica receptorul; tot ce gândise mai înainte era o rătăcire, se afla aici, fiind singurul Ioc unde, când Italia declara război Franţei, mai găsea o raţiune să existe în forma lui vie.

Dacă o minune se împlineşte, atrage totdeauna pe alta, e legea minunilor, nu doar a nenorocirilor. Când Ştefania se ivi în uşă, ceasornicul arăta că trecuseră abia şase minute din zece. Numai o femeie va înţelege cu adevărat ce am vrut să spun cu aceste cuvinte; acele femei care cad şi îşi julesc genunchii, alergând să nu întârzie la o întâlnire; şi ajung îmbujorate, fără să ştie ce splendoare înfăţişează ciorapii lor rupţi şi sângele care le curge pe picioare.

Nu-şi lăsase părul să crească mai jos de a şaptea vertebră cervicală; şi-l răvăşi cu o mişcare scurtă a capului; era prima ei dăruire, cine va lua aminte la acest gest, şi va putea să-l repete nu va avea decât să câştige!

Spre a fi sincer şi cu mine şi cu Alioan, în care mă întrupez pentru o clipă, nu-mi dau seama cum aş fi vrut să vină Ştefania: cu o rochie de casă, cu un cordon, fără nasturi, care se desface dintr-o mişcare? Sau învăluită într-o mantie transparentă? Sau goală de-a dreptul, spre a fi conformă cu ea însăşi?

Poate altcineva în locul meu şi al lui Alioan ar fi fost contrariat şi dezamăgit; fiindcă adesea gândurile oamenilor o iau înaintea propriei lor raţiuni, nelăsându-le timp să reflecteze. Ştefania îşi pusese o rochie cuminte, de şcolăriţă, de pichet alb, încheiata până în gât şi lungă până în dreptul genunchilor; cam aşa se purtau rochiile pe vremea aceea; în timpul războiului, moda italienească a făcut să se scurteze cu câteva degete. Singura îndrăzneală era lipsa mânecilor, care însă nu lăsa să se vadă subţioara, fiindcă, braţele, uşor aurite de soare, stăteau pe lângă trup, ar mai fi lipsit să fie împreunate în faţă ca să amintească de timiditatea ţigăncii cu podoabe albastre.

— În patul meu nu s-a culcat nimeni, spuse fără să înainteze. Dar nu vreau să mergem acolo, am un loc mai potrivit

pentru noi doi, pe care ne-au apropiat şi ne-au despărţit împrejurări stranii.

Veni, îl luă de mână şi îl trase în cortul de pe iarba. În corturi se încheia pe vremuri pacea, la sfârşitul campaniilor. Aşa fusese la Plevna, cu Osman Paşa, amintirea cea mai apropiată, ca să nu mă duc tocmai la Cezar. Pe jos era o blană albă. Atunci se văzu că rochia Ştefaniei nu era cusută pe ea, n-avea nici copci pe umeri şi în talie, ci un fermoar lung, în faţă, pe linia mediană a trupului; fermoarele reprezentau gusturile ei predilecte, adusese vrafuri din America; pe la noi continuau să fie o noutate, abia în curs de a fi adoptată. Rezistă ispitei de a-l mai săruta o dată lângă ureche, deşi îi ardeau buzele; era gestul ei primordial, cum fusese la facerea lumii despărţirea pământului de ape. Se aşeză în genunchi, dreaptă, cortul nu-i îngăduia să stea în picioare; îşi desfăcu fermoarul încet, până ce apăru rubinul din adâncitura sânilor. Aici se opri, restul gestului i-l lăsă lui, dacă vroia sau nu să-l facă.

Alioan îi cuprinse sânii în mâini, îi apropie şi-i scoase la lumină; aveau aceeaşi formă şi aceeaşi culoare roză ca a florii de lotus, puţin poleită de soare; pe terasă, la etajul ei n-o vedea nimeni dacă stătea goală. Făcea a treia oară gestul acesta, fără să meargă mai departe. Îi veni gândul că era o vrajă şi de teamă să nu înţepenească aşa, cum se întâmplă în clipe de mare emoţie, trase fermoarul până jos, dintr-o singură mişcare.

Apunea soarele, dincolo de blocul care avea să se prăbuşească. Vara, crepusculul e scurt, în oraşe nu se observă, fiindcă se aprind felinarele; în sate se luminează ferestrele. Observă şi simte numai cine în ora amurgului se află în plină câmpie.

La etajul al şaptelea, de unde nu se vedea nici o fereastră luminată şi unde felinarele abia trimiteau o reverberaţie, mai mică decât a stelelor, se făcu repede noapte.

— Din clipa asta, în orice clipă viitoare, să nu te simţi legat de mine, spuse Ştefania, în şoaptă.

Când sunt goi, unul lângă altul, oamenii vorbesc în şoaptă, chiar dacă nu poate să-i audă nimeni. Un glas puternic în asemenea clipe ar fi o enormă vulgaritate.

— La ce-ţi foloseşte cortul? întrebă Alioan, bănuitor din prudenţă.

— Când e prea cald, dorm aici noaptea. Casa e bătută în plin de soare; până spre ziuă înăuntru mi se pare insuportabil; cortul se răcoreşte cum apune soarele.

— La ultimul etaj, şi fără un pod deasupra, era de prevăzut; de-aceea s-au pus aparate de aer condiţionat.

— Ştiu, dar nu suport răcoarea artificială; îmi îngheaţă inima. De felul meu inima mea e fierbinte. Simţi?

Se ridică într-un cot să-l privească, şi cu tot întunericul izbuti să-l vadă, aşa cum o vedea şi el, de parcă era fosforescentă, cum i se mai păruse odată, pe malul lacului.

— Abia te cunosc, nu poţi descoperi un om dintr-o dată, nici tu nu mă cunoşti, dar când eşti alături, mă simt eu, cea adevărată. Vreau să-ţi aparţin: astă seară, şi dacă vrei, mâine. Pentru poimâine nu-mi fac planuri. Tu, dacă vrei, fă-ţi-le, poţi să dispui oricând de mine. Ţi-am spus, e un adevăr pe care nu l-ar crede nici un om; de când te-am cunoscut sunt castă; în cel mai deplin înţeles al cuvântului, în înţelesul că nici n-am simţit nevoia. Sunt castă prin tine; dacă n-ai fi existat tu, ar fi fost mulţi, zeci, nu spun sute. Atât de castă că adineauri m-am simţit virgină, mai deplin decât prima dată, fiindcă atunci nu aveam conştiinţa virginităţii decât ca o piedică, o membrană inutilă şi ridicolă, pe care, între toate animalele, o mai păstrează doar omul. Oare nu ea este geneza a două din păcatele capitale: făţărnicia şi îngâmfarea? Făţărnicia fetei, care îşi ascunde fapta săvârşită şi îngâmfarea bărbatului, care se laudă?

— Ştii că mă simt îngâmfat? spuse Alioan.

— Mă bucur, dar nu mă simt făţarnică; pot să fac declaraţie publică. Vrei să-ţi spun cum m-ai cucerit? Întâi cu ochii; când te-am văzut, am recunoscut în ei cerul, cu toate misterele lui, cu luna şi cu stelele. Dar nu te-aş fi aşteptat până astăzi, dacă nu ţi-aş fi simţit atunci mâinile pe mine. În mâinile tale e un mister mai mare decât al cerului.

26

Povestind această întâmplare, am retrăit ultima mea clipă de bucurie din vara anului. Patru zile mai târziu, trupele germane aveau să ocupe Parisul; şi ce e mai trist, fără luptă.

O mare speranţă îmi dădea Churchill, care devenise prim-ministru în Anglia, înlocuindu-l pe Chamberlain, pentru mine cioclul Europei. Churchill credea în victorie, fără să ştiu pe ce putea să se bizuie. Dar am crezut în el tot timpul războiului, chiar după cele mai grele înfrângeri, când deocamdată nu făgăduia Marii Britanii decât sânge şi lacrimi. Nu uitasem că în Transvaal luptase contra burilor, poate chiar el trăsese în domnul Alcibiade, perforându-i splina şi şubrezindu-l, făcându-l să moară mult prea devreme. Acum războiul burilor rămăsese departe, în urmă, îmi aminteam mai degrabă că în 1914 Churchill făcuse actul decisiv în declararea războiului.

Salvarea Angliei în războiul al doilea tot lui se datoreşte; am spus de mult şi cu toată convingerea că i s-ar cuveni o statuie pusă pe o coloană mai înaltă decât a lui Nelson, din piaţa Trafalgar, de la Londra. Nu-mi place să folosesc o vorbă atât de veche şi de uzată, dar nu-mi pot exprima mai bine dezamăgirea şi regretul, că după ce câştigase războiul, şi nu uit cu ce uriaşe eforturi, omul acesta a pierdut pacea, fiindcă n-a apărat-o la fel de îndârjit cum şi-a apărat patria şi patriile altora; a luat pacea în glumă, cu o sticlă de whisky alături.

Când Franţa era gata să capituleze, cu guvernul refugiat pe rând la Orleans, la Bordeaux apoi la Vichy, cu vestitele lui ape minerale unde atunci nu mai venea nimeni să-şi îngrijească sănătatea şi să se plimbe pe promenadă în haine albe, de vară, Churchill i-a propus ţării învinse un pact cred că unic în istorie, şi chiar dacă n-ar fi unic nu m-ar impresiona mai puţin astăzi, după cinci decenii: să facă împreună o patrie comună, Anglia să devină căminul învinşilor, cu toate drepturile celor născuţi acolo, numai să nu ceară pace lui Hitler, ci să lupte până la urmă. La urmă, nu putea să însemne decât victoria.

Poate multă lume a uitat astăzi acel dramatic semnal emis la deschiderea emisiunilor de radio Londra; multă lume nici n-a ştiut de el, fiindcă pe vremea aceea nu era născută sau n-avea vârstă. Apoi, postul nu-l prindeai uşor, se desluşea câte ceva

printre bruiaje, trebuia să ai o anumită pricepere ca să înţelegi bine şi, în sfârşit, rămânea grija să nu audă vecinii, care puteau să trăncănească, nu ca să-ţi facă neapărat rău, ci fiindcă aşa sunt unii oameni, au mâncărime de limbă. Sufletul meu n-ar fi împăcat dacă n-aş da lămuririle care urmează, fiindcă probabil istoria nu va socoti necesar să le consemneze.

Semnalul postului de Radio Londra, care se asculta cu ferestrele închise şi cu uşa încuiata, era alcătuit din patru sunete de timpani, trei scurte şi ultimul prelung, luate după prima mişcare din simfonia a cincea de Beethoven, “sol-sol-sol-mi bemol”, simbolizând destinul care bate la uşă. Sigur că nimic n-ar fi putut să redea mai bine speranţa naţiunilor aflate în primejdie decât invocarea destinului. Dar la origine sunetele nu erau inspirate de simfonia lui Beethoven, ci doar s-au potrivit întocmai cu muzica; în realitate ele reprezentau o literă din alfabetul Morse, trei puncte şi o linie, V, de la victorie, devenită salutul aliaţilor, cu degetele arătător şi mijlociu îndepărtate; anatomia mâinii omeneşti era parcă anume făcută să poată desena în aer acest semn simbolic.

Adaug altceva ce probabil lumea a uitat şi istoria nu-şi va pierde vremea să spună; doctorul Goebbels, ministrul propagandei lui Hitler, a încercat să deposedeze pe aliaţi de acea inspiraţie fericită şi a luat pe seama Germaniei semnalul, care devenise cunoscut, şi a încercat să-l transforme în lozincă proprie, deşi litera V nu se potrivea cu Sieg, cum se spune la victorie în nemţeşte. Semnalul n-a putut să funcţioneze decât forţat, şi numai o vreme. În alfabetul Morse, S de la Sieg e reprezentat de trei puncte, fără linia finală, a destinului. Doi de S cu un O la mijloc, alcătuit la rândul lui din trei linii, înseamnă „Salvaţi sufletele noastre”, strigătul de salvare al naufragiaţilor. Iată ce semnal ar fi putut să-şi imagineze Goebbels în buncărul unde şi-a omorât copiii cu cianură de potasiu, înainte de a se sinucide el însuşi. Dar n-avea cum să-l emită, şi de l-ar fi emis, nu-l auzea nimeni.

* * *

Între oraşele căzute în mâna inamicului, primul de care îmi aduc aminte, din copilărie, este capitala României, în 1916. În comunicatele lor, nemţii spuneam ca au cucerit cetatea

Bucureştilor. În jurul oraşului se făcuse o linie de forturi; ca arhitectură ele mai există şi astăzi. Dar erau demodate încă înainte de a fi puse în lucru şi nici nu se mai potriveau cu strategia timpului; de aceea au fost părăsite din capul locului, s-au scos tunurile de cetate şi s-au transformat în artilerie de câmp, ceea ce, pare-mi-se, nu putea să se potrivească. În ziua când nemţii au ajuns la marginea oraşului, cu raţiune sau fără raţiune armata de apărare era de mult retrasă; oraşul a fost cucerit fără un foc de puşcă.

Pe atunci nu auzisem de căderea Babilonului, nici a Bizanţului, şi chiar de-aş fi auzit, n-aveam de ce mă întrista, erau prea departe de mine geografic, iar în timp nici nu puteam să ţin seama anilor, căci abia ştiam să număr până la o sută. Între oraşele căzute, mai puţine decât s-ar crede într-o istorie atât de lungă, mai târziu am auzit de Roma, cucerită de năvălitori veniţi de la Nord, fără să întâmpine prea multă rezistenţă, căci capitala Imperiului se mutase la Constantinopole; când a trecut atâta timp de atunci, cum aş putea să spun eu, un om de astăzi, că mutarea fusese o idee neinspirată? Năvălitorii nu mai există, s-au asimilat, dacă nu au plecat spre alte lumi, cu farfurii zburătoare. Pe urmă, când învăţam istoria Franţei am aflat de Orleans, asediat şi cucerit de englezi, în timpul Ioanei d’Arc; regele fetei, un papă-lapte, nu mă interesează. Parisul atunci nu exista, decât poate ca un sat, sau ca nişte cătune între meandrele mlăştinoase ale Senei.

De Moscova, cucerită de Napoleon, îmi aduc aminte mai bine, dar mai degrabă prin muzică şi prin legende, decât prin istorie. Cunosc astfel povestea unui tânăr şi chiar chipeş ofiţer francez, curier al împăratului, care bate des drumurile între Paris şi Moscova, răsfăţat în saloane, zburând între o doamnă frumoasă şi altele, mai frumoase; toţi îl socotesc un tânăr brav şi într-adevăr nu ştie ce-i teama, fiindcă n-a avut ocazia s-o cunoască; meseria lui e frivolitatea. Dar iată că, aflat la Moscova când începe retragerea, îi cade sarcina de sacrificiu, lui care n-a luptat niciodată, să rămână ultimul şi să arunce în aer un depozit de pulbere, ca să acopere fuga armatei. Rămas singur cu feştila în mină, el care a trecut drept un cavaler fără teamă, care a povestit în saloane lupte imaginare, spre admiraţia

doamnelor şi invidia soţilor, ştiind că nu are altceva de făcut decât să-şi îndeplinească datoria, ceea ce înseamnă să moară, cade în genunchi şi se roagă: „Doamne, arată-mi cum să fiu erou când nu am nici un martor!” Am citit această legendă într-o carte şi o ţin minte din tinereţe, fiindcă în rugăciunea personajului uşuratic, văd cât de lucid poate un om să-şi cunoască limitele.

Este ciudat, nu mai ţin minte nimic din înaintarea lui Napoleon în Rusia, nici despre timpul petrecut de el la Moscova, în schimb am în ochi retragerea, vie şi colorată puternic, dominată de albul zăpezii. Ce bine îmi amintesc trecerea dezastruoasă peste Berezina! Şi chipul tragic al împăratului, cu bicornul tras pe ochi, înaintând cu caleaşca (de ce nu sania?) printre luptătorii lui în restrişte. Probabil scena aceasta am văzut-o într-o pictură şi atunci, bicornul, cunoscut încă de la Arcole, nu mi-a prilejuit nici o nedumerire. Dar azi mă întreb cum ar fi putut să îndure el gerurile Rusiei, fără şubă şi fără căciulă? Probabil pictorul a vrut să lase posterităţii imaginea lui într-o costumaţie şi o poziţie marţială, (chipul tragic l-am pus probabil de la mine) cu o mână la spate, cu două degete de la mâna cealaltă petrecute printre nasturii jiletcii albe, ca o burtă de stăncuţă.

Încă de mic am privit mult portretele împăratului şi i-am admirat ţinuta, demnă pentru eternitate. Târziu mi-a fost dat să aflu că ea se datora sfaturilor lui Talma, comediantul cel mai mare al vremii. La început îl învăţase să vorbească limpede, pe înţelesul oamenilor, căci împăratul, pare-se, era cam bâlbâit din naştere, ca Demostene. Nu ştiu dacă i-a pus pietricele în gură, mai degrabă cred că nu, o fi întrebuinţat alte metode, mai moderne; şi apoi, un împărat nu suportă acelaşi tratament cu filosofii! Abia la urmă profesorul băgase de seamă că în eforturile lui de a-şi controla vorba împăratul îşi luase obiceiul să gesticuleze dezordonat, când cu stânga, când cu dreapta, când cu amândouă mâinile, de părea o morişcă. Atunci, după ce s-a gândit serios, şi cu multă pricepere, i-a pus ilustrului învăţăcel o mână pe mijloc, la spate, iar pe cealaltă i-a fixat-o în faţă, băgându-i două degete printre nasturii jiletcii. „Asta-i

poziţia dumneavoastră, de aici încolo! Când simţiţi nevoia să gesticulaţi, ţineţi-vă bine!”

Dar se poate ca, mai mult decât orice, retragerea lui Napoleon să mi-o amintească balada celor doi grenadiri: „Spre Franţa plecară doi grenadiri, ce fură captivi în Rusia…” Abia când ajung pe pământul patriei află ei că împăratul este captiv pe o insulă, şi îi podideşte plânsul. Balada are şi muzică; de mult n-am mai auzit-o, dar când o auzeam, atunci de mult, mi se rupea sufletul. Ce mi se pare mai ciudat decât toate, şi poetul care scrisese cuvintele, şi compozitorul care făcuse muzica, amândoi cunoscuţi pe toată faţa pământului, erau germani, nu fuseseră nici grenadiri, nici supuşii împăratului.

* * *

Eram în Bucureşti, la 14 iunie 1940, când căzuse Parisul; o lună mai târziu ar fi fost marea sărbătoare a Franţei; a fost doliu.

Când căzuse Bucureştii, în 1916, simţeam frică. La căderea Parisului, pe care o sperasem imposibilă până în ultimele zile, m-a durut sufletul. Am văzut la cinematograf defilarea armatei germane pe Champs-Elysee şi cel mai greu de suportat mi s-a părut zgomotul paşilor; poate era o amplificare obţinută pe căi tehnice, aşa cum se obişnuieşte şi astăzi spre a spori aplauzele. Mergeau cot la cot, unii în alţii, în rânduri strânse, aliniate, cu raniţele în spinare, cu căştile lor, caracteristice, le recunoşteai dintr-o dată, făcute una cu capul, că nu mai erau nici capete, nici căşti, ci blindaje cu nas şi gură. Ordinea în care mergeau mi-a stârnit şi admiraţia şi spaima. Aceşti oameni triumfători în războiul lor fulger erau destinaţi să învingă încontinuu, şi să nu cruţe!

Deşi nu mă aflam acolo, ci la cinematograf, departe, m-am pus în pielea localnicilor care priveau doar cu un ochi de după perdele, lipiţi de perete, căci pe stradă nu se vedea urmă de om, nici măcar un câine, sau o pisică; numai armata învingătoare.

Ştiu că mulţi oameni s-au sinucis în acele zile, între ei un bătrân, fost portar la Institutul Pasteur, unde lucrase de la înfiinţare, şi-l angajase însuşi savantul. Alţii plecaseră spre sud, în bejenie, cu puţinul ce puteau duce în spate, pe biciclete şi cărucioare; era un alt fel de sinucidere.

Dar, dacă aş fi fost acolo, cel mai greu de suportat mi s-ar fi părut bătaia cizmelor potcovite pe granitul pavajului.

Dacă fusese o fatalitate şi Parisul trebuia să cadă, m-am gândit atunci încercând să-mi astup urechile cu degetele, învingătorii ar fi fost datori, după o lege a tuturor continentelor şi a tuturor raselor, să-şi scoată cizmele şi să defileze cu ele în mână sau în raniţă, călcând cu vârful picioarelor.

Deşi puţine zile mai târziu s-a semnat armistiţiul, războiul Franţei tăiate în două nu se terminase; el a ţinut cu totul, din toamna lui 1939 până în primăvara lui 1945, cinci ani şi jumătate, în care timp Parisul a fost ocupat peste o mie cinci sute de zile.

Ca să rămân la bătaia cizmelor, în toate cele o mie cinci sute de zile, la amiază, o companie nemţească din regimentele de securitate, cu comandantul în frunte, calare, pornea de la Arcul de Triumf, piaţa numită astăzi Charles de Gaulle, şi defila pe străzile oraşului, ca lumea să-i ştie. Lumea ştia dinainte, dispărea de pe stradă iar negustorii trăgeau obloanele.

N-am să spun că toată suflarea pariziană a fost nefericită în acest timp; s-au găsit oameni care s-au dat de partea nemţilor, au trădat şi au făcut afaceri; s-au găsit demoazele care au petrecut cu ei prin cabarete, iar mulţi dintre ocupanţi au declarat la sfârşitul războiului că zile mai fericite decât la Paris nu trăiseră niciodată. Ce s-a întâmplat cu aceşti colaboraţionişti, cum li s-a spus pe nume, se ştie; unii au fugit cu nemţii şi multora li s-a pierdut urma; alţii au ajuns prin America de sud, sau prin alte locuri; la eschimoşi cred că nu s-a dus nimeni. Alţii au fost împuşcaţi, cu sau fără judecată. Femeilor li s-a tăiat părul, ceea ce nu era o pedeapsă prea gravă, ci mai mult ruşinoasă; n-aveau decât să-şi pună turbane sau să poarte perucă. Mai necruţător a fost în primul război mondial un om din satul copilăriei mele, a cărui nevastă, în lipsa lui, făcuse copii blonzi, ca nemţii; omul nu s-a mulţumit să-i taie părul, a despuiat-o, a uns-o cu păcură pe tot trupul şi a aruncat-o în uliţă, să nu se mai întoarcă.

M-am oprit, şi numai o clipă, la întâmplările întristătoare, dar nu cele mai grave, căci nu din nişte gheşefturi făcute cu nemţii şi din uşurătatea unor muieruşti ar fi pierit Franţa; odată

cu aceste crime mai degrabă frivole, s-au petrecut fapte eroice; alţi oameni, care n-au vrut să se supună, au format armate puternice pe tărâmuri străine, de unde, când a venit vremea s-au întors prin văzduh sau pe mare, pe tancuri sau pe tunuri să spele ruşinea. Alţii s-au ascuns în tufişuri, de unde, când le-a venit bine, au lovit în armata duşmană, i-a întins capcane, au răsturnat trenuri, au aruncat în aer depozite de muniţii. Mulţi au căzut prinşi, au fost schingiuiţi, împuşcaţi, duşi în lagăre îndepărtate sau băgaţi în închisori de unde n-au mai ieşit niciodată.

Am să povestesc aceste fapte, chiar dacă ar fi să retrăiesc eu însumi suferinţa trăită de alţii. Dar până atunci, fiindcă însăşi căderea Parisului şi defilarea Wermachtului pe bulevarde e o suferinţă prea mare, cred că oricine iubeşte Franţa odată cu mine, chiar dacă ar avea multe motive, mai vechi sau mai noi să-i facă reproşuri, va fi satisfăcut să le amân pe altă dată şi acum să trec de-a dreptul la revanşă, cu o mie cinci sute de zile mai devreme, ca să ne sărăm inima. Odată Parisul eliberat, va fi mai uşor să ne întoarcem la cele pătimite de el sub ocupaţie, căci atunci vom şti sigur sfârşitul, fapta îşi va primi răsplata.

* * *

N-am să scriu istoria acelei zile când divizia a doua blindată a generalului Leclerc, împreună cu o divizie a Statelor Unite, care nu putea să lipsească, dat fiind că şi ea dusese greul războiului, au intrat în Paris, asupra căruia a început să fluture din nou drapelul Franţei.

Era la 25 august 1944, exact ziua când rămăşiţe ale aviaţiei germane, decolând de la Otopeni bombardau Bucureştii, sporadic dar nu fără a face pagube, şi a băga spaima în oameni; atunci a fost incendiat şi s-a mistuit până la temelie Teatrul Naţional, după care plângem şi astăzi. Ziua bombardau cu faimoasele Stukas, care atacau în picaj, cu un urlet atât de sinistru că putea să sperie şi morţii, la şapte ani după îngropăciune. Într-o zi am scăpat de unul tocmai fiindcă i-am auzit urletul şi-am avut timp să mă arunc într-un gang, de unde am văzut în urma mea, cum sărea piatra din pavaj, lovită de gloanţele mitralierelor. Cel puţin o noapte, dacă nu două, câte un avion, cu schimbul, a zburat încontinuu pe deasupra

oraşului; se auzea huruitul motorului, şi din când în când, la un sfert de oră sau şi mai rar, lansa o bombă, la întâmplare, numai ca să ţină lumea în adăposturi; cine ar fi avut curajul să urce în casă, când deasupra se rotea avionul? Îndurasem multe bombardamente în anul acela, erau o obişnuinţă, dar durau două sau trei ore, după care se făcea linişte. Atunci însă am văzut oameni atât de istoviţi, că nu mai puteau să simtă nici măcar disperarea, stăteau chirciţi pe betonul rece, rezemaţi de zidurile umede, bătrâni fără vlagă, ţepoşi, cocârjaţi, cu ochi albi, ca de sticlă, femei cu copii în braţe, strângându-i la sân să le înăbuşe plânsul sau ţipetele. Numai aşa puteau oamenii să-şi dea seama cu adevărat cât e noaptea de lungă. Infernul devenea o realitate şi mai crudă, fiindcă o vedeam cu ochii, trăită, nu scrisă în versuri.

* * *

Din lunga zi a eliberării, când mai rămânea să curgă încă mult sânge până la pace, am să mă opresc la cea mai pariziană din întâmplările posibile, aceea când fetele din Paris s-au aruncat în braţele învingătorilor, să-i răsplătească, aşa cum puteau ele mai bine şi cu mai multă convingere.

Cu patru ani înainte, acest miraculos comandant de divizie, care şi-a spus Leclerc, ascunzându-şi numele adevărat, ca să nu-şi pună în primejdie familia, se afla în Camerun, posesiune franceză, şi după ce s-a jurat să spele onoarea ţării sale, a pornit s-o elibereze, numai cu şaptesprezece oameni, câţi putuseră să se adune.

La 25 august el intra în Paris, cum se jurase, cu peste şaisprezece mii de luptători, pe tancuri şi automobile blindate. Această armată se adunase şi se instruise în Anglia şi era, cu siguranţă, cea mai eterogenă din unităţile debarcate pe coasta normandă. Pe lângă francezii nesupuşi guvernului care făcuse armistiţiul, pe lângă cei evadaţi din Germania, ea cuprindea cetăţeni ai Franţei de peste mare, coloniile ei din acea vreme; ei nu văzuseră niciodată Parisul. Li se adăugau arabi, negri, tuaregi, libanezi, spanioli şi chiar mexicani, de asemeni chilieni, veniţi de peste Atlantic. Era ilustrarea cea mai colorată a coaliţiei mondiale împotriva lui Hitler, care, ca ultimă, disperată şi iresponsabilă măsură de răzbunare, dăduse ordin ca Parisul

să fie aruncat în aer, ars până la temelie şi, la nevoie, comandantul însărcinat cu îndeplinirea acestei atrocităţi cum n-ar fi putut s-o gândească nici Atila, să se îngroape el însuşi în cenuşă.

Comandantul n-a executat ordinul, el a salvat Parisul de la pieire, dar voi povesti mai târziu, acum mă opresc la întâmplarea cea mai pariziană. Nu spun deocamdată nici ce bătălie a trebuit să ducă de Gaulle la Londra şi la Washington, ca lui Leclerc să i se îngăduie victoria jurată. Va trebui să mai treacă timpul, să am o stare de spirit mai calmă, spre a mă apropia de un subiect care îmi repugnă, măruntele neînţelegeri dintre şefii sau conducătorii de state, şi pretendenţii la asemenea titlu, când singura lor grijă ar fi trebuit să rămână înfrângerea lui Hitler.

Dar, în sfârşit, mai mult de nevoie, decât de voie, Eisenhower, comandantul suprem al armatei debarcate, i-a îngăduit lui Leclerc să intre în Paris, când el ar fi vrut să-l ocolească şi să ajungă mai repede la frontiera germană. Poate că îi înţeleg raţiunea, trei milioane şi jumătate de parizieni eliberaţi ar fi intrat în subzistenţa aliaţilor, în primul rând al celor mai înstăriţi dintre ei, americanii; liniile de aprovizionare erau lungi şi nevoile frontului nu sufereau amânare. Dar ce s-ar fi întâmplat la Paris fără armata aliaţilor, fie ea franceză, fie americană? Nici nu vreau să mă mai gândesc, mă apucă groaza, câtă lume ar fi fost împuşcată, sau spânzurată ca să nu se facă risipă de gloanţe! Şi poate că oraşul ar fi fost cu adevărat ars până la ultima casă, iar comandantul, generalul Dietrich von Choltitz, ar fi pierit şi el, îngropat în cenuşă, cum îi poruncise Hitler.

M-am întrebat odată dacă marile valori ale omenirii sunt inventariate, trecute în registre, să se ştie de ce bogăţii se bucură lumea. Lăsând la o parte acest gând, deşi nu-l socotesc câtuşi de puţin o utopie, m-am mărginit, adineauri, într-o pauză de două minute, să-mi amintesc monumentele mai importante din Paris, care, odată distruse ne-ar lăsa o durere inconsolabilă. Primul gând mi s-a dus la catedrala Notre-Dame şi la Luvru, nu clădirea, ci cuprinsul ei, începând cu Victoria de la Samotrache. Alţii pot crede altfel, nu-mi susţin părerea cu încăpăţânare, mai

ales că am făcut o alegere în fugă. Câte nu mai sunt pe lângă acestea, şi mai departe în cartierele elegante, şi la periferiile sărace, unde totuşi trăiesc oameni, şi sunt chiar fericiţi câteodată, fie doar că au un acoperiş deasupra capului!

Oare în nopţile lui petrecute în rulota de campanie, Eisenhower, care vroia să ajungă la victorie cât mai repede, şi preşedintele Roosevelt, în fotoliul lui pe rotile care nu vroia ca divizia lui Leclerc să intre prima în Paris, deschizându-i drumul lui de Gaulle, neagreat la Washington, vor fi gândit o clipă la ce pierdea omenirea odată cu capitala Franţei?

Dar, cum, necum, divizia lui Leclerc a intrat prima în marele oraş al lumii, şi de Gaulle şi-a impus autoritatea învingând toate adversităţile. Întâmplarea pariziană a zilei de glorie a fost că seara, fiecare luptător de pe tancuri a avut câte o fată în braţe. De unde atâtea?

Poate erau printre ele şi unele care petrecuseră la fel de bine cu nemţii. Nu insist, ar însemna să-mi reneg emoţia pe care am simţit-o aflând cu ce elan s-au dăruit fetele din Paris celor care le eliberaseră. Cred nezdruncinat că recunoştinţa îl poate face pe om să dea, fără să ezite, tot ce are.

Cele ce urmează se petreceau în prima noapte după ce trupele franceze şi americane intraseră în oraş, dar eliberarea era abia începuta. Nemţii mai aveau acolo douăzeci de mii de soldaţi, în stare să lupte, plus o armată de tancuri; alte două asemenea armate urmau să vină în ajutor, din ordinul lui Hitler, pe lângă avioanele de bombardament care puteau să facă ravagii. Schimbul de focuri n-a contenit toată ziua şi zilele următoare; din populaţia oraşului au fost sute de morţi şi mii de răniţi, pe lângă cei executaţi în ultima clipă. Nimic din toate acestea n-au împiedicat Parisul să-şi sărbătorească eliberatorii, şi să petreacă. Am folosit cuvântul frivolitate, atât de greu să fie definit fără greşeală; nu-l retrag, fiindcă nici nu-l dezaprob, nici nu-mi displace. Dar cuvântul care se potriveşte mai bine, având în acelaşi timp o sferă mult mai mare de manifestări omeneşti în clipe de bucurie, este frenezia. Între desfătările istorice care îmi vin acum în minte, începând, să zicem, cu faimoasele bacanale dionisiace din vechime, nimic nu mi-a trezit mai mult exaltarea decât cele ce se petreceau atunci la Paris, şi pe care, împotriva

oricărei morale n-am să le dezaprob niciodată, ci doar am să le socotesc pe deplin pariziene, idee de bază.

Mi-ar fi imposibil să spun în cifre câte idile s-au născut în ziua şi în noaptea aceea, când răsunau împuşcături din toate părţile, şi pacea era încă departe. Cineva a strâns mărturii în această privinţă, dar nu pot să mă bizui pe ele, fiind cu siguranţă mai mult decât incomplete, fiind doar sugestii; căci doar nimeni n-ar îi putut să le strângă pe toate, şi nu toată lumea mărturiseşte.

O întâmplare mi-a rămas mai vie în memorie, mi s-a părut prea adevărată şi naturală ca s-o dau uitării. Greşesc, nenumărate altele au acelaşi dar de a se impune sufletului nostru, spre a nu fi uitate atâta timp cât mai avem sentimente. O fată blondă, în rochie albă, a mers drept spre un infanterist american care venea din faţă, şi folosind cum se pricepea limba engleză, i-a spus: „Dă-mi voia să-ţi spăl salopeta; e foarte murdară!

Iată un fel cu totul neobişnuit de a începe o conversaţie. În adâncul conştiinţei mele însă, rămâne credinţa că fata nu vroia să înceapă o conversaţie, ci să spele salopeta soldatului. Împlinise douăzeci şi unu de ani şi poate avusese în viaţa ei o iubire, sau mai multe, dacă prima fusese o dezamăgire; dar nu putea să fie o destrăbălată, altfel nu i-ar fi păsat de salopeta murdară. Poate ultimul ei iubit, care s-ar fi putut să fie şi primul, murise pe front, sau în faţa plutonului nemţesc de execuţie. Poate peste o zi sau două ar fi fost şi ea împuşcată. Aşa trebuie să judec faptele. Singura ei bucurie atunci era să-şi arate recunoştinţa pentru cel care o salvase. Seara, într-o pădurice aflată pe o colină, de unde se vedea turnul Eiffel, aşezată în iarbă, fata puse capul soldatului pe genunchii ei şi îi şopti: „Uită războiul! Uita-l măcar o noapte!”

Poate acel infanterist american pe care îl chema Tom o fi murit în luptele de a doua zi, cu nemţii, poate a murit mai târziu, pe Rin, sau în drum spre Elba. Şi poate e bine că, într-o întâmplare atât de tristă, şi-a amintit de cea mai frumoasă fată din câte văzuse vreodată, aşa cum se gândise în clipa când ea îl oprise să-i spele salopeta, acum năpădită de sânge, care nu murdăreşte ci sanctifică.

Acest gând mă va împiedica să cred că fetele din întâmplările colective următoare erau atrase, după o foame lungă, de conservele şi biscuiţii soldaţilor, şi de ţigările americane, căci de ciorapi nylon nu poate fi vorba, nu-i loc pentru ei în raniţe. Unii din eliberatori aveau însă ceva nemaivăzut până atunci, cutii pe care scria „Nestle” şi cuprindeau un praf maroniu, cu darul uimitor de a se dizolva instantaneu în apă, dând naştere unei cafele mai aromate decât oricare alta. Mai târziu a apărut şi pe la noi, ici-colea, ne-am luat şi noi porţia de uimire; de fapt, era un produs al războiului; după cum computerele sunt un produs al zborului în cosmos.

Soţia unui comandant de autoşenile, parcată în grădina Tuilleries, în faţă cu Luvrul, cunoscu poate prima în tot Parisul această băutură. Pe urmă, înveliţi într-o pătură, îşi petrecură sub şenileta comandantului, prima lor noapte, după o despărţire de peste o mie cinci sute de zile. Cu mult regret mă gândesc că faptele acestea mărunte nu vor fi scrise în istoria timpului nostru, deşi o marchează şi ele, cu o forţă particulară.

Soldaţii unui regiment american petreceau ca la bal, în sunetele fanfarei de pompieri a cartierului, într-un hotel, pe o stradă; nu-i nevoie de toată adresa, fiindcă la fel se petrecea şi-n alte locuri. Santinela de gardă de la intrare se duse la telefon, unde îl chema comandantul, să-l întrebe dacă toţi băieţii aveau câte o fată, ca să-şi petreacă noaptea. „Da, domnule” răspunse soldatul, cu deplină îndreptăţire, fiindcă, deşi în post, avea chiar şi el una.

Într-o pădure din marginea Parisului, unde erau aliniate corturile unui batalion de infanterie, comandantul, ca să întărească disciplina, puse să sune deşteptarea pentru apel la şase dimineaţa, oră mult prea matinală după o noapte de petrecere. Cine are temperament de comandant şi ţine la disciplină, să-şi imagineze ce putea el să facă, văzând că din fiecare cort ieşea un soldat mort de oboseală, cu o fată dormind de-a-npicioarele.

Petrecerea a continuat în zilele următoare, deşi continuau şi împuşcăturile. Într-o noapte, o sută cincizeci de avioane nemţeşti, adunate Dumnezeu ştie de unde, au aruncat bombe incendiare deasupra Parisului, care nu avea nici măcar un

singur tun antiaerian, să se apere. Abia sosit, mai mult pe ascuns, ca răufăcătorii, de Gaulle privea împietrit de la o fereastră, cum ardea oraşul. Parizienii credeau că războiul se terminase.

În faţa şcolii militare, un soldat din divizia lui Leclerc dormea cu o fată blondă, într-un dric lăsat în stradă, singurul loc pe care îl găsiseră să înnopteze.

Tot în grădina Tuilleriilor era parcat un grup de tancuri. Întorcându-se pe întuneric din oraş, comandantul auzi în jur şuşoteli şi foşnete ciudate; n-avea nici măcar o lanternă, să vadă. Pe sus zburau avioanele nemţilor; deodată unul aruncă o rachetă, care câteva clipe lumină grădina ca ziua. Atunci comandantul văzu că, întinşi în iarbă, pe lângă tancuri, băieţii lui se drăgosteau cu câte o fată, fără să le pese de bombe.

Dacă o asemenea scenă aş fi citit-o într-un roman, oricât de bine scris, mi s-ar fi părut inoportună şi indecentă. Dar este şi ea una din mărturisirile adunate în cartea despre eliberarea Parisului; deci o iau ca un document, şi aşa o judec. Dragostea, sub ameninţarea bombardamentului trebuie să aibă o chemare mult mai profundă decât dorinţa, şi chiar decât iubirea cea mai fierbinte, care într-o clipă de groază îngheaţă. În ea nu pot să văd altceva decât sfidarea morţii; şi unul şi altul, bărbatul şi femeia veneau de pe un front al lor, la fel de primejdioase amândouă, iar locul unde se întâlneau pentru o noapte era o ţară a nimănui; nimeni, nici chiar moartea nu putea să-i despartă.

* * *

Cu aceste rânduri n-am terminat istoria, nici a Parisului, nici a Franţei, şi cu atât mai puţin a vieţii mele, cu cei din jur, oameni buni şi răi, de toate felurile. Cât despre Franţa, pe care o las acum să-şi sărbătorească victoria, nu voi uita răfuielile începute după alungarea nemţilor, lupta între partide, vânătoarea de colaboraţionişti, făcută cu patimă şi în pripă, când au căzut nevinovaţi odată cu vinovaţii, iar dintre aceştia din urmă unii au scăpat cu faţa curată. După 1789 n-a fost altfel, mi-e destul să mă gândesc cum i-au retezat capul lui Lavoisier, al cărui nume azi face atât de mare cinste ştiinţei franceze; pentru mine, recunoaşterile postume nu vor fi nici odată o

consolare. Până să ajung la defilarea lui de Gaulle pe Champs-Elysee, încununarea provizorie a luptei lui pentru eliberarea Franţei, privita uneori cu ingratitudine, voi avea de amintit câte ceva din cele o mie cinci sute de zile trăite sub ocupaţie, începând de la armistiţiu.

Acest cuvânt l-am auzit prima oară în 1918, când deşi copil, văzusem războiul şi mai ales îl simţisem chiar dacă nu-i înţelegeam limpede scopul; trebuia să ne aducă alipirea Transilvaniei, dar deocamdată venise cu jale, cu morţi şi răniţi şi cu retragerea în Moldova. Lăsând la o parte tabăra învinşilor, care avea ceea ce se cuvenea să aibă, armistiţiul a fost o bucurie pentru toată omenirea care luptase să-l câştige. El se materializa printr-o hârtie pe care o semnau de o parte învingătorii, de alta învinşii. Nu mai ţin minte dacă scena o ştiu dintr-o fotografie, sau am văzut-o mai târziu, la cinematograful mut de pe vremea aceea; dar pe o cale sau pe alta mi-a rămas atât de vie în memorie, de parcă s-ar fi petrecut sub ochii mei săptămâna trecută.

Armistiţiul s-a semnat într-un vagon de cale ferata, în pădurea de la Compiegne, în apropprierea frontului unde armata germană pusese jos armele. Cred că locul nu fusese ales cu vreo intenţie, vagonul era un post de comandă al armatei franceze; după război a fost lăsat acolo, ca amintire, ceea ce, judecând cu mintea de mai târziu, aş fi făcut şi eu, să mă fi aflat în cauză; cred că simbolurile trebuie păstrate, pe ele se bizuie viaţa noastră sufletească.

Mi s-a părut însă o faptă crudă şi neloială că în vara anului 1940, când Franţa s-a dat învinsă, nemţii au ţinut ca armistiţiul să se semneze în acelaşi vagon din 1918. Oare era astfel victoria lor mai completă şi mai dulce? Oricum, intenţia de răzbunare se vedea limpede, nu se mulţumeau ca Franţa capitulase, vroiau s-o şi umilească. În tot ce-a fost pe urmă, după credinţa mea, acest gest n-a rămas fără urmare. Nu spun ca de aceea a vorbit generalul de Gaulle la radio Londra, îndemnându-i pe francezi la nesupunere; rezistenţa oricum avea să se nască. Dar în conştiinţa mea sunt sigur că măcar un glonţ din zece care s-au tras din tufişuri, s-a datorat jignirii inutile aduse Franţei în vagonul de la Compiegne, pe care n-ar fi

trebuit să-l pângărească tocmai învinşii de altădată; acel loc nu se mai afla, ca să aibă o justificare, în apropierea frontului, frontul ajunsese mult mai departe.

Compiegne se află la vreo şaptezeci şi cinci de kilometri de Paris, pe drumul spre St. Quentin şi Lile. La mulţi ani după ce se terminase războiul al doilea, am trecut pe acolo şi mi se părea că gloanţele încă mai piuiau prin aer, iar în depărtare bubuiau tunurile, fiindcă mergeam pe o şosea în lungul frontului de altădată; dar în pădurea de la Compiegne nu m-am dus să văd muzeul armistiţiului; cuvântul luase forma plurală, mai greu să se pronunţe şi imposibil de-a fi admis în secolul al douăzecilea.

În 1945, când Germania era nu doar învinsă ci nimicită, constrânsă la o capitulare fără condiţii, cu mâinile în cătuşe, Franţa şi aliaţii ei, deşi ar fi avut toată îndreptăţirea, n-au repetat un gest care se face o singură dată, şi au pus-o să semneze armistiţiul la Reims, deşi Compiegne se afla destul de aproape, la nici o sută de kilometri.

Am o fotografie făcută la faţa lacului, o masă lungă, la care împuterniciţii aliaţilor, vreo şase, se văd din faţă, iar învinşii din spate, numai doi, cu ceafa grasă, laţi în spete, cu dosul debordând de pe scaune. Ce era în sufletul lor e uşor să-mi închipui, şi-i căinez cu sinceritate, chiar dacă suportaseră tirania lui Hitler până la urma; destui ca ei, care vroiseră să se scuture, fuseseră puşi în ştreang, sau siliţi să se sinucidă. Nu ştiu cum le vorbeau învingătorii, destul că nu-i ţineau în picioare, să-i umilească. Dar mai mare umilinţă n-am putut să-mi închipui decât cea pe care unul din ei şi-o făcea singur; căci mare în grad cum se cuvenea să fie, mareşal sau general cel puţin, avea chipiul pus pe duşumea, lângă scaun, ca ordonanţele.

Generalul Dietrich von Choltitz, care e dovedit că a refuzat să arunce Parisul în aer, cum îi poruncise Hitler, mai mult decât atâta, le-a trimis vorbă aliaţilor să vină cât de repede, a rămas aproape trei ani prizonier în mâna acestora. Nu înţeleg de ce; Hitler l-ar fi spânzurat împreună cu toată familia, după o lege îngrozitoare făcută puţin înaintea dezastrului. Dar parcă înţeleg de ce Hess, care s-a predat englezilor în primele

luni ale războiului mai zace în închisoare şi astăzi? Noroc că nu mai are mult să trăiască!

27

M-am născut şi mi-am trăit primii opt ani într-o Românie mică, nu i se spunea aşa, numele s-a născut postum, spre a o deosebi de ceea ce devenise ţara, după întregire, România Mare. Pe hărţile mele de copil, România mică semăna cu o gheată; îmi părea rău că nu avea măcar desenul unei cizme, ca Italia, deşi nu-mi plăcea prea mult forma ei lungă şi colţuroasă; totuşi, n-aş fi spus despre ea că ar trebui pingelită, cum Goebbels şi Mussolini spuneau despre Cehoslovacia că ar trebui tăiată felii, având, tot după vorba lor, forma unui cârnat, produs atât de popular în Germania.

Când am văzut harta României Mari mi-a plăcut dintr-o dată, fiindcă era rotundă şi necolţuroasă. Un an sau doi mai târziu am învăţat la şcoală că mai fusese o dată întregită, sub domnia lui Mihai Viteazul. Oricine îşi poate închipui că la nouă sau zece ani, în sufletul unui copil nu se poate naşte nici trufia, nici şovinismul; vedeam pe harta Europei ţări mult mai mari şi mai rotunde decât a noastră şi nu râvneam să fie ale mele. Cât priveşte pe vecinii noştri, nu aveam nimic de împărţit cu ei, îi socoteam pe toţi prieteni; numai pe seama bulgarilor se făceau glume nevinovate, de pildă că ar pune ardei iute până şi-n lapte. De ce nu, la urma urmelor? Îmi pare rău că n-am încercat şi eu o dată.

Duşmanii noştri, după cum învăţam la istorie, fuseseră turcii; cu ei se terminase, se duceau de râpă dacă nu venea Kemal-Paşa, să-i înzdrăvenească.

Dar, de ce să mint, mă simţeam mândru de domnitorii noştri care îi înfruntaseră; iar pe Mihai Viteazul îl veneram fiindcă unise pe toţi românii într-o singură ţară.

A doua suferinţă pe care mi-a adus-o istoria, prima fiind retragerea romanilor din Dacia Felix, când am rămas pradă barbarilor, a fost moartea lui Mihai Viteazul. Am şi acum în ochi cromolitografia ieftină de la şcoală, prinsă în pioneze pe tablă, unde se vede capul însângerat rostogolindu-se din sac la picioarele lui Bathory, într-un cort de campanie.

Până să învăţ acestea, îmi trăisem copilăria în România Mică. Războiul în Europa începuse, erau două tabere: Germania şi Austro-Ungaria de o parte, li se spunea Puterile Centrale; Anglia, Franţa şi Rusia de alta, numite de pe atunci Puterile Aliate, deşi noi nu eram încă aliaţi cu nimeni. Dar în acest cuvânt se simţea încotro se îndrepta gândul ţării; alături de aliaţi, patrioţii nădăjduiau să recâştigăm Transilvania şi tot ce mai stăpânea Austro-Ungaria din fosta Dacie Felix. Istoria e de mult scrisă, amintesc din ea puţinul cât am nevoie ca să leg povestirea.

Spre deosebire de primii, alţii, puţin numeroşi, ar fi vrut să ne lipim de puterile centrale, neţinând seama că ele n-ar fi îngăduit să ne întregim ţara, în paguba Austro-Ungariei. Lăsându-l la o parte pe regele Carol, legat de Germania prin rudenie şi prin tratate secrete, dar care, spre norocul lui şi al nostru, a murit tocmai la vreme, ceilalţi aveau pentru viitorii noştri adversari afinităţi, înnăscute sau câştigate, şi dacă-i aşa, le găsesc o scuză, mai ales că le-a fost dat să piardă.

Unul singur, după ştiinţa mea, era mânat de alte motive, le-a explicat el însuşi, într-o carte, un roman alcătuit din mai multe volume, care, când au apărut, pe la sfârşitul deceniului al treilea, au trezit şi interesul, şi admiraţia. Le-am citit eu însumi, cu nesaţ şi cu atâta atenţie că le mai ţin minte şi astăzi; am regretat însă că în locul unui roman, cu nume fictive, cusute cu aţă albă pe stofă neagră, cu personaje uşor să fie recunoscute, nu şi-a scris memoriile, direct şi simplu.

Acest om, căruia i-a rămas multă vreme numele de trădător, deşi nu trădase pe nimeni, era născut în Basarabia, pe atunci ţaristă, pe care dorea arzător s-o vadă alipită la ţara unde trăiau oameni de acelaşi sânge, vorbind aceeaşi limbă. N-am auzit să fi avut simpatie pentru Germania; el dorea să nu intrăm în război cu aliaţii, dintre care făcea parte şi Rusia, fiindcă aşa n-am fi putut să ne luăm Basarabia din mâna ţarului. Cu întristare şi-a văzut partida pierdută, am luptat alături de ruşi, care ne-au ajutat cum ne-au ajutat, înainte de a se retrage şi a ne lăsa singuri în faţa lui Mackensen.

Multe fapte istorice s-au prevăzut cu săptămâni înainte, cu luni, cu ani, uneori cu decenii, fiind determinate de fatalităţi

vizibile, mai ales pentru oamenii cu pricepere. Ce înseamnă, priceperea în acest caz nu am o părere clară. Jordie, de pildă, socotit un vizionar în politică, la 31 august seara, spunea, sigur pe sine, că nu-i nici o primejdie să izbucnească războiul; n-a trecut decât o noapte, şi nici aceea întreagă, ca previziunea lui să fie dezminţită de fapte; în dimineaţa zilei următoare tancurile germane, probabil cele capturate în Cehoslovacia, înaintau în câmpia polonă, în vreme ce Luftwafe bombarda Varşovia. Câteva luni mai târziu, iarna, când armata Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice se lupta cu finlandezii în istmul Careliei, acelaşi Jordie, împotriva părerilor lui Alioan, care nu era un vizionar decât poate în ceea ce priveşte sufletul omului şi deloc în politică, susţinea că până în primăvară ruşii vor fi la Atlantic, pe ţărmurile Norvegiei; faptele l-au dezminţit încă o dată. Singura lui previziune adeverită a fost cea privitoare la prăbuşirea Germaniei, când însă, oricine, în afară de partizanii fanatici, surzi şi orbi ca foţi fanaticii, vedea limpede că, deşi victorios deocamdată, Hitler călca în străchini.

Mă duc, în trecere, cu un an înainte, în luna iunie 1941, înainte de a izbucni războiul; o notă afişată în redacţia lui Jordie şi probabil la toate ziarele, desigur o directivă dată de direcţia presei, spunea: “Nici o aluzie la ceea ce se pregăteşte”. Faţă de faptele care au urmat, o asemenea indicaţie era imprudentă, ca să nu spun mai mult decât atâta, mai ales că în acelaşi timp, afişe de propagandă răspândite pretutindeni recomandau lumii să se ferească de „ochii şi urechile inamicului”. Dacă aş fi fost singurul, poate m-aş ruşina să mărturisesc că n-am înţeles ce se pregătea, n-am avut nici o bănuială; am întrebat în stânga şi-n dreapta, unii zâmbeau, ceea ce dovedea că au o idee, alţii însă ridicau din umeri, la fel de nedumeriţi ca mine. Ignoranţa mea nu dovedeşte însă că războiul declarat la 22 iunie a fost o surpriză pentru toată lumea.

Războiul din Balcani, în 1913, războiul mondial început în 1914, opţiunea României pentru tabăra aliaţilor, în 1916, şi chiar înfrângerea Germaniei, în 1918, ca să iau numai marile întâmplări contemporane cu mine, au fost prevăzute; totul se prevede, în afară de cutremurele de pământ, care surprind lumea nepregătită.

În seara zilei de 26 iunie 1440 a venit cererea ultimativă a Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, adresată României, de a retroceda Basarabia, care de la 1918 făcea parte din România Mare. Între revendicări intra şi nordul Bucovinei, neaflată niciodată în stăpânirea ţarilor.

* * *

Cu doi ani înainte, când Cehoslovacia a fost dezmembrată, unii vecini, la invitaţia nemţilor, s-am înfruptat cu câte a bucată din trupul ei, fără mustrare de cuget. Sunt mândru de neamul meu, că a respins invitaţia şi nu i-a urmat pe ceilalţi.

Aşa era şi România acum, ca o vietate rănită, din trupul căreia veneau să se înfrupte alte vietăţi, aflate la adăpost de ripostă. Dacă e nevoie de altă comparaţie, mă gândesc la un boxeur vlăguit şi cu mâinile legate la spate, lăsat singur pe ring, cu un arbitru care pofteşte pe oricine doreşte să-i dea pumni sub centură.

Cu Bulgaria care cerea Cadrilaterul, discuţiile lungi, prelungite, amânate, reluate s-au sfârşit cu o înţelegere de nevoie.

Mai greu a fost la Viena, unde se judeca soarta Transilvaniei. Fiind peste poate ca părţile să cadă de acord, în alte convorbiri prealabile, soluţia a fost o hotărâre luată cu propria lor putere, de Germania şi Italia. Era vădit că arbitrii părtineau partea maghiară, aveam şi motive, nemţii căpătau carne de porc din Ungaria, multă, nu spun pe săturate, căci ei nu s-ar fi săturat niciodată. Contele Ciano, ministrul de externe şi reprezentantul Italiei, avea ca amantă o contesă maghiară, care nu putea să fie decât frumoasă şi înfocată; arzoaie, ar fi spus Jordie un cuvânt pe care nu mi l-am însuşit până astăzi.

Nu mult după ce dictatul de la Viena era împlinit, cu suferinţă, cum voi da măcar un exemplu, nemţii de la Bucureşti, pe care îi cunoşteam, corespondenţi de ziare sau ataşaţi de presă, îmi spuneau, pe şoptite, că hotărârea se datora contelui Ciano. Iar italienii dădeau vina pe Ribbentrop şi pe Hitler. Am avut uneori naivitatea să mă întreb care era adevărul, până ce am hotărât, în forul meu personal, că nu puteau fi unii mai puţin vinovaţi decât alţii.

Tot ce ştiu neîndoios de la Bob Ianculescu, cunoscător al unora din secretele palatului, domnul Pretoreanu, într-o audienţă scurtă, cerută de el cu o urgenţă acum inutilă, i-a exprimat regelui un regret nu lipsit de sfidare: „Eu v-am prevenit, maiestate!”, după care i-a întors spatele. Poate că nu se înşela, dacă maiestatea sa ar fi ştiut să-i cultive şi pe Hitler, şi pe Stalin, n-ar fi fost exclus ca ţara să aibă altă soartă; cred însă că numai vremelnic, până la o anumită scadenţă. Acum, zilele de domnie ale regelui erau numărate.

Una din urmările imediate ale acestei întâmplări, pentru noi tragice, a fost o declaraţie publicată în ziare de Ion Gigurtu, prim-ministru de ocazie; n-o mai ţineam minte între atâtea evenimente, sau poate nici nu o citisem: o descopăr acum şi mă uit la ea cu stupefacţie. Germania, care cu abia două decenii în urmă ne cotropise ţara, ne impusese pacea amară de la Buftea şi poate urmărea să ne desfiinţeze ca naţiune, era acum socotită prietena noastră prin vechi tradiţii, care fuseseră încălcate din cauze devenite inactuale. Îmi vine să-mi scuip în sân şi să-mi fac cruce.

Noi iubeam Germania, deşi ne era greu să-i învăţăm limba, mult îndepărtată de-a noastră, dar o iubeam pentru ce dăduse ea culturii omeneşti, îmbogăţind şi cultura lumii. Nu mă opresc la filosofii ei, care mă orbesc de prea multă strălucire, şi mă derutează prin controverse irezolvabile; de aceea, mi-am şi făcut o filosofie proprie, pe care însă o păstrez pentru mine, căci filosofiile neverificate în secole, sau în milenii, pot face mult rău omenirii. Din câţi oameni mari ne-a dat Germania, cu zecile, aleg doi, înrudiţi de altfel în arta lor, Schiller şi Beethoven. De Wagner, pe care îl admir până la tremur, am să spun doar cât mă îngrozesc părerile exprimate despre el de un contemporan, care nu-i altul decât filosoful Nietzsche; dacă unul din ei ar trebui decapitat, alegerea mea e de mult hotărâtă.

Desigur că înaintea tuturor admiraţiilor mele ar fi trebuit să-l pun pe Goethe, dar cu el am o răfuială personală şi recunosc că în asemenea cazuri judec cu patimă. Pe când era împuternicitul împăratului, la Weimar, cu drept de viaţă şi moarte asupra supuşilor, i-a venit spre graţiere cazul unei copile, care îşi omorâse pruncul făcut dintr-o iubire nelegitimă.

Ea nu era nici mai vinovată, nici mai puţin nefericită decât o biată Margaretă. Până când cineva nu va dezminţi această întâmplare, asupra căreia posed numai informaţii şi nu documente, pentru mine consilierul de la Weimar rămâne un monstru, deşi îl socotesc un geniu al omenirii; dar ce fel de geniu, dacă a respins graţierea unei făpturi al cărei singur păcat era că se încrezuse într-un alt Faust?

În spiritul german sunt multe controverse.

* * *

Ziua de 30 august, când ştiam că se va da sentinţa de la Viena rămâne una din amintirile mele cele mai zbuciumate. Presupuneam cu toţii că Transilvania are să fie ciuntită, dar ne aşteptam să pierdem nişte oraşe de graniţă, cu o fâşie de pământ mai lată sau mai îngustă, care să nu se îndepărteze prea mult de vechea frontieră, şi ţara, chiar micşorată, să rămână tot rotundă.

Se împlinea un an de când începuse războiul, prin cotropirea Poloniei, şi la fel ca atunci ziua de august se nimerise să fie la fel de senină, de liniştită şi de frumoasă. Cred că nu lipsea nimeni din redacţie, chiar cei care nu mai aveau de făcut nici o treabă; aşteptam cu toţii telegramele Rador de la Viena. Un comentator care descria atmosfera de la conferinţă spunea că la auzirea sentinţei, delegatul României, Mihai Manoilescu, leşinase; fără alte cuvinte am înţeles că hotărârea arbitrilor era sfâşietoare pentru ţara noastră.

Pe urmă au început să vină telegrame, unele neclare, privind noua frontieră. Stăteam cu harta în faţă şi încercuiam cu roşu localităţile ameninţate. Unele erau greşite, s-au rectificat pe urmă, fiecare corespondent de presă se grăbea să telegrafieze ce prindea cu urechea. Încetul cu încetul însă, punctele roşii de pe hartă dădeau naştere unui desen din cele mai bizare, ca în pictura suprarealistă pe care o acceptă atâta lume, fără s-o înţeleagă.

Între noi erau oameni cu păreri şi simpatii felurite, erau de asemeni şi din aceia fără nici o părere; unii ţineau cu Germania, îl admirau pe Hitler, aşteptau să facă ordine într-o Europă haotică, născută artificial la Versailles; după 23 august, au fost primii care şi-au schimbat părerile. Spre a fi drept cu

toată lumea, am de spus că la discuţiile contradictorii, pe care ceilalţi, de alte credinţe, le duceau cu ei, fără menajamente, partizanii Germaniei nu s-au dus niciodată cu pâra.

Acum însă diferenţa de convingeri era anulată, pe măsură ce noua frontieră începea să se clarifice, din ce în ce mai absurdă; axa Roma-Berlin, dictând-o fără chibzuinţă, îşi pierdea simpatizanţii, care sfârşeau prin a scrâşni din dinţi şi a strânge pumnii.

Am folosit cuvântul nechibzuinţă şi îl repet, şi-l voi susţine cât voi mai avea judecată. El reprezintă un adevăr evident pentru orice om cu simţ istoric şi cu simţ estetic, chiar dacă ar face parte din tabăra adversă. Adevărul ni s-a revelat în tot înţelesul lui pe la ora şase după-amiază, când au venit ultimele telegrame şi am trasat pe hartă frontiera hotărâtă la Viena. Poate mulţi din supravieţuitorii acelei vremi triste au uitat-o, forma ei împiedica să fie admisă şi memorată, cum memorasem la geografie contururile continentelor şi hotarele atâtor ţări din lume. Era un act chirurgical după mine, şi nu unul politic; un cuţit de măcelărie de-o formă neobişnuită, triunghiulară, ascuţit în vârf şi pe muchii era înfipt în coasta Transilvaniei, linia mediană mergând de la frontieră, prin Cluj, până aproape de Braşov, lăsând în lături o imensă rană, insângerată. Poate că în această operaţie absurdă se ţinuse seama de considerente demografice; în schimb fuseseră cu totul dispreţuite cele istorice, geografice şi estetice, deşi acest ultim cuvânt l-aş fi pus primul. Dacă Goebbels spunea cu atât dispreţ că pe hartă Cehoslovacia apărea ca un cârnat din care să poţi tăia felii ca să încapă în gură, înseamnă că admitea argumentul meu, lăsat la urmă. Dar el nu se gândea şi nu-i spunea stăpânului cu ce semăna Transilvania după Viena? În forma ei nefirească şi inexistentă în nici o geografie semăna, ceea ce am şi spus într-un articol, cu o gură de rechin, deschisă larg şi gata să înşface. Oare oamenii care au trăit acolo din 1940 până la încheierea păcii nu s-au gândit măcar noaptea, pe întuneric, ce s-ar întâmpla dacă rechinul ar închide odată gura, pocnindu-şi o falcă de alta?

O armată care atacă prin ploaia de gloanţe îşi pune nădejdea în comandant, socotind că ştie el ce face şi-o va duce

la victorie, nu la moarte. Când un vapor prins de furtună se află în primejdie, toate gândurile echipajului şi călătorilor se îndreaptă spre cel care ţine soarta lor în mână, cu speranţa, sau cu credinţa că el o să-i scape. Şi chiar dacă soldatul ieşit la atac e lovit de un glonţ în frunte, şi chiar dacă naufragiatul se îneacă, ei au până în ultima lor clipă un sprijin în cel care îi conduce; iar atunci când vine sfârşitul, rămân cu gândul că nu se putea altfel, ceea ce este o mângâiere. Dar dacă şeful sau comandantul îşi pierde capul, începe să tremure şi scapă cârma din mână, atunci toată lumea este pierdută, împreună cu consolarea că nu se putea altfel.

Aşa aşteptam în seara aceea cuvântul lui Jordie, şi hotărască datoria noastră, – ce avem de făcut fiecare.

Dacă nici astăzi, după moartea lui mizerabilă, nu-mi pot înfrâna, măcar creştineşte, dispreţul pe care i l-am păstrat şi nu l-am ascuns, el se datoreşte multor cauze, dar decisivă în formarea sentimentelor mele a fost seara când aflasem dictatul de la Viena şi aşteptam ordine. Aşteptam toţi, nu ştiam ce să facem, ne trebuia un comandant care să conducă vaporul printre stânci ascunse sub apă. Lăsând la o parte resentimente mai vechi, mi-am pus şi eu nădejdea în Jordie, încă nu-l cunoşteam bine, încă mai aşteptam de la el fapta cea mare, căreia îi datora, din primul război mondial, Ordinul Mihai Viteazul.

În sfârşit, pe la ora opt seara, am primit vorbă să ne adunăm toţi în biroul lui, împodobit cu Marea Enciclopedie Italiană, darul lui Mussolini. Tot de la Mussolini avea şi scrumiera pe care scria „Vivere pericolosamente”. Ei iată, în seara aceea vorba de pe scrumieră mi se părea frumoasă, trebuia doar ca Jordie să hotărască în ce parte s-o luăm ca să înfruntăm primejdia.

Am intrat în birou printre primii; până să se adune toţi, vreo patruzeci câţi eram în redacţie, şi care nu veneau în pas alergător, ca la armată, au trecut vreo zece minute; am avut timp să fac în mintea mea destule instantanee, să se fixeze, şi aşa să rămână, ca să nu le uit niciodată. Era o seară epocală.

Jordie a aşteptat în tăcere, cu o figură sumbră şi hotărâtă. Şedea în picioare, în faţa biroului de marmură, fără haină, fiind

o seară înăbuşitoare, în cămaşă alba, cu mâneci scurte, cu braţele păroase şi negricioase încrucişate pe piept, într-o poziţie marţială; poate avea şi-o puşcă, dar n-o ţinea la vedere, vroiam să mi-o închipui. La dreapta lui stătea administratorul-delegat, om de paie, administraţia o făcea Jordie, fără să întrebe pe nimeni; în stânga, contabilul-şef, cel care iscălea statele noastre de plată; n-am nimic să-i reproşez, era un om cumsecade, al cărui orizont îl alcătuiau scriptele. Iar în spatele tuturor acestora trei, prinsă pe rafturile bibliotecii, se vedea harta României Mari, cu noua frontieră trasată apăsat, cu creion roşu.

Privind-o într-o perspectivă mai largă, mi-am dat seama încă o dată ce formă nefirească avea, şi cât de bine putea să fie asemuită cu o gură de rechin, larg căscată.

Discursul lui Jordie a fost scurt, precis şi de neuitat. După ce ultimul din redacţie intrase şi închisese uşa, s-a întors, ne-a arătat harta cu mâna şi a spus, cu un accent tragic:

— Dragii mei, aţi văzut-o, iată harta României Mutilate!

Vorba a rămas, mulţi au folosit-o în articolele lor, fiindcă era şi plastică şi cuprinzătoare. Deşi mă aflam în pragul maturităţii, mi s-a sfâşiat inima după România Mare din copilărie; în locul ei rămânea o ţară înjunghiată.

Iar Jordie, fără nici un fel de tranziţie, schimbându-şi doar puţin glasul, dându-i un ton comercial şi practic, a continuat, şi a sfârşit repede, cuprinzându-ne pe toţi patruzeci între privirile lui divergente:

— Am pierdut treizeci la sută din cititori; trebuie să vă concediez, cred că înţelegeţi!

* * *

Într-adevăr, a doua zi toţi din redacţie am primit scrisori de concediere, cu preavizul legal de patrusprezece zile. Nu ştiu cine concepuse scrisoarea, administratorul-delegat sau contabilul; era atât de gângavă şi agramată, încât de ruşine am rupt-o. Mi-a părut rău că n-am păstrat-o să i-o arăt domnului Pretoreanu când l-am luat cu motocicleta de la Ploieşti, după bombardarea rafinăriilor; limuzina lui era făcută praf, şi bătrânul şofer Garibaldi murise.

După expirarea preavizului, cei de care era nevoie au fost angajaţi din nou şi atunci s-a văzut că Jordie îşi terfelise onoarea

pentru o economie iluzorie, fiindcă nevoie era de toţi ca să poată ieşi ziarul; n-a rămas nimeni pe drumuri. El însă, la data aceea plecase din ţară.

Am spus o vorbă, dar n-am cugetat cum trebuie, am folosit o formulă, părându-mi că suna bine; în realitate Jordie nu avea ce să terfelească, nu făcuse altceva decât să-şi arate firea, până şi ultimului care n-o cunoscuse mai înainte.

Câteva luni mai târziu, toţi uitaseră; dacă azi aş vrea să caut un martor, printre puţinii care încă mai fac umbră pământului, mă tem că n-aş găsi nici unul.

Nu-mi aduc aminte ce a scris cine a scris ceva împotriva dictatului, dar ştiu ca au fost destule proteste, şi manifestaţii de stradă. Chiar dacă nemţii şi italienii s-or fi enervat, s-au făcut că nu ştiu nimic, şi-au văzut de treabă, căci la urma urmelor faptele erau împlinite şi nu-i privea altceva. Nicolae Iorga a scris în Neamul românesc, la 4 septembrie: „Aşa mergem din veac în veac, ca drumeţul în calea lupilor.”

Două zile mai târziu, odată cu abdicarea regelui Carol al doilea, discipolii Arhanghelului, cu urmaşul acestuia în frunte, aveau să vină la putere, în umbra generalului Ion Antonescu. Nu peste mult timp, între victimele lor a fost şi profesorul Nicolae Iorga, dar nu pentru articolul care în termenii lui calmi cuprindea atâta revoltă, iar pentru cine citea printre rânduri, atâta disperare. N-am o dovadă, dar ştiu, şi cred că nimeni nu mă va contrazice, fiindcă nu există o dovadă contrarie; în Consiliile de coroană, când s-a judecat soarta ţării, Nicolae Iorga n-a acceptat ideea supunerii la ultimatum, ci a propus lupta. Ar fi fost un act de sinucidere, recunosc, dar cu aproape două milenii în urmă aşa făcuse şi Decebal, la Sarmisegetuza.

Ca o dovadă că discipolii, scoşi din lege cu şapte ani înainte, ieşeau din bârloguri, căpetenia lor intrase în guvernul lui Guţă Tătărescu încă din vară, când nu mai avea să stea la putere decât cinci zile. Pe urmă l-a luat guvernul Ion Gigurtu, care a condus ţara două luni încheiate, destul ca s-o vadă mutilată; pe lângă urmaşul Arhanghelului, de astă dată mai intrase, ca ministru, încă un discipol. Calea le era deschisă.

* * *

În acea vara, oricine avea minte să înţeleagă îşi dădea seama că regele îşi pierduse capul; după mine actul lui cel mai ridicol, fiindcă nu era doar o nesăbuinţă, a fost să înfiinţeze un partid nou, care înlocuia Frontul Renaşterii Naţionale, deşi n-ar fi avut ce să-i reproşeze. Noul partid a avut o viaţă atât de scurtă şi neconcludentă, încât mai nimeni nu şi-l aduce aminte. Îl pomenesc nu pentru a completa o pagină de istorie, cine i-ar simţi lipsa? — ci pentru componenţa lui caraghioasă, nemaiîntâlnită, nici măcar la vodevil sau operetă.

În decursul timpului, multe capete încoronate s-au amestecat în politică, spre binele sau spre răul ţărilor, dar nu şi-au dat rolul pe faţă, s-au folosit de persoane interpuse, acei preasupuşi şi plecaţi servitori ai tronului, numele oficial al dregătorilor de tot felul, purtat de ei fără să se ruşineze; capul încoronat rămânea însă în umbră, era o înaltă Eminenţă cenuşie, care îşi ascundea sceptrul sub hlamidă.

Atât de limpede simţea cum îi fuge pământul de sub picioare, la figurat şi la propriu spre nefericirea poporului, încât regele n-a găsit alt mijloc de salvare decât să se proclame şeful partidului, iar secretar general să-l numească pe Urdarianu, omul său de casă. Eu, unul, n-am mai pomenit una ca asta, şi nici n-am crezut că ar fi posibil, un rege să devină şef de partid politic.

În primele zile ale lunii septembrie a apărut în ziare o fotografie, căreia la început nu i-am găsit nici o ciudăţenie; înfăţişa o persoană necunoscută de mine, urcând scările de la intrarea Palatului regal, un om trecut de maturitate, nu prea trupeş, dar cu umerii drepţi, cu pieptul scos înainte, cu mişcări sigure. Purta haină neagră şi pantaloni reiaţi, potriviţi cu împrejurarea, de vreme ce intra pe uşa de ceremonie a palatului. Dacă fotografia ar fi fost în culori, s-ar fi văzut că părul vizitatorului bătea în roşu.

Scena a devenit ciudată abia când am citit textul de sub fotografie: „Ieri după-amiază maiestatea sa regele a primit în audienţă pe domnul general Ion Antonescu”. În paranteză dau lămurirea că, printr-o dispoziţie severă a cenzurii, maiestatea sa fiind unul şi singur, nu era îngăduit să i se scrie şi numele, Carol al doilea. Când o dată se întâmplase aşa din greşeală, am auzit

că fusese mare tevatură la palat, primul ministru chemat în fugă şi admonestat fără menajamente; coborâse scările cu urechile roşii. (De ruşine, bineînţeles, nu cum spuneau adversarii guvernului, că regele îl urechiase ca pe şcolarii cu lecţia neînvăţată.)

Nu m-au uimit prea mult nici hainele generalului, ofiţerii de la un grad în sus aveau voie să umble în civil; totuşi, nu într-o audienţă de-o asemenea importanţă.

De generalul Ion Antonescu se vorbea mult şi de mai multă vreme, cu ani înaintea acestor evenimente, se spunea că este un militar de nădejde, cu o pregătire strălucită, intransigent în toate actele sale, având ca păcat o prea mare asprime, ceea ce însă, în unele împrejurări, poate să fie mai degrabă o calitate. Surprinzător şi chiar uimitor mi se părea audienţa la palatul regal, căci între altele se cunoşteau neînţelegerile lui cu regele, pe care îl înfruntase nu o singură dată. Iar faptele deveneau cu totul inexplicabile dat fiind că în acea vreme, după câte ştiam, generalul avea domiciliu obligatoriu la o mănăstire, cu alte cuvinte era legat de mâini şi de picioare, ceea ce n-ar fi avut puterea să facă altcineva decât regele.

Deruta acestuia era atunci atât de grea, cu tot partidul personal pe care şi-l fondase, încât nu-şi mai găsise altă scăpare decât să încredinţeze conducerea ţării unui adversar necompromis în treburi politice, şi probabil iubit, sau măcar stimat de armată.

De la audienţă, generalul a ieşit învestit cu funcţia de conducător al ţării, asumându-şi cele mai importante din vechile prerogative regale. Ceea ce îi rămânea regelui era mai degrabă simbolic, el devenea un fel de Victor Emanuel al Italiei, pe care Mussolini îl scotea la plimbare în lesă. Dictatura regală se sfârşea năprasnic.

Dar această colaborare, de la început imposibilă, n-a ţinut decât două zile. În noaptea de cinci spre şase septembrie, regele a fost nevoit să abdice.

Dimineaţa, când am deschis aparatul de radio, am auzit glasul generalului Ion Antonescu, adresând urări de viaţă lungă şi domnie fericită maiestăţii sale. Cunoscând ostilitatea lui faţă

de rege, urările călduroase m-au mirat, până ce mi-am dat seama că se adresau unui rege nou, Mihai întâi, pe care nu-l mai văzusem de când era copil, şi a trecut prin faţa mea cu trenul mortuar al lui Ferdinand; stătea de gardă lângă catafalc, pe vagonul platformă îmbrăcat în pânze negre de doliu şi împodobit cu covoare naţionale, era un copil obidit, cu capul gol, abia se mai ţinea pe picioare şi cred că nu înţelegea nimic din toată întâmplarea. Acum, la zece ani după ce propriul său părinte îi uzurpase tronul, redevenea din nou rege, prin voia generalului Ion Antonescu. Înainte se spunea: „prin mila Domnului şi voinţa naţională”.

28

La câte se vor fi spus şi se vor fi scris despre abdicarea regelui, cred că nu prea multe, am de adăugat o observaţie personală, care ar putea să contribuie întrucâtva la înţelegerea faptelor. Nu ştiu, şi nici n-am auzit de la alţii, în ce termeni a vorbit generalul Antonescu, spre a-şi impune voinţa; regele sperase că el o să-l apere; nu mai putea să-l apere nimeni.

Seara, în ajunul zilei când aveam să aud discursul adresat noului rege, mă aflam la redacţie, aşteptând şi eu, ca alţii, să aflu ce se mai întâmplă, fiindcă faptele păreau gata să se precipite, nu ştiam în ce direcţie.

Cred că nu altcineva decât noul conducător al ţării ceruse îndată ce luase puterea să bată clopotele la biserici şi lumea să îngenuncheze pe stradă, la o anumită oră, în semn de doliu după teritoriile pierdute. Pe urmă nu se mai întâmplase nimic, dar ceva plutea în aer, ameninţător, deşi invizibil, ca un nor cosmic.

Şi deodată, atunci seara, să fi fost ora opt sau nouă, nu m-am uitat la ceas, ştiu că se întunecase când, stând de vorbă cu Alioan, pe unul din balcoanele redacţiei, am auzit împuşcături venind din direcţia unde era palatul. Alioan nu mai trăieşte ca să-l iau martor, dar am auzit limpede, nu îngădui nimănui să mă contrazică. Erau focuri de puşcă, nu unul ici-colo, împuşcături răzleţe, trase de cheflii, ca în noaptea când conu Leonida se speriase de revoluţie. Lasă că nimănuia nu-i ardea de chef în acele zile, dar nici nu era voie să ai armă, te judecau la Curtea Marţială şi puteai să ajungi în faţa plutonului de execuţie. N-ar

fi avut voie să tragă decât soldaţii, şi după intensitatea împuşcăturilor am presupus că erau cam două plutoane. Teofil, aflat atunci în batalionul de gardă al palatului, nu-şi aminteşte sau nu vrea să spună.

Locuiam pe strada Brezoianu, cam peste drum de micul hotel „Liric”, care azi nu mai există, aşa cum nu mai există nici teatrul de operă, aflat şi el în apropiere, în piaţa Valter Mărăcineanu. Am telefonat repede acasă şi am aflat că pe stradă, prin faţa ferestrelor mele, treceau în fugă soldaţi, la grămadă, trăgând cu puşca în aer. Nu ştiam ce să înţeleg, ce să cred din ceea ce îmi spunea o voce speriată şi atunci mi-a venit ideea să-i telefonez lui Bob Ianculescu, stătea pe o stradă paralelă cu a mea, mărginită pe o parte de zidul palatului. Am telefonat fără speranţa că o să-mi răspundă, într-o asemenea seară bănuiam că nu putea să fie decât pe lângă tatăl său vitreg, şambelan al regelui. Cu multă surprindere i-am auzit glasul, numai că l-am recunoscut greu, nu avea nici un pic de vlagă, părea un glas livid, dacă o asemenea comparaţie se admite, şi trebuie să se admită, fiind mare nevoie, spre a se înţelege că Bob părea pe jumătate mort, a doua jumătate fiind mai mult leşinată. L-am întrebat totuşi ce se întâmplă, şi cum de se află acasă.

— Tu nu auzi? mi-a răspuns, dându-şi duhul.

Auzeam împuşcături şi în receptor, poate mai puternic decât pe cele venite prin aer, eram confuz, le amestecam pe unele cu altele, fără să mai înţeleg care erau cele reale.

De ce se afla Bob Ianculescu acasă voi spune îndată: mai întâi vreau să lămuresc rostul împuşcăturilor. N-am nici o dovadă, dar socot că nimeni nu le va înţelege altfel decât le-am înţeles eu atunci, ceea ce continui să cred şi astăzi. După mine, aceea a fost clipa când regele a convenit să abdice. „Maiestate, i-o fi spus generalul la auzul împuşcăturilor dezlănţuite din propria lui poruncă, palatul e înconjurat de trupe, nu mai am nici o posibilitate să vă apăr!”

Restul nopţii a fost tocmeală, pe ce cale să plece regele şi ce bunuri să-şi ia în pribegie. Un tren întreg i-a fost pus la dispoziţie, a încărcat în ele tot ce-i mai putea inima să dorească, peste depozitele de bănet aflate în străinătate, la bănci, în

conturi secrete. Acesta este unul din rosturile băncilor, să păstreze economiile, fără să dezvăluie ale cui sunt şi la ce sumă se ridică, altfel nimeni nu s-ar mai încrede în ele. Nu-i nimic nelegal, băncile nu sunt obligate să întrebe cum s-au strâns economiile, deci nu le pot asemui cu tăinuitorii jefuitorilor. Ori de câte ori un şef de stat, care şi-a tras în petic, scapă cu fuga, mă întreb: „câţi bani o fi având în Elveţia!” Dar Elveţia a rămas prea mică, s-au adunat acolo prea multe economii, pivniţele băncilor dau pe dinafară; a venit rândul altor ţări cu finanţele sigure, ca să le adăpostească.

Dacă printr-un miracol aş pune mâna pe un registru general al tuturor depunerilor, ceea ce de altfel cred că nici nu poate să existe, şi dacă s-ar găsi cineva să mi le sublinieze cu roşu pe cele suspecte, n-aş mai avea nevoie de nici o altă lectură până la sfârşitul vieţii, aş găsi în ele cea mai bogată operă scrisă vreodată, în cifre, nu în cuvinte; combinaţiile de cuvinte, oricât ne-am strădui să le înmulţim, prin imagini şi metafore îmbogăţite întruna, pe milioane de pagini scrise cu trudă, rămân infime pe lângă combinaţiile de cifre care pot să fie infinite, atâta timp cât nimeni nu ne opreşte să adăugăm încă un zero, şi încă unul, o sută, o mie, o mie de mii în coada unui număr.

Să-şi închipuie cineva o asemenea cifră, transpusă în obiecte minuscule, ca să aibă loc pe suprafaţa pământului, fire de nisip de pildă; câtă suflare omenească a trăit pe planeta noastră, dacă ar reînvia şi ar retrăi mii de milenii, fără să facă altceva decât să numere nisipul, n-ar putea să termine niciodată, nici dacă le-ar veni în ajutor generaţiile următoare, în alte mii de milenii. De mult mă urmăreşte gândul să definesc noţiunea de infinit, pe înţelesul oamenilor; în cele de mai sus, am făcut o mică încercare; nimeni nu poate să meargă mai departe decât mine, decât adăugând la coada cifrei de kilometri lungime încă o mie de zero, şi aşa mai departe.

Dar iată că folosind numai douăzeci şi şase de litere ale alfabetului, cu posibilităţi de combinaţie limitate, am spus un gând pe care cifrele nu pot să ni-l transmită, nici măcar cu ajutorul computerelor.

În tot ce am scris mai sus am încercat să construiesc pentru mine un gând imposibil: cu ce pleacă în buzunar şefii de

stat căzuţi de la putere! Mai limpede, câţi bani avea regele Carol al doilea?

Aud că Lupeasca, statornica amantă regală, l-a sfătuit să-l ia şi pe Mihai, socotind că, lăsându-ne fără rege, se răzbună pe ţară.

A plecat cu un tren special, încărcat cu tot ce cuprindea mai de preţ palatul: să le fi vândut bucată cu bucată la talciocurile internaţionale, şi tot avea din ce trăi restul vieţii. Bob Ianculescu a plecat şi el, în vagonul cu tablouri desrămate. Din auzite ştiu că discipolii, veniţi la putere în aceeaşi zi, dar încă neorganizaţi, fiindcă nu aveau experienţă, au prins de veste şi au urmărit trenul, au tras cu puşca prin gări, încercând să-l oprească. Poate nu-i adevărat decât pe jumătate, sau nici atâta; în lipsa informaţiilor oficiale, oamenii născocesc, aşa se întâmplă totdeauna. Sigur însă, la Timişoara se pregătise o ambuscadă: ceva n-a funcţionat cum trebuie, trenul s-a dus mai departe şi a trecut în Iugoslavia. De-aici înainte, soarta fugarilor nu mă mai interesează.

Nu-mi amintesc bine în ce măsură gândurile de mai înainte le datorez lui Alioan, atât ştiu că ele sunt rezultatul convorbirii noastre din seara când se auzeau împuşcături şi regele se pregătea să abdice.

Stăteam aplecat peste balustrada balconului şi priveam jos, în stradă. Era lumină, la câteva exerciţii de alarmă aeriană se încercase şi camuflajul, oamenii ştiau ce să facă în cazul că începea războiul, să astupe ferestrele, cu pânză sau hârtie neagră, iar pe stradă să umble pe întuneric, folosindu-se cel mult de o lanternă pe jumătate oarbă; deşi lămuriţi, multora li se părea ireal să trăiască în felul acesta, viaţa urbană înlăturase întunericul, care de fapt este starea naturală a nopţii. Farurile automobilelor, pe şosele, erau accidente trecătoare, orbeau pentru câteva clipe ochii, apoi rămâneau stelele pe cer şi licuricii în iarbă. Felinarele, legănându-se sub dricul căruţii, abia scoteau din întuneric un peticuţ de şosea şi lăsau să se ghicească o vietate în umbră, câinele legat de osie; dar numai până ce căruţele poposeau în afara drumului şi acolo ce-i drept se aprindeau focuri; dincolo de bătaia lor, noaptea rămânea

întunecată, cum îi este dat din preistorie, şi devenea mai misterioasă.

Orăşenii însă erau nărăviţi la lumină de secole, de când ardeau făclii la colţurile străzilor, arătându-le măcar direcţia de mers către casă, dacă nu şi gropile. Mult mai târziu, în vremea străbunicilor noştri s-au pus felinare cu gaz, pe stâlpi de lemn, apoi de fontă, din distanţă în distanţă; nici ele nu dădeau prea multă lumină, în schimb aveau beţivii de ce să se ţină. Mai târziu, în vremea bunicilor, au apărut, şi au dăinuit, căci le-am apucat eu însumi, pe alocuri, felinarele cu gaz aerian, mai puternice şi mai economicoase. Lampagii plătiţi de primărie le aprindeau seara şi le stingeau dimineaţa. Vag îmi amintesc de ei, se răreau încetul cu încetul, ţin minte că umblau cu o scară în spinare, de felul celor pe care azi le folosesc instalatorii de telefoane. Sigur că în viitor instalaţia telefoanelor va fi alta, atunci vor dispărea şi scările. Lampagiii sprijineau scara de stâlp, cu o mână deschideau robinetul, cu alta, care ţinea o feştilă, aprindeau gazul.

În prima mea tinereţe mai erau cartiere în Bucureşti, poate şi în alte oraşe, unde gazul aerian se folosea şi la iluminatul caselor, deşi electricitatea exista de un secol. Pe urmă a venit rândul felinarelor cu arc voltaic, care dădeau o lumină albă-albăstruie. Pe atunci, arcul voltaic, adică scânteia produsă de scurgerea curentului între doi electrozi de cărbune, mai groşi decât degetul, se folosea şi la proiecţiile cinematografice; un bec obişnuit, oricât de puternic, cu lumina lui gălbuie, n-ar fi bătut până unde era ecranul.

Mă opresc aici, în anii la care mă refer nu apăruse neonul, mult mai economic, cu neajunsul că, măcar la începuturile lui, albăstrea chipurile oamenilor, de parcă ar fi fost morţi ieşiţi la plimbare.

Cum mă uitam jos, am văzut o siluetă feminină, venind repede de la colţul străzii; am putut s-o privesc în voie, fiindcă nu mai trecea nimeni, oraşul părea pustiu, oamenii aveau presimţiri rele, nu degeaba, şi stăteau acasă, aşteptând ştiri la radio. În loc de ştiri se auzea muzică; împuşcăturile încetaseră. Alioan se dusese înăuntru, şedea la birou şi îşi muşca unghiile,

gândindu-se ce să scrie, ceea ce pentru el însemna o muncă istovitoare.

Am privit adesea, de la înălţime, peisajul străzii; l-am privit şi de la subsol, şi de la parter, din toate unghiurile; e o şcoală pe care o recomand oricui vrea să-şi exerseze spiritul de observaţie. La vremea mea, mi-a fost recomandată şi mie; unul din profesorii mei, cu totul în afara disciplinei pe care o preda în şcoală, ne învăţa cum să ne exersăm ca dintr-un anumit cadru, un tablou sau scenă de viaţă, să reţinem cât mai multe noţiuni din cele reprezentate acolo. O casă, de pildă; câte etaje are, câte uşi, câte ferestre? Un om de care te-ai despărţit de câteva clipe, câţi nasturi avea la haină? ... Toate acestea, după exerciţii de trezire a atenţiei se înregistrează mecanic în memorie, nu-i nevoie să numeri etajele casei, sau nasturii hainei, ar fi timp pierdut de pomană şi pe deasupra ar îmbolnăvi creierul, nu ochii, care de aceea sunt făcuţi, să privească tot timpul. Creierul trebuie să înregistreze imaginile, dar mai întâi să le trieze şi să le sistematizeze.

Nu ştiu dacă am avut dreptul să mă socotesc calfă în ziua când am băgat de seamă că automobilele, privite vertical, de la înălţime, apar mai armonios desenate, mai alungite, mai suple, de unde se naşte impresia că sunt chiar mai puternice, au o suspensie mai bună şi se aştern la drum mai frumos decât altele. Un om, în schimb, privit de sus, pierde dimensiunea lui principală, înălţimea, pare bătut în cap, greoi, lipsit de supleţe, gata să se împiedice; prin extensia impresiei, riscă să fie socotit mai prost decât este în realitate. În ceea ce mă priveşte, am învăţat să evit riscul, să merg lipit de zid, ca să ies din raza de observaţie a cuiva care se uită la mine de deasupra; bineînţeles nu se poate aşa totdeauna, atunci mă resemnez şi dau cu piciorul în pietricele, sau în castane căzute, simulând că nu-mi pasă; e oricum un câştig, atenţia omului de sus se îndreaptă spre gest, care avantajează, în ciuda perspectivei neconvenabile.

Fiinţa de jos, care se apropia repede, avea un mers nefiresc, neritmic, puţin în zig-zag, cu paşi uneori neegali, smuciţi, până ce mi-am dat seama că mâna cu vârful pantofului o pietricică, jucându-se, nepăsătoare şi totuşi atentă, să n-o

piardă. „Dacă are cincisprezece ani, m-am gândit, e o copilă zvăpăiată, sau doar bine dispusă.” Aşa cum o vedeam de sus nu mi se părea greoaie, mişcarea o făcea să pară suplă; dar era imposibil să-mi dau seama ce vârstă putea să aibă. „Dacă a trecut de douăzeci, mă gândeam în continuare, începe să fie interesantă, jocul ei nu mai e o glumă, ci o întrecere cu ea însăşi, probabil e copleşită de gânduri pe care vrea să le alunge. Iar cu încă zece ani în plus…”

Căutam cuvântul potrivit să calific o femeie care la treizeci de ani se joacă pe stradă cu o pietricică; înainte de a-l găsi, am văzut-o traversând strada şi intrând pe uşa redacţiei. Două minute mai târziu era în biroul lui Alioan. Deşi o vedeam prima oară de aproape, am recunoscut-o pe Ştefania, ar fi recunoscut-o oricine, acum era celebră, fotografia ei apărea în ziare şi pe prima pagină a revistelor ilustrate; un portret în mărime naturală era expus în centrul vitrinei la Julietta; nu îndrăzneam să mă opresc, o priveam doar cu coada ochiului, aveam ceea ce se cheamă un complex de vinovăţie, îl recunosc şi astăzi, îmi plăcea însă nu puteam mărturisi nici prietenului meu cel mai bun, mai ales că el era Alioan; cu toată diferenţa de vârstă dintre noi, ştiu că punea mult preţ pe mine, mă trata ca pe un egal, ceea ce făcuse să mă leg de el cu întreaga mea afecţiune. Aceste sentimente nu s-au dezminţit niciodată, nici după cei treizeci de ani de când nu mai este în viaţă.

Alioan i-a ieşit în întâmpinare iar eu am rămas încurcat în uşa balconului.

— Ţi-am adus o bilă! spuse Ştefania.

Nu era o pietricică, de sus nu puteam să-mi dau seama, ci o bilă de sticlă vânătă, folosită pe vremuri să obtureze sticlele de limonada; copiii le întrebuinţau drept monedă împreună cu gioalele, în unele jocuri de noroc sau de îndemânare. Cum de gioale n-am mai auzit de multă vreme, spun, pentru cine nu ştie de ele, că erau nişte oscioare, vertebre de oaie sau de capră.

Pe Ştefania am descris-o la diferite vârste, începând de la şaisprezece ani, dar abia acum o vedeam prima oară; celelalte sunt imagini retrospective. Era aşa cum aş fi vrut să fie, doar puţin prea matură pentru mine, fiindcă nu-i atribuiam vârstă ei fizică, ci pe a celebrităţii. Vârstă fizică e mai uşor să fie

acceptată, nu de mult cunoscusem pe malul mării o femeie cu zece ani mai mare ca mine şi mi se păruse la fel de tânără ca o copilă. Mă stânjenea vârsta mea, nu a Ştefaniei; dacă ea era subjugată, aşa cum ştiam, de un om care avea peste douăzeci de ani mai mult decât mine, eu nu puteam să apar în ochii ei decât ca un paj, în cazul cel mai bun, că mi-ar fi aruncat o privire. Dar nici măcar nu putea să mă vadă, deşi făcusem un pas înainte şi ieşisem din umbra balconului. Nu avea ochi decât pentru Alioan: noroc că în gândul meu nu exista nici o năzuinţă, altfel aş fi suferit s-o văd atât de îndrăgostită.

Era îndrăgostită până în cel mai tainic ascuns al inimii, pe care o vedeam palpitând sub rochie, vrând parcă să iasă din piept şi să cadă la picioarele lui, ca o ofrandă, o declaraţie de iubire eternă.

N-am folosit decât rar cuvântul acesta, dar atunci am pus în el o satisfacţie deplină şi imortală. Cred şi astăzi, după atâta vreme, că în acea seară de septembrie, când avea să abdice regele, pentru Ştefania nu mai exista nimic pe lume decât Alioan, nici măcar glasul ei, care făcea din ea o regină. Micuţa bilă de sticlă pe care o ţinea în mână părea o piatră nestemată, din cea mai scumpă coroană cunoscută în lume. Ce mai pot spune după atâtea superlative? Şi ce ar spune alţii, decât că îmi pierdusem capul?

Nu, capul meu stătea bine pe umeri, cuvintele înşirate mai sus nu reprezintă gândurile mele spontane, din seara aceea, ci sunt elaborarea clipei prezente, când mă străduiesc să dau întregul preţ întâlnirii cu Ştefania; dovadă că eram capabil s-o privesc cu sânge rece, este că am observat din prima clipă juliturile pantofului ei din piciorul drept, care lovise în bila de sticlă; cine ştie de unde o aducea, urmărind-o în zig-zagurile ei pe trotuare!?

Nu se uita la mine, să pot spune că îmi urmărise privirea, dar, parcă ghicindu-mi gândul, îşi aruncă pantofii din picioare, unul din gesturile ei semnificative. Erau pantofi italieneşti, atunci la modă, cu talpa groasă, ortopedică. Aşa li se spunea, ca să aibă o denumire; altminteri pantofi ortopedici poartă numai cei cu beteşuguri ale piciorului. Ne-am obişnuit cu ei cum te obişnuieşti cu toate modelele, nu ne-am gândit că poate îi

inspirase războiul, erau o prelungire a tancurilor. Am luat de la ei ce era bun, că făceau piciorul mai gingaş, prin comparaţie; nu i-am asemuit cu bocancii femeii-soldat, care avea să apară şi pe străzile noastre ani mai târziu, după ce se terminase războiul, am văzut la Brăila, într-o staţie de tramvai, o femeie-ofiţer din armata sovietică, îmbrăcată în uniformă, cu cizme şi cu caschetă, şi cu două nurci, atârnate de gât peste tunică, fiindcă probabil mergea la o petrecere. Şi de ce nu? Dincolo de gustul şi de dorinţele omului, totul este prejudecată.

Când Ştefania rămase în ciorapi pe covorul din mijlocul biroului, unde puteam s-o văd din cap până în picioare, ceva din impresia mea se schimbă brusc, aşa i-am descoperit altă faţă, care m-a făcut atent la secretele devenirii ei continui.

Când intrase pe uşă era o frumuseţe, n-o uit şi n-am să neg niciodată; dar acea frumuseţe n-ar fi ţinut pentru mine decât o clipă, sau o seară; pe urmă mi-aş fi simţit inima înstrăinată. Căci nu era numai frumoasă, ci prea frumoasă; am mai folosit o dată aceeaşi expresie, privind o femeie doar enunţată, soţia lui Teofil, unul din fiii domnului Alcibiade; nu ştiu cum am s-o privesc, când îi va veni rândul să intre în povestire. De ceva sunt sigur, că preafrumosul mă sperie şi mă îngheaţă.

Fără pantofii a căror talpă creştea spre călcâi până la opt sau nouă centimetri, deveni, fireşte, mai mică, dar în acelaşi timp mai blândă şi mai umană; frumuseţea ei frapantă şi într-un fel agresivă era acum aproape comună, dar aşa devenea mult mai feminină. Când un bărbat este în situaţia de a alege, să se gândească la această idee, şi dacă poate să se ferească de frumuseţile imperative; în afară că i-ar satisface orgoliul, care, în acest caz este o boală socială, încolo n-ar avea decât o mulţumire construită din materiale scumpe dar nedurabile; asemenea frumuseţi se uzează repede în emanaţia lor omenească, deşi ca aspect pot să rămână strălucitoare. Destinaţia cea mai bună care poate să li se dea este să fie transformate în bibelouri, într-o reducţie de zece-cincisprezece centimetri, şi puse într-o vitrină ermetic închisă.

Am prezentat-o pe Ştefania aşa cum mi-am închipuit-o în trecutul ei din Colentina şi-n ce-a urmat după aceea, dar tot

timpul am avut o ezitare, m-am temut să nu merg prea departe, să nu-i consum în spiritul meu locul unde vroiam să evolueze. În seara când am cunoscut-o n-am putut să-mi rezist mie însumi, cum o văzusem de sus, jucându-se cu ceea ce credeam că era o pietricică, în mişcări care îi redădeau dimensiunea verticală, în ciuda perspectivei neprielnice, aşa cum o vedeam acum, în picioarele goale, adusă ia înălţimea ei naturală, mijlocie între femeile mici şi cele înalte, înălţimea adevărată care nu cere nici o corecţie, în plus sau în minus. Restul a fost o învăluire, a trebuit să mă socotesc la capătul puterilor şi să-mi cer pace mie însumi. Nu vroiam să fac nici un pas mai departe, aceasta era Ştefania şi nu doream să fie alta, nu mai avea de ce să evolueze, în seara aceea am socotit-o definitivă.

Înainte de a scrie paginile acestea am recitit poeziile lui Alioan, puţinele rămase asupra mea, care aşa au scăpat să fie arse. Le rătăcisem şi uitasem de ele, le regăsisem de câteva zile. Nu sunt mai mult decât nouă, dar am avut norocul să le am pe cele care îl reprezintă cel mai bine, deşi poate altele, ca poezie, ar fi fost mai bune.

Recunosc în ele fierbintele neastâmpăr al unui suflet construit pentru dimensiunea spaţiului, nu a pământului, capabil să simtă totul în toate manifestările posibile ale omului. Faptele lui pământeşti pot să fie mai prejos de această idee superlativă, dar fără să le omit, nu-l judec după ele. Din tot ce a scris într-o viaţă, un om poate să supravieţuiască lumii lui printr-o singură frază; atât că el nu ştie care este fraza aceea, iată pentru ce va scrie mai multe.

Un poet din generaţiile anterioare mie şi care capătă preţ tot mai crescut pe măsura ce trece vremea, a lăsat, între mii de versuri unul, suficient pentru mine ca să mă îmbogăţesc cu un bob din gândirea şi frumuseţea lumii. Ca început, trebuie să spun că un bob poate să fie o bogăţie; dar gândirea şi frumuseţea lumii, ca să le înţelegi şi să le simţi, se cade să le cunoşti dinainte. Pe o friză de pe Acropole, la Atena, am văzut, în prima mea tinereţe, o fecioară în peplum, aplecată să-şi lege sandaua. Mi-a rămas amintirea ei vizuală şi m-am dus mai departe.

Trecuse într-un plan secundar al memoriei mele, când am citit poemul într-un singur vers al poetului amintit înainte: „De când îţi legi sandaua, s-au dezlegat milenii”. Atunci m-am gândit că poezia nu poate să existe prin ea însăşi, ci este un act de colaborare. Poemul într-un vers a prins viaţă numai în sufletul cui a văzut friza. L-am admirat, îl admir şi astăzi dovadă că îl ţin minte, găsesc în el şi filosofie, şi istorie, pe lângă poezie; într-adevăr, mi-a îmbogăţit sufletul. Dar ce se întâmpla dacă n-aş fi cunoscut subiectul?

Poezia lui Alioan nu mă ducea nici odată la o asemenea întrebare; ea putea să fie absurdă, în schimb nu avea dileme; absurdul devenea mijloc de comunicare. Aşa, oricine înţelege că dintr-un trupşor de ţigancă poţi să cânţi ca din vioară.

Fiindcă m-am legat să nu-l judec pentru faptele lui pământeşti, şi vor fi multe în seara aceea, nu-l condamn, nu-l socotesc nici absent, nici insensibil la un act subtil de tandreţe; ochii lui se uitau adânc în ochii Ştefaniei şi nu vedeau ofranda ei, bila de sticlă. N-o adusese în mână, ca pe o floare, ci o mânase cu piciorul pe trotuare, printre oameni, căci nu toate străzile erau goale, şi sigur că oamenii, cu grijile lor, o socoteau sărită.

Ştefania zâmbi şi puse bila pe masă; nu era contrariată, putea să iubească sau să urască pe cineva, dar nu să-l judece; şi niciodată nu aştepta să fie răsplătită pentru o faptă. Dacă la început aplauzele răzleţe din barul doamnei Strauss o măguleau, azi când se revărsau ca nişte torente o făceau să se simtă mică, neajutorată, să nu-şi recunoască nici un merit; în faţa publicului i se părea că reprezintă pe o altă fiinţă; ea continua să se scalde cu raţele în apa Colentinei.

— Îl cunoşti pe Bob Ianculescu? întrebă Ştefania.

— Am auzit de el, răspunse Alioan, cu gândul în altă parte.

Am tresărit, abia de jumătate de oră vorbisem cu el la telefon, îl cunoşteam bine, când eram amândoi abia ceva mai mult decât copilandri ne bătusem în duel, cu sabia, ca muşchetarii, pentru Rita, logodnica lui, al cărei caracter şi temperament nu le cunoştea, era prea mică să-şi închipuie ce dorinţe zăceau în ea şi câte o ducea capul.

— I-am făcut o vizită, continuă Ştefania. M-a implorat să vin, vroia să-mi spună ceva extrem de important şi nu putea să plece de acasă… Era foarte speriat, când am ajuns treceau soldaţi pe stradă, trăgeau cu puşca spre grădina palatului…

— Lasă că-mi spui la masă, o opri Alioan. Acum trebuie să-mi scriu articolul.

Se întoarse spre mine, mă trase de mână şi mă prezentă Ştefaniei.

— Duceţi-vă voi înainte; la „Continental” vă convine? Vin şi eu, într-o jumătate de oră.

Înainte de a ieşi pe uşă, am luat bila de pe birou şi am ascuns-o în buzunarul hainei. Alioan era cu spatele, Ştefania însă, mi s-a părut că văzuse, cu o privire furişă. Cred că toată seara s-a gândit de ce luasem bila, dar nu fiindcă mi-ar fi dat vreo importanţă mie, ci fiindcă obiectul acela fără valoare era destinat lui Alioan şi pentru ea, până să-l pună pe masă, fusese inestimabil; ori de câte ori i-am întâlnit privirea, mi-am dat seama că era intrigată; nu mi-a pus însă nici o întrebare, în schimb mi-am pus eu, mai multe.

Ştiam cum scrie Alioan, oricât s-ar fi grăbit nu putea să termine articolul în mai puţin de o oră. Şi eram singur, cu Ştefania, pătrundeam în viaţa ei fără ca ea să bănuiască, fără să bănuiesc nici eu că aveam să-i răscolesc trecutul, până la vremea când săpa grădina cu picioarele goale şi ducea legume la piaţă, cu căruţa, mânând singură calul. Atunci nu ştiam nimic despre ea, decât o parte din ceea ce ştie toată lumea despre o vedetă, care pe mine mă interesa deocamdată într-o măsură mult mai mică.

Mergând cu ea pe stradă, mă întrebam ce căutase la Bob Ianculescu. Ştiam rostul acestuia la palat, după cum ştiam şi de existenţa sticluţelor cu lacrimi de femeie. În schimb, nu aveam de unde să ştiu demersul regelui la întoarcerea ei de la New York, când îl trimisese pe Bob Ianculescu la gară, s-o ademenească. Probabil acum relua aceeaşi tentativă, Ştefania devenise o ispită naţională. Adevărul nu putea să fie altul, mărturisirea ei naivă şi candidă, sau cinică era o confirmare: regele dorea s-o cunoască. N-am înţeles atitudinea Ştefaniei, cum de acceptase invitaţia lui Bob Ianculescu? Vroia să sfideze,

sau era curioasă? Şi oare regele, dacă nu abdica şi nu pleca în fugă, şi-ar fi văzut dorinţa împlinită?

Bineînţeles că gândurile acestea mi-au venit mai târziu, atunci, seara n-aveam de unde să ştiu ce era în mintea Ştefaniei. Mergeam lângă ea pe Calea Victoriei; când am traversat bulevardul, pe lângă hotelul de unde odată fusese cât pe ce să cadă o bombă în trăsura regelui, s-a sprijinit de braţul meu, să coboare trotuarul. A lua pe cineva de braţ nu dovedeşte nici o intimitate, dar apropierea fizică există, i-am simţit umărul şi şoldul, apăsate puţin pe mine, şi între ele i-am ghicit talia, care leagă torsul de restul trupului, cu funcţiile lui feminine; numai gândul e destul să te tulbure.

Se făcuse ora zece, lumea se rărise, în vremuri mai puţin zbuciumate încă ar fi fost aglomeraţie. La strada Edgar Quinet Ştefania îmi luă iarăşi braţul, cât să coboare trotuarul. Am simţit în mâna ei o strângere mai nervoasă; altcineva, unul singur pe sine, i-ar fi dat altă interpretare; e adevărat că de multe ori interpretările greşite pot deveni fructuoase, dar nu le socotesc o izbândă; poate pantofii cu talpa lor masivă o făcuseră să se sprijine mai tare de mine. A trebuit să treacă timp până să aflu că fusese într-adevăr tulburată; în flancul restaurantului Capsa staţiona o maşină roşie, am remarcat-o, fiindcă mă interesa subiectul, era un Studebaker, ultimul tip, un exemplar unic în Bucureşti, după câte aflasem. Deşi avea patru uşi părea nu o berlină de familie, ci o maşină de sport, suplă, cu radiatorul de o formă agresivă, care la început mă impresionase, ca după un timp să mi se pară prea căutată şi nefirească.

Trecând prin faţa ultimei vitrine a restaurantului, mâna Ştefaniei, care rămăsese sprijinită pe braţul meu s-a crispat iarăşi. N-am înţeles nici de astădată ce determinase gestul ei, în schimb, chiar la masa din faţă l-am zărit pe Persu, îl cunoşteam ca om politic, altminteri nu ştiam nimic din viaţa lui, decât că se dădea în vânt după femeile frumoase, era recunoscut ca vânător de potârnichi, după cum se lăuda singur, cu o vorbă vulgară. Abia după ce trecusem am avut impresia că o salutase pe Ştefania, şi am făcut o asociaţie între ea şi preferinţele lui prea bine ştiute. Atunci abia mi-am dat seama că mergeam lângă o femeie frumoasă, după care toţi oamenii întorceau capul, poate

cea mai frumoasă din tot oraşul, dar nu m-am mândrit, dimpotrivă, am simţit o amărăciune fiindcă era imposibil să-mi aparţină vreodată.

Intrarea în restaurant a fost pentru mine o umilinţă; cum au zărit-o, directorul, oberul şi un grup de chelneri s-au repezit s-o întâmpine, au condus-o la o masă de patru persoane, într-o boxă cu canapele de catifea verde, au ajutat-o să se aşeze. Rămăsesem deoparte, nimeni nu mă băga în seamă; dacă n-ar fi fost o grosolănie s-o las singură, m-aş fi dus drept la uşă. Atunci a făcut Ştefania primul gest pentru care îi port recunoştinţă, a întins mâna să mă tragă lângă ea, m-am aşezat şi am stat numai câteva clipe pe canapeaua verde, până ce personalul de serviciu a luat cunoştinţă de prezenţa mea şi s-a tras în lături, aşteptând ordine. Atunci, când aveam drepturi câştigate, m-am ridicat şi m-am aşezat pe canapeaua cealaltă.

— Dă-mi voie să stau în faţă.

— De ce? Ţi-e frică de mine?

Sigur că mi-era frică, dar să-i fi mărturisit era altă grosolănie, ca şi aceea de a fi plecat pe uşă, lăsând-o singură. I-am răspuns, nu fără îndrăzneală; se năştea în mine o răzvrătire, de ce să-mi ascund gândurile, cât timp nimeni nu le putea socoti neoneste?

— Vreau să te văd mai bine!

Aceste cuvinte cuprind o teorie mai veche, pe care o păstram, doar pentru mine; n-am dezvăluit-o nimănui până astăzi. Ştefaniei nu i-am dat explicaţii.

Este obiceiul ca la masă, gazdele să-şi aşeze musafirii unul lângă altul, pe bază de legături casnice, de logodne, de simpatii cunoscute sau presupuse. E o greşeală; pe omul care îţi este drag, îl vezi şi chiar îl simţi mai bine dacă îl ai în faţă, îţi aparţine mai deplin când îl cuprinzi cu privirea. Dacă stai alături poate îi simţi şoldul şi coapsa, îi absorbi parfumul dar nu-i vezi ochii, nu poţi duce cu el acea conversaţie secretă, cu atât mai intimă cu cât nimeni n-o bănuieşte. Recunosc că nu-i uşor să aşezi oamenii fără greşeală, trebuie să simţi care se caută unul pe altul. O recomandare infailibilă şi în acelaşi timp cea mai simplă priveşte perechile legitime, soţii şi soţiile, care se văd

toată ziua e bine să nu fie puşi alături, cu atât mai puţin faţă în faţă, ci la o distanţă direct proporţională cu anii lor de căsnicie.

Oberul aştepta alături, cu cărţile de bucate şi de băuturi în mână, amândouă în coperţi de piele verde, cu înflorituri aurite; azi nu se mai fac, au devenit inutile, oamenii nu mai au nevoie de ele, se mulţumesc să capete ceva de mâncare. Nu mă dezmeticisem, nu vedeam nimic în jur, simţeam numai strălucirea feţelor de masă, a argintăriei şi candelabrelor. Când a venit Alioan, după mai mult de o oră, băusem vin de Cotnari, veritabil, o jumătate de sticlă şi mă aflam mai în apele mele; dar, ca să se ştie, acea jumătate însemna cam trei păhăruţe, şi unul îl băuse Ştefania. „De ce v-aţi aşezat tocmai aici? E o masă macabră!”

Cu un an în urmă, exact în locul nostru stătuse Armand Călinescu, în ajunul asasinatului şi le dăduse convivilor, trei din miniştrii săi, asigurarea că discipolii Arhanghelului nu mai sunt o primejdie.

În ce mă priveşte masa nu mi se părea macabră, dacă ar fi fost aşa, ar fi trebuit să mă feresc de toate locurile pe unde victima trecuse în preziua morţii. Dar exista o coincidenţă stranie, a doua zi după masa noastră, odată cu abdicarea regelui, discipolii, fraţi ai celor care îl omorâseră pe Armand Călinescu, aveau să pună mâna pe putere şi să defileze pe Calea Victoriei în sutane, cu spada în mână.

Articolul pe care Alioan îl scria pe când îl aşteptam faţă în faţă cu Ştefania, apucase să apară şi avea să-l coste condamnarea la moarte, neîmplinită din fericire. Referindu-se la aniversarea asasinării lui Armând Călinescu, petrecută tocmai când el socotea primejdia trecută, Alioan spunea, ca încheiere: „Să nu facem aceeaşi greşeală, să rămânem în gardă! Fiara nu-i moartă ci stă la pândă, să ne sfâşie!”

Când l-am citit, mi s-a oprit inima; în depărtare se auzea cunoscuta cântare a discipolilor, „să-i ucidem pe cei nevolnici!” Câteva batalioane înjghebate în grabă coborau pe Calea Victoriei, o luau la dreapta pe bulevardul Elisabeta, purtând pe piept portretul Arhanghelului, Dar era abia începutul, regele se mai afla încă în palat, aşteptând să se termine pregătirile de plecare. Abia a doua zi, când se declarase prin lege venirea lor

la putere, a fost defilarea adevărată a discipolilor, nu batalioane, ci regimente, la portretele Arhanghelului adăugându-se icoane scoase din biserici.

29

Mulţi ani după aceea, când cineva m-a întrebat dacă aş vrea să-mi trăiesc viaţa încă o dată, am răspuns nu, cu o hotărâre pe care n-am schimbat-o nici astăzi. Seara când am cunoscut-o pe Ştefania şi am stat cu ea faţă în faţă câteva ceasuri, e o amintire frumoasă, poate o amintire nepieritoare, dacă după mai bine de patru decenii a rămas vie, mai mult decât atâta, câştigă în intensitate odată cu anii; dar n-a compensat înjosirea şi spaima din lunile următoare, şi tot ce-a venit după ele, războiul, înfrângerea, pacea.

Până atunci, iată-mă stând cu Ştefania împreună, la o masă, într-un restaurant de lux, unde nu mai fusesem decât o dată, invitat de un cunoscut cu titlu de nobleţe. Nu-mi place să devin familiar în localuri publice, să mă salute patronul grăbindu-se să-mi deschidă uşa, chelnerii să se ia în şir după mine şi să se ploconească, aşteptându-mi poruncile. Niciodată nu sunt sigur că unul din ei n-a scuipat în mâncare, venind de la bucătărie; fiindcă prin structura lui, omul nu-i făcut să-l servească pe altul; se supune, şi uneori îi poartă recunoştinţă clientului, fiindcă nu se uită la nota de plată, dar în ascunsul inimii îl urăşte. Prefer cârciumile şi birturile modeste, unde nimeni nu mă cunoaşte, unde chelnerul mă socoteşte egalul lui şi se poartă ca un prieten; căci nu-i dator să-şi frângă spinarea în faţa mea, şi pentru a nu rămâne niciun echivoc în relaţia dintre noi doi, îl salut eu primul şi la venire, şi la plecare.

Odată am fost obligat mai multă vreme să mănânc în oraş, mergeam la un restaurant aflat aproape de casă, care, fără voia mea, făcea parte dintre cele mai curăţele. Îmi amintesc cum într-o seară am aşteptat aproape o oră să-mi aducă muşchiul de vacă pe care îl comandasem.

Chelnerul, sprijinit de o coloană în imitaţie de marmură, prindea muşte în gură. Nu eram grăbit, nu mă plictiseam, îmi gustam vinul uitându-mă la oameni, încercând să-i cataloghez după fizionomie şi făcându-mi planuri. Într-un târziu chelnerul a

întors capul, a dat cu ochii de mine, a tresărit, îşi adusese aminte ce aşteptam şi a venit fuga: „Scuzaţi-mă, am pus să facă altă friptură, aia nu era de dumneavoastră!”

Pe unii, un asemenea pehlivan îi face să se umfle în guşă de mândrie, sunt convinşi că se bucură de consideraţie.

În altă seară, un om mi-a cerut voie să stea la masa mea, deşi se găseau şi alte locuri; m-am învoit, fiindcă eram singur şi, împotriva firii mele, tăcute, am dus cu el o conversaţie pe care n-am regretat-o, fiind foarte instructivă. Omul n-a cerut nimic de mâncare, ci numai bere; din capul locului s-a uitat în farfuria mea cu circumspecţie. „Ăsta-i morun? E cod filetat, domnule; peşte oceanic!” Simţisem, şase luni mâncasem peşte oceanic, dar tăceam din gură, nu vroiam decât să-mi potolesc foamea, subiectul nu merita discuţie, trebuia doar să nu mai cer morun de aici încolo. Între timp, sosise chelnerul cu o halbă de bere. Vecinul meu a împins-o încolo, cu mâna. „Nu ţi-am cerut bere la halbă; rogu-te, adă-mi o sticlă, să-mi torn singur!” Pe urmă mi-a explicat că o treime din halbă era sifon, prisosul îl bea altcineva; ce-i drept, după şase ore de serviciu, chelnerul se cam clătina pe picioare; probabil ciupea din toate băuturile, şi vin, şi coniac, şi lichioruri. Aşa ceva nu vedeam prima oară, dar poate nu înţelegeam dedesubturile, iar uneori îmi închipuiam cu compătimire că servul meu era doborât de oboseală; meseria de chelner nu e uşoară.

După morun, chelnerul mi-a adus muşchiul de vacă, friptura mea preferată, nu de alta dar e mai puţin nocivă decât orice carne. O cam uscase; ce puteam face? Vecinul meu a constatat dintr-o privire: „Asta e numai zgârciuri!” Avea dreptate, m-am chinuit îndelung cu ea, mi-am muncit maxilarele, şi jumătate am lăsat-o în farfurie. Atunci omul mi-a făcut marea lui confidenţă, era chelner de meserie, lucra la un restaurant periferic, pe la Dristor; cu observaţiile de mai înainte dovedise că îşi cunoştea meseria. Atunci am înţeles de ce nu luase nimic de mâncare, pe lângă bere; de fapt, mi-a spus el însuşi: „Ce, sunt prost să mă jefuiască ăştia? Domnule, n-om avea noi renume, dar vino într-o seară să-ţi fac eu o friptură, să întrebi de Ghiţă, şi dacă nu ţi-o place, n-ai decât să-mi spui: „Ghiţă, eşti o javră!”… De la omul meu am aflat multe, am stat

două ore de vorbă, dar mai mult decât am spus nu dezvălui, nu vreau să-mi fac duşmani între chelneri; deşi de multă vreme ocolesc restaurantele, câteodată, în vacanţă de pildă, se întâmplă să ai nevoie de ele; cu morunul trucat mă împac, mă împac şi cu zgârciurile, le dau deoparte, dar nu vreau să-mi scuipe vreunul în farfurie. La Ghiţă m-am dus şi mi-a făcut un muşchi cum rar mai mâncasem, gros de trei degete, neaţos, nefibros, fript pe grătar, între cărămizi încinse, pătruns egal pretutindeni, nu cu o parte uscată, iar cu cealaltă crudă.

— Până vine Alioan vrei să bem ceva? mă întrebă Ştefania.

Înainte de masă ar fi fost bun un cockteil, aşa se şi obişnuieşte, dar mi-am adus aminte de seara când băusem cu Santa la barul vaporului, şi m-a cuprins tristeţea. Nu, Odor nu avea dreptate decât teoretic: toată viaţa lui era teorie de altfel; sunt pierderi pe care nimic nu poate să le înlocuiască. M-am dus cu gândul la o amintire neutră, o zi când nu mi se întâmplase nimic de ţinut minte, decât că băusem o sticlă de vin dulce tocmai în restaurantul unde mă aflam acuma. Vinul dulce nu-mi place, îmi lasă zahăr pe cerul gurii, acela însă fusese altceva, o licoare necunoscută nici în Olimp, nici la masa regilor.

Nu-mi păsa că s-ar fi potrivit la desert, nu înainte de masă; dacă nu jignesc pe nimeni calc cu uşurinţă canoanele. Am cerut o sticlă de Cotnari, oberul s-a încruntat o clipă dar pe urmă am adăugat, cu competenţă şi cu vocea scăzută, confidenţială: „din biblioteca secretă a patronului!” Omul a zâmbit, înclinându-se; deşi nu mă cunoştea, îi dovedisem că ştiam secretele casei şi cuvântul de trecere.

Era acelaşi vin şi a rămas ultimul, n-am mai băut niciodată; deşi dulce se contopea dintr-o dată cu organismul şi avea o viteză de circulaţie atât de mare, că prima picătură s-a dus de-a dreptul în genunchi, încălzindu-i. Îmi simţeam calzi şi obrajii, începeau să ardă, mi-am lipit pieptul de marginea mesei, s-o văd mai de aproape pe Ştefania.

— Ce te uiţi aşa? m-a întrebat, intrigată.

— Vreau să-ţi fac portretul.

— Eşti pictor?

Nu ştia nimic despre mine, cred că nu-mi reţinuse nici numele; dar cine eram eu, la urma urmelor? Trecuse un an de când îmi apăruse prima carte, sigur că n-o citise, n-o citise nimeni, nu speram să apară şi a doua. Dacă îmi ardea obrazul şi îmi simţeam genunchii calzi, sufletul în schimb îmi era moleşit, gol de sentimente, de aspiraţii, nu doream nimic de la nimeni, singura satisfacţie mi-o dădeau vinul şi chipul Ştefaniei. În afara oricărei aspiraţii, mă uitam la ea ca la un portret pe care îl priveşti la muzeu, odată cu toată lumea, iar apoi te duci singur acasă.

Continuând să fie intrigată de privirea mea, probabil tot mai aprinsă, Ştefania s-a aplecat şi ea, să mă vadă mai bine. Acum sânii ei stăteau rezemaţi pe masă, încadrând paharul din care băuse numai o picătură. Atunci i-am asemuit cu floarea de lotus, cum o ţineam minte din grădina Botanică de la Cairo. Mă fascina mai mult decât orice floare, la poartă am cumpărat una şi i-am dat-o Santei, atunci i-am simţit parfumul suav, o esenţă fin distilată a tuturor trandafirilor din câţi cunoscusem, în afară de cel numit Crisossantos, atât de independent şi de puternic că nu poate să intre în nici o formulă.

De ce oare nu asemuisem sânii Santei cu floarea de lotus, căci doar îi simţisem lipiţi de mine în vârful piramidei lui Keops, iar în timpul urcuşului îi şi văzusem în clipe scurte, destul ca să-i ţin minte. Sa fi fost ei mai prejos decât ai Ştefaniei, le lipsea misterul şi magnetismul? Nu, dar erau altceva; şi eu trebuia să mai învăţ multe, până să ajung la nuanţe; şi până să înţeleg că floarea de lotus, atunci încă nedescifrată, rămâne disponibilă pentru o comparaţie mai târzie. Santei i-am dat mult prea mult din sufletul meu, ca astăzi să cred că am nedreptăţit-o.

Ştefania avea o rochie de stofă, în dungi, cu umerii goi şi despicată în faţă, până în adâncitura dintre sâni. Dar nu se vedea pielea, borurile rămâneau lipite cât stătea dreaptă, se deschideau numai când se apleca în faţă.

Ştiam de mult cam în ce fel se armonizează culorile, sunt între ele înrudiri vizibile; când nu se respectă devin ţipătoare. Şi-n rochia Ştefaniei, în dungi maro, galben şi verde, apărea un albastru, atât de strident că parcă îl auzeam ţiuindu-mi în ureche. Era numai o impresie făcută dinainte, o prejudecată, o

închistare; albastrul exista, cu disonanţa lui îndeobşte recunoscută, dar nu se dizolva între celelalte culori, n-avea nevoie să devină rudă cu ele, rămânea de sine stătător, de parcă Ştefania ar fi purtat două rochii deodată. Dacă ar fi scos-o pe cea cu dungi maron galben şi verde, ar fi rămas a doua, în întregime albastră.

Abia acum mi-am adus aminte că nu lăsase nimic la garderobă, n-avea nici pardesiu, nici poşetă şi mă întrebam dacă mai târziu n-o să-i fie frig cu umerii goi. Poate acest gând este o invenţie făţarnică pe care o fac astăzi, atunci cred că nu mi-era gândul decât la umerii ei, fiindcă semănau aidoma cu ai Venerei din Milo, poate partea cea mai frumoasă a statuii. (Am fost nevoit să spun Venera, fiindcă Venus nu admite genitivul feminin, iar decât să-l folosesc pe cel masculin, cum oamenii fac de nevoie, mai bine înghit otravă.) Da, avea umeri de statuie, armonizaţi cu grumazul, ca două sunete muzicale, unite lin, prin ceea ce numim un legato, care le contopeşte puţin pe una cu cealaltă.

Ochii mi-au fost atraşi de o sclipire roşie, în decolteul rochiei, pe care până atunci, atras de umeri, nici nu îl văzusem, în ochii mei rămăseseră, lipite între ele, dungile verticale, maro, verzi şi galbene, aruncate peste un fond albastru, puternic. Am descoperit rubinul, lipit de piele în locul unde începe adâncitura dintre un sân şi altul. Era o piatră octogonală, puţin alungită, cu de două ori patru faţete, fiecare răsfrângând lumina în alt fel. Lănţugul nu se vedea, parcă rubinul creştea din carne, şi atunci am simţit nevoia să pun mâna, ca să-mi dau seama. Poate greu va crede cineva că nu exista o dorinţă, niciodată nu am dorit şi nici măcar nu am visat imposibilul, era numai curiozitate, vroiam să ştiu cum stătea rubinul acolo.

Poate nu lipsea mult să întind mâna, când un bărbat arătos, în smoking, cu părul sur pe la tâmple, încolo negru şi lucios, dat probabil cu briantină, a venit la masa noastră, s-a aşezat pe canapea, lângă Ştefania, căreia i-a sărutat mâna, apoi braţul, între cot şi umăr. Era un actor, ştiam de el, deşi mergeam rar la teatru, lumea îl socotea idolul femeilor şi cred că era, dacă Ştefania acceptase ca el să-i sărute braţul, gest de mare intimitate. N-am auzit dialogul lor, îmi vâjâiau urechile, m-

am tras înapoi şi m-am rezemat ţeapăn de spătarul canapelei. Deşi băusem al doilea pahar de vin, nu mai simţeam căldura lui nici în obraji, nici în genunchi, mi se răcise tot sângele. Îndată însă mi-am venit în fire, am darul să mă dezmeticesc repede, mi-am dat seama că aveam de jucat un rol de câteva ore, şi apoi rămâneam stăpân pe mine însumi; nu mă simţeam deloc mai prejos decât bărbatul din faţă, decât nici un bărbat de la mesele vecine, din tot restaurantul, din toate restaurantele luxoase. Deodată m-am simţit din nou bine, mi s-au încălzit sângele, obrazul şi genunchii.

Nu ştiu cum a plecat actorul, după el a început să plouă cu bărbaţi la masa noastră, câte unul, câte doi, se aşezau lângă Ştefania, nu se sfiau să se aşeze şi lângă mine, fără să se prezinte, împingându-mă cu umărul, ca pe un manechin de paie.

Pe estrada orchestrei, Grigoraş Dinicu, un lăutar de seamă pe vremea aceea, cânta „Ciocârlia”, cred că o compoziţie personală, de mare virtuozitate, cunoscută astăzi în toată lumea, adaptată pentru tot felul de instrumente, chiar şi pentru trompetă, instrument făcut iniţial să sune stingerea şi deşteptarea la cazarmă; nici un interpret însă nu putea să se apropie de Grigoraş Dinicu, necum să-l întreacă.

După aplauzele înfierbântate puţin de băutură, Grigoraş Dinicu a venit la masa noastră cu arcuşul într-o mână, cu vioara la subţioară.

— Domniţă, s-a adresat Ştefaniei, înclinându-se lăutăreşte, nu v-am văzut, n-am ştiut că ne-aţi făcut cinstea!

Toţi chelnerii şi vânzătorii de prăvălie le spun femeilor „domniţă”, nu în semn de admiraţie, ci cu o indiferenţă profesională. Când îi aud mi se face greaţă. Domniţă li se spunea fiicelor de domnitor, de odinioară. În perspectiva acelor timpuri, şi-n perspectiva a ceea ce erau ele, principese, cuvântul mi se pare plin de graţie. Am observat pe faţa Ştefaniei o grimasă; dacă pornea din aceleaşi simţăminte ca ale mele, eram alături de ea, gata să-i îngenunchi la picioare, cu recunoştinţă.

Grigoraş Dinicu o poftea să ofere publicului select din acea seară (sunt vorbele lui) celebrul ei cântec, al privighetorii. Ştefania refuză, cu o mişcare scurtă a capului. Iarăşi i-aş fi îngenuncheat la picioare.

— Atunci, domniţă, îngăduiţi-mi sa-l cânt eu, aşa cum poate să fie în stare biata mea vioară.

Aş fi vrut să-mi astup urechile, să nu aud vioara. Cred că am izbutit să mă izolez în mine însumi, unde am regăsit schiţa de poem a lui Alioan: „Dacă ai fi mai mică, să te pot ţine c-o mână, aş întinde pe trupul tău coarde, de la şolduri până la umeri, şi aş cânta din tine, ca din vioară…”

Mult mai târziu am găsit între hârtiile mele o altă ciornă, printre câteva poezii ale lui, ajunse la mine nu-mi amintesc în ce împrejurare. Nu ştiu dacă izbutise să meargă mai departe dezvoltând schiţa iniţială; poate, dimpotrivă, adăugându-i explicaţii, îi luase caracterul de schiţă, care era o sugestie îndreptată în multe direcţii, şi o limitase prin extensiune. O reproduc, numai pentru motivul că Alioan nu mai există, să mă certe, şi nu vreau ca un gând al lui să se piardă, mai ales că împotriva formei, îl socotesc lipsit de orice frivolitate:

De-ai fi mai mică
Să te pot ţine c-o mână
Aş întinde pe tine coarde,
De la genunchi până-n clavicule
Punând căluşul la mijloc, pe pubis.
Tăblia cutiei tale de rezonanţă
Şi mânuind de-a lungul arcuşul
Aş cânta din tine ca dintr-o altă vioară.

Atunci, brusc, mi s-a făcut dor de Tiţa, aşa cum mi-o închipuisem fără s-o fi văzut vreodată, s-o ţin în braţe şi s-o legăn, nu ca pe o femeie, ci ca pe o fetiţă, un pui de lăută ţigănească.

Lumea aplauda, cântecul privighetorii se terminase, nu-l auzisem, Ştefania părea plictisită. Sentimentele ei erau altele, o răzvrătire împotriva ei însăşi. Fiindcă oamenii de la mese, în picioare, închinau paharele spre ea, în semn de admiraţie. I-am înţeles gândul, era un unison perfect între noi în clipa aceea, poate şi ea îmi înţelesese gândurile: o vedetă devine puţin femeie publică.

Un alt bărbat, al zecilea, al douăsprezecea se apropie de ea cu paharul în mână şi vru să se aşeze alături. Ştefania îşi smulse agrafa care îi ţinea părul scurt adunat în creştet, îşi

scutură capul acoperindu-şi fruntea cu franjuri şi-l împinse în lături pe noul venit, făcându-l să pălească, vexat, cu paharul în mână.

— A, nu, domnule! Acum vreau să mănânc, daţi-mi pace!

Îşi scutură iarăşi capul, părul avea reflexe când blonde, când roşcate. O femeie care îşi despleteşte părul în faţa mea devine pentru mine o prietenă, chiar dacă ne-ar despărţi Everestul. Din clipa aceea nimeni nu mai veni la masa noastră.

— Nu aşa se cuvine, dar am să comand eu, îmi spuse Ştefania. Vreau să te scutesc de o corvoadă.

Nu mai era glasul cu care se adresase bărbatului de adineauri, nici cum îmi vorbise mie mai înainte; în continuarea gestului cu părul, îmi devenise cu adevărat prietenă; dar ne despărţea Everestul, Alioan trebuia să vină din clipă în clipă, şi doream să vină cât mai repede.

Nu înţelegeam ce rol avea un ober la un restaurant de lux, nu cred că stătea acolo numai ca să pozeze, trebuia să facă şi ceva treabă, măcar să vadă cum îşi îndeplineau chelnerii datoria. Poate erau doi oberi, căci al nostru, de când venisem, nu se mai mişcase de lângă masă, aştepta să ia comanda, secundat de un chelner în haine negre, cu plastron alb şi cu papion ca de smoking; în schimb oberul purta redingotă, şi amândoi aveau câte un şervet alb pe antebraţul stâng, nu se despărţeau de el toată seara, am spus de ce, să nu se confunde cu oaspeţii. Şi chiar aşa se mai făcea câte o încurcătură; o doamnă distrată putea să se adreseze unui ambasador care trecea pe alături: „Te rog, un pahar cu şampanie!” Dacă ambasadorul avea umor se ducea la bufet şi îi îndeplinea dorinţa; dacă nu, putea să iasă conflict diplomatic. Oricum, în primul rând se făcea de râs doamna.

Abia îşi ridicase Ştefania ochii din listă, că oberul se şi aplecase să-i asculte porunca; de fapt, stătea degeaba, căci nu scria el nota, ci doar o transmitea chelnerului. Prin organizarea societăţii, mulţi oameni n-au alt rol decât să se afle în treabă, dar iată partea ciudată, că fără ei treaba nu merge; s-ar fi zis că să nu fi fost oberul acolo, chelnerul nu era în stare să ia comanda.

Ştefania ceru supă de sparanghel, un fileu de şalău cu unt şi lămâie, şi salată de fructe, mâncare ca de sanatoriu. Fără să mă întrebe comandă pentru mine un chateaubriand dublu, cu cartofi pai şi salată de anghinare. Pentru ea un pahar de vin alb, sec, iar pentru mine o sticlă de vin roşu, la carafă.

— Eşti băiat tânăr, îmi spuse. Trebuie să mănânci bine!

Dar aveam aproape opt ani mai mult ca ea, împlinisem treizeci, poate că mă judeca în raport cu Alioan, care avea cincizeci, şi-i albise părul. Cu ce nerăbdare aşteptam pe atunci să văd primele fire de păr alb pe la tâmple! Mai târziu am înţeles-o pe Ştefania şi când spun aşa nu pledez cauza mea, fiindcă nu recunosc să am o cauză pe care trebuie s-o apăr. Dar ştiu, din propria mea experienţă şi din multele confidenţe care mi s-au făcut pe şoptite, că bărbaţii prea tineri nu-şi bat cine ştie cât capul cu femeile, nu-i interesează cât le e de rău sau de bine; am fost eu însumi aşa, mărturisesc cu ruşine şi recunosc că nu merit iertare; dar cum am mai spus şi altădată, din alte motive, n-aş vrea să-mi trăiesc tinereţea din nou, fiindcă n-aş fi mai bun decât prima dată.

Anghinare nu mai mâncasem, şi n-am mai mâncat a doua oară, n-am încercat să aflu de ce unii se dădeau în vânt după ele, degeaba aş fi întrebat, cred că nimeni n-ar fi putut să-mi răspundă, şi pe urmă ar fi răspândit vorba că nu meritam să fi venit pe lume.

Cartofilor pai n-aş vrea să le găsesc cusururi, mi-aş ridica lumea în cap, n-am să mă plâng decât că îţi sar din furculiţă, îi mânuieşti mai greu decât pe macaroane şi, ce-i mai rău, se răcesc până să-i duci la gură, fiindcă, în termeni ştiinţifici spus, n-au masă: înmagazinează prea puţină fierbinţeală şi o pierd repede în aer. Cine nu poate fără ei, e bine să-i mănânce la bucătărie, de-a dreptul din ceaunul unde sfârâie, şi nu cu furculiţa, ci cu o lingură specială, ca o sită, să se scurgă uleiul.

Chateaubriand-ul n-avea nici un cusur decât că era prea mare, încolo îi recunosc toate calităţile, carne aleasă, fără zgârciuri şi mai ales frumos prezentată. Dar friptura lui Ghiţă, din mahalaua Dristorului, numită fără fasoane muşchi de vacă, avea un gust inimitabil şi era mult mai fragedă.

Ştefania terminase şi se uita la mine cum mă luptam cu friptura. N-am putut s-o duc până la capăt, am lăsat jos cuţitul şi furculiţa. Când am ridicat ochii, i-am întâlnit privirea, aţintită asupra mea, cu un zâmbet de îngăduinţă; femeile se bucură când îi văd pe bărbaţi că mănâncă; în ele veghează tot timpul instinctul de mamă. Cu lacrimi în ochi îmi aduc aminte cum se uita la noi mama noastră, la masă, îngrijorată, şi cum i se lumina faţa când vedea că ne place mâncarea. De atunci am învăţat să nu-mi dezvălui niciodată gândul în faţa unei femei, spunându-i că mâncarea ei nu e bună. Sunt minciuni fără de care lumea ar fi mai urâtă.

— A fost bun? mă întrebă Ştefania.

De câte ori n-am auzit în viaţă această întrebare! E o cale de comunicaţie între oameni, şi totdeauna cuprinde o fărâmă de simpatie, sau poate de dragoste. Pe un om antipatic nu-l întrebi dacă a fost bună mâncarea.

Am privit-o uimit; în timp ce mâncasem, fizionomia ei se schimbase, parcă era altă fiinţă, îi străluceau ochii şi faţa, îi strălucea părul, abia acum vedeam ce gură fascinantă avea, cu buzele parcă emailate. Iar nări ca ale ei nu puteau să mai fie altele, nici în viaţă, nici în pictură, puţin răsfrânte, o zecime de milimetru, o idee să fi fost mai mult i-ar fi dat o fizionomie prea îndrăzneaţă, prea exersată, poate vulgară. Dar cel mai mult o schimbase buclele de păr căzute pe frunte, având parcă rostul să-i ascundă gândurile, să nu o poată descifra oricine. Sub frunte presupunem că se află centrul inteligenţei, şi fără a socoti nici pe departe că o femeie trebuie să fie proastă, cred că îi şade bine să facă din inteligenţa ei o taină, s-o acopere cu părul de pe frunte şi cu un abia schiţat zâmbet de şiretenie, care îi va mări farmecul şi misterul.

— De ce taci? insistă Ştefania.

Avea fruntea acoperită, şi un zâmbet şiret în colţul gurii. Inteligenţa ei se vedea în privire. Erau verzi, sau albaştri? Un amestec din amândouă culorile.

Tăceam, fiindcă aş fi vrut, împotriva firii mele, să-i spun cât este de frumoasă, dar cum să pronunţ o formulă sacrosanctă, după ce mâncasem atâta carne? Şi apoi cred că

Ştefania nu avea nevoie de cuvinte, dovadă că zâmbetul i se accentua, de parcă mi-ar fi spus: „Ştiu la ce îţi este gândul!”

Trecuseră două ceasuri şi nu părea îngrijorată, nici măcar mirată că Alioan întârzie. Se schimbau clienţii, Dinicu îşi relua repertoriul de la capăt, avea să-i vină rândul şi „Ciocârliei”. Manile Ştefaniei erau în faţa mea, fără brăţări sau inele; ştiam că, dacă le-ar fi împins puţin înainte, ar fi dat în peretele Everestului; ca şi cum mi-ar fi citit gândul, le trase şi le ascunse sub faţa de masă. Dar gândul nu mi-l citise, se întâmpla altceva, ce n-ar putea să-şi închipuie nimeni. Am simţit cum îşi lepăda pantofii ortopedici, mâinile ei se mişcau sub faţa de masă, am avut impresia, imposibilă, că îşi desfăcea agrafele port-jartierelor. Se suci puţin pe o parte, pe alta, se aplecă înainte, arătându-şi mai viu rubinul, pe urmă se trase înapoi şi o clipă mai târziu îmi întinse peste masă ciorapii, făcuţi ghem, atât de fini că nu atingeau mărimea unei mandarine.

— Pune-i într-un buzunar, şi păstrează-mi-i! îmi spuse, cu naturaleţe.

Nu mai zâmbea, dar avea faţa senină. Un timp n-am mai înţeles ce se întâmpla, până am simţit că îşi pusese pe genunchii mei picioarele goale. Acel sânge rece despre care am mărturisit, lăudându-mă că mă ajută să-mi păstrez calmul în clipe când ar trebui să mă sperii, m-a făcut să rămân nemişcat, în aşteptarea unui cuvânt care trebuia să vină obligatoriu. Gestul ei nu mi se părea indecent, ar fi fost imposibil, era numai straniu.

— Te rog, îmi spuse, calmă, fără să se alinte, mângâie-mi tălpile, simt nevoia, am stat prea mult locului. E plăcerea mea de când eram mică.

Nu ştiu dacă oamenii aflaţi atunci în jurul nostru ar fi putut să-şi închipuie, şi dacă şi-ar fi închipuit vreunul, cum ar fi judecat întâmplarea? Poate nu rău, asemenea gesturi fiind oarecum obişnuite, în ocazii cum era a noastră, doi oameni tineri aşezaţi faţă în faţă la masă, cu paharele de vin între ei, în sunetele orchestrei, uneori senzuale, într-o atmosferă aţâţătoare. Şi dacă şi-ar fi închipuit toţi, nu doar unii, se înşelau în masă. Fiindcă gestul Ştefaniei nu avea nimic senzual, era doar copilăresc, şi nici eu nu-l înţelegeam altfel. Mi-am băgat mâinile sub faţa de masă şi am început să-i mângâi tălpile, cu

stângăcie; ea a răsuflat mulţumită, apoi a rămas în aşteptare. O mângâiam ca pe un copil, gestul ei nu-mi inspira nici o dorinţă, aşa ceva socoteam imposibil, căci între noi era Everestul. Dar n-a trebuit să treacă prea mult timp până să simt că tălpile erau calde şi ea era o fiinţă vie, făcută la fel cu altele, pe care le cunoscusem.

Am spus şi alteori că am un înger păzitor, care mă fereşte de fapte necugetate; acum însă nu era nevoie de intervenţia lui, ca să nu mă apere de o greşeală. Oricine în locul meu ar fi dus gestul mai departe, mai încet, sau mai repede, ar fi ajuns cu mâinile la gleznă, unde începe alt fel de zonă, s-ar fi aplecat, să înainteze pe gambe, până la genunchi, de unde zona devine primejdioasă, ca de acolo înainte să fie ireversibilă. Fără nici un înger păzitor n-aş fi făcut mai mult decât să-i mângâi tălpile copilăroase. Altceva nu era admisibil şi cel mai inadmisibil ar fi fost ca ea să dorească.

— Îţi mulţumesc, ajunge! spuse, retrăgându-şi picioarele.

Îşi încălţă pantofii, pe dibuite, fără să-şi mai pună ciorapii, care rămaseră la mine. Întâmplarea, neprevăzută, n-am să spun uluitoare fiindcă îmi simţeam mintea limpede şi senină, m-a făcut să uit de ei, cum uitase ea însăşi. I-am găsit acasă, şi abia atunci m-am simţit tulburat, fiindcă mi-am adus aminte nu întâmplarea povestită mai înainte, ci convorbirea avută cu Ştefania după aceea. Nu ştiu de ce, cuvintele ei, de altminteri fără echivoc, mi se păreau o mărturisire cavalerească şi nicidecum o provocare. Ciorapii însă, care reprezentau în mod palpabil ceva din feminitatea ei dezvelită, şi pe care poate dinadins mi-i lăsase, mă făceau să mă duc cu gândurile mai departe, şi numai bunul simţ m-a făcut să mă opresc la vreme. Singura slăbiciune căreia nu i-am rezistat a fost să pun ciorapii sub pernă, unde le-am simţit prezenţa până dimineaţa, chiar şi în timpul somnului, cu o dulce sfâşiere a inimii. Dacă un asemenea act se numeşte fetişism, şi dacă fetişismul nu înseamnă mai mult decât atâta, dacă nu ia forme morbide, n-am să-l dezaprob ci am să socotesc că face parte dintre manifestările delicate ale sufletului nostru.

Convorbirea cu Ştefania nu ar fi început dacă Alioan nu întârzia până la miezul nopţii; neliniştit, am vrut să telefonez la

redacţie, ea însă m-a oprit, cunoştea proasta corespondenţă a lui cu timpul şi odată ce o ştia cu mine, nu-i mai purta de grijă; poate era un fel de a-şi păstra fiecare sentimentul că nu datorează nimic celuilalt. Dar chiar să fi fost dorinţa ei manifestă, nu puteam s-o conduc de aici acasă, fiindcă, oricât de târziu s-ar fi făcut, trebuia să-l aşteptăm pe Alioan, aşa cum era înţelegerea. Numai că terminasem de mâncat şi nu mă simţeam capabil să încep o convorbire care să n-o plictisească, nici s-o privesc fascinat ca mai înainte; o asemenea privire, dacă durează mai mult de câteva clipe fără să fi provocat o explozie, devine stupidă. În schimb vorbi ea, nu puteam sta ca muţii, fără să ajungem la altă stupiditate:

— S-ar putea să mă judeci, şi nu vreau să faci o greşeală, deşi altminteri puţin îmi pasă de părerile altora. Probabil fiecare din cei zece sau douăzeci de jigodii care au venit aici, să mă înghesuie pe canapea sub cuvânt că îşi manifestă admiraţia, crede că am fost amanta celorlalţi şi îşi aşteaptă rândul. Să ştii că nici unul nu s-a atins de mine şi nici n-o să se atingă. Îţi spun nu ca să-ţi alung gândul că aş putea fi uşuratică; n-a fost o provocare, când te-am rugat să-mi mângâi tălpile picioarelor, ci o nevoie cu totul nevinovată. Dar mă simt angajată faţă de tine pentru o urmare neprevăzută, că mi-a plăcut în alt fel decât dorisem; ai curenţi electrici în mână. Nu mi-ai spus cu ce te ocupi; pictor am înţeles că nu eşti.

— Nu, scriu la gazetă, împreună cu Alioan.

— Despre ce?

— Despre orice; gânduri.

— Asta nu-i o meserie. Gânduri!

— Sper să fac din ele o carte; sau mai multe.

— Despre mine să nu scrii nici odată!

— Nici n-aş putea; ar trebui să te cunosc fără greşeală.

— Odată, când ai să vrei, încearcă să te apropii de mine; poate mă găseşti în toane bune.

M-am străduit să-mi ascund surpriza, dar probabil m-a trădat obrazul, fiindcă l-am simţit cum se aprinde. Ce-am spus mi se părea de-o inutilitate deplină, nu mai credeam nici în cuvintele ei, nici în ale mele; nu puteam să-mi închipui că un pahar de vin o ameţise; era altceva, avea faţă de mine o

superioritate care mă obliga să fiu învinsul ei, îmi lipseau mijloacele de apărare; crezusem că ştiam multe, ca să văd acum că nu ştiam nimic; dacă m-aş fi duelat cu ea, floreta mea era boantă. N-am putut nici măcar să tac din gură, ceea ce poate ar fi făcut-o să creadă că aveam gânduri mai inteligente şi le ţineam ascunse.

Astfel, am întrebat-o prosteşte, azi am incinerat şi-am risipit în vânt până şi gândul de-a spune asemenea vorbe:

— Nu eşti îndrăgostită?

— Tu ştii ce înseamnă să fii îndrăgostit?

— Ştiu, în măsura în care vorbim aceeaşi limbă.

— Atunci sunt, şi nu prima oară. Dar doresc să fie ultima.

Ce vroia cu mine? Eram eu mai prost decât oamenii pe care îi cunoscuse? Văzând că tăceam, ea continuă, aplecându-se în faţă şi arătându-şi mai bine rubinul din tăietura rochiei:

— Vino odată să-mi mângâi tălpile, ai o mână magică. Iubirii îi datorezi totul, sângele şi viaţa; dar nu castitatea!

De când meditam la această formulă! Corpul tău îţi aparţine!

— Ce-ai spus?

Vorbisem cu glas tare? În clipa aceea a venit Alioan, părea puţin somnoros, se aşeză lângă Ştefania, străduindu-se să-şi revină.

— Iartă-mă! i se adresă, am aşteptat să se culeagă articolul, i-am făcut corectura, pe urmă am adormit cu capul pe birou, am avut zile agitate.

Faţă de mine nu trebuia să se scuze, iar eu puteam să-mi închipui că avusese vreo aventură fugară, o fetişcană de la teatrul de revistă, în drum spre casă de la spectacol, înghesuită pe marginea biroului, cu uşa neîncuiată; gustul riscului, cultivat de la prima lui nuntă. Oare Ştefania îşi dădea seama că nu avea ciorapi în picioare?

Alioan îmi întinse o hârtie cu antetul ziarului.

— Jordie a spălat putina, îmi spuse, ca pe o banalitate. Citeşte!

Pentru mine era o bombă, cum se vorbeşte prin redacţiile ziarelor; recunoşteam hârtia cu scrisul lui Jordie; o văzusem pe biroul lui Alioan când luasem bila adusă de Ştefania. „Dragă

Alioan, cu rapidul de la ora două plec la Roma. Ai grijă de ziar, sper să ne vedem în curând. Mai jos îţi las împuternicirea. Dacă n-ai chef, sau nu-ţi convine, alege pe cine crezi şi dă-i puterile cuvenite. Nu pe Jak Musiu, e prea bătrân, a început să se ramolească”.

Deci Jordie era plecat de unsprezece ore; acum probabil se afla pe la Padova, dimineaţa avea să ajungă la Roma.

— De ce nu mi-ai spus la redacţie?

— Fiindcă nu ştiam; abia când să plec mi-au căzut ochii pe scrisoare.

Nu mă mira, aşa a fost Alioan toată viaţa, vedea mai bine înlăuntrul lui decât în afară. Ca un făcut tocmai atunci apăru Jak Musiu, ne văzu de la uşă şi veni la masa noastră; gâfâia din greu, ca toţi astmaticii; pe fruntea năduşită şi congestionată se vedea urma gambetei; cei răi de gură spuneau că era singura lui circumvoluţiune; n-aveau dreptate, deşi analfabet, nu-i lipsea mintea, mai ales în ceea ce privea capacitatea ei de a capta informaţiile. După ce se aplecă greoi peste masă, răsturnându-mi paharul, ca să-i sărute mâna Ştefaniei, Jak Musiu se aşeză lângă mine, înghesuindu-mă cu coapsele lui lăbărţate.

— Să vă spun o bombă! ni se adresă confidenţial, cu ochii lui mici şi vioi plini de satisfacţie. Jordie e în drum spre Roma!

— Ce vorbeşti! făcu Alioan, băgând în buzunarul de la piept scrisoarea pe care i-o înapoiasem. De unde ştii?

— Mă priveşte! Pretinzi cumva că m-am înşelat vreodată?

— Doamne fereşte! Dar ce i-o fi venit să plece la Roma aşa, pe nepusă masă?

— Vă spun, dacă făgăduiţi să păstraţi secretul: vrea să cumpere încă o rotativă! … Cu bani împrumutaţi de Mussolini! Împrumutaţi, vorba vine!

Satisfacţia făcea să-i curgă pe sub guler o transpiraţie fierbinte. Mă miram că putea, măcar o dată să se înşele, cu totul ieşit din realitate.

— Aţi terminat masa? Eu vreau un caltaboş cu mazăre bătută.

— De unde caltaboş acum?! se miră Alioan, în batjocură. Caltaboşul la iarnă!

Ştia sau nu ştia Ştefania că n-avea ciorapi în picioare? Eram pe deplin convins de dragostea ei pentru Alioan, cunoşteam toate fazele prin care trecuse, de la seara de sub draperia domnului Pretoreanu, până la împlinirea din cortul de pe terasă. Dragostea ei nu semăna cu nimic dinainte, era ca o flacără care mocnise prea mult ca să nu se prefacă într-o explozie. Dar acum, de când venise Alioan, stătea mută, cu ochii în faţa de masă; lui Jak Musiu îi întinsese o mână moartă. Era în ea o mustrare de cuget? Da, am intuit, dar remuşcările ei nu-l priveau pe Alioan, ci pe mine. Simţeam telepatic gândul ei, şi i l-aş fi citit în ochi dacă ar fi îndrăznit să mă privească: regreta că vorbise, nu-i făcusem nici un rău, nici nu i l-aş fi putut face vreodată, era uşor să-şi dea seama. Nici ea nu-mi vroise răul, era victima unui instinct care îi dicta gesturi nesăbuite.

Deşi transpirat, Jak Musiu adusese cu corpolenţa lui un val de frig de afară. Ar fi fost imposibil ca măcar atunci Ştefania să nu-şi simtă picioarele goale. Vina ei, i-o citeam pe faţă, era că lăsase să treacă momentul când ar fi trebuit să-mi ceară ciorapii. Căci mie în nici un caz nu-mi era îngăduit să i-i dau peste masă; din cauza lui Jak Musiu! Iar ea, din cauza lui Alioan, fără să aibă faţă de el altă vină decât că lăsase să se creeze o situaţie echivocă, pe care nu mai putea s-o înlăture, odată ce apăruse un martor. Nu mă simţeam complicele ei, dar ea devenise complicea mea, dintr-o neatenţie.

Jak Musiu, a toate cunoscătorul, de data asta nu ştia ce rol juca între noi. Nu era singura lui lacună din seara aceea; îi scăpau două informaţii importante: la ora când ne aflam împreună la masă, regele semna actul de abdicare, ceea ce, pentru el, dator să ştie, însemna începutul sfârşitului în carieră, iar plecarea lui Jordie, interpretată copilăreşte, avea cu totul alt scop.

Rămăsese puţină lume, orchestra plecase, Grigoraş Dinicu venise să ne salute, de fapt o salutase pe Ştefania, poate şi pe ceilalţi doi, dar nu pe mine, fiindcă nu ştia cine sunt; cu atât mai puţin ar fi putut şti că aveam în buzunar ciorapii Ştefaniei. Jak Musiu îl apucă de mână pe un chelner care trecea pe alături.

— Unde-i Vasiliu?

— Ia masa.

— Ce înseamnă că ia masa? O duce acasă? Spune ca oamenii, că haleşte, şi cheamă-l încoace.

Oberul veni fuga, ştergându-se cu dosul mâinii la gură.

— Ce mă, întrebă Jak Musiu, închideţi?

— Am şi închis, coane Jak, dar pentru dumneavoastră rămâne deschis până la ziuă!

– Bine, adă-mi caltaboşul!

Era comandat din ajun, la început făcuseră nazuri „de unde caltaboş în septembrie, coane Jak?” „Treaba voastră, luaţi un porc şi tăiaţi-l!” Îi aduseră şi mazărea bătută, cu ulei de nucă; nu de măsline, care în acest caz e o batjocură. Jak Musiu mirosi şi se convinse.

Am plecat lăsându-l să mănânce singur. În stradă aştepta un şir de taximetre, ne-am urcat într-unul, la întâmplare, toate aşteptau cu portierele deschise. Ştefania, la mijloc, s-a lipit de Alioan.

— Strânge-mă puţin, m-a luat frigul.

Era firesc, cu umerii goi şi cu picioarele goale! Pe drum se încălzi, dar nu deveni mai comunicativă decât înainte.

— Urcaţi o clipă sus? spuse, în faţa casei. Am un coniac bun; sau dacă vreţi, şampanie.

Eram obligat să refuz, m-a mirat însă că a refuzat şi Alioan.

— Suntem obosiţi, eşti şi tu obosită, te-ai jucat destul cu bila aia pe stradă.

Părea un reproş şi la un om ca el mi-era imposibil să-l înţeleg, chiar dacă ar fi ştiut că bila se afla acum în buzunarul meu. Deodată m-am simţit vinovat de tot ce se întâmplase, eu începusem, şi dacă mă ferisem de Alioan, nu eram deloc sigur că Ştefania nu văzuse când pusesem mâna pe bila de sticlă.

Am coborât s-o conducem până la intrare; Alioan îi spuse şoferului să ne aştepte. Nu-mi aduc aminte cum s-au despărţit, ştiu doar că, după ce descuiase uşa, Ştefania s-a întors spre mine:

— Îţi mulţumesc pentru masă!

Dar nu plătisem eu, ci Alioan!

Apoi cu gestul obişnuit între prieteni, se ridică puţin pe vârfuri şi mă sărută pe obraz, lângă ureche. Încă nu ştia cum mă cheamă şi de la mine n-a mai avut ocazia să afle.

Acest gest, atât de neaşteptat şi de rapid că pe moment n-a avut cum să mă tulbure, l-am folosit cu altă ocazie, când după douăzeci şi cinci de ani am încercat să-i povestesc viaţa şi am descris cum s-a declanşat prima ei dragoste; seara, la portiţă, despărţindu-se de băiatul care o condusese până acasă, nu s-a mai putut stăpâni şi l-a sărutat în fugă pe obraz, lângă ureche. Dar în cazul meu sărutul ei nu avusese aceeaşi semnificaţie, şi, oricum, a rămas fără urmare.

Odată reveniţi la taximetru, Alioan mă întrebă:

— Am de făcut un drum; vrei să mergi cu mine?

Am acceptat, deşi se făcuse ora două noaptea şi eram obosit, şi mai ales simţeam o mustrare de cuget în apropierea lui, fiindcă aveam în buzunar ciorapii Ştefaniei. Aş fi vrut să ajung mai repede acasă, să rămân singur cu ei, ca şi cum ar fi reprezentat o însufleţire. Alioan îi ceru şoferului să meargă pe Calea Rahovei Am înţeles intenţia lui, abia dincolo de Chirigiu, când am luat-o pe nişte străduţe, la dreapta. Alioan ştia numele străzii, nu şi drumul, nu-l ştia nici şoferul, n-aveam pe cine să întrebăm la ora aceea, ne-am învârtit prin cartier, până am găsit-o; pe tăbliţa de la colţ am citit, în lumina farurilor „Făt Frumos”; nu se potrivea cu casele ponosite, însă atunci, noaptea, când nu puteam să vedem până departe, decorul avea un farmec puţin straniu şi, unit cu numele străzii, părea venit din basme, aşteptam parcă să apară toate personajele ştiute, Zmeul, Sfânta Vineri, Ileana Cosânzeana. Visam, nu m-a trezit nici glasul lui Alioan: „Să opreşti puţin la numărul 29!” Eram pe jumătate adormit, am visat mai departe, chiar după ce taximetrul oprise în faţa unei bojdeuci intrată în pământ şi lăsată puţin într-o rână. Nu se vedea nici o lumină la ferestre, nu mişca nimic în curtea întunecată. Era o distanţă cosmică între lumea de unde plecasem şi cea unde mă aflam acum, martor la cea mai bizară explorare omenească, din câte ştiusem, mai mult decât ocolul pământului şi descoperirea polilor îngropaţi în gheţuri; venirea lui Alioan la casa unei fetiţe de ţigani, lipsită de înţelesul omenesc al vieţii ei printre oameni, neputând să-şi

acorde mai multă valoare decât o podoabă ieftină, de strasuri albastre, culoarea universală a cerului.

Gândindu-mă la seara lăsată în urmă, cu toate cele întâmplate şi fără altele, câte nu le cunoşteam încă, luând doar plecarea lui Jordie, curtezanii veniţi pe rând la masa noastră, doi dintre ei cu monoclu, bărbaţii şi femeile elegante, cu podoabe veritabile, nu strasuri, trecând la socoteală până şi caltaboşul lui Jak Musiu, hachiţă gastronomică înjositoare, ca o cădere în privată, n-am socotit că pentru aceste stări şi fapte lumea trebuia să piară; poate o aştepta pieirea, dar din alte cauze.

M-am gândit apoi, sau mă gândisem tot timpul la gesturile şi vorbele Ştefaniei, judecând paralel cu ele venirea lui Alioan în Calea Rahovei, la casa Tiţei. Acest om, nu amoral, ci cu alte precepte decât ale decalogului, care ajungea să iubească o femeie până la mistuire dar nu avea darul de a-i fi şi credincios totdeodată, poate frate de cruce cu Ştefania, căreia însă îi mai trebuiau câţiva ani până să se desăvârşească, venise aici, noaptea, într-un cartier nesigur, unde în orice clipă o bandă ascunsă în umbră putea să ne atace, numai ca să fie o clipă în preajma casei mizerabile unde trăia o făptură dezmoştenită, căci nici el nu fusese în stare să-i facă altă dreptate decât să-i dăruiască o casetă cu podoabe ieftine. Ce înger cu ochi albaştri trăia în această piele de diavol?

— De ce n-o cauţi? l-am întrebat, solidar cu tristeţea lui, pe care i-o simţeam, fără să-i văd faţa; poate după respiraţie. Trimite-i un bilet, mâine!

— Nu pot, dacă n-a venit singură!

Trebuia să-l socotesc imoral, o dată ce nu ştia ce se întâmplase cu Tiţa după ce plecase de la el, pe ninsoare? Două luni zăcuse în casă, cu plămânii aprinşi, prost îngrijită, până ce tusea îi rupse o vinişoară în gât, aşa ştiau vecinii şi înroşise perna de sânge. La mijlocul primăverii intra în spitalul Zerlendi, fără nici o nădejde.

Un medic renumit pentru darul lui de a înţelege oamenii a scris o carte care în tinereţe mi-a zgâlţâit puţin sufletul, fiindcă mi se părea plină de umanitate; recitind-o mai târziu, ceea ce a fost o neşansă şi pentru el, şi pentru mine, cartea mi s-a părut mai degrabă mondenă. Dar în noaptea când mă aflam cu Alioan

pe strada Făt-Frumos din Rahova, mi-am amintit de o întâmplare adevărată, luată din viaţă şi scrisă acolo ca o poveste duioasă, aşa am socotit-o atunci. Dacă mai târziu cartea a scăzut în ochii mei, povestirea duioasă a crescut, fiindcă i-am descoperit înţelesul tragic, ascuns sub fraze amabile.

Şoferul stătea cu motorul în mers, cu maneta băgată în viteza întâi şi cu piciorul pe accelerator, gata să demareze dacă ar fi văzut apropiindu-se vreo umbră; şi lui îi era teamă, iar Alioan parcă prinsese rădăcini în fata cocioabei.

Într-un spital de ftizici, la Paris, o fostă demimondenă, bolnavă de plămâni, ajunsă o umbră, îşi trăia ultimele zile. Fusese un timp iubita întâmplătoare a unui om cu vază, creator de existenţe umane construite îndemânatic, pe care eu, unul, îl mai admir şi astăzi. În viaţa lui personală era ceea ce se numeşte un idol al femeilor, şi nu întârzia să le primească ofrandele. De mult uitase de acea iubire întâmplătoare, când i se spuse că biata femeie trăgea să moară; atunci i-a trimis vorbă că vine s-o vadă.

Nu mai ţin minte dacă a apucat să se ţină de cuvânt, dar nici nu are vreo importanţă. Mă interesează ce s-a întâmplat cu muribunda şi cu vecinele ei din salonul spitalului. Aflând că vine „domnul” s-o vadă (nu-i spusese niciodată pe nume), femeia parcă a prins viaţă, a intrat într-o trepidaţie de maşină prăpădită care e gata să-şi risipească piesele în toate părţile, dar merge înainte şi nu se lasă. Vecinele, trăind ele însele emoţia ei, au uitat de suferinţa lor, de parcă nu le aştepta aceeaşi soartă, s-au îngrămădit s-o pregătească de vizită, i-au schimbat aşternutul, i-au pus cămaşă curată, au pieptănat-o. Ea a cerut o oglindă, a avut numai o tresărire când şi-a văzut chipul tras şi palid de moarte, pe urmă emoţia a reînsufleţit-o, i s-au aprins ochii, şi-a dat cu roşu pe obraji şi pe gură. Inimoasele femei i-au aşezat apoi capul în pernă şi i-au împodobit fruntea cu o cunună de flori luate din grădina spitalului. Femeia a murit fericită, cu ochii la uşă.

Dacă aş fi ştiut încă de atunci unde era Tiţa, l-aş fi dus pe Alioan s-o vadă numaidecât, noaptea.

Nu-i apăr pe răufăcătorii de toate felurile, dacă socotesc că viaţa, în desfăşurarea ei milenară, din antichitate şi până

astăzi, ca să nu mă duc mai departe în urmă, la preistorie, cu războaiele câte au fost pe lume, generatoare de jafuri, sperjururi, violuri, crime şi toate ticăloşiile săvârşite asupra celui slab de către cel tare, e mult mai imorală decât oamenii ca indivizi, chiar dacă ei devin instrumentul imoralităţii.

Am aflat, când m-am dus la spitalul Zerlendi, să văd un prieten care nici el nu mai avea multe zile; Tiţa tocmai murise, am văzut cum o duceau la capelă. A doua zi am venit cu Alioan, era pregătită de înmormântare, în rochie albă, de pânză. Şi n-avea pe ea nici măcar podoabele modeste pe care şi le dorise şi le plătise bucuroasă cu o noapte de dragoste.

L-am sfătuit pe Alioan să nu vină la înmormântare, nu-l cunoştea nimeni dar prezenţa lui acolo, inexplicabilă, ar fi dat naştere la bănuieli şi poate s-ar fi ales cu insulte, dacă nu cu un cuţit între coaste. Mi-a dat un mic colier de briliante adevărate, să-l pun la gâtul moartei; e imoral să spun cât costase, dar, oricum, cu atâţia bani, Tiţa ar fi putut trăi fără griji toată viaţa.

M-am dus cu conştiinţa liniştită, fiindcă nu aveam nici un amestec şi nici un păcat pe suflet. Dar am avut grijă să mă înconjur de o gardă sigură, patru haidamaci, camionagii în slujbă la Pasul Istoriei, care aduceau de la gară sulurile de hârtie pentru rotativă. Doi dintre ei făceau parte dintre discipoli, erau şi ei nerăbdători să-i ucidă pe cei nevolnici; bineînţeles că nu puteau să vină în sutană, aveau în schimb revolver ascuns sub cămaşă. S-au aşezat în cele patru colţuri ale mormântului, iar eu, după slujbă, când groparii s-au apropiat cu capacul, m-am aplecat şi am pus colierul pe grumazul firav al moartei; n-a fost uşor, a trebuit să-i ridic puţin capul şi atunci m-a cuprins jalea la gândul că odată fusese vie şi caldă.

Aveam o misiune stânjenitoare, simţeam ochii oamenilor aţintiţi spre mine, şi dacă vreunul m-ar fi întrebat cine sunt şi cu ce drept mă aflu acolo, n-aş fi avut ce răspunde. Dar era o datorie şi faţă de Alioan şi faţă de Tiţa, deşi nu o cunoscusem, şi nu mă puteam da în lături. Îndată după aceea, oamenii mei m-au încadrat şi am stat toţi cinci acolo, până ce a început să cadă pământul şi s-a umplut groapa. Pe urmă am intrat cu ei într-o cârciumă şi i-am cinstit cu o sticlă de ţuică; am băut şi eu, fiindcă aveam nevoie de o otravă. De fiecare dată când deşertau

ţoiul, cu capul dat pe spate, spuneau: „Dumnezeu s-o ierte!”… Nici unul nu m-a întrebat ce avusesem cu moarta.

Din greşeală, dar fără vină, nimerisem la cârciuma unde, în odaia din fund, se făcea praznicul de înmormântare; acasă n-ar fi fost loc. Tiţa avea numai un frate, lipsea fiind la închisoare. În afară de alte neamuri erau acolo toţi cumnaţii, toate surorile, trei, aveau bărbat, cununate la biserică, de la cinşpe ani, de la paişpe; singură Tiţa nu vroise să se mărite atât de tânără.

Peste noapte cumnaţii au dezgropat sicriul şi au furat colierul de briliante. Fiind trei la număr, judecătorii au împărţit pedeapsa între ei, fiecare a luat numai câte trei ani şi jumătate de ocnă.

30

Nu-mi aduc aminte cum plecase taximetrul din faţa cocioabei. M-am dezmeticit abia când am dat de lumină, în Calea Rahovei. Pe drum, n-am schimbat nici o vorbă cu Alioan. Mă simţeam atât de solidar cu el, în noaptea aceea, încât nu l-aş fi lăsat singur. Am coborât în faţa casei, numai la gândul că poate vroia să se ducă la Ştefania. Nu mi se părea că ar fi fost o enormitate; totul în fiinţa noastră este mişcare.

— Ştii de cea fugit Jordie? mă întrebă, când vroiam, să închid portiera.

— Fugit?

— Da, are miros de şobolan, simte că discipolii au să vină la putere.

Alioan se bucura de o intuiţie mult mai vie decât credeam cei din preajma lui; uneori avea şi informaţii mai numeroase ca alţii, însă obţinute întâmplător, căci îi lipsea curiozitatea înnăscută a lui Jak Musiu, de a şti totul. Dacă nu făcea caz de capacităţile sale, motiv să se creadă că trăia cu capul în nori, cauza era numai lenea lui visătoare. După ce l-am cunoscut bine, am pus mult mai mult preţ pe un moment al lui de reverie, decât pe o observaţie virulentă a lui Jordie, socotit cel mai talentat comentator al vremii. Comentariile lui Alioan se ascundeau sub un zâmbet mizantropic.

Multa lume credea atunci, nu doar el, că discipolii au să vină la putere, dar nimeni nu era sigur. Discipolii au luat

puterea, împărţită cu generalul Ion Antonescu, peste câteva ore, când abia se făcuse ziuă; era 6 septembrie. Până seara, Jordie ar fi fost tocat cu satârul, fiindcă înfierase arderea cărţilor, lovind direct în Arhanghel, deşi nu-i pomenise numele.

Acum Arhanghelul zăcea sub o placă groasă de beton, în curtea închisorii Jilava, iar Jordie se afla la Roma, sub platoşa ocrotitoare oferită de Mussolini, a cărui politică şi-al cărui război contra Abisiniei le susţinuse; desigur că ar fi putut să susţină şi contrariul, dacă aşa îi dicta domnul Pretoreanu.

De acesta, discipolii nu s-au atins, nici cu gestul, nici cu vorba, i-au pus numai o gardă la poartă, poate ca să-l protejeze de ei înşişi. El a continuat, cât timp au rămas la putere, să le plătească donaţia făgăduită, un milion de lei pe lună, numai că lor banii acum nu le mai făceau trebuinţă, puteau să ia oricât pofteau din vistieria statului, pe căi ocolite, căci altminteri n-o aveau în mână, generalul avusese grija s-o dea în paza unui om de încredere.

Conflictele dintre o parte şi alta existau din clipa când începuse colaborarea; un timp au fost ascunse, de ochii lumii, sau poate în speranţa că măcar o dată lupii ar putea să-şi schimbe năravul. Lupi îi socoteau pe ceilalţi şi unii, şi alţii; era o nuntă cu puşca în mână.

* * *

În cele câteva ore rămase până la ziuă n-am dormit, iar când, în sfârşit am închis ochii, n-am apucat decât să aţipesc şi m-a trezit defilarea discipolilor, ropotul de cizme pe Calea Victoriei. N-am dormit fiindcă mă urmărea tot ce se întâmplase de seara, când auzisem împuşcăturile venite din preajma palatului, şi o văzusem pe Ştefania mânând cu pantoful pe trotuar o bilă de sticlă.

Ea ne întrebase atunci, pe mine şi pe Alioan, ceva despre Bob Ianculescu, dar n-am socotit că merita să vorbesc despre el; Alioan la rândul lui n-ar prea fi avut ce să-i spună, iar ea nu ne-a dat nici o explicaţie; dacă întrebarea a rămas uitată, nu înseamnă că Ştefania a vrut s-o ascundă, caci atunci n-ar mai fi pus-o, ci socotea că importanţa ei de o clipă trecuse. Era în ea, ca şi în Alioan, aceeaşi indiferenţă faţă de lumea exterioară, altfel ne-ar fi spus că se petreceau fapte ieşite din comun, ceea

ce aflase cu un ceas mai înainte, iar noi aveam să aflăm abia la ziuă. Adevărul este că Ştefania, jucându-se cu bila de sticlă, uitase de întâmplare, ca şi cum nu merita nici o atenţie.

Bob Ianculescu, pe care nu-l mai ţinea minte din al doilea minut după ce îl cunoscuse, în gară, când o întâmpinase cu flori şi cu un mesaj din partea regelui, îi telefonase pe la prânz, rugând-o să-l viziteze pentru o convorbire de-o însemnătate extremă.

— Trimit să vă ia o maşină a palatului..

Era procedeul obişnuit, care nu eşua niciodată. Maşina palatului învingea toate reţinerile. Ştefania, căreia nu pot să-i atribui nici o vulgaritate, deşi era firesc să aibă în ea asemenea moşteniri, din copilărie, când nimeni nu-i făcuse vreo educaţie, îi răspunse cu o vorbă de nereprodus într-o carte, deşi era mai mult pitorească decât trivială. Ea păstrase în vocabularul ei asemenea vorbe, însă învăţase să le reprime şi îi scăpau numai când cineva o scotea din fire. Cum oamenii exagerează şi darurile şi păcatele unor celebrităţi ale vremii sau ale trecutului, ducându-se până la personaje din antichitate, cum ar fi de pildă, Mesalina, despre vocabularul Ştefaniei se spunea că ar fi făcut să roşească până şi pe o mahalagioaică din cele mai deocheate.

Poate chiar aşa era, sau era măcar în parte, deşi eu unul n-am auzit-o niciodată pronunţând o vorbă urâtă. Dacă mă înşel, sau ascund ceva şi judec cu părtinire, nu regret; Ştefania trebuie să apară aşa cum vreau eu, nu alţii. Când am pus-o să drăcuiască puşca ascunsă sub draperie, care se descărcase fiindcă, lipsită de control, apăsase pe trăgaci cu tocul pantofului, socotesc că am sugerat, atâta cât era nevoie, şi temperamentul ei, şi felul de exprimare. Vorbele teribile, spuse de-a dreptul, nu îmbogăţesc un personaj, fie el de cea mai joasă categorie; în ele văd numai gâfâiala neputincioasă a celui care le scrie.

Când i-am telefonat lui Bob Ianculescu să-l întreb ce era cu împuşcăturile care se auzeau din direcţia palatului, şi mi-a răspuns atât de confuz de parcă venea de pe altă lume, el tocmai se întorsese dintr-o vizită făcută Ştefaniei, care refuzase brutal să meargă la el acasă. Pe urmă, la insistenţele lui disperate, acceptase să-l primească zece minute. Cele ce urmează nu le ştiu de la Ştefania, care ar putea fi bănuită că

vroia să-şi facă reclamă; ca oamenii norocoşi, care câştigă dintr-o dată şi fără eforturi adeziunea deplină a publicului, ea nici nu se gândea care este rostul publicităţii într-o carieră. Nu ştiu nici de la Bob Ianculescu, plecat odată cu regele şi dispărut pentru totdeauna. Am avut însă în mână mărturia lui scrisă, nu o foaie de jurnal, nu am naivitatea să folosesc procedee atât de uzate! Ci testamentul! Chiar aşa, o declaraţie, o descărcare de conştiinţă scrisă în noaptea când abdica regele şi nu ştia dacă îl va lua în suita lui sau îl va lăsa de izbelişte; în acest din urmă caz, cel puţin aşa mărturiseşte, avea de gând să se sinucidă. Nu cred, n-ar fi avut curaj, ţineam minte cum tremura şi cât pălise când ne-am bătut în duel cu săbiile. Şi-apoi, n-ar fi avut nici motive, fusese un umil slujbaş al palatului, pentru atât n-avea să-i taie nimeni capul.

Oricum, testamentul, mai bine zis o scrisoare adresată chiar regelui, a fost scrisă, dar n-a mai apucat nici măcar s-o bage într-un plic şi să scrie augustul nume al maiestăţii sale. Teofil, ofiţer în batalionul de gardă al palatului a găsit hârtia pe biroul lui şi a păstrat-o, fără să ştie a cui era, fiindcă Bob Ianculescu nu apucase s-o iscălească; eu însă i-am recunoscut scrisul, şi chiar dacă m-aş fi înşelat grafologic, i-am recunoscut stilul, găunos şi emfatic: „Maiestate, n-o să mă iertaţi, o să mă socotiţi un incapabil şi-o să daţi cu mine de-azvârlitea, deşi până acum am reuşit totdeauna. I-am comunicat doamnei (se referea la Ştefania) care m-a ascultat în picioare, că maiestatea voastră va abdica în câteva zile (a abdicat chiar în noaptea aceea) şi va pleca în străinătate, unde are averi pe toate continentele; maiestatea sa o roagă pe doamna, pentru care nutreşte sentimente de admiraţie, să-l urmeze în exil, unde o va lua în căsătorie, dându-i numele său şi titlul de regină.”

Răspunsul Ştefaniei nu-l transcriu, marele ei regret, cum spune Bob Ianculescu; nu putea să fie decât o minciuna. Dacă regreta, cine ar fi împiedicat-o sa plece? Despre existenţa doamnei Lupescu nici măcar nu auzise. Nu ţin seama decât de refuzul ei, altceva nu mă interesează; după aceea venise să-l vadă pe Alioan, jucându-se pe trotuar cu o bilă de sticlă. (Nu-mi păstrez decât lucrurile de utilitate curentă, cât timp nu se uzează sau nu mă plictisesc de ele; bila de sticlă însă o am şi

astăzi, într-o cutiuţă de ebonită, împreună cu alte două mici relicve, o aşchie de piatră brună desprinsă de mine însumi din stânca Loreley, de pe malul Rinului, şi un fragment de trei centimetri din învelişul deteriorat, care oricum ar fi căzut peste iarnă, al Statuii Libertăţii de la New York, astăzi restaurată; toate trei mă emoţionează, oricâţi ani ar fi trecut peste ele. Însă cele mai multe relicve ale mele le am în suflet, la adăpost de orice uzură; de acolo le scot, când am nevoie de ele la crearea lumilor mele, dar bineînţeles că le dau altă formă.)

Cât priveşte demersul regelui, nu mă îndoiesc de el, nu mă miră, îl socotesc explicabil. Probabil în el exista speranţa că se va întoarce, cum se mai întorsese o dată. Opoziţia unora din oamenii politici, care refuzaseră să-l mai slujească, avea, între alte cauze, existenţa doamnei Lupescu. Nu m-a interesat deloc să ştiu ce calităţi ascunse avea această doamnă, nu am văzut-o niciodată, decât în fotografiile publicate într-o revistă ilustrată, în timpul exilului de la Paris, prin grija domnului Pretoreanu; luându-mă după ele, nu puteam să înţeleg pasiunea statornică a regelui, fiindcă doamna Lupescu, o femeie destul de trecută, mai era pe deasupra şi obeză, vină personală de neiertat după mine. Încolo, am ignorat ce i se punea în sarcină, amestecul în treburile politice, feluritele ei acţiuni din umbră, privilegiile acordate rudelor şi prietenilor, în dauna ţării; asemenea cazuri se cunosc în istoria tuturor timpurilor, unele mult mai grave şi mai ruşinoase.

Condiţia pusă în acel timp de Iuliu Maniu ca să participe la guvernarea ţării era ca regele să renunţe la această legătură hulită cu jumătate de gură, iar uneori cu glas tare, cum a făcut colonelul Precup, de pildă, şi cum ar fi făcut mii de oameni, să nu le fi fost frică; ţara nu se mai conducea atunci după lege, în toate hotărârile primă dictatura regelui. Neputând să accepte în nici un caz cererea lui Iuliu Maniu de a o readuce în ţară şi a-i reda coroana reginei Elena, mama prinţişorului moştenitor, repudiată de multă vreme, regele se gândea, poate, e o presupunere personală, să aducă pe tron când s-ar fi întors din al doilea exil o fată de obârşie modestă dar neaoşă şi iubită în popor mai mult decât fusese vreodată o principesă.

Nu exclud din calculele lui nici frivolitatea, ambiţia de a-şi satisface măcar în ceasul al doisprezecelea o dorinţă refuzata atât de categoric, ceea ce nu i se mai întâmplase, şi nu li se întâmplă îndeobşte capetelor încoronate, deşi drepturile lor medievale asupra supuşilor au fost de mult abolite; ele însă se exercită încă, pe tăcute, şi cu amendamente abile. Nu exclud, de asemeni, nici admiraţia lui sinceră pentru Ştefania, care în doi ani izbutise să, cucerească aproape toate, straturile societăţii, aproape o ţară întreaga; pe capul ei se putea pune oricând o coroană regală, chiar dacă Iuliu Maniu ar fi continuat să se opună, în favoarea reginei legitime.

Pe lângă frumuseţea ei fizică, lipsită de orice banalitate, atât de precumpănitoare în câştigarea simpatiilor, Ştefania se bucura de două daruri, primul, rar întâlnit, glasul, al doilea, necunoscut înaintea ei şi imposibil de a fi imitat până astăzi, însuşirea de a-şi inventa cântecele, toate, până la unul, unice.

Despre glas am mai amintit, fără destulă competenţă, dar cred că fără greşeală, şi fără să-mi pot atrage o contrazicere. Mai sus am apucat să spun ca era un glas rar întâlnit, dar, reflectând mai bine, îmi iau îndrăzneala să spun că nu putea fi întâlnit niciodată; deşi au existat, există şi vor exista altele mai celebre; glasul ei era unic, prin întinderea nefirească a registrului, şi prin timbrul inimitabil, aflat în afara posibilităţilor umane, o minune a naturii, Cunoscătorii care au ascultat-o vor spune, şi le dau dreptate, că îi lipsea o şcoală sistematică. Ea învăţase ceva, la Paris, de la doamna Strauss, şi la New York, de la doamna Algeorge, care aveau, în felul lor, o lungă experienţă, dar în fond erau doua cântăreţe ratate. Ştefania învăţase de la ele, fără ştiinţa lor şi probabil chiar fără ştiinţa ei însăşi, cum să pună un pas în faţa altuia, să meargă înainte cu o îndârjire brutală, oricât ar fi fost de istovită, ca să nu ajungă la nemişcare. În cântecele ei se simţea uneori duritatea, la culmi greu de a fi depăşite altfel, şi desigur supăra unele urechi academice, dar o proiectau înainte, ca o catapultă, într-un spaţiu inaccesibil altcuiva.

Desigur, timpul cât o urmase pe doamna Strauss, imitând cântecele ei, fusese o şcoală, în înţelesul că îşi dăduse seama ce va trebui să nu facă, atunci când va fi pe picioarele sale. O

piedică în colaborarea aceasta fusese orchestra, la al cărei ritm se adapta cu greutate, sau nu se adapta deloc câteodată, fiindcă pe ea o conduceau ritmuri proprii, ceea ce avea să devină una din calităţile ei memorabile. La New York, mult mai mult îi folosise peluza din faţa casei şi mersul călare pe Broadway, până în afara oraşului, decât lecţiile de canto ale doamnei Algeorge. Compoziţiile lui Leonard, făcute pe stilul ei, pe care în realitate el îl interpreta greşit printr-o concepţie scolastică, exersate apoi în casă, cu acompaniamentul pianului, erau un chin pentru Ştefania, ca şi cele câteva apariţii în public, cu acompaniament de orchestră. Nu izbutise atunci să se distanţeze de celelalte interprete, care luau parte la aceste recitaluri colective, în săli improprii, cu biletele vândute printre prieteni. Atrase prima oară atenţia şi câştigă aplauze, cu fluierături de admiraţie, după obiceiul din America, într-un moment de descurajare, o clipă de cumpănă, transformată într-o răzvrătire monumentală.

Cânta un lied al lui Leonard, inspirat de un buchet întreg de melodii americane, muzica numită „country”, care nu trebuie imitată, şi mai ales nu îngăduie imixtiuni rafinate, false din capul locului; ea trebuie să fie lăsată aşa cum este, a cowboyilor, a preriilor, a istoriei Statelor Unite. De dragul Ştefaniei, Leonard mergea pe o cale imposibilă, fiindcă nu putea s-o simtă pe cea adevărată, i-ar fi trebuit decenii de adaptare, ca să reuşească, ar fi trebuit să devină american până în măduva oaselor. Când s-a întors în ţară unde şi-a regăsit vechile unelte, a izbutit să-şi regăsească şi stilul, a dat câteva compoziţii corecte, n-a devenit însă o celebritate decât vremelnic, cât timp discipolii au vrut să facă din el compozitorul mişcării şi l-au împins înainte, impunându-l cu revolverul în mână.

Nu-l compătimesc, fiindcă avea în el o stofă proastă, din care n-a pregetat să-şi croiască sutană; şi, îmbrăcat astfel, l-ar fi adus pe Alioan în faţa plutonului de execuţie, dacă ar fi ştiut unde este; l-au găsit alţii. Intenţia era cu atât mai mârşavă cu cât n-o dicta vreun crez politic, ci doar gelozia. După întâmplarea din casa domnului Pretoreanu, când Ştefania intrase cu Alioan sub draperie, după detunătura carabinei şi după ce ei plecaseră împreună, Leonard le jurase moartea. El

era compozitorul celui mai înspăimântător din cântecele discipolilor, l-am auzit în prima noapte a rebeliunii şi m-a cuprins groaza, am fugit să mă ascund departe, într-o mahala a oraşului.

Când Jak Musiu i-a spus lui Alioan: „ai grijă ce faci, pleacă numaidecât de-acasă, eşti pus pe lista celor trei mii de intelectuali care au să fie împuşcaţi la noapte!”, el a răspuns mirându-se: „Ce vorbeşti?! Sunt trei mii de intelectuali în ţara noastră?” Iar când discipolii au venit într-adevăr să-l ridice, li s-a adresat cu seninătate: „Ţineţi seama că nu sunt un om de pe stradă; să nu mă împuşcaţi cu pistolul, pe la spate; vreau cel puţin o companie; dacă e nevoie vă plătesc gloanţele!”

Ştefania apărea a patra oară în public, de când se afla în America. Doamna Algeorge o asigura că face progrese şi în curând va putea să dea un recital singură, un show de două ore, când să nu mai împartă succesul cu nimeni. Ea însă simţea limpede că la fiecare din cele patru apariţii coborâse o treaptă, iar acum se afla în faţa sfârşitului. Cântecul i se părea lânced, nu se potrivea cu temperamentul ei independent şi dinamic, orchestra o seconda prost, dirijorul încerca să-i impună ritmul cu mişcări exagerate, fără să-şi ascundă exasperarea, mai lipsea să urle la ea, ca s-o disciplineze. Dar în exprimarea Ştefaniei nu era indisciplină ci neputinţă, forţa ei era ruinată, simţea apropiindu-se paralizia.

Se salvă în ultima clipă, cu o energie disperată, care, în mod paradoxal, îi readuse calmul şi stăpânirea de sine; sufletul ei însă fierbea, îl simţea dând în clocot, trebuia să-l elibereze, fie şi printr-o explozie. Cu un gest imperativ opri şi pe dirijor şi orchestra, care înţepeniră, făcu un pas înainte, în faţa sălii amuţite de surpriză, şi după un minut lung de aşteptare, cât o văzură însufleţindu-se, crescând din ea însăşi, începu să cânte, singură. Cânta ce-i venea în minte, gânduri selectate şi orânduite instinctiv, despre ceea ce se vedea pe ferestre, strada New Yorkului, cu taximetre, galbene, cu maşinile de pompieri, de poliţie, de salvare, cu oameni fugind spre o casa incendiată, cu alţii alergând spre locul unei crime, un haos peste care trecea în zbor un cal alb, înaripat, ducând în spinare un înger suflând în trompetă, ca la învierea morţilor.

Vreau să se înţeleagă că toate aceste imagini nu erau doar în închipuirea ei, ea le reda pe toate, cu o singură voce, izbutind să exteriorizeze zgomotele transformate în muzică; şi clopotele pompierilor, şi sirenele poliţiei sau ale salvării, amestecând între ele huruitul motoarelor, rumoarea mulţimii, vâjiitul flăcărilor, bocetele de la căpătâiul mortului căzut în stradă, nechezatul calului zburător şi trompeta îngerului.

Era o improvizaţie istovitoare, când termină se prăbuşi pe scenă, leşinată. Astfel nu auzi aplauzele.

După acel prim succes, răsunător, consemnat ditirambic de critici care nu fuseseră de faţă dar erau informaţi de prieteni şi nu vroiau să-şi piardă încrederea publicului, Ştefania refuză să repete cântecul şi curând se întoarse în ţară.

Toate cântecele ei erau improvizaţii, pe care nu le relua niciodată, în afară de cântecul privighetorii, care încheia fiecare spectacol. N-am scris cuvântul la întâmplare, ceea ce făcea ea devenea spectacol, fiindcă îşi juca muzică, dar fără gest şi chiar fără mimică, la care renunţase treptat, până la totala lor dispariţie. M-am gândit că nu i-ar fi trebuit mult să renunţe chiar la cuvinte; de altfel le-am socotit puţin valoroase, o proză anostă, deşi fiecare cântec avea o idee poetică. De pildă, „Cântecul lămpii cu gaz”, era o idee poetică. „Goana trenului pe câmpie”, alta. Mai adaug numai câteva titluri, ca să se vadă cât erau de eterogene: „Cântecul cazmalei”, „Hamul calului”, „Raţele de pe Colentina”, „Cântecul stufului”, „Nucul bătrân din grădină”. Când o publicaţie, revistă de teatru, a reprodus textul unuia din aceste cântece, mi-a fost ruşine, deşi atunci nu o cunoşteam pe Ştefania decât din emisiunile ei de la radio. Ştiam cântecul, îl ascultasem şi eu, ca toată lumea, şi mă vrăjise; dezbrăcat de muzică, devenea atât de stângaci şi de banal că nu depăşea nivelul unei compuneri de clasa treia primară. (Nu mă las influenţat de împrejurarea că Ştefania nu mersese la şcoală mai mult de trei clase.)

Sfătuită de cineva, sau din proprie ambiţie, ca să-şi încerce şi alte valenţe (cuvântul nu-i aparţine), încercă să compună un cântec pe o poezie de Eminescu, Floare albastră: „Şi te-ai dus, scumpă minune...” Nu mi se pare inexplicabil că a eşuat jalnic; poezia era ea însăşi un cântec, care nu răbda să i se

suprapună altul. Şi apoi Ştefania n-avea talent să compună, ci doar să improvizeze, printr-o trăire patetică a unei idei poetice, pe care o simţea până în fundul sufletului, chiar atunci când nu putea s-o înţeleagă.

Şi Alioan s-a străduit să facă o poezie, anume concepută pentru posibilităţile şi temperamentul Ştefaniei, dar a fost încă un eşec, cântecul era un lament neconvingător, poate şi ridicol; a rămas numai poezia, intitulată „Bocet pentru o moartă tânără”. Cred că Ştefania ar fi reuşit dacă se gândea la propria ei moarte; dar atunci nu mai avea nevoie de poezia lui Alioan; s-ar fi bocit ca bocitoarele din cimitire, pe care le ştia din copilărie.

M-am gândit la o comparaţie între cântecele ei de-o inspiraţie nesecată, prea puţin lirice, mai degrabă dramatice, demonstrative şi patetice şi într-un fel polifonice, prin bogăţia şi varietatea de sunete, şi micile compoziţii pentru harpă ale Alexandrinei. Dar comparaţia nu se poate face, Alexandrina, cu firea ei aleasă, cu şcolile prin care trecuse, cu studii de muzică, rămâne ca o figurină de porţelan, fină şi rafinată, lângă un clopot de bronz, în greutate de tone, care ar zdrobi-o cu un singur sunet.

Timp de un an, cât Ştefania putu să fie auzită numai la radio, ea nu-şi dădu întreaga măsură, un microfon nu era destul s-o inspire, avea nevoie de public. Apoi la radio i se impunea o anumită reţinere, între cele câteva milioane de ascultători sunt oameni de toate felurile, din toate straturile societăţii, şi trebuie căutată o linie de mijloc, să mulţumească pe toată lumea şi să nu lezeze vreo susceptibilitate.

Fu invitată să cânte la teatrul de revistă dar refuză, nu din orgoliu, ci condusă de crezul ei artistic, pe care îl cultiva prin instincte, din seara de la New York, când oprise orchestra s-o acompanieze şi îşi câştigase independenţa. Nu s-ar fi simţit înjosită să apară pe scenă între două cuplete, cu balerinele adunate la arlechine, s-o vadă, ar fi ignorat vedetele masculine care desigur ar fi vânat-o, i-ar fi râs în nas directorului când şi-ar fi cerut răsplata, după obişnuinţă. Ştia însă că în apropierea tuturor acestora n-ar fi putut să se concentreze şi să ajungă la tensiunea egală cu transa, când orice subiect, o rasă monahală

din staluri, preotul rătăcit la spectacolul satanei, se transforma în imaginaţia ei într-o baladă sau o epopee, fără să ştie ce-i una sau alta. Rasa monahală din stal nu-i un exemplu luat din imaginaţie, ci o realitate care mai târziu i-a inspirat Ştefaniei cântecul „Popa şi dracul”, anatemizat de Patriarhie. Dar atunci avea teatrul ei, pe care i-l construise Dinu Persu. (Două nume scurte sună prost unul lângă altul; dacă Persu ar fi avut ureche, şi-ar fi păstrat întreg numele de botez. Constantin Persu capătă o tonalitate mai gravă, ceea ce e foarte important pentru un om politic.)

* * *

Aici e nevoie de o lămurire, adăugată la cele spuse mai de mult, că rezistenţa Ştefaniei în faţa lui Persu, care nu cunoştea insuccesul nici la femei, nici în politică, se datora rezervei lui Alioan, trecut în defensivă după întâmplarea nereuşită de sub draperia domnului Pretoreanu, urmată de drumul prin ploaie şi de noaptea petrecută în casa dărăpănată din Colentina. Era defensivă sau plictiseală, Ştefania nu putea să ştie, şi tot aşteptând ca Alioan să renască, îşi păstra castitatea pentru el, ştiind că intervenţia altui bărbat i l-ar fi scos din suflet, ceea ce ea nu vroia să accepte. Nu era doar o ambiţie; după ce o aţâţase numai cu o vorbă şi o privise făcând-o să intre cu uşurinţă sub draperie, ceea ce urmase, atât de neaşteptat, drumul pe jos până în Colentina, birtul cu vinul dulce şi cârnaţii iuţi ca focul, uliţa cu băltoace, hainele lor ude puse la uscat deasupra sobei, Alioan învelit în pătura calului, creaseră în sufletul ei tot atâtea cântece, ca să simtă apoi că pe toate le domina un sentiment nou, o dragoste altfel decât cele dinainte.

Presupun că dacă Ştefania s-ar fi descătuşat, atunci în prima seară, a doua zi se putea prea bine ca alt bărbat să vină în viaţa ei, să-l primească binevoitoare sau poate indiferentă, cum s-ar fi întâmplat şi cu Alioan, dacă faptele se petreceau repede, înainte de-a apuca sa se cimenteze.

Odată în cunoştinţă de apariţia lui Alioan, Persu începuse prin a-şi retrage Studebakerul roşu. Când îşi dădu seama că greşise, vru să i-l înapoieze, dar acuma Ştefania refuză să-l primească, fiindcă Alioan se aşezase de-a binelea în sufletul ei, şi nu vroia să-l alunge, ştia că ar fi în stare să fugă.

Defensiva prin fugă din faţa femeilor mi se pare că este o doctrină exprimată de Napoleon, în contrazicere cu principiile lui privitoare la arta războiului. După câtă istorie mai ţin minte, de femei n-a ştiut să se apere, nici măcar prin fugă şi astfel doctrina privitoare la el însuşi rămâne o vorbă goală, atât în cazul Iosefinei, cât şi al Mariei Louisa. Cu contesa Walevska s-a întâmplat altfel, Napoleon nu putea să fugă fiind în ofensivă şi a mers înainte până la Moscova; astfel a pierdut un război, fără să câştige o dragoste.

Deşi învins, Persu nu vroia să renunţe, la fel cu Napoleon, exilat în insula Elba, după ce avusese numai victorii. La detenţia lui pe insula Sfânta Elena, unde îi lipseau numai lanţurile şi cătuşele şi unde şi-a dat sfârşitul, nici nu merită să mă gândesc, nu face parte din istoria napoleoniană şi din nici o istorie. Alexandre Dumas ar fi putut să scrie un roman pe acest subiect, dacă îşi îngăduia să denatureze faptele, făcându-şi eroul să evadeze.

E sigur că în dragoste Persu ştia mai multă strategie decât Napoleon şi avea pe deasupra mai multă răbdare. El folosi toate metodele posibile spre a o încercui pe Ştefania; nu le amintesc aici, fiindcă nu vreau să scriu o carte de erudiţie, şi nici să dau mură în gură soluţii celor puşi în dificultate de o femeie; fiecare să se descurce cum poate. Pe Adam nu l-a învăţat nimeni cum s-o cucerească pe Eva, şi-a folosit instinctele, care erau comune cu ale ei, fără să le fi discutat vreodată împreună. Iată că fără voia mea am sugerat o metodă, cu siguranţă prima şi cea mai sigură dintre toate.

În cazul lui Persu, oricât ar fi fost instinctele lui de puternice, şi erau, se va dovedi îndată, nu puteau să-l ducă nici un pas înainte, fiindcă instinctele Ştefaniei aveau un sens contrar cu ale lui, fiind angajate puternic în altă parte. Atunci el, cu imaginaţia golită şi cu răbdarea ajunsă la capăt, încercă să folosească metoda exasperată şi dezonorantă a forţei.

De tânăr am citit într-o carte de două parale că o femeie care ştie să se dăruiască ştie să se şi refuze; deşi cartea nu merita s-o ţin minte, vorba am păstrat-o ca să meditez asupra ei, cu timpul; având grijă să consult şi câte o femeie în această privinţă, din cele şi versate, şi inteligente, am ajuns să cred că

părerea autorului necunoscut, furată din cine ştie ce carte de aforisme, putea să fie adevărată. După aceste verificări, n-aş greşi dacă i-aş atribui-o chiar unui autor renumit, de pildă lui D'Annunzio, pe care l-a interesat subiectul.

Odată, după-amiaza, când se afla în vizită la Ştefania, şi afară începea să se lase amurgul, Persu se năpusti asupra ei cu o forţă necugetată.

Faptele nu s-au desfăşurat nici atât de brutal, nici atât de simplu. Venea în vizită adesea, o dată sau de două ori pe săptămână, Ştefania îl primea ca pe un prieten de bună calitate, căci Persu ştia să-şi aleagă şi vorbele, şi gesturile; un ceas sau două de conversaţie cu el îi dădea o dispoziţie bună şi îi prilejuia să se cultive, afla de la el ceea ce nu învăţase în şcoală, şi nu într-o formă rudimentară, ci bine cizelată, o selecţie inteligentă de informaţii, care se ţineau minte şi îşi dădeau roadele. Îi era bine cu el, îi recunoştea calităţile, instrucţia, inteligenţa, rafinamentul şi nu se îndoia nici de alte calităţi ale lui, erau vizibile, lăsând la o parte renumele. Dacă Alioan ar fi dispărut într-o zi, şi după ce ar fi suferit timpul de doliu, variabil de la inimă la inimă, n-ar fi avut nevoie de alt bărbat decât Persu, l-ar fi ales fără ezitare şi cu plăcere. Dar Persu, chiar dacă i-ar fi cunoscut aceste gânduri, şi era dator sa i le cunoască, nu mai avea răbdare.

În după-amiaza aceea Ştefania, simţindu-se obosită după o noapte petrecută cu Alioan, stătea întinsă pe un divan, într-o poziţie destinsă, de convalescenţă, câtuşi de puţin provocatoare. Când o femeie e obosită de voluptate, ceea ce un bărbat, inteligent poate să observe sau să deducă fără eforturi, orice tentativă asupra ei este doar o barbarie, pe deasupra sortită unui eşec sigur. Ştefania nu era obosită atât fizic, fiind o femeie robustă, muncise cu sapa în copilărie şi în adolescenţa, îşi formase musculatura fără să devină atletică; oboseala ei avea alte cauze, psihice şi endocrine, care îi dădeau acea stare bună, de convalescenţă. Persu îi ceru voie să între la baie o clipă, şi în acei scurt timp cât rămase singură, destinsă şi mulţumită, Ştefania aţipi copilăreşte, cu pumnii strânşi pe piept, cu faţa destinsă şi aureolată de un zâmbet serafic.

Se trezi brusc, atacată pe calea cea mai directă. Ieşit de la baie fără veşminte, gol cu desăvârşire, ceea ce în altă ocazie ar fi prilejuit admiraţia şi slăbiciunea unei femei, el încercă fapta cea mai precisă şi mai directă, îi sfâşie rochia, din deschizătura decolteului până în poale; rămase numai cu rubinul lipit de piele, în adâncitura dintre un sân şi altul.

Îmi repugnă să descriu gesturile următoare, buimacă de somn Ştefania se pomeni goală, expusă agresiunii directe. Pentru unele femei, într-o asemenea ocazie e mult mai uşor să se supună; lupta e istovitoare şi inegală. Dar în acelaşi timp ştiu, luând părerile altora care au studiat faptele în anchete juridice, sau în convorbiri cu victimele, că, oricât ar fi vrut acestea să ascundă adevărul, fiindcă nu credeau în el în primul rând ele, în orice viol împlinit există o urmă de consimţire. Nu includ în teorie atacurile organizate, cu participanţi multipli, care colaborează cu forţa lor fizică spre a înfrânge împotrivirea.

Nu-i mult timp de când două fete, poate să fie şi vina lor, sau măcar neprevederea, atrase într-un apartament de la etajul al nouălea, s-au văzut în primejdie şi în imposibilitate de apărare. Una din ele s-a aruncat pe fereastră. Nu ştiu ce s-a întâmplat cu a doua, poate a consimţit, poate agresorii, speriaţi de gestul primei, au lăsat-o să plece. Reprim cu dezgust vorba unui rezoneur venit să vadă cum o urcau în dubă pe victimă, s-o ducă la morgă: „Ei, şi ce mare pagubă ar fi fost?! Să mori pentru nimica toată?!”

Acel nimica toată nu este o piedică fizică, aceasta reprezintă doar simbolul cauzei adevărate, ascunse în suflet.

Femeile care ştiu să se ofere ştiu şi să se refuze. Există mai multe mijloace, nici unul nu poate să fie pus în aplicare fără împotrivirea sufletului. Dar când sufletul se opune şi victimei nu-i lipseşte nici experienţa, nici sângele rece, nici un agresor nu poate să izbutească. Mijlocul cel mai abil este rezistenţa domoală, practicată de altminteri chiar de unele femei care nu se refuză, dar prelungesc preliminariile din cochetărie, din perversitate sau din alte porniri personale, capricii, rafinamente, într-un cuvânt, porniri controlabile. Procedând aşa, o femeie care într-adevăr nu vrea să accepte, îşi poale manevra

agresorul până ce el îşi pierde vlaga; pe urmă nu mai rămâne decât să-i dea două palme şi un picior în burtă.

Persu nu era din acei bărbaţi care să-şi piardă vlaga cu una, cu două. Când insistenţa lui, viguroasă şi durabilă, deveni cu adevărat primejdioasă, Ştefania, adusă în stare de sălbăticie, ar fi putut să-i scoată ochii cu unghiile, să-i sfâşie obrazul; îi mai rămăsese atât sânge să judece şi să-şi dea seama că o asemenea mutilare nu ar fi rămas fără urmări juridice, lăsând la o parte scandalul pe care n-ar fi putut să-l împiedice nici măcar victima.

Nimic din ce-am povestit nu intra în practica ei exersată; căci până acum nu încercase nimeni s-o violeze. Şi nici gestul următor, decisiv, nu-l cunoştea dinainte, i-l dictă instinctul, sub imperiul sufletului ei înverşunat de care nu vroia să se dezică. O clipă simula înfrângerea, şi când adversarul socotea că avea drumul liber, ridică un genunchi până în bărbie, poziţie de supunere, apoi îşi adună toate forţele şi izbi cu vârful piciorului în partea lui cea mai sensibilă şi mai expusă. Era acelaşi picior care mânase pe trotuar bila de sticlă aflată în posesia mea astăzi. Dar acum laba piciorului, pe care o ştiam, fiindcă o mângâiasem, i se părea ruptă în două, avea să se umfle, împiedicând-o să meargă o săptămână.

Urlând de durere, Persu căzu pe spate şi se rostogoli până în mijlocul camerei. Câteva clipe zăcu în nesimţire; când Ştefania care îşi pusese o altă rochie, nu un capot, în locul rochiei sfâşiate, se apropie de el, alarmată, dar mai degrabă cu compasiune, îl auzi gemând, cu mâinile strânse pe partea care parcă primise lovitura unui bocanc de fotbal.

— Te rog, dă-mi o compresă!

Îi aduse un prosop, înmuiat în apă de Burov, îi dădu mâinile la o parte, făcându-l să geamă de durere şi-l obloji din toate părţile. Stătea îngenuncheată pe covor, putea să-l privească în voie, fără frică, pe când el continua să geamă, penibil, după ce fusese atât de viteaz mai înainte.

— Păcat de tine! îl căină Ştefania. De ce sa-ţi pui forţa cu o femeie, când ai tot ce-ţi trebuie, ca sa-i placi şi altfel?

Persu nu izbuti sa plece decât peste două ore; afară se întunecase.

— Sper că n-am păţit nimic, spuse, cu teamă.

— Oricum, să te duci la doctor, îl sfătui Ştefania.

Pe cuvertura răvăşită sticlea rubinul, căzut în timpul luptei; nu era ţinut cu un lănţug ascuns sub rochie, ci lipit cu o pastă adezivă, adusă de la New York, care nu irita pielea. Uneori, în zilele ei sărbătoreşti îşi lipea podoabe şi-n alte părţi ale trupului, totdeauna rubine. Întinsă în pat, cu mâinile sub ceafă, cu franjurile părului căzute pe frunte şi cu sclipirea pietrelor care păreau simboluri magice, semăna cu o Şeherezadă.

Persu nu renunţase la ea, vroia nu să se răzbune ci s-o cucerească, pe orice cale şi cu orice mijloace. Nu-i telefona decât primăvara următoare, când o pofti să vadă teatrul pe care îl construise pentru ea, o lucrare provizorie, fiindcă se apropia războiul şi nimeni nu putea şti ce avea să urmeze; dar aşa cum era, şi realizat cu o viteză uluitoare, teatrul ar fi putut să existe şi astăzi.

31

Până să ajung la suferinţele grele ale altor oameni, la cei batjocoriţi şi apoi împuşcaţi fără judecată, la lungul lanţ de umilinţe împletit cu lanţul de spaime, la oamenii arşi de vii sau la cei agăţaţi în cârlige la abator, am să amintesc umilinţele suferite de mine, neînsemnate pe lângă altele, dar care devin primele, fiindcă le cunosc cel mai bine. Dacă voi nemulţumi pe adevăratele victime, admiţând că mai trăieşte vreuna, să ţină seama că o rană nu doare după cât este de adâncă şi de întinsă; durerea derivă din sensibilitatea ţesuturilor atinse. Dacă tânărul acela mi-ar fi tras un glonţ în piept, m-aş fi prăbuşit mort, înainte de a simţi durerea şi de a înţelege ce se întâmplă.

Tânărul era un elev de liceu, şi purta în piept o insignă, o cruciuliţă neagră pe fond de email alb; era semnul de recunoaştere al fraţilor de inimă, cum se numeau ucenicii discipolilor. Se apropiau zilele rebeliunii, mergeam spre liceul Cantemir, iar el venea din faţă, cu un mers agresiv, pe mijlocul trotuarului. La câţiva paşi de mine a schimbat direcţia şi mi-a tăiat drumul:

— Dă-te la o parte!

Avea pe jumătate anii mei, s-ar fi cuvenit să-mi vorbească altfel, dar cel mai bine ar fi fost să treacă pe de lături, trotuarul era lat, nu-i stăteam în cale. Fără să-i răspund, m-a izbit în piept cu bărbia şi m-a aruncai jos de pe trotuar, în calea tramvaiului, care, spre norocul meu, mergea încet şi a apucat să oprească. Tânărul şi-a continuat drumul, pornit să-şi impună ordinea tuturor trecătorilor. Am înţeles că urmărea să cucerească oraşul, apoi ţara şi lumea. Iar eu eram un duşman, trădat de hainele mele civile, căci în zilele, acelea, discipolii, fraţii lui de inimă, umpleau străzile, îmbrăcaţi în sutane. I-am văzut şi i-am ocolit pe departe.

Am auzit că asemenea tineri, la şcoală îşi puneau revolverul pe pupitru şi mergeau cu el în mână când profesorii îi scoteau la tablă.

În altă zi, toamna, când veniseră la putere de abia o lună, stăteam de vorbă pe trotuar, în faţa redacţiei, chiar cu un discipol de la administraţie, care se purta binevoitor cu mine, întâi fiindcă îmi purta respect, îi plăceau articolele mele, uneori bunişoare, apoi urmărea să mă convertească. Şi, în sfârşit, nu era o fiară, poate avea regrete, poate avusese alte speranţe, cum s-a întâmplat cu atâţia. Atunci a ţâşnit de la colţul străzii o maşină cu acceleraţia la maximum, exact din locul unde abia cu o lună înainte apăruse Ştefania, jucându-se pe trotuar cu bila de sticlă.

Cunoşteam maşina, era o comanda specială a unui mic bancher de pe strada Lipscani, om liniştit, n-ar fi mers nici odată cu acceleraţia la maximum în mijlocul oraşului. Am mai avut timp să văd la volan un discipol cu o brasardă neagră, şi alături altul, asemeni; era semnul distinctiv al poliţiei, instituită de discipoli, alături de poliţia statului sau deasupra ei. Nu mi-a fost greu să înţeleg că maşina era confiscată. Dacă nu mă trăgeam fulgerător înapoi, cum trecuse ca o vijelie pe lângă noi, muşcând buza trotuarului, m-ar fi absorbit şi m-ar fi tras sub roţi, sau m-ar fi izbit cu fruntea de piatra pavajului. Cincizeci de metri mai departe a frânat de-a lăsat dâre negre în urmă şi a făcut să urle strada, apoi a virat scurt la dreapta, intrând în garajul poliţiei

— Nu poţi să ştii din ce misiune vine! mi-a spus discipolul, înspăimântat el însuşi, căci fusese cât pe ce să rămână fără sutană.

Oricât ar fi fost de înspăimântat, era dator să respecte poliţia discipolilor, şi s-o apere de ocara civililor.

Puţin mai târziu, când începuse rebeliunea şi străzile mai ales cele din inima oraşului erau pline de discipoli, cu spada sub sutană, iar generalul se spunea că ar fi încercuit în clădirea Preşedinţiei din Piaţa Victoriei, am văzut trecând prin faţa Teatrului Naţional, spre Telefoane, o limuzină neagră, Horsch, cu insignele armatei germane. Singur pe canapeaua din spate, cum mergea domnul Pretoreanu, era un ofiţer plin de fireturi şi decoraţii; luându-mă după fotografiile apărute în ziare, am recunoscut în el pe comandantul trupelor nemţeşti venite în ţară încă din vara trecută, să ne ajute la instruirea armatei; aceasta era explicaţia oficială. Despre aceste trupe care stăteau mai degrabă ascunse, prin cazărmi şi edificii publice evacuate, am spus ce-aveam de spus, altădată, că prima lor îndeletnicire era să cumpere de mâncare, cu kilogramele, salam, unt, cârnaţi, slănină şi cafea mai cu seamă. Că la cofetării mâncau câte cinci prăjituri deodată, nici nu merită să mai aduc aminte; mie, unul, nu-mi plăceau prăjiturile.

Desigur că relatarea care urmează nu interesează istoria, de aceea nu va fi consemnată în anale, nici în amintirile scrise ale contemporanilor, rămaşi prea puţini de altfel şi pe a căror memorie nu prea pun bază. Dacă nu scriu eu, nu va mai şti nimeni.

În zilele când veniseră în ţară trupele Wermachtului, au fost publicate în ziare telegramele amabile cerute de protocol, între comandantul lor şi generalul nostru, asigurându-se unul pe altui de sentimentele lor cordiale. Dar într-unul din acele ziare, îi pot spune şi numele, se numea Timpul şi încerca să fie în răspăr cu autoritatea, prima telegrafie, solemnă, apărută pe pagina întâia, avea strecurată ca introducere o blasfemie, o trivialitate enormă, nu ştiu cum să spun mai bine. Cine a apucat să cumpere ziarul înainte de a fi confiscat, în timp ce rotativa se oprise, ca pagina să fie refăcută, a putut să citească, la adresa comandantului german: „Domnule general cu podoabe de

măgar…” Cuvântul însă era unul neaoş, şi îl precedau altele, imposibil de a fi reproduse. Iar podoabele, spuse pe numele lor adevărat, să nu-şi închipuie cineva că ar fi fost urechile.

Nu ştiu urmarea, ce-au păţit tipografii, poate cineva a muşamalizat fapta, ca să nu aibă răsunet. Dar de ce s-ar fi supărat generalul? Referirea la măgar, cu virilitatea recunoscută, nu putea decât să-l măgulească.

Îl priveam cum mergea la vale pe Calea Victoriei, în limuzină, uitându-se cu atenţie la mişcarea străzii. Era un om corpolent, cu mari surplusuri de grăsime revărsate pe canapeaua maşinii; nici vorbă nu putea fi să se bucure de însuşirile pe care i le atribuise ziarul.

Mergând aşa, limuzina a ajuns din urmă un tanc al armatei; era prima demonstraţie de forţă, în atenţia discipolilor. Am mai apucat să văd pe chipul generalului un fel de zâmbet, o mimică greu s-o definesc, destul că am socotit-o edificatoare; pe urmă maşina s-a îndepărtat, în geamul din spate se reflecta chipiul şi sub el o ceafă groasă şi roşie.

Întrebarea noastră, îngrijorată, în zilele acelea incerte, când războiul între general şi discipoli, declarat limpede, încă nu începuse, era de partea cui va fi armata germană. Acum, atitudinea generalului nu mai lăsa nici un dubiu. Calculele lui Hitler erau clare pentru cunoscătorii politicii; lăsând la o parte simpatia pe care le-o purta în mod manifest discipolilor, el avea în primul rând nevoie de linişte.

A doua zi dimineaţa, devreme, am pornit spre redacţie; nu aveam nimic de făcut la ora aceea, vroiam doar să ştiu ce se mai întâmplă. Peste noapte dormisem cu frica în sân, de un timp mă aflam în conflict cu vecinul meu de deasupra. Era cântăreţ la operetă, băiat frumos, roz la faţă, cred că se bucura de mult succes la cucoanele cărora le place acest gen de spectacol – şi sunt multe. Nu puteam să-i reproşez că venea acasă când dormeau oamenii, era la meseria lui, atunci se termina spectacolul; dar uneori întârzia ceasuri, n-aveam de unde să ştiu că executa marşuri de noapte. Pe deasupra, făcea zgomot, fără să ţină seama de oră, trântea uşile, zăngănea vasele la bucătărie şi mergea buşind duşumeaua, de răsuna toată casa; până ce mi-am dat seama că era călcătură de cizmă. Aveam şi eu dreptul la

odihnă, o dată n-am mai răbdat, am luat măturoiul din bucătărie şi-am bătut în tavan, cu coada de lemn, să facă linişte. În minutul următor a sunat la uşă, am deschis şi m-am pomenit cu el în faţă, roşu de furie, şi îmbrăcat în sutană.

— Dumneata trândăveşti, domnule! a răcnit la mine. Dar eu vin de la muncă!

În noaptea de care povesteam adineauri, mă temeam că ar putea năvăli peste mine, pentru el venise ceasul răzbunării; însă până la ziuă n-am simţit nici o mişcare deasupra, ar fi trebuit să-mi închipui, vecinul meu era şi el în misiune, ca toţi ceilalţi; aşteptau să înceapă atacul.

Când am trecut de Poşta Mare, pe unde îmi era drumul, mai sus, la colţ cu strada Lipscani, în diagonală cu magazinul universal „Lafayette”, numit astăzi „Victoria” am văzut îngrămădire de lume. Lângă trotuar zăceau doi morţi în sutană; în jurul lor ardeau zeci de lumânări, lipite de asfalt, pâlpâind în dimineaţa rece de iarnă. Am aflat pe urmă că vroiseră să atace un tanc care patrula liniştit pe Calea Victoriei, cum văzusem şi eu unul, în ajun, şi îl văzuse chiar comandantul armatei germane. Tanchiştii nu pregetaseră să tragă. Discipolii zăceau pe asfalt, între lumânări, şi patru tineri în sutană, care făceau de gardă la căpătâiul lor, ţineau spada întinsă înainte, pentru onor, sau pentru ameninţare. Unul din ei, fără sa se clintească din loc, a răcnit la mine:

— Scoate-ţi pălăria, păgânule!

Pe atunci purtam pălărie, purtam şi cravată. Dacă n-ar fi fost de gardă, nemişcat ca statuile, poate discipolul s-ar fi repezit la mine, şi dacă nu mă străpungea, măcar mi-ar fi dat una, cu latul spadei.

A mai trecut o zi, în aceeaşi vânzoleală şi nehotărâre. Unii spuneau că la Preşedinţie generalul ducea tratative cu noul Arhanghel.

Seara, mergând spre casă cu aceeaşi teamă în suflet, datorată vecinului meu de deasupra, la podul senatului, unde se construia teatrul Ştefaniei, despre care n-am mai povestit, fiindcă fapte mai grave m-au luat pe sus şi m-au aruncat înainte, am întâlnit un cortegiu sinistru. De ce-aş caută alte cuvinte, când unul singur ajunge?

Un camion sinistru, cu obloanele lăsate, îmbrăcat în voaluri negre şi albe, culoarea de doliu şi cea a discipolilor, amândouă sinistre, venea la pas dinspre Morgă. Pe platformă erau două sicrie, sinistre, cu cei doi discipoli morţi pe care îi văzusem de dimineaţă. Încotro mergeau, de ce nu se duceau de-a dreptul la cimitir, aflat mai aproape? Păi ca să plimbe morţii pe străzile oraşului, în sunetele unei cântări sinistre, să bage groaza în oameni, să sperie somnul copiilor. Nu mai eram de mult copil, să mă sperii, în schimb am simţit groază.

Cântarea era făcută să ţină toată noaptea, şi să nu se uite. N-am uitat-o; de câte ori trec prin faţa Tribunalului o aud în ureche, sinistră.

În faţa camionului mergea un pluton de preoţi, în sutane negre, sinistre.

În spate, un pluton de sutane albe, corul sinistru; culoarea albă, a zilei, a purităţii, era şi ea sinistră, datorită cântării. Nu ştiu cine scrisese cuvintele; „Noi suntem echipa dreptăţii! Nevolnici, pregătiţi-vă ştreangul! ...”

Leonard făcuse muzica; frumoasă şi sinistră.

* * *

Dar începuse altfel, cu defilări nesfârşite. Defilau oriunde era o cale deschisă, pe bulevarde, din centru până la periferie, pe raze, nu aveau odihnă. La cinematograf l-am văzut pe general, în tribună, flancat de noul Arhanghel şi de discipolii cu grade, primind defilarea în piaţa Universităţii, în locul uniformei avea sutană, se cunoştea că o purta în silă, parcă îl apăsa pe piept şi pe umeri, părea mai mic, mai plăpând, cu ochii încărcaţi de nelinişte, şi tristeţe, îşi luase o mare grijă pe suflet, dar prea puţină lume îşi dădea seama; restul credea că e frăţie şi sărbătoare.

Luna septembrie, încă frumoasă, cu soare, a trecut într-o încordare ascunsă, prilejuind deocamdată defilări cu preoţi în frunte şi festivităţi cu discursuri, dar chiar cei care până atunci nu avuseseră nici o bănuială începeau să simtă că între conducătorii ţării erau neînţelegeri; în ziare apăreau dispoziţii contradictorii, hotărârile generalului le anula Arhanghelul, pe ocolite şi chiar pe faţă. Ce vorbeau ei doi când erau singuri n-aveam de unde să ştiu, pe urmă am mai aflat câte ceva, iar

restul n-a fost greu să-mi închipui. O colaborare mai nepotrivită şi mai nenorocoasă nici că se putea, de aceea nici n-a avut o durată prea lungă, numai că a prilejuit multă vărsare de sânge şi nu mai puţină teroare în sufletul oamenilor care au scăpat cu viaţă.

Primele răfuieli nu le-am cunoscut, s-au făcut pe tăcute, auzeam câte unele, ştiam că orice era posibil şi totuşi încă nu vroiam să cred că vom fi ca drumeţul în calea lupului, cum spunea Nicolae Iorga; plătisem destul greşelile altora, ca să mai fi rămas datori ceva soartei. După o lună şi jumătate, nu mai târziu, pe bietul Nicolae Iorga l-au ucis în condiţiuni monstruoase; nu ştiu dacă voi avea puterea să spun totul, mă tem că aş face eu însumi o monstruozitate.

Până atunci se vor întâmpla multe, sub aceeaşi falsă aparenţă de linişte. Într-una din ultimele nopţi ale lui septembrie l-au luat pe Alioan; norocul lui că l-au găsit la Ştefania acasă; altfel ea nici n-ar fi ştiut şi nu mai putea să-l scape.

Era ea însăşi încolţită de discipoli, care vroiau s-o facă un fel de vivandieră a mişcării. Cuvântul fiind de multă vreme dispărut din vorbirea curentă, bănuiesc că prea putini oameni îi cunosc înţelesul; clar, de altfel, n-a fost înţeles niciodată, deci s-ar putea să-mi atrag contraziceri. Vivandierele erau, pe vremuri, femeile care însoţeau armata la luptă, plătite sau voluntare, făcând serviciul de bucătărese, de infirmiere, dar şi pe acela de a potoli poftele fireşti ale soldaţilor; nu prea înţeleg cum de nu se năştea vrajbă, soldaţii fiind mulţi, şi ele puţine.

Discipolii vroiau să câştige de partea lor pe toţi artiştii, cum a făcut orice dictator în lungul istoriei, afară dacă nu s-a socotit artist el însuşi, ca Nero. Ştefania părea născută să le cânte faptele, nimeni ca ea n-ar fi putut să înflăcăreze poporul, dar se înţelege de la sine că unii şi-ar fi dorit-o şi ca amantă. Primul dintre ei era mai marele peste poliţia discipolilor, şi nu de pomană i se spunea Prinţul, fiind autentic os de domn, descendent al unuia dintre voievozii de pe vremuri.

După ce uşa se închise în urma discipolilor care îl duceau pe Alioan, Ştefania, neavând altă cale, îi telefonă lui Persu acasă, atunci, la ora doua noaptea, puţin păsându-i că ar fi putut

să-i răspundă nevasta. Însă răspunse el, păzea telefonul, aştepta ordine. „Vino numaidecât!” îi spuse Ştefania. Veni într-un sfert de oră. „Am înţeles că e ceva grav, spune-mi repede, nu pot să stau mai mult de două minute”.

Îşi păstrase postul de subsecretar de stat la acelaşi minister economic; şeful lui, care ducea tratative la Berlin, putea să-i telefoneze din clipă în clipă.

— Am să văd ce pot face, ai încredere în mine! răspunse, după ce află despre ce era vorba. Îţi telefonez la opt dimineaţa.

Se ţinu de cuvânt, fără întârziere..

— Prinţul doreşte să te vadă. Reflectează până deseară.

Nu era nimic clar, şi nu era nimic echivoc.

Noaptea următoare, pe la unu şi jumătate, Studebakerul lui Persu opri în faţa unei case de locuit, dar cu aspect de cazarmă într-un cartier pe care Ştefania nu putea să-l identifice, ea cunoştea din Bucureşti numai Oborul şi Colentina, apoi, mai de curând, drumul din strada Batiştei, la Radio. Luase cu ea două geamantane, le avea puse alături, pe canapeaua din spate. În dreapta şoferului, un discipol în sutană, cu brasardă neagră spunea un cuvânt scurt, la intersecţii: dreapta, stânga, înainte! Iar la urmă: opreşte! Coborî şi intră în casă, pe o uşă care se deschise fără să apese pe sonerie. Cineva îl aştepta, nu era nevoie de explicaţii, doar se salutară, cu braţul întins înainte. Peste un sfert de oră se întoarse, aducându-l pe Alioan.

— Sunteţi liber! îi spuse.

Luă cu mâinile lui geamantanele şi le puse pe scaunul din faţă. Alioan se urcă lângă Ştefania.

— Eu rămân aici! adăugă discipolul din poliţie. Sărut mâna, domniţă!

Apoi salută cu mâna întinsă. Între vorbă şi salut nu era nici o potrivire.

Şoferul porni, ştia că trebuie să meargă în Colentina. Ştefania rămase tăcută tot drumul. Doar la cârciuma din colţ îi ceru şoferului să oprească. Restul drumului îl făcură pe jos, cu geamantanele în mână.

Ce distanţă enormă, seculară, milenară era lăsată în urmă, până la noaptea când veniseră aici pe ploaie, călcând în

băltoace şi Ştefania îşi aruncase pantofii, apoi ciorapii, rămânând în picioarele goale, cum umblase de mică.

— Nu vreau să vadă şoferul unde mergem, îi explică lui Alioan.

Odată intraţi în casa părăginită o podidi plânsul, căzu cu capul pe pieptul lui şi plânse zbuciumată, strângându-l tare în braţe.

— Nu puteam să ne întoarcem acasă; trebuie să ne ascundem; nu suntem în siguranţă decât până mâine seară.

El îşi păstrase calmul, dar era confuz, de noaptea trecută îşi aşteptase moartea, clipă de clipă; nu ceru nici o lămurire, spuse doar atât, simplu:

— Vroiau să mă împuşte!

32

În luna octombrie cerul se posomorise, se terminaseră şi defilările, discipolii umblau pe stradă, cu frontul, sau în grupuri răzleţe, dar erau încruntaţi, nu mai aveau chipuri de sărbătoare. Din ziare se vedea tot mai limpede că nu vor putea convieţui multă vreme cu generalul, care oficial se numea conducătorul ţării, nu se ştia însă pentru câtă vreme. Între cunoscuţii mei, cei mai mulţi pricepuţi la politică, unii credeau că generalul, care era şi comandantul armatei, nu va putea fi dat la o parte; alţii, nu fără lipsă de logică, spuneau că discipolii nu vor lăsa partea lor de putere din mână ci vor vrea-o pe toată, după ce luptaseră pentru ea de peste trei decenii şi făcuseră multă vărsare de sânge în rândul adversarilor, după cum sângeraseră ei înşişi, cu un fanatic dispreţ pentru moarte. Se prevedea o luptă aprigă.

Regele, prea tânăr să poată arbitra în această neînţelegere, ducea o viaţă retrasă, când la Sinaia, când în palatul de pe Calea Victoriei. El juca numai un rol de paradă, până acum însă nu avusese ocazia să apară pe scenă fiindcă nu fusese nici o sărbătoare naţională. Ziua lui onomastică, la 8 octombrie, sfântul Mihail şi Gavril în biserica ortodoxă, se celebrase în intimitate; nu ştiu nici măcar dacă generalul fusese să-l felicite.

Fiindcă am pomenit numele celui de-al doilea sfânt din alianţa de la 8 octombrie, mi-am adus aminte să spun că

generalul Gavril Marinescu se afla închis la fortul Jilava, împreună cu şaizeci şi şase de foşti demnitari din timpul dictaturii regale, printre ei generalul Argeşeanu, temporar Preşedinte al Consiliului de miniştri după asasinarea lui Armand Călinescu, când se dezlănţuise sângeroasa represiune asupra discipolilor; însă acel act nu îl dirijase el, ci Gavril Marinescu, la ordinul regelui. Vinovaţi sau nevinovaţi, toţi demnitarii închişi la Jilava au fost împuşcaţi fără judecată, în acea toamnă când vremea se posomorâse şi toate erau posomorite. Nu ştiu dacă regele Carol al doilea din exil a aprins câte o lumânare pentru sufletul lor şi dacă a pus să se facă vreo slujbă pentru pomenirea morţilor, în vreo capelă.

Despre regele Mihai am spus ce aveam de spus, trebuie să adaug însă ce spuneau alţii, din anturajul lui şi al reginei mame, Elena, care fusese chemată în ţară. Între prerogativele foarte reduse ale regelui, celelalte revenind generalului, era aceea de a primi pe miniştri şi a semna decretele, dar fără cârteală. Dacă uneori încerca să se opună, aşa cum putea la vârsta lui încă fragedă, să respingă sau măcar să corecteze o dispoziţie neconstituţională, generalul îl aducea la ordine cu asprime: „Ţine seama, (nu ştiu dacă măcar îi mai spunea „maiestate”) că eu te duc în spinare! Fără mine, discipolii ţi-ar face de petrecanie!” N-am auzit cu urechile mele, am aflat de la medicul care se îngrijea de sănătatea reginei mame, înlăcrimată şi umilită. Unii cred că în arestarea generalului, acum mareşal, de la 23 august 1944, intra în parte şi răzbunarea personală a regelui. E bine ca orice părere să fie consemnată, chiar dacă dovezi ulterioare ar infirma-o. În ceea ce mă priveşte, deşi poate că regele avea ceva de plătit mareşalului, cred că în împrejurări grave un om întreg lasă deoparte orice resentimente.

Iarna întârzia să vină; deşi intrasem în luna noiembrie, vremea era clementă cu lumea noastră nefericită, cu oamenii aflaţi sub o ameninţare continuă, sau cu refugiaţii din ţinuturile pierdute, unii aflaţi încă pe drumuri, în aşteptarea unei case şi-a unei slujbe. Eu însumi nu ştiam ce-mi va aduce viitorul, în afară de nesiguranţă; atunci am înţeles cu adevărat ce înseamnă să trăieşti de azi pe mâine: înseamnă că oricând mâine poate să nu mai existe.

Într-o noapte, pe la ora trei, ştiu fiindcă am aprins lumina şi m-am uitat la ceas, m-am trezit cu o nelinişte mai mare decât înainte şi cu dureri în tot trupul. Deasupra mea era linişte, vecinul cu care aveam să intru în conflict abia săptămânile următoare lipsea adesea, după spectacol îndeplinea probabil misiuni secrete, de noapte.

Şedeam cu faţa în sus, gândindu-mă că aşa cum trăiam, înconjuraţi de duşmani înăuntru şi în afara hotarelor, într-o Europă sfâşiată de război, cu Cehoslovacia şi Polonia suprimate, cu Franţa învinsă şi ruptă în două, cu Londra bombardată încontinuu, cu tot ce era firesc să urmeze, odată ura între popoare dezlănţuită, singura noastră salvare ar fi fost un cutremur de pământ, de proporţii mondiale, care să îngroape sub ruine pe asupriţi şi pe asupritori; dacă nu exista altă dreptate, barem să aibă toţi o soartă comună.

Neliniştea din suflet şi durerile din trup creşteau spre exasperare, n-am mai putut să îndur, am vrut să cobor din pat, să fac ceva, orice, fără raţiune, să deschid geamul şi să urlu. Când am pus picioarele jos, duşumeaua s-a smucit într-o parte, apoi în alta, a început să se zbuciume, cum mă zbuciumam eu însumi. Un huruit subteran venea parcă din depărtare, aveam viziunea lui, certă, ca a unui balaur care îşi săpa galeria pe sub pământ, cu viteză, făcându-l să se onduleze.

Ondulaţia, care nu era deloc o închipuire, a ajuns sub temelia casei şi atunci zidurile au început să trosnească, legănându-se unul împotriva altuia; am simţit numaidecât gustul molozului în gură, se cernea din toate părţile, până ce a venit o pală de vânt rece, de afară; o spărtură în zid lăsa să se vadă un cer vânăt, presupus fiindcă îl ştiam acolo, nu putea să fie altceva. Atunci am înţeles că începuse cutremurul dorit de mine şi m-a cuprins groaza, nu că am să mor, ci că aveam în mine o putere demonică. Mă blestemase cineva, la naştere, sau mă blestemasem singur, soarta mea acum era iadul.

Deodată, trecut peste orice spaimă, ca şi când murisem şi nu puteam să mai mor încă o dată, m-am liniştit, deşi pământul continua să se zbuciume şi zidurile să trosnească; n-am mai vrut altceva decât să ajung cât mai repede pe lumea cealaltă, să văd iadul cu ochii mei, nu cum îl văzuseră alţii. Mi-au venit în minte

toate descrierile, de la cele naive, din basme, din Biblie, din anateme, până la Dante, care nu ştiu ce păcate a avut de ispăşit scriind acest poem fără nici o speranţă.

Totuşi eram lucid, îmi dădeam seama de gesturi, am vrut să aprind lumina dar nu mai mergea, era întreruptă de la uzină, sau siguranţele de la transformatoare săriseră arse, m-am dus bâjbâind până la uşă, nu cu gândul să ies afară, ştiam că în primul rând se prăbuşea scara, ci să mă adăpostesc sub o grindă, care pentru cine are noroc poate fi o protecţie. Dar oricât noroc aş fi avut, speranţa o pierdusem, nu doream altceva decât să se termine mai repede, să mă zdrobească deodată, nu să rămân prins între ruine, cu oasele rupte şi să mor în chinuri.

Deşi semnele de cutremur erau clare, după un timp am început să mă îndoiesc, mă gândeam la o explozie, vreun depozit secret de muniţii, aflat în inima oraşului sărise în aer. Cât a ţinut nu ştiu nici astăzi; atât îmi amintesc limpede, că totul mi s-a părut interminabil. Şi a trebuit să treacă alt timp până să-mi dau seama că pământul se liniştise, nu se mai auzeau trosnete, nu mai cădea moloz, doar prin spărtura din zid venea aer rece.

Am pus o haină groasă pe mine şi am ieşit să văd ce se întâmplă. Lumea se îmbulzea pe scări, se auzeau strigăte, plânsete, drăcuieli şi înjurături care altă dată îmi jigneau pudoarea, iar acum le aprobam, mi se păreau manifestări naturale ale unor oameni care văzându-şi moartea cu ochii puteau să dispreţuiască totul, până şi propria lor viaţă.

Deasupra păturii de nori, cenuşie şi uniformă poate era lună, fiindcă deşi felinarele de pe străzi nu ardeau nicăieri în tot oraşul, de sus cădea o lumină lăptoasă, nu atât de slabă ca să nu vezi unde pui pasul. N-am întâlnit ruine ci numai oameni speriaţi care tremurau pe afară, cu copiii înveliţi în pături, mame ţinându-şi pruncii la sân să le dea propria lor căldură. Abia când am ajuns în faţa poştei centrale am văzut primele urme lăsate de cutremur, statuile de piatră de pe frontispiciu erau prăbuşite în stradă, făcute bucăţi şi bucăţele; s-au reconstituit dar s-au dus în altă parte, să împodobească un stadion, dinspre Dristor, unde era restaurantul lui Ghiţă, cel cu muşchiul de vacă fript pe grătar, între cărămizi încinse. De la

Prefectura poliţiei ieşea cu pas alergător un pluton de discipoli, cu lanterne şi cu cazmale.

Pe bulevardul numit atunci Brătianu, în faţa hotelului Intercontinental de astăzi, era un bloc de unsprezece etaje, terminat nu de multă vreme, care în curtea interioară avea un cinematograf luxos, Carlton, de categoria celui numit atunci Aro.

Cinematografele centrale, unde venea public flotant, din tot oraşul, fuseseră mai înainte grupate pe Bulevardul Elisabeta, vad statornicit în decenii. Când s-a făcut cinematograful Aro, în afara perimetrului consacrat, am crezut, cum credeau şi alţii, că sala, cu două mii de locuri, o îndrăzneală pe vremea aceea, va rămâne goală, spectatorii de pe bulevard nu vor veni atât de departe. Era prin anul 1934, îmi amintesc să fi văzut pe trotuar grinzile metalice ale plafonului, aduse de la Reşiţa; în Bucureşti nici o industrie nu putea să le facă, şi nici nu se lucra în sudură, ca astăzi, ci numai în nituri.

Oamenii au venit încă de la deschidere, să vadă sala, apoi au venit să vadă filmul; vadul s-a format în două zile. Pe urmă s-a făcut cinematograful Scala, iar mai târziu Carlton, toate trei pe aceeaşi arteră. Aşa oraşul a crescut, într-o nouă dimensiune a lui şi bucureştenii au făcut un pas înainte în ceea ce priveşte viaţa lor citadină; cinematografele de pe Bulevardul Elisabeta, deşi demodate, n-au căzut în desuetudine şi nici nu şi-au pierdut vadul, de aceea am socotit că oraşul a câştigat o dimensiune suplimentară, având acum două centre.

Când am ajuns la Universitate, împreună cu plutonul de discipoli care mergeau în pas alergător şi cu mulţimea care mergea fuga, alarmată de zvonuri, şi am făcut colţul la stânga, pe bulevarde, am văzut că blocul Carlton dispăruse. Acesta este cuvântul, nu era răsturnat, nu era fărâmat, ci nu mai exista, îl înghiţise pământul. Toate cele unsprezece etaje intraseră în subsoluri şi deasupra abia se mai vedea o movilă de ruine, dar numai după ce veneai aproape, altminteri o acoperea întunericul şi mulţimea.

Nu vreau să găsesc numai găurile din schweizer; despre Arhanghel şi discipoli s-au spus atâtea, că n-ar mai fi nevoie să spun şi eu încă una; sunt însă dator să-i previn pe cei care aici,

sau în alte părţi ale lumii îi divinizează încă şi li se închină, că n-au ales în ei pe cel mai mic dintre rele. Examenul l-au dat, l-au pierdut şi nici o corijentă nu se mai ţine. Ei erau buni, cu prisosinţă, în organizarea ruinelor. Blocul Carlton, prăbuşit, l-am luat ca simbol al misiunii lor de sacrificiu, s-au urcat pe molozuri ţinând târnăcoapele ca pe spade şi n-au mai lăsat să se apropie nimeni, nici armata, nici pompierii, au muncit zi şi noapte, cum erau destinaţi să muncească şi pe ruinele ţării. Târnăcopul însă, în lipsa buldozerului, puţin răspândit pe vremea aceea, este un instrument de demolare.

Dintr-un subsol al clădirii, se spunea că un grup de oameni de la etajele de deasupra, îngropaţi sub ruine, au telefonat până şi-au dat duhul, de la un telefon rămas în funcţiune prin miracol; nu i-am auzit cu urechea mea, nu ştiu dacă nu-i numai o născocire. Cât despre pompierul care se afla în misiune, la un post de observaţie de pe acoperiş şi s-a pomenit teafăr pe trotuar, nu ştiu ce să cred, s-ar putea să fie adevărat, după cum se prea poate ca în momentul cutremurului să se fi aflat în vreo casă vecină, la o ibovnică. Ştiu însă că au existat şi oameni care au scăpat numai cu zgârieturi, sau nici măcar cu atâta. O doamnă din cunoştinţele mele, aş putea să-i dau şi numele, se afla într-un apartament de la ultimul etaj al imobilului. Buimacă de somn şi înspăimântată de tot ce spuneam că am simţit eu însumi, a vrut să se salveze ascunzându-se în dulapul de haine. Mai mult decât atâta nu-şi amintea, s-a trezit într-un pat de spital, la Colţea, bandajată la frunte. Acolo am şi văzut-o şi mi-a povestit ce-am spus mai înainte.

Având această mărturie, şi lăsându-l la o parte pe pompier, ca nesigur, i-am atribuit o aventură asemănătoare unuia din personajele mele, căpitanul Panainte Becheru, proprietarul vasului de salvare „Arhimede”. Şi el se afla în blocul Carlton, la etajul al unsprezecelea, la nişte prieteni; aşteptând ora când să plece la gară, ca să ia un tren de noapte, asculta cuartetele de coarde ale lui Beethoven, executate de membrii familiei.

Nu ţin să-mi dezvălui secretele meseriei, totuşi, fiindcă prăbuşirea blocului Carlton a fost un eveniment al vremii, am

vrut să particip şi eu la el, cu mijloacele mele, aducând acolo un personaj care să fie martor. Apoi era bine ca Panainte Becheru să treacă o dată pe lângă moarte, ca să nu aibă o surpriză prea mare la întâlnirea cu moartea adevărată; curând după aceea „Arhimede” al său s-a lovit de o mină în apropiere de insula Creta şi personajul a pierit odată cu vasul şi cu toată familia.

În noaptea aceea am umblat pe străzi până la ziuă, care nici nu era departe, am umblat şi după ce se luminase, m-am întors acasă abia spre ora prânzului şi până să găsesc un meseriaş ca să-mi repare zidul, am înfundat spărtura cu jurnale, nici nu avea proporţii alarmante, cum mi se păruse peste noapte. Nu mi se întâmpla prima oară ca în panică să văd lumea altfel decât era în realitate. Panica nu trecuse, mulţi oameni nu îndrăzneau să intre în casă, se spunea că o să vină un al doilea cutremur. M-am culcat noaptea în patul meu, am şi adormit după o vreme, nu pot spune însă că m-am simţit bine, frigul care venea prin spărtura înfundată cu jurnale era un memento continuu.

Aproape patru decenii mai târziu, la cutremurul din 1977, martie, 4, care dacă n-a fost mult mai puternic în intensitate a avut în schimb o durată mai lungă, spaima oamenilor n-a trecut repede, şi nu fără motive; punând la socoteală şi pe cei dispăruţi fără urmă, au fost mii de victime, s-au prăbuşit zeci de blocuri, aproape toate fiind şubrezite de la primul cutremur. Atunci, în afară de Carlton dispărut de pe suprafaţa pământului s-a mai aflat în primejdie imediată un singur imobil, de mari proporţii, cel din colţul bulevardului cu strada Atena la al cărei parter era o bodegă vestită. Azi e tot o bodegă, sau un restaurant, unde n-am intrat niciodată; ştiu însă că unii din cunoscuţii mei îşi fac veacul acolo.

Blocul, ameninţat să se prăbuşească, a fost salvat cu multă trudă. Ca primă măsură i s-au pus stâlpi de sprijin, în care nu am prea multă încredere; sunt buni mai degrabă să liniştească lumea. Tramvaiele care treceau atunci pe bulevard au fost scoase din circulaţie, dădeau naştere la trepidaţii primejdioase. Un om cunoscut de mine îndeaproape, inginer constructor cu renume şi antreprenor care a făcut epocă în istoria modernă a Bucureştilor, s-a angajat să salveze blocul, pe

propria sa răspundere. Construcţiile lui au rezistat bine la amândouă cutremurele, păcat că n-a avut şi un arhitect pe măsură, să le fi dat o linie mai frumoasă, căci atâtea câte ştiu eu, toate sunt sau ca nişte cofeturi sau ca nişte cazemate.

Blocul supus operaţiei de consolidare avea şapte stâlpi şi toţi trebuiau supradimensionaţi, de la temelie până la ultimul etaj, parcă al optulea. După ce li s-a dat jos tencuiala, s-a proiectat asupra lor, progresiv, de jos în sus, etaj cu etaj, beton centrifugat cu maşini speciale, ca să adere mai bine şi să devină corp comun cu ce fusese construit înainte. Nu am pretenţia de a fi făcut pe toată lumea să înţeleagă procedeul, nici n-am avut această intenţie, ci am vrut să dezvălui o ticăloşie pe care, fără să ezit, o numesc crimă. Consolidarea unuia din stâlpi ajunse până la etajul al patrulea, când lucrătorii, răzuind tencuiala au dat nu de beton, ci de cofraje. Deocamdată nu era nici un motiv de spaimă, ci numai unul de uimire: cum fusese cu putinţă ca nişte oameni cu mintea întreagă să tencuiască peste cofraje, fără să le mai scoată? Partea îngrozitoare era însă aceea că interiorul cofrajelor, pe care le-au desprins cu târnăcopul şi cu ranga, a apărut gol, bătea vântul prin el, constructorii uitaseră să toarne betonul, sau îl turnaseră cu neglijenţă, curgerea lui se obturase într-un punct fără ca ei să bage de seamă. Acestor mameluci le-aş fi aplicat o pedeapsă mai uşoară, zece bice pe spinare. Nu la fel aş face cu cei care, vrând să scoată cofrajele, au văzut că erau goale, şi în loc să dea alarma le-au bătut la loc, tencuind peste ele. Pe aceştia, dacă în codul nostru penal ar fi existat pedeapsa cu moartea, i-aş fi tras în ţeapă. Zece ani de ocnă era o pedeapsă prea blândă pentru asemenea oameni. Antreprenorii, cei care construiseră blocul şi vânduseră apartamentele, tocmai se îmbarcaseră în ajun pe un vapor, la Constanţa, şi plecaseră pentru totdeauna.

Unul din micii proprietari îmi era prieten, avea acolo un apartament de două camere. Înainte de cutremur mă duceam la el de multe ori în vizită. Mă întreb ce-aş fi simţit, dacă ştiam că stâlpul care trecea prin colţul camerei era gol pe dinăuntru? Odată i-am ajutat să prindă în perete un tablou pe care tocmai îl cumpărase, cu multă mândrie. Mi-a revenit rolul să bat cuiul, tocmai în colţul camerei, fără să ştiu că dedesubt era un stâlp de

beton; credeam că e cărămidă. De la prima încercare, cuiul a intrat ca în brânză. „Ce noroc! am spus, să nimeresc între două cărămizi, altfel îţi stricam zidul!”

Nu aveam niciun motiv să întârzii vreodată la el până la trei dinspre ziuă, fiindcă nu făcea petreceri; şi nici nu s-a prăbuşit blocul. Dar e un motiv să mă întreb, pentru mine şi pentru alţii, de câte ori în viaţă trecem pe lângă moarte şi scăpăm ca prin urechile acului? Cum s-a întâmplat cu Panainte Becheru, la prima încercare a destinului.

Aşadar, mi-a fost dat să suport şi al doilea cutremur, cu urmări mult mai îngrozitoare. Era ora nouă şi douăzeci, seara, după-amiază fusesem la piscină şi la saună, înotasem două ceasuri, năduşisem, eliminasem dacă o fi adevărat că aşa se întâmplă, toate toxinele din sânge, mă simţeam bine, parcă pierdusem şi-o parte din greutate. Ascultam muzică, „Aşa grăit-a Zarathustra”, poemul lui Richard Strauss, care adesea are neşansa să fie confundat prin nume cu compozitorul de valsuri; însă cum asculţi muzica unuia şi a altuia, te lămureşti dintr-o dată.

Se întâmplă adesea în viaţă ca un om care gândeşte ceasuri până să spună o vorbă, dar atunci vorba merită să nu fie uitată, să aibă mai puţină trecere între semenii lui de tot felul, decât unul care vorbeşte tot timpul, bizuindu-se pe o voce melodioasă. „Aşa grăit-a Zarathustra” nu se înţelege cu uşurinţă, trebuie să fi ascultat multă muzică mai înainte, să fi meditat mult asupra ei şi, în sfârşit, să fii într-o anumită stare de spirit, sufletul să se afle acordat pe o anumită lungime de undă. Cred că multora li se întâmplă, cum mi se întâmplă şi mie, să mă simt amorf în faţa unei muzici care mi-a stors lacrimi de emoţie cu o zi înainte. Dacă din tot ce am spus pot scoate un sfat pentru oameni, este să nu asculte poemul lui Strauss în seara unui cutremur; de-atunci n-am mai îndrăznit să-l ascult niciodată, mă uit în catalog şi trec peste el cu teamă.

Eram într-un moment bun, am arătat o parte din cauze dar mai existau şi altele, aveam o sticlă de vin rar alături, din care sorbeam numai câte o picătură, prevedeam o întâmplare frumoasă zilele următoare, muzica mi se părea mai potrivită ca niciodată cu mine, regăseam în ea gândurile şi simţirile mele, de

aceea seara era minunată, când mi s-a părut că fotoliul se mişcă; am şi alteori aceeaşi senzaţie, când sunt nervos, sau când mă aştept la veşti proaste; nu era deloc cazul atunci, îl ascultam pe Zarathustra, cu deplină satisfacţie şi înţelegere. Am ridicat ochii, nu din instinct ci după un sfat primit încă din copilărie şi am văzut lampa mişcându-se. Amplitudinea ei creştea, odată cu muzica, aflată în drum spre un mare fortissimo; odată cu acordul acela lumina s-a stins, iar atunci a amuţit şi Zarathustra. În locul muzicii au rămas mugete îndepărtate, iar în jurul meu trosnete. Bâjbâind pe întuneric, m-am adăpostit în cadrul unei uşi, pe deasupra căreia trecea o grindă puternică. Pe scări auzeam tropot şi ţipete, degeaba le-aş fi spus oamenilor că scara cade prima. Afară, în lumina lunii am văzut blocul de peste drum legănându-se, probabil în contratimp cu al meu, amplitudinea în acest fel mi se părea de doi metri, şi poate nu exageram prea mult, de frică; mă miram că zidurile mai rezistă, dar eram cu totul sigur că au să se prăbuşească, nu mi se mai părea posibilă nici o scăpare, şi nu aveam altă dorinţă decât să se termine repede.

A durat mai mult decât data trecută, iar când s-a terminat nu eram sigur că nu visam o realitate închipuită, realitatea adevărată fiind un drum printre aştri. Am descoperit adevărul în strigătele şi tropotele care continuau pe scări, lumea se îmbulzea prin beznă şi nu ştiu prin ce minune nu şi-a rupt nimeni picioarele.

Am coborât şi eu, după ce trecuseră ultimii; a fost un noroc pentru toată acea lume speriată ieşită pe străzi, că era o noapte destul de caldă, luminată de lună; la începutul lui martie, după capriciile meteorologice din ultimele decenii, s-ar fi putut prea bine să ningă sau să fie măcar lapoviţă. Mai întâi m-am uitat să văd dacă asfaltul nu crăpase; nu înţeleg cum de rămăsese întreg, când văzusem, după mişcarea blocurilor, că se ondulase măcar cât marea pe furtună.

Am umblat iarăşi pe străzi, până la ziuă, numai că de astădată, de la nouă şi jumătate seara, până dimineaţa, erau multe ceasuri Am mers, pe rând, pe la casele prietenilor, şi cum le vedeam în picioare mă duceam mai departe; între ele însă multe blocuri erau dărâmate, mormane de moloz cum le ştiam

de la Carlton. Abia în zilele următoare am aflat câţi cunoscuţi şi prieteni muriseră, fiecare pe unde îl dusese soarta, fiindcă la nouă seara nu erau toţi acasă. Într-un loc unde o sumă de oameni pe care îi ştiam bine erau adunaţi la o petrecere de familie, s-au prăpădit toţi, unii fără urmă. Două sau trei etaje din marginea blocului rămăseseră în picioare, numai cu peretele dinspre stradă căzut, că păreau decoruri de teatru. Într-una din camere, cu o masă la mijloc, doi prieteni stăteau faţă în faţă la un pahar de vin şi mi se pare că am văzut chiar paharele, intacte. Să fi rămas pe loc, ar fi putut să-şi bea tot vinul; dar s-au repezit pe scări, să scape, împinşi de un instinct nefericit, şi amândoi şi-au găsit moartea!

Am cunoscut mulţi oameni care au coborât de la etajul al nouălea, unii cu copii în braţe, şi au ajuns cu bine în stradă; fiindcă nu s-au prăbuşit toate scările şi după ele toate blocurile. Poate vor ţine seama de vorbele mele, să nu mai facă la fel şi altă dată.

Pe plafonul camerei unde ascultam Zarathustra, farfuria de cristal gros de la terminaţia candelabrului a lăsat urme vizibile în tencuială, într-o parte şi-n alta, la o sută optzeci de grade, marcând, ca un seismograf, direcţia şi intensitatea cutremurului; un balans cu o amplitudine şi cu o forţă atât de mare a rămas dovada nedezminţită a ceea ce simţisem în timpul cutremurului, când blocul din faţa mea juca bezmetic, ca un vapor în furtună şi nu mai puteam să cred că ar exista o scăpare.

Acest ocol nu a avut rostul să termin dintr-o dată cu toate cutremurele din mileniul nostru, socotind că până la anul 2000 n-o să mai fie altul. Am vrut să ajung la o întâmplare atât de stranie că pare un joc al destinului. Păstrez cuvântul straniu, chiar dacă restul este doar o coincidenţă, şi ea stranie!

Cât de înspăimântată era lumea am văzut în zilele de după cutremur, cea mai imprevizibilă şi mai imparabilă din calamităţile naturale; nu pun la socoteală războiul, fiindcă acesta depinde de voinţa oamenilor, şi oricât de multe victime ar face, ele intră în regula jocului; şi-apoi mai există mijloace de apărare, scutul, tranşeea, cazemata, masca de gaze. Cutremurul nu ştii când vine, şi chiar dacă ţi-ai face o casă de bambus, ca să

nu te strivească, te poate prinde la un prieten mai puţin prevăzător, sau pe stradă, unde te poate lovi în cap o cărămidă, sau te poate îngropa un zid, prăbuşit tocmai când treceai pe acolo, la umbră. Am înţelegere pentru toţi care intrau cu teamă în casă, sau nu mai intrau deloc, se refugiau în locuri mai sigure, cum am făcut eu însumi.

O familie vecină cu mine, pe care însă nu-i cunoşteam, deşi poate îi văzusem câteodată, era atât de speriată încât mult timp au stat refugiaţi la rude, într-o parte a ţării unde nu bântuiau cutremurele. S-au întors exact în ziua de 4 aprilie, când se împlinea o lună de la nenorocire, şi treizeci şi şapte de ani de la primul şi cel mai înspăimântător cutremur. Seara însă, când se apropia ora nouă, au început să retrăiască frica de luna trecută şi s-au refugiat în Cişmigiu, alături; erau tatăl, mama, oameni în vârstă, şi nora sau ginerele, nu ştiu bine; acolo şedeau, pe o bancă, la ora nouă şi douăzeci de minute, când, fără să fie cutremur, s-a prăbuşit peste ei copacul de alături; a doua zi, am văzut cu ochii mei, şi copacul, şi banca. Amândoi părinţii au murit, a scăpat cu răni, poate şi cu fracturi, nora sau ginerele.

33

În tot oraşul s-a simţit un cutremur continuu, unul singur, de o anumită intensitate şi de-o anumită durată; în această privinţă nu există controversă, institutul seismologie a dat cifre precise. Seismograful îl cunosc, l-am vizitat cu un prieten care îl avea în supraveghere; se afla şi îmi închipui că tot acolo se află şi astăzi, pe o înălţime dinspre sudul Bucureştilor, pe strada Cuţitul de Argint, lângă Observatorul astronomic, numai că nu se vede decât un fel de chepeng, restul se ascunde sub pământ, la o adâncime de zeci de metri, nu mai ţin minte cât şi nici nu merită să cer informaţii, ştiu doar că am coborât scara de beton, nesfârşită, foarte anevoioasă, neavând niciun loc de repaus; jos era frig şi umezeală şi nu se mai simţea nimic de afară, deşi sus, tramvaiul care trecea pe alături făcea să tremure pământul. Pe banda de înregistrare a seismografului apărea negru pe alb cutremurul din 1940, cum începuse, din ce direcţie venea, cum crescuse, la ce amplitudine ajunsese şi cum pe urmă începuse să

se liniştească, până ce se sfârşise cu totul, lăsând în loc o linie dreaptă. Dar pe această linie, la un interval de câteva secunde se mai vedea un semn, neclar şi de durată insesizabilă, ca un răsunet întârziat al cutremurului. Nimeni nu putea să-l interpreteze, fiindcă de afară nu se simţise o nouă mişcare a pământului, decât cea datorată tramvaiului, imposibil să se transmită până la adâncimea seismografului.

Cred că semnul de întrebare mai există şi astăzi pe bandă, pus de o mână nedumerită, dacă un asemenea document se păstrează patru decenii. În starea de confuzie care urmase, cu blocul Carlton prăbuşit şi cu victimele nedezgropate, nimeni nu luase prea în serios acea anomalie şi nu se făcuse nici o anchetă. Dacă o echipă ar fi mers din cartier în cartier, să întrebe oamenii şi ar fi ajuns în Pantelimon, acolo ar fi aflat, nu cu prea mare certitudine, afirmaţii contradictorii, explicabile în starea de panică a oamenilor, că după ce se terminase cutremurul şi abia se liniştise pământul urmase o nouă zvârcolire subterană, ca o detunătură înăbuşită, mai puternică decât detunăturile dinainte, dar foarte scurtă, încât nu-i de mirare că mulţi oameni, sub impresia a ceea ce fusese la început, nici nu o simţiseră.

Asupra casei unde erau refugiaţi Alioan şi Ştefania, efectul fu însă direct şi atât de puternic, încât zidurile se prăbuşiră, ca retezate; la fel se întâmplase pe aproape toată strada, dar, toate casele fiind construcţii uşoare, îndeosebi de paiantă, nu fură alte victime decât câţiva bătrâni şi bătrâne, câţiva copii care nu apucaseră să fugă în curte şi îi scoaseră de sub dărâmături, numai cu răni uşoare.

Ştefania şi Alioan scăpară neatinşi, fiindcă în prima fază a cutremurului ieşiseră pe prispă să vadă ce se întâmplă. Alioan, cu toată lunga lui experienţă de viaţă, judeca faptele din unghiul condamnatului la moarte, presupus că este altul decât al celorlalţi oameni, căci de cunoscut cu adevărat nu-l cunoaşte nimeni; pe spusele celor graţiaţi în ultima clipă, faţă în faţă cu plutonul de execuţie, sau cu ştreangul deasupra capului, sau întinşi cu faţa în jos pe bascula ghilotinei aşteptând să audă cum cade cuţitul nu pot să contez, cred că ei rămân cu minţile rătăcite şi cu altă viziune a lumii decât restul oamenilor.

Alioan se putea gândi la orice calamitate, dar nu la cutremur, fiindcă îl socotea o pedeapsă prea mică pentru ticăloşiile oamenilor care conduceau lumea cu pistolul în mână. El avea impresia că o enormă cantitate de dinamită explodase sub temeliile Bucureştilor, faptă demenţială a discipolilor care poate socoteau că nu vor izbuti să facă o lume nouă, cum se spunea în cântecele lor şi în discursurile căpeteniilor, decât dărâmând-o mai întâi pe cea veche. Se uită peste acoperişurile caselor, spre centru, să vadă izbucnind flăcările, când simţi un nou tremur al pământului, mai puternic decât primul; avură timp să se arunce jos de pe prispă, înainte de a se prăbuşi zidurile.

Dar, oricât de prăpăstioase ar fi fost gândurile lui Alioan din clipele acelea, când aşteptase să vadă oraşul sărind în aer, îşi dădu seama că era o mare deosebire între un moment şi altul. Dacă la început se înşelase, luând cutremurul drept o explozie gigantică, de astădată recunoscu o senzaţie cu totul altfel decât prima şi nu se îndoi că undeva, în apropiere, sub pământ detonase într-adevăr un explozibil puternic. Simţise chiar şi direcţia de unde se propaga detunătura, făcând pământul să vibreze. Ramase cu ochii peste lac, unde se zărea ca o umbra misterioasă crângul de taxodium de pe domeniul domnului Pretoreanu.

— S-a întâmplat ceva acolo, îi şopti Ştefaniei, stăpânindu-şi glasul, ca şi când ar fi avut cine să-l audă.

Nu ştia despre domnul Pretoreanu mai mult decât alţii, bănuia că el finanţa ziarul şi îi dicta conduita lui Jordie, dar nu avea nici o dovadă. Despre coarnele şi coada lui de diavol nu auzise şi dacă auzea n-ar fi putut să creadă, nu se îndoia însă că omul acesta care manevra o omenire întreagă din umbră avea în el forţe diabolice. Nu credea în alchimie, să-şi închipuie că domnul Pretoreanu fabrica aur pe acel ciudat domeniu din Colentina. Dar cine ştie la ce practici ciudate se deda acolo, ce gaze toxice necunoscute încă se străduia să realizeze, ce explozibile, de zeci de ori, de sute de ori mai puternice decât cele cunoscute ; mintea refuza să-l ducă mai departe, n-avea porniri schizofrenice, să spună de mii de ori, de sute de mii sau de milioane. Deşi el însuşi recunoştea că asemenea idei nu

puteau să fie decât elucubraţii, era singurul om în tot oraşul, în toată lumea, care trecuse cu gândul pe lângă realitate.

* * *

Dacă de atâta timp n-am mai pomenit nimic de buncărul domnului Pretoreanu, nu înseamnă că nu m-am gândit la cele ce se întâmplau acolo, numai că n-am putut sa aflu nimic, asupra locului se lăsase atâta linişte încât uneori mă bătea gândul că tot ce ştiam dinainte şi reprezenta mai degrabă presupuneri era în realitate închipuire. Singurul meu informator cert a fost Sobieski, numai că el mi-a vorbit la mult timp după ce faptele erau consumate şi domnul Pretoreanu murise. Apoi, nici el nu ştia totul, multe detalii ar fi rămas nelămurite pentru totdeauna, dacă nu mă osteneam să le interpretez eu însumi, corelându-le între ele. Cum asemenea metodă nu este pe deplin sigură, era fatal să mă tem de greşeală, de unde s-a născut o reţinere care m-a făcut adesea să povestesc faptele numai pe jumătate şi să trec peste unele.

Ce se ştie sigur, în Colentina şi în satul de peste apă, al lăptarilor, pe domeniul domnului Pretoreanu se făcuse o gheţărie betonată, de dimensiuni neobişnuite. Faptul îl confirmau camionagiii din Pantelimon, care peste iarnă căraseră la faţa locului vagoane de gheaţă şi iernile următoare continuaseră. La ce folosea atâta gheaţă era uşor să se înţeleagă, la răcirea vilei în zilele de caniculă, cel puţin lunile iulie şi august.

Pe atunci existau aparate de aer condiţionat, răspândite astăzi în toate ţările calde, dar erau rare, scumpe şi aveau nevoie de perfecţionări continui, ca să poată fi folosite la fel de sigur ca maşinile de gătit, de pildă, cu gaze lichefiate, deşi nici acestea nu aveau o istorie prea lungă.

În primii ani, domnul Pretoreanu instalase aparate clasice, importate din Germania, care însă nu-i dădeau satisfacţie suficientă, sau măcar aşa făcuse să umble vorba. O dată cu construcţia buncărului, socotit de toată lumea drept gheţărie, îşi modificase şi sistemul de răcire, ca să dea o justificare marii acumulări de gheaţă. În colaborare cu tehnicienii, imaginase un procedeu de răcit casa, de o simplitate extremă, acela care de obicei vine în mintea omului când nu mai

este nevoie de el, fiindcă altele, mult mai sofisticate, i-au luat locul, şi uzinele unde se fabrică n-o să-şi închidă porţile pierzându-şi capitalul şi lăsând lucrătorii pe drumuri.

Vila avea zece canale pe unde se trimitea în odăi aerul rece ; afară, sub zid, în cabine armonizate cu arhitectura casei, erau bazine de fier zincat, unde se punea gheaţa; ele aveau ferestre circulare pe doi pereţi opuşi, unul fiind cel exterior, celălalt, interior, lipit de zidul unde venea din casă canalul de răcire, de peste o jumătate de metru lărgime. Ferestrele bazinelor aveau site solide, dintr-o împletitură de sârmă zincată, de şase milimetri grosime, ca să reziste. Se înţelege că fără ele gheaţa ar fi curs afară, la fel cum putea să curgă pe canal şi să ajungă în casă, fie întreagă, fie topită. În faţa sitei exterioare era montată o turbină cu turaţie mică, să nu facă zgomot, şi nici nu era nevoie de o putere prea mare, dat fiind că nu avea decât să împingă în casă un volum de aer, cu viteză extrem de redusă, ca să nu se simtă curentul rece, ci să se risipească lent în toată încăperea. Gheaţa topită în acel bazin de răcire, care avea la bază o scurgere, se ducea la canal, şi se punea alta, pe deasupra. Manevra se făcea o dată pe zi cel mult, în vremea cea mai călduroasă; alteori gheaţa dura până la o săptămână. Operaţiunea, mecanizată, o supraveghea un singur om, Garibaldi. Cupe metalice puse pe bandă rulantă aduceau gheaţa din buncăr şi o răsturnau direct într-un vagonet electric, de peste o tonă. Totul nu cerea decât manevrarea câtorva butoane; cu trei transporturi se alimentau toate răcitoarele.

Această precauţiune fusese luată nu împotriva agenţilor din poliţia secretă, care bineînţeles supravegheau toate mişcările domnului Pretoreanu. Rapoartele lor informative, destul de nesigure de altfel, nimereau într-un coş de hârtii care se aruncă la gunoi seara. Concluzia finală era că în crângul de taxodium nu exista altceva decât o gheţărie, iar grafitul era combustibil pentru calorifer; la fel gândeau oamenii din sat, şi cei de peste apă, informaţi de camionagiii care transportaseră de la gară materialele misterioase; acestea erau ambalate în lăzi şi pe ele scria „Cocs de Silezia”. Cât despre uraniu, fusese adus în cutii de banane. Domnul Pretoreanu socotise mult mai important să se apere de gura lumii decât de poliţia secretă.

La venirea lui von Hasse, urmat la câte o zi distanţă de colaboratorii lui, agenţii secreţi zăceau beţi în bucătărie, unde Sobieski avea grijă să-i omenească din vreme. Unul singur odată, mai inteligent şi mai sigur pe sine, simulase beţia şi când Sobieski ieşise să deschidă porţile ca să intre Garibaldi cu maşina care aducea pe al şaptelea din echipă, se uitase pe geam, şi văzuse. Dar nici Sobieski nu era mai prejos decât celălalt; întors în bucătărie, apucă să-l vadă cum se prăbuşea pe scaun ceea ce dovedea că mai înainte fusese în picioare; iar în spatele lui era fereastra. Ieşi încă o dată, să-l instruiască pe Garibaldi care venea din garajul de la subsol, unde îşi depusese pasagerul, în faţa ascensorului.

Un sfert de oră mai târziu, agentul secret se ridică să plece; mai erau încă doi, dormind cu capul pe masă.

— Nu-i aştepţi? îl întrebă Sobieski.

— N-au decât să vină singuri, răspunse poliţistul, cu o voce exagerat de năclăită, simulând beţia.

Porni pe drum, înainte de a veni înlocuitorii; vroia să caute un telefon, la o cârciumă din Colentina, să raporteze venirea unui om care i se părea suspect, dată fiind ora, când domnul Pretoreanu, retras în biroul lui, nu mai primea oaspeţi. Garibaldi îl ajunse din urmă cu maşina şi până ce omul, orbit de faruri să se ferească, îl făcu una cu pământul. Pe urmă îl înveli într-o foaie de cort şi îl înghesui în lada maşinii; îi mai rămase să acopere cu praf urmele de sânge. Pe mort îl aruncă în fundul gheţăriei

Acest Garibaldi mi-a fost totdeauna simpatic, dar nu era la prima lui crimă. Studiindu-i odată privirea, mi s-a părut că descopăr în ea o tulburare neomenească şi m-am gândit că probabil nu era răspunzător de faptele sale reprobabile, pe care poate le săvârşea somnambulic, la o poruncă străină. Oricum, la moartea lui l-am compătimit cu o îndurerare sinceră. Cine îl silise să rămână de paza lângă maşină, ca şi cum ar mai fi putut cineva s-o fure, sau măcar s-o zgârie, sau să dezumfle cauciucurile în toiul bombardamentului, când toată lumea era ascunsă prin pivniţe şi adăposturi?

Cu mult timp înainte, posibilitatea dezagregării atomului în scop de a obţine energie, era cunoscută, şi mulţi fizicieni în

lume se gândeau şi se străduiau să găsească posibilitatea de a pune în practică ideea aceasta; realizarea ei ar fi adus mult folos omenirii, dar la fel de bine putea să-i aducă şi pagube şi nenorociri, dacă se pornea la treabă înainte de a se cunoaşte posibilitatea de a stăpâni fenomenul, care, odată pornit, putea să meargă dincolo de intenţia omului.

Toată lumea astăzi ştie despre ce-i vorba, ceea ce nu înseamnă că şi înţelege. Sunt aproape cinci decenii de când s-a construit prima pilă atomică, şi de atunci, sute de savanţi, mii, poate zeci de mii, în toată lumea, continuă să facă eforturi ca s-o perfecţioneze şi să-i poată descoperi vreo taină încă ascunsă. Nu m-am apucat să scriu despre acest subiect înainte de a-mi da osteneala să-l înţeleg ceva mai mult decât în principiile lui elementare. Să-l las deoparte, nu-mi era îngăduit, el fiind determinant pentru istoria ultimelor decenii ale mileniului nostru.

Deşi am stat de vorbă cu oameni care lucraseră ani de zile în laboratoare speciale şi aveau o experienţă internaţională în acest domeniu, nu ascund că dialogul nostru a fost greu, şi nici n-a mers până la capăt; fiindcă îmi lipsea pregătirea şi fiindcă îmi făcea frică. Subiectul trebuie lăsat în grija savanţilor, cărora în primul rând, după ştiinţă, trebuie să nu le lipsească sângele rece, de care eu, unul, nu mă bucur.

Eram încă foarte tânăr când mi-a fost dat să aud de bomba atomică; până atunci ştiam numai de pila inventată de Fermi, un american de origine italiană; el a obţinut primul, la Chicago, energie nucleară, sub controlul deplin al omului; atomul putea să fie temperat la dorinţa acestuia.

Pe atunci se vorbea tot mai insistent de o armă secretă a lui Hitler. Din nou, oameni veniţi de pe front îmi spuneau ceea ce mai auzisem şi de la alţii, că văzuseră trenuri, pe ale căror vagoane încuiate şi plumbuite scria: „Se va deschide numai la ordinul Fuhrerului”. Poate că în realitate erau goale, aveau doar rostul să ridice moralul armatei. O armă secretă a fost într-adevăr pusă în funcţiune în anii aceia, faimoasa V1 urmată de V2, bombe zburătoare care îşi atingeau ţinta fără risc, neputând fi combătute. Au făcut multe distrugeri la Londra, ţinta lor predilectă, şi au înspăimântat populaţia, dar cu ele Hitler nu a

câştigat războiul. Altfel s-ar fi întâmplat dacă ar fi avut încărcătură atomică.

Efectul acesteia s-a văzut câţiva ani mai târziu, când două bombe atomice au explodat în Japonia, la Hiroşima şi Nagasaki, acum socotite victime sacre; un fulger a făcut înconjurul lumii.

Omenirea ar trebui să judece astăzi cu mai multă luciditate această întâmplare sinistră, căci au murit, pe loc sau ca urmare a iradierii, sute de mii de oameni. Dacă războiul în Pacific s-ar fi dus mai departe, cu armele clasice, el ar fi continuat ani de zile, armata japoneză fiind hotărâtă să lupte până la ultimul om, fără să capituleze şi ar fi murit un milion de oameni, după milioanele moarte înainte, pe drumul lung al Oceaniei, în insulele unde civilii au avut aceeaşi soartă cu militarii, chiar dacă erau femei şi copii, incapabili să ţină o armă în mină. Ei erau la fel de nevinovaţi ca victimele civile de la Hiroşima.

Deşi n-a mai explodat nici o bombă atomică după aceea, decât una experimentală, pe atolul Bikini, astăzi, după mai bine de patru decenii, o parte a pământului e împănată cu rampe de lansare săpate în pământ, imense puţuri betonate de unde aşteaptă să fie lansate spre obiective alese dinainte, rachete cu încărcătură nucleară. Dacă ar porni toate, unele după altele, lumea civilizată ar pieri, de amândouă părţile. Cum acest adevăr strategii îl ştiu la fel de bine, sunt pe deplin convins, şi pentru totdeauna, că nimeni pe pământul nostru nu va declanşa o rachetă atomică. Nenorocirea de la Hiroşima şi Nagasaki va servi drept exemplu, agravat de greutatea bombelor de astăzi, de zeci şi sute de ori mai puternice. Rămâne o singură primejdie, a unui gest iresponsabil sau a unei întâmplări fatale, o greşeală.

Ce urmărea domnul Pretoreanu, azi e imposibil să mai afle cineva. Desigur că începutul era o pilă atomică, după proiectul fizicianului von Hasse. Dar nu cumva pe urmă ar fi urmat o bombă atomică, pe care, în acei ani, mai mulţi beligeranţi se străduiau s-o realizeze? Dacă izbutea el primul, putea s-o speculeze, sau să facă din ea un mijloc de şantaj, nu împotriva unui singur beligerant, ci a tutora, să aibă soarta omenirii în mână.

O asemenea idee mefistofelică nu-i fructul imaginaţiei mele; mi-a sugerat-o spiritul domnului Pretoreanu, a cărui întindere nu avea limite. Multe din faptele şi din intenţiile lui le-am atenuat, pe unele le-am dat cu totul deoparte, fiindcă vroiam ca el să rămână personajul meu, în carte, nu să evadeze şi să devină incontrolabil. Astfel, a trebuit să dau dovadă de temperanţă, să-i urmăresc viaţa cu discernământ tactic şi la urmă să-i atribui o moarte omenească, fără să se transforme în duh şi să dispară în spaţii. Domnul Pretoreanu îmi aparţine, nimeni nu poate să mi-l revendice, de aceea mă pot folosi de el cum cred mai bine, pentru realizarea scopurilor mele.

În acei ani s-a vorbit de apa grea, se mai vorbeşte şi astăzi şi prea puţini oameni ştiu ce este ea în realitate. Ce este nu-i greu de spus, o apă ca oricare alta, având însă în formula ei atât de simplă un hidrogen în plus, ceea ce îi scade temperatura. Cum se fabrică nu mă încumet să dau explicaţii, trebuie ştiut doar că este un procedeu complicat şi complex, dificil să se realizeze. În anii războiului, în zona accesibilă Germaniei, se fabrica numai într-o uzină din Norvegia. Anglia a trimis valuri după valuri de bombardiere s-o distrugă, şi a reuşit, după toate semnele.

Pe atunci, apa grea, cu proprietăţile ei, era singurul element capabil să frâneze, după nevoie şi sub controlul omului, reacţia în lanţ a nucleelor de uraniu; a spune mai mult decât atâta înseamnă să intru într-un domeniu care nu-mi aparţine. Am simplificat, reducând procesul la o idee elementară, uşor s-o înţeleagă orice om, dacă vrea s-o afle. Iar din uraniul dezagregat sub control, în afară de energia degajată pe parcurs şi folosită, de pildă în obţinerea curentului electric, la urmă rămâne un element nou, plutoniul, baza bombei atomice.

Germania proiecta această bombă, cu savanţi de care nu ducea lipsă; o asemenea armă, în mâna lui Hitler, ar fi distrus omenirea. Lipsindu-i apa grea, n-a mai putut s-o realizeze la vreme; iar savanţii, unii din ei, s-au refugiat în America, unde s-au pus pe treabă, în alte condiţii. Un altul, doctor von Hasse, cunoştinţă veche a domnului Pretoreanu, de când lucra în uzinele chimice de pe Rin, s-a pus la dispoziţia acestuia, cu întreaga lui echipă, doi fizicieni, doi ingineri atomişti şi doi

tehnicieni, cu şeful lor şapte; în Germania, cercetările lor erau pe calea cea bună. Nu ştiu dacă procedeul era descoperit de Hasse sau împrumutat de la alţii; în loc de apa grea, el încercase cu deplin succes, ca element de temperare a uraniului, grafitul, uşor de găsit în România şi care nu putea să dea naştere la nici o suspiciune.

După aproape doi ani de când echipa lucra în buncăr, pila atomică putea fi pusă în funcţiune. Ce viaţă duceau cei şapte oameni în buncăr ştiu ceva ce mi-a spus Sobieski, cum fuseseră instalaţi, ce înlesniri li se puneau la dispoziţie, ce mâncare şi ce salariu aveau, enorm, în dolari, căci nu se încredeau în marca germană; dar salariul era deocamdată inutilizabil, urmau să se bucure de el după ce îşi sfârşeau misiunea şi se refugiau într-o ţară neutră. O primă de milioane, plătită la sfârşit, îi obliga să nu mai construiască nicăieri o pilă atomică fără consimţământul domnului Pretoreanu, singurul în drept s-o comercializeze.

Noaptea, oamenii puteau să iasă la aer, în crângul de taxodium, câte o jumătate de oră, doi câte doi, cu schimbul, cu condiţia să nu se îndepărteze de gura buncărului, ca să poată auzi semnalul detectorului. Crângul era înconjurat de aparate care semnalau apropierea unei persoane vii sau chiar a unei umbre, probabil celule fotoelectrice; animale, care ar fi provocat alarme false nu aveau de unde să vină, împrejmuirea domeniului nu putea fi escaladată fără să dea naştere la o altă alarmă; de asemeni debarcaderul, care semnala orice atingere. Sobieski şi Garibaldi, singurii care supravegheau această aparatură laborioasă, erau avertizaţi de un clopoţel, care să-i trezească din somn; un bec roşu cu o cifră arăta punctul efracţiunii, nu le rămânea decât să apese pe un buton şi înainte ca intrusul să intre în curte, era învăluit de un gaz cu proprietăţi somnifere, care îi făcea să doarmă douăsprezece ore. La ziuă, Garibaldi îl încărca în lada maşinii, îi dădea drumul în şanţ, la câteva sute de metri, unde îl lăsa să doarmă mai departe.

Scurta descriere care urmează e mai degrabă o presupunere, dar poate fi privită cu toată încrederea, fiind procedeul folosit pretutindeni astăzi, desigur cu perfecţiuni care însă nu schimbă principiul.

În corpul cilindric al reactorului, între ţevile pe unde circula apa fierbinte datorită uraniului, aflat la mijloc în teci metalice, erau din loc în loc spaţii goale, calibrate, unde, când temperatura creştea excesiv, se introduceau bare de fier, de dimensiuni corespunzătoare; ele aveau darul să scadă temperatura, mai mult sau mai puţin, după nevoie; în stadiul acela experimental, ele se manevrau cu mâna, cu nişte pârghii calculate în aşa fel ca să nu-i supună pe oameni la un efort prea mare. Acţionându-se pârghiile, fierul cobora şi oprea procesul de supraîncălzire, înainte de a avea urmări grave. Sigur că se cerea o supraveghere continuă, doi oameni din echipă stăteau permanent cu ochii pe termometrele care arătau temperatura apei, gata să acţioneze pârghiile. Cred că munca lor, atât de statică, era în realitate istovitoare, dat fiind că o singură clipă de neatenţie ar fi putut să aibă urmări catastrofale. De altfel echipele se schimbau din oră în oră, nimeni n-ar fi rezistat mai mult fără să-şi piardă controlul şi asupra nervilor, şi asupra vederii.

Dacă pare o îndeletnicire inumană, să se ţină seama că era o pilă atomică experimentală, prima din lume, la care, în plus, se foloseau mijloace foarte limitate. Astăzi îmi închipui că procedeul, dacă nu s-a găsit altul, este automatizat, barele de fier, sau poate de alt metal, coboară singure, la adâncime mai mică sau mai mare.

Reactorul fusese încercat cu o săptămână mai înainte, funcţiona putând să furnizeze apă fierbinte, care, la rândul ei, în compartimentul de răcire dădea naştere la aburi pentru turbină.

În seara de 9 noiembrie, von Hasse îi telefona domnului Pretoreanu că erau gata şi lucrările generatorului; a doua zi, pe seară, urma să-l pună în funcţiune. Aparatele de control aveau repetitoare în biroul domnului Pretoreanu; era suficient ca el să se uite pe cadrane, spre a urmări rezultatul experienţei. Spre seara zilei următoare, von Hasse îi telefona din nou, anunţându-l că va fi o amânare de câteva ore. Abia după două noaptea telefonul sună încă o dată, şi ultima oară, din nefericire; peste câteva minute începea experienţa.

Dat fiind că era vorba de domnul Pretoreanu, nu mă încumet să spun cu ce emoţie, sau cu ce indiferenţă privea el

cadranele. Două din ele îl interesau, voltmetrul şi ampermetrul, se mulţumea să le vadă mişcându-se, nu aştepta mai mult de la prima experienţă. Peste jumătate de oră, plictisit de aşteptare, puse mâna pe telefon să-l întrebe pe von Hasse ce se întâmplă. Dar înainte de a ridica receptorul, acele de pe cadran se mişcară, ampermetrul lent şi parcă nesigur, în schimb voltmetrul, după o ezitare, făcu un salt brusc până la capătul scalei, unde se opri, fiindcă nu mai avea unde merge.

Domnul Pretoreanu nu-şi dădea seama ce însemna acest fenomen, simţi însă un început de nelinişte, mă încumet să spun, deşi puţin mai înainte mă declarasem inapt să-i depistez sentimentele. De astă dată ridică receptorul, nu era nevoie să facă nici un număr, telefonul suna automat în buncăr. Nu răspundea nimeni, în schimb, acele aparatelor căzură brusc, la zero. Domnul Pretoreanu era în fond satisfăcut, după el experienţa reuşise, dorea totuşi o lămurire, de aceea lăsă receptorul să sune, până ce, târziu, răspunse o voce, cam alarmată.

— Ce se întâmplă? Unde-i von Hasse?

— Scuzaţi, domnule, e ocupat câteva clipe, s-a produs o creştere anormală a temperaturii şi ne străduim cu toţii s-o învingem.

Era exact ora trei noaptea, şi atunci casa începu să se clatine, în timp ce de sub pământ veneau trosnete şi mugete înăbuşite. Domnul Pretoreanu îşi dădu repede seama că era un cutremur, nu legă deloc fenomenul cu experienţa din buncăr. Cât despre casă, n-avea de ce să se teamă, era făcută să reziste la orice încercare. Auzi un motor ambalat afară; Garibaldi se repezise să scoată maşina dia garaj, ca s-o salveze. Peste stuful uscat, lacul mugea ca o cascadă. Sobieski, buimac de somn, cu părul pleşuv atârnând pe frunte, intră fără să ciocănească, în pijama, cu un halat pe umeri.

— Iertaţi-mă, domnule! Ce se întâmplă?

— Cutremur! Nu simţi?

— Nu-i ceva dincolo?

În timpul scurtului dialog cutremurul se liniştise, pământul mai tremură puţin, apoi intră în deplinul lui repaus de

noapte. Dar numai câteva secunde mai târziu, casa păru că sare în aer, o detunătură înăbuşită, însă năprasnică zgudui zidurile.

Domnul Pretoreanu se duse liniştit în sufragerie, de unde se vedea crângul. Se aştepta la un incendiu şi se întreba ce-i rămânea să facă; nimeni nu trebuia să se apropie de locul acela, sub primejdie să fie iradiat şi să-şi piardă viaţa în chinuri. Nu putea să cheme nici pompierii, nici armata. Singura lui datorie era să nu permită nimănui accesul în curte.

Constată surprins că toate erau la locul lor, nici un copac nu ardea, şi nimic nu mişca în tot crângul. Începu prin a le porunci lui Sobieski şi lui Garibaldi, să nu se apropie de locul unde îi aştepta moartea.

Dar îngrijorarea lui, căci nu-i vorba de spaimă, nu avea obiect. A doua zi făcu singur controlul iradiaţiilor, avea un aparat Geiger care îi vestea de departe o primejdie şi nu putea să greşească; fenomenul, oricât de înspăimântător, nu era insidios, putea să fie depistat cu uşurinţă şi sigur. Merse cu aparatul în curte, înainta pas cu pas, plimbându-l în zig-zag, până la marginea crângului. Nu se semnala nici o iradiaţie. Înainta mai departe, ocoli buncărul din care nu se vedea decât chepengul, zăvorât pe dinăuntru; nimeni nu mai putea să-l deschidă. Totul rămăsese sub pământ, deasupra nu era nici o primejdie.

Poate enorma cantitate de gheaţă aflată alături, după un zid de beton care se făcuse fărâme, revărsându-se în buncăr, peste reactorul aruncat în aer limitase urmările exploziei. Însă cine ar fi coborât în excavaţia aceea, în care nimic nu mai exista din ce fusese înainte, şi-ar fi găsit moartea. Era însă inutil să caute cineva urmele oamenilor, dispăruţi până la ultimul atom din construcţia lor anatomică; acei oameni nu existaseră niciodată.

Camionagiii din Pantelimon, care aşteptau iarna ca să umple gheţăria, aduseră pământ şi acoperiră toate smârcurile rămase pe întinderea domeniului, până atunci lăsată în părăsire. În plus, făcură o movilă de pământ în flancul casei, să fie, dacă în viitor mai răsărea vreun ochi de apă, în vreo parte. După plecarea camionagiilor Garibaldi cără pământul cu vagonetul

electric şi îl întinse într-un strat gros peste buncăr, astupând şi intrarea în gheţărie.

Chiar în iarna aceea domnul Pretoreanu remodifică instalaţia de răcire, nu mai avea nici o justificare; în loc puse aparate de aer condiţionat, de tip nou, comandate în Germania. Ca să nu fie dezamăgiţi, le plăti camionagiilor costul transportului de gheaţă, scutindu-i de muncă. Îi rămaseră devotaţi cât mai trăi, şi chiar după moarte. În fiecare an, când îngheţa apa Colentinei, veneau cu camioanele la poartă, nu să cerşească, erau oameni mândri şi câştigau bine, mai ales iarna, când aveau de transportat lemne şi cărbune; ca să nu tremure de frig, oamenii nu stau la tocmeală. Veneau doar cu urări de sănătate, aşa luaseră obiceiul.

Domnul Pretoreanu, pe care mulţi oameni suspuşi nu izbuteau să-l vadă, îi poftea în casă şi-i omenea nu cu ţuică, după obiceiul tuturor gospodarilor cărora camionagiii le cărau lemnele, ci cu şampanie franţuzească. Deşi n-ar fi deosebit-o de una mai puţin renumită, o beau cu sfinţenie, fiindcă aşa sunt oamenii simpli, au cultul lucrurilor alese, chiar dacă nu sunt în stare să le aprecieze.

— E bună? întreba domnul Pretoreanu, după ce ei deşertau cupele.

— Bună, dar puţină! răspundea starostele.

Ţiganul tot ţigan, vor socoti alţi oameni, care n-ar fi îndrăznit să vorbească. Nu le dau dreptate; de ce să ascunzi când un lucru îţi place?

Stăpânul casei zâmbea, iar Sobieski şi Garibaldi deschideau alt rând de sticle.

La câţiva ani după ce domnul Pretoreanu murise, vila se naţionaliză odată cu alte imobile şi deveni un mic sanatoriu de boli nervoase. Crângul de taxodium era locul de promenadă al bolnavilor. Nimeni nu bănuia peste ce calcă, nu puteau să-şi imagineze că sub paşii lor funcţionase, măcar câteva secunde, prima pilă atomică din lume, cu un an înaintea aceleia realizată de Fermi la Chicago,

* * *

Dacă povestirea mea, reconstituită incert, cu mărturii neclare şi în orice caz incompetente cuprinde inexactităţi

ştiinţifice, dacă se vor găsi oameni să spună că o asemenea încercare ar fi fost imposibilă în condiţiunile ştiute, şi că în orice caz am săvârşit erori de o natură sau de alta, îi rog nu să mă scuze, ci să se mai gândească şi să nu tragă concluzii pripite, fiindcă le-aş pune la îndoială, nu ca să mă apăr pe mine; în această întâmplare nu m-a interesat aspectul ei ştiinţific, care, oricum ar fi controversat, dacă şi-ar da părerea de la doi oameni în sus, şi nu unul singur, cu o calificare şi un spirit de înţelegere indubitabil.

De la pila atomică a lui Fermi şi dacă îngăduiţi, de la cea izbutită în principiu a domnului Pretoreanu şi von Hasse, au trecut mai bine de patru decenii. În acest răstimp, oamenii au avut când să se specializeze şi să descopere noi secrete ale atomului. Pământul ţărilor dezvoltate e împănat de reactoare atomice, menite să înlocuiască în viitor celelalte surse de energie, care se împuţinează şi cu timpul pot să dispară. Ţările în curs de dezvoltare au şi ele aceleaşi năzuinţe; unele au şi început să le pună în practică, iar după un timp, şi nu cred că mai mult decât decenii, va veni rândul ultimelor ţări rămase în urmă. Mi-e teamă însă că într-un punct, odată, ştiinţa oamenilor va fi depăşită de o răzvrătire a naturii, aşa cum s-a întâmplat în buncărul domnului Pretoreanu. Îmi vine în minte, dar nu-i bine spus, fiindcă n-am uitat-o niciodată, am meditat asupra ei ziua şi noaptea, întâmplarea cu ucenicul vrăjitorului, care a vrut să-şi încerce puterea fără consimţământul şi fără asistenţa stăpânului.

Sunt multe versiuni, demonstraţia însă rămâne aceeaşi, una şi singură. Aleg dintre ele pe aceea cu ploaia, care s-ar putea să fie o versiune născocită de mine; după atâţia ani de viaţă e greu să despart în minte învăţătura de închipuire. Versiunea cu ploaia poate fi pusă la originea potopului, ceea ce însă nu mă interesează. Vrăjitorul avea darul, între altele, să provoace ploaia oricând şi oriunde, la voinţă. Să fi trăit în zilele noastre s-ar fi umplut de parale, plecând în turneu prin ţările secetoase, unde lumea moare de foame, în plină eră atomică şi odată cu procesul de cucerire a spaţiului dintre stele.

Ucenicul ar fi vrut să afle şi el secretul, dar stăpânul socotea că nu era încă timpul să i-l dezvăluie. Drept care,

celălalt, fără destulă minte, s-a hotărât să i-l fure. A urmărit pe furiş ce semne făcea vrăjitorul cu bagheta, a tras cu urechea şi a auzit invocaţiile. Într-o noapte, când se credea gata de treabă, a furat uşurel bagheta stăpânului, care dormea adânc printr-o vrajă proprie, a ieşit în uşa colibei, unde şi-a încercat puterile, repetând întocmai ce izbutise să fure. Îndată s-a pornit ploaia, cădea din cer cu găleata, curgea şuvoaie la vale, râul de jos începea să se umfle, se simţea, căci pe întuneric nu putea să se vadă, cum urcă pe coastă, nu mai avea mult să ajungă în uşa colibei. Atunci ucenicul a început să facă semne speriate cu bagheta şi să adreseze cerului invocaţii, acelea pe care le furase şi dezlănţuiseră ploaia. Drept urmare cerul şi-a scuturat ploaia şi mai puternic, apa a trecut pragul colibei, a ajuns la picioarele patului unde dormea vrăjitorul.

În celelalte versiuni, povestea se opreşte aici, vrăjitorul iese în uşa colibei, face un semn, spune o vorbă, şi gata; mai rămâne să-şi pedepsească ucenicul. Un diavol mă îndeamnă să merg mai departe, vrăjitorul nu se trezeşte decât atunci când apa îi ajunge la gură; zadarnic mai înoată până la uşă, bagheta e luată de valuri, fără ea ploaia nu poate fi oprită şi amândoi se îneacă.

Deşi mult diferită, povestea vrăjitorului îmi aminteşte, într-un fel, nenorocirea din buncărul domnului Pretoreanu. Diferenţa este că von Hasse nu era un ucenic, dar nu-i mai puţin adevărat că n-avea nici experienţă de calfă; sfârşitul e unul din sacrificiile fără de care lumea n-ar fi depăşit până azi epoca de piatră.

* * *

Un sfârşit oarecum asemănător s-a petrecut zilele trecute, când mă chinuiam să scriu paginile acestea cu teama că subiectul îmi depăşeşte puterile. Un reactor nuclear a făcut explozie în Ucraina; unii l-au numit accident, alţii catastrofă. În orice caz a produs multă îngrijorare la faţa locului şi în ţările vecine, ba chiar şi în unele mult mai îndepărtate. Era o coincidenţă din cele mai tulburătoare, tocmai atunci trebuia să explodeze, în carte, pila atomică a lui von Hasse, şi nu ştiam cum s-o explic mai bine, căci de descriere n-aveam teamă. De aceea am ascultat cu amândouă urechile ştirile privitoare la

accidentul din Ucraina, şi dacă aş fi avut mai multe urechi, aş fi ascultat cu toate.

Savanţi din toată lumea au încercat să interpreteze accidentul; să-i determine cauza; unii au fost la faţa locului şi au zburat cu helicopterul pe deasupra. Al doilea din ei n-a spus mai mult decât primul, al treilea mai mult decât al doilea, şi puse alături, părerile mi s-au părut controversate. Aceasta nelămurire nu a fost o consolare pentru mine, mult mai mult m-ar fi instruit o impresie clară şi unanimă, nu mi-ar fi rămas decât să corectez propriile mele pagini. Le las aşa cum sunt, fiindcă nu scriu un tratat ştiinţific, ci consemnez, străduindu-mă să le aleg cât mai bine, faptele petrecute în timp ce ne apropiem de sfârşitul mileniului; până atunci, deşi nu mai sunt mulţi ani, rămâne timp să se întâmple destule, dar am convingerea că faptele esenţiale ale vremii noastre sunt consumate.

34

Îmi pare rău, îmi calc pe suflet, zdrobindu-l, să mă despart de un om căruia i-am purtat şi admiraţie, şi dragoste, deşi poate nu le-am arătat totdeauna. În această privinţă am adoptat, şi o folosesc în toate sensurile, şi bune, şi rele, vorba românească pe care o ştiu din copilărie, chiar dacă am înţeles-o târziu, şi cu cât trece timpul o înţeleg tot mai bine, că e de-ajuns o măciucă la un car cu oale. Dacă toţi oamenii ar ţine seama de această metaforă, pe cât de inspirată pe atât de cuprinzătoare, viaţa noastră ar fi mai frumoasă. Dar ca să-i spui unui om că îl iubeşti şi să nu fie nevoie de a repeta declaraţia, trebuie să ai darul convingerii. Iar ca să-i spui unui ticălos odată pentru totdeauna ce crezi despre el, trebuie să nu-i laşi loc pe unde să fugă, ci să-l ţii bine cu mâinile, şi să-l priveşti până în fundul ochilor.

Odată am scris într-o carte despre un om căruia îi păstrez o ură nestinsă, deşi e mort de mai multe decenii; în realitate urăsc fapta lui, nu pe el însuşi; el, ca om, e atât de inexistent, pentru mine, încât n-am de ce să-i port sentimente de un fel sau de altul. E vorba de generalul Nobile, comandantul dirijabilului care, după ce trecuse pe deasupra polului Nord, a eşuat pe o banchiză de gheaţă. Am scris în silă cuvântul dirijabil, de care

aş fi vrut să nu-mi aduc aminte niciodată, după ce „Hindenburg” căzuse în flăcări la New York. Pe generalul Nobile nu l-am condamnat pentru nesăbuinţa faptei sale, pedepsită necruţător de natura polară, ci fiindcă s-a salvat între primii, lăsându-şi echipajul în părăsire, pe banchiza de gheaţă. Un prieten care îmi citise cartea, mi-a spus pe urmă: „Nu ştiu cât eşti tu în stare să iubeşti pe cineva, dar în ură nu ai limite.”

N-am vrut să-i spun că un asemenea sentiment, pe care nu neg că sunt capabil să-l duc până la ultima lui consecinţă, e o durere, nu o bucurie, ca iubirea. Dar n-am socotit că îmi făcea o nedreptate. Abia acum, când scriu rândurile acestea, îmi dau seama că pe Alioan l-am iubit infinit mai mult decât îl urâsem pe Nobile.

Nu ştiu dacă vreodată am admirat şi am iubit un om, ca pe Alioan, fără ca sentimentele mele să scadă. Poate cu aceste cuvinte voi înlocui ceva din ceea ce am ocolit să spun, sau am spus numai pe jumătate, ce însuşiri ale lui au determinat dragostea mea şi admiraţia. Nu, acum nu e de ajuns o măciucă la un car cu oale, oricâte aş spune nu i-aş defini deplin caracterul. Plin de păcate, afemeiat, leneş, şi uşuratic, Alioan n-a trădat niciodată, nu s-a trădat nici pe el, nici pe alţii. O inimă de piatră, e adevărat, dar atât de fierbinte că dogorea de la distanţă, şi cred că adesea se topea arzându-i pieptul, doar că îşi păstra forma ii continua să pulseze.

Iar pe acest om trebuie să-l urmez acum la moarte. În dimineaţa de după cutremur, o vreme de iarnă clementă, fără ninsoare, fără burniţă sau ploaie, numai în pantalon şi cămaşă, cu un pardesiu pe mână, cum apucase să iasă din casa apoi prăbuşită, Alioan merse la Prefectura politiei şi se prezentă Prinţului, ca să-şi execute sentinţa.

Nu-mi place să tulbur sufletele cu asemenea vorbe, ireversibile. Nu-l împuşcară, dar mai mult de şaptezeci de zile îşi trăi moartea, dimineaţă de dimineaţă. Cum se iveau zorile, Prinţul intra în celula unde îl aruncase şi zăcea pe paie, în subsolurile poliţiei, îi poruncea să se ridice în picioare, să stea cu faţa la zid şi îşi amorsa pistolul.

Repet o anumită întâmplare, nu fiindcă aş fi uitat cum am povestit-o odată, ci dimpotrivă, fiindcă nu poate fi uitată. Un

condamnat la moarte prin ghilotină, un puşcăriaş din Guyana franceză a fost întins pe basculă, de faţă cu toată suflarea închisorii, ca să fie exemplu. Dispozitivul, defect, n-a lăsat să cadă cuţitul, şi după o lege umanitară l-au graţiat, transformându-i pedeapsa în detenţie pe viaţă. Dar ce-au graţiat din fiinţa lui, dacă nenorocitul îşi trăise sfârşitul în clipele dinainte? Căci îngrozitoare este nu moartea în sine, ci aşteptarea morţii.

Adesea mă gândesc la Dostoievski, condamnat la moarte şi graţiat în ultima clipă, în faţa plutonului de execuţie. Ce-a pierdut sau ce-a câştigat geniul lui chinuit, în clipele când îşi vedea moartea în faţă?

Alioan auzea declicul trăgaciului, apoi detunătura, şi glonţul se oprea în zid, în stânga sau în dreapta capului, la cinci centimetri; uneori ricoşa şi îl lovea în obraz, îl simţea fierbinte, înainte de a cădea pe pardoseala betonată.

— Rămâne pe mâine! spunea călăul, în încheiere.

În dimineaţa când se prezentă la Prefectură şi-l duseră în faţa Prinţului, acesta sări în picioare.

— Unde-i ea? fu prima lui întrebare.

— Nu ştiu, şi nu te sfătuiesc s-o cauţi. Te previn că are revolver asupra ei şi s-ar putea să tragă.

Prinţul rânji.

— Asta rămâne să se vadă! Ce cauţi aici?

— Am venit să mă împuşcaţi; întârzierea a fost o eroare.

— Nu ştiai că te-am graţiat?

— Numai până a doua zi seara, cu un preţ pe care n-am vrut să-l plătească nimeni pentru mine, şi care trebuia să se repete, pentru fiecare zi de viaţă. Împuşcă-mă!

Tot drumul cât mersese cu maşina lui Persu până în Colentina, în noaptea când Ştefania venise să-l elibereze, tot drumul făcut pe jos, de la colţul străzii până acasă, toată noaptea, cât stătuse întins în pat, cu ochii în tavan, cu mâinile sub ceafă, neaţipind nici o clipă, Alioan nu încetase să se gândească. Se gândea nu ca să înţeleagă faptele, pentru el clare, ci cum era dator să se poarte. Nu putea fi brutal cu o femeie căreia, deşi fără dorinţa lui îi datora viaţa, dar în acelaşi timp sacrificiul ei îi făcea greaţă.

Aproape de ziuă, când fereastra începea să se lumineze, îşi dădu seama că Ştefania stătea îngenuncheată lângă el, cu fruntea pe marginea patului. Ar fi întins mâna să-i mângâie părul, a cărui atingere, neuitată, îi dădea voluptăţi necunoscute mai înainte şi pe care probabil mulţi oameni nu le cunosc. „Dragostea e în noi, e construcţia noastră, se gândea; nu vine de la celălalt care rămâne doar suportul ei terestru, aşa cum o icoană nu reprezintă pe sfântul pictat pe lemn sau pe pânză, cu figură omenească, ci este răsfrângerea credinţei noastre, deşi ar trebui să rămână nematerializată, după însăşi legea bisericii." Îi ardeau degetele să-i simtă părul, îl durea braţul s-o apuce pe după umeri şi s-o ridice, i se mistuia trupul s-o simtă alături, aşa cum o ştia în gesturi şi senzaţii care nu puteau să se uite, dar nici să se repete. Dacă în sufletul ei s-ar fi născut o dragoste pentru altul, ar fi lăsat-o să se ducă, fără suferinţă de spus în cuvinte, o suferinţă secretă, ca o inexistenţă; îşi cunoştea şi capacitatea de durere, şi pe aceea de împăcare. Dacă ar fi plecat după altul fără să cugete, dintr-un capriciu, sau atrasă animalic, n-ar fi condamnat-o la moarte. Dacă se întorcea, şi într-un caz, şi în celălalt, ar fi primit-o, socotind că nu era pângărită; nu vroia să judece pe cineva altfel decât pe el însuşi.

În seara când mă trimisese cu ea la restaurant să-l aşteptăm până ce îşi scria articolul şi întârziase mai mult de trei ore, era imposibil ca Alioan să nu vadă tulburarea de pe faţa mea, când se întorsese. Împotriva impresiei mele, îşi dăduse seama că Ştefania n-avea ciorapi în picioare şi îi cunoştea gestul, îl făcuse şi cu el, adesea, şi pentru plăcerea ei, şi ca să-l ademenească. Eu însumi aveam impresia că ideea ademenirii îi trecuse prin minte, când îmi ceruse să-i mângâi talpa piciorului, organul principal al atingerii ei cu pământul, care îi atesta nevoia de a fi telurică, prin toate simţurile, începând cu acela al cântului. Nu crezusem însă că între mine şi Alioan era putinţă de alegere, de aceea, la apariţia lui, înfierbântarea mea, tot timpul ţinută în frâu, se răcise.

Dacă Alioan, când o condusesem împreună acasă, nu urcase cu ea, ci mersese cu mine la casa Ţiţei, mărturisindu-mi implicit slăbiciunea lui pentru un puişor de ţigancă, nu vroia oare să-mi arate că nu era nevoie să-mi fac scrupule? Cred că

nimic nu iubea mai mult acest om, şi nu aproba mai lipsit de făţărnicie decât slăbiciunea omului pentru plăcere. Dacă prăjiturile nu i-ar fi făcut silă, ar fi fost în stare să mănânce un tort întreg, dincolo de saţiu, numai spre a-şi excita simţurile gustative.

N-am dat urmare nici uneia din aceste impresii, care poate erau îndemnuri destul de clare, nici celor ale lui Alioan, nici ale Ştefaniei, chiar dacă ea mă invitase pe faţă să-mi încerc norocul. N-am să ascund că era o ispită şi ar fi fost pentru oricine, chiar pentru o prea sfântă faţă bisericească. N-am avut niciodată scrupule în această privinţă, dacă am simţit că mi se îngăduie am întins mâna, chiar atunci când presimţeam o dezamăgire; îndemnul în multe cazuri nu era dorinţa, ci curiozitatea, să văd cum este o femeie faţă de altele; oricât ar fi ele de asemănător construite în elementele lor fundamentale, deosebiri există totdeauna, când cineva îşi dă osteneala să le găsească.

Pentru Ştefania nu simţeam nici o curiozitate, aveam sentimentul că o cunoşteam bine, fiindcă anatomia ei semăna cu a Ioanei.

Era perioada când Ioana plecase din viaţa mea şi nu mă dusesem s-o caut. Îmi era dor de ea fără suferinţă, cu o împăcare într-un fel voluptuoasă, fiindcă aveam darul să retrăiesc tot ceea ce ne legase, simţăminte şi simţuri educate până la perfecţiune. Ştefania, poate mai rafinată, cu rochii mai scumpe şi mai frumoase, cu farduri şi parfumuri unice şi mai ales cu puterea ei de a electriza orice categorie de public cu un glas de valoare universală, nu m-ar fi atras mai mult decât Ioana decât din vanitate, sentiment nevaloros pentru mine, sau ca o valoare fără durată.

E adevărat că Ioana nu îşi lipea rubine pe piele, între sânii a căror evoluţie o urmărea cu o severitate nedreaptă. N-am să-mi iert nici odată că n-am comparat sânii ei cu floarea de lotus, căci ar fi fost în drept să mă inspire primii. Ca să repar azi nedreptatea ar fi fără folos, şi mai ales ar fi neloial faţă de Ştefania, căreia odată ce i-am oferit acest dar, nu-l pot retrage fără să comit o mişelie. Dacă judec bine, poate Santei i s-ar fi cuvenit cea dintâi, mai ales că eram cu ea alături, la grădina

botanică din Cairo, când am văzut prima floare de lotus; în schimb, nu-i văzusem sânii, decât pe fugă; cum nu mă pot întoarce cu gândul până la facerea lumii, fiecare să rămână cu ceea ce i-am dat odată.

Azi, când, lăsându-i la o parte pe alţii, nu mai există nici Ştefania nici Alioan, am mulţumirea că faptele, în ceea ce mă priveşte, nu s-au petrecut altfel. În conştiinţa mea a rămas măcar o zonă neîntinată, care îmi dă dreptul să privesc cu seninătate cerul şi stelele.

Trei săptămâni cât au rămas ascunşi în casa părăginită, până la cutremurul din noiembrie, Alioan a stat inert în aceeaşi poziţie, întins pe spate în pat, cu ochii în tavan şi cu mâinile sub ceafă. În tot acest timp nu scoase o vorbă şi Ştefania încetă s-o mai aştepte; nu aştepta nimic, decât să se zvârcolească pământul, ceea ce avea să se şi întâmple, fără să fie totodată şi un sfârşit, care ar fi pus capăt tuturor existenţelor zbuciumate. Seara, pe întuneric, îmbrobodită ca femeile din mahala, se ducea să aducă de mâncare, de la Moş Chirnoagă, dacă nu venea singur mai de vreme. Alioan mesteca absent ce-i dădea în gură, pe urmă intra în lungul lui repaus. M-am întrebat uneori dacă în felul acesta nu se lăsa în braţele lenei de mult declarate, care putea să-i dea satisfacţii nu la fel de mari ca dragostea, în schimb mult mai prelungite. Dar vorba spusă de el odată, nu putea să fie decât o glumă, sau cel mult o aspiraţie irealizabilă: „Munca înnobilează sufletul, în schimb chinuieşte rău trupul!” Fiindcă, odihnindu-şi trupul, n-a încetat niciodată să-şi muncească gândurile, în rău sau în bine, neîngăduindu-le nici un repaus.

Privighetorile, păsări călătoare, pleacă iarna şi nimeni nu le mai aude cântul. Rămăsese una nebună, care uitase să mai plece, poate şi fiindcă vremea nu se asprise. Venea seara şi dădea drumul la glas în teiul de lângă casă. Nimeni nu putea s-o vadă; dacă simţea oameni, îşi lua zborul în noapte. Ştefania n-o auzea, poate să pară ciudat, nu mai auzea nimic, de când Alioan încetase să-i vorbească; simţul ei auditiv era fără obiect, putea să nu-l aibă.

„O, femei sacrificate, câtă scârbă îmi faceţi! se gândea Alioan, în cântecul privighetorii. Voi care vă daţi jos toga şi vă

arătaţi goale, ca să vă salvaţi omul: bărbatul, iubitul, condamnat la moarte!”

Îi veneau în minte toate aceste sacrificii măreţe, devenite legendă. Dar cine-i atât de prost să creadă că un om ca Scarpia ar semna actul de graţiere, înainte de a-şi lua răsplata? Salvează-ţi tatăl, mama, copilul, dar nu amantul; lui nu poţi să-i dăruieşti decât puritatea inimii tale; mori odată cu el şi vei cuceri iubirea veşnică. Altfel vei fi o târfă, ca Tosca, din care un poet mincinos şi fără inspiraţie a făcut o icoană. Singura forţă a acestei imagini false este că poate să se proiecteze pe zidurile tuturor camerelor de bordel din lume.

Iată care erau gândurile lui Alioan; eu, înaintea lui, judecasem altfel, dar poate greşeam, nu am totdeauna inspiraţia adevărului.

O singură dată vorbi, începu cu trei cuvinte pe care le spuse când ea, îngenuncheată lângă el, la marginea patului, îi luă mâna şi vru să i-o ducă la gură: „Nu mă atinge!”

Ştefania nu se mai putu abţine, îşi împreună mâinile pe piept, şi după trei săptămâni de tăcere, izbucni, disperată:

— Dacă ţi-am greşit, mai bine omoară-mă!

— Nu mi-ai greşit mie, ai greşit faţă de tine!

Stătea nemişcat, cu ochii în tavan, cu mâinile sub cap; braţele, îndoite din cot păreau o cruce. Avea pe el pantalonii şi cămaşa, nu se dezbrăca niciodată decât să se spele, în tindă, ferindu-se de ochii ei ca de o străină.

— Mă urăşti pentru totdeauna?

— Nu, te iubesc, dar cu o dragoste dezlegată de trupul tău, care pentru mine nu mai există. Ştii bine că de-aici mă duc la moarte; ai plătit degeaba pentru mine. Am amânat să plec, nu de frica morţii, ci dintr-o slăbiciune care se iartă, când nu poate să se repete. Am vrut să mai fiu lângă tine; ultima ţigară a condamnatului.

O jumătate de oră mai târziu pământul începu să huruie şi casa să se clatine. Erau afară, când veni detunătura de peste gârlă şi zidurile se prăbuşiră. Până să se aşeze molozul din aer şi până ce Ştefania să se dezmeticească, Alioan dispăruse; fugea spre centru, în pantaloni şi cămaşă, cu pardesiul în mână, tot ce apucase să ia din casă la începutul cutremurului.

* * *

Ştefania, în cămaşă de noapte, cu o jachetă pe umeri trecu printre oameni, pe lângă căsuţele dărâmate, traversă şoseaua Colentinei şi intră în cartierul ţigănesc, care în ultimii ani se schimbase, era mai îngrijit, pe locurile virane apăruseră case făcute de oameni mai albi la faţă şi cu mai multă dare de mână, mici negustori, meseriaşi sau slujbaşi ieşiţi la pensie; populaţiile se amestecau, fără să-şi schimbe prea mult obiceiurile şi caracterele; sunt graniţe care se trec cu anevoinţă.

Erau ani de când Ştefania nu-l mai văzuse pe Micu, nu ştia nimic despre el. Casa n-avea decât crăpături, cât putea să se vadă pe întuneric, căci nu ardea nici o lumină nicăieri. Între cei câţiva oameni ieşiţi în curte, Ştefaniei i se păru că o recunoaşte pe mama celui care, în ochii familiei, fusese logodnicul ei şi pe urmă ea îl lăsase. Deschise poarta, femeia se apropie să vadă cine este.

— Bună ziua… doamnă, (odată îi spunea mamă, fără să judece). Eu sunt Ştefania.

— Principesa! exclamă femeia, în batjocură. Ce-ai păţit? Ţi s-a dărâmat palatul?

— Unde-i Micu?

— Ţi-ai adus aminte de el? Îl cheamă Marian, dacă i-ai uitat numele. E la Berlin, are bursă. Şi dacă nu-i prost, o să se însoare cu o nemţoaică bogată!

Ştefania, aşa dezbrăcată cum era, porni pe jos, înspre centru, dar nimeni n-o lua în seamă, grijile oamenilor erau altele, se aştepta încă un cutremur. Tramvaiele nu mergeau, n-avea bani pentru un taximetru, dacă ar fi trecut vreunul. Ştia că Persu îşi ţinea maşina în garajul ministerului, pe lângă Piaţa Victoriei. Îl găsi uşor, fără să întrebe, avea firmă la intrare. Coborî o rampă lungă care ducea la un subsol cât un hangar de aviaţie. Nimeni n-o întrebă ce caută, peste tot era vânzoleală. Pe alocuri ardea câte o lampă de vânt, prinsă cu cârligul de o grindă. Găsi uşor maşina, era parcată aproape de intrare, să poată ieşi repede, Persu fiind cel mai matinal dintre miniştri. Când la ora şapte şi jumătate veni şoferul, Ştefania dormea ghemuită pe canapeaua din spate.

35

De la acel început de noiembrie până anul următor, în februarie, se petrecură atât de multe fapte şi atât de învălmăşite încât, după ce-am mers fără să mă împleticesc printre evenimentele a trei decenii, de astădată nu mai ştiu pe unde să pornesc, şi cum să ies la capăt. Situaţia în lume era neschimbată, sau se schimba puţin azi, ca să dea înapoi mâine. După retragerea disperată de la Dunkerque şi după înfrângerea Franţei, venea rândul Angliei să plătească nesăbuinţele tratatelor de pace încheiate cu Germania lui Wilhelm al doilea, prea aspre în părţile lor blânde, şi prea blânde în cele aspre. Această vorbă pe care am mai spus-o, am uitat cui se datorește, destul că o socotesc înţeleaptă; dar, din nefericire spusă prea târziu, sau spusă la vreme şi neauzită.

Germania nu mai era o ţară învinsă şi pedepsită, ci o forţă ameninţătoare. Biata omenire! De câte suferinţe n-ar fi fost scutită, dacă s-ar fi găsit cineva să-i pună mâna în piept lui Hitler, cu doi ani mai devreme, când singura lui armă redutabilă, în afară de revolverele partizanilor, era vorba lătrată! Încă la München nu era prea târziu şi s-ar fi putut face ordine, dacă Chamberlain ar fi venit cu un tanc şi un tun, fie ele măcar reducţii, şi le-ar fi pus pe masa discuţiilor, în loc să vină doar cu umbrela.

Acum, fiecare englez de pe coastă, sau din apropiere, era învăţat să ţină o armă în mână, gata să tragă cum ar fi văzut un neamţ că înaintează peste Canalul Mânecii. În această privinţă nu pot să-mi dau părerea, când nici măcar oamenii de meserie, strategii şi istoricii, nu ştiu ce să spună. Ar fi putut Anglia să se apere dacă Germania se încumeta să debarce? Mulţi cred că greşeala lui Hitler a fost şovăiala, că succesul lui era sigur, dacă acţiona repede, nedându-i Angliei timp să respire. Aşa o fi, dar nu-mi vine a crede! O, nu mă gândesc la văcarii înarmaţi de pe malul canalului, deşi fiecare din ei ar fi putut să scoată din luptă un tanc încă ud de apă, cu o grenadă bine ochită sub şenile, sau cu o sticlă de benzină aruncată pe gura turelei, metodă de luptă exersată în Spania şi folosită în Franţa, de către Rezistenţă. Oricând mai poate fi folosită de aici înainte, ca praştia lui David care l-a răpus pe Goliat. Dar Anglia, deşi pornită târziu să se

pregătească de război, din cauza acelor guverne care s-au luptat mai mult pentru pace decât pentru arme, mai avea destule regimente, destule tancuri şi avioane. Desigur că n-ar fi fost de ajuns, în schimb avea cine s-o ajute, nu-mi fac nici o grijă, în apărarea ei ar fi venit, dacă era nevoie, jumătate din omenire, deşi era destul să se pornească America. Ştiu că la începutul războiului curentul neintervenţionist era acolo foarte puternic, poporul nu mai vroia să meargă la luptă pentru alţii; la fel e pretutindeni în lume; umbla vorba, în mod neîndoios răspândită de partizanii lui Hitler şi dusă mai departe de gospodinele hipnotizate, că decât un erou mort, mai bine un laş viu, să aibă cine sparge lemne cu toporul, acasă.

Eu, unul, mă bizui mai mult pe o constatare istorică, şi bine i-ar fi fost lui Hitler dacă ţinea seama de ea, înainte de a trage primul foc de puşcă. Oricât de greu i-ar fi mers uneori Angliei, niciodată o coaliţie din care a făcut ea parte n-a fost învinsă! Poate Hess ştia mai multă istorie, de aceea a fugit peste Canalul Mânecii, numai că n-a izbutit să se explice sau n-au vrut să-l creadă. Dacă adevărul o fi altul, nu mai am când să aflu, nu-mi rămâne decât să-mi consemnez din nou nedumerirea.

Germania, care făcea, cum a spus Goebbels, un război pentru pâine, avea rezerve de grâu pentru şapte ani încheiaţi, ceea ce lumea nu putea să ştie. Dar ar fi putut să ştie altceva, mai uşor să se afle, că un cetăţean german primea, pe cartelă, trei sute cincizeci de grame de pâine zilnic, albă, neagră, chifle sau cornuri, cum voia fiecare. Pentru unii o fi puţin, dacă nu pui la socoteală cartofii, dar nu-i în nici un caz o raţie de înfometare; agenţii aliaţilor nu s-au gândit să arunce şi ei o vorbă în Germania că, decât să mori cu un kilogram de pâine în burtă, mai bine să rămâi viu acasă, cu trei sute cincizeci de grame.

Dar deocamdată Germaniei îi mergea bine, stăpânea jumătate din Europa şi chiar dacă la ei acasă cetăţenii mai strângeau câte puţin cureaua, în ţările ocupate, acelea care nu duceau lipsă de hrană, cum era România, îşi umflau obrajii cu câte cinci prăjituri înfulecate deodată, iar şiragurile de cârnaţi, luate de la mezelărie, le cărau încrucişate pe piept, ca benzile de mitralieră.

În acest timp, în România, neînţelegerea dintre conducătorii ţării, generalul de o parte şi discipolii de alta, mergea spre un punct fără ieşire. Ei înaintau alături, ca doi oameni între două ziduri care se apropiau treptat unul de altul, îngustând drumul, până ce drumeţii nu mai aveau loc alături; acolo unul din ei trebuia să cedeze, lăsându-l să treacă pe celălalt. Cine citea printre rânduri comunicatele din ziare îşi dădea seama că nici unul nu vroia să se lase; o dispoziţie a generalului se bătea cap în cap cu una a discipolilor, anulându-se între ele. Se vedea limpede că nu departe în faţă era impasul, pe unde nu mai puteau trece împreună. Fără să fie război declarat pe faţă, se auzea zăngănit de arme şi mirosea tare a praf de puşcă.

Paharul oricum urma să se umple, dar deocamdată mai avea un deget până la gură, şi-ar mai fi încăput în el multe picături, până să se reverse, dacă în toamna aceea, după cutremur, cineva n-ar fi turnat în el o găleată întreagă.

În afară de crimele sadice, datorate unor oameni iresponsabili, bolnavi la minte, nici una nu cred că întrece în cruzime şi scârnăvie pe cea săvârşită asupra profesorului Nicolae Iorga, spre sfârşitul lunii când fusese cutremurul. În acel timp Alioan se afla închis într-o celulă izolată, în capătul unui coridor întunecos, la Prefectura poliţiei; în fiecare dimineaţă Prinţul venea, îl punea la zid şi făcea asupra lui exerciţii de tragere cu revolverul, ochind lângă cap, la cinci centimetri. Nu mă gândesc că o dată ar fi putut să greşească, era prea sigur pe mâna lui. Nu însemna că la fel gândea şi victima; în fiecare dimineaţă Alioan îşi trăia moartea; dar era mult mai îngrozitoare clipa când îşi dădea seama că încă trăieşte, şi va trebui să treacă din nou prin încercarea dinainte. Acest canon s-a repetat şaptezeci şi două de zile, cu mici întreruperi, nu mai uşor suportabile; căci nimic nu şi-a dorit mai mult în cele şaptezeci şi două de zile decât să moară, să nu mai aibă de aşteptat altă dimineaţă. De fiecare dată Prinţul îl întreba, amorsându-şi pistolul.

— Unde-i?

Iar el răspundea:

— Nu ştiu!

În celulele vecine nu se auzea nici un zgomot, erau goale, nu avea cum să comunice cu un om viu, măcar să-i râcâie în zid, ca să ştie unul de altul. Spre sfârşitul lunii, odată cu asasinarea profesorului Iorga, îl mutară la fortul Jilava, în afara Bucureştilor, noaptea, pe întuneric, şi legat la ochi, ca şi când pe un om mort îl mai interesează ce drum face. Dar îşi dădu seama unde se află, prin deducţie şi după timpul cât mersese cu duba. Deşi îi era totuna, înţelese, cu spiritul lui de gazetar, că pentru Prinţ şi pentru ai lui Prefectura poliţiei devenise un loc nesigur. Ştia că la Jilava erau întemniţaţi şaizeci şi şapte de foşti demnitari ai regelui Carol, care îşi aşteptau judecata; dar sentinţa era dată, în bloc, moartea, trebuia hotărâtă numai clipa execuţiei. Mulţi din ei nu aveau o vină reală, îşi exercitaseră o slujbă, fără să nedreptăţească pe cineva, fiind lipsiţi de orice putere şi neavând posibilitatea să aplice pedepse, decât poate vreo amendă, neînsemnată.

Alioan îşi dădu seama că foştii demnitari erau închişi în apropiere, la capătul coridorului. Prinţul, care venea de la Bucureşti în fiecare dimineaţă, sa-şi facă exerciţiul de tragere, se oprea uneori la uşa lor şi le adresa injurii prin vizetă; nu le reproduc, neputând să fie nici scrise, nici citite. Două erau victimele lui obişnuite, generalul Gavrilă Marinescu, al cărui post îl ocupa el astăzi, şi generalul Argeşeanu, fost prim ministru câteva luni, după asasinarea lui Armand Călinescu. Amândoi purtau mustaţă, ceea ce pe Prinţ îl enerva ca o mâncărime de piele, într-un loc unde nu poţi ajunge cu mâna, să te scarpini; vitele se freacă de copaci sau de stâlpii gardului, procedeu pe care oamenii nu l-au învăţat încă.

— Gavrilă, ia vino încoace! Mai aproape; lipeşte-te de uşă!

Generalul, spaima hoţilor, a negustorilor şi-a patronilor de bordeluri trebuia să se supună. Nu l-am cunoscut, nu-i ştiu firea, să spun că ar fi suportat mai uşor moartea decât jignirea. Mustaţa îi crescuse lungă, Prinţul îi apuca amândouă capetele între degete, o trăgea afară printre grilele vizetei şi-i dădea foc cu bricheta. Rândul următor, când nu mai avea ce arde, îl chema pe general, poruncindu-i tot aşa, să se lipească de uşă şi să deschidă gura mare; apoi îl scuipa drept în fundul gâtului, cu o îndemânare de ţoapă.

Pe generalul Argeşeanu îl supunea unui interogatoriu, înainte de-ai arde şi lui mustăţile; avea mustăţi cărunte, lungi, stufoase, ardeau scoţând pocnete.

— Câţi discipoli ai omorât? îl întreba, cu un ton care părea glumeţ, cum poate să pară jocul pisicii cu şoarecele.

— Nici unul, domnule!

Era adevărat, generalul nu avusese nici un amestec în reprimarea discipolilor, după ce delegaţia acestora îl omorâse pe Armand Călinescu; operaţiunea fermă şi crudă şi din nefericire inutilă o condusese Gavrilă Marinescu. Inutilă, fiindcă numai un an mai târziu, discipolii defilau pe Calea Victoriei, în sutane noi-nouţe. Iar acum, unul de-ai lor, o căpetenie, ardea mustăţile oamenilor închişi după gratii, înainte de-a fi împuşcaţi la grămadă.

Nu sunt sigur, spun numai din auzite, toţi şaizeci şi şapte erau închişi, pare-se, într-o singură celulă, dormeau unul peste altul. Odată împuşcaţi, a fost muncă să-i descurce şi să-i scoată afară.

* * *

Vălenii de Munte nu era un loc istoric, ci doar un orăşel onest, pe valea Teleajenului, renumit pentru ţuica de prune care se făcea acolo, mai bună decât oriunde. Calitatea ei, fără asemuire, se datora climei de deal, dulce şi lină, căreia i se adăuga soiul prunelor şi priceperea oamenilor. Nu ştiu de ce a dat preferinţă acelor locuri Nicolae Iorga, moldovean prin naştere, ca mai toţi oamenii mari ai ţării; nu-i nevoie să le spun numele, îmi închipui că orice ştiutor de carte îi cunoaşte, iar de nu, facă bine să se intereseze.

Renumit prin ţuica lui de prune, Vălenii de Munte a căpătat un renume şi mai mare şi de cu totul altă natură, datorită lui Nicolae Iorga, care şi-a stabilit acolo reşedinţa lui de vară, într-o casă construită cu modestie, căci nu avea rostul să ia ochii lumii, ci să fie un adăpost şi un atelier de lucru.

Între intelectualii dintre cele două războaie, îndeosebi cei interesaţi de studiul istoriei, nu cred să fi fost unul care să nu fi mers adesea în pelerinaj acolo, unde profesorul ţinea cursuri la o universitate fondată de el ca să transmită şi altora ceva din învăţătura lui vastă.

Nu ştiu dacă la Vălenii de Munte s-o mai face şi astăzi ţuica de altădată; poate s-au uscat prunii. Ceea ce va rămâne viu este amintirea lui Nicolae Iorga. Nu vreau să mâhnesc pe edilii unui oraş care nu-mi va fi indiferent niciodată, fiindcă prin acele locuri de pe valea Teleajenului, unde m-am născut, mi s-a desfăşurat întreaga copilărie, vârsta când înveţi să priveşti lumea şi să-i înţelegi rosturile, deci s-o judeci. Îmi pare rău, cum se prea poate să le pară rău şi edililor, că oraşul n-a marcat trecerea lui Nicolae Iorga pe acolo decât printr-un bust modest, într-o grădiniţă triunghiulară, la o răspântie, faţă în faţă cu prăvălioare şi cârciumi. Locul n-ar fi rău, prăvălioarele şi cârciumile oricum au să dispară; însă era nevoie de o statuie atât de înaltă cât a fost omul. Dacă greşesc şi ceva s-a schimbat în zece ani de când n-am mai trecut pe acolo, îmi cer iertare. Dacă nu, sper să se schimbe într-un alt deceniu, şi nu ca să capăt eu satisfacţie, ci pentru faima oraşului; un al doilea Nicolae Iorga n-o să mai fie.

Casa n-a rezistat la cutremur, în noiembrie 1940, şi profesorul s-a mutat la Sinaia, într-o vilă de pe Calea Codrului, unde şi-a continuat lucrul la Istoria Universală. Mulţi ani mai târziu am ajuns pe acea coastă de munte şi am retrăit momentele amare dintr-o dimineaţă posomorâtă, între toamnă şi iarnă, când am aflat că Nicolae Iorga fusese schingiuit, omorât şi batjocorit de către discipoli.

Casa nu se vedea decât vag, printre arbori, departe de poarta. Poarta zăcea într-o rână, cu unul din stâlpii de zidărie gata să cadă. Pe acolo intrase maşina care venea să-l ridice. Era la 27 noiembrie, pe la ora cinci şi jumătate după-amiază, întuneric la vremea din faţa iernii.

Am în faţă nota informativă a Parchetului care a anchetat crima; Parchet atunci era ceea ce astăzi este Procuratura. Din maşină au coborât şapte oameni, printre ei şi şoferul, şi au năvălit în casă. Nu mă interesează, şi cred că nu interesează pe nimeni cum s-au petrecut faptele acolo; l-au luat, l-au înghesuit în maşină şi au plecat cu el în noapte. Altceva aş fi vrut să dezvăluie nota informativă, faptele care s-au petrecut pe urmă. Anchetatorii se mulţumesc să încheie cu informaţia că „în ziua de 28 noiembrie corpul profesorului a fost găsit împuşcat

(măcar să fi spus ciuruit de gloanţe) pe câmpul de lângă comuna Strejnic.” Eu ştiam, nu-mi amintesc de la cine, dar mulţi ştiau la fel, că nu era pe câmp, ci în pădure. Lângă mort s-au descoperit nouă tuburi de cartuş; se prea poate să fi fost mai multe, călcate în picioare, îngropate în zloată; câte găuri s-au găsit în trup la autopsie nu se spune. Împotriva a doi dintre făptaşi, dispăruţi de altfel, s-a deschis acţiune publică, pentru crima de omor cu premeditare. Şi ceilalţi cinci n-aveau nici o vină? Cred că pe lângă ei mai erau vinovaţi încă o mie, toată poliţia discipolilor din judeţul Prahova, şi nu doar ei, şi nu doar o mie.

Îmi fac datoria macabră de a dezvălui cele spuse de martori, căci altfel istoria viitoare, peste un secol sau un mileniu, ar putea să înregistreze fapta drept o crimă politică, nimic altceva. Nu înseamnă că admit crima politică, dar ea poate să semene uneori cu o luptă, ca un duel de pe vremuri, când unul din adversari cade şi este înmormântat cu onoruri.

Crima din pădurea Strejnic nu avea drept scop să înlăture un adversar politic, ci era răzbunare; mârşavă şi scârnavă: barba smulsă, trupul călcat în picioare, faţa mutilată şi unsă cu necurăţenie omenească. Profesorul fusese adversarul declarat al Arhanghelului.

În aceeaşi zi, mai devreme şi cu o parte din participanţi amestecaţi pare-se în amândouă crimele, a fost târât pe malul lacului Snagov şi ucis Virgil Madgearu, specialist în finanţe şi economie, de mai multe ori ministru; nu mă interesează motivele; între el şi Nicolae Iorga se înşirau numele celor trei mii de intelectuali pe care discipolii urmau să-i suprime.

* * *

După aceste întâmplări, urmate de masacrul săvârşit asupra foştilor demnitari închişi la Jilava, mi-e imposibil să înţeleg cum colaborarea generalului cu discipolii a continuat încă o lună şi jumătate. Ce se întâmpla în consiliile de miniştri, când cele două părţi se aşezau la aceeaşi masă de discuţie? Vorbeau sau se scuipau unii pe alţii? Şi când se întâlneau, generalul cu noul Arhanghel care pretindea puterea integrală, îşi spuneau bună-ziua, îşi dădeau mâna? Eu n-aş fi avut ce să caut la o asemenea întâlnire, dar rău îmi pare că n-am putut să aflu ceva măcar de la un martor. Tot ce ştiu, comunicatele

generalului privitoare la dezordine şi crimă aveau un ton neputincios, de mâhnire şi dojană, dar cu subînţelesuri care anunţau viitoarea ciocnire. Generalul se bizuia pe armată, discipolii pe aprobarea şi sprijinul Germaniei. Noul Arhanghel era un omuleţ plin de ambiţie, care uitase că la început se socotea doar suplinitorul primului Arhanghel, în numele căruia luase puterea, şi care, deşi mort, veghea asupra lui, cu spada ridicată, să-l apere. De altfel, aceasta era mistica discipolilor, să-şi socotească morţii ca fiind încă în viaţă. Toate întrunirile lor începeau cu apelul celor de pe lumea cealaltă, în frunte fiind bineînţeles Arhanghelul, urmat de căpetenii, pe grade. La auzul fiecărui nume citit de pe lista sacră, asistenţa, într-un glas, răspundea „Prezent!”, cu o convingere furibundă. Omul de pe stradă, care de felul lui a interpretat de obicei în chip mucalit întâmplările grave, fiindcă nu le putea combate decât cu gluma, scoase o vorbă, mult răspândită în vremea aceea: „Vedea-te-aş prezent!” folosită în loc de blestem sau de înjurătură.

Generalului, care ani de zile fusese în conflict cu regele, i se spunea „Câinele roşu”, fiindcă în relaţiile lui cu subalternii, în armată, poate şi cu superiorii, era un om sever, cu principii inflexibile; pentru un militar, aceasta este o calitate. Nu l-am văzut niciodată de aproape şi cel mai bine îl ţin minte din fotografii şi de la jurnalul de actualitate, cinematografic. Probabil avea părul blond, bătând în roşu, de unde şi porecla; despre oamenii cu părul roşu se spune că sunt răi la suflet; n-am avut ocazia să verific; în cazul lui, severitatea putea să-i fi adus o asemenea calificare.

Situaţia lui în acea iarnă era ingrată.

Ingrată era şi situaţia când l-am văzut în tribună, îmbrăcat în sutană, primind defilarea discipolilor, care îi dădeau onorul dar ar fi vrut să-i facă de petrecanie. Mă gândesc de multă vreme cum să arăt mai limpede acele întâmplări, ca să le înţeleagă la fel toată lumea; recurg la calitatea mea de martor, fără ambiţia unui istoric, aşa cum a fost concepută întreagă descrierea evenimentelor contemporane cu noi, de la sfârşitul acestui mileniu. Pe măsură ce trece timpul, faptele vor fi interpretate şi explicate mai bine…

Mai înainte, regele îl ţinuse cu forţa într-o mănăstire, şi ca să-l compromită pusese la cale împotriva lui un proces de bigamie. Nu ştiu mai mult decât atâta, nu ştiu pe ce se bizuia acuzaţia, şi nu ştiu mai ales sentinţa. Cred că procesul s-a închis fără consecinţe: câteodată regii nu-şi pot face toate mendrele.

Despre el, în afară de ceea ce, mai mult sau mai puţin cunoaşte toată lumea contemporană interesată de faptele la care asistă, am aflat doar o întâmplare petrecută în timpul războiului; mi-a povestit-o un vechi prieten, care a fost martor. Într-o zi, generalul a venit cu avionul, să inspecteze frontul, şi-a aterizat pe un aerodrom, unde se afla şi comandamentul sectorului. Pilotul lui era Max Manolescu, un as cunoscut din vremea de pace, l-am văzut făcând acrobaţii ameţitoare, îi scriu numele cu pietate şi admiraţie.

După ce a studiat hărţile şi a stat de vorbă cu comandanţii, generalul a dorit să zboare până în primele linii. Era nevoie de un avion făcut anume pentru mici deplasări şi pentru observaţie, un „Fisler-Stork” cu aripile mari, ca o barză, cu trenul de aterizaj larg deschis, ca să se poată aşeza pe pământ cu uşurinţă şi siguranţă. Max Manolescu se îndepărtase, poate că era la cantină; generalul nu avea însă răbdare să aştepte până dădeau de el, aşa că a pus ochii pe un pilot tânăr, care devenise renumit din primele zile ale războiului, când, printr-o întâmplare norocoasă, doborâse deodată trei avioane venite să ne atace; n-am aflat dacă după aceea a mai doborât vreunul, mi se pare că a rămas doar cu renumele. „Pe el îl vreau!” a hotărât generalul, care îl cunoştea, fiindcă îl decorase cu propria-i mână.

Au zburat ei ce-au zburat, mai mult decât ar fi fost nevoie judecând după ceasornic, până ce de jos a pornit foc de puşti şi de mitraliere. Pilotul a făcut repede calea întoarsă, trecuse linia frontului fără s-o vadă, fiind camuflată; datoria lui ar fi fost s-o ştie, fiindcă o supraveghea zilnic.

După aterizare, generalul i-a spus cu o blândeţe cam acră: „Bine, măi băiete, de mine nu-mi păsa dacă ne dobora dincolo, dar lumea ar fi crezut că am dezertat şi m-am predat inamicului!”

Cât despre adversarul lui, urmaşul Arhanghelului, care nici nu ştiam că mai trăieşte, mi s-a spus că de curând a răspuns la întrebările unui istoric, la un post de radio din Europa centrală. N-am auzit cu urechile mele, deci mă pronunţ cu rezerve; dar dacă e adevărat ce-a îndrăznit să spună, după patru decenii şi jumătate, când a avut destul timp şi de reculegere şi de căinţă, mă întreb de ce interlocutorul lui nu i-a astupat gura? În numele a ce l-a pus să vorbească? Al adevărului istoric, al ideii că în orice proces trebuie să asculţi şi partea cealaltă? Dar una din părţi nu mai putea în nici un caz să vorbească, fiindcă fusese asasinată în pădurea Strejnicu. Arhanghelul, bătrân acum, spune că moartea lui Nicolae Iorga era necesară şi bine venită, şi n-o regretă. Cine avea nevoie de această declaraţie cinică?

Dacă un istoric ar intra pe căi magice în convorbire cu ucigaşul lui Mihai Viteazul, ar fi el îndreptăţit să răspândească răspunsul acestuia, că a săvârşit o crimă necesară şi binevenită? Sau dacă la o şedinţă de spiritism s-ar auzi glasul lui Landru, spunând că toate cele nouă crime ale sale, plus cele trei sute aflate în pregătire erau necesare şi binevenite, s-ar socoti cineva în drept să-i reproducă declaraţia la radio?

Crezusem că istoria acestui al doilea Arhanghel a fost încheiată la rebeliune. Pe urmă am aflat că mă înşelasem, s-a mai agitat multă vreme, dar mi se pare inexplicabil că i-a supravieţuit lui Hitler, care îl luase sub ocrotire. Şi mai inexplicabil decât toate, că e pus să vorbească la radio, justificându-şi crimele.

În aceeaşi iarnă, după uciderea lui Nicolae Iorga şi a lui Madgearu, lăsând la o parte pe cei fără nume, căpeteniile discipolilor au socotit că venise timpul să deshumeze pe înaintaşii lor, ca să fie puşi în locuri de cinste, Arhanghelul şi ai săi treisprezece apostoli, gâtuiţi din ordinul regelui şi îngropaţi sub o placă de beton, în curtea închisorii Jilava.

Îmi amintesc că era o vreme posomorită, şi aşa s-a păstrat mult de atunci înainte. Discipolii, care ştiau ce se întâmplă, umblau agitaţi pe străzile Bucureştilor, uitându-se la oameni cu ochii roşii.

Placa groasă de beton n-a fost spartă cu perforatoarele pneumatice, se socotea blasfemie, s-au folosit târnăcoapele şi forţa umană, mai pioasă decât poate fi o maşină. Discipolii munceau cu rândul, ziua şi noaptea, nu s-a terminat repede, şi când luau târnăcopul în mână se simţeau în mare cinste. Printre ei era şi poetul, nu cel care făcea textele cântecelor, ci unul de inspiraţie mult mai subtilă, căruia îi port admiraţie pentru poezie, şi nu ranchiună, pentru fapte, fiindcă n-a făcut nimănui rău, ca alţii, şi dacă s-a băgat în rânduri, şi a năduşit mânuind târnăcopul, după cum a bătut pasul la paradă, motivul cred că a fost mai degrabă frica, decât dorinţa de parvenire.

După doi ani de la înhumare, când se mai turnase şi acid sulfuric peste cadavre, îmi închipui că greu puteau fi recunoscute. Când le-au dezvelit era noapte, lucrau la lumina reflectoarelor; atunci o mare mânie i-a cuprins pe discipoli, au năvălit în închisoare, au dat buzna în camera foştilor demnitari, şi fără nici o judecată, fără a le lăsa timp să-şi facă măcar semnul crucii, au tras în ei, la grămadă.

N-a fost treabă uşoară, cei din faţă cădeau morţi peste cei din spate, se făceau straturi-straturi şi trebuiau daţi la o parte, ca să fie împuşcaţi şi cei dedesubt, să nu scape vreunul.

Din celula lui, Alioan auzea şi împuşcăturile şi urletele; iar de afară răzbeau cântece macabre.

S-a vorbit că pe discipolii deshumaţi, care aveau toţi pe suflet măcar o moarte de om, au să-i îngroape într-un cimitir sfânt, făcut anume la Predeal, sub o coastă de munte. Planul n-a mai apucat să fie adus la îndeplinire, fiindcă în curând a izbucnit rebeliunea; masacrul de la Jilava făcuse să se umple paharul, dând pe de lături; venise timpul să vorbească armele, spre a hotărî soarta celor două tabere.

Rebeliunea au început-o discipolii, blocându-l pe general în clădirea Preşedinţiei, din piaţa Victoriei. Câteva zile, au aşteptat, stând la pândă şi unii şi alţii.

Poate determinant în actul discipolilor a fost refuzul Patriarhului de a-l sanctifica pe Arhanghel. Se făceau pregătiri în această privinţă, urma să fie slujbe religioase cu sute sau mii de preoţi, cu pompă cum nu se mai văzuse, ca pentru cel mai mare sfânt al ortodoxiei. Dar Patriarhul, deşi strâns cu uşa, nu-şi

dădu încuviinţarea. Singura soluţie era să-i scoată ochii, să-i smulgă barba şi în locul lui sa-l pună pe Traian, care în exaltarea credinţei sale religioase îl confunda pe Isus Cristos cu Arhanghelul. Dar ce vroiau ei nu se putea, decât dacă luau toată puterea din mâinile generalului.

Discipolii erau baricadaţi în clădirea Gardienilor publici, din spatele Preşedinţiei. Alţii umblau ca turbaţi prin oraş, trecătorii trebuiau să se dea la o parte, dar aceştia erau puţini, cei mai mulţi rămâneau în case, iar dacă se duceau la slujbă îşi alegeau drumul şi traversau răspântiile pe furiş, sau în fugă. Armata germană părea dispărută, un om măcar în uniforma Wermachtului nu se vedea pe stradă.

În acele zile de aşteptare, când m-am dus la redacţie, portarul m-a salutat cu mâna întinsă, ca discipolii; asemenea şi uşierul, care apoi mi-a spus să merg la director. Dar directorul era la Roma, iar Alioan, pe care îl lăsase să-i ţină locul, sau dacă nu vrea să delege pe cine crede, dispăruse din septembrie, curând după venirea la putere a discipolilor. Nu-mi făceam griji, ştiind ce sentimente nutrea pentru aceştia, eram convins că plecase pe urma lui Jordie, sau în altă parte, unde să fie în siguranţă.

În biroul directorului am găsit trei oameni în sutană, îi cunoşteam vag, lucrau la administraţie. Unul din ei, venit de curând, nu schimbasem cu el o vorbă, nu ştiam cum îl cheamă, stătea pe scaunul lui Jordie; ceilalţi doi îl încadrau, în picioare.

— Domnule, mi s-a adresat cel de pe scaun, care părea că-i superiorul celorlalţi, de azi înainte ziarul apare sub conducerea noastră. Dacă vrei să lucrezi la noi, conform indicaţiilor noastre, nu avem nimic împotriva dumitale, deşi ai refuzat să faci parte din mişcare.

— Nu am făcut niciodată politică, am replicat ca să mă apăr.

— Acum nu mai are importanţă, toată ţara e a noastră şi toţi cetăţenii trebuie să ne urmeze. În ceea ce te priveşte însă, fiindcă planează bănuieli asupra dumitale, trebuie să ne aduci un act de origine etnică.

— Dar cine să-mi dea un asemenea act, dacă nu-i prevăzut în lege? Actul de naştere, care arată naţionalitatea părinţilor nu-i destul?

— Nu, fiindcă poate să fie o naţionalitate dobândită.

— Cineva a dobândit-o odată, strămoşii mei de acum o mie de ani, sau de două mii, numai că pe timpul lor nu existau oficii de stare civilă, să le dea acte.

— Nu ne priveşte! Până mâine să ne aduci certificatul de origine etnică!

Spre a-şi accentua ordinul, omul s-a ridicat de pe scaun şi m-a salutat cu mâna întinsă, gest care părea un semn de ameninţare. Ceilalţi doi l-au repetat şi au stat toţi trei aşa, ţepeni, până ce am ajuns la uşă.

Am plecat repede, fără să văd pe nimeni din redacţie. Se făcuse ora unsprezece şi după săptămâni întregi posomorâte, cerul se înseninase. Eram abătut, nu ştiam ce-o să urmeze; deşi fără nici o speranţă, m-am abătut pe la primăria din Piaţa Amzei, unde aveam un cunoscut, directorul oficiului de stare civilă. I-am spus în ce situaţie mă aflam, mi se cerea un act de origine etnică. Aşa cum mă aşteptam, a ridicat din umeri; chiar dacă ar fi vrut să-mi elibereze un asemenea act, n-avea pe ce bază, îi trebuiau date pe care nu le puteam găsi decât în registre, la locul meu de naştere. Greu ar fi înţeles că nu mă speriasem degeaba, primăria nu era ocupată de discipoli, nu se vedea pe acolo nici un om în sutană şi nici nu admitea că ar putea s-o ocupe. Era un funcţionar de carieră, cu douăzeci şi cinci de ani de serviciu, nu concepea că ar putea să existe altă putere decât a statului.

— Vezi-ţi de treabă! mi-a spus în încheiere. Într-o zi-două au să se linişească.

— Atunci n-ai văzut ce se întâmplă pe stradă!

Oamenii în sutană, care patrulau pretutindeni cu spada în mână şi cu revolverul la centură, păreau hotărâţi mai degrabă să moară decât să se dea bătuţi, când microbul puterii le pătrunsese în sânge ca o turbare.

Omul cu care vorbisem părea atât de încrezător în lege, încât m-am simţit mai încurajat, m-am gândit că ştia mai multe ca mine şi am ieşit în stradă. Însă mi-am dat seama repede că se

înşela, nu mai putea fi vorba de lege ci de teroare şi sânge; se citea limpede în ochii discipolilor care continuau să patruleze, probabil aşteptând ordine.

Am luat-o pe Calea Victoriei în sus, cu gândul să mă duc la şosea, apoi pe malul lacurilor, să-mi găsesc liniştea mai departe de turbulenţa oraşului, în mijlocul naturii în care mă încredeam, fiindcă n-o simţisem niciodată ostilă, nici pe furtună cu fulgere şi tunete.

De la strada Sevastopol în sus, aproape de piaţa Victoriei n-am mai putut merge, drumul era barat cu bârne, stâlpi de telegraf, traverse, puse de-a curmezişul. Aş fi crezut că erau făcute de armată, ca să se baricadeze în piaţa Victoriei, dacă n-aş fi văzut că le păzeau şiruri dese de discipoli, printre ei şi fete, îmbrăcate în sutană. La început mi-au stârnit oroarea, pe urmă am observat că sutanele lor erau mai cochete, croite pe talie şi nu le lua graţia; apoi, cu toată austeritatea propovăduită de Arhanghel, multe aveau ruj pe gură, părul coafat, purtau la gât fulare cochete şi nu le lipseau nici podoabele, cerceii şi inelele; una, cu spada băgată sub braţ, îşi aranja părul într-o oglinjoară.

Prezenţa lor mi-a schimbat starea de spirit, mi-am spus că rebeliunea discipolilor nu putea să fie decât o glumă, dacă alături de ei mergeau asemenea fete. Mă înşelam, defecţiunea nu s-a datorat fetelor, ci destinului însuşi, nu fiindcă el ar fi fost reflectarea dreptăţii şi a înţelepciunii umane, ci doar oponentul absurdităţii.

Neputând merge mai departe am ieşit în bulevardul Lascăr Catargiu, azi Ana Ipătescu, şi am pornit fără ţel spre Piaţa Romană. Cum n-aveam ce face altceva decât să urmez sfatul primit mai adineauri, trebuia să aştept cele două-trei zile, până urma să se facă linişte, şi zilele nu puteau trece decât trecând orele. În spate, spre Piaţa Victoriei mi s-a părut că se aude huruit de tancuri. Cu toate că mi-au dat curaj, am înţeles totdeodată că situaţia era gravă şi în curând putea să devină sângeroasă.

La Piaţa Romană am stat câteva clipe descumpănit, nu ştiam încotro să pornesc, când pe neaşteptate şi ca o minune dumnezeiască, a izbucnit o bubuitură de tun, din direcţia de unde venisem.

Tunuri şi tancuri nu putea să aibă decât armata, atunci am înţeles că bătălia, odată ce începuse cu acea primă bubuitură, nu putea decât să fie câştigată.

Era război, limpede, cu un front la mijloc şi eu mă aflam în partea care urma să piardă. Trebuia să-mi găsesc un adăpost, acasă nu mă puteam duce, discipolul de deasupra mea, încurajat şi el ca toţi ceilalţi, putea să vină la uşă, să-mi crape capul cu spada.

36

Aveam o cunoştinţă în cartierul Rahovei, o cărturăreasă la care fusesem odată cu o fată, să-i ghicească viitorul, îmi era îndatorată fiindcă scrisesem despre ea un reportaj la ziar, cu fotografia, nu în batjocură, dar nici din credinţa mea în ocultism, ci fiindcă reprezenta un subiect de viaţă, îmi plăcea să scriu despre orice, chiar şi despre un câine vagabond, sau despre cerşetorii de la uşa bisericii, aşa cum am scris despre Nae Moartea, din Herăstrău, vânătorul de broaşte, sau despre un cadavru din sala de disecţie a Facultăţii de medicină, socotind că toate acestea, ca multe altele, înregistrate aproape zilnic, puneau o fâşiuţă de pictură la fresca oraşului. Cadavrul era al unei fete, bănuiam că frumoasă, nu-i vedeam faţa, fiind întoarsă în jos, aşezată pe burtă; dar avea un corp bine făcut şi mâinile delicate, unghiile îngrijite şi date cu ojă, ca sângele ei care se închegase; am numit-o Lola şi am regretat că nu o văzusem măcar o clipă când era vie.

Trebuia să fac drumul pe jos, până la cărturăreasă, sperând să găsesc la ea adăpost câteva zile; mergeam pe străzi ocolite, unde nu se vedeau discipoli, fiindcă de-aici înainte, dacă războiul începuse, pentru ei orice om în haine civile reprezenta inamicul.

Aşa am ajuns la un colţ de stradă, pe unde vroiam să traversez bulevardul Pache, să ajung la Sfântu Gheorghe, apoi la Tribunal de unde începea Calea Rahovei.

Chiar la acel colţ de stradă era clădirea impozantă a Asigurărilor Sociale, mai târziu Ministerul de Externe, iar azi, un hotel de categoria întâi. În faţă se vedea o îngrămădire de oameni, cei mai mulţi discipoli în sutană, dar şi civili, bărbaţi

mai în vârstă, probabil pensionari, şi gospodine care veneau de la piaţă, împovărate cu sarsanale; cred că nu prea ştiau ce se întâmplă, altfel s-ar fi dus repede acasă. Iar discipolii erau atât de consternaţi, că nu puteau să reacţioneze, se uitau ţepeni la un afiş mare, scris de mână cu litere groase, lipit pe uşa monumentală a clădirii.

Am folosit cuvântul consternat, dar poate mă înşelam, sentimentele lor puteau fi mult mai complexe, şi numai deruta îi împiedica să acţioneze, cu o furioasă dorinţă de răzbunare, băgând spada în asistenţa aceea naivă şi ignorantă. Pe afiş scria, în rânduri alternate, roşu şi negru: „Fraţi prieteni, ieri 20 ianuarie, armata a ucis mişeleşte, la Ploieşti, pe comandantul nostru Silaghi, care se afla acolo la datorie."

Al doilea nume al mortului nu-l mai ţin minte, ştiu că el era mai mare, poate cu rang de ministru, pe Casa asigurărilor sociale.

Mai târziu am aflat că la Ploieşti se afla ca să conducă rebeliunea, în oraşul copilăriei mele. Pusese mâna pe Prefectura judeţului, unde, deşi n-avea nici o şansă de izbândă, a încercat să înfrunte armata care îl soma să se predea, şi a căzut lovit de gloanţe. Azi prefectura e transformată în Muzeu; când trec pe acolo uit că avusese treptele scării pline de sânge; mulţi din cetăţenii de astăzi ai oraşului probabil nu ştiu nimic, sau dacă au ştiut nu mai ţin minte acele întâmplări descreierate. Cadavrul a fost dus în piaţa din faţa Primăriei, să-l vadă toată lumea. În apropiere era statuia Libertăţii, ridicată pentru republica de o zi, când oraşul îşi declarase neatârnarea de rege.

Armata, deşi avea în rândurile ei mulţi simpatizanţi ai discipolilor, care avuseseră grijă să-i măgulească şi să-i exalte, fusese de la început credincioasă generalului; în această privinţă nu cunosc nici o defecţiune; simpatizanţii discipolilor şi-au pus capul în pământ şi au făcut pe n-aude, n-a vede. Disciplinei tradiţionale a soldaţilor, deprinşi să execute ordinele fără cârtire, s-a adăugat o ură neîmpăcată împotriva discipolilor, când aceştia, în luptele de stradă din apropierea Preşedinţiei, luând câţiva prizonieri din rândurile armatei i-au stropit cu benzină şi le-au dat foc, prefăcându-i în torţe însufleţite. Am

văzut fotografiile acestor victime, îngrozitor mutilate; nu ştiu dacă vreuna a scăpat cu viaţă.

Când Dumnezeu vrea să piardă un om, mai întâi îi ia minţile. Dacă discipolii ar mai fi avut vreo portiţă de scăpare, după atâtea din vechile lor asasinate, unele rămase cu totul nepedepsite din cauza unei justiţii neputincioase şi înfricoşate, de astădată, cu atâta ură stârnită în rândurile armatei, pierduseră orice şansă. Deşi începută cu toată sălbăticia, rebeliunea avea să rămână foarte limitată, şi timp de numai trei zile; cel mai scurt război din câte se cunosc, în afară de cele neserioase, când n-are de gând să lupte nici o tabără, nici alta, ci vor doar să se afle în treabă.

Mi-e uşor să vorbesc astăzi cu atâta certitudine; atunci, când mergeam furiş pe străzi neumblate şi auzeam în spatele meu tunurile, nu ştiam ce se întâmplă dincolo de bătaia auzului meu, nu ştiam mai ales ce se întâmplă în ţară. De ceva eram sigur, că armata germană care avea nevoie de aprovizionare şi linişte, n-ar fi răbdat încăierarea, dacă nu se sfârşea decisiv şi repede; un scurt ordin venit de la Berlin ar fi scos-o în stradă, să se alăture uneia din tabere, şi cel puţin eu, unul, hoinar pe străzile Bucureştilor, nu mai ştiam care va fi acea tabără.

Pe Calea Rahovei, unde ajunsesem, cu prăvălii mărunte, populaţia evreiască, deşi rară, era intrată în panică; am văzut familii întregi coborând scările de lemn ale apartamentelor de la etaj, cu boccele în spate, luând-o la fugă fără să ştie unde. Am văzut femei leşinate şi bărbaţi dându-le palme să le trezească; primejdia lua minţile oamenilor. Ei n-aveau de unde să ştie ce parte a oraşului era mai sigură, porneau la întâmplare; unii nici nu puseseră obloanele prăvăliilor, dar nu se auzea zăngănit de geamuri, jaful încă nu începuse. Acea a doua jumătate a zilei când bubuia tunul, în cartierul Rahovei părea liniştită.

Am trecut de fabrica de bere, apoi de piaţa Chirigiu, căutând să-mi aduc aminte unde stătea cărturăreasa. După câteva staţii de tramvai am ajuns la strada Petre Ispirescu, un punct de reper pe care îl ţineam minte fără claritate. Era un punct de reper, într-adevăr, dar nu cel căutat de mine, mă aflam într-o stare confuză; dinspre oraş se auzeau detunături de puşcă, rafale de mitralieră şi din când în când bătea tunul; ar fi

fost imposibil să rămân cu spiritul limpede. Am cotit la dreapta, apoi la stânga, am găsit strada Moş Ajun, Ileana Cosânzeana şi Făt-Frumos, care îmi amintea de ceva, dar nu de cărturăreasă. Se făcuse ora trei, după un ceas şi jumătate cădea întunericul, şi dacă nu ajungeam repede, riscam să rămân noaptea pe stradă, într-un cartier unde mişunau derbedeii şi cuţitarii.

M-am învârtit mult pe străzi, fără să găsesc poarta, care ţineam minte că avea deasupra, într-un par, o scândură cu trei cărţi de joc, firma cărturăresei. După un timp m-am oprit la o casă care îmi părea cunoscută, o maghernıţă căzută într-o rână, cu ferestrele întunecate. Dacă aş fi văzut pe cineva mişcând, poate i-aş fi cerut să mă îndrumeze, îmi dădeam seama că nu mai puteam să mă descurc singur. Tocmai atunci s-a deschis o portiţă şi a ieşit o umbră firavă, care a venit drept spre mine, probabil mă văzuse din casă şi o nedumerea prezenţa mea acolo.

— Căutaţi pe cineva, domnule?

Era o fetiţă oacheşă, amurgul abia îi mai desena faţa, mai multă lumină venea din albul ochilor ei şi de la dinţii care luceau ca floricelele de porumb, care dansează deasupra ceaunului. Semăna atât de bine cu Tiţa, pe care o ţineam minte de la înmormântare, când îi ridicasem capul să-i pun la gât şiragul de briliante, încât am recunoscut deodată şi casa unde stătusem un timp de veghe, într-o noapte, cu Alioan, adus acolo de un dor în care nu puteam să cred, îl socoteam unul din capriciile lui stranii.

— Tu eşti sora Tiţei! i-am spus, fără să am vreo îndoială.

M-a privit mai atentă, dar fără să se mire; desigur, nu putea să mă recunoască, aşa cum mă văzuse la cimitir, împodobind-o pe moartă. Şi nu se mira că întrebam de soră-sa, o cunoştea multă lume, boierii care îi cumpărau tot coşul de flori şi o duceau la ei acasă; era o meserie cinstită cu condiţia să pună banii în mâna maică-sii. Uneori nu izbutea să vândă nici măcar toate florile, necum să mai vină cu ceva pe deasupra; dar fiindcă erau trei, de bine de rău se descurcau, puteau să le ia şi băutură bărbaţilor.

— Da, răspunse fata, sunt sora ei mai mare.

Părea mult mai mică.

— N-aveţi o odaie unde să mă găzduiţi câteva zile?

Deveni neîncrezătoare.

— Cine ţi-a spus? Eşti de la poliţie?

— Nu, şi n-am venit pentru ce crezi. Mă ascund de cineva care îmi vrea răul.

— Stai puţin, s-o întreb pe mama.

M-au primit, doar la început s-au uitat la mine cu neîncredere, până şi-au dat seama că aveam necazurile mele, nu veneam să le fac lor necazuri. Am intrat în tindă, unde ardea focul într-o sobă de fier, cu plită. O femeie pe care o vedeam din spate, ridicată pe vârfuri, aprindea lampa cu gaz, agăţată în perete. Când s-a întors, am recunoscut şi pe chipul ei matur trăsăturile Tiţei, aşa cum le recunoscusem la fata din poartă.

— N-aveţi lumină electrică? am întrebat-o.

— Ba avem, dar n-o aprindem mereu, că e scumpă.

Tinda se luminase destul ca să văd în mijloc o masă rotundă, scundă, ca la ţară, având în jur scăunele cu trei picioare. Alte două fete au venit dintr-o odaie, de alături şi s-au aşezat pe scăunele, uitându-se la mine curioase, dar fără să se mire. Cea care mă primise s-a aşezat şi ea, lângă ele, pe urmă s-a aşezat şi mama. Singurul miros neplăcut era acela de funingine, care însă nu-mi repugnă, fiindcă nu vine decât de la lemnele nearse bine. Pereţii mi s-au părut afumaţi, mai ales deasupra sobei, încolo tinda, în sărăcia ei, nu făcea impresia de mizerie.

— Să-ţi arăt odaia! spuse mama fetelor. La noi nu e cu pretenţii.

— Nici n-am nevoie, tot ce vreau este să nu mă supere cineva; aţi auzit că în oraş este zaveră.

Auziseră, dar nu ştiau ce înseamnă.

— Ceva de mâncare aveţi?

S-au uitat una la alta, mirate.

— Pentru noi avem, mămăligă rece cu brânză. Dar ce să-ţi dăm dumitale?

— Aparat de radio aveţi?

Au rămas amuţite, nu mai înţelegeau ce căutam acolo, începeam să semăn a om ca neoamenii. M-am adresat fetelor:

— Care din voi vrea să-mi facă un serviciu?

Au răspuns în cor, toate erau gata să mă servească.

— Cred că ar fi bine să mergeţi două, una să ia din Calea Rahovei ceva de mâncare, este la colţ o cârciumă cu grătar, vedeţi şi voi ce vă poate frige mai repede; luaţi de toate, şi pentru toată lumea. Aveţi un coş? Cine din voi e gospodină mai bună?

Au răspuns iarăşi în cor, erau măritate, ştiau ce-i place bărbatului să mănânce. Mi-am amintit că bărbaţii lor erau la închisoare pentru jefuire de cadavre. Rămase ca după mâncare să se ducă Sili. Îşi luase numele după o actriţă de revistă, încercase într-un timp să intre la teatru, să facă orice, să cânte, să danseze, să se despoaie, numai s-o vadă lumea pe scenă. Era frumoasă şi tânără, la optsprezece ani avea timp să înveţe şi să cânte, şi să danseze. Directorul, un actor cunoscut prin nasul lui mai mare decât al lui Ovidiu, o înghesui de câteva ori prin culise, după aceea o trimise acasă, nu era bună nici la cânt, nici la dans, rămase cu numele Sili, de la Sili Vasiliu, steaua trupei.

— Să aduc şi băutură? întrebă ea, timidă, cu coşul la subţioară.

— Sigur, vin roşu.

— Şi ţuică, nu?

— Ba da, şi ţuică, dacă vă place.

Nu le plăcea în mod deosebit, ştiau că era băutura bărbaţilor.

— Cine se mai duce cu ea?

Se puteau duce toate trei, dar una trebuia să rămână, să-mi deretice puţin odaia, cum îi porunci maică-sa. Pe aceasta o chema Lisabeta, ea mă întâmpinase la poartă, şi când se ridică în picioare, mi se păru mai zveltă şi în acelaşi timp mai rotunjită decât toate. Pe cea care rămăsese disponibilă o chema Vasi, o deosebeam greu de celelalte, mai ales de Sili, căreia parcă îi era geamănă.

— Vasi, te pricepi să cumperi un aparat de radio?

Mă priviră toate mirate.

— E un aparat mic, se cheamă „Fileta”, costă două mii de lei, vezi să nu-ţi ia mai mult, tocmeşte-te, să nu te creadă proastă. Peste drum de cârciumă am văzut un magazin cu articole electrice.

— La domnu Cucu, ştiu, am fost servitoare în casă; dar am plecat, cucoana nu putea să mă sufere.

Le-am dat bani, era o sumă, i-au înghesuit în sân până la betelie.

— Vedeţi să nu se ia cineva de voi! le-am spus, înainte să iasă pe uşă. Să mergeţi împreună.

— N-aveţi grijă, domnule! Nu ne întrece nimeni la fugă!

Nu ştiu dacă le fugărise cineva, dar s-au întors repede.

Până la venirea lor, m-am dus după Lisaveta, să văd odaia. A luat lampa din cui şi a pus-o în perete.

— N-aveţi decât o lampă?

— Nici nu ne trebuie. Asta v-o lăsăm dumneavoastră.

Odaia, mai mare decât s-ar fi bănuit, avea două ferestre la stradă, şi două în curte. Primele păreau zidite, fiindcă afară nu răzbea nici o lumină.

— Asta-i odaia mea, îmi spuse Lisaveta, dar de când ne-au plecat bărbaţii, dormim toate cu mama, să nu risipim lemnele.

— Trebuie să-mi faceţi focul şi mie; odaia e îngheţată.

— Dacă plătiţi, vă facem.

Dereticatul odăii n-a ţinut decât cinci minute, a dat o dată cu mătura şi a scos gunoiul în tindă, nu era mult, nici cât să-l iei într-o palmă, n-avea de unde veni, dacă nu intra nimeni în cameră. Mă interesa, dar într-o măsură prea mică, patul, să am unde mă întinde, căci mă simţeam obosit, mai mult de emoţii şi teamă decât de umblet. Era un pat tare, de scândură, învelită cu o rogojină, iar deasupra cu un cearşaf de pânză groasă; deşi în lumina chioară a lămpii nu se vedea prea bine, mi s-a părut destul de curat, ca să nu-mi facă silă; toată casa era curată de altfel. Fata a desfăcut plapuma, împăturită la perete, cu perna la mijloc. Dormisem şi mai rău înainte, la manevre, prin case rechiziţionate, la oameni săraci care nu aveau pe laviţă nici măcar un cearşaf gros, de in ţesut în casă.

În alte cinci minute Lisaveta a adus un braţ de lemne şi a aprins focul într-o sobă de tablă. Mă încălzisem şi alteori cu sobe de tablă, ştiam că se răceau repede, dar şi mai repede dădeau căldură, odaia devenea numaidecât omenoasă.

Minutele care au urmat, am stat de vorbă la gura sobei. Cum se apleca să sufle în foc, ca să-l aţâţe, bluza fetei se

desfăcea şi i se vedeau sânii, fără semne de ofilire, oacheşi, elastici, jucau ca pe arcuri. M-am aşezat pe un scăunel în faţa ei şi am privit-o. Îmi făcea bine s-o văd aşa, atât de încrezătoare, căci nu se ferea, deşi îşi dădea seama că i se vedea goliciunea, nu doar prin deschizătura bluzei, ci şi pe sub fustă. Mi-a venit în minte rubinul dintre sânii Ştefaniei, şi cum stătuse ea cu picioarele goale pe genunchii mei, să-i mângâi tălpile. Lisaveta avea probabil tălpile groase, călcâiele crăpate, nici nu vroiam să mă uit, ea însă, în totul, mă liniştea, îmi ajuta să nu mă gândesc la ce lăsasem în urmă. Iar Ştefania, care îmi venise o clipă în minte, mi se părea acum pierdută în altă lume, unde nici odată n-aş mai fi avut prilejul să-i mângâi tălpile şi să-mi încerc norocul, cum mă îndemnase ea însăşi; nu mai ştiusem nimic de ea, până ce într-o zi, cam înaintea rebeliunii, l-am auzit pe Jak Musiu spunând cuiva, în redacţie, că Dinu Persu avea o protejată nouă, pe Ştefania, şi îi construia un teatru de concert, în piaţa Senatului. Persu, din câte ştiam, n-ar fi creat nici odată ocazia ca eu să-mi pot încerca norocul, dar nici n-aveam regrete, nu ştiu bine de ce, niciodată n-aş fi avut curaj să mă las pe mâinile Ştefaniei. Dar prima piedică probabilă era vreun detectiv, pus de protectorul ei s-o urmărească toată ziua, minut cu minut, pas cu pas, numai gândurile n-ar fi putut să i le păzească.

— Tu eşti cea mai mică? am întrebat-o pe Lisaveta.

Flăcările din sobă îi aprindeau obrazul şi aşa, luminată, vedeam că era frumoasă, ceva strălucea pe chipul ei, în primul rând ochii şi dinţii.

— Nu, răspunse. Sunt cea mai mare; am douăzeci şi şase.

— Bărbatul tău cât are?

— Douăzeci şi doi, dar e prea bătrân pentru mine. Cum o ieşi de la zdup îl las şi iau pe altul, de nouăsprezece. Aşa e la noi.

E de neînţeles cum sora lor Tiţa, deşi crescută în aceeaşi mentalitate, având aceleaşi aspiraţii, se îndrăgostise de un om care avea de două ori şi jumătate vârsta ei, cincizeci de ani, când pe bărbaţi multe femei nu-i mai iau în seamă. Dar poate pe ea Zânele o făcuseră în alt fel, poate chiar de aceea murise atât de tânără.

După câte îmi spusese, mi se părea ciudat că din când în când o surprindeam pe Lisaveta aruncându-mi o privire furişe; aveam mult mai mulţi ani decât vârsta ei ideală; dar probabil că în cazul meu nu vârsta o preocupa, ci îşi făcea datoria de gazdă.

Se încălzise bine în cameră când veniră fetele celelalte. Nu le fugărise nimeni, erau însă speriate; pe Calea Rahovei, gloate de oameni tineri spărgeau vitrinele cu bâte, intrau în prăvălii, luau ce le încăpea în buzunare, restul aruncau în stradă şi se duceau mai departe. În mahala se prinsese de veste, veneau oameni dornici de chilipir, printre ei femei şi copii, băgau în sân tot ce găseau în cale, fără alegere, chiar obiecte care nu aveau la ce să le folosească.

Vasi avea în mână cutia cu aparatul de radio.

— La domnul Cucu n-au spart? am întrebat-o.

— Nu, că nu iau la rând toate prăvăliile, doar pe cele însemnate cu creta.

Aşa se vorbea probabil în mahala, oamenii când nu înţeleg şi nu-şi explică o faptă născocesc basme, pe urmă sunt gata să jure că au văzut cu ochii. Era uşor să înţeleg, jefuiau prăvăliile evreieşti, care aveau de mult în vitrină semne distinctive, afişe făcute la tipografie, puse de comitete, pe cartiere. Neştiutorii de carte nici nu le băgau în seamă, le credeau reclame. În ţări mai civilizate, cu cel mult un analfabet la o mie de oameni se găsise o metodă universală pentru a marca locurile şi lumea damnată, se vedea repede, înţelegeau chiar copiii, o stea galbenă, în şase colţuri.

Nu mă interesa coşul cu mâncare adus de Sili, deşi friptura, învelită cu un ştergar, îşi răspândea aroma în toată tinda. Am luat aparatul de radio, să aflu ce se mai întâmplase în urma mea; de şapte ore, când auzisem primul tun şi când văzusem afişul care anunţa moartea unui important comandant al discipolilor, nu mai ştiam nimic decât ce-mi spuneau fetele, jaful de pe Calea Rahovei; dar aici prăvăliile evreieşti erau rare, iar mai încolo, spre marginea oraşului nu se mai găsea nici una. Îmi închipuiam ce proporţii lua jaful în centru! Şi dacă ar fi fost numai atât! Adevărul nu puteam să-l aflu la radio.

— Unde aveţi o priză?

N-aveau nici una. Mama fetelor, cu cratiţa pusă pe plită, îmi pregătea mâncarea, pe o strachină întinsă, frumoasă, ca un taler împodobit pe margine cu floricele roşii; vroia să mi-o ducă dincolo, în odaie, unde era şi lampa; în tindă venea puţină lumină, pe fereastra din uşă.

— Acolo aveţi bec? am întrebat-o.

În toată casa, era instalat unul singur, cel din tindă.

— Aduceţi lampa aici şi staţi la masă; eu am puţină treabă.

M-am urcat pe un scăunel, am desfăcut dulia şi firele din tavan le-am legat la aparatul de radio, înfăşurându-le pe picioarele ştecherului; pe urmă am făcut o izolaţie grosolană, cu o fâşie de cârpă; aveau o ladă întreagă de cârpe, din care o femeie din vecini le ţesea ţoluri.

Fetele se aşezaseră la masă, cu ochii la cratiţa de pe plită; le lăsa gura apă, dar nu îndrăzneau să mănânce, până nu eram gata; zadarnic le-am îndemnat în câteva rânduri. Am învârtit întrerupătorul din perete, cu teama că nu merge curentul, pe urmă am apăsat pe butonul aparatului şi s-a luminat scala. Parcă aparatul era reglat dinainte, îndată ce s-au încălzit lămpile am auzit glasul şpicherului: „Aici radio Bucureşti, este ora douăzeci!”

Apoi a izbucnit cântecul discipolilor, cor şi fanfară: „Să-i ucidem pe cei nevolnici!”

Probabil mă făcusem alb la faţă, fiindcă femeia, stăpâna casei, îmi întinse talerul, care stătuse la căldură, pe marginea plitei:

— Mănâncă, domnule, că ţi-a fugit tot sângele din vine! Mănâncă, să prinzi puţină putere!

Mi-au dat şi cuţit şi furculiţă, şi numai după ce am luat prima îmbucătură, au început şi ele să mănânce; apucau friptura cu mâna, din cratiţă, muşcau din ea, iar cu stânga apucau cartofii prăjiţi între degete şi-i îndesau în gură.

Una din ele, acum nu le mai deosebeam, mi-era mintea puţin rătăcită, mi-a turnat vin, nu în pahar, ci într-un fel de carafă de sticlă groasă.

— Voi nu beţi?

Au turnat vin într-o cană şi au băut pe rând câte o înghiţitură; nu le plăcea, sau nu aveau obişnuinţă.

După cântecul care făcea să-mi stea mâncarea în gât, s-a auzit iarăşi glasul şpicherului, rostind o ameninţare; aşteptam o informaţie, dar probabil trecuse ora. Când trecuse şi de ce trecuse nu puteam să ştiu, toată seara n-am auzit decât cântecele cunoscute ale discipolilor, urmate de ameninţarea care se repeta din sfert în sfert de oră: „Creţianu, Rioşanu, şi-n gaură de şarpe de vă veţi ascunde, n-o să scăpaţi de mâna noastră!” Un glas încărcat de atâta ură nu mai auzisem, nici nu ştiam bine cine erau cei doi care păreau condamnaţi la moarte, probabil oameni devotaţi ai generalului. Desigur, ei îl îndemnau să reziste, dar cred că îl îndemnau şi alţii, cu sutele, ca să vorbesc numai de cei din apropiere.

Oricum, ceva înţelegeam limpede, că lupta continua, nici o parte nu părea să cedeze; dar postul de radio era în mâna discipolilor, acelaşi post de unde anunţaseră asasinarea lui Armand Călinescu. De nicăieri nu venea o incurajare, cuvântul era numai al lor, şi nu aveam de unde şti ce gândea, ce urmărea să facă partea cealaltă.

Fetele şi mama lor s-au dus să se culce, după ce făcuseră curăţenie pe masă; rămăsesem numai eu, şi aparatul de radio. Mă uitam la el ca la o icoană, aşteptând să iasă din el un porumbel cu ramura de măslin a păcii. Ieşeau numai cântecele pline de ură, şi ameninţarea care şi astăzi îmi mai sună în ureche, fiindcă n-am mai auzit alta la fel de înveninată. Nu cunoşteam glasul, nu era unul din şpicherii obişnuiţi, aduseseră probabil un actor, simpatizant al discipolilor, care vorbea nu din fundul sufletului, în nici un suflet omenesc nu poate să zacă atâta maldăr de ură, ci din fundul rărunchilor, unde se filtrează mizeriile trupului.

Poate să fi spus şi altceva, acelaşi şpicher sau mai degrabă altul, îndemnuri pentru discipoli: „Nu risipiţi nici un glonte. Nu vă părăsiţi poziţiile. Cine se retrage un metru e un laş şi un nemernic!” Obsedant în amintirea mea a rămas glasul celălalt, pe care am să-l aud şi pe lumea de dincolo: „Creţianu Rioşanu, şi-n gură de şarpe de vă veţi ascunde…”

Pe la zece şi jumătate am lăsat aparatul de radio deschis şi m-am dus să mă culc, mă cuprindea oboseala, frigul şi descurajarea. În anii care au urmat am trecut de multe ori prin stări asemănătoare, de prea multe ori, că nu ştiu cum mi-a rămas speranţa în viitor şi puterea să râd câteodată cu prietenii, să ciocnim paharele şi să petrecem.

Curând după ce mă băgasem în pat, o umbră albă s-a strecurat pe uşă, nu putea fi alta decât Lisaveta, nu am recunoscut-o dar mi-am închipuit că numai ea ar fi avut îndrăzneala să vină, fiindcă era camera ei, chiar dacă mi-o dăduse mie. Nu-i un argument, desigur, am gândit aşa, poate fiindcă mă toropea somnul.

Lisaveta s-a aşezat pe marginea patului fără sfială dar fără să încerce alt gest, care mi-ar fi răcit sângele.

— Am venit să-ţi ţin de frig şi de urât. Să ştii că e numai de simpatie, doar mamei să-i dai ceva, altfel mă ceartă.

Pentru cameră, maică-sa îmi ceruse douăzeci şi cinci de lei pe noapte; judecând negustoreşte nici nu făcea mai mult, dar pentru mine preţul mi se părea ridicol; era un adăpost mai preţios decât o cameră frumos mobilată, cu candelabre de cristal şi covoare persane.

— Să ştii că sunt curată şi îmbăiată, mai spuse fata, luând tăcerea mea drept un semn de teamă.

Venise să mă încălzească, şi am simţit-o că tremură; avea pe ea numai o cămaşă de noapte, un sac de pânză albă. Ei îi trebuia căldură înaintea mea, i-am făcut loc sub plapumă. Mirosea a săpun de rufe, a leşie. Tot ce putuse să facă, femeieşte, era să-şi strivească în păr o ramură de busuioc uscat, dintre ferestre. Busuiocul nu învingea celelalte mirosuri, care însă nu-mi repugnau, cum nu-mi repugna mirosul de funingine rece, din tindă. Am lăsat-o să se lipească de mine, să-i treacă frigul, dar nu-mi trezea nici o dorinţă; mă înspăimânta glasul de dincolo: „…şi-n gaură de şarpe de vă veţi băga…” Parcă ameninţarea se adresa mie, mă simţeam cu o vină pe suflet, care urma să fie pedepsită.

Atunci am simţit-o că se încălzise, s-a ridicat într-un cot să mă privească. În lumina lămpii de dincolo, i-am văzut obrazul îmbujorat iarăşi, ca în faţa focului, cu ochii sticlind, cu buzele

întredeschise, lăsând să i se vadă dinţii, mai albi decât cămaşa de noapte.

— Milostiveşte-te şi nu te da deoparte!

Mă implora cu ochii, cu gura, cu sânii fierbinţi lipiţi de mine, cu tot trupul şi cu partea lui cea mai vorbitoare, cuprinsă de freamăt.

— N-aş cerşi, dacă n-aş avea nevoie, toţi câţi îi cunosc sunt la concentrare, pe zonă. Aştept de prea multă vreme, fă-ţi milă! Nu-i uşor să găseşti un bărbat care să nu te batjocorească; numai derbedei, beţivi şi stricaţi, care pe urmă fac pe stăpânii.

Şi-a muşcat mâna să nu i se audă geamătul, trupul i s-a arcuit în sus de la mijloc, de-am crezut că se rupe în două, dornică să-şi arate toate părţile neatinse şi nevăzute, să nu rămână nici una nemiruită.

Odată cu gemetele ei înăbuşite, de dincolo răzbi deodată acelaşi glas care mă umplea de groază, aducând o informaţie nouă, neaşteptată, cu o satisfacţie răzbunătoare: „Corpul al cincilea de armată de la Braşov, în frunte cu generalul Dragalina, aflat de partea noastră vine în marş forţat asupra Bucureştilor!”

Mi s-a răcit întreg trupul, am simţit mai puternic fierbinţeala Lisavetei, am continuat s-o ţin în braţe, fiindcă nu s-ar fi lăsat dezlipită, dar nimic n-a mai putut să-mi priască. Dacă o armată venea spre Bucureşti, însemna război civil, iar dacă se lăsau ademenite şi celelalte armate, era sfârşitul lumii. Şi încă nu ştiam nimic din câte se întâmplau în noaptea aceea, lista neagră nu fusese o glumă, îi luau pe rând, luau pe deasupra şi pe alţii, fără un plan, oare cine mai lupta dacă atâţi se ţineau de jafuri şi de masacre? Nu mai ţin minte cifrele şi nici nu vreau să le caut, mi-ajunge ce-am trăit odată. Astăzi n-aş mai putea crede că un loc de execuţie era abatorul, unde agăţau victimele în cârlige, ca pe animalele sacrificate.

Dar aşa a fost, după o pornire neînţeleasă de oameni, care nu poate avea altă explicaţie decât pierderea cu totul a tuturor sentimentelor umane. Cine se mai gândeşte la acea atrocitate n-ar trebui să plângă numai pe cei morţi, ci mai ales pe cei care îşi aşteptau rândul la moarte.

După un timp emisiunea postului de radio s-a încheiat, cu ştiri despre înaintarea corpului de armată Dragalina, cu aceleaşi ameninţări care îmi băgau groaza în suflet, la fel ca în carne. N-am avut puterea să-l închid, a hârâit toată noaptea, poate am adormit la o vreme, m-a trezit semnalul de dimineaţă, adoptat de discipoli, primele note din tema cântecului sinistru: „Să-i ucidem pe cei nevolnici”.

Goală, aplecată în faţa sobiţei, Lisaveta aprindea focul; în cameră se făcuse frig, nu înţelegeam cum nu îngheaţă, uitam că neam de neamul ei trăise cu şatra nomadă, pe ploaie, pe ninsoare, pe geruri, dormind în corturi unde nu putea să fie cu mult mai cald decât afară; dar acum era altceva, mirosul de şatră dispăruse din trupul ei şi nu mai avea apărare. Şi totuşi, când se întoarse în pat, era la fel de fierbinte ca peste noapte.

Aveam, aşa cum mi-a rămas şi astăzi, capacitatea de a despărţi în conştiinţa mea o stare provizorie de năzuinţele definitive, altfel de mult aş fi pierdut toate speranţele; viaţa mea nu se putea sfârşi în această casă; căldura Lisavetei nu trebuia să fie pentru mine altceva decât era focul din sobă. Dar am mângâiat-o, deşi cu gândul în alta parte, şi cu toate că nu căutam nici o satisfacţie, m-am gândit că natura a fost pe cât de blestemată pe atât de binecuvântată, dând omului simţuri care pot să-l salveze în clipele când simţămintele sunt distruse.

Acum, dacă nu chiar agăţat într-un cârlig la abator, aş fi putut să tremur de frică în spatele unei uşi încuiate, aşteptând ca vecinul meu să coboare de la etaj, sau să fie în maşina care tocmai oprea în faţa casei. Casa bietei Tiţa era o providenţă pentru mine; şi trupul Lisavetei făcea să mă sperie mai puţin corpul de armată; generalul Dragalina avea să vină şi avea să se ducă, la fel cum se duc norii de furtună. Până atunci îmi găsisem un adăpost, într-o casă unde nimeni nu şi-ar fi închipuit că pot să dorm o noapte. Am dormit trei nopţi, şi în fiecare seară a venit să mă încălzească altă fată; era între ele o fraternitate pe care n-am întâlnit-o a doua oară, deşi mi-a fost dat să trăiesc multe întâmplări neobişnuite.

În tindă mama fetelor gătea tocană cu carne de porc, îi dădusem bani să ia de toate. Ca să nu stau în mirosul de ceapă prăjită, prelungisem firele, adusesem aparatul de radio în

cameră şi l-am ascultat toată ziua. Corpul de armată de la Braşov înainta încontinuu, şi mă miram că nu ajunsese. Venea oare pe jos, cale de o sută şaptezeci de kilometri? I-ar fi trebuit mai mult de o săptămână; aveam de ce să mă mir, armata putea oricând să rechiziţioneze trenurile. Trei zile generalul Dragalina a tot înaintat, şi anunţul ameninţător de la radio a continuat să mă sperie. Nu mi-a venit atunci în minte faimoasa coloană a cincea, care în războiul civil din Spania tot mărşăluia asupra Madridului, fără să ajungă vreodată.

Dar nu puteam să iau informaţia în glumă, dacă posturile de radio-emisiune erau în mâna discipolilor. Din câte spuneau, voi ţine minte ameninţările adresate din sfert în sfert de oră: „Creţianu, Rioşanu, şi-n gaură de şarpe de vă veţi ascunde…” Şi astăzi când îmi aduc aminte se înfioară carnea pe mine.

După amiază le-am văzut pe fete cărând apă caldă, cu găleata şi turnând-o într-un butoi, aflat cam în faţa ferestrei mele. Când a fost plin pe trei sferturi una a venit fuga din casă, numai cu un prosop pe umeri, cu părul strâns în creştetul capului şi slujindu-se de un scăunel, a intrat în butoi, unde a început să se bălăcească. Surorile o vegheau, una cu săpunul în mână, alta cu prosopul; n-o fi fost prea frig, dar era iarnă şi cam dârdâiau, cu câte o treanţă pe umeri. Numai cea din butoi, încălzită de apă şi învăluită de aburi ca de nori văratici, era îmbujorată la faţă. Am recunoscut în ea pe Sili, cea care fusese la cumpărături seara trecută. A stat aşa s-o cuprindă bine căldura, deşi surorile păreau s-o grăbească; pe urmă a sărit afară, sprintenă, ţinându-se de buza butoiului şi s-a săpunit repede, ca să n-o cuprindă frigul. Poate îşi închipuia că n-o văd, şi dacă o vedeam îi era totuna, stătea cu faţa la mine, era poate prea subţirică dar încolo bine făcută. Pielea ei oacheşă, cu clăbucul alb al săpunului părea ca un soi de marmură vrăstată, ale cărei dâre de culoare se schimbau după cum le atingeau mâinile. În câteva clipe a fost gata, s-a băgat iar în butoi, iar la urmă una din surori, cred că Lisaveta, i-a turnat pe umeri o găleată de apă rece şi ea a fugit în casă, cu prosopul strâns în jurul mijlocului.

Participarea tuturor trei la această lăiere primitivă şi atât de naturală mi se părea că dă naştere unui ritual de neînţeles

unui om ca mine; poate alţii, cu milioanele, nu s-ar fi gândit nici măcar dacă exista, sau nu exista un sens în colaborarea lor atât de armonizată.

La prânz şi seara am mâncat toţi împreună, aşezaţi la masă ca în seara trecută. Mama fetelor avea lângă scăunel o sticlă de vin roşu, înfundat şi cu capsulă aurie; a pus-o pe masă şi, scoţându-i dopul a spus, cu un fel de trufie sfioasă:

— Asta-i din partea noastră.

Ştiau că nu aveam nevoie de vinul lor, nu se aşteptau să arăt un semn de surpriză şi dacă m-au văzut îmbujorându-mă, s-or fi gândit că mi-era ruşine. Cum aş fi putut face să înţeleagă că simţeam o bucurie neaşteptată, sticla lor de vin era un sacrificiu şi prin ea trebuia să înţeleg că aveau şi ele o demnitate; aşa, uitam câteva clipe cuvintele pline de ură de la radio.

— Sărbătoriţi ceva astăzi?

Au clătinat din cap a negaţie, şi atunci am băgat de seamă că toate trei fetele aveau la ureche câte o muşcată roşie.

După masa de seară ascultam radio în cameră, când a intrat una din ele, cu un braţ de lemne. Lampa rămăsese în tindă, n-o vedeam bine la faţă dar nu putea să fie decât Sili. Nu avea pe ea decât cămaşa de noapte, de pânză groasă, poate aceeaşi pe care seara trecută o purtase soră-sa. După ce s-a aprins focul a rămas îngenuncheată lângă sobă; cum îi jucau flăcările pe faţă, părea un înger din cer, aplecat curios deasupra infernului. Atunci m-am gândit prima oară că, pentru îngeri, infernul, pe care nu le este dat să-l vadă niciodată, poate fi o ispită. Dacă am văzut că nu se mişcă de-acolo, am chemat-o:

— Hai, vino!

Într-o clipă era lângă mine, sub plapumă.

Ziua următoare, când tot îi mai ameninţau pe Rioşanu şi pe Creţianu şi armata generalului Dragalina continua să înainteze, fără să înţeleg cam pe unde se află, am avut timp să mă gândesc ce deosebire era între Lisaveta şi Sili, şi de care m-aş fi apropiat cu mai multă plăcere. Răspunsul l-am găsit abia la plecare, a patra zi dimineaţa, după ce în ajun seara venise să aprindă focul Vasi, cea mijlocie. E de la sine înţeles că erau deosebiri între una şi alta, dar nedefinite, alcătuiau o treflă şi nu

trebuia ciopârţită, trebuiau luate toate trei împreună. Nu mă gândeam ce loc ocupa între ele Tiţa, dacă murise.

A patra zi, la cinci dimineaţa, când a început emisiunea la radio, şi afară era la fel de întuneric ca noaptea, mi s-a părut că răsărise soarele, înainte de vreme, luminând ferestrele şi odaia, când în locul cântecului înfiorător „Să-i ucidem pe cei nevolnici” s-a auzit în chipul cel mai incredibil uitatul „Deşteaptă-te române”, care nu mai părea nici monoton, nici prăfuit de vechime, ci strălucea mai viu decât în ziua când se născuse.

Aflând că plec, Lisaveta şi Sili au fost reţinute, n-au manifestat nici un fel de sentimente. Am ciocănit la uşa lor, cu noaptea-n cap; Vasi venea după mine. Le-am găsit în pat, s-au ridicat în capul oaselor, rezemate de perete, cu plapuma trasă până sub bărbie, de parcă n-ar fi dormit goale cu mine. Mama lor se sculase mai de mult, plecase la piaţă pe întuneric; îmi părea rău să-i spun că nu va trebui să mai gătească şi pentru mine.

Iarna dormeau toate patru într-o odaie, pe jumătate cât cea din faţă. Odaia, cât rămânea din ea în afara patului, unde se înghesuiau toate, era plină de imortele şi flori de câmp, uscate, pe care le colorau în toate felurile cu vopsele chimice, şi le făceau buchete. Era meseria lor, florărese din tată-n fiu, restul ce li se mai întâmpla câte-odată, se chema floare la ureche, după cum spuneau chiar ele, bizuindu-se, fără să ştie, pe vorba după care corpul tău îţi aparţine. Altminteri vindeau flori, tot anul, începând cu violetele şi ghioceii, terminând cu crizantemele şi tufănelele; iarna vindeau imortele. Iar de sărbători, făceau cu mâinile lor sorcove, le vindeau cu toptanul sau cu bucata. Drumul până la Piaţa mare, unde era cea mai bună desfacere, şi înapoi, până acasă, sorcoveau ele însele lumea din tramvai sau din staţie.

Când mama fetelor a venit din piaţă se luminase, şi la radio se auzea mereu: „Deşteaptă-te române”, între îndemnuri către discipoli, să pună jos armele. Deşi nu mai aveau ce să câştige, unii au luptat încă două zile. Ultima lor rezistenţă a fost la Pasul Istoriei, un grup de trei oameni care au tras toate cartuşele; erau cei trei cărora ar fi trebuit să le aduc actul de

origine etnică. Originea mea etnică este sigură, sunt neam de răzeş, cu vechime.

— Domnule, mi-a spus mama fetelor, îmi pare rău că pleci, dar mă bucur pentru dumneata; norocul dumitale e în altă parte. Atât să ştii, că nu te-am fi dat pe mâna nimănui, pe ginerii mei chiar dacă meritau, nu i-am trimis noi la ocnă, ci duşmanii. Te-am fi ascuns să nu te găsească nici măcar ăl cu coarne.

A trebuit să mai aştept, până îmi netezea cămaşa; mi-o spălase de cu seară şi se uscase peste noapte; n-aveam nimic cu mine, mă spălam cu săpun de rufe şi dinţii mi-i frecam cu degetul înmuiat în sare. Stăteam cu haina pe umeri şi mă întrebam ce era în mintea acestei femei cu faţa oacheşă, care ştia că trei nopţi la rând dormisem cu fetele ei, fără cămaşă. Cred că nu era nici nepăsare, nici lipsă de judecată, ci o înţelepciune străveche, uitată de-a fi înscrisă în tablele legii. Iar dacă fetele trebuiau să-i aducă un ban în casă, nu-l vroia pentru altceva decât ca să trăiască toate patru.

Vasi căuta o hârtie, ca să-mi învelească aparatul de radio; aveau foiţă colorată, de toate felurile.

— Păstrează-l, e al tău! i-am spus, fără să-mi dau seama că le nedreptăţeam pe celelalte.

Am văzut că erau mâhnite, socoteau că le cred mai prejos decât sora cealaltă; dar n-a protestat niciuna.

Cu toată zarva din oraş, împuşcături, geamuri zornăind, lovite de gloanţe, am umblat în căutarea unui magazin cu articole de radio, cu obloanele ridicate. Pe bulevardul Elisabeta am întâlnit o motocicletă cu ataş, a Wermachtului, mergând la vale, spre liceul Lazăr. Era prima oară de la rebeliune când vedeam mişcând armata germană. Cel din ataş ţinea de mânere o mitralieră, cel de pe şaua din spate avea în mână un pistol automat, şi la centură un şir de grenade cu coadă. Ochii lor se roteau în toate părţile. Deodată, în dreapta s-a auzit o împuşcătură pornită de la o fereastră, sau de pe acoperişul cinematografului „Capitol”. Într-o clipă motocicleta a frânat, dar mitraliera începuse să ţăcăne încă din mers, se vedeau gloanţele măturând acoperişul. Două grenade, una după alta, au spart ferestrele de la etaj, de unde, după o secundă s-au auzit detunăturile şi a izbucnit câte o jerbă de flăcări.

Nemţii au mai aşteptat să vadă ce mişcă, dacă mai mişcă pe urmă şi-au reluat drumul, în linişte, dar fără să piardă din ochi acoperişurile. „Ăştia ştiu să facă războiul!” m-am gândit şi nici astăzi nu gândesc altfel. „Dar de ce-au stat ascunşi atâtea zile?” Îşi închipuia oare cineva la Berlin că armata noastră putea să treacă de partea discipolilor? Unii credeau că da, eu n-am crezut din ziua când l-am văzut pe generalul lor trecând în limuzina lui Horsch pe Calea Victoriei, printre discipolii care mişunau în dezordine. După mine raportul lui a fost clar, generalii nu suportă debandada.

Am avut noroc să găsesc chiar în apropiere, pe strada Academiei, un magazin cu aparate de radio.

— Chiar acum am deschis, mi-a spus patronul.

L-am privit cu mirare, parcă îl mai văzusem o dată, îmbrăcat în sutană. Prin geamul vitrinei trecuse un glonţ, dar nu-l fărâmase, făcuse doar o gaură rotundă.

— Ai scăpat uşor! i-am spus, continuând să-l privesc cu mirare. Îmi trebuie două „Fileta”.

Mă privea mirat la rândul lui; fiindcă vroiam două aparate de radio, când nimeni nu cumpăra decât unul? Sau pentru remarca mea dinainte? Scăpase uşor? Cum adică?

— Am numai unul în prăvălie; dacă reveniţi peste jumătate de oră, vă aduc de la depozit.

Vroia să-mi întindă o cursă? Pentru o vorbă neimportantă, poate doar echivocă? Probabil după cele patru zile de încordare vedeam în jurul meu numai primejdii.

M-am întors cu precauţiune, mergând ferit pe trotuarul de peste drum şi n-am traversat decât după ce am văzut că era singur. O judecată nătoadă: dacă avea ceva cu mine putea să năvălească o ceată, odată ce intram în prăvălie.

Adusese aparatul, l-am rugat să le împacheteze separat, pe unul am scris Lisaveta, pe celălalt Sili. Aş fi vrut să le trimit şi flori, dar n-am avut de unde. Prin noroc, în colţ la Capsa, l-am găsit pe comisionerul lui Alioan; îl cunoşteam de mult, îmi făcuse şi mie multe servicii, ducea flori, n-aveam altceva de trimis. Cu el mergeam la sigur, cunoştea casa de pe strada Făt-Frumos.

— Ce mai faci, moş Alexe? l-am întrebat. Cum de eşti aici pe o vreme ca asta?

— N-am lipsit nici o zi, domnule! Asta-i datoria mea. Şi dacă vrei să ştii, colea, la o aruncătură de piatră, la Telefoane şi la Teatrul Naţional a fost bătălie în toată regula.

Apoi, schimbând tonul:

— Dumneata ce ştii despre domnul Alioan?

— Ce să ştiu?! Cred că e plecat din ţară.

— Ei aşi! A trecut pe aici chiar adineauri.

Moş Alexe avea bănuiala că Alioan se dăduse cu discipolii, era nebărbierit, nespălat, cu hainele prăpădite, părea scăpat dintr-o cazemată. N-am mai aşteptat alte vorbe; după ce i-am dat comisioanele, am plecat repede, să-l caut acasă. În dreptul Telefoanelor m-am oprit, din urmă se auzea un pas de defilare; un om în sutană, cu spada într-o mână, în alta cu un obiect, în care abia când a venit mai aproape am descoperit o cruce împodobită cu smaralde şi rubine, mergea soldăţeşte pe mijlocul străzii, cu ochii aţintiţi înainte, fără să vadă pe nimeni.

Din palatul Telefoanelor s-a auzit o somaţie, în uşă erau soldaţi cu arma în mână, şi alături un ofiţer cu sabia scoasă din teacă. Omul a mers înainte, ca şi când n-ar fi auzit nimic, cu aceeaşi privire halucinată; atunci am recunoscut în el pe Traian, unul din fiii domnului Alcibiade şi bărbatul Tincăi Neagoe, amândoi retraşi la mănăstire şi despărţiţi trupeşte, în numele Mântuitorului. Dacă rebeliunea nu se termina cu o înfrângere, Traian ar fi fost Patriarhul ţării. Somaţia s-a auzit încă o dată, dar el şi-a continuat mersul, bătând pasul, ca la armată. Nu-mi închipuiam un patriarh în cizme şi cu spada în mână. Atunci, cu toată admiraţia pe care i-o purtasem, pentru credinţa lui fanatică deşi neînţeleasă de mine, am simţit că îl urăsc, fiindcă purta spada alături de cruce şi nu lepădase nici sutana, simbolul crimelor săvârşite asupra celor socotiţi de ei toţi, nevolnici. Cântecul lor, pe care îl ascultasem cu groază la radio, îmi suna încă în ureche.

Presimţind ce avea să urmeze, m-am ferit după stâlpii de beton ai cinematografului din faţă. Am mai povestit această întâmplare, dar cu alte sentimente; a trebuit să treacă timp, ca să-mi dau seama că Traian nu era un martir al credinţei lui în

Dumnezeu, ci un descreierat care amesteca iadul cu cerul şi trecuse de partea Diavolului, luându-l drept Mântuitorul.

La a treia somaţie s-a oprit scurt, a făcut o întoarcere la stânga, soldăţeşte, aşezându-se cu pieptul în faţa puştilor.

Din adăpostul meu, după ce trecuse rafala de gloanţe, l-am văzut prăbuşit cu faţa în jos, pe asfaltul înroşit de sânge, cu spada într-o mână şi crucea în alta.

L-am căutat pe Alioan, de la primul telefon public, dar nu mi-a răspuns. M-am dus la el acasă, am sunat, pe urmă am ciocănit în uşă, tot mai puternic, până ce am avut sentimentul, de auzit nu putea să se audă, că simt o respiraţie omenească. Atunci i-am vorbit:

— Sunt eu, Alioan! Deschide!

Mi-a deschis, dar fără încredere, doar a crăpat uşa, cu lanţul de siguranţă pus şi atunci am văzut nu un om, ci o stafie. Aş fi înnebunit acolo, dacă nu-mi dădeam seama că avea obrazul săpunit, să se bărbierească, omeneşte.

— Am stat închis şaptezeci şi două de zile; de şaizeci şi şase de ori am simţit moartea în ceafă! Nu-mi părea rău după nimic, mi-am trăit prea din plin viaţa, şi nu-mi era frică de moarte; am numărat cu sânge rece zilele şi împuşcăturile.

În chiar dimineaţa zilei când stăteam de vorbă cu Alioan, la sfârşitul rebeliunii, Prinţul venise ultima oară la Jilava; era desfigurat după nopţi întregi nedormite, când fusese necontenit la vânătoare de oameni. Cu doar două ceasuri mai înainte văzuse, în facsimil, ca să nu se nască nici o suspiciune, ordinul de încetare a luptei, scris cu mâna lui de noul Arhanghel. Era o trădare, nu mai avea altă dorinţă decât să ajungă în faţa lui, cu o grenadă sub haină, s-o amorseze la uşă, să-l ia în braţe ca pe un frate şi să moară amândoi, cu pieptul sfârtecat de schije. Dar la ora aceea, Arhanghelul, după ce semnase ordinul de capitulare era, împreună cu alte căpetenii, în drum spre Germania, ascunşi într-un furgon al armatei.

— Întoarce-te cu faţa la perete! ii porunci Prinţul lui Alioan, în timp ce îşi pregătea pistolul.

Era a şaizeci şi şasea execuţie, Alioan dorea ca măcar de astădată să reuşească. Nu ştia nimic de afară, că discipolii erau în derută şi Prinţul nu mai avea mult până să-şi zboare creierii,

sau să arunce pistolul şi să se ascundă. În loc să-i asculte porunca, rămase cu faţa şi se apropie de el cu paşi siguri.

— Trage! Termină odată!

Când fură la doi paşi unul de altul, se priviră şi Prinţul văzu abia atunci cât erau de albaştri ochii lui Alioan.

Lăsă revolverul în jos şi bâigui, abia auzit, de parcă el era cel condamnat la moarte şi executat încontinuu, şaizeci şi şase de zile:

— Eşti liber!

Se întoarse cu spatele şi ieşi, adus de umeri, lăsând uşa celulei deschisă. Toate uşile închisorii erau deschise. Doar la poartă Alioan văzu o santinelă, care, după ce se uită la el ca la o arătare, prezentă arma pentru onor, pocnind din călcâie.

37

În cele câteva zile tulburi care au urmat după rebeliune, când unii încă mai aşteptau să sosească armata a cincea de la Braşov, s-au transmis la radio, ceasuri întregi, dimineaţa, la prânz şi seara, telegrame de adeziune pentru generalul Antonescu. Desigur că primii dintre expeditori, oameni cunoscuţi în politică şi în lumea afacerilor, urmăreau ca mai întâi să li se pomenească numele şi existenţa lor să nu fie uitată; nu-i mai puţin adevărat însă că toţi se temuseră de discipoli şi de practicile lor sălbatice, încă neduse până la capăt, iar acum răsuflau uşuraţi, aveau salvate şi viaţa, şi afacerile. Nu puţini dintre autorii telegramelor erau mici burghezi, mici intelectuali, institutori şi profesori, sau negustori, pe scurt lumea mijlocie a ţării, care dorea ordine şi linişte, exact ceea ce făgăduia generalul, în discursuri şi proclamaţii.

— Şi totuşi a învins plutocraţia, mi-a spus Alioan, cu oarecare dezamăgire.

Se bărbierise, căpătase o înfăţişare omenească, şi avea, mai ales, dumnezeieştii lui ochi albaştri care rămăseseră senini după ce şaptezeci şi două de zile îşi aşteptase moartea, dimineaţă de dimineaţă.

— S-ar părea că regreţi soarta discipolilor, care erau cât pe ce să te împuşte! i-am obiectat, cu nedumerire.

— Nu-i regret câtuşi de puţin, deşi moartea mea, pe lângă atâtea altele, ca să încep cu Iorga, n-ar fi avut nici o importanţă. Îţi spun sincer şi cu tot dezgustul. Regret că au învins bogătaşii!

Dar el însuşi era un bogătaş, chiar dacă nu avea moşii, nici fabrici şi nu se ocupa de afaceri! Vorbele lui mi s-au părut paradoxale, pe bună dreptate, şi nu fără explicaţie, el însuşi făcea parte dintre paradoxurile vieţii.

— Ai fi gata să-ţi împărţi averea săracilor?

— A, nu! … Pot să mor fără regrete, dar dacă este să trăiesc, vreau să-mi pot satisface toate capriciile!

Ştefania fusese şi ea un capriciu? mă întrebam, neconvins că aş fi putut răspunde fără greşeală. Cu acest risc, răspunsul meu este că nu fusese un capriciu, decât poate atunci când o târâse sub draperia domnului Pretoreanu. Chiar şi ţigăncuşa de la bucătării fusese mai mult decât o toană, altfel n-ar fi fugit cu ea de la nuntă, ci ar fi lipsit o oră, fără să se bage de seamă în toiul petrecerii. Şi Tiţa, al cărei trup şi-l închipuise ca pe o vioară! De ce mă trimisese să-i pun la gât, în coşciug, un colier de briliante veritabile? … Fiindcă vie fiind, nu-i oferise decât podoabe de sticlă!

Dacă judecam aşa, mai era el un paradox, cum socoteam adineauri? Nu ştiu, ar fi trebuit să-i judec toată viaţa, pe care însă nu i-o cunoşteam, şi mai întâi, ar fi trebuit să fiu un judecător fără pată. Poate Alioan avea o construcţie omenească mult mai clară, îi plăceau darurile de toate felurile, să le ofere, să le primească. Moartea era şi ea un dar, ca o femeie frumoasă şi stranie.

În tăcerea care se aşternuse între noi, se auzea numai şpicherul, citind telegramele. Am tresărit amândoi auzind numele lui Jordie, care, de la Roma îi trimitea generalului o fierbinte declaraţie de adeziune.

— Mare puşlama! am exclamat fără voie.

— Oricum, e mai deştept decât mine! răspunse Alioan.

Ceea ce nu ştiam nici unul, nici altul, chiar în aceeaşi zi, ataşatul de presă al Italiei făcuse o vizită la redacţie, şi din ordinul lui Mussolini adusese o dispoziţie a lui Jordie, bineînţeles transmisă prin cifrul ambasadei, ca până la venirea lui ziarul să nu ia nici o atitudine faţă de rebeliunea discipolilor.

Iar când veni, după trei zile, scrise un editorial, faimosul lui articol din pagina întâi, cules cu literă groasă, aldină, care nedumeri pe toată lumea. Între general şi discipolii alungaţi din ceruri, atitudinea lui era ambiguă. „Ăştia s-ar putea să mai vină la putere!” se gândiră cei care ştiau să citească printre rânduri.

De venit n-au venit, dar teama a existat tot timpul. Noul Arhanghel şi căpeteniile discipolilor, scoşi din ţară în trenurile speciale sau în furgoanele Wermachtului, se spunea că sunt internaţi în Germania. Poate că erau internaţi, într-adevăr, în vreun hotel luxos de la Berlin, sau în vreunul din castelele de pe valea Rinului, dar mereu se zvonea că au scăpat şi se întorc în ţară. Zvonurile porneau din două surse diferite: sau de la Serviciul de siguranţă a statului, care trebuia să-şi justifice existenţa şi în acest fel, pe lângă altele; sau din Germania, când generalul se codea să facă anumite concesii.

„Mâitre chanteur”, în franceză, înseamnă maestru cântăreţ, după cum ar traduce oricine; dar mai înseamnă şi şantajist, cuvânt cu o circulaţie cel puţin egală cu prima. Astfel, „Maeştri cântăreţi din Nurnberg” devenea un titlu subversiv, fără voia lui Wagner. Nurnberg este cunoscut astăzi mai mult pentru faimosul proces al criminalilor de război. Mulţi însă nu mai ştiu, dacă au ştiut vreodată, că acolo a fost leagănul nazismului, de unde a pornit Hitler să cucerească Germania, apoi pământul. Istoria este uneori glumeaţă, după cum se vede. Multe şantaje s-au exercitat de la Nurnberg, asupra lumii; ne-am plătit şi noi partea, astfel că discipolilor nu li s-a dat drumul să acţioneze. Dar au fost păstraţi ca sperietoare de rezervă; unii din ei mai există şi astăzi.

Atitudinea domnului Pretoreanu faţă de poziţia nedecisă a lui Jordie rămase şi ea nedecisă; poate era nedecis el însuşi. În schimb îl înfurie telegrama pe care i-o trimisese generalului, reacţie cu atât mai inexplicabilă cu cât îi trimisese şi el una, ba încă între primii, şi nu mai puţin călduroasă. Dacă mai adineauri îl socoteam pe Alioan un om paradoxal, înseamnă că nu mă gândisem niciodată să-i judec faptele în comparaţie cu ale domnului Pretoreanu. Acesta îl convocă pe Jordie, care abia sosise în ţară, în palatul de pe Calea Victoriei, căci la Colentina nu-l invitase nici odată. Nu fu ceremonia din alte rânduri, cu

martori, erau doar ei doi, în biroul cu carabina ascunsă sub draperie.

— Cine te crezi, de te amesteci în politica statului? îl întrebă aspru, referindu-se la telegramă. Ai primit vreun ordin de la mine?

— Bine, stăpâne, se bâlbâi Jordie, mai şpanchiu ca niciodată, dar tot poporul a trimis telegrame. Şi chiar dumneavoastră, n-aş fi îndrăznit altfel!

— Pe mine să nu mă compari cu poporul!

Mi-a fost imposibil să aflu de la Sobieski, în convorbirile noastre aproape secrete, ce determina această atitudine atât de categoric ostilă. După cum n-am putut să aflu nici măcar o vorbă, dar cu desăvârşire nici una, despre reacţia domnului Pretoreanu la explozia din Colentina. De câte ori am încercat să-i scot un cuvânt din gură, Sobieski a ocolit subiectul: „Nu ştiu ce vrei să spui; e o născocire!” Şi doar fusese acolo, faţă în faţă cu domnul Pretoreanu, venise speriat în biroul lui, încă de când începuse cutremurul. Despre întâmplarea cu Jordie însă n-a ezitat să vorbească, mai mult chiar, am avut impresia că îi făcea plăcere, desigur într-un fel sadic, evocând toate amănuntele, ca dezgustul meu să fie mai mare.

În ceea ce îl priveşte pe domnul Pretoreanu am spus de mult că atitudinea lui faţă de puterile mondiale era schimbătoare. Înaintea primului război miza pe Wilhelm al doilea, dovadă că avea investite sume mari de bani în industriile chimice de pe valea Rinului, care fabricau iperita. Dar el făcuse eforturi, alături de patrioţii adevăraţi ai României, să intrăm în război de partea aliaţilor. Acestei atitudini nu i s-ar putea găsi decât o explicaţie machiavelică, pe care nu îndrăznesc s-o susţin, ci abia mă încumet s-o propun cuiva mai curajos decât mine: nu cumva, aţâţându-ne la război domnul Pretoreanu urmărise să mărească producţia uzinelor chimice de pe valea Rinului? Că pe urmă luptase personal la Mărăşeşti împotriva Germaniei, nu-i o dovadă contrarie, ci o faptă inexplicabilă, ca atâtea altele, care făceau din el un om de neînţeles, ceea ce am vrut să demonstrez cu această digresiune. Dacă este nevoie să o continui, nu am decât să reamintesc sfatul pe care i-l dăduse regelui Carol al doilea, de a se pune bine şi cu Stalin, şi cu

Hitler. E greu să-mi închipui cum s-ar fi comportat regele, dacă îi urma sfatul, în schimb nu mă îndoiesc că, la momentul oportun, domnul Pretoreanu ar fi ştiut să iasă din încurcătură.

Atitudinea lui rămase cu totul pasivă la 23 noiembrie 1940, între asasinarea lui Iorga şi cutremur, urmat de explozia din Colentina, când România semna actul de aderare la pactul tripartit, care dădea naştere axei triunghiulare între Berlin, Roma şi Tokio; probabil socotea că la data aceea nu se mai putea face nimic. În schimb, cu două luni înainte, la înfiinţarea pactului semnat de cele trei puteri dispuse în triunghi pe faţa pământului, îi trimisese lui Hitler o scrisoare, prin intermediul ambasadei germane de la Bucureşti: „Excelenţă, vă adresez acest avertisment în numele devotamentului pe care vi-l păstrez şi de care sper că nu v-aţi îndoit niciodată. Printr-o persoană din anturajul Mikadoului, ştiu că Japonia intenţionează să-i alunge pe americani din Pacific, şi chiar să-i desfiinţeze cu totul, sau cel puţin să-i aservească pe o mie de ani de aici înainte; pentru acest motiv şi nu pentru altul a aderat Japonia la pactul tripartit, în care aţi acceptat-o cu prea mare grabă. Ştiu de asemeni că Mikadoul doreşte ca ţara sa să se abţină de la o asemenea nesăbuinţă, cel puţin aşa crede informatorul meu, în schimb generalii, siguri de victorie, nu vor să renunţe. De fapt, ei se bizuie pe forţa dumneavoastră.” (Lăsând la o parte această impresie falsă, căci generalii japonezi erau prea încrezători în propria lor forţă, fraza în ciornă avea alt cuprins: „De fapt, dumneavoastră le-aţi deschis pofta unei noi orânduiri a lumii, capabile să se menţină o mie de ani, adică practic să fie nemuritoare”). Continuarea scrisorii: „I-am scris primului-ministru al Japoniei, cunoştinţă personală, dar n-a binevoit să-mi răspundă, ceea ce dovedeşte marea lor îngâmfare. Fiţi sigur că îşi vor lua pedeapsa. Nu-mi rămâne decât să mă adresez dumneavoastră, din acelaşi neţărmurit devotament pe care vi-l păstrez, rugându-vă nu să le împiedicaţi planul, căci ei nu ştiu să renunţe, ci să nu vă asociaţi la primejdioasa lor aventură. Excelenţă, faceţi orice credeţi, dar nu vă puneţi cu America. Eu ştiu ce sunt americanii, de când au inventat ghetele cu bombeu!”

Îmi vine să mă crucesc! Mai rămânea să amintească „Fordul cu mustăţi”, marea izbândă americană, ca să reproducă întocmai părerea mea, formată încă din copilărie.

Neprimind niciun răspuns de la Hitler, căci ambasada, e uşor de presupus, nici nu trimisese scrisoarea, domnul Pretoreanu dete dispoziţii ca toate capitalurile lui investite în Japonia să fie retrase treptat (bănuia că va avea măcar un an de răgaz) şi să fie plasate în America.

După ce Miron îi refuzase fata, îl făcuse şeful agenţiei unde mai înainte avusese rolul al doilea. Nu pot spune şi de astă dată că era un act paradoxal şi că mai degrabă Miron merita o pedeapsă. Domnul Pretoreanu putea cel mult să-l compătimească, pentru incapacitatea lui vădită de a se purta bărbăteşte, mai ales cu o fiinţă isterică şi nesăţioasă.

Acest personaj nu mă interesează, n-am putut trece peste el doar pentru faptul ciudat că maică-sa, Suzana, fiica lui Ioniţă Stere, primarul, îl găsise plutind pe gârlă într-o copaie. De la fiica faraonului, unor asemenea minuni nu le mai dau crezare decât cei săraci cu duhul. La vârsta când începuse să judece, Miron refuză să joace rolul de trimis al cerului. Restul vieţii şi-l chivernisi pământeşte. Iată de ce am amintit despre el şi i-am dat un rol între celelalte personaje. De aici înainte mai am de spus doar câteva fraze, în încheiere, spre a nu se crede că l-am scăpat din vedere.

Transferul capitalurilor investite de domnul Pretoreanu în Japonia îi aduse lui Miron, mai clandestin, mai pe faţă, sub formă de comisioane care pot fi un instrument de corupţie, un câştig în dolari, de peste cinci milioane. Dar fapta lui cu adevărat notabilă este că îndată ce avu destul capital ca să-şi asigure un viitor fără griji, părăsi funcţia de agent al domnului Pretoreanu, îşi băgă banii în acţiuni ale unei uzine de automobile, de la Detroit, şi îşi făcu o haină de casă cu nasturi de diamante. Totodată îşi schimbă numele, americanizându-l, ca nu cumva un compatriot din numeroasa colonie românească a oraşului să-şi amintească de el şi de originea lui divină, care într-un timp făcuse vâlvă în ţară. Am spus mai mult decât avusesem intenţia; după mine fapta lui cea mai demnă să nu se

uite este haina cu nasturi de diamante, idee luată de la domnul Pretoreanu.

Suzana murise de multă vreme. Amintesc şi de ea, fiindcă se apropie bilanţul, când trebuie să dau socoteală de soarta tuturor personajelor, chiar a celor mai puţin importante. De necrezut, tatăl ei, bunicul lui Miron, Ioniţă Stere, lovit de cal cu copita în falcă şi mutilat groaznic, încă trăieşte, nu mai are mult până să împlinească o sută de ani, vârstă care pentru un om ca el, fără gură, fără falcă, abia gâjâind vorbe neînţelese printr-o gaură făcută în ceafă este o pedeapsă groaznică: am spus la timp că îl bănuiam încărcat de păcate.

* * *

Dincolo de Dâmboviţa, dacă vii la vale pe Calea Victoriei, între Tribunal şi ceea ce astăzi este Teatrul de operetă, au existat, încă dinaintea primului război mondial, temeliile şi un început de construcţie dintr-un viitor Palat al Senatului, care nu avea sediul propriu. Proiectul a rămas nerealizat, pe urmă, trecând anii n-a mai fost nevoie de el, fiindcă se desfiinţase însăşi instituţia pe care urma s-o adăpostească. Pe partea din spate, mărginită de strada Poenaru Bordea, parterul clădirii, departe de a fi gata dar având un planşeu deasupra a căpătat folosinţe felurite între cele două războaie, magazii şi depozite, poate goale, căci n-am văzut nici odată deschizându-se uşile improvizate. Ce ştiu sigur, între ele exista un atelier de arcuri pentru automobile, unde am fost şi eu adesea, ştiu chiar cum îl chema pe meşter, l-am văzut la lucru, am văzut forja aprinsă unde se înroşea oţelul care apoi scotea scântei pe nicovală, dar mai mult decât atâta nu pot spune; când trec pe acolo nu mai recunosc nimic din ce-a fost altădată, deasupra s-a ridicat un bloc de locuinţe cu patrusprezece etaje, încadrat de două corpuri mai scunde.

Probabil puţină lume ţine minte că înaintea acestei ultime destinaţii, pe temeliile senatului s-a construit la începutul anilor patruzeci o sală de teatru, care a avut o istorie nu prea lungă, dar răsunătoare. Expresia poate fi luată şi la figurat, şi la propriu, fiindcă avea o acustică norocoasă; poate mai bună decât vestitul teatru al lui Wagner, de la Bayreuth. Despre acest detaliu, cred că nu-şi mai aminteşte nimeni.

Construcţia era făcută la iuţeală, din materiale uşoare, dar frumos decorate; cel care o comandase nu se gândea să ţină o veşnicie, vroia în schimb să ia ochii spectatorilor şi să-i farmece. Odată ce intra în sală şi se aşeza în fotoliile confortabile, de catifea mov cu inserţii de fir auriu, care părea aur adevărat chiar bijutierilor, nimeni nu se mai gândea că sub pluşurile sau placajele care îmbrăcau pereţii şi cupola era scândură goală.

Cu luni înainte de-a începe să se aducă materialele la faţa locului, mai exact în februarie 1941, după rebeliunea discipolilor, în ziare apărea o reclamă ciudată, care desigur avea aprobarea cenzurii, unde i se cunoştea şi explicaţia; nu s-ar fi putut altfel. Reclama nu avea proporţiile celei cu Urodonalul sau cu locomotiva Malaxa, adică o pagină întreagă, ci era o simplă vignetă, pe o singură coloană de ziar, cam şapte centimetri pe şapte. În schimb apărea zilnic şi se repeta în mai multe pagini, dacă nu chiar în toate, de multe ori în locuri neaşteptate, bunăoară în mijlocul unei declaraţii a guvernului sau a unei cuvântări importante, fie ea a lui Ribbentrop, sau chiar a lui Hitler. Vigneta nu reprezenta nimic altceva decât o pasăre cântătoare, şi era atât de bine făcută încât parcă îi auzeai şi glasul.

Lăsând la o parte nedumerirea, oamenii o priveau cu plăcere, le devenise familiară, chiar dacă majoritatea lor nu ştiau de ce pasăre era vorba; trebuie să fii prea bun cunoscător al naturii ca să poţi spune pe nume tuturor vieţuitoarelor de pe pământ şi din aer; cu atât mai mult în cazul păsării din reclamă, pe care rar o văd oamenii, şi numai dacă vor cu tot dinadinsul şi stau la pândă cu orele, seara, după ce cade întunericul; cu alte cuvinte era o pasăre cântătoare de noapte.

Fu o surpriză când după vreo lună, în care timp vigneta continua să apară fără nici o explicaţie, oamenii văzură sub desen trei cuvinte, şi mai misterioase decât pasărea devenită atât de familiară: „Privighetoarea de Ziuă”. Cei mai mulţi cititori nu văzuseră în viaţa lor o privighetoare; ştiau în schimb că ea niciodată nu cântă ziua. Se putea prea bine ca oamenii să nu-şi amintească lecţiile de zoologie, era de ajuns să fi citit ceva versuri, căci nu-i poet să nu fi cântat măcar o dată

privighetoarea, cel mai vechi dintre ei fiind, după ştiinţa mea, William Shakespeare. Astfel, cele trei cuvinte inexplicabile stârniră şi mai mult curiozitatea publicului.

Îmi închipui că în afară de cenzură Biroul al doilea al Marelui Stat Major şi alte servicii secrete făceau investigaţii să descopere dacă reclama aceea neobişnuită şi atât de sistematic repetată nu era un cod de comunicaţie între spioni, care mişună pretutindeni chiar în vreme de pace, şi cu atât mai mult în momente de tensiune războinică, aşa cum o simţeam şi noi, în primele luni ale anului 1941.

În apusul Europei războiul avea mai mult de un an şi jumătate vechime. Franţa învinsă şi tăiată în două îşi organiza grupuri de rezistenţă, care s-au opus nemţilor, până la eliberare, vărsând mult sânge. Anglia, bombardată de aviaţia germană, se pregătea să înfrunte o debarcare. Nu era doar o temere, Hitler avea un plan în această privinţă, „Leul de Mare”, făcut din vreme şi studiat în toate detaliile; zeci şi sute de strategi îşi bătuseră capul, treabă nemţească, bine organizată. În octombrie s-a renunţat la el, fără explicaţii; alţi oameni şi-au bătut capul să afle cauza. Personal, aş fi vrut să ştiu altceva, renunţarea a fost norocul, sau nenorocul aliaţilor? Dacă încercau să debarce, s-ar fi putut ca nemţii să se împotmolească şi să nu mai deschidă alte fronturi. În primul rând scăpau Grecia şi Iugoslavia.

În acelaşi octombrie, Mussolini, ca să nu spun Italia, se năpusti peste Grecia, cu gândul s-o cucerească în câteva zile. Nu avea nevoie de acest război, mai ales pentru motivul că n-a putut să-l câştige. Părerea istoricilor o fi alta, eu, unul, cred că Mussolini nu vroia altceva decât să nu se arate mai prejos decât Hitler. Nu iau drept argument filmul unde i-am văzut pe amândoi la bărbier, unul lângă altul, învârtind pe furiş de roata care înalţă scaunul şi-l tot înalţă, până ce meşterii nu mai ajung la ei cu briciul, şi amândoi muşteriii dau cu capul de tavan; fiindcă nici unul nu vrea să pară mai mic decât celălalt. E o glumă şi eu n-aş fi făcut-o din pietate pentru soldaţii trimişi să moară în lupte.

Hitler n-a avut încotro, i-a dat ajutor lui Mussolini, pe motivul că prietenul la nevoie se cunoaşte, cum a şi spus, la radio. În realitate, urmărea, pentru planurile lui viitoare, ca în

Balcani să fie linişte; Grecia au împărţi-o pe din două, au dat şi Bulgariei o părticică.

Urmarea imediată a acestei colaborări, aşa cum am văzut cu ochii şi mi-au mai spus şi alţii, au fost trenurile cu răniţi, puzderie, care treceau Dunărea venind de pe frontul grecesc, prin Bulgaria. Grecii s-au luptat înverşunat, dar disproporţia era prea mare; Mussolini fără Hitler nu i-ar fi învins nici odată; şi iarăşi îmi vine în minte scena din film, cu scaunele bărbierului.

Un patriot de la Atena a dat jos de pe Acropole steagul cu zvastica şi în loc l-a ridicat pe al Greciei.

În martie anul următor, când în ziarele noastre apărea vigneta cu „Privighetoarea de Ziuă”, în Iugoslavia, ţară vecină şi prietenă cu România, s-a întâmplat o dandana, ca să mă exprim cât mai plastic, deşi vorba, fiind în primul rând vulgară, nu-mi place; dar, o socotesc, faţă de fapte, mai potrivită decât oricare alta.

La 25 martie, urmând României, apoi Bulgariei, Iugoslavia a aderat la pactul tripartit, prin semnătura primului ei ministru, Svetcovici, pusă pe acte în palatul Belvedere de la Viena. A treia zi, întors acasă, şi-a găsit guvernul răsturnat, schimbată întreagă politică, şi bineînţeles dat la o parte pactul cu Germania, Italia şi Japonia.

Dandana a fost pentru Hitler, obligat să intre cu armata în Iugoslavia, ca să îndrepte situaţia şi să-şi spele onoarea. Astfel, vestitul plan „Barbarosa”, de invadare a estului, mai puţin secret decât îşi închipuia înaltul comandament, a suferit o amânare, de o lună sau două. Iar în Iugoslavia, cu toate forţele ei dezlănţuite, armata germană s-a izbit de partizanii lui Tito, şi n-a limpezit situaţia până la sfârşitul războiului.

Pe nebăgate de seamă, frontul Germaniei se întindea încontinuu, Hitler n-apuca să gândească până la capăt, că se şi pomenea în faţa faptelor împlinite: în Norvegia şi în Africa, în Mediterana şi pe întreg Oceanul Atlantic, de-a lungul şi de-a latul, urmând să ajungă până la Oceanul îngheţat de Nord, pe-acolo pe unde şi-a înţărcat dracul copiii.

Din câte bătălii navale s-au dat, prăpădindu-se vapoarele cu sutele de mii de tone, mi-a rămas în minte mai vie dramatica aventură a cuirasatului german „Graf von Spee”, pe care aş vrea

s-o pot transmite generaţiilor viitoare, cum s-au transmis legendele absurde şi grandioase din lungul istoriei.

În acea perioadă multe nave de luptă, unele gigantice, de le-ai fi crezut invincibile, au fost scufundate de marina germană. De pildă portavionul „Courageous”, la numai două săptămâni după ce începuse războiul; iar o lună mai târziu, cuirasatul „Royal Oak’, o navă numai cu puţin mai mică de treizeci de mii de tone. Dar nu erau singurele pierdute, cărora aveau să li se adauge curând distrugerile şi teroarea semănate pe pământul Marei Britanii. Şi când te gândeşti că abia trecuse anul de când Chamberlain, atunci prim-ministru, se întorcea de la München cu umbrela păcii în mână, făgăduindu-le cetăţenilor o viaţă liniştită.

Dacă aliaţii au avut pierderi atât de grele, ca la Dunkerque şi în tot ce-a urmat după aceea, culminând cu înfrângerea şi îngenuncherea Franţei, nu-i scuz pe motivul că le fusese tot timpul gândul la pace. Ar fi trebuit să ţină seama unde era gândul lui Hitler, căci Intelligence Service îl ştia cu siguranţă; ar fi putut să-l ştie toată populaţia, până la copiii de şcoală, dacă li s-ar fi dat să citească, măcar în rezumat şi în punctele principale, Mein Kampf, vestita biblie a Germaniei, unde erau anunţate agresiunile ei următoare.

Am apucat să spun că înfrângerea Franţei avea să fie o culme a dezastrului; m-a luat gândul pe dinainte, datorită durerii pe care am simţit-o aflând această veste, nenorocirea unei ţări iubite din copilărie, şi căreia i-am iertat totdeauna greşelile, cum nu se întâmplă în orice dragoste; Franţa era pentru noi însăşi eternitatea. Un timp de aici încolo ea nu mai avea ce pierde, decât vieţile luptătorilor din rezistenţă şi ale ostaticilor. Flota ei, care la armistiţiu fusese salvată, stătea pasivă în portul Toulon, prin făgăduiala solemnă dată Germaniei că nu o să acţioneze. Când mai târziu, în toamna anului 1942, venind pentru ea momente grele, Germania a vrut să captureze flota şi s-o folosească, deşi călca condiţiile armistiţiului, comandanţii tuturor navelor ameninţate au optat pentru sabordare.

La acest cuvânt am vrut să ajung, nu spre a-l explica, îmi închipui că îl cunoaşte toată lumea câtă trebuie să-l cunoască.

Sabordarea ar putea să fie asemuită cu sinuciderea, pe care însă mulţi oameni o socotesc un act de laşitate. Deci ocolesc cuvântul, de teamă să nu se nască o confuzie. Sabordarea e un sacrificiu ad utrans, o jertfire totală.

Am văzut multe vapoare, încă din copilărie; un timp portul a fost a doua mea casă, iar vapoarele au fost rudele mele apropiate. Mai târziu am văzut şi cum se lucrează ele, în şantiere navale. Dacă o simplă barcă necesită sute de ore de lucru pentru un meşter cu mâna dibace, atunci cum poate mintea noastră să înţeleagă ce este el şi cum se lucrează un cuirasat de zeci de mii de tone? Prin acele zeci de mii de tone se înţelege greutatea oţelului folosit la construcţie, căci celelalte materiale, în cantităţi infime prin comparaţie, nici nu merită să fie puse la socoteală. Zeci de mii de tone de oţel, după ce au fost fabricate în furnale, după ce s-au laminat în forme diferite, s-au tăiat, s-au îndoit cu precizie, ca să se potrivească între ele, li s-au dat găuri şi apoi au fost nituite. Acesta e abia începutul, nu merg mai departe, mă mulţumesc să spun că un vapor de zeci de mii de tone e o avuţie, în material şi mână de lucru omenească; din el s-ar putea face un spital, sau mai multe. Flota de la Toulon costase miliarde de franci, sute sau mii de miliarde şi echipajul a sabordat-o, să n-o ia nemţii; au deschis vanele, au găurit bordajul sub linia de plutire, ca apa să năvălească în cală şi vasele să se scufunde.

Dacă voi povesti sabordarea cuirasatului german „Amiral Graf von Spee”, petrecută cu doi ani înainte, nu vreau să fac nici o comparaţie, decât cea care se va impune de la sine. Era în primul an de război, din septembrie până la 13 decembrie cuirasatul făcuse multe victime în Atlantic; situaţia flotei britanice părea atunci disperată, poate numeroşi oameni nu mai credeau în izbândă. Cât îi priveşte pe ceilalţi, care nu şi-au pierdut curajul, sunt sigur numai de Churchill. Nu-mi pasă că umbla după el cu sticla de whisky şi cu trabucul; îmi făcusem din el un idol, îl venerez şi astăzi, dar numai în parte, întrucât mi-a fost dat să aflu că unele din hotărârile lui au fost luate la beţie. Îmi place şi mie să beau dar detest beţivii, mai ales când au soarta lumii în mână.

Mai de mult, poate tocmai în copilăria mea, simbolul Americii, în caricatură, era faimosul Unchi Sam, îmbrăcat în pantaloni şi haină făcute din drapelul cu dungi şi stele, şi ţinând în mâini câte un săculeţ doldora de dolari, că abia îi putea duce. Tot în acel timp, Anglia era simbolizată de un buldog cu joben, imagine în care mai târziu l-am recunoscut pe Churchill; nu fac nici o legătură, era numai o întâmplare. Pentru mine, cu toată ironia caricaturiştilor, buldogul rămâne un animal de pază, demn de stima oamenilor, fioros, credincios şi puternic.

Trei crucişătoare britanice au încolţit cuirasatul german, s-au repezit asupra lui ca trei buldogi. Sigur că au primit lovituri, „Amiral Graf von Spee” era mai puternic, şi nu vroia să se lase. Bătălia a durat cinci zile, exact în timpul când ultimii refugiaţi polonezi coborau în „Polski-Fiat” pe şoselele Moldovei, iar în Franţa, soldaţii stăteau pe linia Maginot, fără să tragă un foc de puşcă; acesta era „la drole de guerre”, cum i s-a spus în ironie, decât că în traducerea mea îi spun nu „războiul ciudat”, ci caraghios, chiar dacă în primăvara următoare a devenit tragic.

Încercând să scape cu fuga, cuirasatul german s-a îndreptat luptând spre sudul Atlanticului unde, dintr-o inspiraţie proastă, sau fiind la capătul puterilor a intrat în estuarul fluviului La Plata, între Uruguay şi Argentina. Poate nu mai avea combustibil şi muniţia era pe sfârşite, altfel ar fi avut şansa să scape pe la sud de capul Horn, de unde să dispară în Pacific.

La capătul a cinci zile cât durase bătălia, nemaiputând să lupte, „Amiral Graf von Spee” s-a refugiat în portul Montevideo, capitala Uruguayului, ţară neutră, unde buldogii nu puteau să-l urmeze; atunci au ieşit în larg şi au stat la pândă. Căci, după aceleaşi legi internaţionale care nu le îngăduia să continue lupta pe un teritoriu neutru, ei ştiau că nici cuirasatul german nu putea primi găzduire. Uruguayul avea dreptul de-a îngădui echipajului să debarce şi apoi să-l interneze până la sfârşitul războiului, vasul însă trebuia să părăsească portul, ceea ce însemna să cadă în mâna învingătorilor.

Nu-mi pasă că omul acela era supusul lui Hitler, devotat cu trup şi suflet; chiar dacă ar fi fost devotatul lui Scaraoschi, l-

aş pune în rândul eroilor. El era comandantul cuirasatului „Amiral Graf von Spee”.

Se petrec pe pământ atrocităţi de tot felul, torturi, inchiziţii, exterminări în camere de gazare, înfometări voite, mai crude decât războiul, dar nici una nu poate atinge proporţiile acestuia, de când a fost inclusă în luptă şi populaţia civilă şi femeile, şi copiii. Mai de mult, într-o vreme când lumea nu ajunsese la progresul de astăzi, războinicii respectau unele legi de onoare, ca în turnire, sau în dueluri. Eram prea mic să merg la război, dar am trăit vremea când la înmormântarea unui aviator căzut în luptă, un avion al inamicului venea în zbor, pe lângă pământ şi arunca flori deasupra sicriului. Asemenea întâmplări, care nu mi s-au şters din minte, ci fac să-mi bată inima şi astăzi, după o viaţă întreagă, au născut în mine credinţa în nobleţea omenească, şi mândria că fac şi eu parte dintre oameni, chiar dacă uneori trebuie să le suport nedreptatea.

N-am avut niciun amestec în cele ce urmează, dar le interpretez ca pe o nedreptate suferită de mine însumi. Şi ea este cu atât mai dureroasă cu cât priveşte oameni pentru care totdeauna am avut dragoste şi admiraţie, cu deplină îndreptăţire. Cele ce urmează nu găsesc în mintea mea altă explicaţie decât că legile războiului au devenit mai crude, legile duelului şi turnirele sunt uitate.

În atacul aerian asupra rafinăriilor din jurul Ploieştilor, de la 1 august 1943, un bombardier american, cu un motor avariat sau aflat în altă dificultate, a scos trenul de aterizare, semn că se predă, nemaiputând să continue lupta. Nimic de reproşat în această manevră. Nimic de reproşat nici adversarului, care imediat a încetat focul, şi prin semne convenţionale i-a cerut prizonierului să-l urmeze spre terenul de aterizare. Dar între timp, avionul învins îşi recăpătase puterile, mecanicul izbutise să înlăture avaria, şi atunci echipajul s-a năpustit cu focul tuturor mitralierelor asupra avionului inamic, luându-l prin surprindere şi doborându-l. E o altfel de faptă dintre cele care nu se uită. Matricolele agresorului au fost reţinute de martori, au fost comunicate tuturor escadrilelor din apărarea oraşului, şi când vinovatul a venit a doua oară, n-a mai avut scăpare.

Acum, după două exemple contrare vreau să judecăm împreună gestul omului care comanda cuirasatul „Amiral Graf von Spee” şi constituie al treilea exemplu, de o altă categorie, dintr-o serie lungă de atitudini omeneşti, în faţa vieţii şi a morţii. Nimeni şi nimic nu va putea să mă convingă că omul acela, chiar învins, n-ar mai fi vrut să trăiască; se luptase cu bravură şi nu se dezonorase. S-ar fi dezonorat oare dacă preda vasul, o epavă, fier vechi nefolositor nici Angliei, nici Germaniei? Sentinţa s-o dea altcineva, eu nu mă simt capabil, doar să ţină seama că gestul acelui om era o datorie a lui faţă de el însuşi; pentru el nu mai exista nici un Hitler, şi nu avea importanţă că la pupa cuirasatului flutura pavilionul marinei de război germane, cu zvastica neagră. Era un pavilion fără cruce şi fără culoare. Comandantul, rămas singur la bord, a ieşit din port cu vanele deschise, şi bordajele găurite, şi nu s-a mişcat de pe puntea de comandă ci acolo a stat, până s-a dus la fund odată cu vasul.

Să nu confunde nimeni acest gest cu ceea ce se numeşte „Kamikaze”.

38

Pe la sfârşitul lunii mai, în Statele Unite ale Americii se proclama starea de alarmă nelimitată, ceea ce trebuia să-i dea de gândit lui Hitler, numai că el avea acum altă treabă. (Se spune „stare de urgenţă” dar cuvântul mi se pare impropriu, şi de aceea nu-mi place.) Două zile mai târziu Hitler, care sosise în ajutorul lui Mussolini, împărţea Grecia în două, o parte pentru Germania, alta pentru Italia; ce-i dădea Bulgariei nu contează.

Tot cam atunci, vigneta misterioasă cu „Privighetoarea” începu să apară în ziare într-un format mărit, pe două coloane şi cu un adaos de două rânduri: „în curând” deasupra desenului, iar jos: „La noul teatru «Cupola» “. Acum oricine putea să-şi dea seama că se anunţa un spectacol, însă fără să i se poată bănui factura; cuvântul „cupolă” sugera circul, de neasociat cu privighetoarea. Dezlegat în parte, misterul nu părea mai mic decât înainte. Cât despre acel teatru nou, aflaseră prea puţini oameni, lumea se temea de război, fără să ştie de unde are să vină, şi strângea alimente. Teatre noi apăreau mereu, ba ici, ba colo, în săli de cinematograf, în magazii şi hangare, amenajate

în fugă. Lăsând la o parte temerile şi grija proviziilor, în preajma războiului oamenii devin mai dornici de petrecere şi distracţii, poate printr-un reflex de apărare, ca să fugă cu gândul de la ziua de mâine. Nu poţi învinui pe nimeni de inconştienţă, sunt manifestări psihice vechi de când lumea, nu le-a descoperit Freud, ci doar a încercat să le explice. Dacă săpunul de la cinci lei se ridică la şapte, înseamnă că lumea a început să stocheze; din clipa aceea poţi să tragi cu urechea, este oricând posibil să se audă tunul. Niciodată n-am văzut mai multe femei însărcinate, ca în timpul războiului; am mare încredere în natura omenească, ale cărei instincte depăşesc puterea noastră de judecată.

În primele zile din iunie se dădură jos schelele şi pânza de protecţie de pe noul teatru din piaţa Senatului. Atunci apăru o cupolă semănând întru totul cu cea făcută de Michelangelo la Roma, pentru catedrala Vaticanului; era limpede că arhitectul nu vroia să-şi ascundă intenţia, altfel ar fi recurs la un artificiu, ca să creeze o deosebire. Nu, făcuse cu bună ştiinţă şi bună credinţă întocmai ceea ce putea să se vadă. Sugestia i-o dăduse însă proprietarul acestui teatru, care iubea sincer şi cu pricepere arhitectura lui Michelangelo. O deosebire exista însă, nu în ceea ce priveşte forma cupolei, ci învelişul. Când se dădu jos pânza de protecţie, despre care am amintit adineauri, fără să-i dau şi explicaţia, trecătorii văzură un soare uriaş răsărind în mijlocul oraşului.

Cunosc imaginea nu doar de acolo, unde am văzut şi eu ceea ce vedeau toţi trecătorii. Amintirea însă este veche şi ar fi putut să-şi piardă din strălucire; întâmplător s-a împrospătat anii trecuţi, când mă apropiam de Kiev într-o după-amiază posomorâtă, cum eram eu însumi pe-o asemenea vreme, cu cerul mai greu şi mai cenuşiu decât plumbul. Deodată, pe acest fond sumbru, care acoperea o lume în întregime necunoscută de mine, am văzut strălucind soarele peste acoperişuri, atunci răsărit, deşi se apropia seara. Când mi-am dat seama că mă înşelasem, n-am simţit o dezamăgire; soarele nu era unul singur, ci o multiplicare. Atunci am recunoscut cupolele bisericilor îmbrăcate în aur şi mi s-a făcut lumină în suflet, fiindcă toate, una câte una, erau mai luminoase decât marele astru, în drumul

spre Moscova şi Leningrad am văzut şi alte cupole de biserică îmbrăcate în aur, şi chiar dacă n-aş fi primit asigurări neîndoielnice, mi-am dat seama şi singur că nu putea să fie decât aur adevărat, altfel la prima ploaie şi-ar fi pierdut partea secretă a strălucirii lui, neimitată până astăzi, după secole întregi de zbateri ale alchimiştilor, în serviciul capetelor încoronate.

Nu fac parte dintre naivii şi chilipirgiii care se grăbesc să cumpere ieftin, de la ţigani, într-un fund de gang, o brăţară de alamă lustruită, luând-o drept aur, fără să-i mire măcar preţul. Dar cum îşi poate îngădui asemenea cheltuială, nu marile catedrale de la Kiev, Moscova şi Leningrad, ci uneori chiar o biserică modestă, dintr-un sat cu izbe mai vechi de un secol şi jumătate? Câţi saci de aur intră în poleirea unei cupole?

Mi-am pus mie însumi întrebarea, şi răspunsul a venit fără să-mi forţez memoria, dintr-o amintire foarte îndepărtată, când am auzit din gura institutorului meu de şcoală primară, ale cărui adevăruri n-au fost dezminţite până astăzi, că statuia unui om călare poate fi îmbrăcată în aur, cu tot cu calul, numai cu un napoleon de câteva grame; această monedă ieşită astăzi din circulaţie şi uitată de cea mai mare parte a oamenilor, în copilăria mea puteai s-o schimbi la zarafii ambulanţi din piaţă sau puteai plăti cu ea târguielile de la băcănie. Ca metal, ea avea darul de-a se lăsa atât de fin laminată, încât dintr-o singură monedă se obţineau câţiva metri pătraţi de foiţă: calul şi călăreţul.

Nu mi-au plăcut statuile aurite, oricât ar fi fost de lucioase, de pildă acelea de la palatul de vară al lui Petru cel Mare, de lângă Leningrad; să fi fost de aur masiv, poate judecam altfel. Nu mi-a plăcut Prometeu, de la Rockefeller-Center, din New York; acela nici n-ar fi fost greu să se toarne cu totul din aur, fiindcă era unul singur, nu prea mare şi ar fi depins de un om ca domnul Rockefeller, doldora de parale.

Pornind de la statuia cu călăreţul şi calul, am apreciat, cu largheţe, că pentru cupola teatrului ar fi fost necesar cam un kilogram de aur; faţă de restul construcţiei, şi mai ales faţă de luxul interioarelor, era nimica toată. Foiţa de aur se găsea în carneţele cu zeci de file, de unde meşterii o luau fâşiuţă cu

fâşiuţă şi-o lipeau unde era trebuinţă, cu pensula muiată într-un fel de clei transparent şi durabil. Dar această poleială a cărei grosime se măsoară probabil cu micronul, este atât de uşoară că o ia cea mai mică suflare a vântului, ca pe firul de păpădie; de aceea era nevoie ca lucrul să se facă la adăpostul unei pânze de protecţie, al cărui rost trecătorii îl interpretau în alte chipuri; mai mult decât atâta, meşterul, când lua foiţa din carneţel, şi până ce o vedea lipită, trebuia să-şi ţină respiraţia.

Schelele şi pânzele fură date jos pe la amiaza zilei; până seara, zeci de mii de oameni veniră să vadă. Tramvaiele şi maşinile nu mai puteau merge decât târându-se; învălmăşeala ţinu şi după ce căzuse întunericul. Nu era nici lună, nici stele, singura lumină o dădeau felinarele de pe stradă, încă necamuflate şi cea care venea de la ferestre. Mai puternic decât toate strălucea însă cupola, care părea soarele de la miezul nopţii din ţinuturile polare.

A doua zi dimineaţa, anunţul enigmatic din ziare apăru cu ultima lămurire: „în curând, la noul teatru «Cupola» o veţi vedea şi auzi pe ŞTEFANIA în «Privighetoarea de Ziuă» ".

Acum înţelese toată suflarea oraşului şi a ţării, nu era om care să nu ştie de Ştefania.

* * *

Două luni, de la cutremur până după rebeliune, Persu o ţinuse ascunsă. În tot acest timp, atitudinea lui faţă de discipoli, care bineînţeles invadaseră ministerul, fusese destul de abilă ca să nu ajungă pe lista neagră şi să-şi poată îndeplini funcţiunile aproape fără nici o stânjenire. Chiar dacă îl suspectau, discipolii nu îşi dădeau gândurile pe faţă, dimpotrivă, îi arătau simpatie, în aşteptarea zilei când Persu avea să treacă în tabăra lor, ca o consecinţă logică a faptelor. După asasinarea lui Iorga şi a lui Madgearu şi alte asasinate, după masacrul de la Jilava, generalul îşi certase colaboratorii, fără să meargă mai departe de vorbe; avertismente fără efect, hachiţe de babă turcească. Generalul nu avea un partid, nu putea să guverneze fără discipoli, şi dacă nu împlinea voia acestora, zilele lui la conducerea ţării erau numărate.

După rebeliune, când rămăsese singur, cu un guvern de militari, chiar Hitler îi reproşase generalului lipsa unui partid

politic, care să-l sprijine. Cât despre Germania, nu putea spune nimeni că n-avea partid, avea, slavă Domnului, putea să mai şi exporte, ceea ce şi făcea, unde se simţea lipsa. Fără alt sprijin politic, generalul recurse la un plebiscit, chiar atunci, curând după rebeliune, când se lucra teatrul Ştefaniei. Întrebările adresate poporului, spre a-i obţine adeziunea, comportau un singur răspuns, da sau nu, şi erau puse atât de meşteşugit, încât o împotrivire putea să fie luată drept trădare de ţară. Hitler a trebuit să se mulţumească doar cu atât, fiindcă nici alegerile lui nu erau mai breze. De altfel nu el inventase procedeul, şi nici n-a fost ultimul care să-l folosească.

În ceea ce privea viitorul colaborării dintre general şi discipoli, până la rebeliune, Persu era mai bine informat decât mulţi miniştri, datorită prieteniei lui foarte apropiate cu deţinătorul secretelor privitoare la conducerea ţării, subsecretar de stat la Ministerul de Interne, mai mare peste poliţie şi siguranţă, adversar jurat al discipolilor, acel Rioşanu, al cărui nume l-am auzit pronunţat la fiecare emisiune de radio în timpul rebeliunii, cu o ură atât de furibundă că mi-a făcut frică. El ştia cel mai bine că generalul nu stătea cu mâinile în sân, îşi lua măsuri de apărare, după cum ştia că Hitler, oricât dorise ca la putere să vină discipolii, acum n-avea să-i susţină, fiindcă erau turbulenţi şi incapabili să guverneze ţara cu chibzuinţă, ceea ce, date fiind planurile lui, era o nevoie imperioasă.

De la Rioşanu, Persu ştia că până în primăvară discipolii vor fi eliminaţi din guvern, cu măsuri energice; erau prevăzute împotriviri, însă armata avea să le lichideze repede. Nerăbdarea, infatuarea şi descreierarea discipolilor făcură ceea ce se ştia, şi faptele se precipitară. După rebeliune, ministrul lui Persu, om inofensiv, cu înclinarea de a nu se amesteca în treburile altora, ceea ce într-o asemenea funcţie nu-i o calitate ci poate deveni un defect grav, fu înlocuit cu un general de intendenţă. Deşi specialist, priceperea lui în economie era mediocră în unele privinţe, în altele nulă, uniforma însă îi dădea autoritate. Dimineaţa, după ce inspecta curăţenia din birouri, de pe coridoare şi mai ales din closete, îl chema la raport pe colaboratorul său principal, Dinu Persu, subsecretar de stat, în

grija căruia era toată activitatea ministerului, constând în schimburi economice cu străinătatea.

Schimburile atunci căpătaseră o mare importanţă, economia ţării avea de înfruntat asalturi continui ba de la Berlin, ba de la Roma. Mereu era la Bucureşti o comisie venită să trateze diferite afaceri, în fiecare zi se duceau discuţii, şi cu toată situaţia de subjugare a ţării, Persu, mai instruit şi mai abil decât interlocutorii săi, reuşea cel mai adesea să-şi impună punctul de vedere. O mare importantă în aceste relaţii avea bufetul instalat în sala de consiliu, aprovizionat de Dragomir Niculescu, patronal renumitei bodegi de pe Calea Victoriei, unde sunt astăzi magazinele „Romarta”. Într-un moment când în multe părţi ale lumii lipseşte mâncarea, socotesc inoportun să amintesc încărcătura bufetului, deşi mi-ar face mare plăcere, ca unul care mă pot îndestula şi cu imaginaţia. Dar e păcat să nu amintesc măcar icrele negre, specialitate naţională, extrem de rară, care se aduceau peste noapte de la Tulcea, învelite în gheaţă, cu trenul de coletărie rapidă. Sunt numai trei ţări în lume, toate vecine cu Marea Neagră, şi Caspică, unde trăiesc sturionii, care dau icrele negre. Într-o lume mult mai bogată decât a noastră, la recepţii şi banchete (noţiunea de cockteil a apărut mai târziu, ea înseamnă bufet în picioare, şi s-a născut pentru a simplifica relaţiile dintre oameni, dar şi din nevoi de austeritate) icrele negre se puneau rarefiate, cu vârful furculiţei, pe o tartină de doi centimetri; la noi, oaspeţii îşi umpleau farfuria cu lingura şi pe urmă îi durea ficatul, dar până atunci înţelegerile erau iscălite. (De un timp, se fabrică icre de sturioni pe cale sintetică; unii spun că din produse petrolifere. Am gustat şi eu din ele, în câteva rânduri, când nemţeşti, când daneze; nu miros a gaz, dar nici a icre negre.)

Persu cunoştea rolul bufetului şi îi dădea importanţă. Dar nu mai puţină importanţă dădea ţinutei personale, hainele, cămaşa, cravata, pieptănătura, cărora li se adăuga zâmbetul, arma lui principală în dezbateri; cu zâmbetul se apărase şi de discipoli. Dacă dintr-o delegaţie străină făcea parte o femeie, votul ei era sigur, ceea ce nu înseamnă că restul ar fi fost pierdute.

Instrucţiunile pe care ministrul le dădea subsecretarului său de stat, înainte de începerea unei conferinţe, constau într-o singură recomandare, aceeaşi în toate ocaziile: „Am încredere în dumneata; eu nu mă amestec. Vezi s-o plesneşti bine!”

Mie nu mi-e greu să explic, dar nu ştiu cine ar înţelege, rezistenţa Ştefaniei în faţa acestui om plin de farmec, care ştia să se poarte cu femeile, chiar mai bine decât cu delegaţiile economice. Un timp am crezut că era reacţia unei fiinţe de origine simplă, o fată de grădinar de pe Colentina, faţă de un bărbat bogat şi puternic, căruia îi făceau pe plac toate femeile. E adevărat că prima ei dragoste fusese un tânăr de seama ei, fiu de lăutar din mahalaua vecină. Pe Leonard, care îi devenise amant fiindcă avusese o clipă inspirată, când îi privise cu adoraţie laba piciorului mângâind-o pe talpă cu ochii, nu-l iubise deloc, trebuise să treacă ani până să-şi dea seama; declaraţia ei de dragoste la prăbuşirea dirijabilului se datora ideii că vor muri împreună, şi trebuia să împartă cu el un sentiment, în loc de prescuri şi de colivă; dar rezerva ei era clară: “te voi iubi până la moarte!” Totul deveni silă faţă de el, fiindcă nu murise nici unul, nici celălalt. În prima lor noapte la New York, când Leonard dormea în apartamentul de alături, iar ea se uita peste Central Park, de la etajul al patrulea al hotelului „Plaza”, Ştefania regreta că nu murise; acum avea o greutate pe suflet.

Nu pot să judec celelalte iubiri ale ei, fiindcă sunt numai presupuse; mă opresc la Alioan, de care se îndrăgostise fulgerător, când îi văzuse ochii. Sinuoasele întâmplări de după aceea, apropierile, îndepărtările, erau un joc de dragoste, un mers hazardat, primejdios şi nelogic, pe o creastă de munte, între două prăpăstii. Se apăra, dar ştia tot timpul că are să cadă, şi nici nu dorea altceva. Cât durase această amânare tot mai chinuită pe măsură ce devenea mai absurdă şi mai înverşunată, avuse când să afle că Alioan nu era mai puţin bogat decât Persu, pe care încă nu-l cunoscuse, dar îşi ignora bogăţia, nu-i ţinea contabilitatea, nu ştia niciodată sigur de cât dispune. Iar în lumea lui, aflată deasupra oamenilor politici, el avea mai multă putere şi se bucura de mai multă admiraţie, decât un subsecretar de stat la un minister economic. Am exclus astfel ideea că Ştefania îl respingea pe Dinu Persu, datorită claselor

sociale diferite, din care făceau parte; ea nici măcar nu mai sesiza această diferenţă, sau nu-i dădea importanţă; îşi crease o clasă proprie, care nu putea fi comparată cu altele.

Cu tot zâmbetul lui fermecător, cu toată arta de a cuceri femeile, Persu nu izbutise să creeze în sufletul ei măcar o dată clipa de poezie pe care i-o prilejuise Leonard, privindu-i fascinat talpa piciorului. Dar mai presus decât orice poate subjuga o femeie, era poezia lui Alioan, care se revărsa din inima lui în tăcere, fără efort, fără zbateri, fiind o funcţie naturală, ca respiraţia sau bătăile inimii, având în plus capacitatea de a deveni paroxistică în unele clipe, ajungând până la nebunie. Mersul lui la moarte, cele şaptezeci şi două de zile cât aşteptase ca Prinţul să-l împuşte, fusese un act poetic. Ştefania nu mai ştia nimic de el, din noaptea cutremurului. Nu-l căutase, fiindcă n-ar fi primit-o; fiindcă avea în el orgoliul de a rămâne credincios lui însuşi.

Acestui om, am avut onoarea să-i fiu prieten.

Ştefania l-a iubit până la moarte, şi a ştiut că el o iubise tot timpul. El a iubit-o până ce i-am coborât pleoapele peste ochii care cuprindeau tot albastrul cerului, din toate timpurile, de când s-a născut dragostea între bărbat şi femeie; şi a ştiut că ea îl iubea încă. (Deşi biologic ea a trăit aproape încă un deceniu după el, sufleteşte era moartă, ceea ce nu este doar o vorbă, supravieţuia într-o halucinaţie continuă datorită stupefiantelor.)

Despre celelalte întâmplări ale ei, pe care nu le voi numi iubiri, nu pot spune nimic sigur; doar că au existat, şi se pare că numeroase, însă atât de trecătoare şi de repede uitate, că n-ar fi putut nici măcar să le numere, oricât şi-ar fi forţat memoria. Nu ştiu dacă să le socotesc căutări sau simple exerciţii organice; înclin să exclud prima posibilitate, fiindcă dacă ar fi căutat cu tot dinadinsul un om căruia să i se devoteze, era imposibil să nu-l găsească, mai târziu sau mai devreme. Dintre câţi bărbaţi au trecut prin viaţa ei, unii au descris-o, indiscreţie care ei îi era cu totul indiferentă; în schimb mi-a folosit mie. În ea găsesc cel mai concludent exemplu de independentă între conştiinţă, suflet şi structură anatomică, pe care se bizuie ideea că trupul unei femei îi aparţine ei însăşi.

Dezlănţuirea ei organică începuse timpuriu, dar nu înainte de vreme şi e caracterizată, după mine, de drumul cu bicicleta până la mare, ceea ce nu era o performanţă sportivă, ci o dăruire amoroasă, un spasm de două sute de kilometri, transpus în aproape patru mii de rotaţii ale pedalelor. Atunci îl iubea pe Micu, lăutăraşul ei oacheş, dar în această dragoste sufletul n-avea nici un amestec, nu şi-l descoperise încă, era înăbuşit de dorinţa trupească, mult prea puternică, desăvârşită precoce, neîngăduindu-i să se cunoască şi altfel.

Sufletul ei se născuse din privirea lui Alioan, înainte de orice atingere fizică. Odată cu el, i se transformară şi funcţiunile trupului, devenind mai line, cu el nu mai avea nevoie să pedaleze, dragostea devenea o plutire şi voluptatea cea mai mare o cunoscu atunci când învăţă să se lase cârmuită de el, aşteptând gesturile lui fără să i le impună pe ale sale, fiindcă erau inutile; atât de departe cât o ducea el n-ar fi putut s-o mai ducă nimeni, dragostea devenea imaginaţie, nu se măsura în sute de kilometri, ca drumul la mare, ci în unităţi lumină, ca distanţa dintre stele. De la acest privilegiu astral avea să i se tragă sfârşitul.

Un timp după ce primise adăpostul lui Persu, şi îi acceptă dragostea, numai ca să nu devină ridicolă, crezu că se regăsise pe sine, aşa cum era înainte de-a se îndrăgosti de Alioan. Avea chiar regretul că se împotrivise atâta; înainte de a fi nedreaptă cu el, fusese cu ea însăşi. În trupul ei dragostea putea fi uşor aţâţată, începu iar să pedaleze, să-şi măsoare bucuria în kilometri şi omul acesta, bine clădit, cu înfăţişarea seducătoare, atent, îndemânatic şi tandru se dovedi apt s-o însoţească pe mari distanţe. „Numai de nu m-aş îndrăgosti de el!” se gândea Ştefania, speriată, după ce rămânea singură. Apoi spaima se transforma într-o tristeţe pe care nu vroia să şi-o explice.

Era în timpul când Alioan zăcea într-o celulă de la fortul Jilava, unde Prinţul venea în fiecare dimineaţă să-l împuşte. Ştefania nu ştia nimic despre el, decât că plecase. În acel timp, şi până după rebeliunea discipolilor, Persu o ţinu ascunsă într-un apartament vecin cu circumscripţia doua de poliţie, de pe strada Diana. Prin Rioşanu, Persu obţinu doi agenţi s-o păzească; o grupă de jandarmi pedeştri fu detaşată la

circumscripţia de poliţie, ca să poată interveni repede, la nevoie. Aceste precauţiuni erau justificate; dacă ameninţările discipolilor ar fi putut să rămână inoperante, fiind antrenaţi în prea multe locuri, la schingiuiri şi la jafuri, Prinţul, în schimb, neîmpăcat de dispariţia Ştefaniei, o căuta pretutindeni, avea destui oameni la dispoziţie şi s-ar fi putut să-i dea de urmă.

În fiecare după-amiază, cum îşi termina treburile la minister, sau la nevoie le amâna pe a doua zi, Persu venea s-o vadă pe Ştefania; şoferul îl lăsa la colţul străzii, restul drumului îl făcea pe jos, cu ochii în toate părţile, ca la primele întâlniri din adolescenţă, când purta uniformă de şcoală, cu număr pe mânecă. Acum, o mulţime de oameni purtau număr, ars cu fierul roşu pe pielea braţului. Conducând tratativele economice, Persu ştia mai bine decât Statul Major că în lunile următoare o să înceapă războiul. Ştefania era Insula Fericirii, pe care în curând avea s-o bată furtuna şi s-o acopere valurile oceanului.

Pleca în fiecare seară la ora opt şi jumătate, după ceasornic. Punctualitatea aceasta aplicată într-o întâlnire de dragoste o enerva pe Ştefania, în ultimele minute urmărea acul ceasornicului cu unghiile înfipte în carne. O dezgusta ideea de a-l reţine cu mijloace de seducţie, dar ar fi vrut ca el să întârzie din propria lui voinţă, măcar o dată, fie numai un sfert de oră.

Nu meditase deloc, gândul îi veni pe neaşteptate, într-o seară, exact în clipa când el se ridica să plece.

— Vreau să rămâi aici peste noapte!

El o privi mirat, numai o clipă, apoi îi răspunse, cu zâmbetul lui plin de farmec:

— Ştii bine că nu se poate, am familie!

Nu spunea că are o nevastă; familia era o acoperire mai vagă, şi în acelaşi timp mai completă; avea două fete mărişoare, Ştefania le ştia, din fotografii, el i le arătase, nu-i umbla prin buzunare. Ce om liber putea să fie Alioan! Şi ce uşor uita de scurgerea timpului! Timpul lui se dăruia încontinuu, şi nu se uza niciodată!

Ştefania suportă greu jumătatea de minut cât mai trebui să treacă până ce Persu să ajungă la uşă. A doua zi el o găsi cu ochii roşii.

— Ai plâns!

— Am plâns, dar nu pentru tine!

Nu putea s-o creadă, nici nu stătu să judece.

— Nu vreau să suferi. Şi vreau să fiu tot timpul cu tine. Mă despart de nevastă!

Folosea prima oară cuvântul! Ştefania răspunse, fără nici o emoţie:

— Meseria te-a învăţat să trişezi! … Trişează-ţi partenerii, dar nu pe mine!

— Nu trişez! Vreau să mă căsătoresc cu tine!

— Bine, nu trişezi, faci ceva mai urât, nu spun cuvântul, fiindcă nu-mi place, dar îl cunoşti, dacă joci pocher. Mizezi fără să ai carte! Te bizui pe refuzul meu! Haide, mărturiseşte!

— Refuzi?

— Aveai vreo îndoială? … Spune-mi, cu ce imbecili tratezi tu afaceri?

Peste câteva zile, Persu aduse o mapă cu planuri de case, reducţii făcute de arhitecţi pentru uzul clienţilor, desene mai degrabă artistice decât tehnice.

— Uită-te, care ţi-ar place!

Ştefania înţelese şi izbucni în râs, ca să nu arate cât se simţea de jignită că se gândise să-i ofere o casă, ca întreţinutelor. Nici măcar n-o întrebase! O casă! Oare câte făcuse până astăzi? … Nu recurse la nici un gest brusc, nu aruncă planurile în şemineul plin de jeratic, deşi i-ar fi plăcut să vadă cum ard, cu flacără, într-o după-amiază posomorâtă. Mai era o săptămână până la rebeliunea discipolilor. Se întinse în pat, cu mâinile sub ceafă, poziţia ei de suferinţă şi meditaţie. Odată un om îi oferise casa lui, nu ca pe un bun cu valoare ştiută, ci doar ca o locuinţă. Şi avea o terasă uriaşă, cu iarbă, o peluză la etajul al şaptelea! Era la dispoziţia ei şi astăzi, dar nu se putea duce acolo, ca să nu cadă în mâinile Prinţului.

— Am o durere în suflet, spuse, în şoaptă, ca muribunzii. Ajută-mă s-o pot îndura! Dezbracă-te şi vino lângă mine!

În cele trei zile ale rebeliunii Persu nu putu să vină; îi telefona din când în când, pe fugă, ca s-o liniştească. Dar ei nu-i era frică nici măcar că într-o zi ar doborî-o dorul, n-ar mai putea să-l îndure; avea cu ce să-l suprime pe loc şi fără durere. O soră de spital care venea s-o maseze, se lăsase coruptă şi-i

procurase, cu încetul, patruzeci de fiole de morfină. Conţinutul lor era gata tras în două seringi de câte douăzeci de centilitri; ştia că una ar fi fost de ajuns, dar dacă apuca să şi-o injecteze şi pe a doua, cu atât mai bine!

Timpul cât rămase singură fu pentru ea un prilej să-şi analizeze durerea; o socotea incurabilă şi se simţea mândră de sine.

A patra zi Persu o găsi istovită de suferinţă.

— Ai trecut prin momente grele! ii spuse, cu compasiune. Toţi am trecut prin momente grele, dar acum am scăpat, slavă Domnului!

— Momentele mele grele n-au trecut. Şi vor fi tot mai grele! răspunse Ştefania.

— Nu! De aici înainte, ai să poţi cânta iarăşi.

Ea se învioră.

— Unde?

— În primul rând la radio. Şi la Ateneu; ai putea să dai un recital o dată pe săptămână. M-am gândit şi la sala cinematografului „Aro”, e cea mai spaţioasă, dar trebuie văzut ce acustică are.

— Pentru cântecele mele nu-i nevoie de-o acustică specială.

— Vreau să stăm puţin de vorbă omeneşte, spuse Persu, după o pauză.

Ştefania îl privi mirată: putea să fie timid, nu-şi închipuise.

— Mă gândesc să-ţi construiesc altceva, dacă n-ai vrut o casă; n-am cum să te răsplătesc altfel.

— Pentru ce să mă răsplăteşti?

— Pentru că ai venit pe lume!

Era posibil să fie şi-n el puţină poezie? Se simţi mişcată, de unde o clipă mai înainte se crispase.

— Ce să construieşti?

— Un teatru!

— Unde să cânt? … Aşa putem sta de vorbă!

39

În cele trei luni care urmară până la inaugurarea „Cupolei” Ştefania devenise atât de populară şi în straturi sociale atât de diferite, de fapt în toată societatea, încât renumele ei depăşea pe al oricărui artist al vremii, de orice categorie. Grija mea însă nu este să-i descriu succesul, ci să-i găsesc explicaţia, deşi aş putea să mă mulţumesc cu ce am spus până acum, pe apucate, fiindcă oricât m-aş osteni, n-am să mai pot face mulţi paşi înainte. Analizând bine faptele, cuvântul succes nici nu se potriveşte, are un conţinut şi convenţional, şi îndoielnic, fiind folosit cu prea multă uşurinţă.

De când am început să înţeleg câte ceva despre relaţia dintre om şi lumea înconjurătoare, poate de pe la zece ani, sau imediat următorii, m-am săturat de câte succese mi-a fost dat să aflu. Cuvântul aproape că şi-a pierdut înţelesul, adesea este folosit ca urare, ca şi când s-ar cuveni oricui, ca „sărbătorile fericite”. Nu mă iau după lexicoane, prin succes înţeleg mult mai mult decât o reuşită sau o izbândă, înţeleg maximum din ceea ce este omeneşte posibil, într-o anumită împrejurare.

Dacă un atlet sare, să zicem, doi metri şi jumătate, cu şapte centimetri mai mult decât predecesorul, el realizează o performanţă, doar atâta; succes ar fi dacă ar atinge înălţimea pe care niciodată un om, în toate timpurile de la el înainte n-ar putea s-o mai depăşească. Ca să nu despic firul în paisprezece, mă mulţumesc să spun că din generaţiile care au trăit odată cu mine succes deplin şi în adevăratul înţeles al cuvântului au avut trei sau patru oameni, pe tot pământul. Deoarece nu-i numesc, fiindcă n-aş fi în stare să-i aleg fără greşeală, fiecare îşi poate plasa în cuprinsul acestor cifre preferinţele sale, şi cel puţin în această privinţă nu intru în contrazicere cu nimeni. Mai departe însă nu mă încumet să spun şi altceva, deşi n-am epuizat şi mai ales n-am lămurit pe deplin cuvântul.

Desigur că între multe câte cineva ar putea să-mi obiecteze este că la urechea mea, aici în punctul unde mă aflu, n-a putut să ajungă vestea despre toate succesele dobândite de oameni în timpul vieţii noastre, în toate colţurile pământului. De pildă în junglă, unde nu există mijloace de comunicaţie. Am luat un exemplu rudimentar, numai pentru a putea spune că o lume

fără mijloace de comunicaţie nu are cum aspira la un succes în adevăratul înţeles al cuvântului. Succesul nu poate fi nici mut, nici anonim. Dacă în miezul topit al pământului ar trăi oameni, şi unul din ei ar descoperi adevărul complet despre relaţia lumii lor cu lumea noastră, ar trebui să ne şi comunice. Nu recunosc civilizaţiile despărţite una de alta, şi nici succesele teritoriale, ci numai pe acelea absolute.

Ceea ce făcea Ştefania era absolut, orice alte cuvinte sunt inutile. O alta ca ea nu mai fusese înainte, şi îmi iau răspunderea să anticipez, prin derogare de la propria mea regulă despre recunoaşterea succesului, că nici nu va mai fi vreuna să-i calce pe urme, necum s-o ajungă; iar de-a o întrece nu poate fi vorba, limitele absolutului fiind intangibile.

Deşi comparaţia va părea absurdă, asemuiesc existenţa ei, ca dramatism şi profunzime de simţăminte, cu cele şaptezeci şi două de zile cât Alioan şi-a aşteptat moartea dimineaţă de dimineaţă. În încordarea şi suferinţa lor n-a fost sacrificiu nici la unul, nici la altul, ci dăruire.

E adevărat că Ştefania venea pe lume, în primul rând cu o însuşire unică, de la natură. O, nu doar un laringe înzestrat cu cele mai preţioase coarde vocale, un aliaj de cristal şi platină, adus la starea greu de a fi înţeleasă, de materie vie; aici e un domeniu secret, unde nici un anatomist, chiar cu har dumnezeiesc n-ar putea să pătrundă. Deşi ştiu că un examen anatomic n-ar fi adus nici un pic de lumină, trebuie să spun, spre a înlătura ideea de speranţă pierdută, că nu s-a făcut nici un fel de autopsie, şi nici nu s-ar fi putut face decât prin sacrilegiu, fiindcă, singura dorinţă a Ştefaniei, lăsată cu limbă de moarte, a fost să nu i se mutileze laringele; a avea această grijă supremă, când ştiu că a murit în chinuri, şi putea să nu mai răspundă de sine, adusă de suferinţă în stadiu animalic, mi se pare dovada cea mai deplină şi mai sublimă a conştiinţei de sine. Ştefania şi-a cunoscut preţul, dar nu l-a cerut nici odată, s-a dăruit şi în cânt şi în dragoste fără altă plată decât bucuria.

Pe lângă zestrea anatomică, ea mai primise, tot de la natură, printr-o generozitate dusă până la capăt, darul de a mânui, fără efort şi fără ezitare acest miraculos aparat de emisiune care îi alcătuia glasul; când reluase cu mijloacele ei

umane trilurile privighetorii, nu avusese deloc sentimentul că o imită, ci răspunsese la o întrebare exprimată în limba păsărilor; fusese un dialog, tot atât de firesc şi de simplu ca al oamenilor care ştiu să vorbească şi au ce spune.

Dar, după ce ajunsese cu totul stăpână pe acest mijloc de comunicare, nu se mulţumise cu atât, ci începu să înveţe, printr-o chemare instinctivă, toate glasurile naturii. Unui poet, natura, într-una din manifestările ei greu de a fi redate în cuvinte, îi creează o anumită stare lăuntrică, pe care el, dacă are cât har trebuie şi pe deasupra izbuteşte să se dizolve în propria lui simţire, atunci poate să exprime inexprimabilul, într-un mănunchi de versuri, numite aşa din şcoală, care nu sunt o înşiruire de cuvinte rimate şi ritmate, nici o încărcătură de imagini, ci o transpunere a naturii în om şi a omului în natură. E cea mai simplă şi rudimentară definiţie, abia un punct de pornire, de unde se poate merge în direcţii numeroase, nu spun infinite, un sistem de construcţie a sentimentelor umane, asemănător cu tonalităţile şi modulaţiile în muzică, iar în pictură cu nuanţele şi culorile. De aici înainte, cer bunăvoinţa celui care mă urmează cu gândul de a mă înţelege, să asimileze modul de exprimare al Ştefaniei prin cântec, cu poezia şi cu pictura, muzica fiind inclusă de la sine.

Astfel, la darurile ei naturale, prea puternice spre a rămâne ascunse, cum poate se întâmplă uneori sau deseori cu geniile ratate, Ştefania adăugase o şcoală neîntreruptă. Nu mă gândesc la doamna Strauss, de la Paris, nici la doamna Algeorge, de la New York; ele erau doar repere, borne kilometrice pe marginea unei şosele pe care o străbătea singură; prin ele căpăta sentimentul mişcării, dovada mersului ei înainte. Aşa privind faptele, profesoarele ei fuseseră mult mai multe, şi cea mai fertilă dintre toate era dragostea. Ea a învăţat fără întrerupere, a luat ceva de la oricine trecea pe alături, venea din urmă, sau din faţă, a învăţat cu auzul, cu ochii, cu toate simţurile. La sfârşit orice gest al ei, orice gând, devenea cântec.

Lumea era cucerită.

* * *

În ceea ce priveşte acustica sălilor de spectacol, am auzit spunându-se multe, când bune când rele. Dacă este vorba de trecut, chiar de cel cuprins în secolul nostru, mai evoluat decât celelalte, nu-i corect să afirmăm că există săli reuşite sau nereuşite, ci doar norocoase sau nenorocoase.

Nu cunosc vestitul teatru al lui Wagner, de la Bayreuth, despre care se spune că este o izbândă desăvârşită, că a fost aşa fel conceput şi realizat încât să aibă acustica unei viori Stradivarius; se poate să fie aşa, n-am nici o dovadă decât vorbe, n-am fost acolo, să aud cu urechile mele; atât ştiu că adesea oamenii îşi ascund eşecurile sub laude, şi lumea se lasă sugestionată. Un neguţător îmi propunea odată spre vânzare o instalaţie de reprodus muzică şi s-a străduit ceasuri întregi să-mi demonstreze că marfa lui era cu mult superioară celei pe care o aveam de mai multă vreme în funcţiune; era învechită şi vroiam într-adevăr s-o schimb cu una mai bună. Le-am ascultat de zeci de ori pe una şi pe alta, făcând comparaţie. Când venea rândul instalaţiei mele, neguţătorul se strâmba ca de sare amară. „Nu auzi cum distorsionează?” Nu auzeam. Am recurs la arbitri, oameni pricepuţi şi cu ureche bună, unul al meu, unul al lui; rezultatul n-a dus la nici o concluzie, a rămas neutru. Atunci, după ce i-am îndepărtat pe aceşti martori, subiectivi desigur, l-am legat pe neguţător la ochi, l-am pus pe scaun, între difuzoare şi am dat drumul instalaţiilor, pe rând, să mi-o arate pe cea mai bună. După câteva încercări, cât timp mi s-a părut că ezită, s-a exprimat cu hotărâre: „Asta!”

Am spus de-atâtea ori că nu ţin în chip fanatic la lucrurile mele, dovadă că umblam după o instalaţie mai bună. Când l-am dezlegat la ochi şi a văzut ce aparat era în funcţiune, neguţătorul, fâstâcit o clipă, şi-a luat o mimică triumfătoare: „Am vrut să spui, asta-i mai silabă!” Nu-mi stătea în fire să-l dau afară cu un picior în spate, şi-apoi avea de cărat aparatele, aşa că i-am ajutat să le ducă până la maşină.

În America am văzut sala de concerte a corului mormon din Salt Lake City, în întregime de lemn, de vreo cincizeci de metri lungime; din ultimul rând de scaune se auzea zgomotul unui bănuţ, sau al unui năsturaş, căruia i se dădea drumul să cadă pe scenă, de la înălţimea unei mese. Mi s-a spus că sala are

o acustică desăvârşită, dar n-am ascultat corul, ca să am o dovadă de armonia şi fidelitatea sunetelor, care, datorită spaţiului imens, pot să sufere deformări şi interferenţe; zgomotul bănuţului sau năsturaşului fusese o dovadă de sonoritate, ceea ce se deosebeşte de accepţiunea cuvântului acustică măcar cu o nuanţă, datorată definiţiilor imperfecte.

Poate că astăzi acustica sălilor nou construite se urmăreşte, se verifică şi la nevoie se remediază sub control electronic. Sub acest aspect, „Cupola” fusese făcută la întâmplare, arhitectul nu urmărise decât să reproducă o construcţie celebră, scop care aproape scuză imperfecţiunile descoperite la urmă. Datorită lemnului, materialul de bază, teatrul avea o sonoritate neobişnuită, poate se apropia sau poate chiar depăşea sala corului mormon de la Salt Lake City, în schimb acustica era defectuoasă.

În perioada finisărilor, când Ştefania veni să-şi încerce glasul, întâi rămase extaziată de dimensiunile şi de forma cupolei; nu se aşteptase. Interiorul era placat cu lame înguste, de opt centimetri şi subţiri de trei şi patru milimetri, de pin tăiat pe fibră, lemn de rezonanţă, care puteau să vibreze independent una de alta, ceea ce nu fusese o intenţie, şi dădea naştere la ecouri derutante. Când Ştefania scoase primul sunet, încercându-se pe sine, fără intenţia de a-l propaga la distanţă, aerul îl prinse cu o stupefiantă putere de aspiraţie şi îl duse ca o trombă până în vârful cupolei, de unde se întoarse amplificat, dar din păcate cu deformări ţipătoare. Spre deosebire de toţi cei aflaţi acolo, care se priveau unul pe altul consternaţi şi buimaci, Ştefania scoase o exclamaţie de uimire şi îşi ascultă extaziata ecoul glasului, care continuă să cadă câteva fracţiuni de secundă din înaltul cupolei; pentru ea această grindină de sunete putea să se transforme în muzică; intui secretul, într-o clipită.

În nopţile când urmărea privighetoarea cântând, din teiul lipit cu casa, observase cum modula glasul pasării, după cum se rotea pe ramură, schimbându-şi poziţia faţă de acoperişul îmbrăcat în şindrilă. Dar abia după mult timp îşi dăduse seama că glasul privighetorii nu era o melodie, ci se compunea din mai

multe melodii, ecourile răsfrânte din acoperiş şi împletite între ele.

Sala aceasta, cum nu o visase şi care îi dezamăgea pe ceilalţi, îi dezvăluia deodată putinţa de a depăşi cântecul privighetorii, supunându-şi glasul tuturor inspiraţiilor şi fanteziilor. Se întoarse cu spatele şi scoase un tril scurt, de trei note; în sală se auziră treizeci, trei sute, n-avea importanţă câte; trebuiau auzite, nu numărate.

Cupola era vopsită într-un bleu pal, argintiu, culoarea cerului în zile senine de vară. Neştiind cum să combată ecourile, arhitectul se apropie de Ştefania cu idei de altă natură, ca să creeze un intermezzo înainte de partea dificilă a discuţiei.

— Culoarea cupolei se poate schimba prin reflectoare, până la albastrul de cerneală. Eventual putem să proiectăm stele…

— Doamne fereşte! Aşa să rămână, ca ziua! Totdeauna ca ziua! Nu mai pot suporta nopţile.

Ştefania îşi acoperi faţa cu mâinile şi izbucni în hohote de plâns. Persu nu era acolo. Cine îndrăznea să comenteze în sine o asemenea scenă socotea că era o criză de isterie.

* * *

Asemenea etichete se pun uşor, şi au darul să rezolve totul, fiindcă sunt acceptate cu uşurinţă; în realitate, era o criză de tristeţe, provocată chiar de acest teatru, care, în loc să-i umple golurile din suflet, îi amintea că idealul ei rămânea fără rezolvare. Cred că orice om, când are o bucurie, vrea s-o împartă cu omul care îi este mai apropiat de inimă. Omul ei era acum smuls din inimă, dar îşi lăsase rădăcinile acolo, şi aveau s-o tortureze toată viaţa; Ştefania ştia că nu are scăpare. Să cânte cu inima rănită era o tortură, dar altceva nu putea face, trebuia să se biciuiască, era singurul chip de-a nu ajunge la degradare.

Din câţi oameni se aflau acolo nu cunoştea personal decât pe Vasiloiu, impresar renumit între oamenii de teatru, acum împuternicitul lui Persu, care nu avea nici timp, nu socotea nici prudent să-şi joace rolul pe faţă. Deşi om în vârstă, Ştefania îi spunea pe nume, nu ca stăpână, nici cu un ton de intimitate, ci numai camaradereşte.

— Puch, i se adresă, vreau să stau de vorbă cu toţi tehnicienii; fii bun şi cheamă-i!

Teatrul aparţinea lui Persu, pentru lumea iniţiată în asemenea afaceri nu era un secret, cel care dădea banii se numea comanditar, cuvânt dispărut din uz astăzi, şi, ca persoană fizică rămânea în umbră. Îşi luase în ajutor pe Puch Vasiloiu, om versat în meserie, care îşi făcuse ucenicia încă pe când purta pantaloni scurţi şi se ştergea la nas cu dosul mâinii; tatăl lui era portar la Teatrul Naţional, iar mama cabinieră. De mic, copilul îşi petrecuse viaţa în teatru, de când era în scutece, apoi în cărucior, în mersul de-a buşilea, la primii paşi în picioare.

De pe atunci îşi petrecea serile la spectacole, la ora când alţi copii îşi fac lecţiile sau se culcă; avea un loc al lui, la arlechinul din stânga, de unde vedea teatrul în toată desfăşurarea, şi sala, şi scena, şi culisele. În antracte intra în cabinele actorilor, când fu mai mărişor începu să le facă servicii, să se ducă după ţigări şi halbe de bere. Deşi încă nu mergea la şcoală, îşi dădea părerea despre spectacole, prindea cu urechea ce spuneau alţii şi adăuga de la sine câte o observaţie care, deşi nimeni n-o lua în serios, nu era naivă. În plus, ştia toate piesele pe dinafară şi în clipele de neatenţie ale suflerului, îl suplinea, şoptindu-le actorilor replica, de după faldurile arlechinului.

Făcea ghiduşii, câteodată cu haz, alteori dezagreabile, de pildă când actriţele îşi îmbrăcau crinolinele se vâra sub faldurile rochiei şi le gâdila pe picioare. Unele îl drăcuiau, altele îl tolerau, din spirit matern, nu vreau să-mi iau pe suflet păcatul de a spune că poate le făcea şi plăcere. Consacrarea lui ca diavol al teatrului se petrecu la şapte ani, când începuse şcoala, dar nu ştia încă alfabetul. Se juca „Tinereţea unei regine”, un episod din viaţa reginei Victoria, a Angliei. Nu mai ştiu în ce act, regina, care şedea în jilţ, sau poate chiar pe tron, începu să se agite tot mai nervoasă, să se smucească, să dea din picioare până ce, nemaiputând să rabde, scrâşni printre dinţi, întrerupându-şi replica: „Astâmpără-te, diavole!” Publicul nu-şi dădu seama ce se întâmplă, nici când actriţa, o celebritate dintre cele două războaie, sări în picioare, excedată, şi îşi ridică poalele crinolinei; dintre volane şi dantele apăru capul lui Puch,

uitându-se înmărmurit la sală, căci nu se aşteptase la această reacţie din partea victimei; riscase prea mult, socotind că un actor conştiincios mai bine moare pe scenă, decât să strice spectacolul.

Oamenii de teatru din acea vreme, câţi mai trăiesc sunt prea bătrâni să-şi aducă aminte; dacă vor spune că e o născocire, îi rog să-şi forţeze memoria. Poate nu mai ţin minte nici că s-a lăsat cortina. Şi, ca o culme a burlescului, publicul, în marea lui majoritate, a aplaudat în picioare, crezând că aşa era piesa. Doar un critic de teatru, om cult şi gazetar de bună calitate, a protestat, condamnând ceea ce el credea că era o bufonerie a regizorului, care denatura moravurile de la curtea reginei Victoria.

Nu mă interesa viaţa teatrului atât, ca să mă interesez ce urmase. În orice caz n-a fost scandal, aş fi auzit fără să vreau, o asemenea întâmplare face istorie; poate Puch s-a ales cu o urechială. La următorul spectacol, actriţa i-a adus o pungă de bomboane să-i cumpere bunăvoinţa: „Să fii cuminte, piciule!”

Numele Puch îi venea de la rolul drăcuşorului din „Visul unei nopţi de vară”, pe care îl jucase un an mai pe urmă; după câteva spectacole l-au scos, n-avea succes, un asemenea rol putea să-l trăiască, dar nu să-l interpreteze pe scenă; l-am văzut, şi mi-a părut lânced, parcă Shakespeare nu avusese imaginaţie. Totuşi a rămas mai departe legat de teatru, sufleur, trăgător de cortină, maşinist, pictor decorator; machior, coafor şi confident al actorilor. Mai târziu şi-a deschis o agenţie de impresariat şi a fost recunoscut drept cel mai bun organizator de turnee; cine miza pe mâna lui câştiga sigur. Viaţa de turneu, trenul, sălile de provincie, banchetul dat de primar sau de prefectul judeţului, asiduitatea fanţilor de provincie pe lângă actriţe, adulterele, geloziile au fost pasiunea lui nestinsă. „Vreau să mor în turneu, şi acolo să mă îngroape, unde am închis ochii; peste tot sunt la mine acasă”. Dorinţa lui nu mai este posibilă, trăieşte încă, dar agenţia de impresariat nu mai există.

Cât a existat teatrul „Cupola”, Puch s-a consacrat lui cu trup şi suflet, părăsindu-şi toate preocupările şi pasiunile dinainte. Ştefaniei i-a arătat un devotament rar întâlnit în lumea teatrului, dar care, atunci când se naşte, nu are moarte. A

socotit-o nu doar ceea ce socotea lumea, o cântăreaţă cum nu mai putea fi alta, decât în alt mileniu, ci şi cea mai mare actriţă din câte cunoscuse în cincizeci de ani de teatru; cunoscuse cu miile, dintre care cel puţin o sută fuseseră mari stele. Nu am experienţa lui dar socotesc şi eu, cu deplină convingere, că strălucirea Ştefaniei n-a mai avut-o nimeni.

Aş elimina cu totul din povestire acest personaj secundar, nu l-aş păstra pentru un prea mic interes istoric, şi nici fiindcă opiniile lui mi-au fost necesare, după ce le-am apreciat ca fiind foarte corecte. Dar el este executorul testamentar al Ştefaniei, rol demn de ţinut minte.

Ştefania sări de pe scenă, rampa avea înălţimea de un metru, nu coborî pe scăriţă şi se aşeză între tehnicienii teatrului, în primul rând de scaune. Scena era mică, mai degrabă un podium; nici sala, circulară, cu fotoliile dispuse în amfiteatru nu părea prea mare, deşi avea peste o mie de locuri; fiindcă totul era dominat de cupolă. Ştefania îşi roti capul pe sus, apoi spuse:

— Aţi făcut un lucru prea minunat ca să-l lăsăm în părăsire. Calităţile sălii le vom obţine din defectele ei de astăzi; ele sunt o mare bucurie pentru mine. Vă rog să urmăriţi ce trebuie făcut; e foarte simplu. Nu ştiu să desenez, am să vă spun şi o să înţelegeţi. Atât vă rog, să aveţi încredere!

Această fiinţă fără altă şcoală în afară de câteva clase primare, fără studii de acustică, şi chiar fără studii aprofundate de muzică, învăţase din experienţă, nu din cartea de fizică, deosebirea dintre un zgomot, şi un sunet. Amândouă sunt produse de vibraţia unor materiale, un bolovan lovit cu ciocanul, sau o coardă atinsă cu arcuşul. Vibraţia bolovanului, cu forma lui amorfă şi neuniformă, este haotică, de aceea dă naştere la zgomot, pe când coarda, omogenă şi egal calibrată, vibrează egal şi simetric, dând naştere la un sunet, a cărui înălţime şi amploare pot fi controlate.

— Nu-i nevoie să aduceţi un bolovan aici, continuă Ştefania, ca să vă conving că şi vibraţia lui poate fi controlată, ca să emită un sunet muzical, în locul zgomotului.

— Mor de curiozitate! interveni Puch, cu bună credinţă.

Ceilalţi tăceau, fiindcă nu puteau crede. Ştefania zâmbi indulgentă:

— Atunci, aduceţi un bolovan, puneţi-l pe rampă!

Era un bolovan de râu, cu faţa netedă, dar neregulată.

Cineva pronunţă numele lui Brâncuşi, cu jumătate de voce. Orice se poate compara cu orice; apele sau mâna omului pot face obiecte identice.

— Nu ştiu cine-i Brâncuşi; puteţi să-mi explicaţi ce-aţi vrut să spuneţi?

Nimeni nu răspunse, discuţia era inutilă. Ştefania se ridică, îşi scoase pantoful şi lovi în bolovan, destul de tare ca rezultatul să fie neîndoielnic.

— E un zgomot! accentua ea. Acum bolovanul va scoate un sunet.

Cuprinse bolovanul cu amândouă mâinile, îi schimbă poziţia, reveni în sens invers, era o căutare, imposibil s-o explic, fiindcă n-am înţeles-o; pe urmă se aplecă atât de aproape încât aproape atinse piatra cu buzele şi emise un sunet puţin vibrat şi nu foarte puternic. În chip de neînţeles, câteva secunde mai târziu, bolovanul, intrat în vibraţie, reproduse sunetul, de aceeaşi înălţime, doar cu alt timbru.

— E un şi bemol! Cred că din piatra asta mai pot scoate câteva sunete; nu o gamă întreagă; are o formă prea neregulată.

Nimeni nu înţelegea, cum nu înţeleg eu însumi. Cineva spuse:

— E o vrăjitorie!

— Vorbind figurat, da! încuviinţă Ştefania. Altminteri depinde de voinţa mea, şi de locul unde transmit vibraţia.

Renunţ să înţeleg cum izbutise să pătrundă această idee, pe care cred că savanţii n-au studiat-o niciodată; au dat o sentinţă. Dar tot atât de adevărat este că nimeni în afară de Ştefania nu a mai reuşit o asemenea experienţă; de fapt nimeni n-a mai încercat-o. Fără a mă gândi la vrăjitorie, ca omul din asistenţă, sunt înclinat să cred, uneori ajung până la certitudine, că era totuşi un miracol, şi el se datora coardelor vocale ale Ştefaniei, a căror vibraţie ea izbutea s-o transmită, pe anumite direcţii, chiar şi materiei inerte.

— Va trebui să construiţi sub cupolă un dispozitiv care să-mi îngăduie controlul ecoului.

Dispozitivul era alcătuit din mai multe panouri de placaj subţire, lungi cât trei sferturi din diametrul sălii, cu lăţimea de un metru, atârnate cu cabluri la jumătate spaţiului de sub cupolă. Pornind de la centru spre margine aveau o accentuată înclinare centripetă, iar în lungime erau dispuse în formă de evantai, cu deschiderea înspre scenă.

— Aţi priceput? întrebă Ştefania la urmă.

Arhitectul, care între timp făcuse o schiţă, i-o arătă, fără convingere. Ea încuviinţă.

— E mai frumos decât v-am spus eu, nu sunt de meserie. Cât de repede se poate face?

— În câteva zile, dar vă mărturisesc că n-am înţeles funcţiunea acestor panouri; care apoi strică şi estetica sălii.

Puch avu şi el o replică:

— Îngăduiţi-mi să mă consult cu comanditarul, lucrarea nu intră în contract, trebuie să aprobe.

— Bine, du-te chiar acum şi într-o oră întoarce-te!

Două zile cât dură lucrul, pe care oamenii îl executau fără convingere, Ştefania rămase acolo, mânca un sandviş sau două şi dormea pe fotolii, învelită cu un pled subţire. Când primul panou fu sus, făcu o primă încercare, emise un tril în direcţia lui; nimeni au avea urechea exersata să-şi dea seama de efect, dar într-adevăr se întâmplă un fenomen ciudat, sunetul ricoşând în lemnul placajului îşi schimbă direcţia, desprins în două fâşii egale, şi reveni în sală din două direcţii opuse, unindu-se la mijloc, transformat din nou într-o singură voce, de unde timp de o fracţiune de secundă, fuseseră două, egale. Natural, singură Ştefania îşi dădu seama că fenomenul era acelaşi provocat de acoperişul casei, în care se răsfrângea glasul privighetorii.

Nu încerc să dau mai multe explicaţii, merg de-a dreptul la urmă; cele douăzeci de panouri, chiar dacă nu erau dispuse în unghiuri precise, dădeau naştere la tot atâtea ecouri, care cădeau asupra sălii ca o ploaie de sunete. Ascultătorul obişnuit nu-şi dădea seama ce se întâmplă, el sesiza doar că muzica era îmbogăţită, de parcă la glasul pornit de pe scenă ar fi răspuns

un cor celest, fiindcă era invizibil şi părea că vine cu adevărat din înălţimea cerului, trecând prin cupolă.

Am încercat să descriu cel mai simplu dintre efecte; în realitate ele erau numeroase, s-ar putea spune că într-un fel deveneau infinite, depindea de intensitatea şi de direcţia emisiunii. Ar fi o copilărie să pretind că Ştefania studiase fenomenul în chip ştiinţific; chiar dacă ar fi posibil, ei ii lipseau şi mijloacele, şi pregătirea; se slujea numai de o îndelungată experienţă, şi de instincte; virtuozitatea ei era fructul imaginaţiei, având ca punct de plecare timbrul şi maleabilitatea vocii, însuşiri cu adevărat fericite, din împletirea cărora obţinea cântecul ei nemaiauzit înainte.

Când sala fu plină, la primul spectacol, în ziua de 15 iunie, publicul rămase nemişcat şi amuţit, de la primul cântec. La început, cunoscătorii sau cei cu urechea mai rafinată avură impresia că exista într-adevăr un acompaniament, un cor ascuns, pe care eu, unul, l-am socotit celest la prima experienţă, un ansamblu atât de numeros că făcea să vibreze cupola. Vibra cu adevărat, nu era doar o impresie, dar numai la glasul Ştefaniei, pe care ea îl dirija într-o direcţie sau în alta, în imensul ansamblu de difuzoare alcătuit de cele douăzeci de panouri.

Efectul, dar mai cald şi mai rafinat, fiindcă avea supleţea vocii umane, semăna, pe departe, cu ceea ce a realizat mai târziu muzica electronică, ecouri multiple, uneori în contrapunct cu ele însele.

Am ascultat şi eu adesea asemenea muzică, dar cea cu tehnica pe drept cuvânt uluitoare, capabilă să dea combinaţii de sunete mai numeroase decât în orice imaginaţie, a fost faimosul „cor al florilor şi al păsărilor”, pe care l-am auzit la Disney Land, în America. Că am fost uluit e prea puţin spus, cred că în parte mi-am pierdut minţile, căzut într-o stare de vrajă, ca a drogaţilor. Atâta imaginaţie în mânuirea sunetelor nu mai auzisem, toată muzica ştiută dintr-o viaţă întreagă părea anulată, şi-mi trebuia încă o viaţă, spre a o asculta pe aceasta. Numai că la al doilea cântec, vraja a început să slăbească, a slăbit şi mai mult la al treilea, până ce mi-am simţit sufletul rece şi am constatat că mă plictisea mai rău decât o muzică de

flaşneta. Fiindcă în afară de ingeniozitatea mecanică, fie că se numea electronică, n-avea nimic din emoţia participării umane la cântec; în orice clipă maşinăria putea fi dată înapoi şi muzica reluată, cu tehnica ei desăvârşită, dar moartă.

Cântecele Ştefaniei erau aceleaşi şi totdeauna altele. Motivele ei de inspiraţie fiind simple, nu aveau limită; din orice noţiune definită cu un cuvânt în dicţionare, ea putea să improvizeze un cântec, care era şi epic şi liric în acelaşi timp, o povestire trăită, cu faptele transformate în sentimente.

N-am fost la primul spectacol, la unsprezece dimineaţa, ora concertelor simfonice în tinereţe; Ştefania nu vroia să cânte după amiaza, timpul siestei burgheze şi al matineelor de duzină, nici seara, când nu mai ieşea din casă, fiindcă nu suporta întunericul; ea era o privighetoare de ziuă. Începuse camuflajul, fără să fie război încă, felinarele de pe stradă dădeau o lumină slabă, albastră, marginile trotuarelor erau marcate de dungi albe, ca trecerile pietonilor astăzi, automobilele mergeau mai degrabă orbeşte, lumea umbla cu lanterne electrice.

În dimineaţa aceea am fost la Alioan, care nu se simţea bine, avea o durere între umeri, o nevralgie. Dar oricum nu m-aş fi dus la spectacol, ar fi însemnat să întâlnesc prea multă lume cunoscută, silit să-mi dau părerea, pe care şi astăzi, după mai bine de patru decenii, o spun cu timiditate şi cu durere. Recitalul se transmitea la radio; nu l-am ascultat, Alioan mi-a citit ultima lui poezie.

Am auzit pe urmă că Ştefania s-a depăşit pe ea însăşi, cei mai mari admiratori ai ei din sală, în număr de sute, în afară de cei care nu putuseră să intre, cu miile, şi ascultau la radio, n-au recunoscut-o, devenise o zeitate coborâtă pe pământ pentru două ceasuri. Două ceasuri a cântat încontinuu, fără pauză, nelăsând timp spectatorilor nici pentru aplauze. La sfârşit toată lumea era istovită, dar s-a ridicat în picioare şi timp de douăzeci de minute, ceea ce nu se mai întâmplase nici odată în istoria teatrului, au aclamat-o, rechemând-o de zeci de ori, până ce ea a căzut în genunchi, şi în tăcerea care s-a lăsat brusc, a ridicat braţele, adresându-se publicului, înainte de a leşina, ca moartă: „Vă iubesc! Vă mulţumesc! Vă rog, cruţaţi-mă!” Dar chiar şi

aceste cuvinte, pronunţate cu ultimul ei suflu s-au transformat într-un cântec.

Au scos-o pe braţe, era palidă şi nepământeană, ca o zeiţă. Ce-a urmat nu mi-a mai plăcut, mi-a amintit un romantism puţin cam de operetă, nepotrivit cu vremea noastră când războiul bătea la uşă. Au aşezat-o pe canapeaua din spate a unui automobil decapotabil vopsit în alb ca pentru mirese, o comandă specială a lui Persu la Horsch, au învelit-o în flori că puteau s-o înăbuşe. Zeci din tinerii care aşteptau la ieşire, studenţi probabil, ca odinioară la Viena, au înconjurat-o, l-au pus pe şofer să oprească motorul dar să ţină volanul, şi au împins maşina cu mâinile la deal, pe Calea Victoriei, apoi tot drumul până acasă, în strada Batistei, peste drum de reprezentanţa „Skoda”.

Ştefania revenise în apartamentul pe care i-l cedase Alioan, la etajul al şaptelea; nopţile de vară şi le petrecea în cortul de pe terasă, unde creştea iarbă ca în parcuri.

În toată după-amiaza aceea, telefonul a sunat la Alioan din sfert în sfert de oră, până spre seară, când l-a scos din priză; ridica receptorul şi nu auzea decât o respiraţie.

— De ce nu răspunzi? l-am întrebat. Cred că e Ştefania..

A tăcut, fără să-mi arunce măcar o privire de reproş, când ar fi avut dreptul. Am înţeles că nu putea să-i vorbească, niciodată nu i-ar mai fi vorbit, nici în clipa morţii. Iar pe Ştefania n-am pus-o în categoria femeilor indiscrete şi cicălitoare. Suna, ştiind că el n-o să răspundă, simţea nevoia să se pedepsească.

Peste două zile, în Universul a apărut cronica lui Leonard la recitalul Ştefaniei. Plecase de la Pasul Istoriei, din ură faţă de Alioan; după mine, nu era nici o pierdere, mai ales că într-o vreme îmbrăcase sutana discipolilor şi purta spadă.

Celelalte ziare se pronunţaseră încă din ajun, Leonard avusese nevoie să mediteze, sau poate trebuise să se lupte ca articolul să apară. Scăpase de orice consecinţe după rebeliune, trimiţând generalului o telegramă de adeziune de optzeci de cuvinte, o dezgustătoare declaraţie de regrete şi de supunere. La el acasă, în orele lui de reculegere îşi îmbrăca sutana, scotea de sub saltea portretul Arhanghelului, îl prindea în perete şi saluta cu spada, apoi rostea un groaznic jurământ de răzbunare. Un vecin, cineast, care lucra la jurnalul de actualităţi l-a filmat

odată pe sub colţul perdelei. Când mi-a arătat filmul, nu prea clar, dar cu partea sonoră bine înregistrată mi s-a tăiat respiraţia, am recunoscut în glasul lui pe şpicherul de la radio, din timpul rebeliunii, care făcea să-mi îngheţe sângele: „Rioşanu, Creţianu, şi-n gură de şarpe de vă veţi ascunde, n-o să scăpaţi de mâna noastră!”

În totală discordanţă cu elogiile altor ziare, care nu făceau decât să reia şi să motiveze mai documentat vechile lor opinii, declarând-o pe Ştefania o minune a naturii, ceea ce nimeni nu putea să nege, articolul lui Leonard cuprindea o negaţie duşmănoasă; nu o reproduc, era strigător la cer şi dovedea nu doar răutate, ci mai ales prostie, fiindcă nimeni nu putea crede. Fără să cunoască motivele, cititorii înţelegeau că nu era altceva decât o răzbunare.

Ideea de răzbunare îmi place, nu admit ca un om pălmuit să întoarcă şi obrazul celălalt; oricât de creştin ar fi acest principiu, îl socotesc un îndemn la umilinţă şi laşitate, în schimb dezaprob cu dezgust răzbunarea nedreaptă; Leonard nu avea nici un drept şi nici un motiv să lovească în Ştefania. Cum era firesc, avea să plătească. Nu vreau să fiu făţarnic spunând că regret călcarea legii, în ceea ce urmează. Leonard călcase legea onoarei, sacră pe lângă oricare altele.

Într-o noapte un grup de necunoscuţi îi sparseră geamurile şi intrară în casă, tocmai când Leonard îşi rostea jurământul cu spada întinsă. Nici un vecin nu declară că ar fi auzit vreun zgomot, nimeni nu văzuse nimic, fusese linişte, deşi casa era devastată. Nu-l molestară, îl aşezară cu forţa la masă şi-l puseră să scrie mare, cu litere apăsate, pe capacul unei cutii de ghete: „Sunt şi rămân discipol al Arhanghelului. Scopul meu rămâne să-i răzbun moartea!” Îl legară în frânghii, cu sutana pe el, îi băgară spada la brâu şi pe piept prinseră cartonul cu declaraţia lui de credinţă. În apropiere era statuia de bronz a unei Sabine, a cărei origine n-o cunosc, şi n-am putut s-o aflu de la nimeni. A doua zi în zori, vardistul îl găsi pe Leonard legat de soclul statuii. Cuprinsul textului îl negă, îi fusese smuls eu sila. Dar sutana de pe el, care îi aparţinea vădit, şi spada de la brâu erau de ajuns ca să fie trimis pe front, într-un regiment de

pedeapsă. De-atunci i-am pierdut urma, nu s-a mai întors niciodată.

Abia la al treilea spectacol, exact la o săptămână după primul, în ziua de 21 iunie am mers cu Alioan să o auzim pe Ştefania. A fost hotărârea lui şi a venit pe neaşteptate; după atitudinea dinainte eram sigur că n-o să meargă niciodată; aşteptam o zi când să mă duc singur, dar ezitam, mă temeam că ar fi o trădare, socoteam că eram dator să fiu solidar cu el, într-un moment când ştiam că se zbuciumă, chiar dacă îşi dădea silinţa să nu arate. Durerea dintre umeri continua să-l stânjenească, aveam bănuiala că nu era o suferinţă fizică, ci numai reflexul uneia din suflet; chiar dacă medicina nu acceptă această interpretare, mi se întâmplase mie însumi odată, să simt o durere sufletească, aşa cum este socotită, abstractă, fără nici o legătură cu organele anatomice, localizându-se sub stern, cu senzaţia că o gheară îmi sfâşie inima, ca într-o criză de angină pectorală. Şi el se plângea că durerea iradia din piept, îi cuprindea omoplatul stâng, apoi umărul şi braţul. Ca să am conştiinţa liniştită, l-am convins să meargă la un cardiolog, deşi rămâneam la credinţa că nu era o suferinţă organică.

Am mers împreună la un medic tânăr, fără celebritate, mai întâi fiindcă ne era prieten, apoi îl socoteam mai luminat la minte decât alţii, închistaţi în ştiinţa lor învechită, care pe deasupra îmi inspirau teamă cu aerul grav pe care şi-l luau de obicei în faţa pacientului, ca şi când viaţa acestuia era într-adevăr în mare primejdie.

Numele acelui medic nu mai are importanţă, îl chema Claudiu, îl scriu numai din pietate, fiindcă a murit pe front, în a opta lună de la începutul războiului. Făcea poezii, dar nu îndrăznea să-i mărturisească lui Alioan, pe care îl admira într-atât încât socotea că tot ce era cu o treaptă mai jos de el nu merita să fie luat în consideraţie. Aceste amănunte, aparent inutile, nu vor să arate altceva decât încrederea pe care o aveam în el şi în buna lui cuviinţă.

De mult mă gândesc, fără să şi sper în realizarea unui asemenea ideal apostolic, că medicul ar trebui să fie totdeauna prietenul bolnavului, fratele lui de cruce. Odată cu anii am devenit tot mai sceptic în această privinţă, poate voi sfârşi prin

a mă dezice de medicină, ca mijloc de vindecare a suferinţelor noastre. Las la o parte incompetenţa şi uneori ignoranţa deplină, pe care mi-a fost dat să le constat la oameni împuterniciţi să vindece bolile; mi-e silă să dau exemple, s-ar speria cerul de ele. Las la o parte chiar şi spiritul mercantil, îl cunosc toţi oamenii care n-au avut norocul să moară înainte de-a suferi de vreo boală. Dar cum să judec cruzimea?

Am auzit şi eu de întâmplarea reală pusă într-o carte, cu un biet om înjunghiat pe stradă, într-un oraş de provincie, care a venit la uşa chirurgului, ţinându-şi maţele cu mâinile, să nu le piardă. Fără o mie de lei, chirurgul n-a vrut să-l coase. „N-am, domnule doctor, dar după ce mă fac bine, vă muncesc tot ce-ţi vrea dumneavoastră! ...” Nenorocitul a murit în poartă.

Chiar numai să povesteşti asemenea fapte este o cruzime, totuşi nu mi-e îngăduit să le ţin ascunse, spre cinstirea tuturor care le dezaprobă! Mă aflam în sala de aşteptare a unui doctor de ochi cu mare renume, dovadă că îşi aşteptau rândul încă vreo zece oameni, în afară de mine. Atunci a intrat o femeie disperată, ducând de mână o fetiţă cu faţa plină de sânge; căzuse şi îşi rănise amândoi ochii în nişte cioburi de sticlă. „Lăsaţi-mă să intru, fie-vă milă!” s-a rugat biata femeie de cei care îşi aşteptau rândul. Bineînţeles că nu s-a opus nimeni, şi dacă se opunea, ar fi căzut trăsnetul pe el, cum ieşea în stradă. Asupra acestei scene s-a deschis uşa cabinetului, a ieşit făcătorul de bine, a întrebat-o pe femeie dacă are bani să plătească. „N-am la mine!” „Du-te şi adă!” Fetiţa, orbită de sânge a stat pe un scaun, în sala de aşteptare, până ce rochia i s-a făcut roşie. Din câţi oameni se aflau acolo s-ar fi găsit unul să scoată el banii, sau dacă nu avea, să adune de la alţii; dar s-a temut că doctorul putea să ia gestul lui drept o demonstraţie, o dezaprobare. Şi aşa, am fost cu toţii martori la acest act de cruzime.

Ceea ce urmează va părea mai degrabă comic, dar nu e decât în aparenţă, altminteri întruneşte toate păcatele dinainte, plus încă unul, înşelătoria. Exista între cele două războaie un medic de plămâni, într-un orăşel din câmpia Dunării. Despre el mi-a povestit un confrate al lui, care nu avea de ce să-l invidieze, fiindcă viaţa îl înzestrase cu tot ce este nevoie, ca un om să facă

binele altuia. Mulţi oameni a tămăduit el în acel judeţ infestat de paludisme şi pelagră, şi-a luat plata, totdeauna modestă, dar a refuzat orice ban de la un bolnav pe care nu era sigur că o să-l facă bine.

La colegul lui de pe strada vecină veneau căruţe după căruţe cu oameni loviţi de tuberculoză. Pe vremea aceea tuberculoza se vindeca rar, cu mâncare bună, şi la odihnă în locuri blagoslovite, aflate mai cu seamă în Elveţia, unde un ţăran din judeţul Teleorman nu se putea duce, şi nici din alte judeţe. Că nu putea să-şi vindece bolnavii care zăceau pe prispa casei până închideau ochii, nu am să-l învinuiesc pe doctorul acela, decât că le dădea speranţe şi le lua banii. În schimb socotesc că înşelătoria nu trebuie iertată. Şi ca el se prea poate să fi fost şi alţii. Veneau oameni cu junghiuri în piept, de la o răceală, o nevralgie, o coastă lovită în căzătură, sau uneori doar o închipuire. Doctorul îl punea la raze, de faţă cu familia, care se uita cu un respect înfricoşat la aparatul acela satanic, unde se vedea cum e făcut omul pe dinăuntru. În mâna stângă doctorul ţinea, de o aţă, un ban sau o bucată rotundă de tablă şi o potrivea pe plămânul bolnavului. „Uite gaura!” se adresa el martorilor.

Gaura se vedea limpede, ca o pată, nu încăpea îndoială. „Bade, zicea apoi, să nu te sperii, îţi dau eu nişte hapuri şi într-o lună te faci bine!” Junghiul trecea într-o zi sau două, dar bolnavul continua să ia hapurile, dacă dăduse bani grei pe ele. După o lună, când venea cu el la control, cu găini, cu ouă, cu garniţe de untură, ceea ce nu înseamnă că nu trebuia să-şi umble şi-n pungă, familia ţăranului vedea că oftica se vindecase, nici urmă de gaură.

Am cunoscut şi alt fel de oameni în această meserie şi îi voi ţine minte, ba voi avea grijă să le spun şi altora, care au de trăit mai mult decât mine. Am cunoscut pe unul care ştia de ce suferă bolnavul îndată ce intra pe uşă, după culoarea obrazului, după glas, după cum îşi ţinea umărul sau şira spinării. Altul, dispărut înainte de a-l cunoaşte, ceea ce regret mult şi astăzi, socotind că pentru mine e o grea pierdere, deşi n-aveam nevoie să mă vindec de vreo boală ci aş fi vrut doar să ţin minte că l-am privit în ochi şi i-am strâns mâna, se bucura de renumele că nu

greşise niciodată un diagnostic. Scoşi din fire de atâta infailibilitate, colaboratorii lui, care şi ei şi-au câştigat cu timpul renumele, căci au avut de la cine să înveţe, au vrut să-i joace o farsă, spre a restabili ideea că eroarea e omenească. Drept care, într-un salon cu patruzeci de paturi, cu bolnavi de tifos exantematic, au pus într-o zi pe unul străin de asemenea suferinţă; avea altă infecţie. La vizita de dimineaţă, profesorul a trecut prin faţa bolnavilor, privindu-i cu coada ochiului; îi era de ajuns ca să-şi dea seama cum le merge; aşa a trecut şi pe la bolnavul adus acolo cu intenţia cunoscută; colaboratorii care mergeau în urmă îşi dădeau coate. La uşă profesorul s-a întors spre ei şi le-a spus cu seninătate, n-avea nevoie să-i certe: „Dar pe bolnavul de colo de ce l-aţi pus aici, că nu-i exantematic?"

Neavând norocul să-l fi cunoscut, nu-i pot descrie viaţa; dar mi-e destul că am povestit cele de mai înainte, care rezumă o întreagă biografie.

Sunt oameni de toate felurile. Am cunoscut pe unii care lăsau un bolnav să zacă o săptămână într-un colţ de salon, şi nu se apropiau de el, până nu venea familia, cu ploconul. Dar pe lângă ei, oricât de mic le-o fi numărul, sunt şi din cei pe care îi numesc îngeri ai medicinii. Pentru salvarea ideii de omenie, mă rog ca sămânţa lor să nu piară. Ei ştiu că îi ştiu, şi mai vreau să afle că mi-i socotesc cei mai buni prieteni, chiar dacă nu le spun niciodată.

Poate lecţia de mai jos au mai dat-o şi alţii, e în firea lucrurilor ca unele fapte să se repete. De curând am întâlnit la un azil de bătrâni un medic neîntrecut în specialitatea lui, pe vremea când eram tânăr. M-a durut sufletul să-mi dau seama că toată învăţătura lui şi toate amintirile erau pierdute, deşi nu ajunsese la vârsta când oamenii încep să trăiască de pomană. Nu-i doresc nici unuia să moară, dacă vrea să trăiască, dar cel mai bine ar fi să nu se mai chinuiască după ce au muncit o viaţă întreagă iar unii din ei au făcut numai fapte bune. „Mă bucur să vă reîntâlnesc, domnule doctor!" Într-adevăr, mă bucuram sincer şi era în mine multă emoţie, fiindcă îmi lăsase o amintire imposibil de-a fi uitată. El însă uitase totul, cred că nu făcea nici o deosebire între mine şi infirmierul de alături, pe care, la rândul lui poate îl confunda cu Sfântul Petru.

În sala lui de aşteptare am văzut un bogătaş cu lanţ gros de aur pe burtă, cum se purta într-o vreme. El se plângea vecinilor că doctorul îi luase, pentru consultaţie, o sumă exorbitantă. „Cum, domnule doctor, dar chiar adineauri am auzit pe cineva că îl îngrijiţi gratis!” Puţin mai târziu povestindu-i doctorului ce auzisem, m-a întrebat, zâmbind fără nici o bucurie: „Dar ce i-am răspuns ştii? Ei uite, domnule, i-am spus, ca să nu-i iau lui nimic, trebuie să iau de la dumneata, am mulţi bolnavi fără plată!”

De ce nu se mai putea să-i reamintesc întâmplarea aceasta? Ca ziua, care era o duminică, a familiei, să fie şi mai tristă!

La doctorul cardiolog am stat de vorbă o jumătate de oră, ca musafiri, ne-a oferit cafea şi coniac franţuzesc, Napoleon fine. Am urmărit cum gazda noastră se uita la Alioan cu admiraţie, urmărindu-i toate reacţiile; nu m-am gândit nici o clipă că era atent la grimasele lui, când îşi mişca umărul, şi la ochi, cum se întunecau în unele clipe.

— Mi-aţi face o mare cinste dacă aţi mai veni o dată, când doriţi, să stăm de vorbă. Nu vă rog să-mi citiţi ultima dumneavoastră poezie, ştiu că ar fi o stupiditate. Pentru mine este emoţionant să vă privesc şi să ştiu că aţi scris-o; într-un fel poate mi-o transmiteţi. La inimă nu aveţi absolut nimic, nu-i nevoie să vă consult, nici măcar să vă iau tensiunea. Dar mergeţi negreşit la un ftiziolog, dacă puteţi chiar astăzi.

N-am mers atunci, Alioan era prea obosit, ne-am dus la el acasă, unde am rămas până seara, când a luat un somnifer; toată după-amiaza luase antinevralgice. Rămăsese să mergem a doua zi după-amiază la un medic de plămâni, care avea cabinetul pe la Şerban Vodă. Alioan s-a dus singur, de dimineaţă, nu fiindcă n-ar mai fi avut răbdare, ci cred că voia să nu mă transforme în infirmier, un fel modern de sclavie. La ora când convenisem să viu ca să-l iau, l-am găsit în pat, cu un pled pe picioare, deşi era cald, ca vara.

— Am fost, nu mai e nevoie să mergem!

Aşa cum mă privea, cu ochii lui puţin întunecaţi în albastrul lor ca al cerului, am citit un amestec de milă şi îngrijorare. Am înţeles dintr-o dată că era ceva grav. Îi era milă

de mine şi nu ştia cum să-mi spună. Ne-am privit îndelung, în tăcere, până ce tensiunea noastră a devenit egală. Atunci mi-a zâmbit cu o tristeţe calmă, pe deplin împăcată.

— Acum am să scriu cele mai frumoase poezii ale mele; sunt beat de inspiraţie, am în piept un pegas mic, care nechează şi dă din aripi; cred că dacă aş fi mai uşor, ar zbura cu mine de-a dreptul în cer, mi-ar pune o liră în mână şi m-ar aşeza pe laviţa de aur a poeţilor, între Solomon şi Dante Alighieri… Am cancer, la plămâni; fără scăpare!

Aş fi vrut să fie o glumă, dar prea îmi simţeam mâinile reci, ca să nu-mi dau seama că între noi venise femeia aceea în jurul căreia toate îngheaţă.

— De unde ştii?

— Mi-a spus doctorul!

— Doctorii nu spun, e datoria lor să amăgească bolnavii.

— Pe mine nu m-a amăgit nimeni până astăzi! L-am privit în ochi, am simţit că îi era frică; dacă aş fi avut un revolver i l-aş fi pus în frunte. I-am spus: „Vorbeşte! Te rog, ai toată încrederea!” La început m-am speriat. Nu-ţi doresc să treci vreodată prin experienţa mea, dar să ştii că este foarte uşoară! În a doua clipă mi-am adus aminte că îl rugasem să aibă toată încrederea în mine. Atunci m-am liniştit dintr-o dată şi eram foarte mândru să-mi ţin cuvântul. În fond, toţi ne aşteptăm să murim odată, moartea ne însoţeşte tot timpul, de când ne naştem: se moare la toate vârstele. Trăim cu seninătate, fiindcă nu ştim durata vieţii. Când o afli te adaptezi mai repede decât îţi închipui.

E adevărat, am cunoscut oameni bolnavi de cancer, nu caracterele cele mai brave, unii de-o laşitate recunoscută, care aflând că au să moară s-au purtat cu o demnitate deplină, acceptându-şi sfârşitul fără nici cel mai mic semn de panică. Deşi nici unul nu avea formaţie filosofică, în fiecare din ei am văzut un Socrate. Pentru mine, moartea lui Socrate, senină, vorbindu-le cu înţelepciune prietenilor, este cel mai frumos act de care a fost capabil omul, după ce lăsase în urmă o mare creaţie.

Alioan mi-a povestit în continuare convorbirea lui cu medicul, l-a întrebat, şi el ca toţi oamenii pe care îi aşteaptă o

moarte iminentă, cât mai are să trăiască. Poate unii aşteaptă abia de aici înainte o minciună.

— Ai fi vrut să te mintă?

— Nu; vroiam să nu se înşele. Mi-a răspuns: „După câte ştiu, eşti singur, nu ai nici o obligaţie. În acest caz, cu cât este mai repede, cu atât mai bine!”

— Crezi că se gândea la sinucidere?

— Nu: mi-a răspuns limpede: „Durata depinde de dumneata; cât vrei să te chinuieşti de pomană! …” Mi-a pomenit de o operaţie posibilă: „Avem un chirurg de plămâni, remarcabil…” Remarcabil însemna o prelungire de câteva luni, poate un an, dar nu de viaţă ci de nelinişte şi suferinţă.

Au convenit amândoi că nu merita, şi cu toată groaza din suflet, am convenit şi eu, fără cuvinte. „S-ar putea să fie o formă nedureroasă, uşor suportabilă” a mai spus doctorul. Aşa a şi fost, Alioan n-a ajuns la morfină, medicaţia lui s-a redus la câteva antinevralgice pe zi şi la un somnifer seara. Nu se înăbuşea, respira calm, cu capacitatea plămânului redusă, organismul lui se adaptase uşor la lipsa de aer, trebuia doar să nu facă eforturi şi să-şi limiteze mişcările, care îi provocau dureri de braţ şi în umăr. A trăit aşa doi ani, de necrezut, şi n-au fost o pedeapsă. Nu vreau să comit o impietate, care ar fi oribilă; reproduc vorbele lui, dinaintea morţii: „Nici o boală nu s-ar fi potrivit mai bine cu lenea mea atavică”. Era într-adevăr lene, dar numai a trupului, altminteri, spiritul lui a fost într-o activitate continuă şi aşa a rămas până şi-a dat sufletul. Ultimul lui cuvânt în ziua când îi aflasem destinul nu va înceta să mă cutremure cât timp voi mai exista eu însumi. „Mehr licht!” este o glumă copilăroasă, dacă vrei s-o iei drept altceva decât a fost în realitate, teama de întunericul morţii.

— Mâine seară vreau să mergem la teatru, s-o auzim pe Ştefania.

De-atâta timp nu-i mai pronunţase numele! Mi s-a făcut frică, de parcă îşi anticipa moartea, Ştefania încetase să mai fie pentru el o fiinţă din lumea vie.

— Te simţi în stare?

S-a înviorat dintr-o dată:

— De ce nu? Acum, când ştiu că am să mor, trebuie să-mi trăiesc viaţa, ca efemerele, care într-o singură zi se nasc, se împreunează şi mor înainte de a cădea noaptea. Nu ştii ce greutate mi s-a luat de pe suflet!

40

Am plecat de acasă pe la zece dimineaţa şi am mers încet la vale, pe Calea Victoriei. Am întâlnit o florăreasă ţigancă; era bătrână, urâtă şi ştirbă. Alioan şi-a înfrânat repulsia şi a întrebat-o:

— Cât vrei pe toate florile?

— Cinci sute, boierule.

Poate făceau o sută.

I-a dat banii, fără tocmeală.

— Dă-le primei fete frumoase care îţi iese în cale. Pe urmă du-te acasă; dar te rog, nu mai ieşi astăzi pe stradă!

După câţiva paşi îmi spuse:

— Pe aici venea Tiţa; femeia asta îi profanează paşii.

După un pas adăugă:

— Aşa cum o ştii, fără conştiinţă, săracă şi nefericită, era o fiinţă unică.

Înainte de a ajunge la Prefectura poliţiei, am văzut cupola. Deşi era în vale, la Dâmboviţa, domina peisajul, cele două clădiri monumentale printre care ne continuam mersul, Casa de Depuneri şi Palatul Poştelor.

— Într-adevăr, îţi ia ochii! observă Alioan. Dar n-o să dureze multă vreme.

N-am înţeles dacă se referea la cupolă, sau la numele Ştefaniei, înscris cu litere luminoase care învingeau soarele, pe un fel de arc, ca de triumf, încă departe de teatru, în locul unde se termina Calea Victoriei; de acolo se arunca în Dâmboviţa, la Bobotează, crucea de gheaţă. Arcul cu litere luminoase mi se părea o mascaradă, cu atât mai condamnabilă cu cât nu era nevoie nici să propovăduiască numele Ştefaniei, nici să atragă publicul; o masă de oameni se înghesuiau de la intrare. Alioan a vrut să se întoarcă:

— Dacă ştiam, nu ieşeam din casă.

— Haide, ea nu are nici o vină!

Cu toate că era o improvizaţie, teatrul avea un fast monumental, cum nu s-ar fi aşteptat nimeni. Nu-mi închipuiam de unde se năştea atâta spaţiu, şi mai ales cât era de necesar, într-un moment când un metru pătrat de construcţie, de-o anumită calitate, costa de patru ori mai scump decât cu un an înainte. Holul avea dimensiuni aparent inutile, părea mai mare decât sala paşilor pierduţi a tribunalului, de alături. Cu şase uşi la intrare, era imposibil să se nască o aglomeraţie, oricât de mult public ar fi venit deodată. Mulţimea de oameni de afară era alcătuită din cei care sperau să găsească un bilet de ocazie când cineva renunţa la el în ultima clipă. Atunci am înregistrat prima oară acest fenomen, devenit pe urmă obişnuinţă, în hol, unde oamenii nu s-ar fi putut ciocni niciodată unul de altul, m-a uimit întinderea garderobelor, sute de cuiere dispuse în două spaţii laterale. Am numărat câte erau într-un sector, pe urmă am înmulţit cu numărul sectoarelor. Nu era nevoie de nici o aşteptare, ceea ce am visat totdeauna; pe bilet scria numărul cuierului, şi cum exista unul pentru doi spectatori, era imposibil să găseşti coadă, admiţând că sosea şi unul şi altul în aceeaşi clipă; de asemeni, la ieşire, aştepta să-şi ia paltonul cel mult un om deşi, probabilitatea de a veni amândoi deodată era ca şi inexistentă.

Un alt deziderat personal, în jurul căruia am făcut multă agitaţie de oricâte ori s-a ivit ocazia, este acela al închiderii uşilor la oră, fixă. De copil ţin minte că pe afişele Teatrului Naţional, care erau pentru mine o lectură pasionantă, scria: „Doamnele cu pălării nu sunt admise în stal”, apoi: „Uşile se închid înainte de ridicarea cortinei”. Cum la teatru, ca la orice alt spectacol, am venit totdeauna măcar cu un sfert de oră înainte, interesat să văd şi sala, nu doar scena, se înţelege cât sânge rău mi-au făcut numeroşii spectatori care se strecurau printre rânduri pe întuneric, după ce începea piesa, stârnind rumoare şi proteste, luând vederea celor sosiţi din vreme, mutându-le genunchii din loc sau călcându-i pe picioare. Şi de câte ori nu mi s-a întâmplat ca locul gol din faţă să-l ocupe o doamnă cu pălăria cât baniţa, venită şi cu întârziere, pe deasupra. De mic m-am întrebat şi mă întreb încă, de ce oamenii nu întârzie la gară?

Ştefania nu admitea să mai intre cineva în sală, după ce ea începea să cânte; uşile se închideau electromagnetic, dispozitiv aprobat cu greutate de comandantul pompierilor. Nu era un capriciu de vedetă, ci o necesitate esenţială, mai ales că la început trebuia să se concentreze în sine, detaşându-se cu totul de lumea exterioară. Începea totdeauna cu cântece lirice, fără gesticulaţie, cu o mimică fixă, de statuie, cu vocea stăpânită până la o deplină simplitate, fără acele efecte de emisie inimitabile, care dădeau impresia că într-o singură voce se suprapun două sau mai multe sunete; cineva, mai în glumă, mai în serios, spunea că ar avea câteva rânduri de coarde vocale, independente; alţii vorbeau de coarde încrucişate, expresie pe care n-am înţeles-o.

De la jumătatea recitalului înainte venea rândul cântecelor epice, nu balade, ci naraţiuni în adevăratul înţeles al cuvântului, cum era povestea calului, sau a străzii, tot ce păstrase din repertoriul ei de la New York, când începea să-şi găsească genul.

Nici atunci măcar nu admitea gesticulaţia, socotind-o limitată, deşi mulţi cântăreţi cu renume îşi făceau din ea un mod de exprimare, egal cu glasul, dar pe care ea îl socotea strict gimnastic, un rudiment preistoric, din vremea când omul cunoştea prea puţine cuvinte, sau nici unul. La aceste cântece, respiraţia sălii, care ar fi fost imposibil să nu se electrizeze, se acorda cu ritmul ei interiorizat, dându-i un plus de pasiune şi inspiraţie. În glasul ei erau atâtea resurse, încât inhibau chiar exteriorizările zgomotoase ale sălii, uneori imposibil de înfrânat, cum ar fi bătaia din palme, tropotul ritmic şi fluierăturile entuziaste, care fac gloria genului.

Niciodată nu avusesem ocazia s-o văd într-o desfăşurare de două ceasuri, dezlănţuită, un sacrificiu, purtând pe umerii ei sala întreagă, fascinată şi amuţită. Tot ce această mulţime fusese nevoită să ţină închis în suflet, unde temperatura creştea într-o tăcere primejdioasă, explodă la urmă, într-o manifestaţie care nu mai era semn nici de mulţumire, nici de admiraţie, ci de extaz unit cu beţia; a fost cât pe ce să folosesc cuvântul isterie, m-am abţinut, de teamă că ar fi luat în sensul lui patologic. Adevărul este că toată acea lume era adusă la o tensiune

bolnavă, un amestec de satisfacţie şi suferinţă, pe care le simţea şi Ştefania, în proporţie crescută după numărul oamenilor.

De astădată paloarea ei m-a speriat, dar m-am abţinut de la orice vorbă, ar fi fost indecent, când lângă mine era un condamnat la moarte.

— Nici ea n-o să trăiască mult! a spus Alioan, când ieşeam din sală, pe cea mai îndepărtată uşă, ca să nu dăm ochii cu vreo cunoştinţă.

Lui îi era îngăduit să se pronunţe, şi tocmai de aceea, fiindcă vorbea ca de pe o poziţie egală cu Ştefania m-am speriat şi mai tare. Între doi muribunzi nu poţi rămâne valid, te simţi tu însuţi muribund, măcar în gândire şi simţăminte.

La intrare aştepta Benthley-ul domnului Pretoreanu, pe care nu-l văzusem în sală; nu văzusem pe nimeni, în afară de Ştefania, privirea mea rămăsese fixată pe ea, din prima până la ultima clipă. Din trei spectacole câte fuseseră până acum, am aflat că domnul Pretoreanu, care nu se ducea nici odată la teatru sau la concerte, venise la toate. După ce limuzina lui a plecat, am apucat să-l zăresc pe geamul din spate, singur, în mijlocul canapelei, cum mergea totdeauna. Pe urmă în loc a venit Studebakerul roşu al lui Dinu Persu, dar cât am aşteptat unde ne aflam, ceva mai departe, să apară un taximetru, Ştefania nu ieşise; m-am temut că încă n-avea putere. Sau poate aştepta să plece toată lumea; odată ce nu-şi mai exercita vraja asupra lui, publicul îi făcea frică. Demonstraţia din prima zi, când îi împinseseră limuzina cu braţele, în plină amiază, pe străzile pline de lume, pentru ea fusese o agresiune; avea nevoie să fie singură şi anonimă, ca să-şi revină la starea de om, pusă în cântece, şi din care totdeauna o câtime rămânea pierdută.

L-am lăsat pe Alioan în faţa casei, după ce mă asigurase că se simte bine, doar că e obosit şi vrea să se odihnească. Am convenit să vin la şase după-amiază şi seara să mâncăm împreună, la o cârciumă.

Am trecut în fugă pe la redacţie şi mi-am scris articolaşul pe un colţ de masă. La ora aceea a prânzului nu era nimeni la ziar, în afară de secretarul de redacţie şi de stenograful care aştepta la telefon ştirile din provincie. Pe avizier am văzut

anunţul ciudat, venit de vreo zece zile de la Direcţia presei: „Nici un comentariu cu privire la ceea ce se pregăteşte.”

— Ce dracu se pregăteşte, oameni buni, spuneţi-mi şi mie!

Au ridicat amândoi din umeri, privindu-ma cu neîncredere. Chiar nu bănuiam nimic? Nu bănuiam! Era o amiază strălucitoare şi atât de paşnică încât nu putea să-mi treacă prin minte ce se pregătea, în deplina mea neştiinţa. Dar poate nu ştiau nici ei, ci doar îşi dădeau aere; un gazetar nu poate mărturisi că nu e la curent cu tot ce se întâmplă. În aceeaşi noapte avea să înceapă războiul, ordinele erau gata.

Am intrat o clipă în biroul lui Alioan, m-am uitat la scaunul gol, mi-a venit în minte directiva de pe avizier: „Nici un comentariu”… În mod cert ştiam doar că Alioan o să moară. De pe balcon m-am uitat în strada bătută de soare, mi-am amintit-o pe Ştefania venind într-o seară, mânând cu vârful pantofului pe trotuar o bilă de sticlă, ca fetiţele. Şi cu ea se petrecea în clipele acelea ceva ce nu-mi putea trece prin minte: stătea întinsă în cortul de pe terasă, cu ochii închişi, cu mâinile pe lângă trup, abia respirând, aproape inertă. Alături era cutia de nichel cu cele două seringi, pline de morfină.

Nu puteam să comentez nimic, aveam sentimentul că directiva de pe avizier îmi interzicea orice gând, se extindea asupra întregii mele fiinţe, şi a tuturor celor din preajmă; faptele aveau să se petreacă în deplina mea neştiinţă.

La şase m-au dus la Alioan; în timp ce urcam cu liftul m-a cuprins teama. Nu teama de ceva anume, teamă, pur şi simplu. Tocmai ieşea din baie, ştergându-se cu prosopul pe faţă; părea înviorat, departe de orice suferinţă.

— Mai avem timp până să mergem la masă. Spune-mi, cum era Ştefania?

— Mă întrebi ce impresia mi-a făcut?

— Nu; cum era. N-am văzut-o.

— Mi-e greu să înţeleg, doar ai fost cu mine!

— Este aşa cum ţi-am spus, vedeam totul în jur, pe ea însă nu, îi auzeam doar glasul; restul era o pată de lumină.

— Avea o rochie de zale argintii, nu de stofă.

— Ceva al ei m-a orbit, dar nu-mi închipui că rochia.

— Este o orbire în tine. N-ai văzut-o, fiindcă nu vrei să vezi că e nefericită. Alioan, fiinţa asta suferă până la dizolvarea a ceea ce este propria ei imagine. Eu, care nu iert pe nimeni, te întreb, nu crezi că trebuie iertată?

— Nu, fiindcă s-a oferit unui bărbat, ca să-mi salveze viaţa. O viaţă salvată aşa e o ruşine pentru cine o poartă.

Nu cumva mă minţise, inventase un cancer în locul unei nevralgii banale, cultivând astfel o moarte ipotetică?

— Şi dacă s-ar fi oferit de plăcere?

— Prinţului? … Mai bine să se sinucidă! Putea să se ofere oricui, dacă era dorinţa ei; nu i-aş fi ţinut socoteală! Prinţului nu, cât timp era hotărât să mă omoare! Îmi datorez viaţa unor părinţi, care nu m-au întrebat dacă vreau să vin pe lume; n-am cum să-i trag la răspundere. Dar acum, când sunt conştient de gesturile mele nu îngădui nimănui să dispună de mine!

I-am replicat fără milă:

— Acum depinzi de un cancer! Dispune de tine în deplina lui forţă de distrugere, şi nu-l poţi combate ca pe o femeie, care se distruge pe sine!

— De unde ştii că se distruge?

Atunci mi-a venit brusc în faţă imaginea celor două seringi cu morfină; nu le văzusem niciodată, nimeni nu-mi vorbise de ele. Dacă le-am amintit mai înainte, în două rânduri, acele două momente erau închipuite; o coincidenţă sau o însuşire secretă le făceau acum să devină realitate, n-aveam nici o îndoială: Ştefania avea să se sinucidă.

Toată seara seringile m-au obsedat, dar n-am vrut să răspund la întrebarea lui Alioan.

— Şi-a mai tuns părul! am spus, ca să schimb vorba, l-a scurtat încă o dată.

— Îi stă bine?

— O schimbă; la început n-am recunoscut-o. Cred că îi împiedica mişcările capului. Mişcarea capului la ea e paralelă cu glasul; nu mă refer la ritm, ar fi banal, ci la sensuri.

Multe sensuri ale ei erau paralele; mi-am amintit tălpile picioarelor, pe care i le mângâiasem într-o seară, de la călcâi, până la degete; dacă aş fi încercat să-mi mişc mâna de-a latul,

ne-am fi crispat amândoi, fiindcă tălpile, în lungime, erau paralele cu privirea ei îndreptată spre mine.

În timp ce mă gândeam la întâmplarea aceea, Alioan mă întrebă pe neaşteptate:

— Când am venit să vă iau de la „Continental”, seara, de ce era Ştefania în picioarele goale?

— Fiindcă a vrut să-i mângâi tălpile.

— Ştiu, mi-a spus.

— Atunci de ce mă întrebi?

— Fiindcă e o amintire frumoasă.

— Ai văzut că îţi lăsase pe birou o bilă de sticlă?

— Nu; am momente de neatenţie.

— Bila e la mine.

— Să n-o arunci. Poate o să ţi-o cer, într-o zi.

Suferea de dorul ei; cum de avea puterea să n-o caute?

Abia mai târziu, după masă, mi-a spus, de parcă mi-ar fi auzit gândul:

— Azi a fost momentul meu de încercare, ca după cutremur, când m-am dus la Prefectura poliţiei, să mă împuşte. Dacă n-am căutat-o în seara asta, n-am s-o mai caut niciodată.

Am mâncat într-o cârciumă coşcovită, dar cu renume, în Hanul cu Tei, „La Iancu”, îi amintesc numele cu nostalgia celor pierdute pentru totdeauna. Ne-a oferit specialitatea lui, un fel de mâncare neobişnuită, ouă prăjite, dar nu ouate, ci scoase din măruntaiele găinii, numai gălbenuşuri, o garnitură întreagă, în curs de creştere, de la cele mărunte, cât bobul de porumb, până la ultimul lor stadiu de evoluţie. Nu-mi plăceau în mod deosebit, mă supuneam obiceiului, a le refuza pentru Iancu ar fi fost o erezie. Le prăjea în unt, în tigăiţe cu capac, la foc domol, să le pătrundă fără să se ardă pe margine. Poate cei interesaţi le apreciau mai mult decât mine, găseau gusturi diferite ouălelor, după calibre, era firesc să nu semene între ele, în fiecare stadiu aveau probabil altă structură, adică altă elasticitate şi altă compoziţie. Am observat că unii începeau cu cele mai mari, ca să termine cu cele mărunte, ceea ce m-a făcut să cred că ultimele erau mai apetisante. Alţii însă procedau invers, şi atunci n-am mai ştiut ce să cred; sau că nu era nici o deosebire

de gust între unele şi altele, sau că oamenii nu ştiau ce mănâncă.

La fel nu m-am dumirit cu câinii; un timp am avut impresia că lasă la urmă bucata mai bună, şi uneori chiar o îngroapă, pentru mai târziu, sau pentru a doua zi; poate nu-i doar prevedere, poate aşteptarea le prelungeşte plăcerea; am văzut asemenea scene care contrazic ideea auzită de la alţii, după care câinilor le lipseşte senzaţia de saţ; dacă au ce, mănâncă în neştire, până le crapă burta. De când mă ştiu, n-am dat de un câine cu burta crăpată, ci mai degrabă suptă, de ţi se face milă. E greu să ştiu cum e cu alţi oameni, dacă îşi chivernisesc sau nu mâncarea; luându-mă după mine, mărturisesc că sunt înclinat să las la urmă bucata mai bună, dar până să ajung la ea mă satur, şi n-am obiceiul s-o îngrop, cum fac câinii; o las în farfurie, în loc s-o fi mâncat prima.

Stăteam la o masă afară, în faţa prăvăliei, era imposibil să nu se apropie câte un cunoscut, căutând cu ochii un scaun, să se aşeze alături. Deşi de obicei sociabil şi politicos, Alioan le făcea semn să plece, nu avea chef de vorbă, nu-mi adresase un cuvânt nici măcar mie, nu mânca, stătea pe gânduri. Nici eu nu simţeam nevoia să schimbăm vorbe, mă gândeam tot timpul la Ştefania, din ce în ce mai obsedat de cele două seringi cu morfină.

Se întunecase, cerul, cât se vedea între ziduri era plin de stele. M-ar fi interesat trei dintre toate, dacă aş fi putut să le identific, a lui Alioan, a mea şi a Ştefaniei; eram mai legat de ei decât îmi închipuisem. Deodată am avut presimţirea că seara aceea de vară va fi esenţială pentru fiecare din noi, în rău, din nefericire.

— De ce ne-om fi născut mamifere? spuse Alioan, fără să mă privească.

Îmi dădeam seama că era ideea care îl preocupase toată seara, şi nu puteam să înţeleg de ce, asemenea idee mi se părea că violează statornicirile de bază ale naturii.

— E o aberaţie, continuă el, în gând cu mine. Natura se poate schimba, dar în miliarde de ani, şi numai dacă este o necesitate. Eu nu vreau să schimb natura nici modul în care m-am născut; dar mă chinuieşte un gând, am să-l argumentez: de

ce oare femeile nu fac ouă, în loc să nască? Dacă le-aş întreba, multe n-ar fi de aceeaşi părere cu mine; trecând peste deformările aduse de sarcină, unele ireversibile, mi-ar vorbi despre tulburarea pe care o simte o mamă numai la gândul că poartă în ea o viaţă, came din carnea ei, sânge din sângele ei, şi mai ales, suflet din suflet. Mi-ar vorbi, ceea ce am auzit de nenumărate ori până astăzi, şi mi-a trezit mie însumi o emoţie puternică, despre senzaţia dumnezeiasca pe care o are o mamă când pruncul mişcă prima oară în pântece. S-ar părea că aceşti oameni în devenire îşi arată temperamentul încă de pe atunci, abia ieşiţi din starea embrionară; unii sunt impulsivi, alţii blajini, sau placizi, şi tot aşa, pare-se vor fi şi în viaţă. Dar oul amorf în aparenţă, cuprinde şi el o viaţă, care, dacă nu se manifestă cu lovituri în pântecele mamei, este evident că există şi evoluează; oul este o prezenţă vizibilă şi palpabilă, îl poţi ţine în mână, are greutate, dovada evidentă a prezenţei lui ca materie, ceea ce, la mamifere este numai o presupunere, marcată târziu de semne exterioare. Apoi de existenţa oului se poate bucura şi bărbatul, în aceeaşi măsură cu femeia; aşa se creează un început de egalitate biologică în actul creării, mai ales că temperatura necesară gestaţiei i-o pot da cu schimbul, şi unul, şi altul, transmiţându-i pe rând căldura corporală. Ar fi multe de spus pe deasupra, fiecare om mai poate găsi argumente pe lângă cel mai important dintre toate, ca se elimină cu totul durerile facerii. Ca să nu mai spun că aşa poţi alege ouăle cele mai frumoase, şi în numărul care îţi convine.

Nu băuse decât un pahar de vin, spre a răspunde la semnul de respect al lui Iancu, care ne oferise o sticlă de şase sute de centilitri din colecţia lui rezervată; altfel aş fi spus că e beat şi elucubrează. Avea ochii senini şi privirea senină, gândurile lui, oricât de extravagante păreau că merg mult mai departe decât cuvintele, şi pornesc dintr-o convingere veche, asupra căreia poate meditase, lângă femeile cu care se iubise în copulaţii prelungite şi rămase sterile. Poate regreta că nu adusese nici un suflet pe lume, şi se gândea acum, în apropierea morţii, cum ar fi putut să fie organizată natura mai bine. ca un asemenea act al procreerii să nu poată fi eludat la voinţă, ci să fie consimţit odată cu satisfacţia împreunării.

Că îl urmărise un asemenea gând, aveam să-mi dau seama curând, chiar în aceeaşi seară. Înainte de a ne ridica să plecăm, se uită la tigăiţa de care nu se atinsese; ouăle, sleite, păreau o materie minerală, un şirag de chihlimbar, înglobat într-o materie rece şi translucidă, care era aerul serii, în lumina becului de camuflaj de deasupra.

— Biata găină! mai spuse, cu ironia sub care uneori îşi masca emoţiile.

În clipa aceea am crezut că nu voi mai putea să mănânc niciodată ouăle unei vietăţi, de porumbel, de bibilică, de gâscă, de raţă, de broască ţestoasă, nici de struţ, nici de brontozaur, de mi-ar fi dat să mă întorc în trecutul îndepărtat al pământului.

Se făcuse ora 9 când am plecat, străzile din centru erau încă pline de lume, care forfotea pe întuneric, luminându-şi drumul cu lanterne electrice, sau nici atâta, pipăind marginile trotuarului cu piciorul. Nu l-am întrebat pe Alioan ce vroia să facă, l-am urmat fără o vorbă, am ieşit în bulevard, am mers mai departe, lăsând în dreapta Ministerul de Domenii, în stânga statuia lui Brătianu, unde este azi un rond de flori în jurul căruia evoluează automobilele, într-un sens giratoriu înghesuit, care la orele de aglomeraţie se poticneşte tot timpul. Ca să trec odată pe acolo, am înaintat ca melcul şi semaforul s-a schimbat de şase ori pe roşu, oprind întreg şirul. Pe atunci pietonii traversau intersecţia complicată cum credeau mai bine, nu se gândeau la zebre şi la pasaje subterane, automobilele nu erau prea numeroase, iar tramvaiele ocoleau statuia, dând cum nu se poate mai simplu prioritate celor din dreapta.

Dincolo de intersecţie, unde-i acum Teatrul Naţional, în formă nedefinitivă, era atunci un loc viran unde de obicei putea fi văzut un circ de pânză care, după ce îşi termina spectacolele, se strângea, se încărca în camioane şi împreună cu menajeria pe roate şi cu vagoanele-locuinţă ale actorilor porneau spre alte oraşe, spre alte ţări şi alte continente. Lăsând la o parte ţiganii-zlătari, care mai există şi astăzi, deşi au căpătat loc de vatră şi buletine de identitate, circul a reprezentat ultima formă a vieţii nomade, singura cunoscută în erele îndepărtate pe faţa pământului. Ceva din spiritul nomad nu putea să piară cu totul din sufletul oamenilor, dovadă dorinţa lor tot mai crescută de

călătorie, croazierele în jurul pământului pe care într-un timp nu le puteau face decât marinarii şi circul; nu-i de mirare că în copilărie şi tinereţea mea, o sumă de tineri, nu vagabonzi ci membri ai unor familii oneste, se îmbarcau clandestin pe vapoare, sau fugeau cu circul şi cu trupele ambulante de teatru.

În faţa noastră, dincolo de imobilul reprezentanţei „Skoda” se zărea în umbră blocul Ştefaniei, unde cu câţiva ani înainte fusese una din locuinţele lui Alioan; şi în el exista un spirit nomad, unit însă cu unul contrariu, lenea lui înnăscută; simţea nevoia să-şi schimbe domiciliul, dar nu se mulţumea cu un cort şi o căruţă; când se muta, vroia să regăsească întreg confortul de acasă, nu avea nevoie să ia cu el, într-o trusă, nici măcar periuţa de dinţi şi pijamaua.

Cu tot întunericul întins asupra oraşului, pe terasa de la etajul al şaptelea se zărea o reverberaţie palidă, care scăpa din vedere echipelor de la apărarea pasivă. Lumina în cort era aprinsă, Ştefania citea, sau poate avea oaspeţi.

Când ne-am apropiat de casă Alioan m-a apucat de braţ, cu putere.

— Nu mă lăsa să intru!

Ar fi fost imposibil să-l opresc, dar n-a încercat să scape, porunca pe care avea impresia că mi-o adresa mie, şi-o dădea lui însuşi.

Deşi nu sunt un leneş ci mai degrabă un înverşunat când îmi pun ceva în minte, am o fire mult mai slabă decât Alioan, cedez cu uşurinţă tentaţiei, socotind că împotrivirea ne răpeşte satisfacţiile şi bucuriile vieţii. De aceea, n-am înţeles cum a putut el să treacă prin faţa casei şi să nu intre, când numai felul cum mă ţinea de braţ era de ajuns să-mi dau seama cât se lupta cu tentaţia. Ştiam că nu putuse să uite nimic din ce era Ştefania, ca fire şi alcătuire fizică, şi dacă ar fi fost numai sânii ei ca floarea de lotus între care să-şi culce obrazul, chemarea mi se părea irezistibilă. Indiferent ce făcea ea la ora aceea, dacă Alioan ar fi sunat la uşă ar fi simţit că era el, l-ar fi simţit din ascensor, poate îl simţea jos, trecând prin faţa casei, s-ar fi repezit să-i deschidă şi, goală sau în cămaşă de noapte, l-ar fi întâmpinat îngenuncheată în pragul uşii.

Acest gând m-a urmărit toată noaptea, cât n-am închis ochii şi n-am putut să-l alung nici dimineaţa, când am aflat că începuse războiul. În afară de această ultimă ştire, tragică deşi venea cu zorile unei strălucitoare zile de vară, trei zbuciume s-au desfăşurat paralele mai înainte, de seara până dimineaţa, privind pe Ştefania, pe Alioan şi pe mine, arătându-mi forţa hazardului asupra destinelor noastre.

Nu ascund că ideea războiului îmi făcea frică, deşi mă pregătisem cu mintea, cu sufletul şi cu trupul să-l întâmpin, dezlegat de orice altă aspiraţie omenească; pe această stare se bizuie, cred, vitejia oamenilor care au mers la luptă, din vremea ghioagelor, apoi a arcului până la tun şi mitralieră, ca să mă opresc la ceea ce cunoscusem. Dar acum îmi găsisem altă vocaţie, care nu-mi mai punea viaţa în primejdie, în strictul înţeles al cuvântului, nu mă ferea în schimb să-mi vărs sângele, prin răni invizibile şi perpetui; o carte, atâta timp cât cel ce-a scris-o n-o uită, rămâne o rană deschisă.

Din loc în loc ardeau felinare de camuflaj, datorită cărora, adăugându-se amintirea topografică a străzilor străbătute cu pasul adesea, am ştiut tot timpul unde suntem.

— Mâine am să vorbesc cu avocatul, trebuie să-mi fac testamentul.

Pe întuneric ideea mi se părea lugubră, mai ales că o ştiam atât de întemeiată. Mulţi oameni aveau să moară, cu miile, a doua zi dimineaţa, dar nu bănuiau şi chiar dacă ar fi bănuit, nu era o certitudine; oricine atacă speră că o să scape, chiar dacă îl urmăresc presimţiri proaste, chiar dacă nu are nici o şansă. Pentru Alioan însă, deşi nu imediată, moartea era o certitudine pe care tot timpul de când aflasem, dovedise că o accepta cu seninătate, poate chiar cu o mulţumire tăcută.

Lăsând la o parte morţile violente şi programate, în faţa plutonului de execuţie, care dau cel mai adesea naştere la manifestaţii de laşitate, lăsând la o parte chinurile prilejuite de boli nemiloase, încolo oamenii mor mai uşor decât ne închipuim noi, cei rămaşi în viaţă. Am vegheat o singură dată un muribund, până în clipa morţii; conştient sau inconştient, faţa lui era atât de chinuită încât aş fi vrut să-i pot curma suferinţa. Şi deodată, la ultima lui răsuflare, pe care am simţit-o şi am

văzut-o ca un spasm blând al întregului trup, faţa, până atunci crispată a căpătat o seninătate de copil, încununată de un zâmbet în colţul gurii. Mi s-a părut, şi de-atunci sunt înclinat să cred, că prin moarte ne întoarcem la clipa naşterii şi aşa se încheie ciclul existenţei noastre. Moartea lui Alioan, mai târziu, mi-a întărit această credinţă.

— Vreau să-i las Ştefaniei averea mea; e destul de mare şi nu cere nici un efort să fie administrată; bani depuşi la bancă. Am preferat o dobândă modestă, decât speculaţii de bursă sau investiţii hazardate. N-am pe altcineva căruia să-i port de grijă. Vrei să fii executorul meu testamentar?

— Află mai întâi dacă primeşte o asemenea moştenire.

Alioan păru surprins:

— S-ar putea să refuze? … Ce ciudat că nu mi-a venit în minte! … Am o gândire obtuză în unele privinţe, să nu mă contrazici, am constatat nu o singură dată. Dacă îmi trebuie un medic, îl iau din cartea de telefon pe primul care îmi cade sub ochi, uitând că specialistul cel mai bun îmi este prieten şi ne vedem zilnic. Nu-mi amintesc o ocazie, când să fi procedat cu bun simţ, lăsând la o parte poezia, căreia însă îi sunt sclav, în locul ei nu pot alege nimic altceva, fiindcă sunt fiul şi amantul ei, unit prin cel mai blestemat dintre incesturi. În zilele când aşteptam la Jilava să mă împuşte, şi aveam motive s-o repudiez pe Ştefania, cum o repudiez şi astăzi, m-am gândit ce-ar exista pe lume să nu-i dau ei, dacă i-ar reprezenta preţul întreg, fără nici o ştirbire. De viaţă nu vorbesc, atunci n-avea nici o valoare, vroiam nu să mor, ci să fiu ucis de-o anumită mână, ştii din ce raţiune. Ceva n-aş fi dat însă, aş fi dus cu mine, poezia, fără să ţin seama că sunt o mie de poeţi mai buni decât mine. Dar eu nu mă gândesc la poezia lor, ci la a mea, pe care n-o poate face nimeni, aşa cum mi-e dat s-o fac eu, de-o mie de ori mai proastă, dar imposibil să fie făcută de altul.

Asupra ultimei dorinţe a unui om nu trebuie să faci opoziţie, li se respectă chiar şi condamnaţilor la moarte. Nu socoteam că Ştefania era vinovată, încercase să-l salveze pe Alioan cu singurele ei mijloace, fără să judece dacă face bine sau rău, dacă el o să accepte, sau o s-o condamne. Important, pentru orice judecător, era că el rămăsese în viaţă. Nu ţineam

seama că el privea viaţa nu ca judecătorii, iată de ce n-aveam nici un motiv s-o condamn pe Ştefania. Mi se părea însă că nu banii ar fi interesat-o, ştiind că nu ducea lipsă şi depindea numai de voinţa ei să se îmbogăţească. Astfel, împotriva propriului mea principiu, m-am socotit în drept să combat hotărârea lui Alioan, şi nu fără dreptate. Mi-a revenit sarcina, îngrozitoare, s-o întreb pe Ştefania, peste câteva zile.

Mi-a răspuns după o tăcere atât de lungă, încât aş fi crezut că închisese telefonul, dacă nu-i auzeam respiraţia.

— Îi mulţumesc, dar spune-i că n-am nevoie. Îl rog să dea banii săracilor!

Am rămas cu o grea apăsare pe suflet; abia după ce i-am transmis lui Alioan răspunsul, s-a născut în mine teama că îl deformasem; poate că Ştefania spusese „n-o să mai am nevoie", ceea ce devenea un avertisment tragic. Azi mă gândesc că dacă nu omiteam un cuvânt, o nuanţă, Alioan s-ar fi dus s-o vadă; era o datorie în extremis, un om ca el n-o putea respinge, împotriva tuturor principiilor sale.

41

În timp ce treceam prin faţa casei de pe strada Batiştei şi ne continuam drumul, fără să ştiu unde mă ducea Alioan, dacă avea o ţintă, Ştefania, împotriva a ce-mi închipuisem, zăcea în cortul de pe terasă, într-un somn profund, aproape letargic, care fusese premers de o euforie nebănuită, un scurt moment de transfigurare celestă, cât i se păruse că îi fusese dat să descopere cu simţurile ei omeneşti imaginea Paradisului.

Toată după-amiaza îl aşteptase pe Alioan; prima dată după opt luni de zile fusese sigură că avea să vină. Fiindcă îl văzuse la spectacol, între cei o mie de oameni acoperiţi de penumbră, unde nu distingea niciodată o figură; erau ascultătorii ei şi se simţea despărţită de ei metafizic, numai aşa putea să li se dăruiască, vibrând la atingerea tuturora, fără s-o atingă nimeni. Sub rochia lungă, ţesută din zale mici de argint, avea picioarele goale, totdeauna cânta desculţă pe scenă, atingerea tălpilor cu scândura trezea în ea toate senzaţiile şi sentimentele trăite vreodată, devenite o sinteză de viaţă, sursa

ei de existenţă, nu inspiraţie, cum am fost tentat o clipă să spun, alegând pe cel mai neinspirat dintre gândurile mele.

În penumbra sălii ar fi fost imposibil să-l recunoască omeneşte, îi întâlnise însă ochii, care, în mod ciudat, o priveau fără s-o vadă în lumina de pe scenă. Acest fenomen, nu pot decât să-l descriu în cuvintele puţine şi simple spuse mai înainte, dar să-l explic nu mă încumet. Cine ar înţelege ceva, şi mai ales, cine m-ar crede dacă m-aş referi la o rază de lumină unidirecţională, ceva asemănător cu ceea ce realizează dioda în electronică? O asemenea rază poate că şi există, studiată ştiinţific, îmi declar însă ignoranţa şi pun întâmplarea pe seama unui fenomen optic întâmplător şi neexplicat în tratate, creşterea excesivă a capacităţii vizuale într-o direcţie, şi dispariţia ei cu totul în direcţia inversă.

Deşi întâmplător, cum l-am numit mai înainte, eu, unul, am cunoscut fenomenul, în mai multe rânduri, şi nu în vis, cum poate va spune cineva, ci în cea mai deplină realitate, numai că nimeni n-a vrut să mă asculte. Ar fi uşor să spun că orice om poate, la un moment dat, să nu vadă ceea ce nu doreşte să vadă; dar nu era deloc cazul lui Alioan. Iar despre Ştefania aş putea spune că îl vedea, ca pe nimeni din sală, datorită luminii albastre emanate de ochii lui şi răspândită pe faţă. Nu o singură dată observasem că ochii lui măreau lumina din cameră. Aşa avea să se întâmple cu el în clipele morţii, când înainte de a expia, ochii i s-au deschis peste măsură, parcă pentru a-mi pune o întrebare, cuvântul de trecere pe lumea cealaltă.

În seara aceea, exact la ora nouă, când ne ridicam de la masă, Ştefania socoti că Alioan n-avea să mai vină. Era obosită de aşteptare şi de viaţă. Dacă ne gândim numai la acele fapte ale ei descrise în această carte, departe de a fi toate, pornind nu din copilărie ci din clipa primei ei dragoste, şi o urmăm tot drumul, la Paris, apoi la New York şi la întoarcere, cu tot ce se întâmplase după aceea, întâlnirea cu Alioan, apropierea lor atât de contrapunctată dar atât de deplină, ca o bătălie mereu pierdută şi mereu victorioasă, apoi dispariţia lui şi triumful ei de la „Cupolă”, un triumf, nu o salvare, ne dăm seama că pentru un singur om sunt prea multe ciocniri cu viaţa, chiar dacă unele ar însemna bucurie.

Ştefania îşi fixase un termen, care se împlinea în seara aceea. Nu avea de lăsat nici o scrisoare, era o duritate faţă de ea însăşi, şi nu vroia să fie mai puţin dură faţă de cei care i-ar fi deplâns moartea; fiindcă nu-şi amintea de nimeni să-l pună în această categorie. Aclamată de mii de oameni la fiecare spectacol, iubită de toate straturile societăţii, din centrul ei până la periferie, nu găsea un singur om căruia să-i fie datoare o explicaţie. Dacă ar fi murit, singurul ei gând, fără adresă, era scris pe un colţ de hârtie: “21 iunie, e opt seara şi printre două blocuri văd cum apune soarele. Mi-ar părea rău, dacă n-aş şti că de când m-am născut până astăzi a apus de mii de ori, iar eu l-am privit numai câteodată; poate să apună mai departe; fără pagubă. Regret doar că n-am să-l mai văd răsărind mâine, fiindcă în copilărie şi cât am mai stat în Colentina, când mă sculam devreme, să ud grădina, l-am văzut răsărind în fiecare dimineaţă; după nimic altceva nu mă doare inima!”

Această hârtie se află acum asupra mea şi am s-o mai păstrez poate o vreme, până ce sentimentele pe care mi le-a trezit la început s-or şterge cu totul. Pentru mine e convingătoare doar într-o privinţă, că vroia cu adevărat să moară, şi scriind acele rânduri, era convinsă de moartea ei viitoare. Ceva însă din cele spuse mă face să cred că nu era sinceră, în primul rând cu ea însăşi, când se lepăda de toate, regretând numai răsăritul soarelui; era prea orgolioasă spre a mărturisi adevărata ei durere, că nu putea să-l uite pe Alioan, nu izbutise nimeni să-l înlocuiască măcar în câteva clipe de beţie.

Întâmplarea a rămas fără nici o urmare imediată, Ştefania şi-a revenit fără ajutorul nimănui, după un somn letargic de şapte sau opt ceasuri, tocmai când răsărea soarele şi intra pe fereastră, de unde se gândise că n-o să-l mai vadă niciodată.

Intenţia ei însă fusese hotărâtă şi deplină; dorindu-şi o moarte uşoară (cine nu şi-ar dori-o?), alesese morfina, ceea ce nu era greşit, cu condiţia să-i injecteze altcineva toată seringa şi eventual pe a doua. După primii doi sau trei centilitri, introduşi sub piele, puterea a părăsit-o, a intrat brusc într-o stare de transă, care n-a ţinut nici ea decât mai puţin de zece secunde, apoi şi-a pierdut cunoştinţa, după ce izbutise, inconştientă, să

tragă acul seringii înfipt în coapsă. Însă în acele câteva secunde a regăsit în trupul ei o senzaţie în care nu mai sperase, aceea de împlinire deplină cunoscută numai şi numai din îmbrăţişarea lui Alioan, starea de pasivitate, când voluptatea îi ajungea până în măduva oaselor, paralizându-i gesturile, făcând inutilă şi imposibilă pedalarea pe sute de kilometri, putând în schimb să plutească lin de jur împrejurul pământului, ca o navă cosmică, necunoscută încă pe vremea aceea, comparabilă cu rotirea planetelor în jurul soarelui, şi a lunii în jurul pământului.

Când se dezmetici strânse seringile cu grijă, înţelegea ce se întâmplase, simţea o frică ascunsă şi n-o putea mărturisii nimănui, nici măcar unui medic. În schimbul dorinţei de moarte, atât de hotărâtă cu o seară înainte, acum nu mai avea alt gând decât ca senzaţiile prin care trecuse să se repete, dar să fie mai temeinice, fiindcă, deşi satisfăcută până în profunzimea fiinţei sale, avuseseră o durată prea scurtă; o prelungea cu amintirea, până ce se transforma în suferinţă. Începuse războiul, dar nu-l simţea, în nici un fel, decât că uneori suna alarma aeriană.

Rămase trei zile inertă în aparenţă, în realitate luptându-se din greu cu ea însăşi să nu repete gestul. A treia zi avea spectacol, simţi că n-ar fi în stare să cânte. Întâi se gândi să-i telefoneze lui Puch, spunându-i că e bolnavă şi nu poate să vină. Ştia ce tulburare s-ar fi produs la teatru, lăsând la o parte paguba materială, pentru ea indiferentă. Se gândea la cei o mie de oameni care nu se îndurau să plece, şi la cei masaţi afară, în speranţa că vor găsi un bilet de ocazie. Nu răspundea la telefon, nici la soneria de la uşă; nu putea să fie Persu, era la Preşedinţia Consiliului de miniştri, consemnat ca la cazarmă, împreună cu toţi miniştrii. Şi chiar să fi fost el, nu l-ar fi lăsat să intre decât dacă spărgea uşa, ceea ce, din discreţie, un om în situaţia lui nu şi-ar fi îngăduit să facă.

La ora zece şi jumătate se uită jos, Studebakerul roşu aştepta s-o ducă la teatru. Mi-e greu să spun cărui impuls cedă Ştefania: acela de a-şi îndeplini datoria, indiferent cu ce risc, sau dorinţei de a reînnoi vechea senzaţie, căreia îi rezistase trei zile? Gata îmbrăcată să plece, intră în baie, îşi ridică fusta şi înfipse acul seringii deasupra ciorapului. Îşi injecta numai un

centilitru, cu gândul să-şi ascută simţurile, păstrându-şi conştiinţa trează.

E greu de imaginat prin ce stări trecea ea străbătând centrul oraşului cu maşina, poate era puţin beată, dar se simţea sigură pe glasul ei, era mai înflăcărată ca alteori, iar oraşul, asupra căruia puteau să vină avioanele, să bombardeze, i se părea în plină sărbătoare.

Doar când cobora Calea Victoriei, pe la Poştă, privirea i se întunecă dintr-o dată: cupola aurită, pe care cu trei zile înainte o lăsase strălucind în soare, luase o culoare gri-sumbră. Se temu că îşi pierde cunoştinţa şi orbeşte.

— Ce se întâmplă?

— E vopsea de camuflaj, răspunse şoferul

Abia acum află Ştefania că începuse războiul, dar îi era indiferent, sau nu putea înţelege. Regreta numai strălucirea cupolei; spera s-o vadă din nou aurită, cum fusese până acum trei zile; măcar într-o halucinaţie.

* * *

În timp ce Ştefania dormea cu seringa alături, îmi continuam drumul cu Alioan. În piaţa Rosetti am luat un taximetru, şi am mers în Colentina.

— Aş fi vrut să facem drumul pe jos, cum am mers prima oară cu ea, dar cred că n-o să am putere.

Din când în când îşi ridica braţul drept şi îl ducea la ceafă, cu o mişcare forţată, poate era numai o iluzie, dar aşa, durerea dintre omoplaţi părea să scadă.

Ne-am dat jos la cârciuma din colţ iar restul drumului, pe strada paralelă cu apa l-am făcut pe jos; nu mai fusesem niciodată prin locurile acelea; trecutul Ştefaniei începea să se nască în mintea mea abia acum. Gardul lipsea, îl luaseră vecinii, şipcă după şipcă, dar era uşor să mi-l închipui. Uşor mi-am închipuit şi casa, din care rămăsese numai prispa, iar în spatele ei un morman de moloz şi resturi de cărămidă. Deşi nu mai exista urmă de acoperiş, l-am văzut parcă aievea, datorită teiului care ştiam că îi ţinea umbră. Ne-am aşezat pe marginea prispei. În crângul de salcâmi cântau privighetorile, era un loc unde se adunau stoluri. Mai târziu am simţit una venind în zbor şi aşezându-se în teiul de lângă ruine. O vedeam vag, rotindu-se

nedumerită pe ramură; îi lipsea acoperişul. Şi-a încercat de câteva ori glasul, dar fără să trezească ecouri şi atunci şi-a luat zborul înapoi, spre crângul de unde venise zadarnic.

Exact în clipa aceea am simţit că la fel socotea şi Alioan, şi el venise zadarnic, aici nu mai rămânea nimic din amintirea Ştefaniei. M-am gândit la nopţile când dormise acolo, unde acum era molozul cu miros de funingine. Cum se spăla în ligheanul din tindă, săpunindu-se cu buretele, palmă cu palmă, o muncă zilnică de aproape o oră; şi cum se răsplătea pe urmă frecându-şi corpul cu apă de colonia englezească; mai avea şi acum câteva flacoane; m-am întrebat ce-o să se facă dacă au să se termine, pe urmă mi-am dat seama că n-o să aibă nevoie de toate.

Ce bine ar fi dacă omul şi-ar cunoaşte sfârşitul, dar fără panică, să-şi procure din timp tot ce are nevoie pentru toată viaţa, să nu-i lipsească nimic, până în ultima zi, şi să nu rămână nimic de prisos după moarte. Lăsând la o parte averile, imobile, bunuri scumpe, de toate felurile, care aduc fericirea moştenitorilor, ce triste mi se par micile obiecte date cu dispreţ la o parte şi care au fost atât de necesare mortului!

Odată, sunt mulţi ani de atunci, îi spuneam cuiva că mi-am făcut provizii de apă de colonia, să-mi ajungă toată viaţa; e un lucru de nimic, care, dacă îmi lipseşte, mă demoralizează. După un timp, văzând că provizia scade, am început să mă interesez de bişniţari care să mi-o împrospăteze. „Spuneai că ai destulă să-ţi ajungă toată viaţa!”. „Aşa e, dar de unde era să ştiu că am să trăiesc atâta?”

De pe urma lui Alioan au rămas şase flacoane de „Yardley”. Dacă trăia cât ar fi fost firesc, nu i-ar fi ajuns; şi nici n-ar fi găsit altele. Pentru el moartea a fost o clemenţă, dar din multe alte motive decât apa de colonia, ca să nu par cinic.

Am plecat la un minut după privighetoare; dacă mai aşteptam, poate se întorcea cu încă una, să facă un duet care să suplinească ecoul acoperişului. Cred că şi privighetorile au nostalgii omeneşti, simt şi ele lipsa celor care le-au ascultat odată, altfel n-ar cânta cu atâta patimă.

Eram murdari de praf şi moloz. Alioan îmi spuse:

— În război, eram sublocotenent de rezervă, abia ieşisem din şcoala militară, am stat cu cizmele în picioare două luni încheiate.

Oare nu putrezeşte carnea, nu face gangrenă? Câţi din oamenii neştiuţi de noi îşi încălţau în clipa asta cizmele şi bocancii, să rămână două luni, sau mai mult, cu pielea înăbuşită?

În şoseaua Colentina am găsit un taximetru elegant, nou şi lucios, era unul din ultimele luate de la reprezentanţă, un Plymouth venit din America; de-aici înainte n-aveau să mai vină, dar unele din vremea aceea mai sunt în circulaţie şi astăzi. Alioan l-a întrebat pe şofer:

— Poţi să stai la dispoziţia noastră până mâine dimineaţă?

Omul s-a uitat la noi, cu mirare, dar s-a învoit, după un scurt timp de gândire.

— Ieşisem să mai fac o cursă, sau două, să nu rămân fără nici un ban în casă. Am primit ordin de rechiziţie; mâine la zece trebuie să predau maşina la Cercul de recrutare. Şi e nouă, domnule, n-am plătit decât o rată; dacă nu iese o lege, să mă apere n-am cum să le plătesc pe celelalte, o să-mi vândă casa. La armată nu mă ia, mi-a trecut vârsta, dar cu ce o să-i ţin pe-ai mei, Dumnezeu ştie… O să fie război, domnule?

Până să înceapă războiul mai erau patru ceasuri. Ştefania dormea, ca în letargie, inima îi bătea bine, îi ridica ritmic sânul stâng, în culoarea floarei de lotus. Avea să fie victima cântecelor ei şi a drogurilor.

— Unde să vă duc? întrebă şoferul. Pot să stau până la opt şi jumătate; vă costă cinci sute de lei, plus benzina.

Alioan îi întinse un teanc de bani, gros de un deget.

— Nu-i număra. Bagă-i în buzunar şi du-ne în sus, pe Calea Rahovei.

Calea Rahovei era atunci o arteră de trecere, din centru, până în sud-vestul oraşului, stradă de negustori, mărginită de case cu un cat, cu câteva imobile mai răsărite, cu o fabrică de bere, apoi cu chiristigii, cu depozite de lemne şi materiale de construcţie. Se termina în câmp, spre satul Bragadiru, iar de acolo se prelungea cu şoseaua Alexandriei, care mai departe ajungea la Dunăre. Am străbătut-o de multe ori cu piciorul, ca

pe toate străzile oraşului care au avut să-mi spună câte o poveste. O amintesc pentru acele vremuri; azi este un vestigiu, barat de un bulevard nou, care o închide cu blocuri de locuinţe. Când dau cu ochii de ele îmi caut trecerea prin altă parte, dar ceva al meu se duce înainte, până se opreşte în ziduri, şi atunci mă simt prizonier în oraşul pe care îl iubesc, fiindcă mi-a dat libertatea să merg în toate direcţiile, şi fiecare direcţie a fost o întâmplare trăită; din ele se va naşte cea mai grea din nostalgiile mele.

Când am trecut pe la Chirigiu, unde Calea Rahovei se întretaie cu bulevardul Tudor Vladimirescu, mi s-a dus gândul în urmă, la o vreme uitată şi mi-am adus aminte cum automobilul condus de fiul domnului Pretoreanu, cu soră-sa alături, îndrăgostiţi unul de altul, venind vijelios de pe şoseaua Viilor era să omoare în intersecţie caii tramvaiului. O sută de metri mai departe, era casa Medeei, unde venea Odor câteodată să se încălzească, iar sâmbăta după-amiază ea îi spăla cămaşa, ca până seara s-a aibă călcată, caci el mai bine dormea pe stradă, decât sa rămână cu o fata în casă. Atâtea aduceri-aminte care năvăleau peste mine îmi dădeau presimţiri proaste, se apropiau vremuri de restrişte.

Când am ajuns la strada Petre Ispirescu am înţeles unde mergem, dacă nu bănuisem dinainte.

— Opreşte la colţ cu strada Făt-Frumos! Ştii unde este?

— Ştiu, domnule, dar acum degeaba! Dacă m-oi face tăietor de lemne, sau hamal în gară, la ce-mi trebuie să ştiu străzile?

Am oprit peste drum de casă, unde era un loc viran şi n-ar fi venit nimeni să ne întrebe pe cine căutăm, la ce număr; de altfel, nu mai umbla nimeni pe stradă, deşi rămânea un ceas până la miezul nopţii. La casa fetelor odaia din faţă era întunecată; prin hârtia albastră de camuflaj se vedea puţină lumină doar la ferestrele din curte, de unde se auzea şi radio, puternic. „Numai de n-ar da acum un cântec al Ştefaniei!” m-am gândit cu teamă; nu ştiam dacă mie nu mi-ar fi făcut mai rău decât lui Alioan.

— Cum te simţi? l-am întrebat, fiindcă, fără să-l văd, simţisem pe faţa lui o grimasă.

— Mă doare puţin umărul, dar o să-mi treacă, am luat o pastilă.

Avea antinevralgice puternice, i le făcuse un farmacist care îi cunoştea poeziile, şi îi plăceau mai ales cele care se înţelegeau cu uşurinţă, părând un fel de romanţe; dar aceasta era numai haina, dedesubt rămâneau sensuri ascunse, trebuiau căutate cu lumânarea. Poate pastilele conţineau şi un dram de morfină, fapt este că în afară de alinare aduceau şi puţină euforie.

— Opreşte motorul, se adresă Alioan şoferului, şi dacă poţi încearcă să închizi ochii. O să stăm aici câteva ore.

Şoferul n-a aşteptat altă vorbă, şi-a tras şapca pe ochi şi s-a culcat pe banchetă, cu genunchii la gură. Pe atunci automobilele nu aveau locurile din faţă separate, ca astăzi, puteau încăpea uşor trei oameni; pe cel de la mijloc îl incomoda puţin maneta schimbătorului de viteze, mai ales dacă era o fată şi vecinul ei de la volan, din întâmplare sau cu intenţie, îi atingea genunchii; poate unor fete le făcea plăcere, mai ales după o petrecere, când simţurile omului sunt mai puţin controlate. Dacă erau două perechi, se înghesuiau toţi patru în faţă, fetele pe jumătate în braţele bărbaţilor, chiar a celui care conducea maşina. Pe atunci poliţia nu se amesteca în asemenea mărunţişuri, locurile în maşini nu erau limitate, am povestit mai de mult cum un taximetru care culegea lumea din tramvaiele rămase în pană, un „Ford cu Mustăţi” putea să încarce zece-cincisprezece oameni, unii pe aripi şi chiar pe capota motorului. Azi Fordul cu Mustăţi a dispărut cu desăvârşire; dacă un tramvai rămâne în pană se adună în urmă cu cârnat lung, din bulevardul Titulescu până la cimitirul Sfânta Vineri şi lumea sau o ia pe jos, sau aşteaptă şi drăcuie; de drăcuit drăcuiesc şi cei care pleacă.

Nu distingeam ce muzică se auzea din casă, o harababură, până ce am desluşit că mergeau toate trei aparatele de radio ale fetelor, darul meu de la rebeliune, acordate pe posturi diferite şi parcă se luau la întrecere care cântă mai tare.

— Oare astea nu se culcă? întrebă Alioan, cu nemulţumire.

În ce mă priveşte, muzica amestecată mai mult mă amuza decât să mă enerveze, mă gândeam al căreia din fete era un aparat şi-al căreia celălalt. Nu-mi închipuiam că muzica le amintea de mine; dar într-un fel eram cu ele acolo şi fiinţa lor reînvia în sufletul meu ca în cele trei nopţi când dormisem cu fiecare. Nu le-aş fi recunoscut dacă le întâlneam pe stradă, ci numai dacă aş fi dormit din nou cu ele, fiindcă nu semănau una cu alta, decât la fierbinţeală. Îmi părea rău că ne despărţeau numai douăzeci de metri şi nu le puteam spune o vorbă; nu era nici o greutate să fi împins portiţa, după semne bărbaţii lor erau încă la închisoare, altfel li s-ar fi auzit glasul şi nici ele n-ar fi îndrăznit să pună aparatele de radio atât de puternic. Dar nu puteam să-l las pe Alioan singur, şi nici nu-i făcusem confidenţe, ar fi fost scandalos să afle cum îmi petrecusem acolo acele zile când el aştepta în fiecare dimineaţă să-l împuşte.

La miezul nopţii, în sfârşit, emisiunea s-a terminat, nu-mi mai aduc aminte dacă în încheiere au pus Imnul regal, ca în ultimii ani de domnie ai regelui Carol al doilea. Mai degrabă cred că nu, generalul nu încuraja popularitatea regelui, deşi la parăzi îi dădea locul de onoare, îndată după aceea s-a stins şi lumina palidă de la ferestrele fetelor, în tot cartierul era linişte, se auzea numai huruitul tramvaiului, în Calea Rahovei; pe urmă nu s-a mai auzit nimic, decât un hămăit de câine ici-colo, şi un miorlăit de pisică.

Alioan s-a aplecat în faţă, cu obrazul în mâini; credeam că începea iar suferinţa, dar după un timp s-a ridicat şi mi-a spus, cu o voce liniştită, într-o deplină împăcare cu sine:

— Ce bine că mă pot gândi la o moartă!

Moarta, la casa căreia venise să se reculeagă, era Tiţa, ţigăncuşa nenorocoasă; dar oare, mai moartă decât ea nu era Ştefania?

Şi-a lăsat capul pe spate, a închis ochii şi curând a aţipit, narcotizat de calmante. Nu era dreptul meu să-l trezesc pe şofer şi să plecăm de acolo. Mi s-a făcut deodată foame, aş fi vrut să mănânc ouă prăjite, dar nu ca la Iancu, ouă adevărate, cum făcea mama fetelor, în zilele care reînviau acum, la fel de puternic ca în timpul când le trăisem. M-am dat încet jos din maşină; n-am trântit portiera, m-am dus la gard să mă uit în

curte; n-am văzut butoiul în care o îmbăiau pe fata care era la rând să vină peste noapte la mine. Abia acum m-am gândit că era un act sacru, adevăratul botez pentru o fată, când ea, fără să-i pese de frig, se clătea cu o găleată de apă rece, apoi îşi punea o cămaşă albă de pânză groasă şi nu se mai gândea ce-o să fie cu viaţa ei în zilele următoare.

Ciudat va putea să pară că nicăieri nu m-aş fi simţit mai bine atunci, decât în casa povârnită, în odaia din faţă, cu una din fete lângă mine, oricare din ele, cu pielea rece din scaldă, dar cu sângele atât de fierbinte.

Am revenit încet în maşină, mi-am lăsat şi eu capul pe spătarul banchetei şi am adormit pe negândite.

Când m-am trezit era ziuă, Alioan mă privea buimac, cu o tulbureală ca de beţiv în ochii lui albaştri, de obicei mai limpezi decât cel mai curat dintre ceruri.

— Unde suntem?

Lumea forfotea pe stradă, alerga din poartă în poartă. Şoferul dormea încă, un om a băgat mâna pe geamul deschis şi l-a zgâlţâit de picioare:

— Şefule, scoală! A început războiul!

Aceeaşi veste se ducea de la o poartă la alta. În casa fetelor au izbucnit aparatele de radio, puse toate trei pe fereastră, să se audă până departe. În cele mai multe case, erau aparate de radio slabe, cu galenă, care se ascultau numai în cască. Mama fetelor a ieşit pe poartă, să se ducă la piaţă; auzise că era război, dar nu ştia unde.

Fetele au venit toate trei la gard, să se uite în stradă pe deasupra ulucilor; nu îndrăzneau să iasă, poate nici nu erau îmbrăcate, sau aveau doar o zdreanţă pe ele. S-au uitat curioase la maşină, şoferul tocmai pornea motorul; pe Alioan nu-l cunoşteau, iar eu eram în partea cealaltă, nu m-ar fi văzut decât dacă veneau aproape. Şi chiar aşa, s-ar fi putut să nu mă recunoască, de ce să mă mir, ce eram eu pentru ele decât un trecător căruia îi dăduseră adăpost trei zile, dăruindu-se şi pe ele, după o lege a ospitalităţii, uitată în secole de civilizaţie?

Nu înţelegeam ce spunea şpicherul, probabil citea o proclamaţie. Pe urmă s-a auzit sunet de clopote, un concert de bronz, ca de tunuri din alte vremuri, armonizate de depărtare.

— Ascultaţi clopotele catedralei din Chişinău! a anunţat şpicherul.

Îndată ştirea s-a răspândit pe stradă, din gură în gură; armata intrase în Chişinău şi pusese numaidecât să se facă slujbă. Bieţii oameni nu ştiau că ascultau clopotele imprimate pe discuri de gramofon; nu apăruse magnetofonul pe vremea aceea. Până ce armata să ajungă la Chişinău avea să treacă timp şi să curgă mult sânge.

Ziua însă, cu cerul de o seninătate deplină, era strălucitoare.

După legendă, care ca toate legendele se naşte prin nu ştiu ce mistere, căci în afară de şofer nu mai era nimeni acolo să audă, Alioan ar fi spus: „Vai, nouă!” Nu-i adevărul, m-a privit cu o compătimire care mi-a sfâşiat inima; iar vorbele lui au fost cu totul altele: „Pentru mine, e totuna, am să mor repede! Dar tu eşti tânăr, ce-o să se aleagă de tine?”

Cele trei fete, căţărate pe gard, se uitau după maşină; pornisem, fără să ştiu unde o să ajung, şi ce-o să fie acolo. Am avut, nelimpede, viziunea vieţii mele viitoare, nesigure şi nomade. Poate mai bine era să rămân în casa fetelor, fără conştiinţa altei vocaţii, decât pe a şatrei, deşi nu acolo mă născusem, şi nu acolo trăisem.

RECAPITULARE

Capitolul 1

Încununarea tragică a unei idile, fără altă semnificaţie decât moartea eroinei şi multitudinea morţilor. În locul ei apare Privighetoarea de Ziuă, fiică de grădinar din Colentina. Misterioasele manevre de pe domeniul domnului Pretoreanu. Vizitatori fără identitate. Buncărul. Gheţăria, întâlnirea tardivă a povestitorului cu Sobieski, ajuns în stare de decrepitudine fizică, dar cu mintea lucidă. Confidenţe de mult aşteptate. Moartea lui prin scurtcircuitarea creierului, accident similar cu al domnului Pretoreanu. Înmormântarea.

Capitolul 2

Anul 1935. Apa grea; pregătiri pentru realizarea bombei atomice. Un savant german, fizicianul von Hasse, adversar al lui

Hitler. O echipă de atomişti. Domnul Pretoreanu le dă azil secret şi le finanţează cercetările. Un reactor atomic, construcţie primitivă, care funcţionează primul în lume; scopuri declarate şi scopuri secrete.

Capitolul 3

Domnul Pretoreanu o descoperă pe Ştefania, viitoarea Privighetoare de Ziuă, fata grădinarului de peste apă. Viaţa ei în picioarele goale; drumul cu căruţa de legume la piaţă. Dragostea neînfrânată pentru Micu, fecior de ţigani din vecini, care învaţă vioara. Privighetorile din luncă şi cele pripăşite în teiul de lângă casă; rolul lor în viaţa Ştefaniei. Împlinirea dragostei. Drumul cu bicicleta până la Constanţa. Spiritul autoritar şi posesiv al Ştefaniei. Cântecul privighetorii pe plajă. Tocmeală intransigentă cu directorul cazinoului. O scenă din Manon Lescaut, carte necunoscută de Ştefania, dar amplificată de ea, peste imaginaţia autorului. Banchet grotesc cu fanţii oraşului, întoarcerea Ştefaniei acasă. Prapurele de la poartă. Rugăciune de dragoste la căpătâiul mortului.

Capitolul 4

Întâlnirea cu un prinţ de sânge. Pantofii de crocodil, rafinament maxim. Recitalul lui Micu; asistenţa modestă. Partea a doua; cântă la pian fiica doamnei Devoitine, croitoreasa reginei; asistenţă strălucită. Ştefania, gânduri de răzbunare. Sobieski, mesagerul domnului Pretoreanu; invitaţia. Ştefania vine înot, în fustă şi bluză, printre nuferi şi raţe. Purtarea ei naturală, în timp ce stă la soare să i se usuce îmbrăcămintea. Portretul.

Capitolul 5

Trimisul domnului Pretoreanu, Leonard, cronicar muzical la Pasul Istoriei, o duce pe Ştefania la Sola Diaconescu, profesoară de canto, fostă solistă la operă. Incapacitatea celor în vârstă de a ţine minte tinereţea; ura nestăpânită pentru cei care le iau locul. Decăderea unei stele; viaţa în umbră, nu la figurat, ci la propriu. Leonard admiră picioarele neîncălţate ale Ştefaniei; cum poate lua naştere o idilă.

Capitolul 6

Paris. Doamna Eva Strauss; de la operă la cabaret. Crime misterioase, seva Parisului. Cântecul Miresei. Revelaţii. Morfina, ca mijloc de viaţă, ceea ce nu va uita Ştefania.

Capitolul 7

Cântec pentru picioarele Ştefaniei. Cum poate o fată incultă să-l iubească pe Wagner, decât avându-l în suflet? Rolul omoplaţilor în anatomia umană. Asasinarea doamnei Strauss, încununarea crimelor misterioase.

Capitolul 8

Despre dirijabile, repulsia povestitorului. Drumul Ştefaniei la New York. Salvarea ei prin miracol, când „Hindenburg”, mândria vremei dar nu şi a povestitorului, se prăbuşeşte în flăcări la aterizare. Miron, fiul Suzanei, găsit în copaie pe gârlă; viaţa lui de sfânt şi de laic. Esperanto, o limbă cu totul uitată. Engleza, o limbă universală; şansa lui Miron. Aspiraţia lui: o haină cu nasturi de diamante, ca a domnului Pretoreanu, al cărui amploaiat este la New York.

Capitolul 9

Jurământul de iubire al Ştefaniei, în faţa morţii, cea mai mare relativitate. Prima noapte la New York, vedere spre Central-Park, amintirile Ştefaniei, următorul recital al lui Micu, înfrângerea îngâmfatei societăţi a doamnei Devoitine. Dineu la hotelul Plaza; orhideea roşie.

Capitolul 10

Vară insuportabilă la New York. Călătoria Ştefaniei şi a lui Leonard în nordul Americii. Cascada Niagara, muzică obsedantă. Doamna Algeorge, profesoara Ştefaniei. Casă cu un etaj, între zgârie norii caracteristici. Peluza. Calul. Leonard, caracter labil, la şcoala de muzică supramodernă, fără convingere.

Capitolul 11

Îngheţul fluviului Niagara. Prăbuşirea podului din faţa cascadei, echivalent cu explozia bombei atomice, încă nebănuită de lume. Miron, căsătoria fictivă, justificată mai târziu, nu mistic, ci anatomic. Muzica lui Leonard, la prăbuşirea podului: „Goliat contra Goliat”, devenită „Venus contra Venus”, dovada labilităţii lui de spirit. Cavalcadele Ştefaniei la New York. „Cântecul calului”.

Capitolul 12

Viaţa în Europa. Ameninţările lui Hitler, anexarea Austriei. Dictatura regală în România, politică disperată. Coloana a cincea, înţelesul adevărat şi originea cuvântului; transplantarea lui în America. Alegerile pentru preşedinţie. Suzanei, mama lui Miron, i se arată fecioara Maria. Negoţul cu aghiasmă. Un înger trişează sistematic la pocher. Întors în ţară, Leonard aderă la doctrina Arhanghelului, semnul lui de neputinţă. Destinul doamnei Algeorge, al calului şi al Ştefaniei. Întâlnirea acesteia cu regele, în gara unde locomotivele iau apă. Inutilele demersuri regale.

Capitolul 13

Domnul Pretoreanu urmăreşte să-l însoare pe Miron cu Gabriela, fata lui împuşcată în laringe în loc de inimă. Teoria adevărată şi uitată a smokingului. Întâlnirea lui Miron cu logodnica, la masă; orhideea, floare predestinată. Noapte prenupţială, atacul miresei asupra lui Miron, dezamăgirea, fuga ei în noapte, până ce ajunge la stabilimentul de la podul Senatului, unde îşi petrece, mulţumită, o bună parte din restul vieţii. Gabriela la bătrâneţe, cu minţile rătăcite; discursurile ei nocturne. Partidă de pocher între Miron şi domnul Pretoreanu. Cu toată îndemânarea lui, îngerul nu-l poate învinge pe Mefisto.

Capitolul 14

Pactul dintre Ribbentrop şi Molotov; semnarea lui sub patronajul lui Stalin, privit în lumina relaţiei dintre domnul Pretoreanu şi Miron. Partidă de pocher pe boabe de fasole. Întoarcerea Ştefaniei în Colentina, inconfort şi nostalgie; strămutarea la Athene Palace, în picioarele goale. Audiţie în palatul domnului Pretoreanu; urcatul şi coborâtul treptelor. Caractere infame, Leonard şi Sola Diaconescu. Izbânda îi rămâne indiferentă Ştefaniei.

Capitolul 15

Hitler tulbură colbul în Europa Centrală. Pactul de la München; Chamberlain, umbrela păcii. Soluţiile propuse de domnul Pretoreanu regelui Carol al doilea, în aparenţă absurde, sau absurde de-a binelea, dar singurele posibile. Trimitere înainte: răfuiala lui Mussolini cu Ciano, răfuiala Italiei cu Mussolini. Anul 1939, concesii economice făcute de România

Germaniei, un alt fel de München, pentru un an de pace. Polonia, ieşirea la mare, Coridorul, Danzig, împărţirea ţării; ce se repetă. „La drole de guerre”.

Capitolul 16

Sfârşitul lui Armand Călinescu. Studioul orchestrei de radio; anunţul macabru. Represiunea. Rătăcirea în bună credinţă. Călcatul în străchini. Tocmelile lui Jordie cu amicii şi cu inamicii. Tristele convoaie ale polonezilor în retragere. Războaie pierdute înainte de a începe.

Capitolul 11

Alexandru Rene Luca Bazil Victor Ioanide-Stoeneşti, conte de Hunedoara şi baron de Livezeni, nume pentru care cine îl poartă nu e niciodată de vină. Decent: Alexandru Ioanide, şi Alioan, semnătura lui la Pasul Istoriei, unde scrie când i se năzare. Ochi albaştri, marele lui farmec, dar nu de înger, ca ai lui Miron. Nuntă ratată în tinereţe, pentru o ţigăncuşă de la bucătărie; fire nestăpânită. Altă nuntă, dar fără durată, nevasta moare, lăsându-i o mare avere. Întâlnirea lui Alioan cu Ştefania, fire la fel de nestăpânită, la recepţia domnului Pretoreanu. Atracţie reciprocă. Adăpost precar sub draperie; detunătura carabinei.

Capitolul 18

Drumul Ştefaniei şi al lui Alioan, pe jos, până în Colentina; răzbunarea pe destin, absurdă, dar inevitabilă. Cârciuma, ploaia, strada cu băltoace, hainele puse la uscat deasupra plitei. Întoarcerea Ştefaniei la Athene Palace, ca o chivuţă. În picioarele goale prin faţa palatului regal, în plină lumină a dimineţii. Întâlnirea lui Alioan cu Tiţa, o ţigancă abia împlinită. Podoabe ieftine, pentru un trup de fată.

Capitolul 19

Fişa de imobil, nou înfiinţată, după asasinarea lui Armand Calinescu. Alioan e nevoit să renunţe la numeroasele lui domicilii. Triumful Ştefaniei la radio. Marş fără ţintă şi fără convingere. Alioan îi cedează Ştefaniei un apartament cu terasă şi cu peluză de iarbă adevărată. Ce se ascunde sub indiferenţa născută după o nesăbuinţă ratată?

Capitolul 20

Reîntâlnirea lui Alioan cu ţigăncuşa din ajun. Crinii albaştri. O săptămână de lene, de dragoste şi de visare. Primii fulgi de zăpadă.

Capitolul 21

După împărţirea Poloniei; războiul aliaţilor rămâne neserios. Disputele lui Alioan cu Jordie. Iarnă. Război în Finlanda. Ridicolele previziuni ale lui Jordie, nu primele. Studebakerul roşu. Dinu Persu, admiratorul Ştefaniei. Reîntâlnirea lui Alioan cu Ştefania. Noapte cu ceaţă. Plimbare primejdioasă pe malurile lacurilor de curând asanate. Apropiere de multiple ori ratată.

Capitolul 22

Frământarea lui Alioan în noaptea care urmează. Dinu Persu şi preocupările lui amoroase, totdeauna împlinite. Apariţia Cristei, personaj episodic, de o frumuseţe frapantă, din care Persu vrea să facă o vedetă, cum a mai făcut şi pe altele. O sală de teatru improvizată dar cochetă. Comediantul, rolul lui de a lansa actriţe netalentate. Trista decădere a Cristei; încheiere lamentabilă. Ascensiunea Ştefaniei, fulgerătoare. Denunţ, sau pedeapsă? Controlul averilor, fără foloase.

Capitolul 23

Cadrilaterul. Carelia. Previziunile lui Jordie cu privire la peninsula Scandinavă, încă odată ridicole. Iarnă grea, 1940—41, dar nu fără mondenitate. Ce făcea, inconştient, lumea civilă în acea iarnă. Primăvara: ocuparea Danemarcei, invadarea Belgiei şi Olandei; „la drole de guerre” se transformă în război de-a binelea. Venirea lui Churchill în locul lui Chamberlain; o rază de speranţă, înfrângeri după înfrângeri. Retragerea de la Dunkerque, o victorie greşit luată drept înfrângere a aliaţilor.

Capitolul 24

În mijlocul unui cântec al Ştefaniei, Mussolini declară război Franţei învinse. Glasul Ştefaniei rămâne, un discurs nu poate să-l anuleze. Pe ce însuşiri există ea; încercare de analiză.

Capitolul 25

O altă reîntâlnire a lui Alioan eu Ştefania; susceptibilităţi stupide dar inevitabile; un om întreg nu se crede niciodată invincibil. Căderea Parisului. Salvarea Angliei. Oare Churchill şi-a pierdut vreodată speranţa? Semnul şi semnalul Victoriei.

Capitolul 26

Oraşe căzute în mâinile inamicului; amintiri îndepărtate. Parisul sub ocupaţie. Cele mai pariziene întâmplări din ziua eliberării. Drumul lung până la armistiţiu, moartea a milioane de oameni. Sângerând, Parisul nu încetează să petreacă. Un general german împuternicit să semneze capitularea îşi pune şapca pe duşumea, ca ordonanţele, cel mai trist semn al înfrângerii.

Capitolul 27

De la Mihai Viteazul la Alba Iulia. România Mare. Pierderea Basarabiei. Pofte înfrânate şi pofte dezlănţuite. Dictatul de la Viena; rolul Germaniei şi rolul Italiei; acuzaţii reciproce, în culise. Infamia lui Jordie, de neiertat şi de neuitat nici pe lumea cealaltă. Reînvierea discipolilor. Un personaj ostracizat, scos la lumină, generalul Ion Antonescu.

Capitolul 28

Împuşcături ciudate în preajma palatului. Abdicarea regelui. Iluminatul Bucureştilor, din trecut până în vremea camuflajului. Apariţia Ştefaniei, bila de sticlă. Povestitorul şi cea mai frumoasă femeie pe care a văzut-o el vreodată; singur cu ea, faţă în faţă. Articolul lui Alioan despre discipoli, motiv de condamnare la moarte.

Capitolul 29

Relaţia chelnerului cu clienţii; o convorbire instructivă. Masă în doi, cu Ştefania. Omagiile admiratorilor. Grigoraş Dinicu şi „Ciocârlia”. Amintiri despre Tiţa, ţiganca florăreasă. Bucuria femeii de a hrăni bărbatul, luată doar ca idee. Talpa piciorului. Ispite; Satana dănţuieşte, fără să se arate. Alioan în conversaţie cu Jak Musiu; fuga lui Jordie la Mussolini, de teama discipolilor. Drum noaptea la casa Tiţei. Moartea ei apropiată. Înmormântarea, colierul de briliante veritabile.

Capitolul 30

Venirea discipolilor la putere; defilarea pe Calea Victoriei. Zile de septembrie, frumoase şi dramatice. Tentativa regelui de a o lua pe Ştefania în exil şi a o face regină. Amintiri de la New York, cum şi-a găsit Ştefania stilul. Inutilele insistenţe ale lui Dinu Persu pe lângă ea. Încercarea de viol, soldată pentru el cu

o posibilă infirmitate, trecătoare sau permanentă. Un teatru pentru Ştefania.

Capitolul 31

Agresiunea discipolilor (început). Pregătirea rebeliunii (Anticipare). Atitudinea comandantului german (Abţinerea). Cântări sinistre, compoziţiile lui Leonard, trecut de partea discipolilor. O înmormântare sortită să bage groaza în oameni. Arestarea lui Alioan. Intervenţia Ştefaniei pe lângă Dinu Persu. Prinţul, şeful poliţiei; dilema eterna: trebuie Ştefania să dea orice preţ ca să salveze un om de la moarte? O idee încă neclară: falsa legendă a Toscăi.

Capitolul 32

Toamnă frumoasă, înaintea unei ierni clemente meteorologic. Neînţelegerile între general şi discipoli. Neînţelegerea generalului cu tânărul rege, urmaşul lui Carol al doilea, înscăunat a doua oară. Noapte de gânduri şi de nelinişte. Cutremurul; sentimentul legitim că a venit sfârşitul pământului. Prăbuşirea blocului cu unsprezece etaje, la ora când toată lumea este acasă. Supravieţuitori prin miracol sau prin minciună. Discipolii, meşteri ai târnăcopului, în lipsa unei scule mai bune, buldozerul. Al doilea cutremur, după treizeci şi şapte de ani, mai îngrozitor decât primul. „Aşa grăit-a Zarathustra”. Liniştea pământului, ca o stare anormală. Victimele cutremurului; victimele spaimei.

Capitolul 33

Casa Ştefaniei, din Colentina, loc de refugiu; Alioan îşi aşteaptă moartea cu intransigenţă. Explozia din buncărul domnului Pretoreanu. Prima pilă atomică din lume funcţionează câteva secunde, destul să spun că a existat, fără să se ştie; cei şapte savanţi şi secretul devin un neant sub faţa pământului. Casa Ştefaniei se prăbuşeşte. Ucenicul vrăjitorului.

Capitolul 34

Ura şi dragostea. Gândurile lui Alioan cu privire la femeile care îşi scapă bărbatul de la moarte. Tosca nu-i decât o legendă falsă; cine a crezut în ea a fost înşelat de muzică, fie ea mediocră; muzica e mai convingătoare decât raţiunea, fiindcă se adresează sentimentelor, partea slabă a omului. Alioan fuge la

Prefectura Poliţiei şi se predă Prinţului, să-l împuşte. Rămasă singură, Ştefania se predă lui Dinu Persu.

Capitolul 35

Vechi greşeli ale omenirii, ispăşite prin Hitler. Iarna anului 1940—41; neînţelegerea generalului cu discipolii nu mai are mult până să explodeze, ca buncărul domnului Pretoreanu, şi nu doar cu şapte victime, dezagregate în adâncul pământului. Vălenii de Munte, unde se făcea ţuica renumită, îşi capătă un renume sinistru. Discipolii îl schingiuiesc şi masacrează pe Nicolae Iorga, pe care, mai de mult, îl pusesem între trei din cele mai înalte frunţi ale neamului nostru; acum, fruntea lui a devenit prima. Alte schingiuiri, alte masacre. Colaborare stupidă şi imposibilă. Rebeliunea, sfârşitul fatal al discipolilor.

Capitolul 36

Refugiu în casa Ţiţei. Trei zile terorizante: glasul înspăimântător de la radio. Trei nopţi de dragoste, ca o fatalitate, surorile Ţiţei, fireşti şi curate. Întoarcerea lui Alioan acasă.

Capitolul 37

După încăierare; deziceri, adeziuni la represiune. Telegrama lui Jordie, de la Roma; reacţia punitivă a domnului Pretoreanu. Scrisoarea acestuia către Hitler; Aversiunea lui faţă de politica japoneză. Retragerea capitalurilor din Japonia şi plasarea lor în America, prilej de căpătuire pentru Miron, devenit şeful Agenţiei de la New York. Moartea Suzanei. Ioniţă Stere supravieţuieşte, dovadă că are de plătit multe păcate. Germania invadează Grecia, în ajutorul lui Mussolini, care neavând de lucru se băgase într-o treabă irezolvabilă. Ocuparea întregii Franţe. Sabordarea flotei de la Toulon, şi alte sabordări, de altă natură.

Capitolul 38

Teatrul „Cupola”, un soare de aur în mijlocul oraşului. Reapariţia Ştefaniei, ascunsă de teama discipolilor. Modul lui Dinu Persu de a duce tratative economice: bufetul, icrele negre. Viaţa Ştefaniei, odată cu dispariţia lui Alioan. Sentimente nepieritoare, dominate de suferinţă. Cântecul, mai presus decât toate.

Capitolul 39

Justificarea a şase sute de pagini (în manuscris o mie două sute): încununarea Ştefaniei, alături de zbuciumul ei incurabil. Succesul, un cuvânt neexplicat bine. Privighetoarea de Ziuă. Acustica sălilor de concert, altceva decât sonoritatea. Impresarul, un Puch năzdrăvan în copilărie, om de teatru, născut în culise. Zgomotul poate deveni sunet, şi sunetul muzică. Încercarea de răzbunare a lui Leonard; molestarea lui de către admiratorii Ştefaniei. Regimentul de pedeapsă. Medici de toate felurile. A doua condamnare la moarte a lui Alioan, o boală definitivă.

Capitolul 40

În amintirea Ţiţei. Deziderate irezolvabile, la teatru: Garderobă fără aglomeraţie, închiderea uşilor la ora fixată. Alioan şi Ştefania, doi muribunzi, fără să ştie unul de soarta celuilalt. Masă de doliu în „Hanul cu Tei”, la o cârciumă vestită, unde astăzi se vând zorzoane de la Fondul Plastic. Reflecţiile lui Alioan despre mamifere, o imperfecţiune a naturii, deşi dintre ele facem parte şi noi, oamenii. Drum funebru la casa Ştefaniei. Planurile lui Alioan pentru împărţirea averii.

Capitolul 41

Morfina, ca mijloc de suprimare; morfina, ca mijloc de alinare. Cupola aurită se vopseşte în culori de camuflaj, semn indubitabil că începe războiul. Drum funebru la ruinele casei din Colentina; trecutul nu se mai poate întoarce. Drum la casa Tiţei; când nu mai ai pentru ce să trăieşti, e bine să te poţi gândi la o moartă. Noapte de priveghi, urmată de o dimineaţă strălucitoare. Începutul războiului; clopotele catedralei, o iluzie atât de dorită! Ce rămâne de aici încolo, pentru cine nu moare?